

**T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KADIN FUTBOLCULARIN
FUTBOL ALANINDAKİ DENEYİMLERİ**

Dr. Pınar ÖZTÜRK

**Spor Bilimleri ve Teknolojisi Programı
DOKTORA TEZİ**

ANKARA

2017

**T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KADIN FUTBOLCULARIN
FUTBOL ALANINDAKİ DENEYİMLERİ**

Dr. Pınar ÖZTÜRK

**Spor Bilimleri ve Teknolojisi Programı
DOKTORA TEZİ**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Canan KOCA ARITAN**

**ANKARA
2017**

Kadın Futbolcuların Futbol Alanındaki Deneyimleri**Dr. Pınar ÖZTÜRK**

Bu çalışma 13.04.2017 tarihinde, jürimiz tarafından “Spor Bilimleri ve Teknolojisi Programı”nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Nefise BULGU
Hacettepe Üniversitesi

Tez danışmanı: Prof. Dr. Canan KOCA ARITAN
Hacettepe Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Aksu BORA
Hacettepe Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER
Ege Üniversitesi

Üye: Yrd. Doç. Dr. İlknur HACISOFTAOĞLU KÖZLEME
Gedik Üniversitesi

ONAY

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri tarafından uygun bulunmuş ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu kararıyla onaylanmıştır.

Tarih **20 Nisan 2017**

(imza)

Diclehan Orhan
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumun 22.04.2018 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

13/04/2017

Pınar ÖZTÜRK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Canan KOCA ARITAN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Pınar ÖZTÜRK

TEŞEKKÜR

Danışmanım Canan Hocama sporun toplumsal cinsiyet hallerinin izini sürmemde bana yol gösterici olduğu ve bu serüvendeki yardımları için teşekkürlerimi sunarım.

Tez İzleme Komitesindeki hocalarım Prof. Dr. Aksu Bora'ya ve Doç. Dr. Ahmet Talimciler'e tez çalışmasının başlangıcından itibaren sundukları değerli katkıları ve destekleri için, Tez Jürisi üyeleri Yrd. Doç. Dr. İlknur Hacısöftaoglu'na ve Prof. Dr. Nefise Bulgu'ya doktora eğitimim sürecindeki olumlu yaklaşımlarıyla beni destekledikleri için çok teşekkür ederim.

Bu tez çalışması futbolcular, onların anne-babaları ve antrenörler olmasaydı ortaya çıkmazdı. Araştırmayı gerçekleştirmem için kulübün olanaklarını ve futbolun en güzel hikayelerini bana sunan antrenörlere ve kulüp personeline, beni aralarına kabul eden ve hayatlarını paylaşan futbolcu kardeşlerime ve bana zaman ayıran anne-babalara çok teşekkür ederim.

Canım annem, ablam, eniştem ve yeğenim iyi ki varsınız, hayatım boyunca gösterdiğiniz sonsuz destek için teşekkür ederim. Siz olmadan, bu yolda karşılaştığım engellerin üstesinden gelmem kolay olmazdı. Sizi çok seviyorum.

Dostum Mustafa, hayatımın bir parçası olman bana güç katıyor, mutluluk veriyor. Her yere düştüğümde elimden tutup kaldıran oldun, tüm kalbimle teşekkür ederim. Dostum Deniz, bıkmadan usanmadan beni okul bahçesinde dinlediğin ve beyin fırtınalarıyla bana tünelin sonundaki ışığı gösterdiğin için teşekkür ederim. Değerli Özlem Alagül, her zaman motivasyonumu yükselttin, her zaman yanımdaydın; Selda, Kadir ve Hanife her daim umut aşıladınız bana, hepimize çok teşekkür ederim. Sevgili Yeliz, Saadet ve Müjde yıllar bizi eskitemiyor, haritadaki sınırlar bizi uzaklaştıramıyor. Dostluğunuz ve desteğiniz çok kıymetli.

Bana bu zorlu ve keyifli yolculukta eşlik eden Aslıgibir, sunduğun tüm güzellikler için teşekkür ederim. Her zaman yaptığımız gibi gülümsemeye devam.

Ve babam... seni çok özliyorum.

ÖZET

Öztürk, P., Kadın futbolcuların futbol alanındaki deneyimleri, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Bilimleri ve Teknolojisi Programı Doktora Tezi, Ankara, 2017. Bu etnografik araştırmanın amacı, Umutspor kadın futbol takımını iktidar ilişkilerinin alanı şekillendirdiği, eyleyicilerin iktidar ilişkilerine göre konumlandığı, sermaye elde etmek ve alanda konumlanmak için mücadele verdiği bir sosyal alan olarak ele alarak yapısal çözümlemesinin yapılmasıdır. Kuramsal olarak araştırmayı Bourdieu'nün alan kuramı ve bu kuramın feminist yorumlamaları üzerine kurdum. Araştırmayı 2014-2015 futbol sezonu suresince yürüttüm. Katılımlı gözlem, alan notları, dokümanlar, fotoroman ve 14 futbolcu, futbolcuların 10 anne/babası ve 4 teknik ekip personeliyle gerçekleştirdiğim bireysel görüşmelere dayanarak, verilere tematik analiz uyguladım. Analizlere göre, Türkiye Futbol Federasyonu'nun kadın futbolunu bir sosyal proje olarak yapılandırması alanın illusiosu ve doxasını, Umutspor'un yapısal özelliklerini ve eyleyicilerin pratiklerini belirlemektedir. Eyleyicilerin sahip oldukları fiziksel ve sosyal sermaye alana giriş olanağı sağlarken, sınıf habitusu eyleyicilerin futbol beğenilerini ve futbola olan yatkınlıklarını şekillendirmektedir. Alanda ekonomik sermaye birikimine olanak sağlayabilecek bir yapı olmadığı gibi, olanaklar, maddi kaynaklar, yönetsel düzeyde ilgi ve destek, medyada görünürlük ve temsil yok denilecek düzeydedir. Bir erkek kulübü çatısı altında kurulmuş olmasına ve kulüpten dışlanmasına ek olarak, alan büyük oranda cinsiyet rejimi tarafından belirlenmektedir. Kadınlık ve erkeklik söylemleri ve toplumsal cinsiyete atfedilmiş pratikler, yani toplumsal cinsiyet sermayesi eyleyicilerin habituslarını, alandaki iktidar ilişkilerini ve alanın kendisini de şekillendirmektedir. Aynı zamanda, bu söylem ve pratikler devamlı olarak eyleyiciler tarafından alanda ve alanın dışında yeniden üretilmektedir. Sonuç olarak, yapı tarafından bir sosyal sorumluluk projesi olarak değerlendirilen ve cinsiyet rejiminin öğeleriyle şekillendirilen kadın futbolu, futbolun çeperine itilmekte ve eyleyicilerin alandan beklentilerinin sınırlarını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, etnografi, futbol, toplumsal cinsiyet, spor feminizm.

ABSTRACT

Öztürk, P., The experiences of women footballers in the football. Hacettepe University Institute of Health Sciences Department of Sport Sciences and Technology Doctor of Philosophy Thesis, Ankara, 2017. The purpose of this ethnographic research was to analyze the structure of a women's football team, Umutspor, by contextualizing it as a social field in which power relations were in play in forming the field, agents were positioned according to power relations and competed for capitals and position-taking within the field. Theoretically, I based my research mainly on Bourdieu's field theory and feminist interpretations of the theory. I conducted the research throughout the 2014-2015 football season in Turkey. Based on the participant observations, field notes, official documents, fotonovela and individual interviews with 14 footballers, both parents of 10 footballers and 4 technical assistances, I analyzed the data with thematic analysis. That the Turkish Football Federation structured women's football as a social project has formed the field's *illusio* and *doxa*, the structural characteristics of Umutspor and agents' practices. While physical and social capital held by agents enabled the agents to gain access to the field, their class habitus has formed their taste and disposition to football. As there was no a structure in which economic capital could circulate in the field, there were scarcely any opportunities, financial resources, interest or support at the administrative level nor visibility and representation in media. In addition to being under the administration of and excluded from the men's football club, the field was also shaped substantially by gender regime. Discourses around masculinity and femininity and practices attributed to gender, so to speak gender capital were in play in shaping the agents' habitus as well as the power relations and the field itself. Meanwhile, these gendered discourses and practices were reproduced perpetually by the agents both in and out of the field. Taken together, women's football which was considered as a social –responsibility- project by the structure and shaped heavily by gender regime were pushed to the periphery of football, and it set the limits of agents' expectations from the (football) field.

Key Words: Bourdieu, ethnography, football, gender, sport feminism.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iv
ETİK BEYANI	v
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
İNGİLİZCE ÖZET	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
ŞEKİLLER	xiii
TABLolar	xiv
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	14
2.1. Dünyada Kadınların Oynadığı Futbolun Tarihsel Seyri	14
2.2. Futbol Çalışmalarında Bourdieu	22
2.2.1. Alan ve Futbol	23
2.2.2. Sermaye ve Futbol	26
2.2.3. Habitus ve Futbol	32
2.3. Sporda Cinsiyet Rejimlerinin Spor Feminizmden Okunması	37
2.3.1. Spor Feminizmlerinin Bağlamı	37
2.3.2. Cinsiyet Rejiminin Spor Bağlamı	39
2.3.3. Sporcu Bedenleri	42
2.3.4. Sporda (Futbolda) Zorunlu Heteroseksüelizm	45
3. BİREYLER VE YÖNTEM	52
3.1. Araştırmanın Yaklaşımı	52
3.2. Etnografik Araştırma: Alan Çalışması, Araştırma Grubu ve Veri Toplama Araçları	55
3.2.1. Başlarken: Araştırmacı Olarak Alanla İlişkim	57
3.2.2. Katılarak Gözlem	61
3.2.3. Bireysel Görüşmeler ve Araştırma Grubu	64
3.2.4. Dokümanlar	69

3.2.5. Fotoroman	70
3.3. Verilerin Analizi	74
3.4. Araştırmanın Niteliği: İnanırcılığı ve Güvenirliği	78
3.5. Etik Konular	80
4. BULGULAR	83
4.1. Kadınların Futbol Tarihi: Türkiye Değerlendirmesi	84
4.1.1. Gösteri Maçları Dönemi: 1954-1993 Yılları	84
4.1.2. Lig Denemesi: 1993-2003 Yılları	92
4.2. Yeni Yapı, Yeni Hedefler: 2006'dan Günümüze Yarışmacı Futbolun Yapısı	102
4.2.1. Kızlar Yeşil Sahalarda: TFF'nin Yeni Eğilimi	102
4.2.2. TFF'nin Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Niyeti	110
4.3. Sosyal Projeden Kadın Liglerine: Umutspor Kadın Futbol Takımının Lig Hikayesi	118
4.4. Alanın Eyleyicileri: Yatkinlıkları, Sermayeleri, Futbola ilişkin Çıkarları	127
4.4.1. Futbolun Sınıfsal Oyun Alanı Olarak Sokaklar: Futbolcuların Sosyalizasyonu	128
4.4.2. Futbolcuların Yarışmacı Futbol Serüvenlerine Olanak Tanıyan Sermayeler	140
4.4.3. Sahadaki 12. Güç: Aileler	148
4.4.4 Alanın Cinsiyetli Çıkarları	156
4.5. Bir Sosyal Alan Olarak Umutspor'un Yapısı	170
4.5.1. "Yukarıdan" İstenmeyenlerin Alanı	175
4.5.2. Kadınları Çeperinde Bırakan bir Alan	180
4.5.3. Ekonomik Sermayenin Dolaşımında Olmadığı bir Alan	190
4.6. Futbolla ve Futbolda Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler	200
4.6.1. Alandaki Eyleyicilerin Oyunu Okumaları: Sertlik, Narinliğe Karşı	203
4.6.2. Futbol Oynamaya Olanak Tanıyan Bedenler	214
4.6.3. Alanın Doxası: "Bayan Gibilik"	224
4.7. Dağılan Hayaller: Umutspor Kadın Takımı Dağıtılırken	244

5. TARTIŞMA	254
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	281
7. KAYNAKLAR	299
8. EKLER	
EK-1: Tez Çalışması ile ilgili Etik Komisyon İzni	
EK-2: Alan Notu Örneği	
EK-3: Futbolcu Kişisel Bilgi Formu	
EK-4: Futbolcu Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları	
EK-5: Ebeveyn Kişisel Bilgi Formu	
EK-6: Ebeveyn Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları	
EK-7: Teknik Ekip Kişisel Bilgi Formu	
EK-8: Teknik Ekip Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları	
EK-9: Gönüllü Katılım Formu	
EK-10: 18 Yaşından Küçük Katılımcılar için Çocuk Rıza Formu ve Veli Formu	
9. ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

FA	İngiltere Futbol Birliği
FIFA	Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği
KASFAD	Kadınlar için Spor ve Fiziksel Aktivite Derneği
TFF	Türkiye Futbol Federasyonu
UEFA	Avrupa Futbol Federasyonları Birliği

ŞEKİLLER

Şekil	Sayfa
3.1. Araştırmanın veri kaynakları.	74
4.1. Devrim'in altı sayfalık fotoromanından iki ardışık kesit	165
4.2. Behice, Yelda ve Meltem'in fotoromanlarından bir kesit.	183
4.3. Selma, Behice ve Meltem'in fotoromanlarından bir kesit.	205
4.4. Behice, Asiye, Deniz ve Banu'nun fotoromanlarından kesit.	217

TABLolar

Tablo	Sayfa
3.1. Araştırmanın yaklaşımı.	53
3.2. Araştırmada katılarak gözlemin bağlamı ve stratejileri.	63
3.3. Bireysel görüşmelerde odaklanılan konu başlıkları.	65
3.4. Bireysel görüşme yapılan futbolcuların demografik bilgileri.	67
3.5. Bireysel görüşme yapılan anne-babaların demografik bilgileri.	68
3.6. Bireysel görüşme yapılan teknik ekibin demografik bilgileri.	68
4.1. Araştırmanın bulguları.	83
4.2. TFF Kadın Liglerinin 2006'dan itibaren lig, takım ve oyuncu sayıları.	108

1. GİRİŞ

Futbol dünyanın adaletsizliğini örtmez, görünür kılar (1)

Sporda sosyal alanlarda doktora öğrencisi olarak tez çalışmasına başlamadan önce “Neyi merak ediyorum?” sorusuna vereceğim yanıt sahip olduğum akademik, politik ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş çoklu kimliklerimin birikimiyle yanıtlanabilecekti. Neyi merak ediyorum sorusunun birincil yanıtı spordaki toplumsal cinsiyetlendirilmiş eşitsizlikler oldu. Nihayetinde Kadınlar için Spor ve Fiziksel Aktivite Derneği (KASFAD) kurucularından ve üyelerinden biri olarak kadınların ve kız çocukların spora ve fiziksel aktiviteye eşit koşullar altında katılımlarını ve spor yoluyla güçlenmelerini önemsiyordum. Eşitsizliğin en görünür alanı ise benim açımdan futboldu. Çünkü kadınların futbolla ilişkisinin toplumsal eşitsizliğin bir tezahürü olduğunu düşünüyordum. Futbolun erkekleri referans eden ve erkekliği sürekli üreten yapısı ve kadınların ötekileştirilmesi temel sorgulamalarımı oluşturuyordu. Bununla birlikte akademik okumanın arka planını şekillendiren bir yaşantım da vardı: çocukluğumdan beri Beşiktaş taraftarıydım; mahalle aralarında oğlan çocuklarıyla futbol oynadım; bu yaşıma kadar futbol, izlemekten, üzerine konuşmaktan ve okumaktan keyif aldığım, gündelik hayatımın önemli bir parçası konumundaydı. Okumalarım, ilgi ve deneyimlerim, akademik külliyatla birleşince çalışma alanım belirlendi: kadınların futbolu.

Futbol, cinsiyetlendirilmiş spor dallarından biri. Oyunculuk, taraftarlık, antrenörlük veya yöneticilikle ilgili çalışmaların hemen hemen hepsi alanın asıl sahibinin erkekler olduğunu vurguluyor (2, 3). Kadınlar, futbol dünyasına erkeklerden daha sonra girmiş ve günümüzde hala futbol dünyasının çeperinde yer alıyorlar (4-6). Wahl (7)'in belirttiği gibi futbol, çağımızın sorunlarının aynası. Bu ayna kadınların oyunla buluşmasının ardından geçen yıllar boyunca yasaklarla, cinsiyetçilikle, olanaksızlıklarla mücadele etmek zorunda kalmalarını yansıtıyor. Elbette bu cinsiyet rejimlerinin etkisiyle kadınların toplumsal ve kültürel olarak ikincil konumlarına da işaret ediyor. Dolayısıyla futbolun erkekleri referans eden ve erkekliği sürekli üreten yapısı ve bir spor dalının son derece cinsiyetlendirilmiş özelliği nedeniyle kadınları alanın dışına püskürtmesi temel sorgulamalarımı oluşturdu.

Tüm dünyada kadınlar 1990'larla birlikte yarışmacı futbola daha fazla katılmaya başladılar. Futbolun kadınlar arasında yaygınlık göstermesi, spor sosyologlarının ve spor feministlerinin kadınların futboluyla ve kadın futbolcuların deneyimleriyle ilgilenmesini de beraberinde getirdi. Bu ilgi genel olarak iki noktada yoğunlaşıyor: Birincisi, ülkeler temelinde yarışmacı futbolun gelişim tarihinin, kadınların karşılaştıkları engellerin ve bu engellere karşı mücadelelerin merkeze alınarak incelenmesi (örn., Almanya: (8); Çin: (9); İngiltere: (10-13); İsveç: (14); Yeni Zelanda: (5); Güney Afrika: (15); İran: (16)). İkincisi ise spor bilimleri alanında paradigmalardan değişimine ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının gelişimine paralel olarak toplumsal cinsiyet, feminist ve post-yapısalcı yaklaşımlar temelinde kadın futbolcuların deneyimlerine odaklanılması. Bu çalışmalar özellikle heteronormatif cinsiyet rejimlerinin eleştirisiyle futbolcu kadınların beden deneyimlerini ve futbol aracılığıyla güçlenmelerini konu ediniyor ve futbolun kadınları hangi ülkede, ne zaman ve nasıl kapsayacağını ülkedeki spor politikalarına ve spor kültürüne, kadınların toplumsal konumlarına ve spor feminizmin gücüne yakından bağlı olduğunu ortaya koyuyorlar (5, 10, 17). Kadınların futbol alanındaki deneyimlerinin araştırma konusu edinmesi, erkekler tarafından erkeklerin futbol tarihini yazan spor tarihine ve araştırmalarda sadece erkekleri veri alan spor bilimleri çalışmalarına bir müdahale olarak da kabul edilir (18). Böylece, sosyolojinin ve feminizmin sporla buluşmasının geç olmasından kaynaklı (19) konuşulmaz, bilinmez ve yazılmaz olan kadınların futbol deneyimleri, akademik bir konuya dönüşmüş olur.

Türkiye'de de kız çocukları ve kadınlar geçmiş yıllara oranla yarışmacı futbolda daha fazla yer almaya başladı. Bugün altı bin kadar lisanslı futbolcu var. Öte yandan futbolun her kademesinde (oyunculuk, antrenörlük, hakemlik, yöneticilik, taraftarlık gibi) kadınların az temsili, sporda sosyal alanlardaki akademik çalışmalarda da kendini gösteriyor: futbol çalışmalarında kadınlar az temsil ediliyor ve sosyal bilimlerin kadınların futboluyla henüz yeterince ilgilenmiyor. "Neden ilgilenmiyor?" sorusunu tersten soralım: Neden ilgilenmeli?

Futbol, dünyanın en popüler spor dallarından biri (20); herhangi bir yerde herhangi biri bu oyunu oynayabilir (21). Dünyada ve Türkiye'de son derece popüler olan bir spor dalında kadınların olanaklardan ve fırsatlardan eşit derecede faydalanamaması, kadınların oynadığı futbolun sosyolojik analizini kıymetli kılıyor.

Girişte Horak ve Reiter (1)'in aktardığım sözlerinde olduğu gibi, futbol adaletsizliği görünür kılan bir spor dalı, en fazla da cinsiyetler arası adaletsizliği. Kız çocuklarının ve kadınların bu alana katılma ve devam etme süreçlerinde hangi toplumsal parametrelerin etkili olduğunu açığa çıkarmak önem taşıyor. Çünkü futbol bir yandan kadınlara yönelik ayrımcılığın ve düşmanlığın tarihini barındırırken (11), bir yandan da cinsiyet, sınıf, etnisite ve cinsel yönelimler arasındaki eşitliğin adresi konumunda. Örneğin, futbol yüze yakın ülkenin katılımıyla “Evsizler Dünya Kupası” (Homeless World Cup) organizasyonu düzenlenen ve alternatif LGBTQI liglerini kurdurtan bir spor dalı. Bilindiği gibi korfbol ya da son dönemde popülerleşmeye başlayan ve federasyonu kurulan Quidditch (22) gibi spor dalları dışında kadınlar ve erkekler hem birlikte hem de birbirlerine karşı yarışmıyorlar. Futbolda da öyle; ancak futbolu diğer kategorileştirilmiş sporlardan ayıran otuzu aşkın Avrupa ülkesinde U10 - U18 kategorilerinde, kız ve oğlan çocuklarının karma takımlarda birlikte oynayabilmesi (2). Bu yönüyle, tüm çelişkileriyle futbol, sporda toplumsal cinsiyet araştırmaları için önemli olanakları barındıran bir alan.

Futbol ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini inceleyen çalışmalardan elde edilen bulgular, futbolun erkekliğin inşasındaki rolünü, öte yandan kız çocukları ve kadınlar açısından ise cinsiyetlendirilmiş problemleri açığa çıkartır. Şöyle ki, KwaZulu-Natal'dan (Güney Afrika) (23) İngiltere'ye (24) ya da Türkiye'ye (25) kadar beden eğitimi dersleri başta olmak üzere oğlanların, kızlara göre daha fazla futbol oynama fırsatının olması, 9-10 yaşındaki oğlan çocuklarının aralarına kızları almayıp “futbol erkek oyunudur” demeleri (23); kadın futbolcuların süreklileşmiş bir cinsel yönelim sorgulamasına maruz kalmaları (15, 26) ya da cinsiyet testiyle cinsiyetlerinin sorgulanması (2); Brezilya'da (27) ya da Norveç'te (28) elit futbolcu kadınların önemsenmemekten kaynaklı futbola ilişkin kariyer planlarını yapamadıklarını belirtmeleri; Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerde ailelerin kızlarını çocukluk döneminde “erkeksileşmelerinden” çekindikleri için desteklememeleri (27); Amerikalı elit futbolcuların (29) ya da Asyalı İngiliz futbolcuların (30) oyunda kalmalarının iktidar ilişkilerine direnmelerine ve müzakere etmelerine göre belirlenmesi, alanın son derece cinsiyetlendirilmiş olduğunu gösteren bulgular olarak okunmalıdır. Bu noktada, ilgili araştırmalardan elde edilen bulguların kültüre mi yoksa futbol dalına mı özgü olduğunu anlayabilmenin yollarından biri, ilgili

tartışmalara Türkiye’den elde edilecek bulgularla katkı koymaktır.

Sporcu ve kadın bedeni arasında bir gerilim olduğunu, bu gerilimde kadın bedenine ilişkin cinsiyetçi beklentilerin ve sporun erkek bedeniyle ilişkilendirilmesinin etkisi olduğunu, uzun bir süredir spor bilimlerinde yürütülen araştırmalar ortaya koyuyor (15, 26, 31, 32). Bu yüzden de futbolcularla yürütülen çalışmaların toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramlarına odaklanması bir tesadüf değil (32). Öte yandan post-yapısalcı feminizm çerçevesinde yürütülen çalışmalar futbol aracılığıyla kadınların güçlenmesine ve dönüşümüne vurgu yaparken, futbolcu kadınların toplumsal cinsiyet normlara, zorunlu heteroseksüelliğe, idealize edilmiş kadın bedenine karşı meydan okuduklarını, bu zorunlulukları futbol aracılığıyla alt üst ettiklerini bildiren bulgulara ulaşıyor (33-35). Benim bu noktada merak ettiğim futbolun kadınların hayatında meydan okunan ve geleneksel normlara karşı direnilen bir alan mı yoksa, erkeklerin dünyasında var olabilmek için kadınsılığın yeniden üretildiği bir alan mı olduğu sorusuna Türkiye’den yanıt arayabilmek.

Türkiye’de kadınların oynadığı futbolun tarihi ve kadın futbolundaki farklı değişkenler ile futbolun toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkisini sorgulayan yayınlar Lale Orta¹ tarafından ortaya konulmaya başlar. Orta sadece akademik çalışmaları ile değil, Türkiye kadın futbol tarihinin ilkleri olması açısından da öncü isimlerden biridir. 2014 yılında yayımladığı “Women and Football in Turkey” isimli çalışması Türkiye kadın futbol tarihini ve kadın liglerinde yaşanan yapısal sorunları kronolojik akışla ortaya koyması açısından önemli bir kaynaktır. Özellikle erken Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren kadının seçme ve seçilme hakkı gibi kazanımlarının ardından sporda ve özelinde futbolda yaşadığı sorunları analizinin merkezine yerleştirir (36). Bunu da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kadının konumunu belirlediğini ve bu belirleniminin etkisiyle kadınların sporda yerinin erkeklerden sonra gelmesiyle açıklar. Son dönemde ise Arslan (37) futbolcuların sosyo-ekonomik düzeylerini incelediği “Türkiye’de kadın futbolcu profili” isimli çalışmayı, Yaşar (38) ise alandaki uzmanlarla bireysel görüşme gerçekleştirerek, kadın futbolundaki pazarlama sorunlarını açığa çıkartan “Türkiye’de yeni bir spor ürünü olarak kadın futbolu” isimli çalışmayı yürütmüşlerdir. Spor bilimleri alanındaki diğer çalışmalar ise belirli disiplinlerle sınırlı olup, fizyolojik boyutlara, psiko-sosyal faktörlere ve

¹ Lale Orta, 1970’ler sonu itibarıyla futbol oynamış, Türkiye’nin FIFA kokartlı ilk kadın hakemidir.

antrenörle ilişkilere nicel araştırma paradigmaları çerçevesinde odaklanan çalışmalardır.

Halbuki, bir kadın futbol takımının değerlerini, kurallarını ve eylemlerini inceleme yoluyla futbolcuların futbol beğenisinin nasıl oluştuğunu, bu alana nasıl girdiklerini, kurumun yaptırımları ile eyleyicilerin kabullerini, eyleyicilerin karşılaştıkları engelleri ve mücadeleleri, futboldan beklentilerini ve en nihayetinde tarihsel olarak erkeklerin olduğu bildirilen bir alanda kadınlık ve erkekliğe ilişkin söylem ve pratikleri açığa çıkarmanın, hem futbol oyununun cinsiyetli yapısını hem de kadınların bir spor dalındaki konumlarını bilimsel olarak tartışılabilmesi için gerekli olduğunu düşünüyorum; yani sporda sosyal alanların bu ve benzeri doğrultuda yürütülecek araştırmalara ihtiyacı var.

Dünyanın farklı coğrafyalarında lisanslı futbolcuların toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkileri nasıl deneyimledikleri üzerine yürütülen çalışmaların sayısı her yıl artış gösteriyor (örn., Brezilya: (27); Güney Afrika: (39); Fransa: (40). Bununla birlikte yapı ve eyleyici arasındaki dinamik ve diyalektik ilişkiyi merkeze alarak bir kulüp temelinde inceleyen çalışmalar çok sınırlı (örn., Romanya: (41); Norveç: (42)). Etnografik yöntemle bir kadın futbol takımının bütünsel olarak alanda (ülkenin futbol politikalarından, kulüp içine kadar) nasıl konumlandığının incelenmesi, yapı ve eyleyici arasındaki karşılıklı etkileşimin ve çeşitli ilişkilerin unsurlarını derinlemesine tartışma olanağı yaratır. Çünkü kadınların futboluyla erkeklerin futbolunun kurumları arasında tarihsel olarak meşakkatli bir ilişki olduğunu biliyoruz (43). Bu tartışmayı olanaklı kılabilmek için, Türkiye'nin üst ligi olan Kadınlar 1. Liginde mücadele veren bir kadın futbol takımını bir sosyal alan olarak incelemeyi amaçladım. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ise Türkiye tarihinin biriktirdikleri ve futbolcuların geleceğinin nasıl örüleceği arasındaki bağıntısallığı ortaya koymada olanaklar barındıran Bourdieu'nün alan kuramından, spor feminizmlerinin lensleriyle yararlandım.

Bir futbol takımı sadece oyunculardan ve antrenörlerden kurulu değil; yöneticileri, teknik personeli dışında aileler de o alanın eyleyicileri. İlgili alanyazın kız çocuklarının sportif faaliyetlere katılımlarında ailelerin (ebeveynlerin) önemli bir rolünün olduğunu ortaya koyar (44). Bununla birlikte Türkiye'de bir kız çocuğunun sportif beğenilerinin oluşmasında, spora katılımında ve devam edebilmesinde

ebeveynlerin ne derece önemli olduğunu, üç kuşak kadının spora ve fiziksel aktiviteye katılımını sosyo-ekolojik model ve feminist kuram çerçevesinde incelediğimiz çalışmada ortaya koymuştuk (45). Yurt dışında kadın futbolcularla yürütülen çalışmalar ailelere ilişkin bulguları, futbolcuların anlatılarına dayandırarak sunmaktadır (26, 29, 46); aile bireylerin araştırmaya dahil edildiği çalışmalar bilindiği kadarıyla sınırlı sayıdadır (39). Bu tez çalışmasında futbolcu kadınların anne ve babalarıyla da görüştüm; çünkü kızlarının futbolcu olmalarına ilişkin rollerini, ilgili alanyazının işaret ettiği destekle(me)me düzeylerini bu ülkenin kadın bir araştırmacısı olarak merak ediyordum. Ayrıca bahsettiğim daha önceki çalışmada kız çocuğu ve anne arasındaki aktarımların, son derece önemli olduğu bilgisine de sahiptim (45). Dolayısıyla, ebeveynlerin kızlarının futbolla ilişkisindeki yaklaşımlarını açığa çıkarmanın hem ilgili alanyazına katkısı olacağını hem de ailelerin rolünün futbol kapsamında tartışılmasına fırsat tanıyan bulgular sunacağımı düşünüyorum.

Kadın sporcuların deneyimlerinin merkeze alınması ve kadınların bilgisinin spor bilimleri alanında dolaşımında olması gerektiğine yönelik eğilim Türkiye’de bir on beş yıllık maziye sahip (47). Sporda sosyal alanlarda yürütülecek nitel yöntem temelindeki çalışmalar, spor bilimlerinin dirençli ve hakim yaklaşımlarının esnemesine ve sporun toplumsal analizinin yapılmasına yardımcı oluyor. Etnografik bir çalışma olarak kurgulanan bu tezin de spor çalışmalarındaki yöntem tartışmalarına katkısının olmasını umuyorum.

Sonuç olarak, futbol sahalarında kadınlar açısından nelerin yaşandığını, iktidarı, mücadeleyi, değerleri, politikaları, ilişkileri, duyguları ve kadınların bu alanda konumlanmaları arkasındaki daha pek çok şeyi kadın takımının eyleycilerinin sesinden, futbolcuların, ebeveynlerin ve antrenörlerin sesinden, ortaya koymak önem taşıyor. Bu tez kapsamında Bourdieu’nün alan kuramı çerçevesinde, spor feminizmlerin perspektifiyle etnografik bir çalışma yürüterek bu sesleri çıkartmayı amaçladım. Bu yönüyle, bu tez kadın futbol takımının bileşenlerinin sesi üzerine kurulu.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, bir sosyal alan olarak kadın futbol takımının yapısal çözümlemesinin yapılmasıdır. Alan, toplumsal konumların yapılandırılmış sistemi içerisinde mücadelelerle beslenen, kendi mantığı ve özgül düzenlilikleri olan bir oyun mekanı olarak tarif edilir (48). Bu tarif bağlamında, kadın futbol takımı, iktidar ilişkileriyle belirlenen, eyleycilerin iktidar ilişkileri ve alanın özellikleri temelinde etkileşimde oldukları ve sermaye taşıyıcıları olarak konumlar arası mücadele verdikleri bir oyun mekanıdır. Bu mekanda konumlanan futbolcuların futbola ilişkin deneyimleri ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş pratikleri salt futbolculara ilişkin özelliklerle değil, alanın asli özellikleriyle anlaşılabilir. Futbol takımına bir sosyal alan olarak yaklaşmak ve bu yönde analizin merkezine alanı yerleştirmek, ilişkisel yöntem aracılığıyla öznelci-nesnelci bilgi üretiminden epistemolojik kopuşu sağlar. Böylece, olayların ve olguların sosyal ve tarihsel bağlamda değerlendirilmesi yoluyla alandaki öğelere ilişkisel ağ içerisinde bakabilmemiz de garanti altına alınır (48). Araştırmanın amacı olan yapısal çözümleme hem alandaki eyleycilerin sınıflarından, sosyalizasyon süreçlerinden ya da alanda konum almak için sahip oldukları sermayeler ve geliştirdikleri stratejilerden hem de içinde devindiği tarihten, spor kurumlarından ya da cinsiyet rejimlerinden bağımsız değildir.

Bourdieu (48) alan kavramıyla yapılan bir çözümlemenin iktidar alanına göre, eyleycilerin ya da kurumların işgal ettikleri konumlar arasındaki bağıntılara göre ve eyleycilerin habituslarına göre çözümlenmesi gerektiğinden bahseder (sy., 90). Bu tez kapsamında Umutsport kadın futbol takımı bir sosyal alandır; bu alan cinsiyet rejimleri ve spor kurumlarıyla bir ilişki içerisinde; futbolcular, ebeveynler ve antrenörler alanın eyleycileridir. Bu bağlamda, tezin amacı olan “Umutsport kadın futbol takımı nasıl bir alandır?” sorusunu yanıtlayabilmek için, aşağıdaki sorulardan hareket edilmiştir:

1. Futbol kurumlarının, futbolu yapılandırma sürecinde sahip oldukları yatkinlıkları nelerdir?
2. Umutsport'un bir sosyal alan olarak inşasında, bu yatkinlıklarla ilişkisel bağıntısı nasıl kurulmaktadır?
3. Futbolun habitusu ile futbolcuların habitusu arasında nasıl bir ilişki vardır?

4. Futbolcuların, (yarışmacı) futbola katılmaları ve devam etmeleri için gerekli olan sermaye türleri nelerdir?
5. Bir (erkek) futbol kulübünde, kadın takımı ve futbolcular nasıl konumlanmaktadır?
6. Alanın illusiosu ile eyleyicilerin habitusları arasında nasıl bir ilişki vardır?
7. Kadınlık ve erkekliğe ilişkin söylem ve pratikler, bir sosyal alan olan kadın futbol takımında yeniden nasıl üretilmektedir?

1.2. Araştırmada Kullanılan Kavramlar

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini Bourdieu'nün kullandığı ve önerdiği kavramlar oluşturuyor. İlk olarak bir kadın futbol takımını bir sosyal alan olarak tarif ettiğim bu çalışmada *sosyal alan*, belirli bir konuya odaklanan statünün, bilginin, hizmetlerin ve yararların üretimi, dolaşımı ve tahsisi; eyleyicilerin, toplumsal grupların ve kurumların konumları arasındaki iktidar ilişkilerinin tarihsel ağıdır (49). Alanın *eyleyicileri* ise sosyal alan içindeki eylemde bulunan bireylerdir (48). Bourdieu'ye göre eyleyiciler, dış kuvvetlerce mekanik olarak çekilen ve itilen parçacıklar değildir; eyleyiciler sermaye taşıyıcılarıdır ve sahip oldukları sermayelere göre alanda konumlanma eğilimleri vardır (48).

Sermaye Bourdieu için kritik bir kavramdır. Bu tez kapsamında Bourdieu'nün alet çantasındaki belirli sermaye türlerinden faydalandım. *Ekonomik sermaye* bireyin maddi açıdan ne kazandığını içeren gelir gibi parayla ilgili ve mülk haline dönüştürülebilir maddi kaynaklardır; *kültürel sermaye* bireyin ne bildiğini içeren uzmanlık, kültürel olanaklar, eğitim gibi birikimlerdir; *sosyal sermaye*, bireyin kimi tanıdığını tanımlar ve toplumsal ağlar, ilişkiler, aile, arkadaşlar gibi böylesi bir ağı harekete geçirmeye olanak tanıyan güçlerin toplamıdır; *sembolik sermaye* ise ödüller, diplomalar, statü gibi kazanımları temsil eden sermaye türüdür (48, 49). Bu sermayelere ek olarak bu tez çalışmasında lisanslı futbolcu olabilmek için gerekli olan futbol becerisini *fiziksel sermayenin* bir yönü olarak ele alıyorum. Bourdieu'ye göre bedenselleştirilmiş sermaye kültürel sermayenin bir formudur; ancak Shilling (50), kavramın içeriğini ve kullanım alanını genişleterek fiziksel sermayenin spor, serbest zaman ve farklı aktiviteler yoluyla bedenlerin sosyal formasyonunu oluşturduğunu ve sınıfsal olduğunu belirtir. Bu özelliğinden kaynaklı spor alanında

yürütülen bazı çalışmalarda, performans için gerekli olan fiziksel ve teknik becerilere sahip olmanın kendisi *fiziksel sermaye* ile kavramsallaştırılır (28, 51). Bu çalışmada önemli diğer bir sermaye türü, toplumsal cinsiyet sermayesidir. ***Toplumsal cinsiyet sermayesi*** belirli bir bağlamda, cinsiyet rejimleri dahilinde toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimliklerin edinilmesindeki bilgi ve yaklaşım kaynaklarıdır (52).

Tez çalışmasının kavramsal çerçevelerinden bir diğer uğrak noktası, Bourdieu'nün alan çözümlemesinde önerdiği diğer kavramlardır. Kuramın da temelini oluşturan kavramlardan biri olan ***habitus***, beğeni ve eylem şemaları ile bir tarihsel bağıntılar bütünüdür; bu haliyle hem toplumsallaşmış öznellik hem de bedenselleşmiş toplumsallıktır (48). Eyleyicilerin alana dair ortak inanç ve değeri kabul ederek alanın bir parçası olmaları ise ***illusio*** ile kavramlaştırılır. Bir alanda var olan ve eyleyiciler tarafından sorgulanmadan kabul edilmiş fikirler ve değerler bütünü ise ***doxadır***. Geçmiş ve gelecek yatkinliklerin cisimleşmiş hali olan habitusun sermaye ile buluşması ve alanın kendi özgünlüğünün sundukları sonucunda, eyleyiciler alanda ***eylemlerde*** bulunurlar. Taşıdıkları sermaye türünün yoğunluğuna ve habitusuna bağlı olarak alanda bir yerde ***konum*** alırlar.

Bourdieu'nün kuramında bahsi geçen bu kavramları, yani eyleyicilerin sahip oldukları sermayeleri, habitusları; alanın illusiosu ve doxaları ile eyleyicilerin kabullerini ***spor feminizmlerinin*** tarihsel birikimi çerçevesinden ele alıyorum. Feminist kuramların spordaki tezahürü olan spor feminizmi, kadınların tarihsel olarak spor alanında haklarından mahrum bırakılması ve alandan dışlanması olarak cisimleşen ayrımcılığa karşı mücadeleyle ilişkilidir (53). Bu okumayı yaparken ise temel dayanağım, ***cinsiyet rejimlerinin*** işleyiş biçimi oluyor. Cinsiyet rejimi, kadınlığın ve erkekliğin içinde örüldüğü toplumsal ilişkilere işaret eder (54, 55).

1.3. Araştırmanın Önemi

Spor sosyolojisi alanında futbolun sosyolojik analizini içeren çalışmaların sayısı bir hayli fazla. Hem dünyada hem de Türkiye'de bu analizin merkezinde yıllardır erkekler ve erkeklerin oynadığı futbol yer alıyor. Yurt dışında bir süredir kadınların ve kız çocukların futbola katılımlarının artması, feminist ve eleştirel paradigmalardan beslenen spor sosyologlarının ilgisini çekti. Kadınların oynadığı futbolun sosyolojik analizi kendisine yeni bir alan yarattı. Ancak, Türkiye'de

futbolun hem kadınlar açısından gelişiminin sistematik bir rayda ilerlememesi hem de spor sosyolojisi alanında kendine yeni yeni yer bulmasından kaynaklı sosyolojik analiz yapan çalışmalar henüz üretilmedi. Öncelikle bu çalışmanın Türkiye bağlamında yürütülmesinden kaynaklı uluslararası futbol ve toplumsal cinsiyet alanyazına katkısı olacağını düşünüyorum.

Kadın takımının eyleycilerinin alandaki iktidar ilişkilerini nasıl deneyimlediklerini kendi bakış açılarından yola çıkarak analiz eden bu çalışmada yapı ve eyleyici arasındaki dinamik ilişki futbol temelinde ortaya konuluyor. Bu dinamik ilişkide futbolcuların alanın eyleycisi olarak herkesten bir adım önde konumlanması, yani alanın çözümlenmesinde futbolcuların merkezi görev üstlenmesi, spor bilimleri alanındaki hakim eril sesin arasına karışacak değer yüklü bir sestir. Bu çalışma kadınların sırf cinsiyetlerinden dolayı yaşadıklarını - spordaki eril tahakküm altında çok yönlü ve karmaşık pratikleri - açığa çıkarttığı için de önemlidir. Spor bilimleri alanında tarihsel olarak erkeklerin hakimiyetindeki spor dallarında (boks, güreş gibi) kadınlarla birlikte yürütülecek her çalışma, sporda toplumsal cinsiyet çalışmalarına önemli birikim sağlayacak ve böylece toplumsal cinsiyet eşitliği için üretilecek politikalara da bilimsel bilgi sunacaktır.

Bu tez, kurgulanışı, alan çalışması ve önerileri ile Türkiye’de son yıllarda filizlenen spor feminizmleri alanına katkı sağlayacaktır. Kadınların oynadığı futbolun alan çözümlemesi, yani alanda dolaşımda olan sermayelerin, alanın yatkınlığının ve kabullerinin toplumsal cinsiyetli okuması, spor bilimleri araştırmalarında hakim olan pozitivist geleneği karşısına almaktadır. Öte yandan bu tez, feminist politika temelinde kurgulanmamıştır; bir diğer ifadeyle alandaki eşitsizliklerin nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir müdahaleyi ya da kadınların futbol aracılığıyla güçlenmesini içeren bir program uygulamasını hedeflememiştir. Hall (56)’ın dediği gibi “... *feminist projeler dünyayı değiştirmek üzerine kuruludur, sadece onu tanımlamak üzerine değil.*” (sy.233). Bu tez ise bir müdahale değildir, müdahale edilecek alanı sosyolojinin öncülüğünde anlama çabası içerisindedir. Bu yönüyle, bundan sonra sporda sosyal alanlarda yürütülecek feminist müdahaleler için bir kapı işlevi üstlenmektedir. Futbol, sadece eşitlik ile kurduğu ilişki bağlamında değil, bedene, fizikselliğe ve harekete ilişkin feminist kuramsal yaklaşımlara önemli bir alan sağlar; bu nedenle alınacak daha çok yol vardır.

Ayrıca konunun incelenmesine ilişkin tercih ettiğim yöntemsel yaklaşımın, etnografik çalışmanın, Türkiye’deki spor kültürü çalışmaları için referanslardan biri olacağını düşünüyorum. Çalışma kapsamında bir veri toplama aracı olarak fotoroman yönteminin geliştirilmesi ve uygulanması da kıymetlidir. Sağlık ve eğitim gibi farklı alanlarda sıklıkla kullanılan fotoroman yöntemi, kadınlarla birlikte derinlemesine bilgi üretiminin olanaklarını barındırmaktadır.

Etnografik bir çalışmanın gereği alandaki farklı konumlardaki eyleyicilerle görüşmeler gerçekleştirdim. Futbolcuların yanı sıra ebeveyn, antrenör ve personel görüşmeleri alanın yapısının derinlemesine çözümlenmesinde zengin bilgiler sundu. Özellikle ebeveyn görüşmeleri hem futbolcuların sınıfsal özelliklerinin açığa çıkmasını sağladı hem de kadınların en önemli destek kaynaklarının aileleri olduğunu gösterdi. Bu yönüyle Kadınlar 1. Ligi klasmanında futbolcuların ebeveynlerinin araştırmaya dahil olması yoluyla elde edilen bulguların akademik yazına ve spor uygulamacılarına bilgi sağlayacağını umuyorum.

Türkiye’de kadınlar için futbolun bir sosyal proje olarak yapılandırılmasının ortaya konulması, geliştirilecek spor politikaları için de kaynak oluşturabilir. Futbolun cinsiyet rejimi, kadınlar yeşil sahaya ayak basmadan kadınların oyunla ilişkisini belirlemektedir. Bu belirlenim, kadınların futbolcu kimliklerini son derece manipüle etmektedir. Fizyolojinin, sayıların ve performans ölçümlerin merkezde olduğu böylesi bir spor dalının toplumsal cinsiyet analiziyle açığa çıkan bulguları, kız çocukların ve kadınların spor aracılığıyla güçlendirilmesi için geliştirilecek politikalara katkı sağlayabilir.

1.5. Bölümlerin Tanıtımı

Tez çalışmasının raporu altı bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın amacının, araştırma problemlerinin ve kullanılan kavramların sunulduğu bu bölümün ardından, ikinci bölümde araştırmanın dayanağı olan kuramsal çerçeveyi ve ilgili alanyazını sunuyorum.

İkinci bölüm üç ayrı bağlamı içeriyor. İlk olarak, dünyada kadınların oynadığı futbolun tarihsel seyrini aktarıyorum. Çünkü, Umutspor kadın futbol takımının bir sosyal alan olarak analizini parçası olduğu tarihin bileşenleri üzerine kurmayı hedefledim. İkinci olarak, çalışmanın temel dayanağı olan Bourdieu’nün alan

kuramını futbol çalışmalarıyla ilişkisini kurarak aktarıyorum. Çalışmanın diğer bir dayanağını spor feminizmleri çatısı altında değerlendirebileceğimiz sporda toplumsal cinsiyet çalışmaları oluşturuyor. Bu nedenle sporda cinsiyet rejimlerinin spor feminizmlerinden okumayla ve özellikle feminist futbol çalışmalarına odaklanarak çalışmanın çerçevesini çizmeye çalışıyorum.

Üçüncü bölüm çalışmanın yöntemine ilişkin bilgileri içeriyor. Bölümün girişinde öncelikle araştırmanın yaklaşımını netleştirmeyi tercih ettim. Çünkü yöntem bölümünü düşünömsel bir yaklaşımla kurgularken, seçilen yöntemin, veri toplama araçlarının ya da araştırmacı kimliğimin alan çalışmasındaki rolünü tartışabilmemin olanağı araştırmanın yaklaşımının ürünü. Alan çalışmasını, kimlerle, nasıl yürüttüğümün detaylı bilgisi bu bölümün konusunu oluşturuyor.

Dördüncü bölüm, bulguları kapsıyor ve yedi temadan oluşuyor. Çalışmanın ilk evrelerinde Genel Bilgiler bölümü için hazırlamayı planladığım Türkiye’de kadın futbol tarihi, bulguların ilk iki temasını oluşturuyor. Tarihe ilişkin bilgi aktarımının iki temada sunulması, Bourdieu’nün alan kuramının sunduğu olanakla yakından ilişkili. Bu temalarda Türkiye kadın futbol tarihini dokümanlar aracılığıyla analiz ederek, bir sonraki üçüncü tema olan Umutspor kadın futbol takımının kuruluş sürecinin analizi için zemin hazırlamayı amaçladım. Bir kadın futbol takımının, bir erkek kulübünde kurulmasının analizini içeren bu tema, aynı zamanda araştırmanın sürdüğü 2014-2015 futbol sezonunun yapısal özelliklerini analiz edebilmenin öncülünü oluşturdu. Dördüncü temada alanın eyleycilerinin yatkınlıklarını, sahip oldukları sermayeleri ve alandan çıkarlarına ilişkin bulguları sundum. Beşinci temada ise kadınların (kulübün) çeperinde nasıl bırakıldığını ve eyleycilerin yapısal eşitsizlikleri nasıl deneyimlediklerinin bulguları yer aldı. Ardından altıncı temada futbol aracılığıyla kadınlık ve erkeklik kavramlarının alandaki üretimine ilişkin bulgulara yer veriyorum. Bu temada ayrıca sahanın içi ve dışı ayrımının “bayanlık” üzerinden belirlenmesinin arka planını göstermeye çalışıyorum. Bulgular bölümünün son teması, yedinci tema, alan çalışmasının da sonlanmasını işaret eden takımın dağılma sürecine ilişkin bulguları içeriyor. Bir sezon boyunca kadınların bu alanda istenmediğini gözlemlemiş bir araştırmacı olarak, alan araştırması devam ederken takımın dağıtılma sürecine şahit oldum ve bu süreci beraber yaşadığımız eyleycilerin deneyimlerine ilişkin bulgulara bu son temada yer verdim.

Çalışmanın beşinci bölümü ise bulguların kuramsal dayanakları ve ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmasını içermektedir. Son olarak altıncı bölüm olan Sonuç ve Öneriler bölümünde, araştırmanın sonucu yer alırken aynı zamanda özellikle uygulamaya yönelik eyleyicilerin görüşmelerimiz sırasında “Ne yapmalı?” sorusuna verdikleri yanıtlar yer almaktadır.

2. GENEL BİLGİLER

Türkiye Kadınlar 1. Liginde mücadele veren bir kadın futbol takımının sosyal alan olarak analizinde yararlandığım kuramsal ve kavramsal çerçeveyi içeren bu bölüm, üç alt bölümden oluşuyor. İncelediğim alan, dünyada kadınların futbolla ilişkisinin gelişim parametrelerinden, yani tarihsel birikiminden beslenen bir alan. Bundan dolayı alanın tarihsel bağıntılarını kurabilmek için öncelikle dünyada kadınların oynadığı futbolun tarihsel seyrini aktarıyorum. Bu seyir, bugünkü akademik çalışmaların sorularını ve bulgularını yakından ilgilendiriyor. İkinci alt bölümde Bourdieu'nün alet çantasındaki kavramlardan hareketle tezin kuramsal yaklaşımını derinleştiriyorum. Böylece futbol alanındaki çalışmaları alan, sermaye ve habitus kavramlarıyla ilişkilendirerek, çalışmanın bulgularının sunumuna bir zemin hazırlıyorum. Son iki bölüm ise birbiriyle ilişkili olarak sporun cinsiyet ve cinsellik kavramlarında nasıl örüldüğünü ortaya koymayı amaçlıyor ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının futbol odağında incelenmesini içeriyor.

2.1. Dünyada Kadınların Oynadığı Futbolun Tarihsel Seyri

Kadınların futbol tarihinde ortaya koymaya çalışacağım gibi futbol ve cinsiyet arasındaki “gerilimin” kökleri, sporun tarihiyle yakından ilişkili. Aycen Aybek ve İbrahim Yıldırım (57)'in olimpizim felsefesinde kadının konumunu tartıştıkları yazılarında Elis Kanunlarından aktardıkları “*Olympia yolunda... azametli kayalarla yükselen sarp bir dağ var... adı Typaeum. Olimpiyat Oyunlarına katıldığı ortaya çıkan her kadın bu dağdan aşağı atılacaktır*” cümlesi (sy., 58), antik çağdan itibaren kadınların spordan dışlanmalarının cisimleştiği bir anlam taşıyor. Spor tarihi boyunca bir çok spor dalının ortaya çıkmasında ve devamında erkekler, erkekler için rol aldılar. Hargreaves (4)'in dediği gibi “*On dokuzuncu yüzyılda hiç kuşku yok ki spor, 'doğal' olarak erkeklerin hakimiyetindeydi.*” (sy., 43). “Doğal” ile kast ettiği, sportif beceri, sportif beden ve sportif aklın erkeklere atfedilmesidir. Spor erkekler için ve erkekler tarafından gelişirken; güç ve tekniklerin kullanımıyla spor tarafından eğitilen (58) erkeklerdi.

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında erkekler spor olanaklarından ve programlarından kadınların yararlanmasını reddettiler, kadınların girişimlerini küçümsediler ve beden-sağlık ikiliği üzerinden kadınları tehdit ettiler (59). Kadınlar

zayıf cinsiyet olarak görülüyordu; sadece spordan değil toplumsal yaşamın her alanından ve politik haklarından dışlanan bir cinsiyet rejimine maruz kalıyordu (60-62). Kadınların sportif etkinliklere katılımlarını engelleyen bakış açısı kadınların fiziksel beceri yoksunu olduğu ve kadınların toplumsal asli görevlerinin bu tür aktivitelere olanak tanımadığı görüşünden beslendi (61, 63). Sportif etkinlikler, yüksek düzey performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek, başarı, hırs ve rekorlarla tanımlandığı ölçüde kültürel ve sayısal olarak erkeklerin sporun merkezine yerleşmesi kaçınılmaz oldu (47). Böylece spor hegemonik erkekliğin bir mikrokozmosu olarak yerleşik kazandı (39). Bu bağlamda Bourdieu (64) sporla ilgili erdemlerle askeri erdemler arasındaki bağa vurgu yaparak, Oxford ya da Eton mezunlarının savaş alanında başarılarının övülmesini örnek olarak gösterir. Süreç içerisinde erkeklerin hakimiyetinde olarak kodlanan sporlar (futbol, boks, ragbi) erkeklerin hakimiyetini hem kendi içlerinde ve hem de kadınlar üzerinde normalize etmekle kalmaz, aynı zamanda kadın sporcuların bu dallarda ötekileştirilmesini ve dışlanmasını da garanti altına alır (65).

20. yüzyılın başlarında Avustralyalı yüzücü Annette Kellerman'ın suda akrobasi hareketleri yaparak öncü olduğu senkronize yüzme dışındaki bir çok spor dalını önce erkekler icra etmiş, erkekler tarafından kurumsallaşmış ve yapılandırılmış, ardından kadınlar dahil olmuştur. En bilinen haliyle örneğin, voleybol ve basketbol takım sporlarının "icadı" 1890'ların ikinci yarısında Genç Hristiyan Erkekler Birliği Eğitim Okullarında gerçekleşmiştir. Kadınların bir spor dalına dahil olması ise hiçbir zaman kolay olmamıştır. Çünkü kadınların hangi spor dalına ne zaman dahil olacakları spor dalının türüne, bedensel temasın olup olmamasına veya sınıfsal özelliklerine göre belirlenmiştir. İlk modern Olimpiyatlarda, 1900'de, kadınlar sadece tenis ve golf dallarında yarışabilmişler -ki bunlar üst sınıf kadınların dahil olabildikleri sporlardır-; 1904'te bunlara okçuluk eklenmiştir. Voleybol 1964, basketbol ve hentbol 1976, atıcılık ve bisiklet 1984, futbol ise 1996 yılında oyunlara dahil edilmiştir. Yakın dönemde ise, 2004 yılında güreş ve 2012 yılında boks dalları kadınların olimpiyatlarda yarışabilecekleri spor dallarıdır (66). Görüldüğü üzere, kadınların uluslararası oyunlara dahil olabilmeleri (ulusal ve yerel düzeyde faaliyet göstermeleri), erkeklerden her zaman geç olmuştur. Bu bilgiyi başa yazmazsak, bugün futbol ve cinsiyet arasındaki gerilimi analiz

etmemizin tarihsel bağlamını göz ardı etmiş oluruz.

20. yüzyılın yaklaşık üçte ikilik bir bölümünde kadınların oyunu oynaması yönetici organizasyonlar tarafından yasaklandı, futbol sahalarını kullanmaları sınırlandırıldı ve oğlan çocuklarının olduğu takımlarda kız çocuklarının oynamasına izin verilmedi (8, 67, 68). Futbol ile ilgilenen ve oynamak isteyen kadınlar tarih boyunca acımasız eleştirilere ve alaycı söylemlere maruz kaldılar (Harris, 2001). Kadınların futbola katılım tarihi, modern futbolun beşiği İngiltere de dahil olmak üzere hemen hemen her coğrafyada, kadınlara yönelik ayrımcılığın ve düşmanlığın tarihini barındırır (11). Bunun neticesinde futbol, Avrupa ülkelerine İngiliz erkekleri aracılığıyla hızla yayılırken, hem İngiltere’de hem diğer ülkelerde kadınların oyuna dahil olması o derece hızlı olmaz. Bu noktada Pfister (62), kadınların futbola dahil olmasını “erkeklerin hegemonyasındaki çatlaklardan giriş” olarak tarifler.

Futbolun çatlaklarından alana giren kadınlar, çeşitli dirençlere ve yasaklamalara rağmen 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başları itibariyle futbola oyuncu olarak dahil olmaya başladılar. Hargreaves (4), İngiltere’de kadınların futbola katılımının Viktorya Dönemine kadar uzandığından bahsetmekle birlikte, İngiltere’de ilk kadın futbol takımının 1894 yılında kurulan “British Ladies” olduğu kabul edilir ve 1895 yılından itibaren kurulan diğer takımlarla birlikte binlerce taraftarın katıldığı maçlar düzenlenir (8). Özellikle savaş döneminde cephane fabrikalarında çalışmaya başlayan işçi sınıfı kadınlarının, uzun çalışma saatlerinden ayırdıkları zamanda sportif aktivitelere katılması ile bu dönemde kadınlar arasında futbol popüler bir spor haline gelir. 1921’de İngiltere’de 150’ye yakın kadın futbol takımı vardır. Fabrikalarda çalışan işçi kadınların kurduğu bu takımlar (örn., Dick, Kerr Ladies FC) uluslararası müsabakalar da düzenler (8). Örneğin, 1920’de Paris’teki Pershing stadyumunda on iki bin kişi Fransa-İngiltere maçını izlemek için toplanır (7). Birinci Dünya Savaşı sürecinde farklı ülkelerde de kadın takımları ve ligleri kurulmaya başlar: Fransa’da 1902 itibariyle kadınlar kendi futbol ligini kurarken; İsveç’te 1918, Avusturya’da 1923 yılları itibariyle kadınlar arasında futbol oynanır.

Sürekli ilerleyen ve gelişen bir çizgide değil, duraklama dönemleri ile devinen futbolda kadınlar, diğer spor dalları gibi fırsatlara erişimde ve “futbol dünyasına” dahil olmada türlü engellerle ve yasaklamalarla karşılaştılar (4, 69).

Bunun en somut yaptırımını ise İngiltere Futbol Birliğinin (FA: English Football Association) 5 Aralık 1921 yılında (53 bin izleyiciye tanıklık eden Everton Goodsin Park'ta yapılan kadın futbol maçlarının ardından) “...*futbol oyunu kadınlar için uygun değildir ve teşvik edilmemelidir*” gerekçesiyle kadınların futbol oynamasını yasaklamasıdır (70). İngiltere Futbol Birliğinin 1921-1971 yılları arasında kadınların organize futbola katılımlarını yasaklaması, kadınların doğrudan bu alana girmelerini engelleyen bir müdahale olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. Hargreaves (4), kadınların oyunun son derece popüler olduğu bir sırada, Birliğin bu kararını, geleneksel erkekliğin korkusu olarak nitelendirir. Benzer şekilde Giulianotti (20) de “*Savaş öncesi yıllardan beri futbol otoritelerinin, kadın futbolunu erkek oyununa bir tehdit olarak görmesinin kanıtıdır*” olarak yorumlamaktadır (sy., 153). Bu yasaklama kadınların futbola erişimini kısıtlamakla kalmaz, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan kadınların sporla ilişkisini de belirler (71).

Sadece İngiltere’de değil, 1940’lardan itibaren kadın futboluna karşı düşmanca tutumlar hemen hemen bütün Avrupa ve Brezilya gibi Güney Amerika ülkelerinde kendisini gösterir. Örneğin, Fransa’da 1933 yılında Kadınlar Futbol Birliği kurulur ancak 1940’lara kadar varlığını sürdürülemez; gazetelerde kadın futboluna ilişkin haberler giderek yok olur ve olan haberler de genç kadınların “sokak çocuğu gibi görünmelerini” içeren eleştirilerle doludur (8) (sy., 131). 1920-1969 yılları arasında Almanya’da rekreatif futbol oynayabilen kadınların maçlarının ciddiye alınmamasına ve şov maçları olarak değerlendirilmesine, 1955’de Almanya Futbol Birliğinin kadınların çocuk doğurmalarında problem yaratacağı ve “kadınların fiziksel yapılarına zarar gelmesi” gibi gerekçelerle kadınların futbol oynamasını yasaklaması eklenir. Kadınlar, Almanya Futbol Federasyonunun bu tutumu neticesinde, 1970’lere kadar organize futboldan uzak durmak zorunda kalırlar (8). Benzer gerekçelerle, futbolun kadının doğasına uymadığı gerekçesiyle, Brezilya Ulusal Spor Konseyi 1941-1979 yılları arasında futbol, boks, dekatlon gibi spor dallarına kadınların katılımını yasaklar (72).

Yasaklı yılların ardından, kadınlar için oyun 1970’lerden itibaren yeniden görünür olmaya başlar: kadın futbolcuların, takımların, ulusal liglerin ve uluslararası turnuvaların sayılarında artış meydana gelir (73). Bu artışın nedenlerinin dünyada esen özgürlük rüzgarları ve kadınların sosyal ve ekonomik açıdan güçlenmesiyle

ilişkili olduğu söylenebilir (74, 75). 1960'ların ortalarından itibaren toplumsal hareketler (kadın hakları hareketi, 1968 özgürlükler hareketi, işçi sınıfı eylemlilikleri, ayrımcılık karşıtı kampanyalar) ile birlikte sporda yeni fırsatların açığa çıkması, sağlıkçılık anlayışının (fitness movement) medya aracılığıyla yaygınlaşması, kadınların eğitim ve mesleki yaşamlarındaki düzenlemeler gibi faktörlerle birleştiğinde tüm dünyada kadınların spora daha fazla katılmaya başladığı dönemin kapısı açılmış olur (75). Bu dönem olanaklara, bilgiye ve eğitime erişimin artmaya başladığı, böylece kadın sporcuların ve antrenörlerin farklı spor dallarında varlık göstermeye başladıkları bir dönemdir (74). Böylece, uzun bir süre spor dünyasında yasaklanan kadınların futbol oynama pratiği, 1970'lerde kendine alan açmaya başlar.

Kadınların futbol oynaması bir yanıyla sosyal olarak kabul edilebilir bir konuma yerleşirken (76), bir yanıyla bu dönemde hala kadın oyuncuların alana girmeleri futbolun gücünü elinde bulunduranlar tarafından tamamen kabul ile değil, “tölerans” göstermesiyle olur (77). Çünkü 1970'ler ve 80'ler hala tüm dünyada kadınların futbola girmekte zorlandıkları, yasaklamaların etkisinin sürdüğü dönemlerdir. Dunning (78), İngiltere Futbol Birliğinin 1988 yılındaki sekreteri Ted Croker'ın görüşlerinin bu yaklaşımı yansıttığını belirtir: *“Futbol, zorlu, fiziksel teması gerektiren mücadelenin bir formu olan oyundur. Bu nedenle de erkeğin oyunu olarak kalmalıdır. Kadınların, erkekleri desteklemeleri, çocukları ile çamaşır ütü yapmaları ve yemek hazırlayıp sunmaları dışında bu oyunda yerleri yoktur.”* (sy., 235-236).

1969'da “Bağımsız Avrupa Kadın Futbolu Konfederasyonu” kurulur ve İtalya ilk resmi olmayan Dünya Kupası turnuvasını 1970'de düzenler. Almanya'da ise kadınlar 1955'teki yasağın ardından, futbol oynamaya devam edebilmek için Kadınlar Futbol Birliğini kurarlar ve 1958-1965 yılları arasında 150'den fazla “resmi olmayan” uluslararası maç organize ederler (79). 1970'de Almanya'da yasağın kalkmasında Avrupa Futbol Federasyonları Birliğinin (UEFA: Union of European Football Associations) teşviki ve futbol oynamak isteyen kadınların mücadelesi etkili olur. Strittmatter ve Skirstad (79) *“Eğer kadınlar kıyasıyla mücadele vermeseydi, Almanya Futbol Birliğinin kız çocuklarını ve kadınları bünyesine katması imkansızdı”* vurgusuyla (sy., 10), Futbol Birliğinin direncini ortaya koyar. UEFA'nın 1980'de Kadınlar Komitesini kurması ve komite başkanının UEFA Yönetim

Kurulunda temsilci olarak yer alması, UEFA tarihinde bir ilktir. Böylece UEFA çatısı altındaki federasyonlar/birlikler de kadın komitelerini kurmaya başlarlar, Almanya'ya bunun yansıması ise 1989'dur.

1969'da İngiltere'de Kadınlar Futbol Birliği (Women's Football Association) kurulur ve FA, UEFA'nın teşvikiyle 1972 yılında kadın futbolu liglerine ilişkin yasağını kaldırır ve 1993 yılında kadınların oyununu kendi bünyesine bağlar. Bu yıllarda, hem akademik yazına hem de medyaya yansıyan Theresa Bennett'in hikayesi, İngiltere kadın futbolu açısından kritik dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. 1978 yılında 12 yaşında olan Bennett okulundaki oğlan çocuklarından kurulu Mushkam United U12 futbol takımına başvurur ve Nottinghamshire Futbol Birliği, cinsiyetinden kaynaklı lisanslı futbolcu olamayacağını ve bir erkek takımında oynayamayacağını bildirir. Ancak annesi, konuyu mahkemeye taşır ve Bennett davası FA'ya karşı cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele edilen ilk dava olarak tarih sayfalarına geçer (80). Sonuç olarak FA davayı kazanır ancak, Bennett davası medyada çok fazla yer bulur ve kamuoyu Bennett'i destekler. İngiltere için dönüm noktası olmasının da anlamı, kamuoyunun kız çocukların futbol oynaması konusunda olumlu tutum geliştirmesine neden olmasında saklıdır.²

90'lar, futbol organizasyonlarının ve otoritelerinin, futbola kadınları dahil etmeye başladığı yıllardır. Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA: The Fédération Internationale de Football Association), Çin'de 1991 yılında Kadınlar Dünya Kupası (FIFA Women's World Cup) düzenlerken, 1999 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Kadınlar Dünya Kupası ise futbolun popülerliğinin ve ekonomik gelişiminin artmasını sağlayan yeni bir dönemi başlatmış olur; 17 maçı 658,000 seyirci izler. Organizasyon komitesinin "*1999 Dünya Kadınlar Kupasını, yeni bir yüzyılın eşiğinde, gelecek nesillere ilham verecek bir etkinlik haline getirme*" (sy., 7) misyonu ile hareket etmesinin de payı olduğu düşünülmektedir (81). 2011'de Almanya'da düzenlenen dünya kupasının ve Japonya arasındaki final maçının televizyon aracılığıyla 14.1 milyon kişinin izlediği tahmin edilmektedir. Futbolun bir

² İngiltere Futbol Birliği, 2006 yılında 11 yaşına kadar oğlanların ve kızların aynı takımda oynamalarına izin verdiği bir karar aldı. 2011 yılında ülkede kızların yürüttükleri kampanyalar neticesinde yaş sınırını 13'e çekti (<http://www.bbc.com/news/uk-england-devon-13538787>). Mayıs 2014'te ise 2014-2015 sezonundan başlayarak "Kızların çok daha fazla sayıda futbol takımı seçme olanaklarını arttırmak için" yaş sınırını 16'ya yükseltti.

olimpiyat disiplini olarak yerini alması ise 1996 Atlanta Olimpiyatlarında gerçekleşir (Olimpiyatlarda erkek futbol turnuvaları 1900’de başlar). 2012 Londra Olimpiyatlarında artık 700 bine yakın izleyici futbol maçlarını izlemek için stadyumlara gelmektedir (68).

Günümüzde Avrupa’da, 1.2 milyon futbolcu ile yirmi binden fazla takımın kayıtlı olduğu biliniyor (82). Kırk dokuz ülkede kadınlar kendi liglerine sahipken, elli ülke milli takım çalışmaları yürütüyor. Öte yandan futbolcuların amatör ve profesyonel statülerin farklı olması nedeniyle, sayıların hem ülkeler düzeyinde hem de kıtalar arası farklılaşması söz konusu. Örneğin UEFA’nın “2015-2016 Kadın Futbolu” raporuna göre Almanya’da 197 bin, Fransa’da 85,500, İspanya’da 31 bin kayıtlı futbolcu varken, Kazakistan’da 2,300, Bosna ve Hersek’te 943, Arnavutluk’ta ise 360 kayıtlı futbolcu bulunmaktadır. FIFA ise tüm dünyada 4,801,360 kadının lisanslı olarak, tüm statüleri temel alarak ise 29 milyon kadın ve kız çocuğunun futbol oynadığını ve bu sayının her geçen gün arttığını bildirmektedir (83).

Kadınların oynadığı futbolun tribünlerde ve televizyonlarda izlenme oranları da artmaktadır. 2012 Londra olimpiyatlarında altın madalya için finalde mücadele eden ABD ve Japonya futbol takımlarının maçını 80 bin kişinin tribünlerden izlediği belirtilmektedir (84). Hemen bir yıl önce Almanya’da gerçekleşen 2011 FIFA Kadınlar Dünya Kupası da toplam 5900 saatlik ortalamasıyla, 408 milyon kişi tarafından izlenmiştir (73). 2015 yılında Kanada’da düzenlenen FIFA Dünya Kadınlar Şampiyonasındaki 52 maçı, stadyumlarda 1.353.506 seyirci izler (84, 85). Tribünlere katılım ortalaması 26,029’dur ve en yüksek izleyici sayısına Kanada ve İngiltere arasında oynan çeyrek final maçında ulaşılır (54.027 seyirci). Ayrıca, aynı maçta Kanada televizyonlarında ortalama 3.2 milyon izleyici ile kupa dahilinde izlenme rekoru kırılırken, yarı final maçında 8.4 izleyicisiyle Amerika FOX kanalında bir futbol maçının en fazla izlenme oranına erişilir³. Uluslararası organizasyonların canlı yayınlanması, daha önce görünür ve bilinir olmayan futboldaki kadınların bilinir ve görünür olmasını sağlayan en önemli faktörlerden biridir.

Futbol, tüm dünyada farklı düzeylerde de olsa, iki binlerin başlarından

³ Sandomir R. “Women’s World Cup final was most-watched soccer game in United States history” 06.06.2015 [Erişim Tarihi 26.12.2015]. https://www.nytimes.com/2015/07/07/sports/soccer/womens-world-cup-final-was-most-watched-soccer-game-in-united-states-history.html?_r=1.

itibaren hiç kuşkusuz sporda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir alan haline gelmiştir (77). Son yirmi yıllık gelişmeler temelinde, FIFA ve UEFA özelinde ve kadın spor örgütleri aracılığıyla kız çocuklarının futbola katılımını arttıran ve bu bağlamda sporda toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurulması açısından futbolun merkeze alındığı projeler, politikalar ve pratiklerde artış söz konusudur. Haziran 2015'te İngiltere Futbol Birliğinin “We Can Play” sloganı ile okul çağı kız çocuklarının futbol oynaması için bir kampanya başlatması, son örneklerden biridir (86). Birliğin Kadın Futbolu yöneticisi Kelly Simmons hala futbolun kızlar için uygun bir spor dalı olmadığını düşünen bir toplumda yaşadıklarını ve “*Kendimize, bu algıların hala neden yaygın olduğunu sormamız gerekiyor*” açıklamasıyla, amaçlarının başta anne-babalar olmak üzere farkındalık yaratarak yüz bin kız çocuğunun futbola kazandırılması olduğunu belirtir (87). İngiltere dışında Güney Afrika'daki “Girls&Football SA”⁴ gibi dünyanın farklı coğrafyalarında kız çocuklarının futbola katılımını cesaretlendirmek ve futbol aracılığıyla kız çocuklarının güçlenmesini sağlamak ve antrenörler yetiştirmek amacıyla pek çok politik kampanyalar yürütülmektedir.

Son yirmi yıllık süreç içerisindeki gelişmelere rağmen, kadın ve erkek futbolunun popülerliği, yaygınlığı ve niteliği arasında hala muazzam bir fark bulunmaktadır (73). Bunun da kaynağı kadınların bu oyunun bir parçası olabilmek için cinsiyetçiliğe, kadın düşmanlığına, yasaklara ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına karşı süreklileşen bir mücadele içerisinde olması ve erkek futbolunun bir endüstri haline dönüşümüdür. Futbolu toplumların aynası (7) olarak kabul ettiğimizde, kadınların futboldaki var olma biçimlerini makro düzeyde inceleme fırsatı bulabiliyoruz. Toplumsal yapıda kadınların ikinciliği, gündelik hayatlarını yaşama biçimlerinin bir dizi patriarkal düzenlemeye tabi olması, futbol sporuna katılmalarının ve orada yer alma biçimlerinin sınırlarını da belirliyor. Örneğin, 1995 FIFA genel sekreteri Joseph Blatter, kadın futbolcuların “*Kendine özgü oyun stilleri ve gerçek bir zarafetle erkeklerin oyununun daha güçlü bir canlandırmasıyla (taklidiyle) nitelendirilen oyunları*” ile futbola katkı koyduklarından bahseder (18). 2004 yılında ise “kadın futbolunun” popülerliğinin artması için kadın estetiğinin yaratılması gerektiğini bunun için de futbolcuların voleybolda olduğu gibi daha dar

⁴ <http://www.girlsandfootball.org/#page-work>. [Erişim Tarihi 25.08.2016]

formalar giymelerini önermesi, futbolcu kadınların futbolda nasıl yer almaları gerektiğine ilişkin düşüncelerinin bir devamı konumundadır (88).

Futbol otoritelerinin kadınların futbolla ilişkisini toplumsal cinsiyetlendirilmiş normlar temelinde belirleme niyetleri bulunuyor. Sporda ve futbolda kadının temsilinin bu yönü, özellikle spor feministleri tarafından sorgulanmasının ve kadınların böylesi bir alandaki deneyimlerine odaklanan araştırmaların yürütülmesinin de zeminini oluşturuyor. Futbol bir sosyal alan olarak erkeklerin sermaye kazanımında yürüttükleri “tehlikeli savaşları” referans ediyor ise (62), kadınların oynadıkları futbol neyi referans ediyor? Bu soru, kadın futbol alanının, erkek futbol alanından kopuşunu ya da bu alan içerisindeki asimilasyonunu anlayabilmek için bir başlangıç basamağı olabilir. Bunun için de bir sonraki bölümde tez çalışmasının kuramsal dayanağı olan Bourdieu'nün alan kuramından hareketle futbol alanına ilişkin ilgili alanyazın sunulmaktadır.

2.2. Futbol Çalışmalarında Bourdieu

Neden Bourdieu bu tez için önemli? Öncelikle, toplumsal dünyayı doğal olmaktan çıkararak, iktidara ilişkin örtük söylemleri ve tahakkümü sürdüren mitleri yıkmayı önüne görev koyan bir sosyoloji tarifliyor (48) (sy., 43). Bu yönüyle, birey ile yapı, yani eylem ile toplumsal yapı arasında dinamik ve diyalektik bir ilişki olduğunu ortaya koyması, alan ile futbolcular arasındaki dinamik ilişkiyi anlamamız için olanak sağlıyor. Nesnel yapıların öznel anlam ve eylemle karşılıklı etkileşiminin bilgisi, futbolcuları, alanda tahakküme uğrayan bir nesneleştirme pozisyonu kodlamasından kurtarıyor. Bununla ilişkili olarak Bourdieu'nün alan kuramı, anti-kartezyen özelliğiyle beden-zihin ikiliğini karşısına alır. Bireyin eylemlerinin kaynağını, bedendeki eyleme dökülmeye hazır yatkınlıklar bütünü ile açıklaması futbolcuların tarihsel birikimleriyle alana taşıdıkları ve yeniden ürettikleri örüntüleri anlamaya olanak tanır.

Bourdieu'nün spora ilişkin temel metinleri ve alana ilişkin çözümlemeleri, spor sosyologları için sporun fiziksel performansla tanımlanmasının ötesine geçerek, toplumsal uzamları ile sosyal bir alan olarak incelenebilmesinin çerçevesini sunar: spor, bunalımları, kendi tarihselliğine özgü bir temposu ve görece özerk bir tarihi olduğu için sosyal bir alandır. Kültür, ekonomi ve toplumun ilişkiselliği ile birlikte

spor devasa bir endüstriyel alan olarak tarif edilirken (89), insanların beğenileri ve yatırımları ile şekillenen; farklı motivasyon kaynaklarından, becerilerden ve olanaklardan beslenen insanların (hiyerarşik) ilişkileriyle, kendi sosyal dinamiklerini oluşturur (90). Aynı zamanda bireylerin ve kurumların sermaye ve iktidarın dağılımını sürdürdükleri ya da dağılım biçimlerine karşı çıktıkları bir mücadele alanıdır. Bu alan içerisinde futbolun ayrı bir önemi vardır; çünkü futbol hem spor alanının bir parçası olarak hem de tarihsel birikimi nedeniyle başlı başına bir alan olarak tariflenebilecek bir özgünlüğe sahiptir (90-94).

Bu bölüm kapsamında, Bourdieu'nün kuramsal ve kavramsal çerçevesini futbol temelinde sunuyorum. Buna göre ilgili alanyazındaki çalışmalardan hareketle bir alan olarak futbolda sermayeler ve eyleyicilerin habitusları arasındaki bağıntısal ilişkiyi Bourdieu'nün alet çantasındaki alan, sermaye ve habitus kavramlarına odaklanarak kurmaya çalışacağım.

2.2.1. Alan ve Futbol

Alan, bireylerin toplumsal hayatlarında girdikleri, içinde eyledikleri, tarihsel bağıntıları ile hiyerarşik ilişkilerini deneyimledikleri mekanlardır. Her bir alanın ortaya çıkmasında ve devamında kendine göre mantığı, kuralları, konumları, düzeni, ritüelleri, ilgileri, değerleri ve eyleyicilerin eylemleri vardır (48). Bir alan, sermaye biçimlerine gömülü konumlar arasındaki tarihsel bağıntılar bütünüdür (48) (sy. 25-28).

Alanlar eyleyicilerin, Bourdieu'nün metaforuyla oyuncuların, aktif yer almasıyla var olan bir oyun mekanıdır. Alanda eyleyicilerin etkili olması ve eylemde bulunmasının ön koşulu eyleyicilerin toplumsallaşmış organizmalar olarak oyuna girme ve oyunu oynama yeteneğini (eğilimini) içeren bir yatkınlıklar bütünüyle donanmış olmaları gerektirir. Oyun metaforunda eyleyiciler, oyunculardır; sermaye, oyun kartlarıdır; doxa ise oyuna katılma isteği/inancıdır. Bir oyunda kaybedilecekler ve kazanacaklar (bahisler) vardır; oyuncular bu bahisleri paylaştıkları ölçüde oyuna girerler. Eyleyiciler olmadan alan olmaz, diğer bir ifadeyle oyuncular olmadan oyun olmaz. Bourdieu kendini vermek, oyuna girmek ve oyuna kaptırmak olarak tariflediği ilişkiyi *illusio* kavramıyla açıklar (48) (sy., 105). Belirli bir toplumsal oyunun bir anlam taşıdığını, kazanılıp kaybedileceklerin önemli

ve peşinde koşılmaya değer olduğunu kabul etmek oyuna giriş için gereklidir. *Illusio*, oyuncuların oyuna dair ortak inanç ve değeri kabul ederek oyunun bir parçası olmalarıdır; oyuncuların oyunun kurallarını, kaybedilenleri, kazanılanları sorgulamadan benimsemeleridir. Bourdieu eyleyiciler/oyuncular tarafından sorgulanmadan kabul edilen fikirleri, değerleri ve ön kabulleri *doxa* ile açıklar (95). Alandaki tahakküm düzenini doğalmış gibi gösteren *doxalardır*. Burada kritik olan, sorgulanmadan kabul edilenlerin eyleyicilerin pratikleri aracılığıyla yeniden ve yeniden üretilmesidir. Artık oyuncular oyunda kartlarını açabilirler: sahip oldukları kartlar, oyunun çeşidine göre değişen sermayeleridir. Sermayelerinin yapısı ve miktarı da yeterli değildir; iktidar ilişkilerinde hangi sermayeyi kullanacağına ilişkin geliştirdiği stratejilere de bağlıdır (48).

Bourdieu'nün kavramları ile yürütülen spor bilimleri çalışmalarında spor bir sosyal alan olarak tariflenir (96, 97); bu yönüyle spor çatışma ve rekabet mekanıdır; iktidar ilişkilerinin yapılandırılmış sistemi ile inşa edilir (98). Bu iktidar ilişkileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve kulüp düzeyindeki kurumlar arasında ya da her ülkenin spor ile ilgili her bir kurumu arasında olabileceği gibi, akreditasyon organizasyonları, sporcular, taraftarlar, medya, sponsorlar gibi farklı bağlamların hem kendi içinde hem de birbirleriyle de olabilir. Bourdieu'nün alan tanımlaması, fiziksel kültür (physical culture) içerisinde farklı alanları ve farklı alt alanları tarifleyebilmemize hem olanak sağlar (98), hem de sporun medya gibi diğer alanlarla ilişkisinin incelenmesine zemin sunar (96). Bu noktada ilgili alanyazında futbol, kendi mantığı ve sermaye biçimleri olan, sporla ilişkili kurumlar ve belirli sosyal pratikler içerisinde sürekli olarak yeniden üretilen yaygın söylemler ve ideolojiler ağı olarak kurgulanır (90, 99). Futbol, hiyerarşik ligleri, kulüpleri, ekonomik kaynakları ve medyasıyla yarışmacı bir alandır (99). Bununla birlikte, futbol kulüpleri de sosyal alanlardır, çünkü bir futbol kulübü iktidar ilişkileriyle kurumların ve eyleyicilerin konum aldıkları ve sermaye kazanımı için mücadele ettikleri sosyal mekanlardır (100).

Futbol sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar, evrensel ya da yerel düzeyde futbolu ve ayrıca futbol kulüplerini bir sosyal alan olarak çözümleme eğilimindedirler. Bu çalışmalar Afrika (100), İspanya (94), Norveç (42) ve İskoçya (51) profesyonel futbolunu; amatör bir futbol ligini (93) ya da bir (erkek) futbol

kulübünü (101) Bourdieu'nün kuramından hareketle uluslararası spor kurumları, yerel kurumlar ve medya, futbolcuların alana girme ve alanda konumlanma deneyimleri gibi konular temelinde incelemişlerdir. Örneğin, Vaczi (94), İspanya futbol kültürünü incelediği çalışmasında “elit futbolu” bir sosyal alan olarak tarif eder (sy., 150). Araştırmacı, elit futbolu *iktidar ilişkileri ve alanın belirli özellikleri* tarafından etkileşim içinde olan ve *belirli sermayeler için mücadele veren* eyleyiciler ile sosyal konumların bir sistemi olduğunu belirtir. Özellikle İspanya özelinde alanın eyleyicileri olan İspanyol, Basklı ve Katalanların iktidarın mobilizasyonu için futbol aracılığıyla, sembolik ve politik sermaye temelinde yarışmacı bir mücadele sürdürdüklerini ortaya koyar.

Skogvang (42) ise futbolu, kendine özgü tarihselliği nedeniyle sporun bir alt alanı olarak tarifler. Norveç elit futbolu ve medya arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışmasında, erkek elit futbol kulüplerinin büyük-küçük kulüpler olarak ayrıldığını ve ayrışmanın ekonomik kaynaklar, taraftar sayısı, kamuoyu ilgisi ve medyanın etkisiyle belirlendiğini, bunların da alandaki sonuçları etkilediğini söyler. Bu tez çalışması için önemli bir diğer bulgu ise Norveç'te başarılı bir futbolcu olmanın, toplumsal düzeyde önemli bir statü kazandırdığını; fakat erkek futbolunun, kadın futbolundan daha fazla kabul görmesinden kaynaklı daha yüksek statüye sahip olduğunu belirtmesidir (sy. 445). Öyle ki, erkek futbolunun, kadınlardan daha prestijli olduğu algısı, alanda doxa olarak işlev görmektedir. Kadın futbolu son yıllarda yükselişe geçen bir spor olarak henüz alanın merkezinde değildir, ancak Norveç kadın takımının aldığı başarılar nedeniyle kadın futbolcular alanın içinde yer alabilmektedir.

En nihayetinde futbol, tüm sporlar içerisinde en fazla evrensel olduğu iddia edilen bir oyundur (20). Bourdieu'ye (102) göre de futbol, küçük kasabalardaki amatör oyuncuların büyük gösterilere dönüşen dünyanın en popüler sporudur. Modern futbolun başlangıcından günümüze kadar geçirdiği dönüşümle ticarileşmesi ve endüstriyel bir spor dalına dönüşmesi söz konusu (103, 104). Bu oyun uluslararası ve yerel spor kurumları, profesyonellik-amatörlük statüleri, farklı lig hiyerarşileri, stadyumları, yazılı kuralları, şampiyonluklar ve kupaları, farklı mali kaynaklardan kulüpleri, şirketler ve sponsorları, medya ve reklam sektörünü buluşturan ve çatıştıran; futbolcuların, antrenörlerin, yöneticilerin, teknik personelin, basın

mensuplarının, taraftarların ve ailelerin eylemlerinin bu kurumlar ile kurduğu çeşitli, karmaşık ve dinamik ilişkileri barındıran, mücadele yüklü bir alandır. Aynı zamanda futbol, cinsiyet rejimlerinin belirli bir cinsiyet için işe koşulduğu, yani son derece cinsiyet yüklü bir alandır. Bu cinsiyet yüklemesi ise tarihin birikimiyle gerçekleşir.

Messner (105) futbolu, “*Geleneksel erkek iktidarı, gücü ve şiddeti ile sosyal femininizasyon korkusu arasındaki kutuplaşmayı açık bir şekilde ortaya koyan*” yapısıyla tanımlamaktadır (sy. 319). Özellikle oğlanların erkekliğe geçiş sürecinde futbol önemli bir araçtır (106, 107). Bu yönüyle futbol (spor), kişiliğin oluşturulduğu ve kazanma iradesinin aşılandığı bir cesaret ve erkeklik okulu olarak tasarlanır. Çünkü başarılı erkekliğin sergilenmesi ve yüksek-statüye erişilmesi için gerekli olan sermayelerin kazanılmasında futbol, erkeklere ayrıcalıklı olanak sunar. 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de üniversiteler ve kolejlerde futbolun teşvik edilmesinin alt metninde “Erkeklerin erdemlerinin geliştirilmesi” yatmaktadır (108) (sy.87). 1904 yılında kurulan İngiltere Okul Futbol Birliğinin “*Okul çağı oğlanların zihinsel, ahlaki ve fiziksel gelişiminin ve ıslahının Futbol Birliği aracılığıyla sağlanması*” amacını gütmesi, futbolun erkeklikle kurduğu ilişkiyi ortaya koyan örneklerden sadece biridir (80). Erkeklik (gerçek bir İngiliz erkeği olma hali), İngiliz ulusal kimliğin kazanılmasını da gerektirir ve futbol bu ulusal kimliğin yaratılması için de gereklidir (76). Bu yönüyle, futbol üzerine çalışma yürüten pek çok spor sosyoloğu, futbolun hegemonik erkekliğin ve erkek üstünlüğünün kazanılmasına ve sürdürülmesine olanak tanıyan ve böylece hegemonik pratikleri sürekli üreten özelliğine işaret eder (20, 92, 109-111). Sadece oyunun sahadaki eyleyicileri değil, izleyici-taraftar ve oyunun tüketicileri çoğunlukla erkeklerdir; tribünler, medya gibi sosyal alanlar da çoğunlukla erkeğe özgüdür. Bu noktada Giulianotti (20) ve King (110) bir futbol takımını desteklemenin bile erkeklik ritüellerini ve pratiklerini temsil ettiğini belirtirler. Tüm bunlar da futbolun cinsiyetlendirilmiş bir sosyal alan değerlendirilmesinin ipuçları olarak okunabilir.

2.2.2. Sermaye ve Futbol

Oyunda her zaman kazananlar ve kaybedenler vardır; çünkü her alan bir çatışma ve rekabet mekânıdır (48) (sy., 26); alana katılanlar, o alana özgü sermaye aracılığıyla hiyerarşik konumda yer alma ve gücünü elde etme amacını güder. Her

bir alanın (örn., felsefe alanı, edebiyat alanı, spor alanı) kendi ezenleri ve ezilenleri, koruma ya da yıkma mücadeleleri, yeniden üretim mekanizmaları vardır (48) (sy. 91-92). Alan, eyleyicilerin farklı sermaye türlerini alanın kendi mantığı kapsamındaki bir çıkarı uğruna ürettiği ve yeniden ürettiği ve farklı bir konuma ulaşmak için mücadele ettikleri yerdir. Yani her alan mücadele yüklüdür: eyleyicilerin var olan konumlarını muhafaza etme, değiştirme ya da dönüştürme mücadeleleri.

Bourdieu alanı tanımlayabilmenin ve anlayabilmenin birincil basamak noktasının alanın etkin özellikleri ve etkili nitelikleri anlamına gelen özgül sermayelerini tanımak olduğunu belirtir (48) (sy., 93). Sermaye, kültürel avantajın, farklılığın ve en nihayetinde tahakkümün toplumsal alanlarda ve bu alanlar aracılığıyla nasıl üretildiğini anlamamızı kolaylaştırır (51). Kıymetli kaynaklar olarak sermaye türleri ve hacmi, eyleyicilerin toplumsal uzamdaki⁵ konumlanmalarında belirleyici bir özelliğe sahiptir (112): eyleyiciler sermaye hacminin büyüklüğüne göre, sahip olunan ekonomik ve kültürel sermayenin görece ağırlığına göre ve son olarak, zaman içinde sermayelerinin büyüklük ve kompozisyonunun değişimine, yani, toplumsal uzam içinde izledikleri güzergâha göre dağılırlar (sy.19).

Bourdieu sermayeyi üç temel tür halinde tarifler (48, 49): ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve toplumsal sermaye. Ardından sembolik sermayeyi de eklemek gerektiğini belirtir. *Ekonomik sermaye*, bireylerin ya da kurumların parayla ilgili ve mülk haline dönüştürülebilir finansal kaynaklarıdır. *Kültürel sermaye* bir yönüyle bilgi sermayesidir, akademik ehliyettir. Kültürel sermaye değer gören beğenileri, tüketim özelliklerini ve ait olunan grubun davranış örüntülerini içerir (49); ayrıca kurumsallaşmış (eğitimsel onaylama gibi), nesneleşmiş (kitaplar, resimler gibi) ve bedenselleşmiş (dil alışkanlıkları, vücudun kullanılma tarzı gibi) olarak üç farklı boyutta var olur. *Sosyal sermaye*, bir bireyin ya da grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanımlamalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır, yani böylesi bir ağın harekete geçirmeye olanak sağladığı sermaye ve güçlerin toplamıdır. Aynı zamanda

⁵ Bourdieu (114) *uzamı* şu şekilde tarif ediyor: birbirlerinin dışında yer alan, birbirlerine göre karşılıklı dışsallıkları ve iç içelik, yakınlık ya da uzaklık bağıntılarıyla olduğu kadar düzenleme bağıntılarıyla üstünde altında ve arasında gibi- tanımlanan, ayrı ve bir arada bulunan konumlardan oluşan bir bütün (sy., 19). Aynı zamanda uzam kavramı, kendiliğinden, toplumsal dünyanın bağıntısal olarak kavranmasını getirir.

eyleyicinin diğerleriyle olan bağlantıları, grup üyelikleri, bu ilişkilerin getirdiği yükümlülükler ve ayrıcalıklardır. *Sembolik (simgesel)* sermaye, bu türlerden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir. Prestij, statü ve otorite sembolik sermayenin örnekleridir. Bourdieu'nün tariflediği sermayelere Shilling (50, 113), bir dördüncü sermayeyi eklemiştir: fiziksel sermaye. Bedenin gelişimi ve sağlıklılaştırılması, bedensel yetenekler ya da beceriler, fiziksel sermayenin yaratılmasındaki kaynakları oluşturur. Spor pratikleri aracılığıyla beceri, kuvvet ve çeviklik gelişimi fiziksel sermayenin birikimine tekabül eder.

Bu noktada alandaki ilişkileri ve eyleyicilerin alandaki konumunu belirleyen sermaye türlerinin, futbol alanındaki karşılığı nedir? Spor bilimleri alanındaki teknolojik ve bilgisel gelişim, yarışmacı futbolu (profesyonel ya da amatör statü) topa vurma becerisinden çok öteye taşıdı. Bourdieu'nün kavramlarından hareketle yürütülen çalışmaların daha çok futbolcuların ve antrenörlerin sahip oldukları sermaye türleri ile futbol alanındaki sosyal hiyerarşilere (41, 114), kariyer seçimine (51) ve ekonomik ilişkilere (91); ayrıca taraftarlığa (115) odaklandığı görülmektedir. En nihayetinde bir kulübün futbolcularının ya da antrenörlerinin alan içindeki ve dışındaki konumları sermaye türlerine göre belirlenir (90).

Futbol, öncelikle teknik ve taktik beceri gerektiren bir oyundur. Bu nedenle bireyin yarışmacı futbol alanına girmesi ve alanda konum alması sahip olduğu yatkınlığın, *fiziksel sermayeyi* biriktirmesine olanak tanınması gerekmektedir (93, 116). Genel olarak sporda ve futbol alanında en değerli sermaye türlerinin başında fiziksel sermaye gelmektedir (50, 98). Elit düzeyde futbolcunun fiziksel sermayesini geliştirebilmesi için sistematik bir antrenman sürecinden geçmesi beklenir (28). Futbolcunun fiziksel sermayesi yüklü ise, yani oyun becerisi, tekniği ve kondisyonu yüksekse bir kulüp içerisinde (ve uluslararası ve ulusal futbol çevresinde) aldığı konum o derece merkezileşir; aldığı ücret artar (91, 101). Fiziksel sermaye, kuvvet ve beceri gibi fiziksel özellikleri ve yetenekleri kapsamakla birlikte özellikle spor ve toplumsal pratikler aracılığıyla şekillenir. Bir sermaye türü olarak diğer sermaye türlerine dönüşür ancak bu da sınıf ya da cinsiyetinden bağımsız değildir. Futbol pratiği kuvvetli, dayanaklılığı yüksek, teknik ve taktik becerilerle donanmış bedenler ile oynanabilen bir oyun olarak eyleyicilerin fiziksel sermayesini hem üreten hem de dönüştürmeye müsait bir alandır (28, 91). Böylece özellikle erkek profesyonel

futbolcular için sahip olduğu fiziksel sermaye hem alanda konumlanmasını kuvvetlendiren diğer sermaye türlerine de dönüşebilir (örn. ekonomik sermaye) hem de farklı alanlara geçişini de kolaylaştırabilir (örn. reklam sektörü alanı).

Sosyal sermaye, hem alana girerken değerli olan hem de alan içerisinde bireyin pozisyonuna bağlı olarak biriktirebildiği sermaye türüdür. Spor alanında, sporcular, antrenörler ve aileler arasındaki sosyal ağların sporcunun deneyimleri ve sportif becerilerinin gelişimi üzerinde; akranlar, öğretmenler gibi bireylerin ise sporcunun sosyalizasyon sürecinde önemli bir etkisinin olduğu, ilgili alanyazın tarafından ortaya konulmaktadır (117). Yapılan araştırmalar kadın futbolcuların futbola başlamasında babalar, erkek kardeşler ve akranların önemli sosyal sermaye kaynakları olduğunu göstermektedir (45, 117, 118). İngiltere’de yapılan bir araştırmada özellikle babaları futbol ile ilgilenen kız çocuklarının (118) ve oğlan çocuklarının (119) çok küçük yaşlarda futbola yatkınlığının başladığı; babalarının ulaşım ve maddi destek ile bilgisel desteklerinin çocukların futbol becerisinin gelişiminde önemli belirleyen olduğu ortaya konulur.

Spor bilimlerinde yapılan araştırmalar, profesyonel erkek futbol alanında akademik niteliği temsil eden *kültürel sermayenin* diğer sermayelere göre daha az değerli olduğunu ortaya koyar (51, 116). İskoçya profesyonel liglerinden 137 erkek futbolcuya uyguladıkları anket çalışmasının sonuçlarına göre, futbolcuların %64’ü 16 yaşlarında, tüm katılımcıların %93’ü ise 17 yaşından itibaren okul yaşantılarını bırakmışlardır. Yine yarısından fazlası, futbolu akademik başarının önündeki bir engel olarak tarif etmişlerdir (116). Araştırmacılar daha sonra erkek futbolcular ile bireysel görüşme gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonucunda, genç erkek profesyonel futbolcuların sahip oldukları fiziksel sermayelerini, kültürel sermayelerinden daha önemli gördüklerini bulmuşlardır. Hız, beceri, güç gibi yeteneği şekillendiren özelliklere sahip olma erkeklerin futbol dünyasında kabul edilen değerlerdir; günlük antrenmanları ve deplasman yolculukları ile kendine özgü bir yaşantısı olan futbolda fiziksel sermaye, kültürel sermayeden daha çok oyun içindeki başarı için gerekli olan bir sermayedir (51).

Fiziksel sermaye aracılığıyla gelen bir başarı, *ekonomik sermayenin* birikimine yol açabilir; yani futbol alanında fiziksel sermaye, ekonomik sermayeye transfer edilebilir. Bu yönüyle futbol, alana girecekler için ekonomik sermayeyi

koşul saymaz (tenis, golf gibi sporlarla karşılaştırıldığında); ancak endüstriyel futbol, futbolcular, antrenörler ya da menajerler için ekonomik sermayenin hacmini arttıracak bir donanıma sahiptir (91, 101). Bu nedenle, futbol alanında fiziksel sermayesi yüksek (popüler) futbolcuların, sembolik sermayelerinin de birikimiyle, sponsor kaynakları artar ya da yüksek ücretli kontratlara imza atabilir. Bununla birlikte, futbolun ekonomik yapısı oyuncular ve antrenörler için harcanan para ile futbol alanında kazanılan başarı arasındaki ilişki üzerine de kuruludur (91). Ancak bu erkek futbolcular için geçerlidir (41); dünya ölçeğinde futbol aracılığıyla yeterli ekonomik sermayeye sahip kadınlar, McCormack ve Walseth (28)'in kullandığı ifadeyle, “bir avuç” kadardır; keza kadın futbol kulüplerinin yüksek ücretlerle yatırım yaptıkları futbolcular da çok azdır. Futbolda fiziksel sermayenin yükü ve alanda konumlandırma gücü erkeklere ve kadınlara göre farklılaştığı için, ekonomik sermayenin birikimi ve değeri yine cinsiyetlere göre farklılaşır (41, 96).

İlgili alanyazın, kadın futbolcuların alana girebilmeleri ve alanda konum alabilmeleri için gerekli olan sermaye türlerinin değişiklik gösterdiğini ortaya koyar (28, 41, 42, 120). Bu çalışmaların daha çok kadın futbolcuların alanda sahip oldukları sermaye türünün kariyer gelişimini nasıl belirlediğinin analizine yoğunlaştıkları görülmektedir. Örneğin, McCormack ve Walseth (28)'in Norveç'ten kadın futbolcularla yürüttükleri çalışmada, oyuncuların eğitim sermayelerinin gelişiminde elit futbolcu olmalarının önemli bir etkisinin olduğu ortaya konulur. Araştırmanın bulgularına göre bazı futbolcuların fiziksel sermayesi, liseden sonra burslu sporcu olarak Amerika'da bir üniversitede eğitim almalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece futbol aracılığıyla, kadınların sosyal sermayeleri de gelişmektedir. Araştırmacılar ayrıca “futbolcu sermayesi” kavramı ile, kadınların futbol dışındaki hayatlarında futbolculuklarının diğer sermaye kazanımları için bir yatırıma dönüştüğünü (antrenör olma gibi), ancak fiziksel sermayenin bir başka alanda değer kazanmasının kısıtlı olduğunu vurgularlar. Rosso ve McGrath (117) ise Avustralya gelişim programı dahilinde okul takımlarında oynayan ergen kızlarla yaptıkları çalışmada, rekreasyonel futboldan yarışmacı futbola geçişte sosyal sermayenin rolünü incelemişlerdir. Araştırmacılar sosyal sermayenin manevi destek, cesaretlendirme, kültürel değerler, rehberlik, beceri kazanma ve maddi kaynaklar dahil olmak üzere tüm sosyal ve uygulamalı kaynaklara erişimi etkilediğini

belirtirler. Genç futbolcuların sahip oldukları sosyal sermayeleri, kendine güven gelişimi, motivasyon, teknik beceri gelişimi sağlayarak bir kulübe transferinin önünü açarken, ailenin sahip olduğu sosyal sermayesi kızlarının yeni olanaklara ve fırsatlara erişiminde anahtar görevi üstlenir.

Spor alanında sosyal sermaye, ekonomik sermaye (sponsorluk gibi) ya da sembolik sermaye (prestij gibi) gelişimine olanak tanıyan bir sermaye türüdür (90) (sy., 220). Ancak bu süreç de kadınlar ve erkekler için farklı işler. Çünkü, bireylerin farklı alanlardaki konumları sermaye türlerine bağlı olduğu kadar aynı zamanda hakim toplumsal cinsiyet düzenlemelerine de bağlıdır (62). Bourdieu'nün (64) spor kariyerinin “... oğlanların fiziksel sermayesi için spor piyasasının anlamı, aynen kızların fiziksel sermayesi için güzellik ödülleri ve bunların getirdikleri mesleklerin- hosteslik vb.- anlamı gibidir...” (sy., 109-110) açılımında olduğu gibi futbol alanı, fiziksel sermayeleri aracılığıyla erkeklerin sermaye kazanımında yürüttükleri “tehlikeli savaşlar” olarak yapılır ve bu savaşın temel amacı alanda konumlanmak için gerekli olan kaynaklara daha fazla sahip olmaktır (62). Alan erkeklerin sermaye kaynaklarına ulaşımına, sermayelerini biriktirmelerine ya da dönüştürmelerine çok daha fazla olanak sunar.

Bourdieu'nün araçlarının toplumsal cinsiyet perspektifinden ve feminist düşünce temelinde yürütülen bazı araştırmalarda yeniden okumasının yapılması, toplumsal cinsiyetin bir sermaye türü olarak değerlendirilmesini olanaklı kılmıştır. Bir grup feminist düşünür, kadınların sadece sermaye biriktirmediklerini aynı zamanda sermayenin *kadınca* biçimine de sahip olduklarını ileri sürdüler (121-123). Buna göre toplumsal cinsiyeti, kültürel sermaye (121, 122, 124) ve sembolik sermaye (125) kapsamında değerlendiren araştırmacıların yanı sıra, habitusun toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir formu (126) olarak veya tüm alanlardaki kapsayıcılığı nedeniyle başlı başına bir sermaye türü olarak ele alınması gerektiğini bildiren çalışmalar da bulunmaktadır (52, 123, 127). Örneğin Skeggs (121) kadınlığın bedenselleşmiş olduğunu aynı zamanda sermayenin bir formu gibi işlediğini belirtir. Huppatz (123) ise toplumsal cinsiyet sermayesinin, kadın sermayesi (female capital: bir kadın bedenine sahip olmanın getirdiği toplumsal cinsiyetlendirilmiş avantajlar) ve kadınsı sermaye (feminine capital: sosyalizasyon aracılığıyla öğrenilen, belirli bir alanda kadınsı bir bedene sahip olmanın getirdiği

toplumsal cinsiyetlendirilmiş avantaj) olmak üzere iki ayrı formu olduğunu belirtir.

Futbol ise, Huppatz'ın (123)'in kavramsallaştırdığı bakım mesleğinden çok farklı toplumsal cinsiyet normları ve beden politikalarını içeren bir spor alanıdır. Spor bilimleri alanında yürütülen çalışmaları yeniden gözden geçirdiğimde (52, 125, 128-131), cinsiyet rejimlerini de doğrudan işaret etmesi bakımından toplumsal cinsiyet sermayesini kullanmayı tercih ettim. Bridges (52) vücut geliştirme sporcusu erkeklerle yürüttüğü çalışmasında, toplumsal cinsiyet sermayesini bağlamsal olarak değer kazanan toplumsal cinsiyetlendirilmiş benlikler; sosyal hareketlilik için kaynak oluşturan içselleştirilmiş ilgiler, bilgiler ya da yaklaşımlar olarak tarif eder. Yani bireylerin belirli bir bağlamda, cinsiyetine özgü hakim toplumsal normları sahiplenmesi ve bunları kaynak olarak kullanmasıdır. Bridges (52), diğer sermayelerle ilişkili olduğu için toplumsal cinsiyet sermayesinin, sembolik sermaye gibi bir işlevi olduğunu da öne sürer. Örtük bir sermaye türü olarak “doğalmış” gibi anlamlara bürünse de, cinsiyet rejimlerinin yönetiminde bireylerin kadınlık ve erkeklik kabulleridir.

Spor alanında yapılan çalışmalar erkek profesyonel Amerikan futbolu oyuncuların, toplumsal cinsiyet sermayesini sosyalizasyon süreçleri boyunca edindiklerini ve hegemonik erkeklikle birlikte bu sporun “gerçek erkekler” yaratımında bir rolünün olduğunu (132); ya da kadın boksörlerin sahip oldukları toplumsal cinsiyet sermayelerinin (kadınsı görünüm, giyim tarzı, makyaj vb.), erkeklere özgü bir alanda yer alabilmelerini kolaylaştırdığını ortaya koyar (126, 128). Mennesson (126) bu alanda kadınsılığın (yani toplumsal cinsiyet sermayelerinin) ön planda olmasını, özellikle bazı işçi-sınıfı boksör kadınların kültürel kaynaklara erişimde yaşadıkları engellere bağlar (yani kültürel sermayelerinin azlığı). Dolayısıyla bir alandaki eyleyicinin konumu sahip olduğu fiziksel ve sosyal sermayenin yüküne bağlı olduğu kadar Thorpe (131)'un, Mennesson (126)'un ya da Rodgers (132)'in çalışmalarında gösterdikleri gibi sporun cinsiyetlere atfettikleri ile yakından ilişkili olan toplumsal cinsiyet sermayelerine de bağlıdır.

2.2.3. Habitus ve Futbol

Eyleyicileri alanda, yani oyunda kalmaya ya da oyundan çıkmaya iten ve ikisi arasında bir köprü oluşturan üçüncü temel kategori habitustur. Habitus “*Bir*

konumun için ve bağıntısal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında, insanlar mekanlar ve pratiklerle ilgili bütünleşik bir tercih dizisini dile getiren birleştirici kökendir” (112) (sy., 22). Alanın kendini sürekli üretmesi için ihtiyaç duyduğu habitusu, yine alan yapılandırır (48) (sy., 118); çünkü her alanın gerektirdiği habitusu vardır ve habitus da alanın kurulmasında rol oynar. Habitus, bireylerin bedenlerine zihinsel ve bedensel algı, beğeni ve eylem şemaları biçiminde konulmuş bir tarihsel bağıntılar bütünü biçimidir. Tarihin ürünü olduğundan, sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve onlardan etkilenen, bir yatkınlıklar sistemidir (48) (sy., 125). Bu araştırma kapsamında futbolcuların toplumsal konumlarının, kişisel tarihlerinin ve habituslarının alanla nasıl bir ilişkisi olduğunu açığa çıkartmak analizin merkezinde durmaktadır.

Habitus, ne bireyseldir ne de davranışları tek başına belirleyen bir özelliğe sahiptir; tersine eyleyicilerin içinde işleyen yapılandırıcı bir mekanizmadır (48) (sy., 27). Yani, bireyselleşmiş toplumsaldır. Eyleyicilerin çok çeşitli durumlarla başa çıkmasını sağlayan bir strateji üretme mekanizmasıdır; ancak bu yapıların sahip olduğu sınırlar içerisindedir. Habitus, gündelik hayattan siyaset alanına, kültürel beğenilerden konuşma tarzına kadar her hususta insanın toplumsal eylemlerinin kaynağı, bireyin bedenindeki eyleme dökülmeye hazır yatkınlıklar bütünüdür. Bunun içindir ki eylem, habitus tarafından üretilen inançları, asıl olarak yatkınlıkları, gerektirir.

Geçmiş, şimdi ve gelecek, habitusta kesişir ve birbirinin içine girer: habitus bedenin en derine yerleşir ve yeniden harekete geçirilmeyi bekleyen güçlü bir tortulaşmış durumdur (48) (sy., 29-30). Bunun anlamı ise habitus ve alan arasındaki bağıntısallık nedeniyle kişisel istek ile toplumsal zorlamanın, özgürlük ile zorunluluğun ya da özne-nesne ikiliklerinin yani birey ile yapı arasındaki kutuplaşmış ilişkilerin çözülmesidir; yani kutuplaşmanın çökmesidir.

Bourdieu sermaye ve habitus kavramlarını, toplumun nesnel yapılarının, öznel davranışları nasıl belirlediğini ortaya koymak için işe koşar. Örneğin, fiziksel aktiviteye katılım toplumsal yapılar tarafından şekillenir ve asıl olarak gençlerin habitusları dahil oldukları aktiviteler ve konum aldıkları alandaki çeşitli ekonomik, kültürel ve sosyal faktörler ile belirlenir (133). Bir sportif faaliyete yatkınlık bu nedenle farklı sosyal bağlamlar aracılığıyla şekillenen bireyin habitusu ile oluşur. Bu

da Bourdieu'ye göre sınıf belirlenimlidir yani habitus eşitsizliklerin ürünü olduğu için sınıfsaldır (134). Sosyal sınıf, sosyo-ekonomik kategorizasyondan öte belirli bir grubun ilgileri, beklentileri, gündelik pratikleri, yatkınlıkları, sahip olduğu değerler sistemi gibi diğer gruplardan farklılaştığı bir sistemler bütünüdür; bedenler, bu sınıfsallığın yani toplumsal sınıfın işaretlerini taşır (134). Habitusun, zevk ve beğeni farklılıkları ile sınıflar arası tahakküm ilişkilerini yeniden üretmesinden kaynaklı farklı sınıftan bedenlerin eyleme biçimleri de farklılaşır.

Bu noktada Bourdieu belirli sporlara katılımın, yani spor beğenisinin, bedeninin sunumu ve işleyişi için belirli bir eylemin parçası olduğunu belirtir. Farklı toplumsal sınıfların üyeleri sınıf pozisyonlarının performe edildiği, onaylanan ve sunulan bedenselleşmiş kültürel ve bedensel yatkınlıklara sahiptir. Spor tercihleri bu nedenle ki habitusu inşa eden yatkınlıkların bir parçasıdır. Örneğin, Fransız üst sınıftan bireyler, alt sınıftan bireylere göre golf, tenis, kayak gibi sporlara daha fazla; boks, ragbi, vücut geliştirme ve futbol gibi oyunlara daha az katılır (64). Bourdieu Ayrım (134) kitabında, kültürel beğeni yargılarının ve pratiklerin sınıfsal konumlarla sıkı sıkıya ilişkili olduğunu ortaya koyar. Tercih edilen sporlar -ki bu beğenidir-sınıfına bağlıdır ve aynı zamanda bireyin sahip olduğu sınıfı sportif etkinlikler tarafından üretilen bilgiyi içerir. Farklı sınıflardan farklı grupların farklı tip bedenleri söz konusudur; farklı bedensel teknikleri benimser ve farklı bedensel eylemler içerisinde yer alırlar (89).

Profesyonel futbol alanında, çoğu işçi-sınıftan gelen genç erkek futbolcuların habitusu örneğin eğitim ile futbol arasındaki tercihlerinde önemli bir rol oynar, ancak elbette belirleyen değildir (116). Erkek genç futbolcuların eğitimden uzak durmaları ile futbolda kendilerini “sudaki balık” gibi hissetmelerinin artalanını habitusları hazırlar. Benzer şekilde üst orta sınıftan oğlan çocukların futbol aracılığıyla sosyalliği ya da sınıf yükümlülükleri ile ilişkili olarak erkeklik ritüellerini önemsemeleri ile işçi sınıftan oğlan çocukların bu erkekliği milliyetçilikle ya da bir diğerine karşı fiziksel üstünlükle eşleştirmeleri sınıfsal habituslarının farklılığından kaynaklanmaktadır (135). Light ve Kirk (136) de yaptıkları çalışmada kolejde okuyan oğlanların ragbi aracılığıyla, fiziksel, sosyal ve kültürel sermayelerini gelecek kariyerlerini planlamada nasıl ekonomik sermayeye dönüştürdüklerini ortaya koyarlar. Sporun kariyer planlamadaki sınıflar arası farklılaştığı düzlem, habitusun

düzlemidir.

20. yüzyılın başlarından itibaren yarışmacı futbola başta İngiltere’de olmak üzere, bir çok coğrafyada işçi sınıfının kız çocuklarının katıldığı bilinmektedir (137, 138). İngiltere’de futbolun kadınlarla buluşmasının zeminini işçi sınıfı kültürüne dayandıran Hargreaves (4) 1920’lerde kadın futbol takımlarının kurulmasını “en popüler erkek işçi sınıfı sporuna kadınların girişinin eşsiz bir örneği” olarak değerlendirir (sy., 140). Kadınların sınıfsal konumları, oyunla ilişkilerini belirleyen temel unsurlardan biri olmakla birlikte ilgili alanyazın sınıf etkisinin oyundan dışlayıcı olmadığını ortaya koyar (örn., Caudwell (139)). Aynı sınıftan kadınların sosyal ve kültürel sermayeleri oyuna girişlerini kolaylaştırırken, oyunun ucuz ve kolay ulaşılabilir olması asıl unsurdur. Caudwell (139) çocukluğunda futbol oynayan İngiltereli kadınlarla yaptığı görüşmelerde, bazı kadınların futbolun ucuz ve sadece bir topa ihtiyaç duyulan yapısına vurgu yaptıklarını ve kadınların sınıfsal konumunun futbolu tercih etmelerini de etkilediğini belirtir. Sadece futbolda değil, maddi yeterliği olmayan kadınların kolay ve ucuz diğer fiziksel aktivite ve spor türlerine yönelme eğilimleri olduğu da bilinmektedir (140). Bu yönüyle, az gelirli kız çocuklarının ve kadınların futbolla buluşmaları bir yandan “kolay” iken, bir yandan da bu alandaki olanaklara erişimleri açısından sınıfsal konumları engeldir (4).

Habitus, yatkınlıklar ve zevklerdir; yetişme sürecinde edinilen, öğrenilen ve aslında işlenendir. Bu nedenle dahil olunan aile önemlidir; ailenin sosyal sınıfı ise belirleyendir. İlgili alanyazın düşük sosyo-ekonomik düzeyden aile çocuklarının olanaklara erişimde engellerle karşılaştıklarını; spor ve fiziksel aktiviteye katılımlarının, yüksek olanaklara göre daha az olduğunu belirtir (141). Ailenin sahip olduğu sermaye türleri, çocuklarının hangi aktiviteye katılacağını seçmede ya da tercihte sadece etkili değildir aynı zamanda tercih edilendeki kapasiteyi de (fiziksel ya da maddesel) belirler. Swanson (142) çocuk futbolcu anneleri ile yaptığı çalışmada, üst orta sınıftan annelerin oğlan çocuklarının futbola başlamaları ve devam etmeleri için ekonomik ve kültürel sermayelerini kullandıklarını; çocuklarının futbolda uzmanlaşmalarını beklediklerini ve futbolun çocuklarını “beladan uzak tuttuğunu” düşündüklerini ortaya koyar. Orta sınıftan kız çocukların anneleri ise kızlarının uzmanlaşmasından öte, futbolu yaşam-boyu aktif bir yaşantı için gerekli olan bir fiziksel aktivite olarak değerlendirme eğilimindedirler (120). Anneler,

kızlarının takım sporunu deneyimlemelerini ve egzersiz yapmalarını önemsedikleri için futbolu tercih ederler. Swanson (120), bunun temel nedenlerinden birinin kurumsal toplumsal cinsiyetlendirilmiş ayrımlar olduğunu belirtir. Örneğin kızların lise futbol takımları aracılığıyla burs alma olanağı, erkeklere göre çok düşüktür. Futbolun, cinsiyetlere farklı olanaklar sunan bir yapılanma içinde olması, ailelerin de buna göre beklentilerini şekillendirmesine neden olmaktadır. Kurumsal cinsiyetlendirmelerin başında beden eğitimi dersleri gelmektedir. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında yürütülen çalışmalar beden eğitimi derslerinde oğlanların daha aktif olduklarını ve okul ortamında futbolu kızlara göre daha fazla oynadıkları belirtilmektedir (25, 143-146). Okulların cinsiyet rejimlerinin futbolu oğlan çocuklarına özgü kılması, erkeksiliğin inşasında önemli bir belirleyen olmasından gelir (143, 147). Belirli bir sınıfın habitusu, bireylerin spora katılma nedenleri ile spordan beklentileri için bir yatkınlıklar sistemi oluştururken, cinsiyet bu nedenleri ve yatkınlık sistemini farklılaştırabilmektedir. Bireyin cinsiyeti, sosyalizasyon süreci ile sahip olacağı habitusun kapsamını da belirler.

Sonuç olarak alan, habitus ve sermaye arasındaki ilişkiyi sosyal eylemi belirler. Spor, spor kurumlarının ve bireylerin bir diğeri üzerinde iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesi aracılığıyla ve sermayenin farklı türlerini (sosyal, ekonomik ve kültürel) kazanmak amacıyla mücadele ettikleri bir alandır (49). Bu tez çalışması kapsamında Bourdieu'nün alan kavramını futbol alanındaki bir kadın kulübünü, kendine özgü mantığı olan, sermaye türlerine göre eyleyicilerin konum aldıkları ve hiyerarşik ilişkileri temelinde bir mücadele arenası olarak ele alıyorum; sermaye kavramını alana girme ve alanda konumlanmada eyleyicilerin taşıdıkları ve biriktirdikleri kaynaklar olarak görüyorum; habitusu, futbolcuların ailelerinden, okullarından ve sokaklardan edinerek geldikleri, sosyalizasyon süreçleri ile yatkınlıkları arasındaki bağıntı noktası olarak; doxa kavramını alanın sorgulanmadan kabul edilen değerleri ve son olarak illusioyu ise alana girmeye, alanda kalmaya değerli kılan öğeler olarak ele alıyorum. Bourdieu'nün kavramlarının okunmasında ise spor feminizmlerinin lenslerinden ve tarihsel birikiminden yararlanıyorum. Bir sonraki bölümde bu birikimden, spor ve toplumsal cinsiyet çalışmalarından tez kapsamında nasıl yararlandığımı aktarmaya çalışacağım.

2.3. Sporda Cinsiyet Rejimlerinin Spor Feminizmden Okunması

Futbolcuların yarışmacı futbola dahil olma süreçleriyle bu alanda konumlanmaları, olanaklara erişimleri, sahip oldukları sermayeler, bu sermayelerin alan içindeki değeri cinsiyete göre değişim gösteriyor. Spor feminizmlerin birikimi, cinsiyetin, kadınların ve kız çocuklarının sporla ilişkisinin, analizini cinsiyet rejimleri dahilinde nasıl şekillendiğini ortaya koyuyor. Bu bölümde öncelikle spor feminizmi kavramının bağlamını kuruyorum. Ardından sırasıyla ilgili alanyazın çerçevesinde cinsiyet rejiminin spor bağlamını, sporcu bedenleri ve sporda zorunlu heteroseksüelliği sunuyorum.

2.3.1. Spor Feminizmlerinin Bağlamı

Sporun (ve futbolun), feministlerin “iş” olması biraz geç oldu (19). Feminist düşünce uzun bir süre sporu ve fiziksel aktiviteyi yok saydı (148); özellikle sporun fizikselliği referans eden özelliği nedeniyle önemsenmemesi (149), feminist düşüncenin spor ile buluşmasını geciktirdi. Buluşmanın 1980’ler itibarıyla gerçekleşmesiyle birlikte ise, kadınlar ve kız çocukları için sporun okuması değişti.

Feminizmin çok yönlü bir tarihsel yapısı vardır; ancak hepsinin ortak temel noktası toplumun her alanında kadınların eşit haklara sahip olması gerektiğidir. Bunun spora tezahürü ise kız çocuklarının ve kadınların baskı, önyargı ya da zorlama olmadan spora, fiziksel aktiviteye ve beden eğitimi derslerine katılım haklarına sahip olmaları, spora katılımlarının saygı görmesi ve fırsatlara ve olanaklara erişimde erkeklerle eşit koşullarda olabilmeleridir (150). Bu çalışma kapsamında feminist düşünceden faydalanmamın temel nedenlerinden biri de spora katılımın temel bir insan hakkı olduğuna olan inancımdır.

1980’lerde spor feministlerinin (ABD, İngiltere, Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda) spor pratikleri ve kültürleri içerisine feminizmin lenslerini yerleştirme arayışları ve feminist politika düzlemindeki mücadeleleri sonucunda, feminist eleştiri spora girmeye başladı ve spor feminizmi kavramı eleştirel spor çalışmalarında yerini aldı (4, 151). Böylece, farklı feminizmlerin etkisiyle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kategorileri spor bağlamında sorgulanır hale geldi. Birrell (152)’in işaret ettiği “Kadınlar neden sporla ilgilenmiyor?” sorusundan “Kadınlar neden spordan dışlanıyor?” sorusuna geçilmesi ve kadınların deneyimlerini merkezileştirme bu

sorgulamaların bir basamağını oluşturdu.

Spor feminizmi, kadınların tarihsel olarak spor alanında haklarından mahrum bırakılması, ötekileştirilmesi ve alandan dışlanması olarak cisimleşen ayrımcılığa karşı mücadeleyle ilişkilidir (53). Bununla birlikte, feminist düşünce ve politikanın tarihsel gelişim sürecine paralel olarak, spora farklı feminizmler yansımakta; bileşik, uyumlu ve kendi özgünlüğünde bir spor feminizmden söz edilememektedir. Feminist kuram ve sosyolojideki paradigmatik değişimlerin spora yansımaları paralel işler ve pozitivist yaklaşımdan post-yapısalcı yaklaşıma doğru giden tarihsel bir güzergah belirlenir (19).

1970'lerde spor tarihi ve sosyolojinin spor bilimleri alanında akademik disiplin olarak kabul edilmesiyle birlikte, toplumsal cinsiyet dengesizliği kadınların gündemine girer. Bu yıllarda sınıf, cinsiyet ya da cinsel yönelim iktidar ile ilişkilendirilmeden tanımlayıcı kategoriler olarak işlev gördü (32). 1970'lerde Ann Hall gibi spor bilimcileri, kadınların sporda ve akademide nasıl ötekileştirildiklerinin duyurularını ilk defa ilan etmeye başladı. Spordaki erken dönem feministler, liberal ajandanın doğrultusunda spora katılımında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğini; sosyal politikalar ve kanunlarla kadınların toplumun her alanında fırsatlara erişimlerinin güvence altına alınmasını savundu (150, 151, 153). Tüm bu gelişmeler, spor alanında kadınların görünürlüğünü arttırdı ve batının feminist hareketinden etkilenen (ki bunlar genelde sporcuydu) spor bilimciler tarafından kuram ve eylem arasındaki bağı kurulmasını da sağladı.

Daha sonraki yıllarda sporda hakim olan cinsiyet farklılıklarının biyolojik inançlara indirgenmesinin eleştirisi ya da Gramsci'nin hegemonya kavramından hareketle spor ve ideoloji arasındaki ilişkinin kurulmaya başlanması, yapısal iktidar ilişkilerinin merkeze alınmasını getirdi. Kadın ve spor konulu konferansların düzenlenmesi ve 1994'te Brighton Deklarasyonunun kabulü gibi kadınların sporda güçlenmeleri için sarf edilen her çaba kültürel ve politik olarak farklı tarihlere sahip kadınların yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde sporla buluşmasını arttırdı (32). Baskının kaynağını farklı yapılar ile açıklayan farklı feminizmlerin spordaki tezahürüyle de birlikte farklı kadınlıklar analize dahil edilmeye başlandı ve biyolojik determinizmden sınıfsal, kültürel ve toplumsal açıklamalara doğru yol alındı. 1990'ların sonları itibarıyla ise, post-yapısalcı feminist analiz kadınların spor

aracılığıyla güçlenmesine ve iktidar ilişkilerinin spor aracılığıyla sorunsallaştırılmasına odaklanmaya başladı (19). Sporda ve özelinde futbolda cinsiyet kategorilerin sorgulanması, cinsellik deneyimleri ve farklı kadınların deneyimlerinin kendi özgünlüğünde konu edinmesiyle sporun toplumsal cinsiyetlendirilmiş hallerinin tartışması farklı bir düzleme taşınmış oldu (151, 153).

Scraton ve Flintoff (153), post-yapısalcılığın sporda yeni soruların sorulabilmesine olanak sağladığını; ancak bunun “eski” soruların tam olarak yanıt bulmuş olduğu ya da sporda eşitlik konularının önemini yitirdiği anlamına gelmediğine dikkat çeker. Benzer şekilde Hargreaves (53) özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadının merkezde olduğu ve eşitliği savunan çalışmalara hala ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu uyarının arkasında yatan neden ise dünyanın pek çok coğrafyasında sporun cinsiyetler arası eşitsizlikleri sürekli üretmesi, özellikle erkeklerin hakim oldukları spor alanlarında kadınların fırsatlara erişim, sponsor bulma, medyada temsil edilme gibi konularda hala erkeklere göre dezavantajlı konumda olmasıdır. Türkiye’de spor alanında toplumsal cinsiyet çalışmaları ile cisimleşen ve bir kısmı feminist tahayyül çeperinde örülen çalışmaların on beş yıllık mazisi olduğu düşünüldüğünde (47, 97, 154), araştırmacıların vurguladığı kadının merkezde olduğu çalışmalar ya da kadınlar için olanakların arttırılmasına yönelik yaklaşımlar bu topraklar için geçerliğini korumaktadır.

Çalışmanın bağlamı gereği spor feminizmlerini bir çatı kavramı olarak ve çalışmanın tüm aşamalarında bir referans noktası olarak ele alıyorum. Bu çerçevede, bölüm kapsamında ilgili alanyazın çerçevesinde cinsiyet rejimlerinin spora nasıl tezahür ettiğini tartışmayı hedefliyorum.

2.3.2. Cinsiyet Rejiminin Spor Bağlamı

Connell (55), bir kurumda cinsiyet rejiminin cinsiyete dayalı işbölümü nedeniyle erkeklerin sayısal üstünlüğüyle, özellikle karar verme mekanizmalarında toplumsal cinsiyet iktidar ilişkilerinin yapısıyla, istismar ya da düşmanlık duygularının işlerliğiyle ve son olarak bir cinsiyete yüklenen kültürel ve sembolik anlamların temsili ve kabulleriyle işlediğinden bahseder (sy., 72-87). Bu bağlamdan değerlendirdiğimizde, son yarım yüzyıldır kadınlar ve kız çocukları spor alanında yerlerini almalarına rağmen, sporun ve spor kurumlarının “doğal” yürütücüsünün

ataerkil heteroseksüel erkekler olduğunu görürüz (58). Messner (58) toplumsal cinsiyetin spor kurumlarının süreçlerinde, eylemlerinde, imajlarında, ideolojilerinde ya da gücün dağılımında var olduğunu, bundan dolayı kurumların zaten toplumsal cinsiyetlendirilmiş olduğunu vurgular. Modern sporun daha önce bahsettiğim haliyle erkeklerin kurumu olması, yani, emeğin son derece cinsiyet işbölümüne dayalı olması, sporun cinsiyet rejimidir. Sporun cinsiyet rejimi, okul sporlarından profesyonel sporlara kadar cinsiyet ayrımı temelinde yapılır; gücün, otoritenin, prestijin ya da kaynakların dağılımını cinsiyetler arası eşitsizlik üzerinden kurar (58). Futbol da spor dalları içerisinde cinsiyet rejiminin işlerliğiyle yapılandırılan ve hegemonik erkekliğin üretilmesi aracılığıyla hakim cinsiyet ilişkilerini ve eşitsizlikleri meşrulaştıran bir alandır (25, 155).

Spor, toplumsal cinsiyet ideolojilerinin etkisinin çok fazla hissedildiği, cinsiyet farklılıklarını sürekli üreterek kadınlığı ve erkekliği spor dalları temelinde şekillendiren bir alan (19, 69, 97). Messner (156)'in belirttiği gibi organize sporlar, toplumsal cinsiyetlendirilmiş kurumlardır. Bir diğer ifadeyle yarışmacı takım sporlarında, toplumsal cinsiyet düzeni cinsiyetler arası farklılık üzerine temellenir ve bu da erkeklerin ve “erkeksi olanların”, kadınlar ve “kadınsı olanların” üzerindeki hakimiyetine izin verir (107). Böylesi bir kurumun yapısı ve değerleri, kadınlığa ve erkekliğe ilişkin hakim kavramları yansıtır. Böylece çok erken yaşlardan itibaren kızlar ve oğlanlar iki karşıt grup olarak sporda farklı toplumsal cinsiyetin kurallarını performe ederler. Spor temelli pratikler, “erkek olmanın anlamı”na hizmet eden geleneksel sosyal değerleri destekler (157) ve spor erkek olmanın gerekliliklerinden biri haline gelir.

Bu nedenle 1999'da Kathy Jaeger Dünya Vetaran Oyunları organizasyonunda kendi yaş kategorisinde 100 metre dünya rekoru kırdığında ya da Caster Semanya 2009 Dünya Şampiyonasında 800 metre yarışlarında altın madalya kazandığında cinsiyet testi spor kurumları tarafından devreye sokulup, kadınların biyolojik cinsiyeti sorgulanır. Sporda ikili cinsiyet kategorilerinde Semanya “gibi” sporcular istenmeyen misafirlerdir ve böylece, sporun kadınlar kategorisine gerçekleştirilen bu müdahaleler aracılığıyla erkek bedeninin doğal üstünlüğü yeniden ve yeniden tahsis edilir (158). 1952-1972 yılları arasında Uluslararası Olimpiyat Komitesi başkanı olan Avery Brundage'ın cinsiyet testinin uygulanması sonrasındaki ifadesi olan “Kadınlar

artık daha kadınsı” söylemi sporcu kadın bedenlerinin sportif performanstan öte kadınsılıkları ile kodlandığının bir göstergesi olarak okunmalıdır (159). Burada sporun cinsiyetçi yaklaşımlarının izini sürmek mümkündür çünkü spora ilişkin her bir unsur erkekler temelinde ve erkekler için betimlenir. Kadınların ise, uluslararası organizasyonlarda hangi sporlarda ne zaman yarışabilecekleri (örn., Olimpiyatlarda), hangi kıyafetleri giyecekleri (örn., 2010 yılında Uluslararası Boks Birliğinin kadın sporcuları etek giymeye davet etmesi), nasıl görünecekleri (örn., cinsiyet testi uygulamaları) hep kontrol edilmektedir.

Judith Lorber (160) spor dünyasının kuşaklar boyunca cinsiyet farklılıklarını koruduğunu belirtir ve hakim batı sporlarını “biyolojik ideolojinin” bir doğallaştırılması olarak görür. Erkeklerin, kadınlardan fiziksel olarak daha güçlü olduğu algısının ve erkeklerin sportif performansının yüceltilmesinin dayanağı biyolojinin sınırlarıdır (60). Sadece performansta değil sporun ihtiyacı olan fiziksel temas, kuvvet, dayanıklılık ya da agresiflik erkeklerin özellikleri olarak nitelendirilir (5, 10, 47, 105). Spor ve futbol alanında bu doğallaştırma bir doxa olarak işlev görür. Algılanan toplumsal cinsiyet hiyerarşinin doğal olduğu ve tarihsel ve kültürel olarak inşa edilmediğine dair bu “kabul edilmiş doğrular” tartışma götürmez bir kabuller sistemine işaret eder. Bu aynı zamanda spor dallarının cinsiyetlere göre ayrıştırılmasının toplumsal cinsiyeti sürekli yeniden üretmesine ve ayrıca beden-toplumsal cinsiyet ile ilgili ideolojik önermelerin sporu yapılandırmasına işaret eder (90).

Spor (pro)feministlerinin kadınların spora katılımlarında karşılaştıkları engelleri ve eril tahakkümün yaslandığı ideolojik mekanizmaları incelemeleri sonucunda, doğal farklar ideolojisinin sporcu becerisini erkeklerle ve erkeklikle ilişkilendirdiğini, iktidarın erkeklerin hakimiyetini muhafaza edebilmek için sporda cinsiyet kategorisini belirginleştirdiğini görürüz (4, 58). Bu kategorizasyonda erkek sporcular, kadınlara göre kamusal ve kurumsal tüm kaynaklara erişimde daha avantajlı olurken (erkeklerin kendi içinde bu kaynaklardan yararlanma düzeyleri de sınıf, etnisite ve cinsel yönelime göre değişmektedir) (161); spor bilimlerindeki araştırma konularından medyada temsile kadar erkeklerin sporu gerçek, normal ve standart; kadınlarınki ise “öteki” olarak kabul edilir (4, 161).

Bu noktada müşterek habitus, spor dünyasının biyolojik fiziksel farklılıklar

temelinde şekillenen kadın-erkek ayrımlarına ilişkin algılar ile uyumlu olan ve bu algıları onaylayan sportif pratiklerin bir mantığıdır. Spordaki ikili kategoriler, sürekli birbirini dışlayarak varlıklarını korurlar: erkek/kadın takımları, erkekler/kadınlar kategorisi, olimpiyatlar/gay olimpiyatları, futbol/kadın futbolu. Yani erkek olmak, kadın olmanın tam zıttıdır; bu dayanak hem toplumsal cinsiyet açısından (erkeksi olmak, kadınsı olmayı içermez) hem de cinsel yönelim açısından (heteroseksüel, eşcinselliğin karşıtıdır) geçerlidir. Sporun cinsiyet rejimi bu ikililerden birini (erkek/erkeksi/heteroseksüel) diğer(ler)ine göre hiyerarşik olarak her zaman üstün tutar. Bahsettiğim yönüyle, toplumsal cinsiyetlendirilmiş her kurum gerilimlerin ve mücadelelerin alanıdır ancak ilgili alanyazın başka hiçbir alanda olmadığı kadar sporda toplumsal cinsiyetin doğallaştırılmasından bahseder (3, 34). Son derece ayrılmış, homofobik ve cinsiyetçi bu cinsiyet rejimiyle spor geleneksel erkeklik ve kadınlık unsurlarını her iki cinsiyet için sürekli üretir.

Cinsiyet ayrımının sosyalleşme süreciyle keskinleştiğini belirten Bourdieu (162), ayrımın temel olarak iş bölümü ile şekillendiğini, bunun da tahakkümün bedenselleşmesiyle, biyolojik farklılığın toplumsal farklılıklar olarak meşrulaşmasıyla ilgili olduğunu ortaya koyar (sy., 36-39). Sporun, cinsiyet farklılıklarından hareketle cinsiyetlere atfettiği tüm özellikleri doğalmış olarak algılatmasında da bu tahakkümün etkisi vardır ve bundan dolayı da sporcu bedeni bu rejim içerisinde en tartışmalı ideolojik mekandır (58, 65). Viktorya döneminin ağır egzersizleri “doğal” kadın bedeninin narinliği için uygun bulmadığı dönemlerin ardından, kaslı ve hareketli kadın bedeni spor dünyasının en büyük açmazlarından biri haline gelmiştir (61).

2.3.3. Sporcu Bedenleri

Spor, harekettir; hareket eden ise bedendir. Bu da bedeni sporun merkezine yerleştirir. Bourdieu’ye göre, özellikle profesyonel sporlarda beden, bir üründür. Wacquant’ın (163) boksörlerin *bedeni* olduğunu söylemesinde olduğu gibi (sy., 66), futbolcu *bedenidir*. Futbolcu, bedeni üzerine çalışır; bedeni ile çalışır (116). Spor bilimleri alanında yarışma sporları bağlamında beden, performans artırıcı teknikliklere müdahale edilebilen, böylece sürekli değiştirilebilen (164), fiziksel yeterliğin ya da fiziksel mükemmelliğin üst düzeyde belirleyici olduğu bir yapıdır

(47). Bu nedenle spordaki hakim yaklaşım bedeni optimal performansa ulaştırılması ve manipüle edilebilmesi gereken bir boyutta inceler; kartezyen bakışın etkisiyle, beden, “doğa” yakasında bırakılır. Doğa yakasındadır çünkü Shilling (165)’in belirttiği gibi sporda beden, karmaşık bir makine olarak ele alınır; bu öyle bir makinadır ki diğer makinalar gibi performansı arttırılabilen, bozulabilen ve tamir edilebilendir. Spor bilimleri, yarışma performansı için önemli olan kusursuz donanım ve antrenman teknikleri aracılığıyla bu bedenlerin dönüşümü yolunda giderken, bilimsel bilgi sporcu bedenlerin “ham madde” olarak işlenmesi için üretilir (165) (sy., 34).

Öte yandan, beden sosyolojisinin birikimi, spor sosyolojisi alanında sporcu bedenlerin yeniden okumasını olanaklı kıldı. Bunun için ise, bedenin “doğa” ile çizilmiş sınırlarının, yani fiziki nesnellik sınırlarının bozulması gerekliydi. Merleau-Ponty (166)’nin bedeni yaşayan niteliğe büründürüp, dünyayı algılama ile eş tutması ve Elias (167)’in uygarlaşma açıklaması ile bedeni etkileşimlerin merkezine yerleştirmesi, bedeni maddesel bir yapıdan toplumsala doğru taşıyan, bedeni yaşatan kritik kuramsal açılımlardır. Bourdieu’nün varlıkbilimin ikiliklerini reddederek ve Merleau-Ponty’nin yaşayan beden düşüncesinden hareketle bedeni *pratik bir yönelmişlik kaynağı* olarak ele alması, bedenin bir nesne olarak incelenmesinin önündeki kalın duvarı oluşturmaktadır (48) (sy. 29). Bourdieu’ye göre beden, habitusun toplumsallığıdır, yani toplumsal sınıfların cisimleşmesidir. Bourdieu’nün feminist kuram doğrultusunda okumasını yeniden yapan Toril Moi (168) de yaşayan beden açılımını sahiplenir ve bedeni biyolojik kavramlardan arındırarak doğa/kültür ikiliğini de bertaraf eder ⁶.

Bedenlerin temsili, iktidar ilişkilerinin bir sonucudur ve spor toplumsal cinsiyet farklılıkların yaratıldığı, kurumsallaştığı ve -özellikle cinsiyetler temelinde şekillenen iktidar ilişkilerinin- düzenlendiği bir alan olarak bedenlerin farklı

⁶ Bedenin doğa yakasında ele alınmasını ve akıl/beden ikiliği eleştirisini uzun süredir feminist düşünürler yapıyorlar. Bu noktada Serpil Üşür’ün (Sancar) (169) kadın bedeni üzerinden aktardıkları “doğa” yakası ile neyin kast edildiğini özetliyor: “*Modern toplumların anlam sistemlerinde kadınların yaşamı çok mekanik ikilimler mantığı içinde biyolojik olana indirgenmiştir. Kadın doğurganlığı tarihsel ve kültürel boyutlarının dışlandığı bir “doğa” yasasına indirgenerek anlamlandırılır... Kadının özdeşleştirildiği “doğal” ve “duygusal” olanın alanı pek tabidir ki kadın bedenidir. Kadın bedeni bir biyolojik nesne olarak tanımlanıp....*” (sy. 58).

temsillerini üretir (148). Sporun oluşumuna ilişkin sosyal sözleşmeler ve tanımlar ile spor aktiviteleriyle ilişkili değerlendirmelerin her biri söylemsel olarak yaratılır; bu söylemler ise toplumsal cinsiyet düzenlemesinden etkilenecek şekilde şekillenir. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş sporcu beden (165) böylece, “doğal” olarak tariflenen ikili cinsiyet kategorilerinin ayrıştırılmasının başlangıç noktasını oluşturur: kadın/dişi-bedenler ve erkek/eril-bedenler. Sporcu bedenlerin keskin bir biçimde cinsiyetlendirilmesi, daha önce bahsettiğim cinsiyet testi gibi uygulamalarla biyolojik cinsiyetin kontrol altında tutulma girişimleri anatomi, kas gücü, dayanıklılık veya yarışmanın psikolojik yönleri dahil olmak üzere bedensel eşitsizliklerin üretilmesine neden olur (148) (sy. 39). Diğer bir yönüyle, İngiltere’de 1921’de futbolun kadınlara yasaklanması, İran’da sporcu kadın bedenlerinin disipline edilmesi ya da cinsel politikaların futbolun erkeklerle ve heteroseksüellikle eşleştirilmesini dayatması gibi çeşitli unsurlarla sporcu kadın bedenleri kontrol edilmek istenir. Özellikle erkeğe atfedilen sporlara katılım yoluyla kadının erkeksileşmesi ve kadınsı beden özelliklerinden uzaklaşması yargılarının hakimiyeti, alanın doxası gibi işlev görmekte ve spor feministleri tarafından eleştirilmektedir.

İlgili alanyazında Scraton ve arkadaşları (137) yürüttükleri araştırma, kadınların deneyimlerini feminist bakış açısıyla analiz eden ve böylece iktidar, kadınlar arası farklılıklar ve bağlamsal anlamların önemini futbol aracılığıyla açığa çıkaran ilk çalışmalardan biri olarak kabul edilir. Araştırmacılar farklı ülkelerden (İngiltere, Almanya, Norveç, İspanya) elit kadın futbolcularla yaptıkları derinlemesine bireysel görüşmeler sonucunda kadınların okulda, sokakta ve kulüplerde erkeklerin hakimiyetinde olan futbolu oynayabilmek için toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir çok olguyla (sporun cinsiyetlendirilmesi, okul takımının olmaması gibi) mücadele etmek zorunda kaldıklarını ortaya koyarlar. Kadınların mücadele etmek zorunda kaldıkları temel problemlerden biri “imaj problemidir” (12, 137). Problemin tanımı erkek sporu olarak algılanan futbola katılım ile kadınsı ve heteroseksüel kimliğin inşası arasındaki çatışmada saklıdır; yani futbolun toplumsal cinsiyet uygunluğu ile ilgilidir. Clark ve Pachter (170) de farklı bir bağlamda, okul çağı kız çocuklarının futbola katılımının retorik düzeyde tölere edildiğini ve cesaretlendirildiğini, fakat pratikte hala kadınsılığın, çekiciliğin ve bedensel “doğruların” kız çocuklarının futbola katılımının önündeki engelleri oluşturduğunu

ortaya koyarlar. Bunun da temel düzlemi, sadece futbol alanında değil tüm spor dallarında, kadın sporcuların bedenlerine ilişkin üretilen söylemin görsellik ve cinsel uygunlukla belirleniyor olmasıdır (40). Bazı spor dallarının kadınlar için popüler olması ya da futbol gibi bazı spor dallarına kadınların katılımının uygun bulunmaması, bu imaj probleminin/kadınısı zarıflığın, sportif performansın önüne geçmesinden kaynaklanır.

Beden, kültürel kodların cisimleştiği bir alandır. Beden kültür olmadan düşünülemez ve bunun bir sonucu olarak kültür olmadan da var olamaz (171). Bu kodların başında kadın bedeni için kaçınılması gereken “kaslılık” gelmektedir (172, 173). Kaslı olmanın erkeklikle ve güçlü olma ile eşleştirilmesi, kaslı bedenlerin erkekleri referans etmesi nedeniyle, kaslılık kadınlarda istenilmeyen erkeklik simgeleridir (63). Sporun erkeğin bedeni ile güçlü bağlantısı temel alındığı için, hakim kadınlık ideolojisine göre biyolojik farklılığın görünürdeki ayrımları silikleşmemeli, erkeğe ait güç, performans, iktidar kadınların hanesine yazılmamalı ve kadınlar zarif ve arzulanabilir bir bedene sahip olmalıdır (159). Doğanın kontrol edilebilir özelliği, kadın bedeninin ve aslında arzu edilen cinselliklerin kontrol edilmesi anlamına gelir. Bu nedenle kadın bedeni “*sıkı fakat biçimli, zinde fakat seksi, güçlü fakat ince*” (173) ve heteroseksüel olmalıdır.

2.3.4. Sporda (Futbolda) Zorunlu Heteroseksüelizm

Heteroseksizm heteroseksüelliğin doğru, doğal, ahlaklı olduğuna yönelik inançlar sistemidir; kadın ve erkekler arasındaki cinsel arzuyu zorunlu kılar ve dayanağı toplumsal düzenlemenin iki cinsiyet temelinde olması gerektiğini belirten heteronormatif sistem anlayışıdır (174). Buradan da homofobi türer. Bedenlerin heteroseksüel tamamlayıcılığı, uygun erillik ve dişilik idealleri olarak tanımlanabilecek toplumsal cinsiyet normlar, bedenlerin meşru ifade kazanabilecekleri ontolojik alanı oluşturur (175) (sy., 29). Bu noktada Butler, heteroseksüel matris kavramını kullanarak, bedenlerin, toplumsal cinsiyetlerin ve arzuların doğallaştırılmasını sağlayan kültürel idrak çerçevesini işaret eder (sy., 49). Kadın, erkek, kadınsılık ve erkeksilik heteroseksüel matris içerisinde var olurlar. Heteroseksüel matris erkekliğin ve kadınlığın üsluplaştırılmasını sağlar, cinsiyetlerin farklılaşmalarına bağımlı olduğu için, heteroseksüel arzu sanısı, heteroseksüel

olmayan eylemleri “anlaşılmaz” kılar. Heteroseksüeliteye yani tüm sosyal ve cinsel ilişki biçimlerinin normlarına aykırı olarak kodlanan eşcinsellik böylece “anormal” olarak söylemlerleşir.

Sporda cinsiyetli bedenlerin ve cinsiyetli sporların sürekli üretiminin yaslandığı temel düzlemlerden biri, sporda zorunlu heteroseksüelliğin kabulüdür. Heteroseksüelliğin zorunlu olması sadece gey/lezbiyenlere yönelik homofobiyi değil aynı zamanda geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde davranmayanlara yönelik yaptırımları da içerir (176). Sporda homofobi ise ilk olarak kendini ayrımcılığın bir uzantısı olan “etiketleme” ve “dışlama” ile gösterir. “Kadınsı” olmayan kadınların ve “erkeksi” olmayan erkeklerin spor ve egzersiz alanında dışlanma olasılıkları çok yüksektir (177-180). “Erkeksi” özellikleri barındırmayan ve beden eğitimi dersinde erkeksi olarak kabul edilen sportif etkinliklere (örn., futbol) katılmayan oğlan çocuklarının akranları tarafından “cinsiyeti” sorgulanabilir; sözel ve fiziksel tacize uğrayabilir (143). Kadınlar ise sportif performansın getirdiği kaslılık, kararlılık ve yarışmacılık gibi özelliklere sahip olduğunda “erkek fatma” veya lezbiyen olarak etiketlenirler (154, 172, 178). Kadın sporcuların heteroseksüel kadınsılık normlarından bir adım öteye geçmesi -kısa saçlar, kaslı bedenler- cinselliklerinin sorgulanmasına neden olur. Sorgulamalardan ve etiketlendirmelerden kaçınmak için ise bir çok sporcu “heteroseksüeliteyi eylemek” zorunda kalır.

Homofobinin ikinci düzlemi “heteroseksüel” olmayan bireylerin cinsel yönelimlerini açıktan yaşamalarına olanak tanıyan bir spor çevresinin olmaması ve bu çevrenin nefret suçlarına ve ayrımcılığa yol açan özelliklere sahip olmasıdır. Bu bağlamda en temel ayrımcılık, lezbiyen/gay/biseksüel spor insanların sessiz kalmaya zorlanmaları ve cinselliklerinin görünür olmasının engellenmesidir (157, 172, 176, 178, 179). 2011 yılında, İtalya Futbolcular Birliği (Italian Players Union) başkanı Damiano Tommasi'nin “*Futbolda eşcinsellik hala bir tabudur ve eşcinsel futbolcular cinsel yönelimlerini açıklamamalıdır*” cümlesi bu açıdan dikkat çekicidir⁷. Sessiz kalma zorunluluğunun yanı sıra; takıma almama/takımdan çıkartma, küçümseyici şakalar, soyunma odasında sözlü taciz ve dışlanma, antrenörün/yöneticinin ayrımcı davranışları, takım arkadaşlarının

⁷ “Italian players chief tells gay footballers to stay in the closet” 2011. [Erişim Tarihi 30.12.2015] <https://www.joe.ie/uncategorized/italian-players-chief-tells-gay-footballers-to-stay-in-the-closet-29833>

temastan/dokunmaktan çekinmeleri, taraftarın ve medyanın hedef göstermesi ayrımcı tutumlar arasında gösterilebilir (179, 180).

Hakim futbol kodları, erkekliğin nosyonları ve ideal erkeksilik için önemli bir referans noktası olduğu için (58, 106, 107), kadınlar, toplumsal cinsiyetin ve heteroseksüelliğin örtüşen ve çelişkili söylemleriyle sürekli müzakere etmek zorunda kalıyorlar (5, 6, 10, 12, 13, 74, 109, 137, 181). Oğlanların “erkek” olmasında, heteroseksüelliği öğrenmesinde ve erkeklik “erdemlerinin” gelişmesinde futbol önemli bir araç olarak kurgulanır (20, 80, 108). Örneğin, Bulgu (182) çalışmasında erkek futbolcularının çoğunluğunun namus ile şiddeti eşleştirdiklerini ve şiddetin, erkekliğin bir göstergesi olduğuna inandıklarını ortaya koyar. Diğer bir çalışmada ise Bulgu (183) futbol alanındaki şiddete, erkeklik değerlerinin, dayanışma, güç ve heteroseksüellik anlamlarının yüklendiğini açığa çıkarır.

Kadınlar açısından baktığımızda ise, Lenskyj (184)’in Olimpiyatlarda senkronize yüzme ve ritmik cimnastiğin futboldan önce dahil edilmesinde güç, beceri, dayanıklılık ve koordinasyon gibi mücadele için gerekli olan özelliklerin “cinsel çekim” bağlamına yerleştirilmesinin ve heteroseksüel çekicilikle eş tutulmasının etkisi olduğunu belirtmesi önem taşımaktadır. Yani kadın futbolcu bedenlerin “çekici” bulunmaması düğüm noktasıdır. Örneğin, Hjelseth ve Hovden (185) online tartışma forumları üzerinden kadın futbolunun takipçiler tarafından nasıl değerlendirildiğini araştırdıkları medya çalışmalarında, kadın futbolunun sürekli erkek futbolu ile karşılaştırıldığını (örn., “kadınların oyunu, üçüncü lig erkek takımları ile aynı”, “kalitesiz” gibi), çocukça, anormal ve sıkıcı bulunduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, online forumlarda üretilen söylemlerin hegemonik erkekliği ve heteroseksüel normları işaret ettiğini belirtirler. Bu noktada kadınların oynadığı futbolun hem performans hem de bedensel kodlar açısından farklı olduğu ön kabulü vardır (71). Diğer bir ifadeyle, futbolun özellikle medyadaki tüketimi belirli bir futbol beğenisi ortaya çıkarmakta, bu beğeni “erkekleri” içermekte ve böylece erkeklerin oyunu “norm”, kadınların oyunu ise “olağan dışı” olarak görülmektedir (62). Oyunun seyirliği, oynayan bedenlerin kadınsılığı ve oynayan kadınların cinsel yönelimi futbol otoritelerinin gölgesinde eleştirilir ve her fırsatta disipline edilmeye çalışılır.

Kadın futbolcular açısından açmazın temelini erkek sporcular için uygun görülen “atletik-erkeksi-heteroseksüel” denkleminin, kadınların hanesine “atletik-kadınsı-heteroseksüel” şekliyle yazılmasındaki problem oluşturur (186). Problemin nedeni çift yönlüdür: Birincisi atletik ve kadınsı ikiliğinin birbirini dışlaması ve ikincisi atletik bir kadının cinsel yöneliminin zorunlu kodlamaların dışında olması gerektiği inancıdır. Bu inanca lezbiyenlik etikelendirmesi ve homofobi eşlik eder (6, 12, 41). Denklem farklı bir formülasyonu olan “kadın-erkeksi-lezbiyen” (34) ise spor arenasında zaten sıklıkla kabul görmemektedir. Krane (187)’in “Hem kadın, hem sporcu” kampanyalarının iki binlere doğru arttığını belirtmesi bu noktada önem kazanmaktadır. Bu kampanyalar/müdahaleler ile sporculuğun erkeksi görünümü ile kadınlığın estetik görünümü arasında bir denge kurma girişimi söz konusudur.

Caudwell (10, 11, 33, 34) İngiltere’de futbol alanında toplumsal cinsiyeti ve cinselliği post-yapısalcı feminist yaklaşımla analiz ederken, kadın deneyimlerini analizin merkezine yerleştirir. İlk çalışmalarında kadın futbolcuların erkekliği simgeleyen “butch” (erkeksi/erkekFatma) ile etiketlenilmesine ve lezbiyen kimliğe odaklanarak, futbol ile bu erkeksi stil arasındaki bağı tartışır. Daha sonraki çalışmalarında lezbiyen futbolcuların deneyimlerine odaklanan Caudwell (33), futbolun heteroseksüel olmayan yönelimler için bir alan olduğunu ancak bu alan içerisinde açık olup olmamanın farklı deneyimleri beraberinde getirdiğini belirtir. Açık olup olmama heteroseksüel hegemonyanın konumuna bağlıdır ve heteroseksüel matris ile yakından ilişkilidir. Bu şöyle de okunabilir; futbolda gerçek kadın olmak için, “açık olmamak” gerekir (33). Benzer şekilde, Cox ve Thompson (5) feminist post-yapısalcı yaklaşımla Yeni Zelanda’daki kadın futbolcuların deneyimlerini inceledikleri çalışmalarında, futboldaki kadınsı pratiklerin çeşitliliğini gözlemlerken, aynı zamanda futbol oynama-kadınlığın inşası ve cinselliğin karmaşık ilişkisine dair bulguları paylaşırlar. Görüştikleri lezbiyen futbolcuların etiketlenmeden kaçınmak için kadınsı normlara kendilerini uyumladıkları görülmektedir. İhlal edilen bu sınırlar içerisinde bedenler çeşitli söylemlerde gömülüdür ve “çoklu bedenler” ortaya çıkar: *futbolcu, kadınsı ve heteroseksüel bedenler* gibi. Böylece heteroseksüel beden ile ideal spor bedeninin inşası arasında kadınlar açısından ikircilik açığa çıkar.

Post-yapısalcı queer ve feminist araştırmacılar (33, 35, 178, 188), spordaki lezbiyen kimliğinin inşasından ziyade (ve de inşasıyla birlikte asıl olarak) spor

çevresindeki akışkan ve çoklu cinselliklerin sınır ihlallerini heteronormatif bağlam içerisinde açıklamayı hedefler. Örneğin, Caudwell (33) görüştüğü kadın futbolculardan bazılarının kendilerini homofobik olarak tanımlamamasına rağmen, lezbiyen futbolculardan kaynaklı futbol camiasının kötü bir şöhrete sahip olmasını eleştirdiklerini ortaya koyar. Araştırmacı bu çelişkiyi Butler'ın kavramlarından hareketle hegemonik heteroseksüelliğin etkisindeki hakim söylemler ile ilişkilendirir; çünkü heteroseksüelizm merkezi olarak hegemonik pratikler aracılığıyla normalize edilmekte, hakim cinsel yönelim olarak görülmekte ve “diğer” cinsel yönelimler otomatik olarak problematik bir konuma yerleşmektedir. Gündelik homofobi de heteroseksüel imgelerin merkezinde işlev görür. Böylece, kişi bir çok lezbiyen arkadaşının olduğunu, bunun onların tercihi olduğunu ancak cinsel kimliklerini spor alanına taşıyarak kötü şöhrete neden olduklarını belirtirken, heteroseksüelliği doğallaştırır. Son dönem çalışmalardan Knijnik (26) de, görüşme yaptığı kadın futbolcuların, futbolcu olarak maruz kaldıkları önyargıların temel nedeninin bedenlerinin normatif kadınsı ve heteroseksüel nosyona uygun olmamasıyla açıkladıklarını belirtmiştir. Kadınlar, alanın erkeksi yapısı nedeniyle çekici olmak zorunda kalırlar ve kadınsılıklarını ön plana çıkartma eğilimi gösterirler. İdeal kadınsı görünüme sahip olma “gerçek” kadınlığa işaret eder ve dolayısıyla diğerleri “gerçek kadın” değildir. Futbolun lezbiyen etiketlendirmelerini barındıran yapısı nedeniyle, bu etiketlendirmeden korunmanın temel yollarından biri hakim kadınsılığın üretilmesi ve yeniden üretilmesinden geçmektedir.

Harris (12) çalışmasında bir çok ergen kızın “kız gibi” kalmak konusunda geleneksel kadın kimliği temelinde müzakere ettiklerinden bahseder; bu da örneğin futbol oynarken makyaj yaparak yani görünümünü kadınsılaştırarak olmaktadır. Kızların performe ettikleri kimlikler oyun oynarken bile hakim söylemler tarafından inşa edilir ve ki bunlar “kadınsı olmama” hali ile sınırlandırılmış durumdadır. Öte yandan Jeanes (189)'in ergen kızların futbola katılımı ile toplumsal cinsiyet kimliğinin inşası arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışmasında katılımcılar, özellikle “kız gibiler” (girlie girls), futbolu “kadınsılığın karşıtı” bir alan olarak görmediklerini belirtmişlerdir; futbol, onlara göre diğer aktivitelerde olduğu gibi, farklı zamanlarda alternatif kadınlıkları performe edebildikleri basit bir alandır.

Sporun bahsedilen heteroseksüel matrisinin yıkılması, post-yapısalcı feministlerin odaklandıkları temel meseledir. Buna göre heteroseksüel/homoseksüel gibi ikili yapılar sorgulanmalıdır. Erken dönem spor araştırmalarının merkezinde kadının ve lezbiyen kimliğin olması, geleneksel epistemolojik ve metodolojik yaklaşımların eleştirisi ile birlikte farklı bir boyuta taşınır ve özcülük karşıtlığı ile birlikte ikili kavramlar yapı-bozumuna uğratarak, sorunsallaştırılır (190). Çünkü, Seidman (191)'a göre cinsel yönelim temelinde kimliklendirme ikiliği, heteroseksüelleştirilmenin sürdürülmesi için gerekli olan bir koddur ve bu nedenle bu kodlamaya direnmeli ve meydan okunmalıdır (sy., 12). Bu yönüyle, sporun ve futbolun post-yapısalcı feminizm analizi, alanın yarattığı tahakküme karşı direnmenin olanaklarına odaklanır. Kadınların bu oyunda yerini almaya başlamasıyla toplumsal cinsiyet hiyerarşisini alaşağı etme potansiyeli görünür hale gelmiştir. Gücün, iktidarın, saldırganlığın ve kaslılığın katı bir şekilde erkeklikle olan eşleştirilmesini futbol oynayan kadın yıkar ve artık bunların asıl sahibi kendisidir. Diğer bir deyişle, futbolda kadınların deneyimlerini iktidar ilişkileri temelinde sorgulayan post-yapısalcı feminizm, kadınların “erkeksi beden imajlarının” cinsiyet-toplumsal cinsiyet sıralamasını ve heteroseksüelliği alt üst eden bir konuma yerleşme özelliğini önemser (5, 13, 34, 139).

Bu yönüyle futbol kültürü durağan olmayan, geleneksel normlara meydan okunan ve yeni kimliklerin inşa edildiği bir alan olarak okunabilir. Hill (13) çalışmasında, Bourdieu'nün habitus kavramından hareketle feminist post-yapısalcı analiz sonucunda kadınların hem kadınsı özelliklerinin hem de futbol becerilerinin bile başlı başına bir meydan okuma olduğunu vurgular. Futbolda kazanılan habitus, kadınların kendi konumlarını savunmak için onlara öz güven sağlar. Tüm bunlar da kadınların özgürleşme deneyimlerinin bir yönü olarak yorumlanabilir (192). Örneğin, Clark ve Paechter (170)'e göre kız çocukların “futbolcu” olması, futbol kavramının erkek/lik ile bağlantısı nedeniyle tek başına bir meydan okumaya dönüşür. Futbol toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir oyun alanını temsil etmesinden kaynaklı, kız çocukların futbolcu kimlikleri onların okul ortamında merkezi bir konum almalarını sağlar. Bu da onların sosyalleşme süreçlerine olumlu yönde katkıda bulunur ve farklı kimlikleri deneyimlemelerini güçlendirir.

Özetle, kadınlık ile ilgili ideolojiler kadın bedeninin görünümü ve sunumu etrafında şekillenir ve sürdürülür. Bir yandan kabul edilen uygun kadın davranışının yönü değişirken, toplumsal düzeyde kadın bedeni üzerinden kısıtlayıcı normlar sürmektedir. Futbolcu kadınların bazıları hakim erkeksi değerlere ve futbolun erkek oyunu olduğuna dair hakim söylemlere meydan okurken, bu kadınlar futbola katılımlarını meşrulaştırabilmek için idealize kadınsı görünüme sahip olmaları gerektiğine dair kendilerini mecbur hissetmektedirler (5). Bu yönden bakıldığında çalışmalar kadınların futbola katılımının baskılayıcı toplumsal cinsiyet normlarına karşı hem bir potansiyel hem de sınırlılıklara sahip olduğunu bildirir. Sonuç olarak iktidarın tüm ilişkilerini, baskıyı, ayrımcılığı ve böylece müzakereleri ve mücadeleleri sürekli yeniden üreten sporun ikili kategorileri (cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim) kendi içinde inşa eden ve koruyan bir yapısı bulunuyor. Sporun bu yapısı, futbola ilişkin yapılacak analizin de temel dayanağını oluşturuyor.

3. BİREYLER ve YÖNTEM

Bu bölüm, araştırma sürecinin yönetsel olarak nasıl yapılandırıldığını içeriyor. Bir araştırmanın yöntemi, araştırmanın yaslandığı ontolojik ve epistemolojik kabulleriyle birlikte şekillenir (193); bu nedenle ilk olarak, araştırmanın paradigmatik yaklaşımını aktarıyorum. İkinci bölümde, araştırmanın yöntemi olan etnografiyi ele alıyorum ve alan araştırmasına, araştırma grubuna ve veri toplama araçlarına yer veriyorum. Üçüncü bölüm veri analizini, dördüncü bölüm araştırmanın niteliğini arttırmak için kullandığım stratejileri ve son olarak beşinci bölüm etik konuları içeriyor.

3.1. Araştırmanın Yaklaşımı

Araştırmanın paradigması, araştırmacının kılavuzudur. Araştırmacının düşünme sistemini ve araştırma için neyin geçerli olup olmadığını belirler (193). Paradigma, araştırmacının dünyayı nasıl gördüğünü ve gerçeklik varsayımlarını (ontolojik), bilgi hakkındaki yargılarını ve gerçekliğin bilgisinin hangi tür bilgi olduğunu (epistemolojik) ve böylece bilgiye nasıl ulaşacağını (metodolojik) kapsar (194, 195).

Bu araştırma için ontolojik sorgulama içerisindeki “Birey-toplum/birey-yapı ilişkilerinin doğası nedir?” (195) sorusuna Bourdieu’nün sosyolojide hakim ikiliklere getirdiği eleştiri ile yanıt vermesi kritik bir önem taşımaktadır. Bourdieu, habitus kavramından hareketle hem yapının etkisini hem de eylemin gücünü önemser (196) (sy., 175); sosyal hayatı tamamen dışsal ve nesnel olarak gören ve toplumsal hayata öznel deneyimler aracılığıyla bakan yaklaşımları aşarak, yapılar, eylemle üretilme ve yeniden-üretilme biçimleri temelinde yaklaşan bir sosyoloji geliştirir (197) (sy., 93-97). Bourdieu (198) araştırmacının tarafsızlığını ve kurulu düzenin idaresine hizmet eden bir bilim anlayışını karşısına alır (sy., 28-32). Çalışma için kritik önemde olan bu yaklaşımları ve sosyolojide her şeyin ilişkisel olduğunu belirtmesi, alanda çalışma yürütürken sahiplendiğim spor feminizmlerin zeminini de belirledi. Çalışmanın kurgulanmasından verilerin yorumlanmasına kadar her bir aşamasında spor feminizmlerin tarihsel doğrultusu ve birikimi yol gösterici oldu; Bourdieu’nün alet çantası ise alan çözümlemesinde futbolcular ile kulüp/federasyon arasındaki ilişkiye odaklanırken iktidarı itaat-direniş ya da ezen-ezilen ikilikleriyle değil,

ilişkiler yumağı temelinde ele almamı sağladı (199). Ayrıca habitus kavramıyla yapı/eylem karşıtlığının aşılması, alan çözümlemesinde futbolcuların homojen bir “kadın” kategorisinde değil, farklı sosyal koşullardaki eyleyicilerin farklı yatkınlıklar kazanımları temelinde kendi özgünlükleriyle anlamaya çalışmamın da zeminini oluşturdu.

Tablo 3.1’de gösterildiği gibi araştırmanın paradigmatik doğrultusunu pozitivistin sosyal dünyayı dışsal ve nesnel açıklayan epistemolojik kabullerinin karşısında duran, anti-pozitivist çatısı altındaki (201) (sy., 194) eleştirel ve feminist paradigmlar oluşturuyor. Buna göre bu tez çalışması, tek, doğru ve nesnel bir gerçeklik anlayışı karşısında çoklu gerçekliklerin iktidar ilişkileri aracılığıyla ve tarihsel bağlam temelinde şekillendiği kabulüyle kurgulandı (200, 202). Özellikle, gerçeğin iktidar süreçleri ile örgütlenmiş temsillerinin yeniden üretilmesine hizmet eden bilim anlayışının karşısında duran feminizm yaklaşımdan hareketle (203), bilginin doğasının öznel ve taraflı olduğu görüşünü sahiplendi (194).

Tablo 3.1. Araştırmanın yaklaşımı.

Paradigma	Ontoloji	Epistemoloji	Kuramsal perspektifler	Yöntem
Anti-pozitivist Eleştirel/Feminist	Çoklu gerçeklikler	Öznel Taraflı	Bourdieu Alan Kuramı Spor feminizmleri	Etnografi

Not: Tablonun hazırlanmasında Markula ve Silk (194), Tracy (200) ve Ünal (196)’dan faydalanılmıştır.

Araştırmacının epistemolojik konumu, bir araştırmanın kuramsal arka planını, yöntemsel yaklaşımını ve veri toplama yöntemini belirler (204). Savin-Baden ve Major (205) nitel araştırmalarda araştırmacının araştırma üzerindeki bu belirlenimini kişisel duruş, konumsallık ve özdeşünümsellik arasındaki ilişki temelinde açıklar (sy., 68). *Kişisel duruş*, kişinin inançları ve değerleri temelinde belirli bir konuda aldığı konumdur (205). Bu bağlamda, bu tez çalışmasında sayısal ve kültürel olarak erkeklerin egemenliğinde olan futbol alanında futbolcuların deneyimlerini merak ediyor olmamın ve bu yönde bir araştırma yürütmemim temel basamak noktasını, hayatım boyunca “biriktirdiklerimin” oluşturduğunu en başa yazmak gerekiyor. Araştırmayı yürüten biri olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği savunucusu, dünyayı sınıfsal ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkiler ile anlamaya çalışan, cinsiyetimden

kaynaklı ötekileştirilme deneyimlerine sahip, disiplinler arası çalışmalara ilgili, futbola tutkun ve bir futbol kulübü taraftarı, aktivist, politik ve kadın bir araştırmacıyım. Değerden arınmış bilim anlayışına getirilen eleştirileri de sahiplenmemden kaynaklı, bu araştırmanın bağlamı ve bağlamın eyleycileriyle kurduğum ilişkilere dair inançlarım ve yaklaşımlarım, sahip olduğum akademik, politik ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş çoklu yaklaşımların süzgecinden geçerek şekillendi.

Bu biriktirdiklerimden ve birikmeye devam edenlerden beslenen *konumsallık* araştırmacının araştırma konusuyla, katılımcılarla ve araştırma bağlamı ile ilişkili olarak araştırmada aldığı konumdur (205) (sy., 71). Kadın ve futbol konusu seçimi, katılımcılara ve araştırmanın bağlamına ilişkin özdüşünümsel tartışmalarım, kişisel duruşumdan beslenen konumsallığımla ilgilidir. Bununla birlikte, araştırmacının, araştırma içerisinde kendisine konum alması alandan edindiği bilgilerin de değer yüklü olmasını doğurur (206). Bu da zaten eleştirel etnografik çalışmanın gerekliliği olarak kabul edilir. Ancak, araştırmacı yargılarla, fikirlerle ve kendi deneyimleri ile girdiği alanın neresindedir? Burada Harding (207)'in araştırmacının, sınıfsal, kültürel ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş inançlarını ve davranışlarını, boyamaya giriştiği resmin içerisine yerleştirmesi gerektiğini belirtmesi önemlidir. Özdüşünümsellik de burada devreye giriyor; alan çalışması sürecinde günlük tutarak ya da uzmanlarla tartışarak araştırmanın argümanlarına ve kendime eleştirel yaklaşımı hep dinamik tutmaya çalıştım. Ayrıca, bu dinamik süreci yani araştırmanın konusu, bağlamı ve katılımcılar temelinde aldığım konumu, raporun bütününe yansıtma gayreti içerisindeydim.

Sosyolojide her türlü kuramdan bağımsız saf veri yoktur (208) (sy., 28). Araştırmanın yaslanacağı kuram/ları belirleme sürecinde yol gösterici, sahip olduğum eleştirel paradigmlar oldu. Ancak, araştırmaya başlarken yanımda taşıdığım kuramların alet çantaları ile alan çalışması sürecinde araştırma sorularına yanıt aramaya çalışırken taşıdıklarım arasında hem bir fark oluştu hem de bir sadeleşme oldu. Şöyle ki, alan çalışmasına başlarken post-yapısalcı feminist paradigmanın etkisiyle (204, 209), Butler (175) ve Foucault (210, 211)'un kavramsal çerçevesine odaklanmıştım. Alana girdikten sonra, araştırma problemlerinin de netleşmeye başlamasıyla, alandaki iktidar ilişkilerini çözümleyecek kavramlara ve

açılımlara sahip olmadığımı fark ettim. Nihayetinde, danışmanım ve tez izleme komitesi üyelerinin benim içinde devinmekten göremediğim noktaları işaret etmelerinin de sonucunda, Bourdieu'nün sosyolojisini anlamaya, yapı ve eyleyici arasındaki ilişkiye daha fazla odaklanmaya başladım. Böylece alana girerken örneğin Foucault (211)'un disiplin ile tariflediği iktidardan yola çıkarak futbol alanındaki kadınların özneleşme süreçlerini ya da iktidar teknolojileri yaklaşımından futbol alanındaki iktidar ilişkilerini çözümlene niyetim değişime uğradı. Benzer şekilde Judith Butler (175) toplumsal cinsiyetin bir performans olduğu ve tüm ikili kategorilerin yıkılması gerektiğine dair yaklaşımı benim kişisel olarak kabulüm olmakla birlikte, analiz birimi olarak kuramsal ve kavramsal çerçeveyi oluşturmayan bir düzleme taşındı. Burada vurgulanması gereken bu yaklaşımların tez kapsamında alanı ne derece açıklayıp açıklamadığına dair sorgulamalarımın sonucunda kuramsal ve kavramsal çerçevenin değişime uğramasıdır. Yani, alana girerken taşınılan kuramsal ve kavramsal çerçeveye alanın ürettikleri arasında bir açının olabileceğini, bu açının daralması için ise hem alanın iyi tanınması hem de bir araştırmacı olarak “esnek” olunması gerektiğini görmüş oldum.

Bourdieu, sosyolojinin görevinin, toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derine gömülü yapıları kadar, bu yapıların yeniden üretimini sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları da (eyleyicilerin gündelik hayatlarındaki değerlendirme kavramları gibi) gün ışığına çıkartmak olduğunu belirtir (48) (sy., 17-21). Tez kapsamında eyleyicilerin büyük çoğunluğunun futbol alanında sesleri duyulmayan futbolcu kadınlardan oluşması, bu saptamayı benim açımdan daha kıymetli kılmaktadır. Bu nedenle alandaki eyleyicilerin, futbolcularla birlikte anne ve babalarının ve kadın takımı antrenörlerinin, alanın dinamiklerini deneyimleme süreçlerini anlamama olanak sağlayan nitel araştırma yöntemlerinden biri olan etnografik yöntemin olanaklarından faydalandım.

Bir diğer bölümde etnografik araştırmayı nasıl yürüttüğümü aktarıyorum.

3.2. Etnografik Araştırma: Alan Çalışması, Araştırma Grubu ve Veri Toplama Araçları

Bu tez çalışması, Umutspor futbol takımı alanında yürütülen bir etnografik çalışmadır. Etnografi, Atay (212)'ın belirttiği gibi bir insan topluluğunun ‘hayat

bilgisi'ni yazmaktır (sy. 9). Bir kadın futbol takımının “hayat bilgisine”, kadınların kendi yaşam alanlarındaki futbolla ilişkili pratiklerine ve bu pratikleri belirleyen sosyo-kültürel nedenlere ulaşabilmenin en temel yollarından biri, futbolcuların hayatlarına nüfuz edebilmektir. Bunun gerçekleşebilmesi için etnografik araştırma zengin bir zemin sunuyor; zenginliğin kaynağı ise etnografinin insanların dahil oldukları etkinlikleri, ilgilerini, kurallarını, algılarını, davranışlarını ve dillerini paylaşılan kültür içerisinde tanımlamaya olanak tanıyan özelliğidir (213).

Etnografi, hem bir süreç hem bir üründür (213). Alan çalışması yapıyor olmak, yani insanların gündelik hayatlarının içine girerek katılarak gözlem ve görüşmeler yapmak (206) kültürel yorumlama için bir süreç iken; bu sürecin ardından ortaya çıkan çalışma etnografinin ürünüdür (214). Etnografinin kuramsal yönelimleri ve uygulama modelleri çeşitlilik göstermekle birlikte, hepsinin temel noktası belirli bir kültürel veya sosyal çevre içerisindeki keşifleridir (214). Etnografinin paradigmatik yaklaşımları bakımından genel olarak iki tür altında sınıflandırılabilir (206, 215): gerçekçi etnografi ve eleştirel etnografi. Bu çalışmada eleştirel etnografik yaklaşımdan hareket etmeye çalıştım. Çünkü, eleştirel etnografide araştırmacı taraf olan bir perspektife sahiptir ve toplum içerisinde ötekileştirilen grupların tarafından hareket eden bir pozisyonda kendini konumlandırır (216). Özellikle çalışma yürüttüğü alandaki eşitsizlikleri ve tahakkümün ne olduğunu açığa çıkartırken, bunlara karşı politik bir duruşu benimser. Bu nedenle eleştirel etnograf iktidar, güçlenme, eşitsizlik, adaletsizlik, baskı ve tahakküm konuları üzerine yoğunlaşır (206, 216). Bir etnografik çalışmanın eleştirel olabilmesi için, verilerin ve analizin kurumsal bir problemin tariflenmesine işaret etmesi, bir kamusal alanın sosyal düzenlemelerdeki baskı ve eşitsizliğe ilişkin eleştirel ve dönüşümsel koşullarının başlangıç noktasını oluşturması ve düzenlenen sosyal pratiklerin iktidarın tarihsel ilişkileri aracılığıyla nasıl değerlendirildiğinin sınırlılıklarını da vurgulaması beklenir (215) (sy., 264).

Araştırmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izni aldıktan (EK-1) sonra alana çıktım. Alanı nasıl tespit ettim? Alanda nasıl konumlandım? Bu ve benzeri soruları birinci alt bölümde yanıtlıyorum. Ardından katılarak gözlem sürecine, görüşmelere, doküman toplamaya ve fotoroman yöntemine ilişkin bilgiler ile araştırma grubunun özelliklerini

aktarıyorum. Tez kapsamında tüm katılımcıların, kurumların, mekanların ve kentlerin gerçek isimleri yerine takma isim kullanıyorum.

3.2.1. Başlarken: Araştırmacı Olarak Alanla İlişkim

Bu bölüm etnografik çalışmanın yürütüldüğü alan ile ilişkimi ortaya koyan sırasıyla alana karar verme, alana girme ve alanda çalışma süreçlerine odaklanıyor.

Alana karar verirken: hangi takım?

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışma yürüteceğim alanının kapsamını belirlerken önce Kadın Liglerinde mücadele veren takımları incelemeye başladım. Ankara’da yaşayan ve meslek yaşantısını sürdüren biri olarak Ankara’daki 2. ve 3. Lig takımlardan birini seçme olanağım olmasına rağmen, alan çalışmasında daha zengin veri elde edebilmek için Kadınlar 1. Ligine yoğunlaştım. Kadınlar 1. Ligi Türkiye’deki en başarılı takımlardan oluşur ve Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) kadın liglerinin en üst ligidir. Lig şampiyonunun UEFA Şampiyonlar Liginde ülkeyi temsil etme olanağının olması, milli sporcu sayısının fazlalığı ve futbol yaşının yüksek olduğu kulüplerin yer alması ligin futbol becerisinin ve kalitesinin diğer liglere oranla daha yüksek olmasını sağlamaktadır. Bahsettiğim bu özellikler temelinde incelediğim Kadınlar 1. Ligi takımları arasından köklü bir kulübün kadın futbol takımını, Umutspor’u tercih ettim.

Alana hangi rol ile gireceğim henüz belirlenmeden önce, ki Umutspor’un kentinde de yaşamıyordum, ilk bir ay alana giderek takımı sahada izledim. Alana girişle ilgili ilk başta oluşan sorgulamaları takımın yöneticileri ile birlikte çözmeye karar vererek, öncelikle aracı kişileri tespit ettim ve bu kişilere, araştırmanın amacını anlattım. Bahsettiğim aracı kişiler, Umutspor’da bir yönetici ile PTT 2. Lig erkek takımı çalıştıran bir antrenördü. Aracı kişilerin, kulüpteki yöneticilerle ve ilgili kişilerle yaptıkları ön görüşmelerin ardından, kulüp yöneticisinden bir randevu alarak çalışmayı sözlü ve yazılı olarak kendisine sundum. Yöneticinin, kulüp yönetim kurulunda konuyu tartışmasının ardından 2014’ün Kasım ayında gerekli yazılı izinleri temin ettim. Bu sürecin ardından yöneticinin aracılığıyla kadın futbol takımı antrenörleri ile iletişime geçerek, 6 Aralık 2014 tarihinde bir toplantı organize ettik. Aynı gün tesislerde olan futbolcularla tanışmaya başladım; tüm takım oyuncularını ile resmi tanışmam ertesi gün oynanan bir maç öncesi soyunma odasında gerçekleşti.

Alana girerken: hangi rol ile?

Kulübün kapısından içeri nasıl adım atacaktım? Antrenör değildim, futbolcu değildim ya da uygulamalı spor alanında çalışan bir spor insanı değildim. Etnografik çalışmanın başlangıcındaki en büyük sorunum, alana girerken hangi rolü üstleneceğimle ilgili oldu. Çünkü bu rol, katılımcılarla ilişkimdeki konumumu da belirleyecekti. Takımın yöneticileri ve antrenörleri ile gerçekleşen toplantılarda, hem alana daha rahat giriş yapabilmem hem de çalışmanın yürütüleceği zaman içerisinde bir akademisyen olarak alana katkı sağlamam talep edildiği için, “psikolog ve araştırmacı” kimliğimin ön planda tutulması gerektiğine odaklandık. Bununla birlikte, kulüp personeline ve takım oyuncularına ilk tanışma esnasında araştırmacı olduğumu ve tez çalışmamın amacını anlattım. Futbolculara kulübün ve antrenörlerinin izni doğrultusunda sezonda kendileriyle birlikte olacağımı, kendileriyle ve bir aile ferdi ile bireysel görüşme yapmak istediğimi anlattım. Bireysel görüşmelerin gönüllük esasına göre yapılacağını vurguladım. Böylece, alan çalışması sürecinde, kadın futbol takımının yaşam alanlarında “Ankara’dan gelen, kadın futbolunu araştıran bir psikolog abla” olarak yer aldım. “Psikolog” kimliğimin, araştırmacı kimliğimin önüne geçmediğini, sadece alana giriş sürecimi ve özellikle futbolcuların beni alanda kabul etmelerini hızlandıran bir unsura dönüştüğünü belirtebilirim.

Alanda yer alırken: nasıl ilişkiler?

Araştırma sürecindeki araştırmacı ve araştırma özneleri arasındaki hiyerarşik ve asimetrik iktidar ilişkilerinin ortadan kalkması yönündeki feminist yöntemin müdahalesi, kadınların sesinin manipüle edilmeden ve nesneleştirilmeden açığa çıkmasına olanak tanıyor. Diğer bir ifadeyle, geleneksel araştırmanın hiyerarşik ve sömürücü ilişkilerinin direncini ve baskısını karşısına alan feminist yaklaşım, araştırmacı ve araştırma özneleri arasındaki özgünlük, karşılıklılık ve öznelarasılık unsurları ile eşitlikçi bir araştırma sürecini kurmanın yollarını arar (194, 217).

Öte yandan alana dışarıdan giren, soru soran, gözlem yaptığı ve nihayetinde çalışmayı tamamladıktan sonra alandan çıkacağı bilinen bir araştırmacı olarak benimle, alanın alan olmasını sağlayan özneler arasındaki (güç) ilişkileri dinamikti. İlk olarak, Aralık 2014 - Ocak 2015 tarihleri arasında geçen süreci, alanı tanıma,

alana kendimi kabul ettirme ve takım oyuncularını ile birbirimizi tanıma süreci olarak değerlendirdik. Sezon devresinin ardından Şubat ayının sonu itibariyle kente gittiğim günlerde kulüp evinde ikamet etmeye başladım. Bu bana, kadınlarla bir günün rutinlerini birlikte deneyimleme fırsatı yaratırken, futbolcuların futbol dışındaki gündelik hayatlarına dahil olma sürecimi de hızlandırdı. Kulüp evinde yemek yapan, bulaşıkları yıkayan, ders çalışan-çalıştıran, televizyon izleyen; antrenmanlarda malzemelerin toplanmasına yardım eden ve fotoğraf çeken; birlikte sinema gibi aktivitelere katılan bir araştırmacı olmam, “dışarıdan olma” halime de müdahale etmiş oldu.

Alanda yer alırken: içerden mi dışardan mı?

Etnografik bir çalışmanın en temel konularından biri araştırmacının içerden ve dışardan olma ikiliğidir. Orhon (218), alan araştırmalarında içeriden ve dışarıdan konumlarının sabitlenemez olduğunu ve bu konumların ancak süregelen bir müzakere yoluyla belirlendiğini ve yeniden belirlendiğini ileri sürüyor. Benzer şekilde Rosaldo'nun antropologlar için saptadığı “pek çok birbirini kesen kimliklerle çoklu öznellik sergilerler” tespiti, alan çalışması yürüten farklı disiplinlerden araştırmacılar için de geçerli (akt., Wolf (219); sy., 396). Takım içerisinde futbolcu ya da antrenör gibi bir rolümün olmamasından kaynaklı alanın “dışındaki” konumum ile alana araştırmacı kimliğim ile girdikten sonra takımın bir bileşeni olmanın yarattığı “içerdenlik”, zor ve zahmetli bir süreç. Bu süreci “kolay” geçirmenin en önemli unsurlardan biri alandaki eyleyicilerin yaklaşımı. Bu bağlamda, takımla tanışmamın ilk günü erkek antrenörün “*Ekibin bir parçasısınız artık. Bizim bazen bayan olmalarından kaynaklı çözemediğimiz sorunlar oluyor. Sizinle iyi olacaktır.*” (Alan notu: 6 Aralık 2015) ifadesindeki “ekibin bir parçası olma” hali, alana yeni giren bir araştırmacının duymak istediği ilk cümlelerden biri olduğunu düşünüyorum.

Tez çalışması sürecinde edindiğim deneyimler sonucunda, bir etnografik çalışma yürütmenin zorluğunun araştırmacıyı “eşikte” hissettirdiğinin farkına vardım. Hep bir eşikteydim: ne takımın tam bir bileşeniydim, ne de tarafsız bir araştırmacı. Wolf (219) alan çalışmasındaki içerden-dışardan ikiliğinin araştırmacının araştırma boyunca konumlanışını nasıl etkilediğini ortaya koyar: bu konum çakılı değildir; devingendir. Şöyle ki, cinsiyetim ve bağlamla ortaklığım (futbol), takımla birlikte hareket ediyor oluşum, takımla ilgili kritik karar anlarında

fikrimin sorulması ya da kulüp evindeki yaşantım çalışma yürüttüğüm alanın içinden biri yapıyordu beni. Alandaki eyleycilerle birlikte hepimiz son tahlilde aynı hedeflerin peşinden gidiyorduk: takımın galibiyeti ya da kadın futbolunun gelişimi. Bununla birlikte kendimden ortalama yirmi yaş küçük genç kadınlarla aramdaki kuşak farkı, kadınların alandaki toplumsal cinsiyetlendirilmiş doxaları sürekli üreten gündelik pratiklerinin olması ya da futbolu yöneten erkeklerin/kadınların alana ilişkin eril düşünceyi ve ikili kategorileri (kadınsı/erkeksi, lezbiyen/heteroseksüel, normal/anormal, erkek/kadın(bayan), bizden/diğeri) sürekli üretiyor olmaları bazı zamanlarda alanın bağlamı ve eyleyciler ile arama mesafe koyuyordu; beni hem düşünsel anlamda hem de uygulamada alanın dışında bırakabiliyordu. Bu da aslında araştırmaya yüklediğim anlamla ilgiliydi: araştırmanın politik bir gücü olmalıydı. Yani, alana gelirken taşıdığım kişisel duruşumun bileşenleri ile alanın doxaları uyuşmayabiliyordu. Böyle durumlarda gündelik konuşmalarımızda görüşlerimi anlatarak, kendileriyle tartışarak (örneğin neden bayan futbol takımı yerine kadın futbol takımı söylemini benimsediğim gibi), ancak alanın kabul görmüş doğrularına “saygı göstererek”, her bir söylem ve pratiğin araştırmadaki karşılığına odaklanmayı tercih ettim.

Nitel araştırma kapsamında araştırmacının alandaki öznelere kurduğu ilişkinin sınırının ne olmasına dair farklı görüşler vardır (219, 220). Araştırmacı kendi özel hayatına ilişkin soruları yanıtlamalı mıdır ya da alandaki öznelere dostluk kurmalı mıdır soruları, alan çalışmalarında araştırmacıların, özellikle bekar kadın araştırmacıların (221, 222) kendileriyle müzakere ettikleri sorulardır. Her araştırmanın bağlamına ve araştırmacının duruşuna göre farklı yanıtlanabilecek bu soruların kendime sorduğumda net kurallarla çizilmiş bir karşılığının olmadığını belirtebilirim. Bir yandan kendime ilişkin mahremiyetimi korudum, alandaki bir başkası hakkında sorulan soruları (Şu kız sence nasıl biri? Şu sence lezbiyen mi?) yanıtlamamaya özen gösterdim. Öte yandan aynı evde birlikte yaşadığım futbolcularla, deplasmanlarda otel lobilerinde sohbet ettiğim antrenörlerle daha fazla samimiyet kurdum; ailem, iş yerim, hayata bakış açımaya dair gelen soruları yanıtladım, daha doğrusu sohbetlere dahil oldum. Farklı bir açıdan, alanın bağlamına göre değişen bu eşliğin sınırını ihlal etmişliğim de oldu (223): kritik bir maç esnasında yenilen takım(ım) için üzülürken, penaltı vermeyen hakemi tribünden

bağırarak uyarırken ya da kulüp yöneticisine takımın kapanacağını duyduğumda aldıkları kararın Türkiye’de kadın futbolunun gelişiminin önündeki engellerden birine dönüşeceğine dair “eleştirilerimi” sunarken, araştırmacı kimliğimi göz ardı ettiğimin o anlarda farkında olmamam gibi. Bu örnekler “içerden” olma halimin sınırlarını sürekli kendime hatırlattığım örnekler olarak kabul edilebilir.

Alan çalışması sırasında alandan bilgileri katılarak gözlem, bireysel görüşmeler, doküman toplama ve bir yardımcı araç olarak fotoroman yöntemi ile elde etmeye çalıştım. Bundan sonraki bölümlerde sırasıyla hem veri toplama araçlarına hem de araştırma grubuna ilişkin bilgilere yer veriyorum.

3.2.2. Katılarak Gözlem

Nahya ve Harmanşah (224) Türkçede sıklıkla kullanılan “katılımcı gözlem” yerine araştırmanın katılarak yapılmasını daha açık ifade ettiğini düşündüklerinden “katılarak gözlem” tanımlamasının kullanımı önerirler. Katılarak gözlem, alandaki insanlarla birlikte dahil olunan sosyal etkileşimleri ve alanı tanıma olanağını zenginleştirirken (205, 214); “*alandaki olmaktır; dışarıdan bakışın farkındalığıyla içeride yaşanan bakış açısını yakalamaya ve anlamaya çalışmaktır*” (224) (sy., 22). Bu çalışma kapsamında, futbol alanında futbolcularla doğrudan kurduğum ilişkiler ile alanı tanımak konusunda zengin veri elde edebilmenin yolu açılacağı için katılarak gözlem yöntemi uygun bir tercihtir.

Alanda katılarak gözlem gerçekleştirilmeden önce, yani takımın bileşenleri ile tanışmadan önce, Ekim-Kasım 2014 sürecinde kente giderek, takımın evdeki maçlarını izledim. Ancak bunlar katılımlı olmayan bir gözlem süreciydi: tribünlerden 90 dakikalık maç içerisindeki ilişkilere ve tribünlere odaklanmış; kenti tanımaya çalışmıştım. Takımın oyuncularını ve antrenörlerini ile tanıştığım 7 Aralık 2014 tarihinden, liglerin bittiği 22 Mart 2015 tarihine kadar geçen süre içerisinde alanda konumlandım. Bu tarihten 2015-2016 futbol sezonunun başladığı 8 Kasım 2015 tarihine kadar da takımın küçültülmeye gittiği süreci telefon görüşmeleri, alanda informel konuşmalar ve sosyal medyada kurulan grup aracılığıyla yakından takip ettim.

Gözlemde, araştırmacının katılımı alandaki etkileşimlere göre sürekli değişebilir (225). Benim de alandaki katılımımın boyutu, diğer bir ifadeyle rolüm,

araştırma sürecinde sürekli değişiklik gösterdi. Futbolcuların ikamet ettiği evde kalmaya başlamam ile ev arkadaşı, maçlarda tribünlerde yer alışımla bir taraftar, bazı antrenörlerle takımdaki ilişkileri masaya yatırdığımız toplantılarda bir akademisyen, antrenmanlarda ya da toplantılarda not alan, fotoğraf çeken spor sosyolojisinde doktora çalışması yapan bir araştırmacı olarak gözlemler şekillendi. Bu rollerin çeşitliliği nedeniyle bazı zamanlarda pasif ve sadece dışarıdan gözlemci konumunda, çoğunlukla da aktif, alanda iletişim ve etkileşim halinde olan katılımlı gözlemciydim.

Gözlem alanlarını Umutspor kadın futbol takımının Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri yaptığı antrenmanlar, kulüp tesisindeki takım kahvaltıları ve yemekleri, maç öncesi, arası ve sonrası soyunma odası toplantıları, pazar günleri maç sırası tribünler, deplasmana giderken takım otobüsü ve oteli ve futbolcuların ikamet ettiği ev oluşturdu. Gözlem stratejimi alandaki değişen bağlamlara göre biçimlendirdim. Hem alanda geçirdiğim süre hem de çalışmanın gözlem stratejisi Tablo 3.2'den takip edilebilir. Toplam 12 maç sürecine dahil oldum: bunun 5'i ilk sezonda oynanan maçlar olup, 18 Ocak 2015 tarihinde başlayan ikinci sezon öncesi takımın kampına katıldım ve ikinci sezon boyunca 4'ü evde, 3'ü deplasmanda toplam 7 maç sürecine dahil oldum. Böylece dokuz haftalık sezonun iki haftası dışında takımın tüm süreçlerinde takımla birlikteydim.

Tüm belirttiğim bu bağlamlarda araştırmacının cinsiyetinin, gözlem yapacağı alan için temel belirleyicilerden biri olması ilkesi önem taşıyor (225) (sy.226). Cinsiyetim, hem alana girişimi kolaylaştıran hem de alandaki temas noktalarımı (gözlem alanlarını) zenginleştiren bir özelliğe dönüştü. Soyunma odasına girebilmemin ya da kulüp evinde ikamet etmemin ön hazırlayıcılardan birinin cinsiyetimin olduğunun farkındaydım. Örneğin, ilk tanışmamızda erkek antrenörün kentte nerede kaldığımı öğrenmesinin ardından *“Kulüp evi var. Daha iyi gözlemlerim derseniz, orda da kalabilirsiniz. Memnun olurlar.”* (Alan notu: 6 Aralık 2014) teklifinin temel nedeni kadın olmamdı.

Tablo 3.2. Araştırmada katılarak gözlemin bağlamı ve stratejileri.

Alanın bağlamı	Açıklama	Strateji
Alanı tanıma	1,5 ay	Alandaki eyleyicileri, ritüelleri, kuralları tanıma
Antrenmanlar	5 ay Haftada 3 gün	İdman süreçlerinde antrenör-oyuncunun toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkileri, antrenör/teknik ekip arası kurumsal diyaloglar.
Alt yapı tesisleri	5 ay Haftada 2-3 gün	Personelin futbol ile ilgili diyalogları, kurumsal konuşmalar.
Maç süreci	8'i ev - 4'ü deplasman	Maç öncesi, arası ve sonrası soyunma odası. Tribünler hakkında nesnel bilgi ve taraftar söylemleri. Kurumsal yapılanma, yaklaşımlar ve tutumlar, antrenör-oyuncu diyalogları.
Kulüp evi	3,5 ay Haftada 2-3 gün	Kulüp evi yaşantısı, kadınların gündelik hayatı, kadınların birbiriyle iletişim biçimi ve söylemleri.
Serbest zaman	3,5 ay İki haftada bir/iki	Kafeterya, sokak etkinlikleri
Lig arası	7 ay	Kenti ziyaret, informel yüz yüze, telefonla görüşmeler
Alanda geçen toplam süre	9,5 ay	

Her gözlemin ardından, alan notları yazdım (örnek alan notu için bkz. EK-2). Gözlem yapılanın geleneksel olarak kayıt altına alınması alan notları ile gerçekleşir. Kalem/kağıt dışında teknolojik materyaller de (ses kayıt cihazı, fotoğraf ve video gibi) kayıt için kullanılabilir (214). Alan notlarımı ilk olarak not defterine hatırlatıcı notlar ile yazarak ya da ses kayıt cihazına konuşarak aldıktan sonra, en kısa zamanda bilgisayara aktardım. Tüm alan notlarımı mekanı, kimlerle birlikte olduğunu, konuşulanları, kişiler arası iletişimlerini ve neler meydana geldiğini içeren, olabildiğince ayrıntılı notlar olarak kaydetmeye çalıştım. Deplasman ve maç süreçlerinde hatırlatıcı notları tutamadığım ya da ses kayıt cihazına kayıt yapamadığım zamanlarda alanda çektiğim fotoğrafları hatırlatıcı olarak yeniden gözden geçirip, yine en kısa zamanda alana ilişkin notlarımı bilgisayara aktardım.

3.2.3. Bireysel Görüşmeler ve Araştırma Grubu

Deneyim ve bilginin taraflılığının ve tarihselliğinin ayrılmaz bağı, futbol gibi erkeklerin hakimiyetindeki alanlarda kadınların deneyimlerinin ve bilgisinin “yok sayılarak” ikincilleştirilmesi karşısındaki epistemolojik bir duruşu davet eder. Kadınların futboldaki deneyimlerini analizin merkezine yerleştirmek, bir yönüyle kadınların gündelik deneyimlerinde gömülü olan toplumsal cinsiyet yapıları ve pratikleriyle şekillenen engelleri ve dirençleri anlamamıza olanak sağlar (204, 220). Kadınların futbol tarihlerini ve bu tarihsel süreçteki deneyimlerini, alandaki ilişkilerini öğrenebilmenin bir yolu kendileriyle derinlemesine bireysel görüşmelerin gerçekleştirilmesidir.

Derinlemesine görüşmeler, keşfedici ve birey ile girilen etkileşimin yarattığı muazzam bir veri toplama aracı olarak tarif edilir (217). Görüşmenin temel amacı katılımcıların görüşlerini, düşüncelerini, duygularını, algılarını ve deneyimlerini açığa çıkarabilmektir. Bu çalışma kapsamında kadınlardan bilgiyi edinme sürecini zenginleştirmesi açısından yarı-yapılandırılmış görüşme türünü tercih ettim, çünkü katılımcıların belirli bir konuda duygularını ve düşüncelerini paylaşma yoğunluğu farklılık gösterebileceği için, araştırmacının her katılımcının o konudaki yoğunlaşmasının yolunu açar; katılımcıları edilgenlikten kurtarıp görüşmenin bir bileşeni konumuna yerleştirir (214, 217).

Araştırmanın amacı doğrultusunda futbolcular, teknik ekip ve anne/babaları olmak üzere üç temel görüşme grubu belirledim. Her bir görüşme grubu için ayrı görüşme soruları oluşturdum. Soruların hazırlanmasında kadın ve futbol konulu feminist kuramlar çerçevesinde yürütülen araştırmalardan (örn., Caudwell (11); Cox ve Thompson (5); Scraton ve ark. (137)); spora özgü yöntem kitaplarından (örn., Henderson (217); Markula ve Silk (194); Sparkes ve Smith (214)) ve nitel yöntem kitaplarından (204-206, 216, 225) yararlandım.

Futbolcularla bireysel görüşmelere başlamadan önce kulüp evinde kalan dört futbolcuyla bir grup görüşmesi gerçekleştirdim (14 Ocak 2015/Kulüp evi). Bu grup görüşmesinde sadece bir soru yönelttim (*Futbolun cinsiyeti var mı?*) ve bu soru etrafında bir tartışmanın gerçekleşmesi bireysel görüşme sorularının yeniden gözden geçirilmesine olanak sağladı. Ayrıca bir futbolcuyla pilot çalışma gerçekleştirdim ve bu sürecin ardından hem futbolcuların hem de anne/babaların görüşme soruları

revize edilmiş oldu. Her bir grubun soruları birbiriyle benzerlik göstermekle birlikte, grubun dinamiklerine göre sorular çeşitlendi; Tablo 3.3'te sorulan soruların içerikleri, EK 3-4'te futbolcular, EK 5-6'da ebeveynler ve Ek 7-8'de teknik ekip için hazırlanan kişisel bilgi formları ve yarı-yapılandırılmış soru formları yer alıyor.

Tablo 3.3. Bireysel görüşmelerde odaklanılan konu başlıkları.

Futbolcu	Anne/Baba	Teknik ekip
Bireysel özellikleri	Bireysel özellikleri	Spor ve futbol ile ilişkisi (ilgisi, deneyimleri)
Futbola katılım süreci (çocukluğundan başlayarak lisanslı futbolcu olma süreci)	Spor ve futbol ile ilişkisi (ilgisi, deneyimleri)	Meslek tarihi
Sosyal çevresi (aile ve arkadaş çevresinin tutumu)	Kızının futbola başlama süreci (çocukluğu) ve lisanslı futbolcu olma serüveni	Kadın futbol takımındaki deneyimleri (yapısal problemler)
Futbol oyunu (futbolun cinsiyeti, performansı)	Sosyal çevresi (çevresinden aldığı tepkiler, deneyimleri)	Takımın antrenman süreçleri ve performansı
Beden (futbolcu bedeni, kadınlık, erkeklik)	Kızının bedensel görünümü (çocukluğu, ergenlik süreci)	Futbol oyununa ilişkin görüşleri (oyunun cinsiyeti)
Takım ve takım ilişkileri (antrenmanlar, futbolcular ve antrenör ile ilişkiler)	Futbol oyunu (kızına kazandırdıkları, yaşanan olumsuzluklar, beklentileri)	Türkiye kadın futbolunun kurumsal yapısı hakkındaki görüşleri ve deneyimleri
Kadınların oynadığı futbola toplumsal ve kurumsal bakış açısına ilişkin görüş ve deneyimleri (TFF, medya)	Kadınların oynadığı futbola toplumsal ve kurumsal bakış açısına ilişkin görüş ve deneyimleri (TFF, medya)	Takımın kapanma sürecine ilişkin deneyimleri

Bütün katılımcılara önce araştırmanın amacını sözlü olarak anlattım, ardından kendileri “Gönüllü Katılım Formunu” okudular ve imzaladılar (EK-9). 18 yaş altındaki katılımcılardan ise “Çocuk Rıza Formu” ve anne/babasından “Veli Formu” aracılığıyla izin aldım (EK-10). Ayrıca, bütün görüşmelerde katılımcıların izinlerini alarak ses kayıt cihazı kullandım.

Bu tez kapsamında bir sosyal alan olarak tariflediğim ve alan çalışması yürüttüğüm Umutspor kadın futbol takımı, 2014-2015 futbol sezonunda Kadınlar 1. Lig takımlarından biridir ve aynı sezon için lisanslı oyuncu sayısı on dokuzdur. Yönetimsel olarak Umutspor kulübüne bağlı olan takımın 2014-2015 sezonunda üç antrenörü bulunmaktaydı. Takımın en küçük oyuncusu 2000 doğumlu, en büyük oyuncusu ise 1992 doğumluydu. Büyük çoğunluğu üniversite öğrencisi olup, liseye devam eden oyuncular da vardı. Şubat 2015 - Şubat 2016 tarihleri arasında 14'ü futbolcu, 10'u anne ya da babayla (5 anne, 3 baba, 1 anne-baba birlikte) ve 4 teknik ekiple toplam 28 bireysel görüşme gerçekleştirdim. Bu görüşmelerin dışında bir taraftarla yarı-yapılandırılmış görüşme, TFF'den iki temsilci ile informal görüşme gerçekleştirdim. Araştırmada bireysel görüşme yapılan tüm katılımcıların demografik bilgileri Tablo 3.4, 3.5 ve 3.6'da yer alıyor.

Her bir görüşme grubunun görüşme mekânları farklılık gösterdi. Futbolcularla görüşmelerimin yedisi kulüp evinde, üçü kafeteryada, ikisi tesislerde, biri kendi evinde ve biri de Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde gerçekleşti. Anne/babaları ile görüşmelerim ise, beşi kendi evinde, biri parkta, ikisi stat kafeteryasında, biri ise kendi iş yerinde; antrenörler ile görüşmelerimin ikisi kendi iş yerlerinde, ikisi ise kulüp tesisinde gerçekleşti. Tablo 3.4 – 3.6'dan da takip edilebileceği gibi bireysel görüşmelerin süreleri; futbolcularla 1664 dakika (51 dk. - 182 dk.), anne ve babayla 496 dakika (33 dk. - 76 dk.) ve son olarak teknik ekiple 424 dakikadır (91 dk. - 135 dk.).

TFF Kadınlar 1. Ligi ikinci sezonu 9 haftalık bir takvime sahip olmasından kaynaklı 22 Mart 2015 tarihinde sezonun kapanmasının ardından görüşmelerin gerçekleştirilme süreci kesintili devam etti. Nisan ve Mayıs aylarında öğrenci olan futbolcularla kente aralıklarla giderek görüşmelerimi gerçekleştirsem de, kendi kentlerine giden, ailesi farklı yerde yaşayan futbolcularla görüşmelerimi planlamak zor oldu. Çalışmamı 2015'in Ağustos ayında yapılması ön görülen takım kampı ile sürdürmeyi planladığım bir süreç tarif etmişim. Yaz ayları itibarıyla kadın takımının kapanıp kapanmayacağına ilişkin belirsizlik, Ekim ayında antrenörlerin ve çoğu futbolcunun takımla ilişkisinin kesilmesi çalışmamın planlanan sürecini kesintiye uğrattı. Sürecin sonunda, Şubat 2016'ya kadar görüşemediğim katılımcılarla görüşmelerimi gerçekleştirdim.

Tablo 3.4. Bireysel görüşme yapılan futbolcuların demografik bilgileri.

No	Futbolcu	Yaşı	Öğrenimi	Lisans yaşı	Umutspor öncesi	Umutspor (sezon)	Umutspor sonrası (2015-2016 sezonu)	Görüşme süresi	Anne/baba durumu	Anne eğitim	Baba eğitim	Anne meslek	Baba meslek
1	Banu	19	Üniversite ögr.	5	1 takım (3. lig)	1	Transfer (3. Lig)	148 dk	Birlikte görüşülmedi	Lise	İlkokul	Serbest	Memur
2	Zeynep	22	Üniversite ögr.	6	3 takım (3. Lig)	2	Transfer (1. Lig)	132 dk	Baba vefat görüşülmedi	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	İnşaat ustası
3	Yelda	19	Üniversite ögr.	4	1 takım (3. Lig)	1	Transfer (1. Lig)	171 dk	Baba vefat görüşülmedi	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Emekli işçi
4	Yeliz	23	Lise ögr.	5	3 takım (3. Lig)	1	Transfer (3. Lig)	133 dk	Anne vefat görüşülmedi	Lise	Lise	Serbest	Serbest
5	Hande	19	Üniversite ögr.	5	1 takım (3. Lig)	1	Transfer (3. Lig)	107 dk	Birlikte görüşülmedi	Ortaokul	Ortaokul	Ev kadını	Emekli
6	Aslı	21	Üniversite ögr.	8	2 takım (1.-3. Lig)	1	Transfer (3. Lig)	146 dk	Birlikte görüşüldü	İlkokul	Lise	İşçi	Emekli
7	Meltem	16	Lise ögr.	5	1 takım (3. Lig)	4	Transfer (3. Lig)	86 dk	Boşanma görüşüldü	İlkokul	Ortaokul	Ev kadını	İşçi
8	Behice	21	Üniversite ögr.	6	-	6	Transfer (3. Lig)	133 dk	Boşanma görüşüldü	Ortaokul	Ortaokul	İşçi	İşçi
9	Asiye	18	Lise ögr.	6	-	6	Transfer (3. Lig)	87 dk	Baba vefat görüşüldü	İlkokul	Ortaokul	İşçi	İşçi
10	Özlem	19	Üniversite ögr.	7	1 takım (3. Lig)	3	Boşta	99 dk	Baba vefat görüşüldü	Ortaokul	Ortaokul	Ev kadını	Serbest
11	Serpil	15	Lise ögr.	4	1 takım (3. Lig)	2	Umutspor	63 dk	Birlikte görüşüldü	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Emekli
12	Devrim	19	Üniversite ögr.	7	2 takım (1.-3. Lig)	2	Boşta	126 dk	Birlikte görüşüldü	İlkokul	Ortaokul	İşçi	İşçi
13	Selma	16	Lise ögr.	3	-	3	Umutspor	51 dk	Birlikte görüşüldü	İlkokul	Ortaokul	Ev kadını	İşçi
14	Deniz	19	Üniversite ögr.	5	-	5	Transfer (1. Lig)	182 dk	Ayrı görüşüldü	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Serbest

Not: Katılımcıların yaşı ve lisans yaşı görüşmelerin gerçekleştiği 2015 yılı temel alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.5. Bireysel görüşme yapılan anne-babaların demografik bilgileri.

No	Anne-Baba	Yaşı	Eğitimi	Mesleği	Eş eğitim	Eş meslek	Çocuk	Geliri	Geçmiş spor	Görüşme süresi
1	Hatice (Aslı'nın annesi) Şahin (Aslı'nın babası)	43 55	İlkokul Lise	İşçi Emekli			2	2.500 TL	var var	76 dk
2	Zafer (Meltem'in babası)	43	Ortaokul	İşçi	İlkokul	Ev kadını	2	1.500 TL	yok	35 dk
3	Gülşen (Behice'nin annesi)	45	Ortaokul	İşçi	Ortaokul	İşçi	2	1.500 TL	yok	33 dk
4	Gülsüm (Asiye'nin annesi)	42	İlkokul	İşçi	Ortaokul	İşçi	2	1.000 TL	yok	50 dk
5	Nihal (Özlem'in annesi)	52	Ortaokul	Ev kadını	Ortaokul	Serbest	4	8.00 TL	yok	75 dk
6	Derya (Serpil'in annesi)	46	İlkokul	Ev kadını	İlkokul	Emekli	3	5.00 TL	var	75 dk
7	Senem (Devrim'in annesi)	49	İlkokul	İşçi	Ortaokul	İşçi	3	3.000 TL	yok	65 dk
8	Nazım (Selma'nın babası)	50	Ortaokul	İşçi	İlkokul	Ev kadını	2	1.500 TL	yok	33 dk
9	Mehmet (Deniz'in babası)	49	İlkokul	Serbest	İlkokul	Ev kadını	3	2.500 TL	var	54 dk

Tablo 3.6. Bireysel görüşme yapılan teknik ekibin demografik bilgileri.

No	Teknik ekip	Yaşı	Görevi	Eğitimi	Geçmiş spor	Görüşme süresi
1	Kemal	50	Antrenör - Beden eğitimi öğretmeni	Üniversite	Futbol	91 dk
2	Feride	30	Antrenör - Öğretmen	Üniversite	Voleybol - Futbol	103 dk
3	Tahir	44	Antrenör - Beden eğitimi öğretmeni	Üniversite	Futbol	95 dk
4	Eylem	37	Teknik ekip personeli	Üniversite	Atletizm	135 dk

3.2.4. Dokümanlar

Etnografik çalışma, gözlem ve görüşme yöntemlerinin yanı sıra araştırmayı yürüttüğü kültüre ilişkin yazılı ve görsel dokümanlar ile ilgilenir. Alandan elde ettiği tüm bu verileri analiz ve anlamlandırma sürecine dahil etmesi, etnografyanın en temel özelliklerinden biridir (206). Dokümanlar çalışılan alanın bağlamına göre diğer kaynaklardan edinilemeyecek bilgilerin edinilmesinde önemli kaynaklardır; bu nedenle de araştırmacı için bir yönüyle “ikincil” kaynakları oluşturur (226).

Türkiye’de kadın futboluna ilişkin bilgi ve belge birikiminin sağlanmadığı, alandaki bilgi üretiminin futbolu yöneten erkeklerin bakış açısından ve pratiğinden açığa çıktığı görülmektedir. Berktaş (227) hiçbir erkeğin salt cinsiyeti nedeniyle tarihsel geleneğin dışına itilmediğinden ancak kadınların sırf cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa uğradıklarını, tarihin yazılması ve yorumlanması işleminden ve kendi tarihlerini bilmekten alıkonulduklarını belirtir (sy., 21). Bu saptamanın genel anlamıyla sporda ve özel olarak futbolda yakıcı bir şekilde geçerli olduğunu belirtebilirim.

Araştırmanın başlangıcında, Türkiye kadın futbol tarihinin yazımı için gazeteleri ya da ilgili dokümanları incelemeye başlamıştım. Özellikle 1950’lerden itibaren gazete arşivlerini taramaya başladığımda, bilgilerin doğruluğunu tespit edebilmem için daha farklı belgelere yöneldim. Bunun için internet arama motorlarında, sanal sahaf dükkânlarında ve Ankara-İstanbul’daki sahaflarda vakit geçirdim. Ayrıca alandaki bir futbolcu, kendi gazete kupürlerinden oluşan defterini inceleme ve araştırma kapsamında kullanmam konusunda izin verdi. Dokümanların toplanmasında, araştırma problemi ve araştırma bağlamı sınırlandırıcıydı (226). Çalışmanın erken evrelerinde Türkiye kadın ve futbol tarihini kronolojik bir akış ile sunmayı planlarken, kuramsal çerçevenin sunduğu olanakla süreç içerisinde daha özelleşmiş konulara odaklandım. Örneğin, kadın milli takımın bir yılda kaç müsabakaya katıldığı ile ilgilenmiyordum; dönemin TFF temsilcilerinin ve antrenörlerin gazetelerde çıkan röportajlarında toplumsal cinsiyetlendirilmiş söylemlere odaklanıyordum. Aslında bir yıl boyunca kesintili yoğunlaştığım belge toplama süreci, belirli bir çerçevede belgeleri birbiriyle ilişkilendirerek kadın ve futbol tarihini öğrenmemi sağlayan bir işleve de sahipti.

Bu tez kapsamında incelediğim kamusal kaynaklar şu şekilde sınıflandırılabilir: a) Türkiye Futbol Federasyonu'nun belgeleri: Kadın ligleri ile ilgili yayımladığı tüm kararname ve statüler (2006-2016 yılları); resmi web sayfasındaki kadın ligleri ile ilgili 2006-2016 haberlerinin tümü (110 sayfa); Tam Saha dergisi (2012-2015 yılları, 37 adet); Futbol Gelişim dergisi (2012-2014 yılları, 9 adet) b) Gazeteler: Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet gazeteleri. c) Dergiler: Hayat dergisi (1950-1962 yılları), FotoSpor dergisi (1968-1970 yılları), Futbol Bilim ve Teknoloji dergisi (1999-2001 yılları). d) Sosyal medyada futbolcu kadınların toplumsal cinsiyetlendirilmiş ya da kurumsal bir anlamı içeren yazıları/yazışmaları e) Umutspor hakkında bir yerel gazete (2006-2015 yılları) ve f) MEB kararname, yönetmelikler.

Bahsettiğim bu kaynaklardan tez çalışması kapsamında yararlanma sıklığı ve yararlanma biçimim farklılık gösterdi. Örneğin, TFF kadın futbol arşivinin tamamını okuyarak belgeleri inceleme sürecine dahil ederken; Tam Saha dergisinde sadece kadın futbolu ile ilgili bilgileri okuyarak ilgili yerleri çalışmaya dahil ettim.

3.2.5. Fotoroman

Etnografik alan çalışması sürecinde, bilginin kadınlarla birlikte nasıl üretilebileceğinin sorgulaması, araştırmanın merkezinde duruyordu. Bu sorgulama, beni yöntemsel arayışlara da yönlendirdi ve fotoroman geliştirme yöntemi bu arayışların sonunda açığa çıktı. Katılımcıların araştırma sürecine dahil edilmesinin, kendi deneyimlerine ve anlamlarına ilişkin bilgiye erişimde zenginleştirici bir rolü vardır (228). Katılımlı görsel çalışmaların bir ögesi olan fotoroman yöntemi, bahsettiğim bu zenginleştirici rolü üstlenen bir veri toplama aracı ya da bir yöntem olarak kabul edilir (229).

Fotoroman, çerçevelerin ardışıklığında yer alan fotoğraflar üzerinden konuşma balonları ve açıklama kutucukları aracılığıyla bir hikâyenin anlatım biçimidir (230, 231). Eğlence amaçlı basılmasının ve okunmasının yanı sıra halk sağlığı alanında (örn., Cabassa ve ark. (232); Valle ve ark. (231)) ya da sosyal bilimler alanında araştırma aracı olarak kullanır (örn., Emme ve ark. (230); Kirova ve Emme (229, 233)). Her bir araştırmanın fotoromanı yaratım süreci ve fotoromanı biçimlendirmesi araştırmanın konusuna ve araştırma desenine göre farklılık

göstermektedir. İlgili alanyazında iki temel eğilim vardır: Birincisi, fotoromanların eğitim materyali olarak kullanılarak, katılımcılara okutulması ve ardından psikolojik testler aracılığıyla tutum ve bilginin değerlendirilmesi; ikincisi katılımcıların fotoroman geliştirme sürecine -katılımlı fotoğraf veya fotoğrafların yorumlanmasına- dahil edilmesidir.

Hangi amaçla geliştirilse geliştirilsin her bir fotoromanda mutlaka olması gerekenler vardır: fotoğraflar, konuşma/düşünme balonları ve bir hikâye. Fotoromanların bu bileşenlerinin, duygularını sosyal medyada fotoğraflar aracılığıyla ve kısa cümlelerle açıklamayı tercih eden genç kadınlarla birlikte yürüttüğüm bu çalışma için kritik bir önemde olduğunu fark ettim (234). Kadınların bir ses kayıt cihazına yaptığı görüşmelerden farklı olarak duygularına, düşüncelerine ve deneyimlerine nasıl ulaşabileceğimin sorgulaması, fotoroman yöntemini işlevsel hale getirmişti. Tez çalışması kapsamında uygulamadan önce bir pilot çalışma gerçekleştirdim. Bu pilot çalışmayı, fotoğraflarını ve hikâyenin akışını önceden organize ederek hazırladığım 4 sayfalık A4 bookletler halinde, 3. Ligde mücadele veren bir kadın futbol takımının oyuncularına uyguladım ve uygulama sonrasında kendilerinden geri bildirim aldım. Ardından Umutspor kadın futbol takımında uygulanması üzere iki farklı yöntem kullandım. Bunlardan ilki alan çalışması kapsamında çektiğim fotoğraflar temelinde fotoğraf akışını önceden hazırladığım, yazım sürecini ise kadınların gerçekleştirdiği bir fotoroman çalışması (234). İkincisi ise konuyu tespit etme, hikâyesini oluşturma, fotoğrafları çekme ve fotoroman formatına dönüştürme sürecinde kadınların katılımlarıyla gerçekleştirdiği katılımlı fotoroman yöntemi. Bir sonraki alt bölümlerde bu iki yöntemi aktarıyorum.

Birinci yöntem: Fotoğraflardan fotoromana

Ocak-Nisan 2015 tarihleri arasında alan çalışması sırasında çektiğim fotoğraflar temelinde, bir uzman grafikerin bilgisayar ortamında grafik programını kullanması yoluyla, Umutspor kadın futbol takımının rutin bir günlerini ve maç gününü konu edinen bir fotoroman hazırladık. Fotoğrafların belirli bir sekansta ilerlediği, konuşma ve düşünme balonlarının boş bırakıldığı, 4 yapraklı A4 formatında hazırlanan fotoromanları Mart 2015'de İstanbul'daki deplasman maçı için kamp yapılan otelin toplantı salonunda bir atölye çalışması ile uyguladım. Yaklaşık bir saat süren çalışmaya 16 takım oyuncusu iki teknik ekip personeli

katıldı. Her birine öncelikle fotoroman taslaklarını, kurşun kalem ve silgi dağıttım. Ardından, bu çalışmanın amacını anlatarak öncelikle taslağı incelemelerini istedim. Sonrasında yönergeyi sundum: *“Bir futbolcunun bir gün içerisinde yaşadığının fotoğraflarından oluşan ve sizin hikâyelendireceğiniz bir fotoroman yazacağız. Siz bu fotoromanın yazarısınız. Herkes lütfen önce tüm fotoğrafları ve fotoğrafların sırasını incelesin. Ardından kendi deneyimlerinizden hareketle buralarda gördüğünüz balonları ve açıklama kutucuklarını lütfen doldurun.”* Her bir futbolcu 20 ile 45 dakika arasında fotoroman yazımını tamamladı. Atölye çalışmasının sonucunda 16 kadının kendi duygu, düşünce ve deneyimleri ile konuşma balonlarını yazdıkları fotoromanları oluşmuştu.

İkinci yöntem: Katılımlı fotoroman yöntemi

Katılımlı fotoroman gerçeğin iktidar süreçleri ile örgütlenmiş temsillerinin yeniden üretilmesine hizmet eden bir yaklaşımın karşısında, katılımcıların bütün süreçte (fotoğraf, görsel ve metinsel hikaye) bilgi üretmesine ve araştırma sürecine dahil olmasına olanak tanır (229, 230, 233, 235). Fotoromanlar, keşfetme ve ilişki kurma deneyimleri için önemli bir alan sağlar ve katılımcıların özerk bir şekilde kendilerini görsel/metinsel yolla doğrudan ifade etmelerinin önünü açar. Özellikle feminist paradigmalarda çerçevesinde yürütülen araştırmalarda fotoromanın bir veri toplama aracı olmasına ek olarak, katılımcıları dönüştürmesi ya da güçlendirmesi de beklenir (236, 237).

Bu bilgiler ışığında, katılımlı fotoroman atölye çalışmasını 2015 yaz aylarında yapılması planlanan takım kampında gerçekleştirmeyi amaçlamıştım. Ancak, Umutspor kadın futbol takımının dağılmasının ardından bu amacımı gerçekleştiremedim. Bunun yerine Umutspor’da alan çalışması yürüttüğüm dönemde lisanslı futbolcu olanlar ile farklı nedenlerle futbola ara vermek zorunda kalan kadınların katıldığı bir atölye çalışması yürütülmesinin, danışmanım ile tezin amacı doğrultusunda verimli olacağını düşündük. Ardından Aralık 2015 - Mart 2016 döneminde üçü Umutspor’un eski oyuncusu olan ve 2015-2016 sezonunda yeni bir takıma transfer olmayan, biri o dönem için bir takımda lisanslı oyuncu olan ve fakat aralıklarla takım çalışmalarına katılabilen, diğeri ise üniversite nedeniyle Ankara’ya gelmesinin ardından transfer olabileceği bir takım bulamayan toplam beş kadınla bir atölye çalışması gerçekleştirdik. On ayrı atölye çalışmasında kolaylaştırıcı

rolündeydim ve grafik alanında uzman tasarımcı da fotoğraflar ve sayfa düzenlemesi aşamasında atölye çalışmalarına dahil oldu. Atölye çalışması sürecinin prosedürü maddeler halinde aşağıdan takip edilebilir:

1-Fotoromanı tanıma: Fotoroman gibi geleneksel bazı yayınlar genç kuşak tarafından bilinmiyor ve tanınmıyor. Yaşları 18-21 olan bu genç kadınların hiçbiri daha önce fotoromanla tanışmadıkları için öncelikle fotoromanın tarihini, kullanıldığı alanları ve özelliklerini kadınlara tanıttım. Bu safhada kadınlar beş farklı alanda üretilmiş fotoromanı incelediler ve bir fotoromanın bileşenlerini öğrendiler.

2-Futbol kapsamında bir konunun seçilmesi: Fotoroman kişilere, kendi yaşam koşullarını gördükleri haliyle tartışma ve sunma olanağı tanır (237). Bu nedenle öncelikle atölyede, her bir kadın futbol geçmişini anlattı. Bir kadın konuşurken diğerleri dinledi; eskiden aynı takımda oynayanlar diğerinin anlatılarını zenginleştirici yeni detaylar sundu. Bu görüşmeler sırasında geliştirecekleri fotoromanın konusunu kendileri belirlemeye ve tartışmaya başladılar. Bu bağlamda, futbol yaşantılarını bütünsel değerlendirme fırsatı yakaladılar ve her bir kadın kendi yaşamlarında kırılma noktası olan, futbolla ilgili toplumsal cinsiyetlendirilmiş ve kültürel değerleri ön plana çıkarttıkları bireysel deneyimlerine odaklandılar.

3-Hikâyelerin yazılması: Kadınlar, belirledikleri konu temelinde kendi hikâyelerini yazdılar. Beş kadın da kendi futbol hikâyelerini ya çocukluktan-günümüze yaşadıklarına ya da belirli bir duruma odaklanarak kaleme aldılar. Ardından her bir kadın atölye toplantısında hikâyesini okudu ve hikâyesi temelinde grup tartışması yürütüldü. Tartışmalar genellikle bir hikâyede yoğunlaşması gereken belirli noktalar üzerinde birbirleriyle fikir alışverişinde bulunarak geçti. Ardından yine kendilerinin yaptıkları revizyonlarla her bir kadının fotoroman hikâyesi belirlenmiş oldu.

4-Hikâyelerin senaryolaştırılması: Kadınlar, hikâyeleri temelinde bir fotoromanın temel parçası olan senaryoyu hazırladılar. Bunun için Dorance (238)'in senaryo tablosu önerisinden yararlanarak (sy., 18), hikaye örgüsüne göre fotoğraflardan ve konuşma metinlerinden oluşan fotoromanın akış şemasını ortaya çıkarttılar. Üç ayrı atölye çalışması sonucunda hangi fotoğrafların olacağı, karakterler ve karakterlerin konuşma metinleri tamamlanmış ve konuşma metinleri belirlenmiş oldu.

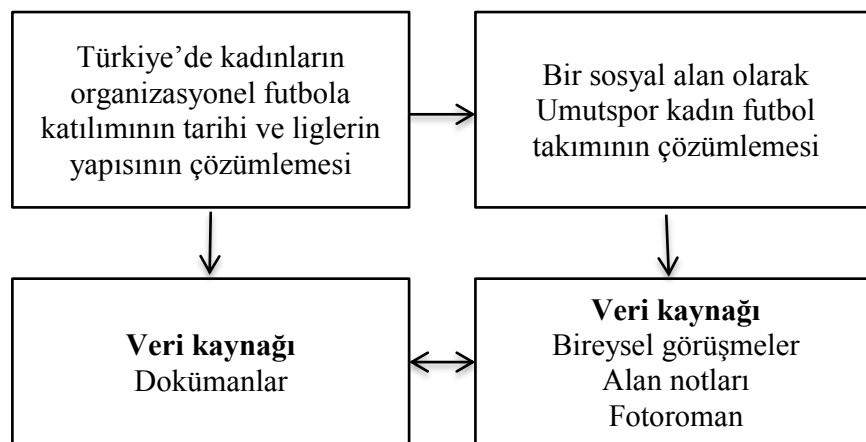
5-Fotoğrafların belirlenmesi: Hikâyelerinin ana kahramanları kendileri olduğu için öncelikle hem kendilerinin fotoğraf arşivlerinden hem de drama yöntemiyle çekilen fotoğraflardan oluşan fotoğraf havuzu oluşturdular. Senaryolarda yer alan aile, antrenör, arkadaş ya da komşu teyze gibi diğer karakterler için yeni fotoğraf çekimi yaptılar. Fotoğrafların çekimlerini yüksek pikseli cep telefonları ile gerçekleştirdiler. Kadınlar, hikâyeleri ve senaryoları temelinde fotoromanda hangi fotoğrafların kullanılacağına ve hikayenin akışına göre sırasına karar verdiler.

6- Fotoromanın hazırlanması: Fotoğrafların ve konuşma balonlarının sayfaya yerleştirilme safhasında grafik tasarımcısı ile birlikte ben görev üstlendim ve bir yazılım programı kullanarak kadınlarla birlikte çalışma yürüttük. En az 2, en fazla 6 yaprak olmak üzere A4 kâğıda, yüksek çözünürlüklü pdf formatında hazırlanan fotoromanlar, renkli olarak basıma hazır hale getirildi.

7-Sonuç toplantısı: Her bir kadın sonlandırılmış versiyonu üzerinden kendi hikâyesini nedenleri ile birlikte anlattı ve fotoroman geliştirme atölyesi sürecinde yaşadıkları deneyimleri paylaştılar.

3.3. Verilerin Analizi

Çalışmanın veri kaynaklarını bireysel görüşmeler, alan notları, dokümanlar ve fotoroman oluşturuyor. Her bir veri kaynağının analizi paralel işledi ve her bir veri kaynağı araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesinde bütünsel analiz edildi. Öncelikle, bulguların bütünlükçü ve ayrıca etnografik alan çalışmanın gerekliliği olan “derin betimlemeyi” yansıtması açısından verileri iki temel kategoriye ayırdım.

Şekil 3.1. Araştırmanın veri kaynakları.

Şekil 3.1'den takip edilebileceği gibi Türkiye kadın futbol tarihinin çözümlenmesinde dokümanlar birincil veri kaynaklarını oluşturdu; sosyal alan çözümlenmesinde ise bireysel görüşmeler birincil veri kaynağını oluştururken, alan notları ile desteklendi ya da karşılaştırıldı, fotoroman ile zenginleştirildi. Ancak, her iki çözümlenme birbirinden bağımsız değildi. Çünkü Bourdieu'nün belirttiği gibi alana ilişkin sosyolojik bir çözümlenme yapılabilmesi için, o alanın konumu ile ilişkili olan, o alanın bağımlı olduğu iktidar alanının çözümlenmesi gerekir (48). Dolayısıyla Türkiye kadın futbol tarihinin analizi, Umutspor kadın futbol takımının nasıl bir sosyal alan olduğuna ilişkin çerçeveyi sağlayan bir bağlama oturdu. Kadın futbol tarihini bu tez kapsamında kronolojik bir gelişme ile aktarmış olsaydım yani dokümanlar üzerinde kuramsal çerçeve temelinde bir çözümlenme yapmamış olsaydım bu aradaki bağıntıyı kurmam söz konusu olamazdı. Bu bağıntıyı kurmamı sağlayan ise Bourdieu'nün kılavuzluğuydu.

Aşağıda öncelikle görüşmelerin, alanlar notlarının ve fotoromanın dahil olduğu analiz sürecini; ardından, doküman incelemesini aktarıyorum.

Görüşmeler, alan notları ve fotoroman

Analiz süreci, her bir bireysel görüşmeyi kelimesi kelimesine bilgisayar ortamına aktarmamla başladı. Görüşme verilerin analizinde tematik analiz yöntemini uyguladım ve Braun ve Clarke (239)'in önerdiği yönergeyi takip ettim. Tematik analiz, kuramsal esneklik tanıyan ve veriler arası karşıtlıkları ve benzerlikleri görmeye olanak tanıyan bir yöntem.

İlk safhada, verilere daha fazla aşına olabilmek için tüm görüşmelerin metinleştirilmesinin ardından her bir görüşme metnini sayısız kez okudum. Bu süreç içerisinde alan notlarını da ham veri olarak tekrar tekrar okudum. Bu okumalar, Saldana (240) ve Braun ve Clarke (239)'in belirttiği gibi, tümevarımsal bir yaklaşımla keşfedici okumalardı. Bu yönüyle bakış açım aradığımı bulmak değil, okuduğumdan bulmaktı. Öte yandan epistemolojik konumum ve tez çalışması için yararlandığım kuramsal çerçeveden de tümüyle muaf olmadığımı da farkındaydım (239) (sy., 12). Yaklaşık bir ay süren bu sürecin ardından bireysel görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmeye hazır hale gelmişti.

İkinci safha, birincil kodlamaları içeriyor (239). Bunun ön hazırlığı olarak her

bir bireysel görüşmeyi kendi içinde organize ettim: kendini tanıtm, futbola başlama, ilk lisanslı olma süreci, sosyal çevresinin tutumu, aile ilişkileri vs. gibi. Tüm sınıflandırmaların ardından her bir bireysel görüşmeyi yeniden okudum. Ardından her bir veri birimi üzerinde, kâğıt-kalem yöntemi kullanarak birincil kodlamaları gerçekleştirdim. Kodlama sürecinde betimleyici ve alıntıdan çıkarma yöntemlerini birlikte kullandım (240). Kodlama sınırlaması yapmadan ve olabildiğince fazla not alarak veri üzerinde derinleşirken, alan notları ve fotoroman metinleri ile karşılaştırmalı bir analiz süreci izledim. Bu safhada, kendisi nitel araştırma yöntemleri alanında uzman olan danışmanım analiz sürecine dâhil oldu ve ham görüşme metinlerini okuyarak, analize tabii tuttu. Eş zamanlı ve bağımsız olarak kodlamaları gerçekleştirdi, metin üzerine kritik notlar aldı. Bu süreç kendisiyle yaptığım tartışma toplantıları ile devam etti ve birincil kodlama safhası tamamlandı.

Üçüncü safhada, kodların birbiriyle ilişkili hale getirilmesi safhasına geçildi. Oluşan kod listeleri hem bir görüşme metninin kendi içinde hem de diğer metinler ile arasındaki bağıntıları kurmaya başladım. Kodların, olası ve kapsayıcı temalar altında sınıflandırılma süreci olarak da tarif edilen bu safhanın (239) sonunda aday temel kapsayıcı temalar, alt temalar ve tüm bu temaların birbirleriyle ilişkileri belirlenmeye başladı. Bu aşamada danışmanımla işbirliği halinde aday temaların kuramsal çerçevedeki yerini ve anlamını tartışmaya başladık. Bu sürecin sonunda olası temalar belirlenmişti.

Dördüncü safhada, Braun ve Clarke (239) aday temaların incelenmesi gerektiğini belirtirler. Planlanmış bir dizi aday temaların rafine edilmesini kapsayan bu adımda, her bir tema için tasnif edilmiş alıntılar yeniden okunur ve tema ile alıntılarının uyumuna bakılır. Aday temayı yansıtmayan alıntılar (yani ham veri) yeniden incelenir; tema ya kuvvetlendirilir ya da analizden çıkartılır. Ardından oluşturulan tematik haritanın hem birim bazında hem de bütünü yansıtır yansıtmadığının yeniden belirlenmesi gerekir. Bu noktada, asıl olarak, etnografik çalışmadan elde edilen tüm verilerin araştırma problemine ne derece yanıt verebildiği ve alanın hikâyesini bütünsel olarak ne derece açığa çıkarabildiğine odaklandım. Alan notlarından ve özellikle birinci yöntemle gerçekleştirilen fotoroman çalışmasından alıntılarının doğrudan aktarılmasına bu safhada özen gösterdim. Her defasında ham veriye geriye dönmeyi de gerektiren bu sürecin sonunda, ana temalar

ve alt temalar belirlendi.

Beşinci safha, temaların tanımlanmasını ve isimlendirilmesini içerir. Temanın neyi içereceğinin, yani özünün yansıtılması kritik bir önem taşır. Ana temaların ve alt temaların isimlerinin belirlenmesinde tematik harita üzerinde sürdürdüğüm çalışmalar sonucunda bulguların kurgusu netleşti. Braun ve Clarke (239)'in *altıncı safha* olarak belirttikleri “yazım süreci” temalar oluşmaya başladığı an itibarıyla başlar. Bu safhada, tamamlamış olduğum bulguları hem danışmanıma hem de tez izleme komitesi üyelerine sundum. Aldığım geri bildirimler sonrasında, bazı alt temaların ilgili temanın içinde yerinin uygun olmadığı bazılarının ise birbiriyle ilişkilendirilebilecek düzeyde yakın olduğu bu nedenle çok fazla alt başlığın olduğu eleştirilerini aldım. Eleştirilerin ardından, temaları yeniden gözden geçirerek dördüncü safhaya geri döndüm ve temaların birbiriyle ilişkisini yeniden organize ederek bulguların ilgili bölümlerinin yazımını tamamladım.

Doküman incelemesi

Etnografik çalışmalarda dokümanların, diğer veri setleriyle birlikte kullanılması yaygındır (226). Bu tez çalışması kapsamında dokümanlar tek veri setini oluşturmadı; analitik filtreleme (241) ile ilgili dokümanlar Umutspor kadın futbol takımının bir sosyal alan olarak analizini destekleyen, zenginleştiren ve Türkiye’deki kadın futbolun gelişim tarihinin bir parçası olarak analize dahil edilmesine olanak sağladı. Diğer bir ifadeyle, Gibson ve Brown (241)’un bahsettiği gibi, bu tez çalışması kapsamında incelenen dokümanlar, halihazırda yürütülen araştırmanın çizdiği doğrultuda seçilmiş, tasnif edilmiş ve bilgi edinici metinlerdi.

Doküman incelemesini araştırma problemlerinden biri olan “Türkiye’de kadınların oynadığı futbolun gelişim süreci nasıldır ve yapısı nasıl kurulmuştur?” sorusu üzerine temellendirdim. Daha önce bahsettiğim dokümanları öncelikle tasnifledim; bu tasnifleme aynı zamanda çalışma için önemli ve anlamlı olan verilerin bir araya getirilmesini ve diğerlerinin ayıklanmasını içerdi (205, 240, 241). Amacım hem kadın futbol tarihinin izini sürmek hem de kadın futbolunun kuramsal yapılanmasında elde ettiğim bilgilerin ne anlama geldiğinin kuramsal sorgulamasıydı.

Dokümanların incelenmesinde betimsel ve yorumlamacı bir yaklaşım

sahiplendim (240). Analiz birimleri bir metnin içeriğinden, metindeki bir cümle ya da cümlelere kadar değişiklik gösterdi. Öncelikle dokümanları betimleyici kodlama yöntemi ile inceledim. Bu safha araştırmanın problemi etrafında örülür ve konunun tanımlanmasını içerir (240) (sy., 70). İnceleme sürecinde, kadın futbol tarihinin gelişim sürecini 1950-1993, 1993-2005, 2005/6 ve sonrası olmak üzere üç kronolojik dönem kapsamında kategorize ederek, sınıflandırdım. Her bir sınıflandırma, kendi tarihsel koşulları bağlamında, kurumların yaklaşımlarını, medyadaki kadın futbolunun temsilini ve kadınlar için futbolun yapısal özelliklerini içerdi. Kamusal dokümanlar kadın ve futbol ikilisinin ülkemizde nasıl yapılandırıldığını, kurumların kurallarını, eyleyicilerden beklentileri anlamamı sağlayan bilgilerle doluydu (200).

Kadın futbol alanının tarihsel geçmişini bu yöntemle öğrenmek, yürüttüğüm alan çalışmasından elde ettiğim diğer verileri yorumlamam için de elverişli bir zemin hazırlamış oldu. Bu çalışmanın bağlamı ve kurgusu gereği, kadınların organizasyonel futbola katılım tarihi, bu tarihteki uğrak noktaları ve alanın yapılanma sürecini içeren inceleme, Bulgular bölümünde yer alıyor. Bunun nedeni, bir sosyal alan olarak Umutspor kadın futbol takımına ilişkin bulguların sunulmasından önce temellendirebileceğim bir bağlama ihtiyaç duyulmasıdır.

3.4. Araştırmanın Niteliği: İnanırcılığı ve Güvenirliği

Saldana'nın (242) araştırmanın en nihayetinde bir ikna eylemi olduğu görüşüne katılıyorum (sy. 135). Bu eylemin gerçekleşebilmesi için araştırmanın niteliğini, yani inanırcılığını ve güvenirliliğini (credibility ve trustworthiness) farklı stratejilerle sağlamak gerekir (194, 200, 242, 243). Tez çalışmasının verilerinin toplanmasından bulguların sunumuna kadar her bir aşamasının ikna edici, diğer bir ifadeyle inanırcı ve güvenilir olabilmesi, için çeşitli stratejiler kullandım. Nitel araştırmalar kapsamında güvenirliliği sağlamak için farklı yaklaşımlar önerilir (194, 206), bu tez çalışmasında Lincoln ve Guba'nın (243) önerdikleri inanırcılık, aktarılabirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik kriterlerini temel aldım. Ancak bu kriterlerden, pozitivist paradigmanın bir yansıması olan elde edilen bilginin doğrulanması ya da araştırmacının nesnelliliğinin ispatı için faydalanmadığımı -ki bu çalışma nesnelliliği karşısına alan bir çalışmadır- tam tersine düşünümsel sosyolojinin gereği olan öz-düşünümselliğin ve bilimsel araştırmanın bir yansıması olarak ele

aldığımı belirtmeliyim.

Inandırıcılık uzun süreli etkileşim, çeşitleme ve çok seslilik gibi farklı yöntemlerle sağlanabilir (200, 225, 243). Bu bağlamda, öncelikle etnografik bir çalışma yürütmeyen kaynaklı alanla uzun süreli etkileşimde kalarak, alanı tanıma ve alandaki eyleyiciler ile girdiğim ilişkiler neticesinde alanın bağlamına ilişkin deneyim elde ettim ve verileri yorumlarken bu bağlamı bütünsel olarak görme şansı yakaladım. Verinin çoklu çeşitlemelerle elde edilmesi, inandırıcılığın başarılması için diğer bir adımdır ve *çeşitleme* olarak tarif edilir (200) (sy., 236). Çeşitleme, verinin farklı ve çoklu kaynaklarla, araştırmacılarla, kuramlarla ya da katılımcılarla elde edilmesidir. Bu tez çalışmasında etnografik çalışma doğrultusunda verilere bireysel görüşme, katılarak gözlem ve fotoroman aracılığıyla ulaştım ki bu da veri kaynağı çeşitlemesidir (225). Ayrıca, bakış açısı çeşitlemesi temelinde (225), çalışmanın kuramsal arka planı Bourdieu'nün alan kuramı ile donanmış olmakla birlikte, spor feminizmlerinden faydalandım. Buradaki temel amacım, Umutspor kadın futbol takımını bir sosyal alan olarak yorumlanmasında bir kuramdaki eksikliği bir diğeriyle kapatmak değildi, aksine yaklaşımların bütünselliği ve zenginleştiriciliği ile hareket edebilmektir. Verilerin analizinde ise, analizci çeşitlemesi doğrultusunda (225), alanında uzman bir diğer araştırmacı olan danışmanım ile çalıştım ayrıca alanında uzman tez izleme jüri üyelerine bulguları önceden sundum. Uzman incelemesi ve uzman ile süreklileşmiş iletişimde bulunma alan çalışması sürecinde alanın bağlamı ile kurduğum ilişki nedeniyle gözden kaçırdığım noktaları fark etmemi sağlayan, verilerin ve analizin inandırıcı ve güvenilir olmasının en önemli teminatlarından biri olduğunu düşünüyorum. *Çok seslilik* ise, alanda farklı konumlanan ve hatta birbirinden farklı düşünen bireylerin görüşlerinin alınmasıdır (200) (sy., 237). Bu da yine alanda yeteri kadar vakit geçirmek ve katılımcıların öznelliklerinin alanda çeşitlilik göstereceğinin farkında olmak ile başarılabilir. Çalışmada futbolcuların yanı sıra anne ya da babalarıyla ve teknik ekiple yarı-yapılandırılmış bireysel görüşmeler gerçekleştirmek; TFF temsilcilerinden kulüpteki personele kadar geniş çeperde informel görüşmeler yapmak alandaki çok sesliliği ortaya koyabilmek için önemlidir. Bununla birlikte herhangi bir konuda karşıt-görüşten her bir katılımcının bulguların sunumunda özen gösterdim ve bu bağlamda farklılıkların ilgili temayı zenginleştirmesini amaçladım.

Markula ve Silk (194) *aktarılabirlik* (transferability) kriterinin *yoğun betimleme* anlamına geldiğini belirtirler ve yoğun betimleme etnografik çalışmaların temellendiği bir argümandır. Yoğun betimlemenin bir amacı örtük anlamları yorumlamaya olanak sağlamaktır (200). Araştırmanın yaslandığı paradigmayı, araştırmacı duruşumu ya da bulguların sunumunda katılımcıların alıntılarını çok sayıda ve uzun aktarımlarla sunmaya özen göstermemin nedenlerinden biri, araştırmanın tüm aşamalarını açık bir şekilde olabildiğince aktarabilmektir. *Güvenilebilirlik* kriteri için alana nasıl girdiğimi, alandaki konumumu ve verileri nasıl elde ettiğimi ayrıntılı olarak aktarmaya çalıştım (243). Diğer bir ifadeyle, bulguların mantıksal dayanağını açıkça ortaya koyarak etnografik çalışmanın tüm aşamalarının yönlerini şeffaflaştırmaya çalıştım. Bu aynı zamanda araştırmadaki olası değişimlerle nasıl başa çıktığımın bilgisini de içerdi. *Onaylanabilirlik* ise araştırmacının araştırmanın tüm aşamalarını açık bir şekilde ortaya koymakla yükümlü olduğu ve nesnellikle ilişkisini tartıştığı kriterdir. Araştırma konusunun tercihinden verilerin yorumlanmasına kadar hiçbir aşamasında nesnel olmadım. Bu nedenle tez kapsamında araştırmacı duruşumu yansıtmaya, tüm aşamaları ayrıntılı ortaya koymaya özen gösterdim.

Araştırmanın güvenilir olabilmesinin bir teminatı da araştırmacının etik konularda gösterdiği hassasiyettir. Bir sonraki bölümde araştırma kapsamında etik konuları tartışıyorum.

3.5. Etik Konular

Etik, yaşamın “yükümlüklerini” içerir (217). Etnografik çalışma yürütenler için etik konular, sahiplendikleri ontolojik ve epistemolojik duruştan bağımsız değildir (244); yani çalışma kapsamında ele alınması gereken “ayrı” bir konu değildir. Bu çalışma kapsamında öncelikle araştırmacı olarak kendime ve bilimsel çalışmanın kendisine karşı bir yükümlülüğümün olduğu bilinciyle hareket ettim.

İlk olarak, bu çalışmanın özgün bir çalışma olduğunu ve hiçbir aşamasında intihal yapmadığımı belirtmek isterim. İkincisi, verileri bilimsel yöntemle elde ettim ve hem analiz sürecinde hem de yorumlanmasında kuramsal çerçeveler temelinde hareket ettim. Bununla ilintili olarak çalışmanın her bir aşamasını (veri toplama, analiz etme ve raporlaştırma) kendim yürüttüm ve rapor boyunca mümkün

olduğunca bu aşamaları açıkça ortaya koydum. Üçüncüsü, alan çalışmasına başlamadan önce Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyondan ve Umutspor kulübü yönetim kurulundan gerekli izinleri almıştım. Ancak izin almak da yeterli değildir, alana girdikten sonra da yürütülecek çalışmanın insanların temel hak ve özgürlüklerini istismar etmemesi için önlemlerin alınması gereklidir (226). Bunun için, alan çalışması sürecinde temas kurduğum her bireye araştırmacı kimliğimi bildirdim; gözlem alanlarımda açık araştırmacı kimliğimle yer aldım; araştırmada bireysel görüşme yaptığım tüm bireylerin gönüllü olarak katılımlarını güvence altına aldım ve kendilerine “onam formu” imzalattım (217).

Etnografi araştırması belirli bir alanda, yani tarifli bir alanda, yürütüldüğü için ortamları ve bireyleri korumada daha titiz davranması gerekir (244). İlgili alan yazının da önerdiği şekilde verilerin sunumunda kişilerin ve mekânların gizliliğini korumak için gerçek isimleri kullanmadım. Öte yandan alan çalışması, örtük olmayan bir araştırma türüdür; araştırmadaki katılımcıların bir kısmı araştırmadan nihayetinde bir yayın ortaya konulacağını bilirler. Bu nedenle bireylerin gerçek isimlerini kullanmamak, gizliliğin tam sağlanması için yeterli olmayabilir; ayrıca rapor boyunca kişilerin, mekânların ve kentlerin tasvirlerinde ya da kamuoyunca tanınan kişiler hakkında belirleyici sıfatları kullanmaktan kaçındım.

Araştırmacı, başkalarının haklarına duyarlı ve kendi tercihlerini sınırlandırıcı ilkelere sahip olmalıdır (217). Alan çalışması yürüttüğüm süreç içerisinde araştırmam için gerekli olmayan bilgiyi elde etmek için bir çaba içinde olmadım. Ayrıca, özellikle 18 yaşından küçük katılımcılarla görüşmelerimde ve alandaki iletişimim sürecinde toplumsal cinsiyetlendirilmiş konuları konuşurken büyük hassasiyet gösterdim. Bunun tam tersi de geçerlidir; araştırmam için kritik önemde olan ancak kişinin bireysel gizliliğini ihlal edecek hiçbir bilgiyi kullanmadım. “Bu söylediklerimi lütfen yazma” ya da “adım tezinde yer almasın” diyen bireylerin taleplerini karşılamak hususunda özenliydim. Elbette bir araştırmacı olarak katılımcılara “saygılı olmak” yetmeyebilir; konuşulanların ve yaşanılanların yorumlandığı bu raporun yayımlanması ile birlikte, benim için kritik olmayan bir konu, “hakkında yazılanlar” için son derece kritik olabilir (245). Bu olasılığı minimize etmekle yükümlülüğüm nedeniyle, alandaki bireyleri doğrudan işaret edecek tanımlamalardan, özel anlatımlardan ve belirgin olay tariflerinden de

kaçınmaya çalıştım. Ancak bu kaçınma pratiğinin tezin bulgularını etkileme ve belirleme gücü, araştırma konusunun bağlamı nedeniyle zaten sınırlıydı.

Bir araştırmacı olarak alanın bağlamına ve alandaki öznelerin haklarına etik ilkelerle yaklaşısam da, etnografik çalışma yürüten araştırmacıların dolaylı yoldan alandaki öznelere zararı olabileceği tartışılan konulardandır (226, 244). Zarar ile kast edilen, araştırmacının bulunduğu ortamda stres, kaygı uyandırıcı özelliğinin olabileceği ya da görüşme yapmayı kabul edilen katılımcıların kendi görüşlerini aktarırken sıkılgan (utangaç) hissetmelerine vesile olabileceğidir. Tez çalışması kapsamında alanda geçirdiğim süre içerisinde bazı futbolculara bahsettiğim bu duyguları yaşatma olasılığım vardır. Yanımda birbirleriyle belirli konuları konuşmaktan çekindiklerini, beni bazı konularda “otorite” olarak gördüklerini ve hatta karşılıklı konuşmadan çekinen futbolcuların olduğunu farkındaydım. Böyle durumlarda etik kodlardan hareket ederek yaklaşmaya çalıştım. Kulüp evinde, soyunma odasında ya da yemekhanelerde özel alanlarını ihlal etmemeye özen gösterdim. Randevusunu süreklileştirilmiş bir şekilde erteleyen futbolcuya zaman tanıdım, baskıcı olmadım. Şentürk (221)’ün vurguladığı gibi hangi koşullarda, ne zaman ve hangi mekanda araştırmacıyla görüşeceğine dair kararı araştırmadaki görüşülenler karar verir; yoğun okul ve antrenman temposu sürecinde bireysel görüşmelerin organizasyonunu kendilerine bıraktım. Ayrıca, takım içindeki pozisyonum teknik ekiple cisimleşen “otoriteler” ile futbolcular arasında kalmama da neden olabiliyordu. Böyle durumlarda keskin kuralları sahiplenmeden, alanın bir bileşeni olarak görüşlerimi ve düşüncelerimi iletmekten çekinmemekle birlikte, araştırmacı kimliğimin sınırı korumaya çalıştım.

4. BULGULAR

Verilerin analizinin sonucunda elde edilen bulguları yedi tema altında sınıflandırdım. Tablo 4.1’den ilgili temalar ve alt temalar takip edilebilir.

Tablo 4.1. Araştırmanın bulguları.

Bir sosyal alan olarak Umutspor kadın futbol takımı		
TEMA		ALT-TEMALAR
TEMA 1	Kadınların Futbol Tarihi: Türkiye değerlendirmesi	- Gösteri Maçları Dönemi: 1954-1993 Yılları - Lig Denemesi: 1993-2003 Yılları
TEMA 2	Yeni Yapı, Yeni Hedefler: 2006’dan Günümüze Yarışmacı Futbolun Yapısı	- Kızlar Yeşil Sahalarda: TFF’nin Yeni Eğilimi - TFF’nin Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Niyeti
TEMA 3	Sosyal Projeden Kadın Liglerine: Umutspor Kadın Futbol Takımının Lig Hikayesi	
TEMA 4	Alanın Eyleyicileri: Yatkınlıkları, Sermayeleri, Futbola ilişkin Çıkarları	- Futbolun Sınıfsal Oyun Alanı Olarak Sokaklar: Futbolcuların Sosyalizasyonu - Futbolcuların Yarışmacı Futbol Serüvenlerine Olanak Tanıyan Sermayeler - Sahadaki 12. Güç: Aileler - Alanın Cinsiyetli Çıkarları
TEMA 5	Bir Sosyal Alan Olarak Umutspor’un Yapısı	- “Yukarıdan” İstenmeyenlerin Alanı - Kadınları Çeperinde Bırakan bir Alan - Ekonomik Sermayenin Dolaşımında Olmadığı bir Alan
TEMA 6	Futbolla ve Futbolda Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler	- Alandaki Eyleyicilerin Oyunu Okumaları: Sertlik, Narinliğe Karşı - Futbol Oynamaya Olanak Tanıyan Bedenler - Alanın Doxası: “Bayan Gibilik”
TEMA 7	Dağılan Hayaller: Umutspor Kadın Takımı Dağıtılırken	

4.1. Kadınların Futbol Tarihi: Türkiye Değerlendirmesi

Bir futbol takımı ülkenin futbol tarihinden, futbol kültüründen ya da bağlı bulunduğu federasyon politikalarından bağımsız değildir. Bu nedenle bu bölümde Türkiye’de kadınların oynadığı yarışmacı futbolun tarihsel gelişimine odaklanıyorum ve bu gelişimi 2006’da yeniden yapılandırılan lig dönemine kadar iki tarihsel uğrak temelinde inceliyorum. Birincisi bireysel yetkinliklerle sahaya çıkan kadınların gösteri maçları yaptıkları, kadın futbolcuların medyada magazinsel ve cinsiyetli bir dille haberleştirildiği ve cinsiyet rejiminin etkisiyle eğitim alanında futbol oynamanın kızlar için olanaklı olmadığı 1954-1993 dönemi. İkincisi 1993’te resmi liglerin kurulmasıyla birlikte, medyadaki dilin daha eleştirel ve heteroseksist bir forma dönüştüğü, takımların kurulmasının ve kurumsallaşmasının ekonomik ve toplumsal bir kabulünün olmadığı, en nihayetinde liglerin kapatılma süreci ile tamamlanan 1993-2003 dönemi. Bahsettiğim iki dönem, kronolojik bir tarihsel gelişimi aktarmayı da zorunlu kılarak, 2006’da liglerin yeniden kuruluş politikalarını biçimlendiren ve bugün Umutspor’u bir sosyal alan olarak incelememiz için gerekli olan artalanı, yani yapı ile eyleyiciler arasındaki köprünün kurucu öğelerinin oluşumu için bir çerçeve sunuyor.

4.1.1. Gösteri Maçları Dönemi: 1954-1993 Yılları

Futbol, Türkiye topraklarında, asıl olarak İzmir’de ve İstanbul’da, 1880’lerle birlikte Britanyalı tüccarlar tarafından oynanan bir oyundur (246). İngilizlerin, Rumların, Ermenilerin ağırlıkta olduğu takımların kendi aralarında Futbol Birliği kurallarına göre yaptıkları maçların yoğunlaştığı 1890-1900 tarih aralığından sonra 1904 yılında İstanbul Futbol Birliği kurulur; ilk İstanbul Ligi ise 1904-1905 futbol sezonunda başlar. “*Maksadımız İngilizler gibi toplu bir halde oynamak, bir renge ve isme malik olmak, Türk olmayan takımları yenmektir*” sözüyle Galatasaray kulübünün kuruluşunu gerçekleştiren Ali Sami (Yen) gibi 1905’ten itibaren eğitimli ve elit “Türkler” arasında kulüpler kurulmaya başlanır (sy. 175). Bunda 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinin yarattığı ortam (247) ve futbol kulüplerinin tescil edilmesine başlanması kritik bir rol oynar (103). İstanbul Liginin oluşturan gayrimüslim kulüpler bu süreçte kendini tasfiye eder ya da Lafontaine tarafından kurulmuş Kadıköy Kulübü gibi Fenerbahçe’ye katılır (247). Böylece futbolda da

“millileşme” süreci başlar. I. Dünya savaşı gölgesinde ise memleketin işgali dahi, futbolu öldürmeye yetmez (246). Türkiye’ye (Osmanlı’ya) futbolun girişi elitler (askeri ve sivil bürokrasi ile burjuvazi) tarafından ithal edilmiş, Meşrutiyet dönemi ile birlikte yaygınlık gösteren spor kulüpleri elitler aracılığıyla kurulmuştur (248).

Futbol Heyet-i Müttehidesi bugünkü adıyla TFF 1 Ocak 1923 yılında kurulduğunda, Amerika’da “*Field Hockey and Soccer Rules For Women*”⁸ isimli kitap yayımlanmış, İngiltere’de futbol kadınlara yasaklanalı iki yıl olmuş, Çin’de ilk kadın takımının kurulmasına bir yıl, Türkiye’de kadın liginin resmi olarak kurulmasına 70 yıl kalmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte spor ve futbol, hakim siyasi yapılar tarafından ülkede yapılandırılırken özellikle 2. Dünya Savaşı sürecinde fiziken ve ahlaken “gürbüz ve yavuz evlatlar” yetiştirilmesinde birer araç olarak görülmektedir (249). İdman Cemiyetleri İttifakı döneminde (1922-36) yeni kurulan Cumhuriyet’te gençlerin “idman sayesinde vatana ve memlekete kıymettar” hizmet etmeleri hedeflenir; 1936’da Nazi Almanya’sı geleneğiyle kurulan Türkiye Spor Kurumu aracılığıyla spor ve futbol alanında devletin ağırlığı artar; 1938’de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, tümgeneralin yönetiminde, gençleri savaşa hazırlayan bir beden terbiyesi politikası izler (247, 249, 250). 1950’de çok partili döneme geçişle birlikte izlenen ekonomi-politika spor ve futbolda da değişimi beraberinde getirir ve örneğin 1941’den itibaren sporcuların aylık maaş almasını ve profesyonel müsabaka yapmalarını yasaklayan Amatörlük Yönetmeliği yerini 1951 Temmuz’unda Profesyonel Futbol Talimatnamesine bırakır ve 1952’de ilk profesyonel lig kurulur. Profesyonelleşme ile birlikte büyük kulüplerin öncülüğünde, erkek futbolu Türkiye’de popüler bir spor dalı haline gelmeye başlamış olur.

Kadınların ise 1954’e kadar yarışmacı futbola katılımlarına ilişkin bir bilgiye ve belgeye rastlanmaz. Bununla birlikte genel olarak kadınların sporun bu yapılanma içerisindeki yeri cinsiyet rejimiyle birlikte sınıfsal konumuna göre belirlenmektedir. 1936 Berlin Olimpiyatlarına katılan Halet Çambel ve Suat Aşeni, 1948 Londra Olimpiyat Oyunlarına katılan Üner Teoman Uysal ya da 1950’lere doğru tenis,

⁸ 1923 yılında Helen Frost ve Hazel Cumberley tarafından hazırlanan kitap, ilkokul, ortaokul, lise beden eğitimi dersleri müfredatında ve üniversite düzeyinde çim hokeyi ve futbolun kızlar için uygulanabilir olduğunu içermektedir. Her iki spor da Avrupa menşelidir lakin Amerika Birleşik Devletleri’nde rekreasyonel olarak kadınlar arasında yaygınlaşmakta, beden eğitimi dersleri programı kapsamında genç kadınlar 20. yüzyılın başlarında futbol oynayabilmektedir.

eskrim gibi spor dallarında sayıları artan sporcular gibi kadınlar varlıklı ailelerin ve devlet bürokratların çocuklarıdır. 1950'lerden itibaren atletizm alanında kadınlar güçlenmeye başlamıştır ancak 1952 ve 1956 olimpiyatlarına Türkiye'den hiçbir kadın sporcu katılamamıştır. Henüz spor alanında kadınlar yok denecek kadar azdır. Böylesi bir konjonktürde, ayrıca futbolun erkek merkezli kurulumu ve oyunun cinsiyetli yapısından kaynaklı, henüz elit ailelerin gündemine girmeyen bir spor dalıdır.

Sahaya girmeyi başaran kadınların ilk “resmi” maçı İzmir’de oynanır. “Resmi” ile kast edilen kamusal alanda duyulan ilk maç olmasıdır. Milliyet gazetesinin 25 Mayıs 1954 tarihli sayısında, “*Türkiye’de ilk kadınlararası futbol maçı yapıldı*” başlıklı haber⁹, Bankacılar Takımı ve Şart Gençlik Kulübü arasında karma (erkeklerle birlikte) bir maçın düzenlendiği ve maça altı kadın oyuncunun katıldığını belirtir. Türkiye’de sadece kadınlardan oluşan ilk takımın İzmir Kadınlar Futbol takımı olduğu, hemen ardından İstanbul Kadınlar Futbol takımının kurulduğu ve ikisi arasındaki ilk mücadelenin İstanbul Spor Festivali kapsamında 4 Temmuz 1954 yılında gerçekleştiği bilinmektedir¹⁰. İlk kadın takımının İzmir’de kurulmasıyla, Türkiye’de erkek futbolunun ilk İzmir’de başlaması bu bakımdan kesişmektedir ve 1900’lerin başlarında erkeklerde olduğu gibi (247), takım ilk olarak yurt dışı menşeli oyuncular ile kurulmuştur. “Bizde ilk kadın futbol takımı” başlığı ile *Aydabir Dergisinde* 1954 Temmuz sayısında haberleştirilen İstanbul Kadınlar Futbol takımı ise Milli takımın eski kaptanı Cihat Arman’ın çalıştırıcılığında, sanatçı Aziz Basmacı ve Rauf Ulukut tarafından kurulur; oyuncuların büyük çoğunluğu yine yurt dışı menşelidir (sy. 40-41). Bahsi geçen iki takım “eğlence” amaçlı kurulur ve festival kapsamında bir yıl sonra iki takım yeniden karşılaşır. Sami Önemli, 21 Haziran 1955 tarihli Milliyet gazetesinde¹¹ kadınların bir önceki yıl olduğu gibi yeniden spor festivaline hazırlandığını yazar: “...*Günün en enteresan müsabakasında*

⁹ “Türkiye’de ilk kadınlararası futbol maçı yapıldı” (Milliyet) 25 Mayıs 1954 [Erişim Tarihi 28.05.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/05/25>

¹⁰ “İstanbul-İzmir kadınlararası futbol karşılaşmasına hazırlık” (Milliyet) 23 Haziran 1954. [Erişim Tarihi 28.0.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/06/23>

¹¹ “Kadın futbolcular meşin top peşinde” 21 Haziran 1955 (Milliyet) [Erişim Tarihi 28.03.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1955/06/21>

kadın futbolcular karşı karşıya geleceklerdir. Dün Mithatpaşa Stadında antrenörleri Reşat Erte'nin nezaretinde gayet sıkı bir antrenman yapan kadın futbolcular, form yolunda olduklarını açıklamış ve belki de gelecek sezonda erkek takımlarına meydan okuyacaklarını ifade etmişlerdir.” 10 Temmuz 1955 günü yapılacak maçta haber değeri taşıyan ise skordan öte, taraftarların futbolculara verecekleri tepkileridir: *“Bugün kadınlar da futbol maçı yapacaklar. Acaba Mithatpaşa müdavimleri topu mu yoksa oyuncularını mı takip edecekler. Bir de kızdıkları oyuncu aleyhinde ne şekilde nümayiş yapacaklarını merak ediyoruz.”* 1971-1990 arasında bir geleneğe dönüşecek kadınlar arası gösteri maçlarının ilk örnekleri olan bu organizasyonun basına yansımaya biçimi, aynı zamanda önümüzdeki yıllarda kadın futbolcuların magazinleşmesinin de ilk örneklerinden biri olacaktır.

Orta (36), 1955-1969 yılları arasında Türkiye’de kadınlar arasında futbol oynandığına dair bir belgenin olmadığını belirtir. Bir belge ve bilginin olmamasına ek olarak bu zaman dilimi ülkedeki siyasi ve politik gelişmelerin etkisiyle toplumsal yapıdaki değişimleri de beraberinde getiren, spor gibi bir çok alanda cinsiyetler arası farklılıkların keskinleştiği yıllardır (45). Sancar (251), 1945-1965 dönemini muhafazakarlık ile milliyetçiliğin kadın ve aileyi ilgilendiren belli modernlik stratejilerinden uzaklaşan “modern eril tahakküm rejimi” olarak nitelendirir (sy.21). Buna göre, kadınlar aile sorumlulukları ile özdeşleştirilen bir pozisyona yerleştirilir. Kentleşme kadınların çalışma oranlarını arttırmaktadır; öte yandan özellikle kırsalda kadınların toplumsal konumları çocuk doğurma gibi geleneksel ölçütlerle tanımlanmakta, eğitim olanaklarına erişimde cinsiyet ayrımcılığı sürmektedir. Örneğin 1945-1960 yılları arasında okuryazarlık oranı TÜİK verilerine göre %15-20 arasındadır. Yukarıdaki girizgâhta da bahsettiğim gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1960’lara kadar Türkiye’de elit düzeyde spor yapan az sayıdaki kadının seçkin azınlığa mensup olmaları, spor tesislerinin sayıca azlığı ve halka açık olmaması da göz önünde tutulmalıdır (252). Bu koşullar altında spor olanaklarına erişimde cinsiyetler arası eşitsizliği yaşayan kız çocukları ve kadınlar, tarihsel olarak erkeklerin hakimiyetinde gelişen futbol gibi bir spor dalı ile ilgilenebilecek ve futbola habituslarının gelişmesi için elverişli bir ortama sahip değildir.

1950-1960 arası yıllar Türkiye’de erkek futbolunun henüz kurumsallaşmaya başladığı, profesyonellik adımlarının atıldığı, futbolun ulusallaşmasının zeminin

hazırladığı ve bugünkü Süper Lig'in başlangıcı olarak kabul edilen Milli Ligin (deplasmanlı Türkiye 1. Futbol Liginin) kurulduğu yıllardır (Lig kuruluşu:1959). Erkek futbolunun kurumsallaşmaya başladığı bu süreçte, Toklucu'nun (253) yazısına göre, eski hakemlerden Reşat Önen önderliğinde 20 Mart 1968'de Ankara merkezli Hanımspor futbol kulübünün başvurusu yapılır ancak devamı getirilemez. İlgili yazıda Reşat Önen'in "*Kulübe âzâ ya da sporcu olmak isteyen hanımlar evli iseler eşlerinden, bekar iseler babalarından, babaları yoksa velilerinden bir izinname getirmek suretiyle kulübe girebilir*" dediği de yer alır (sy. 74-79). Önen'in eşten ve babadan izin alma koşuluyla kadınların kulübe gireceğini belirtmesi, bireysel tutumdan ziyade ülkede kadının erkeğe olan bağımlılığını somutlayan toplumsal pratiğin bir örneğidir. Futbol cinsiyet rejiminin keskin unsurlarını barındıran bir spor dalı olarak, kuruluş sürecinde en başta kadınları dışta bırakır. Hem kadının toplumsal konumu hem de futbolun erkeklerin elinde henüz kurumsallaşan bir spor dalı olması, Türkiye'de uzun bir süre kadınları yarışmacı futboldan uzak tutan etmenler olarak okunabilir.

1970'lerle birlikte Almanya, İtalya ve İngiltere'deki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de kadınlar için futbolun gelişim süreci hızlanır.¹² Türkiye'de ilk resmi erkek futbol takımı 1894'te kurulmuştur, ilk kadın takımı ise 1971'de Kınalıada Spor Kulübü içerisinde kurulan Kınalıada kız takımı (36), bir diğer adıyla İstanbul kız futbol takımındır. Futbol alanında tek kadın takımı olmalarından kaynaklı rakipleri genç erkeklerden kurulu futbol takımlarıdır¹³. Dönem itibarıyla başka kadın takımlarının olmaması hem kulüp başkanı Haluk Hekimoğlu'nun hem de futbolcuların dikkat çektikleri ve yakındıkları temel konudur¹⁴: "*Artık erkeklerle maç yapmaktan bıktık. Lütfen siz de yardımcı olun ve bu işi teşvik edin. Biz böylelikle hemcinslerimizle oynamak imkanını buluruz...*". Kadınlarla maç yapamayan kadınlar, yaklaşık on yıl daha beklemek zorunda kalacaktır. Takım kaptanı Zühal'in "*Osman erkeklerde gol kralı, ben kızlarda gol kraliçesiyim.... Neden hep erkekler gol*

¹² Türkiye, kendi liginin kurulmasından yirmi beş yıl önce, 22 Ağustos 1969 tarihinde, İtalya Kız Takımı ile Avrupa Karması Kız Takımı arasında İstanbul Mithatpaşa Stadında oynanan ilk uluslararası müsabakaya ev sahipliği yapar.

¹³ "Kınalıada kız takımı" (Milliyet). 31.07.1971. [Erişim Tarihi 28.03.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Kinaliada%20kiz%20futbol&isAdv=false>

¹⁴ "Kınalıada kızlar: Erkeklerle maç yapmaktan bıktık" (Milliyet). 07.08.1971. [Erişim Tarihi 28.03.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Kinaliada/>

kralı oluyor, bize de imkan verseler ben de en az onlar kadar gol atarım”¹⁵ açıklamasındaki imkan verseler ifadesi, kadın futbol takımlarının kurulmasına ve kendi liglerinde oynamak istemelerine ilişkin niyetini göstermektedir.

1972 yılında Dostlukspor adını alan İstanbul kız futbol takımı, 1973 yılında “Dostlukspor Kız Futbol Kulübü” ismiyle dernekleşir (36). Dostlukspor, 1980’lere kadar Türkiye’nin farklı illerinde gösteri karşılaşmalarına çıkarak “kadın futbolunun” gelişimini ve tanınırlığını sağlayan öncü kulüplerden biri olur. Henüz dördüncü yıllarını tamamladıklarında elliye yakın il ve ilçede maçlar düzenlemiş ve çok sayıda futbolcuyu bünyesine katmıştır¹⁶. Türkiye’nin ilk kadın futbol antrenörü ve yine ilk FIFA kokartlı hakemi Lale Orta oyuncusu olduğu Dostlukspor sürecini “Çok keyifliydi, Şenol Güneş’in, Fatih Terim’in jübilelerinde erkek takımlarına karşı oynadık” cümlesiyle anlatır¹⁷. Orta’nın belirttiği gibi Dostlukspor bir dönem yurt içinde jübile karşılaşmalarında, veteran erkek futbolculardan ya da gençlerden oluşan takımların gösteri maçlarında ve yurt dışından kadın takımlarıyla özel maçlarda tercih edilen bir takım olur¹⁸. Gösteri maçları bir yandan kadınların futbol oynamalarının önünü açar, öte yandan futbolu kadınlar için bir spor dalı olarak tariflemekten ziyade, eğlence merkezli bir organizasyon olarak algılanmasına neden olur. Diğer bir ifadeyle günümüzde Türkiye’de çok sık rastlamadığımız kadınların erkeklerle futbol sahalarında yan yana gelme halleri, bir yönüyle kadınların futbolda tanınırlığını arttırmaya yarar ancak özellikle basında futbola ilişkin sportif faaliyetlerin sunumu yerine magazin haberi niteliği taşıyan bir haber dili kullanılmasını da pekiştirir.

*“Sonra İzmir’de kadınlardan oluşan ülkemizin ikinci takımı Filizspor kuruldu. Dünyalar benim oldu. Artık hemcinslerimden oluşan takımla maç yapabiliyorduk.”*¹⁹ Lale Orta’nın belirttiği gibi 1980’lere doğru kadın futbol

¹⁵ “Gol kralı oluyor da neden gol kraliçesi olmuyor?” (Milliyet). 06.12.1972. [Erişim Tarihi 28.03.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/İstanbul%20Kız%20Futbol%20takımı&isAdv=false>

¹⁶ “Dostluk kız futbol takımı, kuruluşunun 5. yılını kutluyor” (Milliyet). 12.05.1977. [Erişim Tarihi 28.03.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=Dostlukspor&isAdv=false>

¹⁷ “Yazı tura atışı hayatımı değiştirdi” (Yeni Asır). 10.04.2013. [Erişim Tarihi 19.06.2016] <http://www.yeniasir.com.tr/sarmasik/2013/04/11/yazi-tura-atisi-hayatimi-degistirdi>.

¹⁸ “Dostlukspor kız futbol takımı rakip arıyor” (Milliyet). 26.02.1974. [Erişim Tarihi 29.03.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=Dostlukspor&isAdv=false>

¹⁹ “Yazı tura atışı hayatımı değiştirdi” (Yeni Asır). 10.04.2013. [Erişim Tarihi 19.06.2016].

takımları kurulmaya başlar, İzmir’de Filizspor’un yanı sıra Ankara’da İncirlişpor ve Nazendespor, İstanbul’da Atılışspor ve Deryaspor bunlara örnektir (36). Aynı dönemi takiben Bursa, Samsun ve Kocaeli’nde de takımlar kurulur. Takımların artması sonucunda dönemin bazı gazetelerinin spor servisleri, kadınların oynadığı futbola ilgi göstermeye başlar. Bu ilginin merkezinde futbolcuların cinsiyetlendirilmiş yönü vardır; örneğin, Cumhuriyet gazetesi spor yazarı Abdülkadir Yücelman’ın 17 Eylül 1983 tarihinde Deryaspor futbolcularından Elmas ile gerçekleştirdiği röportajdaki²⁰ “*Futbol fiziki ve görüntü olarak kızlara pek uygun gözüküyor, belki de alışmadığımız için biraz yadırgıyoruz, siz nasıl uyum sağladınız?*”, “*Kafa vurmak bayan futbolcular için biraz zor galiba. Yok saçımız bozulur diye mi çekiniyorlar?*”, “*Örneğin maçta hakem düdüğü çaldı, neden çaldığını biliyor musunuz?*” ve “*Evlenme teklifi aldınız mı?*” gibi sorular kadınların henüz futbolda bir sporcu olarak konumlandırılmadıklarını göstermektedir. 1984 yılında düzenlenen ve final maçını (Dostlukspor - Atılışspor) beş bin kişinin izlediği futbol turnuvası hakkında yazılanlar yine “kadınlık” üzerine kuruludur: “*Pendik’te dün başlayan Bayanlar Futbol Turnuvasında ‘dişi’ futbolcular maçtan önce süslenmeyi ihmal etmediler. Fotoğrafta Dostlukspor Kaptanı Lale, arkadaşı Asiye’nin saçını tarayıp, tokasını takarken görülüyor.*”²¹. Medyada kadın sporcuların sunum biçimlerinin cinsiyeti belirginleştirme ve (uygun) kadınlık vurgusu temelinde şekillendiği bilinmektedir (254-256) ve henüz yeşil sahalarda görülmeye alışık olunmayan kadınların az temsil edildikleri medyada “saç taramasına” vurgu yapılması da cinsiyet rejiminin spordaki bir yansımasıdır.

Cinsiyet rejimi spor ile ilişkisini eğitim kurumlarında da biçimlendirir. 1980’lerde, erkek futbolcuların futbola yönelik sosyalizasyonlarında ve habitus yapılanmalarında değer yüklü olan sokakta ve okulda futbol oynama pratiği kız çocuklar söz konusu olduğunda kültürel ve kurumsal olarak geçerli değildir. Şöyle ki, Türkiye’deki toplumsal yaşam ile ilgili tüm alanlara keskin bir müdahale olan 12 Eylül askeri darbesi, spor kulüplerini kapatmış, spor turnuvalarını durdurmuş; kamusal alanda kız çocuklarının hareketli olmasını (45) ve beden eğitimi derslerinde

²⁰ Yücelman, A. “Sporda Diyalog” (Cumhuriyet). 17.09.1983. [Erişim Tarihi 30.06.2016]. <https://www.cumhuriyetarsivi.com>

²¹ “Dişi kramponların mücadelesinde Dostlukspor, Atılışspor’u yendi: 3-1” (Milliyet). 28.10.1984. [Erişim Tarihi 28.05.2015]. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Dostluk/>

hangi spor dallarında eğitim alabileceklerini belirlemiştir. Dönemin bu tez için önemli asıl noktası askeri darbenin bir ürünü olan İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programında, beden eğitimi derslerinde kızların futbol oynamasının “yasak” olmasıdır. 1987 yılında Talim ve Terbiye Kurulu’nun 04/12/1987 tarih ve 232 sayılı kararıyla kabul edilen programın Açıklamalar bölümünde, ünitelerin kız ve erkek ayırmaksızın bütün öğrencilere uygulanması gerektiği belirtilirken aynı maddede “Kızlarda güreş ve futbol dalları hariç” ifadesi (ilk öğretim ve ortaokul için: sy. 7; lise için: sy., 275) yer almaktadır (257). Bunun anlamı, beden eğitimi öğretmeni tarafından futbol ya da güreş spor dalları yıllık plana dahil edildiği takdirde, ünitenin sadece erkek çocuklara uygulanabilir olmasıdır.

Kız çocuklarının düzenli fiziksel aktiviteye katılım alışkanlığı edinmelerinde ve sportif faaliyetlere katılımlarında anahtar araç beden eğitimi programlarıdır. Çünkü her toplumsal sınıftan çocukların ortak noktası okuldur; spor ve fiziksel aktivite alışkanlığını kazanmaları için ortak imkânları beden eğitimi dersleridir. Ancak, sporun her alanında olduğu gibi beden eğitimi programları da geleneksel olarak erkeklerin ve erkekliğin alanı olarak tariflenir (154, 258). 12 Eylül programıyla devlet, yapı ve pratikleri düzenleyen merci sıfatıyla, eyleycilere dayattığı disiplinler aracılığıyla, kalıcı yatkınlıkları biçimlendiren bir müdahalede bulunmuştur ve cinsiyete göre temel sınıflandırma ilkelerini aşmıştır (64, 162). Daha önce örneklerini verdiğim İngiltere, Almanya ya da Brezilya gibi ülkelerde yarışmacı futbolun kadınlar için yasak olmasının Türkiye örneği beden eğitimi dersleri olarak cisimleşmiştir. Futbol alanında habitusun, yapılandırılmış yapı olarak kadınların konumunu belirleme gücü burada devreye girer: bu karar kızların futbol ile tanışmasını geciktiren, futbola yönelik yatkınlığın oluşmasını ketleyen, 1993-2003 yılları arasında liglerdeki takımlar için alt yapıyı daraltan ve resmi ideoloji eliyle futbolun “erkek sporu” olduğunun meşrulaştırılmasıdır. Aslında bu bir yönüyle Türkiye’nin futbola ilişkin müşterek habitusudur.

Özetle, toplumsal hafızada futbolun bir erkek pratiği olarak kodlanması, eğitim kurumlarından medyaya kadar futbol alanında kadınların nasıl konumlanacağını belirler. Bu bağlamda, 1954-1993 yılları arasında kadınların futbolda yer almaları bireysel yatkınlara ve olanaklara erişip erişememesine bağlıdır

ve bu yapının çizdiği sınırlarla ilişkilidir; sayıları iki yüzü bulmayan bu kadınlar medyanın cinsiyetli diline, beden eğitimi derslerine ilişkin ayrımcı programlara ve kabul görmemeye karşı futbol oynamaya devam etmişlerdir. Bu dönemin ortalarından itibaren gösteri maçları ile futbolda kadınları görünür kılmayı amaçlayan bir eğilim izlenmiştir. Gösteri maçları kadınlar arasında futbolun bilinirliğini arttırmaya olanak tanımış fakat futbolda kadınların sporcu olarak kimliklendirilmesini geciktiren bir potansiyeli de barındırmıştır. Sonuç olarak futbolun habitusunun cinsiyetli yönünün şekillendiği ve kadınların oynadığı futbolun sınırlarının cinsiyet ile çizildiği bir dönem kapanırken; bu yönelim 1993’de ligleri kurup, 2003’de de kapatacaktır.

4.1.2. Lig Denemesi: 1993-2003 Yılları

“2 Nisan’da feministler, sportmen beylere bir gol daha atıyor. Futbol ‘resmi’ olarak erkeklerin tekelinden kurtuluyor... Yüksek ökçeler yerini kramponlara bırakacak. Kaleye çekilen şutları tırnakları ojeli eller yakalayacak. Tezahürat değişecek. Barajlar farklı kurulacak. Artık soyunma odaları parfüm kokacak. Ancak kimse ‘bayan’ ile ‘zerafet’i paralel irdeleyen şiiirlere kanmasın. Onlar bileziklerini satıp malzeme alıyorlar... Onlar volenin, röveşatanın hakkını veriyorlar. Markajı, presi hatmetmişler. Futbolu ‘adam gibi’ oynuyorlar...”²²

Yukarıdaki alıntı, TFF Yönetim Kurulunun 22 Aralık 1993’te yapılan 25 sayılı toplantısında “Bayanlar Futbol Liginin”²³ kurulmasına karar vermesinin (TFF, 2011) ve 1994 Ocak ayında UEFA ve FIFA’ya yapılan başvurunun ardından, 2 Nisan 1994 tarihinde ligin başlayacağına ilişkin bir haberdir. Aynı tarihli bir başka gazete ise ligin açılacağını “*Futbolun Amazonları Sahada*” manşetiyle²⁴

²² “Futbolda yüksek ökçeler” (Milliyet). 13.03.1994. [Erişim Tarihi 28.05.2015]. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/bMvCWG8wG6ambyCZ5KilkQ_x3D_x3D_

²³ Lig, 1994-2003 ve 2003-2008 sezonları arasında “Türkiye Bayanlar Futbol Ligi” olarak isimlendirilmektedir. 2008-09 sezonu başında “Bayanlar 1. Ligi” adını almıştır (TFF, 2008). 4 Mayıs 2011 tarihindeyse TFF, “bayan futbolu” yerine “kadın futbolu” ifadesini kullanmaya başlamış, ligin adını da “Kadınlar 1. Ligi” olarak değiştirmiştir (eurosport.com, 2011).

²⁴ “Futbolun Amazonları sahada” (Cumhuriyet). 02.04.1994. [Erişim Tarihi 30.06.2016]. <https://www.cumhuriyetarsivi.com>

haberleştirir. Futbolcu kadınlardan bahsedilirken ön plana çıkan oje, parfüm ya da yüksek ökçeli gibi cinsiyetlendirme öğeleri ve amazonlar, dişi kramponlar gibi benzetmeler günümüze kadar spor medyasında devam edecektir.

1971'den itibaren kendi liglerinin kurulmasını bekleyen kadınlar, 1994 yılında TFF nezdinde kazandıkları statü ile yarışmacı futbol alanına girerler. Bir önceki bölümde bahsettiğim kadınların futbola sosyalizasyonlarının bireysel düzeyde kaldığı ve toplumsal açıdan futbolun erkek sporu olarak kabul edildiği bir ortamda “Kadın liginin kurulmasını belirleyen etmenler nelerdir?” sorusuna yanıt aramak önemlidir. Çünkü, ulaşacağımız yanıtlar Umutspor'un nasıl bir sosyal alan olduğunu analiz ederken başvuracağımız bağintısal argümanları sağlayacaktır. İlgili verilerin analizi doğrultusunda bu sorunun yanıtını aşağıda üç temel sınıflandırma altında sunuyorum.

Kadın liginin kurulmasını belirleyen etmenlerden birincisi 1990'larda dünyada ve ülkede spor alanında yaşanan gelişmeler ve kadının spor alanındaki konumunun iyileşmeye başlamasıdır. 1990'lı yıllar uluslararası alanda kadınların spora katılımında karşılaştıkları engelleri aşmak amacıyla politikaların geliştirildiği (örn., Brighton Deklarasyonu, 1994), ülke içinde feminist hareketin yükselişinin toplumsal hayata müdahale ettiği ve kadınların spor alanındaki varlıklarının arttığı (252) bir dönemdir. Böylesi bir konjonktürde, 1990'larda futbolcu olan kadınlar nihayetinde darbe döneminin yıkıntılarını üzerinden atmaya çalışan çocuklar ve gençler olarak sokaklarda oyun oynamaya ve mahalle arası spor turnuvalarına katılmaya başlamıştır (45). Ülkedeki futbol iklimi de bir değişim içerisindedir; örneğin 1990'da Türkiye'de özel kanalların yayın hayatına başlaması futbolun kitlelerle daha fazla ve hızlı buluşmasını sağlar. 1988 yılında idari ve ekonomik açıdan özerk bir federasyon statüsüne geçen TFF yeniden yapılanmaya gitmiş, 1991'de Akdeniz oyunlarında finale çıkan Olimpik Milli Erkek Takımı 1993 yılında altın madalya kazanmış, 1993-1994 sezonunda Türkiye'den ilk kez bir takım, Galatasaray, Şampiyonlar Liginde ve A Milli Erkek Takımı ise 1996'da ilk kez Avrupa Futbol Şampiyonasına katılmıştır. Bu futbol ikliminde, 90'lara doğru kadın futbol takımlarının artması, Dostlukspor veya Dinarsu gibi kulüplerin futbolun yaygınlaşmasındaki çalışmaları ve 200'e yakın futbol oynamak isteyen kadının varlığı ligin kurulmasının koşullarını hazırlayan itici bir güce dönüşür. Dönemin

kadın ligi Futbol Federasyonu Temsilcisi Orhan Saka'nın "*Bayanların artan ilgisi üzerine ligi kurmaya karar verdiklerini*" açıklamasındaki "ilgisi olan bayanlar" daha önce bahsettiğim olanaksızlık içinde bireysel inisiyatiflerle futbola devam eden ve futbolu erkek oyunu olmaktan çıkarmak için bekleyen futbolcuları işaret eder. Elbette bu futbolcuların sayısı ve faaliyet gösteren kulüplerin niteliği yeterli değildir ancak ülkede bir ligin kurulmasına olanak tanıyacaktır.

Kadın liginin kurulmasını belirleyen etmenlerden ikincisi, 1990-1995 yılları arasında uluslararası kadın futbol organizasyonlarındaki gelişmelerdir. 1980'lerin başında UEFA Kadın Takımlarının Temsili için Avrupa Müsabakaları (UEFA European Competition for Representative Women's Teams) ismiyle başlayan turnuvalar, 1990'larda kadın futbol takımlarının artmasıyla birlikte UEFA Avrupa Şampiyonası statüsüne dönüşür. Aynı süreçte, 1980'lerden itibaren farklı kıtalarda kadın futbolunun gelişimiyle, 1986'da FIFA kongresinde Ellen Wille'nin²⁵ kadınlar için bir organizasyonunun yapılmamasını eleştirmesinin ardından FIFA'nın gündemine uluslararası kadın turnuvaları girmiş olur. FIFA, 1988 yılında Çin'de Uluslararası Kadınlar Futbol Turnuvasını düzenler ve 1991'den itibaren ise dört yılda bir gerçekleşecek Dünya Kupası organizasyonunu başlatır. Beş yıl sonra, 1996'da, Olimpiyatlarda futbol yarışmacı dallar arasına girer. UEFA ve FIFA organizasyonlarında ve Olimpiyatlarda kadın turnuvaların yaygınlaşması ve bu iki kurumun önerileri ulusal federasyonların ülkelerinde kadın ligleri kurmalarını ve geliştirmelerini teşvik eder. FIFA'nın²⁶ kadın futbolu için misyonu oyuncu, antrenör, hakem ve yöneticilerin futbola aktif katılımı için fırsat yaratılmasında ve kadın futbolunun finansal olarak desteklenmesinde güvence veren bir kurum olmaktır. Bu doğrultuda üye federasyonların kadın futbolunu geliştirmelerine, ulusal ligleri kurmalarına ve uluslararası turnuvaların düzenlenmesine destek verir. Uluslararası futbol kurumlarının kadın futbolu üzerine geliştirdikleri politikalar neticesinde

²⁵ Ellen Wille, Mexico City'de düzenlenen 45. FIFA Kongresinde Norveç delegesi olarak kadın futbolunun uluslararası turnuvalarda yer alması ile ilgili bir konuşma gerçekleştirir. Konuşmasında FIFA başkanı João Havelange ve Genel Sekreteri Joseph S. Blatter'ı, kongrede sunulan Etkinlik Raporunda kadın futboluna hakkı olan yeri vermediği için eleştirir. Norveç'te kadın futbolunun gelişimi için mücadele eden Ellen Wille, bu mücadeleyi uluslararası ortamda dile getiren ilk politik kadındır.

²⁶ "Women's football" (FIFA). [Erişim Tarihi 12.07.2016]. <http://www.fifa.com/womens-football/mission.html>

1990'nın ikinci yarısından itibaren futbol, tüm dünyada kadınlar arasında en hızlı yayılan spor dalı haline gelir (96, 259). Türkiye de bu dalgadan etkilenmiştir. Dönemin Dinarsu teknik direktörü İlker İnal'a göre bahsettiğim uluslararası futbol organizasyonlarının etkisi büyüktür: *“UEFA ve FIFA futbolda var olan ülkelerin bayan futbolunda da var olmasında ısrarlı... Türkiye mahcup bir edayla bayan futbolunda katılamayacağını yıllarca bildirdi. Balkan ülkelerine böyle bir deklarasyon göndermeniz mümkün de, UEFA ve FIFA'ya böyle bir deklarasyon göndermeniz mümkün değil.”*²⁷ İnal'ın dikkat çektiği husus, özellikle 1994 yılında TFF Başkanı Şenez Erzik'in UEFA asbaşkanlığına getirilmesiyle beraber düşünüldüğünde, TFF'nin bu alana girmesi garanti altına alınmıştır.

Kadın liginin kurulmasını belirleyen etmenlerden üçüncüsü ise TFF'nin kadın ve erkekleri futbolda bir araya getirme eğilimidir. Bu bulguyu güçlendiren veri dönemin kadın ligi Futbol Federasyonu temsilcisi Orhan Saka'dan gelmektedir: *“Futbol birleştirici bir unsur. Futbol konusunda bayanların ve erkeklerin bir araya gelmesi için bayan futbolunu geliştirmeyi uygun gördük.”*²⁸ Bu eğilimi besleyen ise kadınların futbolu sevmediğine ilişkin toplumsal düzeyde üretilen söylemdir. Örneğin, Mustafa Ersoy Cumhuriyet gazetesindeki²⁹ yazısında liglerin başlayacağını duyururken asıl vurguladığı “futbol sevmeyen kadınlar arasından” ayrışan kadınlardır: *“Futbolu bir türlü sevmeyen bayanlar televizyon karşısında ‘Yine mi futbol! Bıktım artık’ kavgalarıyla erkeklerin başını yerken, hemcinsleri türlü zorlukları aşip sahaya çıkacakları günü bekliyorlar... Evet, futbolun kitleleri bir araya getirme özelliği uzun zamandır bu spora karşı olan bayanları kandırdı.”* Liglerin kuruluşundan altı yıl sonra, konuyu kadın taraftarlar açısından tartışan spor yazarı Yiğiter Uluğ (260) *“Erkeklerin gündeminde tartışmasız ilk sırayı alan futbol, niçin kadınların dünyasına burnunu bile uzatamaz?”* sorusunu sorar ve kadınların sadece kilo vermek için spor -*“ki bu spor dalı kesinlikle futbol değil”*- yaptığından bahseder. Ardından yazısında sokakta sigara içen ve küfürlü konuşmalarını yadırgadığı genç kadınların taraftar olmaya başladığından bahseder: *“Bu gidişle, 5-*

²⁷ “Artık kadınlar da futbolu sevmeye başladı. Söyleşi: Leyla Tavşanoğlu” (Cumhuriyet). 10.07.1994. (sy., 8) [Erişim Tarihi 30.05.2016]. <https://www.cumhuriyetarsivi.com>

²⁸ “Bayanlar sahaya çıkıyor” (Cumhuriyet Pazar Dergi). 23.01.1994 (sy., 20). [Erişim Tarihi 30.05.2016]. <https://www.cumhuriyetarsivi.com>

²⁹ a.g.e.

10 seneye kalmadan hayatımızın en 'girilmez' alanlarından birinde daha kadınların sancağını selamlayacağız. Tabii bu kadınların, ruhen ne kadar 'kadın' olduğu tartışmalı." Alıntılarda açığa çıkan kadınların spor ile ilişkili pratiklerinin küçümsenmesi ve sportif performanslarının önemsizleştirmesidir (255, 261). Spor yazarları tarafından 1980'lerde "*Hakem düdük çaldığında ne demek olduğunu biliyor musunuz?*" sorularıyla kadınların futboldan anlayıp anlamadığı test edilirken, 1990'larda futbol seven kadınlar keşfedilecek ve beraberinde "kadınlıkları" sorgulanacak; kadınların taraftar ve oyuncu olarak daha fazla yer aldığı 2010'larda erkek antrenör tarafından "*Ben bir bayanla futbol konuşmam, futbol erkek oyunudur... Hadi bana bir antrenman bilgisi anlat...*"³⁰ ifadeleri sarf edilecektir. Bunun anlamı ise 1994 yılında kadınları erkeklerin yanına, futbola çekmenin bir yolu olarak tariflenen "kadın futbolunun" farklı bağlamlarda yıllar boyunca disipline edilmesidir. Futbol, bu alandaki kurumlar ve aktörler tarafından erkeklerin hanesinde bir spor dalı olarak görülmektedir ve kadınların futbolla ilişkisi sportif anlamlardan ziyade, çoklu anlamların, diğer bir ifadeyle, "bayanların ve erkeklerin bir araya gelmesi" için adres olması gibi çoklu görevlerin yüklenmesiyle kurulur.

Kadın liglerinin kuruluşunu belirlediğini öne sürdüğüm bu üç faktörü birlikte değerlendirdiğimde kadınların oynadığı futbolun, TFF ve asıl olarak erkek futbolu için bir sembolik sermayeye dönüştüğünü belirtilebilirim. UEFA ve FIFA, ulusal federasyonlara doğrudan bir yaptırım uygulamasa da, yani ülkelere ve ülkelerdeki erkek futbol kulüplerine "kadın futbol takımlarının kurulmasını" zorunlu kılmasa da, bu iki kuruluşun tavsiye ve teşvik ettiği bir konunun federasyonlarca yerine getirilmesi önemlidir. Uluslararası futbol turnuvalarına katılmayan statüde olmak, federasyonun hem prestijini olumsuz yönde etkilemektedir hem de ilgili kuruluşların fonlarından yararlanılmasının önündeki engeldir. Bu yönüyle TFF yöneticileri kadın futbolunu bir sermaye olarak değerlendirerek, bu organizasyonlar içindeki konumunu güçlendirmek istemektedir. TFF yöneticilerine göre ihtiyaç duyulan kadın futbolu, aynı zamanda iki cinsiyetin bir araya gelmesini de sağlayacaktır. Henüz kurucu özneler kadın futbolunu bir "sosyal proje" olarak tarif etmemektedir, ancak futbolun yöneliminin cinsiyetli yapısı belirlenmeye başlar. Sonuç olarak, TFF için bir

³⁰ "Bizim Stadyum Programı" 24.09.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=GKtzqP-BLfg>

sermayeye dönüşen kadın futbol ligi, geçmiş dönemlere nazaran elverişli spor ikliminin etkisiyle futbol oynamak isteyen kadınların adresi konumuna yerleşir.

Bahsettiğim elverişli koşulların ardından kurulan “Bayanlar Futbol Liginde” 16 takım mücadele eder. İlk iki sezon küme düşme uygulanmaz, 1995-96 sezonundan itibaren küme düşme vardır ve ilk sezondan itibaren üçlü puan sistemi uygulanır. Ligin ve ülke tarihinin ilk resmi maçı 02.04.1994 tarihinde, Ankara Büyükşehir Belediyespor ile İstanbul Acarlarspor arasında Ankara 19 Mayıs stadyumunda gerçekleşir. Dinarsu, Ligin ilk şampiyonudur ve aynı takım dört yıl üst üste şampiyon olurken, 1996 yılında Almanya’da gerçekleştirilen Schwabisch Hall Turnuvası’nda da 16 takım arasında birinciliği elde eder (262). 22 takımın mücadele ettiği 1994-1995 sezonunda ligin yanı sıra Federasyon Kupası müsabakaları (1995-1996 sezonunda Türkiye Kupası ismini alacaktır) düzenlenir ve ilk Federasyon Kupasını Ankara Gürtaşspor kazanır (263). Ligin yapılanmasından iki yıl sonra, kadın milli takımı 1995 yılında kurulur. TFF’nin “Türk Futbol Tarihi” (263) çalışmasında bu süreçten sadece *“1993-1994 Bayanlar Ligi’nin olumlu gelişmelerini göz önünde bulunduran Futbol Federasyonu, Bayan Milli Takımımızın Avrupa Şampiyonasına katılması için UEFA’ya başvurdu”* olarak bahsedilir. UEFA başvuruyu olumlu değerlendirir ve takım uluslararası organizasyonlarda faaliyet göstermeye başlar.

Kadınlar ligi müsabakaları ve kadın milli takımı faaliyetleri 2003’te verilen ara döneme kadar sürerken, kuruluş öncesinden devraldığı yapısal sorunları biriktirmeye başlar. Kulüplerin maddi kaynaklara erişim sıkıntısı yaşaması, basının ilgisizliği, kısa süreli lig prosedürü (ilk iki sezon lig 2 ay sürmüştü, 95-96 sezonunda çift devreli lig usulü uygulanmaya başlamıştır), kulüp sayılarının azlığı, antrenör, saha ve malzeme eksikliği bu sorunların bazılarıdır. Milli takım teknik direktörü Erdoğan Gürhan’ın dikkat çektiği gibi “teknik ve taktik yanlışlarla” antrenmanların yapılmasından³¹, kulüplerin yanlış idare edilmesine³² kadar liglerde kurumsallaşma ve futbol performansının niteliği açısından problemler açığa çıkar. Milli takım düzeyinde TFF tarafından büyük destek aldıklarını belirten Erdoğan Gürhan’ın antrenörlüğü sürecinde milli takımın alt yapı çalışmaları artmış, ilk galibiyetli maçlar

³¹ “Bayanlar moral depoladı” (Cumhuriyet). 13.01.1997. [Erişim tarihi 30.05.2016].

³² “Magazin malzemesi değil” (Cumhuriyet). 18.08.1997. [Erişim tarihi 30.05.2016].

oyunmuştur ancak, liglerin niteliği ile doğru orantılı olan milli takım için “aşılacak daha çok yol” vardır: *“Milli takımı 583 lisanslı futbolcu içinden seçiyoruz. Rakiplerimiz ile aramızda dağlar kadar fark var. Yugoslavya'da 15 bin, Bulgaristan'da 5 bin, Gürcistan'da 4 bin, Yunanistan'da ise 3 bin bayan futbolcu var. Altyapıya önem vererek futbolcu sayısını çoğaltmalıyız”*³³ Futbolcu sayısını çoğaltma hedefi asıl olarak TFF'nin gündemine 2006'dan sonra girecektir.

Bahsettiğim bu yapısal sorunları besleyen, kadın ve futbol ikilisinin ülkede henüz kabul görmemesi ve futbolun cinsiyetli yöneliminin belirginleşmesidir. Erdoğan Gürhan'ın dikkat çektiği gibi *“Bayan futbolu, Türkiye'de magazin olarak”* görülmektedir ve *“futbol ve kadın, bizde ikisi birbirine pek yakıştırılmamaktadır.”*³⁴ Kamusal alanda ve basında az temsil edilmelerinin yanı sıra “Ojeli millilerin Ukrayna telaşı”³⁵, “Dişi Kramponlar”³⁶ gibi ifadelerle haberleştirilen kadınların futbol ile ilişkisi de sorgulanır. Örneğin, Milliyet gazetesinin 7 Mayıs 1995 tarihli Maxi ekinde, İpek Durkal'ın Türkiye'deki kadın futbolunu değerlendirdiği *“Kadın & Futbol a) oynamalı b) oynamamalı”* isimli makalesi ülkede kadın futboluna bakış açısını mülakatlarla ortaya koymasından dolayı önemli bir belgedir. Makalede öne çıkan “kadınların futbol oynamasından hoşlanmayan erkeklerin” varlığıdır. Durkal, bazı erkeklerin konuya estetik açıdan yaklaştığını, futbolun kadını erkeksileştireceği ve “lambur lumbur koşan bir kadının” göze hiç hoş görünmeyeceğini belirttiklerini aktarmaktadır. Aynı makalede Türkiye'nin çok önemli spor yazarlarından biri olan İslam Çupi (bile) *“Kadınların ayaklarını futbola usul usul uzatması karşı cinse iletilen siz başardınız, biz neden başarmayalım şeklindeki geniş kapsamlı feminist mesajdır ve kadınların erkeklerin seviyesini tutturacağına inanmıyorum”* açıklamasını yaparken, Duygu Asena ise Çupi'ye *“Öyle acımasızca kadının yeri evidir denmiş ki, her iş erkek işi sanılıyor zaten”* yanıtını verir. Bahsettiğim makaleden beş yıl sonra Sevin Okyay (264) “Gol Atan Kaleye” isimli derleme kitabının birinci bölümünü kadınlara ayıracak ve “Uyar mı acaba? Kadın ve Futbol” başlığını kullanacaktır. Okyay, kadın ve futbolun “uymadığını”, “şimdilik futbol

³³ “Bayan Milliler pusuya yattı” (Hürriyet). 26.10.1997. [Erişim Tarihi 22.06.2016] <http://www.hurriyet.com.tr/bayan-milliler-pusuya-yatti-39270616>

³⁴ “Magazin malzemesi değiliz” (Cumhuriyet). 18.08.1997. [Erişim tarihi 30.05.2016].

³⁵ “Ojeli Millilerin Ukrayna telaşı” (Cumhuriyet). 03.03.1996. [Erişim tarihi 30.05.2016].

³⁶ “Dişi kramponlar” (Cumhuriyet). 05.09.2003. [Erişim tarihi 22.06.2016].

erkeklerin sahasında oynanır gibi görüldüğünü” belirtecektir. Futbolun erkek işi sanılmasının ve futbola giren kadınların erkeklerin kalesini fethedenler³⁷ olarak nitelendirilmesinin kadınların futboldaki performanslarına ve futbolu sürdürebilmelerine kuşkusuz olumlu bir katkısı olmamıştır. Her defasında erkeklerle karşılaştırılmaları ve merkeze erkeklerin alanında bedenleriyle nasıl konumlanacakları tartışmalarının yerleştirilmesi, kadınların oynadığı futbolun ilerlemesine, gelişmesine ve kendi özerk alanını yaratmasını engelleyen faktörler olarak değerlendirilebilir.

Futbola yönelik baskın olan bu cinsiyetli yaklaşım, maddi kaynakların ve alt yapının yetersizliği, kulüplerin bireysel inisiyatif ile yönetilmesi ve futbolda kadınların henüz bu topraklarda kabul görmemesi gibi diğer yapısal sorunlarla birleştiğinde 1997’den 2002’ye kadar peş peşe futbol takımları kapanmaya başlar. Dinarsu’nun elde ettiği başarılarla rağmen 1997’de ligden çekildiğini açıklaması, bu süreçteki önemli örneklerden birini oluşturur. Kadın liglerinde “başarı” yeterli değildir; İlker İnal, TFF’nin kadın futboluna olan ilgisizliğinin kulüpleri kapatma noktasına getirdiğini Ekim 1997’de ligden çekilmeden iki ay önce belirtir: *“Bizde büyük firmalar sponsorluk yapmasalar bayan takımları kulüplerine kilit vuracaklar. Sezonun başlamasına az bir zaman kala lig fikstürü çekilmedi. Maçların ne zaman başlayacağı belli değil. Federasyonda kimse bizimle ilgilenmiyor”*³⁸. İnal’ın dikkat çektiği “kulüplerine kilit vuracaklar” ifadesi gerçekleşir ve aralarında Acarlarspor, Gürtaş, Bursa Gemlik, Balıkesir Susurluk Barış, Çanakkale Belediyesi, Altay, Adana Çukurova ve Fenerbahçe gibi elliye aşkın takım kapanır. Bununla birlikte, iki bine girilirken kadın futboluna ilişkin medyada yer alan haberler olumsuzluklara odaklanmaya başlar. 30 Mayıs 2000 tarihli Milliyet gazetesinde Fuat Ercan “Bitirin Şu Rezilliği” başlığı ile kadınlar ligini eleştirirken, rezillik olarak sunulan ligdeki bazı takımların maçlara çıkmamasından kaynaklı “şike” dedikodularıdır. Bu süreçten olumsuz etkilenen İzmir temsilcilerinden Leyla Öztürk’ün yöneticiliğini ve

³⁷ Dönemin gazetelerinde kadınların futbol oynaması erkeklerin futboluna bulaşma olarak nitelendiriliyordu: *“Dünyanın pek çok ülkesinde kadınlar artık ellerinin hamuruyla futbola da bulaşırlar. Hemen hemen her spor dalında erkeklerle boy ölçüşen kadınların el atmadıkları bir tek futbol kalmıştı. Sonunda o da gerçekleşti”* (Leyla Tavşanoğlu, Cumhuriyet, 20 Mart 1994).

³⁸ “Bayan futbolcular ilgisizlikten dertli” (Hürriyet). 09.08.1997. [Erişim Tarihi 30.07.2016]. <http://www.hurriyet.com.tr/bayan-futbolcular-ilgisizlikten-dertli-39259002>

antrenörlüğünü yaptığı Öztürkspor da ligden çekilir. Hürriyet Ege'nin 13 Temmuz 2000 tarihli haberinde³⁹ Öztürk'ün ekonomik sıkıntılardan ve şike dedikodularından “çok yıprandığını” belirttiği ifade edilir ve Öztürk'ün dönemin kaotik ortamının resmini çizdiği açıklamalarına yer verilir: *“Marshall'ın şampiyon olması için, Delta maçına bilerek çıkmadığımız öne sürüldü. Suçlamalar çirkindi... Kulübü kapatmayı, antrenörlüğü bırakmayı da düşünüyorum. Federasyonu'nun, Türkiye'de bayan futbol takımları da olduğunu fark ettiği gün, yeşil sahalara dönerim. Bugüne kadar boşa kürek çektiğimi, gereksiz yere emek harcadığımı anladım.”*

Henüz kurumsallaşmayan Kadınlar Liginde problemler keskinleşir ve 2002-2003 sezonunda liglere ve milli takım çalışmalarına ara verilerek ligler 2006 yılına kadar kapatılır. TFF, büyükler kategorisi olarak adlandırılan birinci ligi kapatmayla ilgili şu açıklamayı yapar⁴⁰ : *“Bilindiği gibi Bayanlar Ligi'nin ülkemizde düzenlenmeye başladığı 1993 yılından beri bu lig sadece Büyükler kategorisinde organize edilmektedir. Yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 10-12 arasında kulüp Bayanlar Ligi'ne katılmakta ve toplam sporcu sayısı da 200-250 arasında değişmektedir. Bu yıl yeni kulüp tescili başvurusu olmadığı gibi faal kulüplerimiz de kapatılmakta veya lige katılmama kararı almaktadırlar. Bayan futbolunun yeniden yapılandırılması için, 2003-2004 sezonundan itibaren Büyüklerde Bayanlar Ligi düzenlenmeyecektir. Bayanlar Ligi'nde 1988 ve daha sonra doğumlu olan futbolcuların oynayabileceği bir lig oluşturulacaktır.”* TFF'nin bu kararının ardından hemen hemen hepsi 17-18 yaşından büyük 250'ye yakın futbolcu kulüpsüz kalır; sadece 19 yaş altı genç kızlar turnuva organizasyonları gerçekleştirilir.

Bu dönem TFF'nin ilgili yayınlarında “duraklama dönemi” olarak tarif edilir (TFF, 2011, 2012). Dünyada kadın futbolunun gelişimi ivme kazanmışken ülkede bu kararın alınmasının nedenini Lale Orta⁴¹ kadın futbolunun finansal, idari ve sosyal sorunlar nedeniyle düşüşe geçmesi ve kulüplerin arka arkaya kapatılması olarak yorumlar. 2005-2006 Kadın Futbolunu Geliştirme Projesi koordinatörü Ceren

³⁹ “Öztürkspor pes etti” (Hürriyet Ege). 13.07.2000 (sy.15).

⁴⁰ “Sağlıklı bir lig için” (Sabah). 13.10.2003. [Erişim Tarihi 15.12.2015] <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/12/26/spo112.html>

⁴¹ “Türkiye’de kadın futbolunun tarihçesi” (futoekonomisi.com). [Erişim Tarihi 15.12.2015] <http://www.futoekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/265-lale-orta/3263-kadn-futbolu-ale-orta%20.html>

Tokdemir⁴² ise “[Kapatılmasının] Sosyal ve ekonomik nedenleri var. Milli takımlar bazında çok farklı yenilgiler olduğu için böyle bir karar alınmış” açıklamasını yapar. “Sosyal” olarak tarif edilen sorunlar arasında “futbol-kadınısı-heteroseksüel” denkleminin ilişkin tartışmaların da etkili olduğu belirtilebilir. Bunun kamusal alandaki dayanağı dönemin bazı yayın organlarının liglerin kapatılmasının gerekçesi olarak kadın takımlarındaki lezbiyen ilişkileri öne sürmesi, 2002-2003 sezonunun son final maçında iki takım oyuncuları arasında çıkan tartışmayı “İki futbolcu birbirlerini lezbiyenlikle suçladı” ya da “Bayan futbol liginde lezbiyenlik skandalı” başlıkları ile servis etmesidir.⁴³ Eşcinsel futbolcuların/antrenörlerin varlığının soruna dönüşmesinden kaynaklı 2003’te liglere ara verilmesi, günümüzde hala yaygın bir kabul olarak belirginlik kazanmaktadır. Örneğin alan çalışması kapsamında görüştüğüm takım görevlisi Eylem “Daha önce bayan futbol takımları, milli takımlar kapanmış; sebebinin de bu dediğimiz çarpık ilişkilerden kaynaklı olduğu söyleniyor” ifadesiyle liglerin ve milli takımın kapanma “söylentisi” olarak eşcinselliği gösterir. Benzer şekilde 18 yaşındaki futbolcu Yelda da alanda konuşulanlar doğrultusunda eşcinsellik nedeniyle büyük olaylar yaşandığını “duyduğunu” belirtir: “Milli takımda da büyük olay oldu eşcinsellik. Hatta kapatıldı bir dönem. Ciddi anlamda bir olay olmuş.” Bir sonraki bölümde ayrıntılarını tartışacağım 2006 yılından sonra “futbol-kadınısı-heteroseksüel” denkleminin sağlanması için alanın doxalarının kurumsal olarak cinsiyet ideolojisiyle bezenerek oluşturulmaya başlanmasının arka planında, 1994-2003 dönemindeki bu deneyimler yer almaktadır.

Özetle, 1993’e kadar geçen süre içerisinde kadınların futbol habitusunun oluşmasına olanak tanıyan kültürel ve sosyal bir ortamın olmadığı, kadınların bireysel yatkınlıklarıyla futbol oynadıkları ve az sayıdaki kulübün bireysel inisiyatiflerle idare edildiği görülmektedir. 1993 yılında ise Türkiye’de kadın liginin kuruluşunu kadınların spora katılımının artması, uluslararası spor organizasyonlardaki gelişmeler ve TFF temsilcilerinin erkek futboluna kadınları

⁴² “Kadınlar futbolda da görünür olacak” (Bianet). 25.01.2006 [Erişim Tarihi 20.03.2016] <http://bianet.org/biamag/kadin/73831-kadinlar-futbolda-da-gorunur-olacak>.

⁴³ İlgili haberler: “Ligi yıkan söylenti” (Sabah). 26.12.2003. <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/12/26/spo101.html>. “Bayan futbol liginde lezbiyenlik skandalı” (Haber Vitriini) <http://www.habervitrini.com/spor/bayan-futbol-liginde-lezbiyenlik-skandalı-112191/> [Erişim Tarihi 15.12.2015]

çekme niyeti etkiler. Kadın futbol ligi TFF için bir sermayeye dönüşürken, bahsettiğimiz kuruluş deklarasyonunun içeriği, biçimi ve yönelimi neticesinde 1994-2003 yılları arasında kadın ligleri kendi özerkliğinde ve sistematikliğinde devam edemeyen bir konuma gelir. Birbirini etkileyen sarmallıkta kadınların oynadığı futbol kendine bir alan yaratamamıştır: futbolun yöneliminin cinsiyetli yapısı yani kız çocuklarının eğitim kurumlarının politikalarından ve kültürel normlardan kaynaklı futbola yönelik sosyalizasyonlarının ketlenmesi, olanaklar ve fırsatlara erişim konusundaki toplumsal cinsiyetlendirilmiş yanlılıklar ve konumlar arasındaki nesnel bağıntılar ağının oluşmaması 2003 yılında kadın liglerinin kapatılmasına neden olan etmenler olarak okunabilir. 2006 yılı ise, Türkiye kadın futbol tarihi için yeni bir başlangıç olarak kabul edilmektedir; Umutspor'un yeşil sahalarda mücadele vermesine olanak tanıyan da bu yeniden yapılandırma sürecidir.

4.2. Yeni Yapı, Yeni Hedefler: 2006'dan Günümüze Yarışmacı Futbolun Yapısı

Duraklama döneminin ardından, TFF kadın futbol liglerinin yeniden yapılandırılması çalışmalarını 2005 yılında hızlandırır. Kurumsal olarak bu yapılanmanın dayanağı TFF'nin yürüttüğü kadın futbolunu geliştirme projesidir. Birinci alt bölümde öncelikle projenin yapı taşlarını sunuyorum. Birbirleriyle ilişkili olan diğer alt bölümde TFF'nin ilgili kurullarının 1993-2003 döneminden farklı olarak sahiplendikleri eğilimlerin anlamını analiz ediyorum. Futbol kadınlar için nasıl yapılıyor sorusuyla ilgilendiğim bu alt bölüm yapıyı temsil eden TFF'nin ilgili dokümanlarından elde ettiğim bulguları içeriyor. Böylece, kadınlar için futbolun nasıl yapılandırıldığının unsurları açığa çıkarken, Umutspor'un bir sosyal alan olarak yapılanmasının zemini de kurulmuş olacak.

4.2.1. Kızlar Yeşil Sahalarda: TFF'nin Yeni Eğilimi

TFF futbolu, kadınlar için bir sosyal sorumluluk projesi olarak kurgulamaktadır. Bu proje kapsamında öncelikli hedef daha çok kız çocuğunun futbolla tanışması ve futbolcu sayısının artırılmasıdır. Bu nedenle TFF yeni kurulacak ligin alt yapıdan başlamasını isterken, 19 yaş altı futbolcu havuzu oluşturma çalışmalarını başlatır. 2005 yılında belirlenen illerde kulüplerin kurulması

yönünde spor kulüpleri teşvik edilir ve futbolcu seçmeleri düzenlenir. Buna ek olarak aynı yıl 19 yaş altı futbolculardan oluşan 8 takımın katıldığı “Bayanlar Geliyor” isimli bir turnuva düzenleyerek, bu takımlar arasındaki oyunculardan U19 Milli Takımını kurar ve 2006 Avrupa Şampiyonasına katılır. Şampiyonaya katılım TFF’nin “Avrupa’da kadın futbolu olmayan ülke statüsünün” de ortadan kalkmasının başlangıcını oluşturur.

2006-2007 sezonu Mart ayında, 16 takımın katılımıyla “Bayanlar Ligi” tekrar başlatılır. Türkiye’de ilk kurulduğu yıllarda lig, “HERKESİÇİN FUTBOL-Grassroots Departmanına”⁴⁴ bağlıdır. Profesyonel ve elit olmayan tüm futbol etkinliklerini kapsayan grassroots çalışmaları günümüzde Futbol Gelişim Direktörlüğü tarafından yürütülmektedir. Direktörlük, profesyonel statüde olmayan kadın futbolunun yanı sıra antrenör eğitimi, elit futbol gelişimi, grassroots faaliyetleri ile gelişim milli takımlarını (kadın futbol, plaj futbolu ve futsal) organize eden kurumdur.⁴⁵ Resmi web sayfasında belirtildiği üzere direktörlüğün temel görevlerinden biri öncelikle çocuklar olmak üzere yaş, cinsiyet, fiziki ve ekonomik durum gözetilmeksizin futbolun yaygınlaştırılmasıdır. Bu bağlamda kurumun kadın futbolunun gelişimi için temel amacı⁴⁶ “*Futbol erkek oyunu değildir kavramını yerleştirerek ve tüm kamuoyunun desteğini alarak kız çocuklarının futbol oynamasını teşvik etmek; kadın futbolunun bilinirliğini artırmak; kadın antrenörler yetiştirip kadın futboluna*

⁴⁴ Grassroots kavramı “halka yakın”, “kökleşmiş” anlamına gelir. Profesyonel futbol dışında kalan, herkes için futbolu amaçlayan UEFA’nın önerdiği bir projeye dönüşmüştür. Futbolun eğitici, zevkli ve dayanışmacı rolünü ön plana çıkararak, oyuncu merkezli ve ayrımcı olmayan bir yapılandırma içerisinde cinsiyet, engellilik ya da sosyo-ekonomik gelirden bağımsız olarak eşit bir şekilde oynanmasını; böylece futbolun toplum nezdinde yaygınlaşmasını hedefler. TFF’nin UEFA tarafından 2007’de Grassroots charter yıldız sistemine katılımı onaylanır ve TFF bünyesinde Futbol Gelişim Direktörlüğü Grassroots adıyla faaliyetler yürütür. Türkiye’de Grassroots ifadesi, dönemin proje koordinatörü Zeynepgül Ene’nin açıkladığı üzere “HERKESİÇİN FUTBOL” olarak Türkçeleştirilmiştir. UEFA HatTrick programının ise ayrı bir önemi vardır. 2003 yılında oluşturulan UEFA HatTrick, UEFA üyesi ülkelerde profesyonel olmayan futbolun gelişimi için destek fon sağlayan bir programdır. 2012 yılında TFF’nin kadın futbolunu geliştirme projesi başvurusunun olumlu değerlendirilmesinin ardından UEFA, Hat-Trick programı kapsamında 350.000 Euro fon sağlamıştır. Alınan desteği Or “UEFA’dan 4 yıl için 350 bin avroluk destek aldık. Projelerimiz takdir gördüğü için para desteği alabiliyoruz” şeklinde açıklar. UEFA Raporuna göre 2004-2014 yılları arasında Türkiye’de 18 farklı yerde okullara yakın 19 mini futbol sahasının yapılmasında, kız çocukları için 40 futbol eğitim merkezi ağının oluşturulmasında ve 13 Yaş-Altı Kızlar Şampiyonası açılışı gibi organizasyonlarda maddi destek sağlamıştır.

⁴⁵ “Futbol Gelişim Direktörlüğü” (TFF) [Erişim Tarihi 20.06.2015] <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=89>

⁴⁶“Kadın futbolu” (TFF) [Erişim Tarihi 20.06.2015] <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=731>

kazandırmak; kulüp altyapılarına oyuncu havuzu oluşturmak, Milli Takımlara oyuncu kazandırmak ve uluslararası alanda başarı sağlamaktır". Böylece direktörlük, son on iki yıl içerisinde farklı projeler ile kadınlar için okul takımları, kız futbol eğitim merkezleri, TFF-Ülker Futbol Köyleri, Kadın ligleri ve milli takımlar olmak üzere aşağıdan yukarıya doğru yarışmacı futbolun yapısını inşa eder.

TFF 2003 yılında, 1987 İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programında yer alan "Kızlarda güreş ve futbol dalları hariç" ifadesinin değiştirilmesi ve alt yapı çalışmaları için okullarla işbirliğine gidilmesi faaliyetlerini başlatır. Bunun bir ayağı olarak, Haziran 2003'de, TFF-MEB işbirliği ile İstanbul'da okullar arası kız futbol turnuvası düzenlenir. Milli takım sorumlu yöneticilerinden Yeter Ancan "Okullarda kızlar futbol oynayamaz diye bir prosedür var. Böyle bir şey olabilir mi? Bu bir spor... Bizim bu turnuvayla amacımız 'kızlar da futbol oynayabilir' maddesini yerleştirmek"⁴⁷ açıklamasıyla TFF'nin değişen bakış açısını ortaya koyar.

2006 yılında, 2009 Dünya Liselerarası Futbol Şampiyonasına Türkiye'nin ev sahibi ülke olacağı kesinleşmiştir. Okulüçi Beden Eğitimi Spor ve İzcilik Dairesi Başkanlığı 14/09/2006 tarih ve 3624 sayılı teklif yazısı ile Talim ve Terbiye Kurulu şampiyonanın ülkede yapılmasını dikkate alarak 25/09/2006 tarih ve 378 karar sayısı ile "Kızlarda güreş ve futbol dalları hariç" ifadesini "Kızlarda güreş dalı hariç, futbol dalı ise isteğe bağlı olmak kaydıyla" ifadesiyle değiştirir (265). Ardından, Milli Eğitim Bakanlığı ile TFF 09.11.2006 tarihinde Okul Futbolunun Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılmasına Dair İşbirliği Protokolünü imzalar. 2006 yılı, TFF'nin MEB ile işbirliğine girmesiyle, Türkiye'nin bir çok şehrindeki okullarda kızların yarışmacı futbolla tanışmasının önünün açıldığı, turnuvaların düzenlendiği ve "yasağın kalktığı" yıl olarak kabul edilebilir. TFF yöneticileri ve antrenörlerin alt yapıya önem vermeye ilişkin vurgusu da eş zamanlı artar. Örneğin, U17 Milli takım antrenörü Kızılet'in ifadeleri TFF'nin geçmiş dönemden farklı olarak alt yapıya önem vermesi ile ilişkilidir: "Bayan futbolunun yaygınlaşması ve sevilmesinde federasyonun ve kulüplerin önemli sorumlulukları vardır... İlk ve orta öğretimde bayan futboluna yer verilmesi, futbol kulüplerinin altyapılarında 12 yaşa kadar cinsiyet ayrımı

⁴⁷ "Kızlar da futbol oynar" (Cumhuriyet). 25.06.2003. [Erişim Tarihi 30.05.2016].

yapılmaksızın futbol eğitiminin verilmesi... öncelikli olarak ele alınmalıdır.”⁴⁸

MEB ile protokollerin imzalanmasından üç yıl sonra, 2009 yılında “Haydi Kızlar Futbola” sloganıyla 25 ildeki 400 okuldan toplam 4000 kız öğrencinin katılımının hedeflendiği proje başlatılır. Proje ardından “Kız Futbol Okulları” projesi ile birleştirilir ve 70 ilde 85 noktada 11-12 yaş arası yaklaşık 14 bin kız çocuğu beş ay süren (haftada iki gün birer saat) temel futbol eğitimi alır. *“Yaşlıları olan erkekler gibi futbol oynama imkanı olmayan kızlarımıza futbol okullarında temel eğitim verilerek hayallerindeki gibi futbolcu olmalarının önü açılıyor”* açıklamasıyla TFF⁴⁹ futbol okulları sayesinde kız çocukları için okullardan milli takıma gidecek yolun da önünü açmış olur. Dönemin TFF Futbol Genel Direktörü Ersun Yanal kız futbol okullarının öneminden bahsederken kızların futbolla tanışma yaşını erkene çektiklerini vurgular: *“Her yaş kategorisinde ve tüm bölgelerimizde kızlarımızı futbola kazandırarak bayan futbolcu havuzunu geliştirmeye çalışıyoruz.... Kız futbol okulları ile kızlarımızın futbola başlama yaşını erkene çekip, onların küçük yaşta bu güzel oyunla tanışmalarını arzu ediyoruz”*⁵⁰ Günümüzde Türkiye’nin birçok il ve ilçesindeki çok sayıda okulun kız futbol takımları kurulmuş durumdadır. Okul takımları, Gençlik Spor İl Müdürlükleri ile Milli Eğitim İl Müdürlüklerinin düzenledikleri Okullar Arası Futbol Genç ve Yıldız Kızlar turnuvalarına katılmakta ve il düzeyinde yarışmaktadır. Ardından bölge turnuvaları ile Türkiye Şampiyonası düzenlenmektedir. Böylece bir çok kız futbolcu, küçük yaşlardan itibaren yarışmacı futbolun içerisinde yer alabilmektedir.

TFF, 2012 yılında bir pilot çalışma ile “Kız Futbol Eğitim Merkezleri” projesini başlatır⁵¹. Bu proje doğrudan UEFA HatTrick programıyla ilgilidir. Buna göre UEFA Kadın Futbolu Geliştirme Programı (UEFA Women’s Football Development Programme, WFDP) UEFA’nın üyesi olduğu 54 ülkede kadın futbolunun toplumda, okullarda, oyun alanlarında ve parklarda gelişimi için destek

⁴⁸ “Şiddeti kadınlar önleyecek” (Ufuk Tanışan haberi) (Cumhuriyet Spor). 25.09.2007. [Erişim Tarihi 30.05.2016].

⁴⁹ “Kız çocuklarına yönelik futbol okulları 85 noktada eğitime başladı” (TFF). 02.02.2011. <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=11754>

⁵⁰ a.g.e.

⁵¹ “Kız futbol eğitim merkezleri çalışmalara başladı”. (TFF). 23.02.2012. <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=14554>

sunmaktadır. Proje kapsamında Kadınlar 1. Liginde yer alan dokuz takım temelinde, 12-15 yaş aralığındaki kız çocuklarına futbol temel eğitimi verilmektedir. Buradan yetişen kız çocukları lisanslı birer futbolcu olarak kulüplere yönlendirilebilmekte, böylece yarışmacı futbola kazandırılabilir. Ayrıca, projede yer alan kulüplerin kendi illerinde düzenlenen U13 Kızlar Yerel Şampiyonalarına katılımı zorunludur. Bu zorunluluk TFF'nin kadın futbolunu alt yapıdan geliştirme isteğiyle doğru orantılıdır. Projenin olumlu sonuç çıktıkları kendisini gösterir; örneğin Beşiktaş kulübü 2012 yılında Kız Futbol Eğitim Merkezleri projesiyle kazandığı kız çocukları ile 2013'te ilk kez hayata geçirilen U13 Şampiyonasında yer almıştır. Kısa bir süre içerisinde kulüp desteğini de arkasına alan Beşiktaş kadın futbol takımı başarılarının ardından 2. Lige, 2015-2016 sezonunda ise 1. Lige yükselmiştir. Bu ve benzeri örneklerin artması sonucunda TFF Kadın Futbolu Müdürü Erden Or *“Kulüplerle işbirliği içerisinde geliştirdiğimiz bu proje, UEFA tarafından diğer ülkelere örnek gösterilmekte”* ifadesiyle projenin önemini vurgular⁵².

Gelişim Direktörlüğünün Kız Futbol Eğitim Merkezleri ile temel amacı genç ve yıldız kızlar klasmanına oyuncu yetiştirmek ve milli takımlara seçilme fırsatı sunmaktır. 12-14 yaşlarından itibaren bir kız çocuğuna milli sporcu olabilmenin son derece “yakın hedef” olabilmesi, alanın işlerliğinin hem koşulu hem de ürünü olan illusiosudur (112): *“[Kız futbol eğitim merkezlerinde] Yetenekli kızların önünde kulüplerde futbol oynamanın yanı sıra Milli Takımlara seçilme fırsatı da bulunuyor. Milli Takım oyuncusu olmanın sağlayacağı fırsatlar arasında yurtiçi ve yurtdışı okullardan elde edilebilecek burslar ve devletin Milli Takım sporcularına sunduğu maddi-manevi ayrıcalıklar dikkat çekiyor.”*⁵³ Futbolcuların önüne, futbolu “oynamaya değer düşünmenin”, “çabalamaya değdiğini sanmanın” ve küçük yaşlardan itibaren kadın futboluna ilişkin kuralları benimsemelerinin temel nedenlerinden biri az sayıdaki futbolcu arasından farklılaşarak milli sporcu olabile ve bu yolla beden eğitimi öğretmeni olabile çıkarı konulmaktadır.

Direktörlüğün diğer bir projesi, 2007 yılında Ülker sponsorluğunda Van'da oğlan çocukları için başlatılan futbol köylerine 2008 yılından itibaren kızları da dahil

⁵² “Beşiktaş kız futbol eğitim merkezleri projesine katıldı” (TFF). 19.12.2012. <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=16937>

⁵³ “Kız futbol eğitim merkezleri çalışmalarına başladı”. (TFF). 23.02.2012. <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=14554>

ederek, Sinop'ta ilk "Kız Futbol Köyü" organize etmesidir. 2007-2012 yılları arasında on yedi ilde düzenlenen futbol köylerinde 12 yaşlarındaki 5400 kız ve oğlan çocuğu başta futbol olmak üzere farklı alanlardan eğitimler alır. Erden Or'un belirttiği gibi projenin hedefleri arasında *çocukları önce iyi bir birey ardından sporcu yapmak vardır.*⁵⁴ 2010'da Singapur'da düzenlenen Gençlik Olimpiyatlarında bronz madalya kazanan U15 Kız Milli Takımında yer alan oyuncuların 12'si kız futbol köyleri sayesinde futbolla tanışmıştır. Futbol Köylerinden 2015 yılı verilerine göre 36 erkek ve 44 kız futbolcu genç milli takımlara seçilmiştir.

Kadın milli takımları ise duraklama döneminin ardından yeniden faaliyete başlamıştır. Bugün U15 (2009'dan itibaren), U17 (2006'dan itibaren), U19 (1997-2003, 2005'den itibaren) ve A milli (1995-2002, 2006'dan itibaren) kadın milli takımları uluslararası organizasyonlarda mücadele etmektedir. Türkiye 2-14 Temmuz 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen U19 Kadınlar Avrupa Şampiyonasıyla kadın futbolunda tarihinin en önemli organizasyonuna ev sahipliği yapmıştır. Dönemin Kadın Milli Takım teknik direktörü Ogün Temizkanoğlu, Şampiyonanın Türkiye'de yapılmış olmasının en önemli sonuç çıktılardan birini "ufkun genişlemesi" olduğunu belirtir. 2010'ların başlarında TFF'nin kadın futbolu ile ilgili çalışmalara yoğunlaştığını, dönemin TFF Futbol Gelişim Direktörü Tolunay Kafkas (266) şu şekilde açıklar: "*Kadın futbolu alanındaki gelişim üzerinde titizlikle durduğumuz konulardan biri... UEFA ve FIFA'nın federasyonumuza kadın futboluyla ilgili sağladığı maddi ve manevi destekler motivasyonumuzu daha da artırdı. Ülkemizin ev sahipliğini büyük bir başarıyla yaptığı U19 Avrupa Kadınlar Şampiyonası'nın Türkiye'de Kadın futbolunun bilinirliğinin artması ve hak ettiği değeri görmesi açısından faydalı olduğunu düşünüyorum.*" (sy., 2).

Yukarıda bahsettiğim bu projeler temelinde, 2005 yılından itibaren TFF Gelişim Direktörlüğünün "lisanslı futbolcu sayısını arttırma" amacı doğrultusunda her geçen yıl takımların ve futbolcu sayılarının artış gösterdiği görülmektedir. 2006-2007 sezonunda lig takımlarında oynayan lisanslı futbolcu sayısı 296 iken, 2015 yılında 5087⁵⁵, 2016'da ise 6202'dir⁵⁶. Ayrıca okul takımları ve Grassroots

⁵⁴ "Kızlar futbol köyüne koştu" (Cumhuriyet). 11.07.2009. [Erişim Tarihi 30.05.2016]

⁵⁵ "Women's football in Europe" (UEFA). 2015. [Erişim Tarihi 22.12.2015] <http://www.uefa.com/women/womens-football-development/>

etkinlikleri kapsamında futbol oynayan kadın sayısı 2015 verilerine göre 62,516'dır⁵⁷. 2006-2007 futbol sezonunda tek bir ligden oluşan Kadın Ligleri, günümüzde üç ayrı ligden oluşmaktadır. Tablo 4.2'den 2006-2007 sezonundan 2015-2016 sezonuna kadar lig⁵⁸, takım ve oyuncu sayılarına ilişkin bilgiler takip edilebilir⁵⁹.

Tablo 4.2. TFF Kadın Liglerinin 2006'dan itibaren lig, takım ve oyuncu sayıları.

Futbol sezonu	Ligler	Takım sayısı	Lisanslı oyuncu
2006-2007	1. Lig	15 ⁱⁱⁱ	296 ⁱ
2007-2008	1. Kademe- 2. Kademe	22 ⁱⁱⁱ	600 ⁱ
2008-2009	1. Lig - 2. Lig (Bölgesel Lig)	50 ⁱ	1.000 ⁱ
2009-2010	1. Lig - 2. Lig - Bölgesel Lig	54 ⁱ	1080 ⁱ
2010-2011	1. Lig - 2. Lig - Bölgesel Lig	72 ⁱ	1.500 ⁱ
2011-2012	1. Lig - 2. Lig	102 ^{iv}	1.836 ^v
2012-2013	1. Lig - 2. Lig	81 ⁱⁱⁱ	2.700 ⁱⁱⁱ
2013-2014	1. Lig - 2. Lig	87 ⁱⁱ	3.337 ^{iv}
2014-2015	1. Lig - 2. Lig - 3. Lig	86 ⁱⁱ	4.138 ⁱⁱ
2015-2016	1. Lig - 2. Lig - 3. Lig	104 ⁱⁱⁱ	5087 ^v

Kaynaklar: ⁱTFF 2012 Kadın Futbolu Kitapçığı, ⁱⁱUEFA 2014-2015 Kadın Futbolu Raporu, ⁱⁱⁱTFF Kadın Ligleri Arşivi, ^{iv}TÜİK, istatistiki bölge birimleri sınıflamasına göre faal amatör futbolcu sayıları, ^vUEFA 2015-2016 Kadın Futbolu Raporu.

⁵⁶ "Federasyon sporcu sayıları" (Spor Genel Müdürlüğü). 2017. [Erişim Tarihi 21.02.2017] <http://sgm.gsb.gov.tr>

⁵⁷ *a.g.e.* "Women's football in Europe" (UEFA)

⁵⁸ 2015 yılından itibaren İstanbul Amatör Spor Kulüpleri Federasyonu tarafından, TFF'nin katkılarıyla İstanbul Minik Kız Futbol Ligi düzenlenmeye başlamıştır. Türkiye'de ilk kez 2014-2015 futbol sezonunda başlayan İstanbul Minik Kızlar liginde (İstanbul U13 ligi) 13 yaş ve altı futbolculardan oluşan 14 takım iki ayrı grupta mücadele vermiştir. Dudullu, Fatih Vatan, Sefaköy, Beşiktaş ve Galatasaray gibi takımların yer aldığı ve Nisan-Haziran ayları arasında düzenlenen ligin ilk şampiyonu Galatasaray, 2015-2016 sezonu şampiyonu ise Dudullu spor olmuştur.

⁵⁹ 2007-2008 sezonu beşer takımdan beş gruplu 1. kademedden ve üç gruplu 2. kademedden oluşurken, 2008'den 2011'e kadar çift devreli deplasmanlı lig formatında düzenlenmiştir. 2010-2011 sezonunda yabancı oyuncu transferinin önü açılır ve bu sezon Fashion One TV, lige sponsor olur ve maçların özet görüntüleri hafta boyunca kanaldan izlenebilmiştir. Bu tez kapsamında yaptığım araştırmalar sonucunda kadınlar ligine bir sponsorluğun alınmasının da son örneğidir. 2011-2012 futbol sezonunda ise statü değişimine gidilerek klasman, kademe ve final grupları sistemi getirilmiştir. 2012-2013 sezonunda deplasmanlı normal lig sistemine yeniden dönülse de, 2013-14 sezonunda kademe ve final grupları sistemi getirilir. Geçtiğimiz 2014-2015 sezonundan itibaren, bugünkü 2015-2016 sezonu dahil, deplasmanlı normal lig statüsüne geri dönülür.

Kadın Liglerinde mücadele veren takımlar Kadın Futbol Ligleri Müsabakaları Statüsüne⁶⁰ bağlı olup, lisans ve transfer işlemleri bu statüdeki istisnai durumlar dışında Amatör Futbolcu Lisans ve Transfer Talimatı uyarınca yapılır. Direktörlüğün aşağıdan yukarıya futbolcu yetiştirme ve çok sayıda kız çocuğunu futbola kazandırma stratejisi, ilgili statüde de yerini alır. Örneğin, 2015-2016 Statüsüne göre liglerde yer alacak kulüplerin *2015 Genç veya Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonaları'ndan en az birine katılmış olmaları zorunludur.* (Madde 4/4). Bu zorunluluk, Kadınlar 1. Ligine giden süreç içerisinde 13-15 yaş arasındaki kız çocukların alt yapıdan yetiştirilerek temel futbol becerilerini kazanmasının ve futbolda ilerlemesinin önünü açan maddeler olarak okunabilir.

Direktörlüğün yürüttüğü uluslararası şampiyonalardan okullar arası turnuvalara kadar temel hedefi kadın futbolunun görünürlüğünün artırılmasıdır. Türkiye toplumu nezdinde henüz bilinmeye başlayan ve medyada görünür olmayan kadın futbolunun görünürlüğün artırılması için TFF'nin bir kurum olarak kadın futboluna sahip çıktığını ortaya koyması da futbolun işlerliği için gereklidir. Bu bağlamda 2006'dan 2016'ya kadar geçen süre içerisinde popüler ve akademik çeşitli faaliyetler yürütülür: 2008-2009 futbol sezonu ilk maçında dönemin başlangıç vuruşunu spor spikeri Burcu Esmersoy'un yapması; 2009 yılından itibaren üniversiteler başta olmak üzere farklı illerde "Türkiye'de Bayan Futbolu" panellerinin düzenlenmesi; bazı illerde alışveriş merkezlerinde mini saha maçları; 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü turnuvaları; 2011-2012 futbol sezonu Ataşehir Belediyespor-Karadeniz Ereğlispor final maçını üst klasman hakemlerinde Mustafa Kamil Abitoğlu'nun yönetmesi; 2013 yılında Siirt Kadın Futbol Takımının TFF Başkanı Yıldırım Demirören'in davetlisi olarak İstanbul'da kamp yapma olanağı bulması bu faaliyetlere örneklerdir.

2005 yılından itibaren TFF'nin kadın futbolunu bir sosyal proje olarak kurguladığını öne sürmüştüm. Peki, yukarıda aktarmaya çalıştığım TFF'nin yeni eğiliminin yaslandığı argümanlar neler? TFF, kadın futbolunun gelişimini

⁶⁰ KASFAD'ın 2015 tarihinde yayımladığı "Sporda Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Dil Rehberi" bağlamında statü incelendiğinde toplumsal cinsiyete duyarlı bir dil kullanımının yeterince sağlanmadığı karşımıza çıkar. Statüde "teknik adam" (2015-2016, Madde 1) ya da "kadın futbolcular" (2015-2016 Madde 10, bend12) gibi ifadeler kullanılırken, erkek futbolunun farklı statülerinde (Spor Toto Süper Ligden Bölgesel Amatör Lige kadar) "erkek futbolcular" ya da "erkekler ligi" gibi ifadeler yer almaz.

hedeflerken neyi amaçlıyor? Bu ve benzeri soruları bir diğer alt bölümde Bourdieu'nün kavramlarıyla ve spor feminizmin birikimiyle yanıtlamaya çalışacağım.

4.2.2. TFF'nin Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Niyeti

TFF temsilcilerinin 2006'da kadın liglerini yeniden yapılandırmasında üç özelliğin kritik olduğunu savunuyorum. Bunlar, “Kadınlar için futbolun illusiosu belirleniyor”, “Hal ve hareketler: İyi futbolcu olması bizim için yeterli değil” ve “Futbol öğrenen geleceğin anneleri tribüne” isimli alt tema sınıflandırmaları ile 2006'dan günümüze futbolun yapılandırılmasında ön plana çıkan bulgulardır.

Kadınlar için Futbolun İllusiosu Belirleniyor

Milli sporcu olma sayesinde üniversitelerde burslu okuyorlar. Üniversite hayatları boyunca devlet bursu alıyorlar. Öğretmenlik atamalarında 10 kez milli formayı giyen kızlar istedikleri ile atanabiliyor. Bunlar çok büyük ayrıcalıklar. (Erden Or, 2012)⁶¹

Yeniden yapılandırılan futbolun kız çocuklarının bireysel kurtuluşunun bir yolu olarak tariflenmesi ancak bu kurtuluşun sınıfsal sınırlarının da netleştirilmesi, yeni dönem proje yürütücülerinin eğilimleri arasındadır. Futbol, “13 veya 14 yaşında evlendirilmek üzere olan kızın futbol yeteneğini keşfedip milli takıma” kazandırıldığı ve “üniversite sınavlarına giren ve kazanan gençlerin”⁶² olduğu bir sosyal sorumluluk projesidir. 1993-2004 döneminden farklı olarak, kurum tarafından alan yapılandırırken az sayıdaki futbolcu arasından milli olmanın “çok kolay”⁶³ olduğunun ve “beden eğitimi yüksekokullarına girişte puan avantajı sağladığı”⁶⁴ ifadesinin her fırsatta belirtilmesi ve bu yönde pratik sergilenmesi, kız çocukların

⁶¹ “Futbol erkeklerin tekelinden çıkıyor” (Sabah). 17.7.2012. [Erişim Tarihi 01.08.2015] <http://www.sabah.com.tr/spor/futbol-diger/2012/07/17/futbol-erkeklerin-tekelinden-cikiyor>.

⁶² a.g.e.

⁶³ “Ordu'da Türkiye'de bayan futbolu semineri” (TFF). 15.10.2008. [Erişim Tarihi 01.08.2015] <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=5187>.

⁶⁴ “Yeşil sahalar kadınları bekliyor” (TFF). 07.03.2009. [Erişim Tarihi 01.08.2015] <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=6428>

futbol alanına girmesini değerli kılan, alanın bir illusiosu olarak belirginlik kazanmaktadır.

Bu aynı zamanda futbolun kadınlar için farklı bir anlama ve işleve denk düşmesinin hem nedeni hem de bir sonucudur. Bu farklı anlam spor dallarının ortaya çıkması ve bu dallara yönelik arzın gelişmesinde toplumsal sınıf ayrımının baskın karakteri ile açıklanabilir (134). Futbol, kadınlar için toplumsal hareketlilik yaşayabilecekleri bir alandan ziyade, okullaşmanın ve meslek sahibi olabilmelerinin yani aynı toplumsal sınıf içinde bir esneklik sağlayan ve kurumun da bunu vaat ettiği bir proje olarak kurgulanmaktadır. 2009 yılından itibaren “Çobanlıktan Milli Takım'a”⁶⁵ gibi vurgularla yeteneği olan kız çocukların futbol aracılığıyla milli takıma yükseldiği, eğitim ve barınma imkanlarının sağlandığı haberlerinin paylaşımı bu açıdan önemlidir. Böylece alana girecek olan eyleyicilerin habitusu, alanın hedefleri ile uyum içerisinde olacaktır. Dolayısıyla, futbolun alt sınıf erkekler için fiziksel sermayeleri aracılığıyla ekonomik sermayelerini geliştirecek ve bununla bağlantılı olarak toplumsal dikey hareketliliği yaşatacak özelliğinin (51, 267), kadınlar için geçerli olmayacağı belirlenmiş olur.

Elbette burada göz ardı edilmemesi gereken futbolun kadınlar için amatör spor statüsünde olmasıdır; amatörlük, karşılık beklemeden yapılan bir pratiktir (64). Ancak endüstrileşen futbolda, rekabetin artması nedeniyle amatör erkek futbolunda büyük bütçelerin olduğu bilinmektedir. Kadınlar açısından temel mesele, amatör bir spor dalı nesneliliği ile sosyal sorumluluk projesi arasında sıkışıp kalan bir alandan bahsediyor olmamızdır. TFF temsilcileri tarafından “*Yaptıkları işten zaten para kazanmıyor bu kızlar*”⁶⁶ cümlesinin ardından “*Kızlar bu sporu aşkla oynuyorlar, en büyük motivasyon kaynakları bu*”⁶⁷ ifadesinin sıklıkla tekrarlanması kadın futbolunun sürdürülebilirliği için gerekli olan bir doxaya dönüşür. Emek biçimlerinin cinsiyetlendirilmesinde olduğu gibi ev içi emek kadınlar tarafından fedakarlık ve sevgi ile yapılıyor algısı nasıl varsa (251) ve bu nitelikler nasıl yüceltiliyorsa (199) kadınlar, futbolu (yüceltilen) sevgi ve fedakarlıkla oynamalı algısı vardır.

⁶⁵ a.g.e.

⁶⁶ “Futbol Aşk” Programı, Halit Kıvanç. 2012. U15 Milli Takım teknik direktörü Necla Güngör’ün röportajı. <https://www.youtube.com/watch?v=cu5Bp-d81Tw>

⁶⁷ “UEFA: Kadın futbolu Türkiye’de yükseliyor” (TFF). 04.07.2012. [Erişim Tarihi 21.12.2015] <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=341&ftxtID=15601>

Hal ve Hareketler: “İyi Futbolcu Olması Bizim için Yeterli Değil”

Ligler kurulmaya başlarken proje yürütücüleri, 2003’de liglerin kapatılma sürecinde etkili olduğunu belirttiğim “futbol-kadınısı-heteroseksüel” denkleminin bozulmasının önüne geçebilmek için yazılı olmayan ilkeleri belirlemeye başlar. Bu ilkeler heteroseksüellik ve homofobi üzerine temellenir. Adil oyun anlayışına sahip, çalışkan ve başarılı bir sporcu ve fiziksel sermaye tanımlamasının ötesinde kadın futbolcular için “hal ve hareketlerinin iyi olması” kıstasları söylemsel düzeyde oluşturulmaya başlanır. 2005-2006 Kadın Futbolunu Geliştirme Projesi koordinatörü Ceren Tokdemir’in “*İyi futbolcu olması bizim için yeterli değil. Futbolcuların ahlaki ve etik değerleri çok önemli. Milli takıma seçerken hal ve hareketlerinin iyi olmasına dikkat ediyoruz*” cümlesinin ardından gazeteci tarafından kendisine yöneltilen “*Namusa atıfta bulunan söylem geliştirmiyorsunuz değil mi?*” sorusunu yanıtlarken kullandığı “*Ne yazık ki erkeklerin yaptığı bazı kural dışı davranışlar onlarda çok problem olmuyor. Kadın futbolcularda oluyor. Kadın futbolunu da bitiren bu olmuş*” ifadeleri proje yürütücüleri tarafından örtük bir “futbol-kadınısı-heteroseksüel” denklemini kurma niyetini gösterir. Futbolcular bedensel düzenlemeyle yani kadınlığı öğrenmeleri ve eylemeleriyle futbol alanına girebileceklerdir; böylece eşcinsel sporcuların görünürlüğü kontrol altına alınacak ve futbolun “lezbiyenleştireceği” yaklaşımının önüne geçilebilecektir. Zaten Bourdieu toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin doğrudan kurumdan dışlamalarla değil, bireylerin bedenleri ve yönelimleri üzerinde iktidar ilişkilerinin aşılmasıyla kurulduğunu belirtir (akt., McNay (268)). Alan yeniden yapılanırken, futbolculardan hal ve hareketlerine dikkat etmeleri, alana uysal bedenler olarak girmeleri istenmektedir. Çünkü, 1993-2003 döneminden farklı olarak yeni bir kadın futbolcu profili yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu profil, TFF temsilcilerine göre futbolun lezbiyenlik ile ilişkilendirilmesinin önüne geçecek “kadınısılığın” yüceltildiği bir profil olmalıdır. Proje yürütücüleri bu denklemi muhafaza etmek için çeşitli stratejileri pratik sezginin bir sonucu olarak oluşturmaya başlarlar (112). Bu pratik sezgi ise cinsellik düzenleme rejimlerinin (251) dayattığı bir stratejidir. “Kızım erkekleşir mi?” düşüncesi olan ailelere TFF temsilcileri tarafından “*Psikolojik olarak bunu değerlendirebilecek heyetimiz hazır*

durumda”⁶⁸ açıklamasının getirilmesinin nedeni rejimin heteroseksüelliği “norm” olarak kodlamasıdır.

Toplumsal cinsiyet normları, uygun ve uygun olmayan erillikleri ve dişilikleri belirler (175). Örneğin, dönemin Trabzonspor Kadın Futbol takımı teknik direktörü Zeliha Şimşek’in⁶⁹ 2009’da “*Erkeklerin aksine soyunma odasında futbolu değil özel hayatı konuşuyoruz, mesela soyunma odasında en güzel giyineni seçerek ona beş lira gibi temsili bir ödül veriyoruz*” ya da şampiyonluk sonrası kulübüne “*Bayanlık misyonumuzu saygı ve sevgi çerçevesinde yansımaya yardım ettiği*”⁷⁰ için teşekkür etmesi yönetici kadroların futbol liglerini kurarken ve sürdürürken kullandıkları stratejik olgulara dönüşen toplumsal cinsiyet normlarıdır. Milli takım teknik direktörlerinden Necla Güngör⁷¹ ile röportaj yapan Halit Kıvanç’ın “*Sizin gibi güzel bir hanımın ağzından futbol bir aşk sözünü duymak bizi mutlu ediyor*” cümlesiyle açılışını yaptığı programda Güngör “*Futbol erkek oyunu değildir... Kızlarımız erkekler kadar yetenekli, onların belki de çok fazla yapamadığı estetik vuruşları, estetik oyunları karşılayabilecek kızlarımız var*” açıklamasını yapar. Güngör, estetiğe ilişkin vurgunun ardından röportajında “*Kadın her yerde kadın, sahaya çıkmadan önce kızlarımızın saç bandı forma rengiyle aynı olur, oje rengi mutlaka forma rengiyle aynı olur*” diyerek kadın futbolunun sadece futbol olmadığını teknik ekip olarak kendileri için en önemli olan şeyin “*Sadece oyuncunun sahadaki hareketleri davranışları değil zaten, kadın futbolu için konuşmak gerekirse kadın futbolu çok büyük bir sosyal proje bizim için, federasyon için ve kızlarımızın hem saha içindeki hem saha dışındaki tüm gelişmelerini takip etme*” olduğunu belirtir.

Saha içi ve saha dışı ayrımının TFF yöneticileri tarafından kurulması ve ayrımın baskın bir anlam kazanması alandaki futbolcuların da temel argümanı olarak kaşımıza çıkacaktır. Saç bandından ojesine kadar önem gösterilen futbolcuların bedensel görünüşleri, yani kadınlık vurgusu, cinsiyet temelinde kategorileştirilen bir spor dalının cinsiyetli yönünün şiddetini arttıran öğelerdir. Alan çalışması sürecinde

⁶⁸ a.g.e. “Ordu’da Türkiye’de bayan Futbolu semineri”

⁶⁹ “Trabzonspor taraftarının yeni umudu bayan futbol takımı” (Milliyet). 06.05.2009. [Erişim Tarihi 01.08.2015] <http://spor.milliyet.com.tr/trabzonspor-taraftarinin-yeni-umudu-bayan-futbol-takimi-/spor/sondakika/06.05.2009/1091443/default.htm>

⁷⁰ “Zeliha Şimşek’ten açıklamalar” (haber61). 21.06.2009. [Erişim Tarihi 02.01.2016]. <https://www.haber61.net/spor/zeliha-simsekten-aciklamalar-h39065.html>

⁷¹ a.g.e. “Futbol Aşkı” Programı.

sıklıkla karşılaştığım bu ve benzeri öğeler, yani, futbolcuların hal ve hareketlerinin düzgün olması, terbiyeli ve ağır başlı “bayan” gibi davranması gerektiği, kadını görünümünü koruması ya da saçlarının uzun olması gibi “futbolcu” tanımlamaları ligler henüz kurulurken üretilen ve asıl olarak kadınlığın (ve de erkekliğin) *içinde örüldüğü toplumsal ilişkilere işaret eden cinsiyet rejiminin* (54) bir sonucudur. Zaten, futbol (spor) toplumsal cinsiyet düzeninin bir yansıması ve iktidar ilişkilerinin bir fonksiyonu olarak kamusal ve özel yaşamın içerisinde sarmanlaşmış bir sembolik göstergedir (269). Manzenreiter (269)’ın belirttiği gibi sporu farklı kılan merkezinde bedeninin olması ve Bourdieu okumasıyla “bedenin toplumsal ve sembolik dünyanın ayrışmasında temel prensip” olmasıdır. Bu bağlamdan değerlendirdiğimde, futbolda toplumsal cinsiyet rolleri ve uygun davranışların çatışması daha görünür olur, bu çatışmanın sonuçları bir spor dalı olarak futbolun kadınlar için nasıl kurgulanacağını belirler. Ligler yeniden yapılandırılırken, futbolcular için “annelik” vurgusunun ön planda olması bu kurgunun bir parçasıdır.

Futbol Öğrenen Geleceğin Anneleri Tribüne

1993 yılında lig kurulurken, Futbol Federasyonu Temsilcisi Orhan Saka’nın kadın futboluna “bayanların ve erkeklerin bir araya gelmesi” görevinin verildiğini açıklamasının ardından 2006’ya geldiğimizde futbola ve futbolculara “erkeklerin futbolunda şiddetin engellenmesi” görevinin verilmesi bir eğilim olarak kendisini gösterir. Futbolu izleyen ve futbol oynayan geleceğin annelerinin yetiştirilmesi projenin temel hedefleri arasına girer. Kadınların geleceğin anneleri olması ile tribünlerde şiddetin önlenmesi anlayışı bir bütün olarak işler. Örneğin, U17 Milli Takım teknik direktörü Ali Kızılet’e⁷² göre “*Bayanların doğal yapılarında var olan annelik içgüdüleri her türlü şiddeti*” reddeder. Bunun yanı sıra, 2006 Milli takım antrenörü Aysun Boyacı’nın “... *Bütün sporcularımız geleceğin anne adayları. Sahadaki davranışlarını çocuklarına da aktaracaklar. Bunun sonucunda şiddet de azalacak, futbol da daha eğlenceli olacak.*”⁷³ ifadeleri ile 2005 Eğitim Koordinatörü

⁷² “Şiddeti kadınlar önleyecek” (Ufuk Tanışan haberi) (Cumhuriyet Spor). 25.09.2007. [Erişim Tarihi 30.05.2016].

⁷³ “Bayanların futbol haykırışı” (Erkut Boz haberi) (Cumhuriyet). 03.05.2006. [Erişim Tarihi 30.05.2016].

Ahmet Güvenir'in⁷⁴ *“Bu projenin sosyal amacı bu zaten. Bugün tribün terörünü durdurmanın tek yolu aileleri tribüne getirmektir. Futbol oynayan kız çocukları ve kadınlar kendileri de birer oyuncu olduğu için daha çok maça gitmek isteyeceklerdir. Çocuklarını da maça götürecek ve onları futbola yönlendirecekler”* ifadeleri hal ve hareketlerine dikkat ederek yetiştirilecek futbolcuların kadınlıklarının annelik kurumuyla yüceltilmesine ve eskiden olduğu gibi sporculukların görünmezliğine işaret eder.

Futbol, doğal farklılıklar söyleminin bir ideoloji olarak işlediği ve en başta “futbol” ve “kadın futbolu” kategorileştirmesi ile doğal farklılığın kavramlaştırılmasını içeren bir spor dalıdır. Kadınların annelik kurumuyla özdeşleştirilmesinin, cinsiyet rejiminin işlerliğinin bir yönünü oluşturduğunu ve kadının toplumsal konumunu belirleme gücünü ilgili alanyazın ortaya koymuştur (251, 270). Burada dikkat çekmek istediğim nokta, kadınların futbolcu kimliklerine TFF temsilcilerin tribünlerde “erkeklerin” gösterdiği şiddetin önleyicisi misyonunu eklemeleridir. Bunu da, yeni futbolcu profilinin bir tamamlayıcısı olarak, doğal farklar söyleminin yarattığı “kadınların anne olarak şiddetten uzak durması” algısı ile yürürlüğe sokmaktadırlar. Ojeleriyle, “bayan” görünümüleriyle, heteroseksüel cinsel yönelimleri ile narin, naif, zarif ve anaç kadınlar futbolda “erkeklerin tribününü” temize çekecektir. Butler (175)'in deyimiyle, bu “doğallaştırılmış bilgidir” (sy., 28) ve biyolojik özelliklerin toplumsallaştırılmasıdır (251). En nihayetinde alanın merkezinde yer alan iktidar, konumunu muhafaza etmek için bu tür söylemleri kullanmak zorundadır (162).

Bu noktada şunu sorabiliriz, kadın futbol liglerinin yeniden kuruluşu aşamasında erkek futbolunun tribünlerindeki şiddetin önlenmesi neden mevzu bahis edilmektedir? Daha önce bahsettiğim gibi 1993 yılında ligin ilk kuruluşunda TFF kadın futbolunu bir sermaye olarak tariflemiş ve sportif değerlendirmeler dışında kendi alanındaki konumunu güçlendirmek için kadın futboluna çoklu anlamlar yükleme eğilimine girmiştir. TFF bu sermaye ile erkeklerin mekanını erkekler açısından daha güvenilir bir konuma yerleştirmek amacındadır. Her şeyden öte kadın futbolu bir sosyal projedir; salt sportif performans, başarı ve nitelik anlamları ile

⁷⁴ “Kızlar yeniden lige hazırlanıyor” (Milliyet). 22.12.2015. [Erişim Tarihi 02.07.2016]. <http://www.milliyet.com.tr/2005/12/22/cumartesi/acum.html>

yüklü değildir. Kadın ligleri ilk kurulduğundan itibaren yöneticiler tarafından kadın-erkek ilişkilerini merkeze alan açıklamaların yapılmasının nedeni de budur: “TFF olarak bizim asıl amacımız [kadın] lisanslı futbolcu sayısını artırmaktan daha çok futbolsever bayan sayısını artırmak. Çünkü hepimiz biliyoruz ki Türkiye’de erkekler ve bayanlar futbol nedeniyle hafta sonlarını ayrı ayrı geçiriyorlar. Evdeki erkek televizyonda maç seyrederken, bayan ise başka bir televizyonda dizi seyrediyor. Maçlarda tribünlerdeki seyircilerin büyük bir çoğunluğunu erkekler oluşturduğu için de, tribünlerde hiç istenmeyen olayların olduğu gerçeği karşımızda duruyor. Biz inanıyoruz ki bayanların futbola ilgi göstermeleri ve tribünlere gelmesi ile birlikte bu çirkin olaylarda son bulacaktır.”⁷⁵. U15 Milli takım teknik direktörü Necla Güngör ise kadınların naifliğine dikkat çekerek “Onlar da buldukları yeri kendilerinin gibi hissedip yüzlerini boyuyorlar, onlar da bayrak sallıyorlar, tezahürat yapıyorlar. Ama kadınların şöyle bir ayrıcalığı var, kadının bulunduğu her ortamda naif bir doku mutlaka bulursunuz. Eğer siz futbolda şiddetin azalmasını istiyorsanız, mutlaka ve mutlaka tribünlere kadın izleyicileri, kadın taraftarları çekmek durumundasınız.”⁷⁶ açıklamasını yapar. Cinsiyet rejiminin biçimlendirdiği bu hedefler içerisinde Güngör’ün bahsettiği “naif kadınların” yanı sıra hangi kadınların tribünlere beklendiğini 17 Şubat 2009 tarihli Cumhuriyet gazetesinde spor yazarı Ahmet Yazıcı daha net olarak tarifler: “... 1980’lerden sonra tribünlerden bile çekilen kızlarımızı artık ojeli tırnakları, fönlü saçları, makyajlı yüzleriyle statlarda görmek istiyoruz.”

Sahalarda görülmek istenen “ojeli futbolcular” ile tribünlerde görülmek istenen “ojeli taraftarlar” yani futbolda kadınların nasıl yer alacağını belirleyen tüm bu yönelimler önce “şiddetin engellenmesi” sonra da “aile birliğinin sağlanması” içindir. Bu bağlamda TFF temsilcilerine göre aile birliğini “bozan” futbola, aile birliğini “doğal olarak” sağlayan ve fakat “doğal olarak” futbolu sevmeyen ve bilmeyen kadınlar dahil edilirse kadın-erkek ilişkileri açısından büyük bir iş kotarılmış olacaktır: “Hafta sonları evlerde kadınlar ayrı odada, erkekler ayrı odada günlerini geçiriyorlar. Kimi erkekler maça gittiğinden evde dahi bulunmuyor. Bayan futbolu geliştirme çalışmalarımız sadece oyuncu geliştirmeye yönelik değil.

⁷⁵ a.g.e. “Ordu’da Türkiye’de Bayan Futbolu semineri”

⁷⁶ “Kadın teknik direktörün idolü Fatih Terim” (Hürriyet). 12.11.2013. [Erişim Tarihi 01.08.2015] <http://www.hurriyet.com.tr/kadin-technik-direktorun-idolu-fatih-terim-25100391>.

Öncelikle bayanlara futbolu sevdirmeyi ve öğretmeyi amaçlıyoruz. Bunu başardığımızda da kadın-erkek ilişkileri açısından büyük bir iş başarmış olacağız.”⁷⁷

Kadın futbolu yeniden yapılıyor, proje yürütücülerin cinsiyet rejimlerinden hareketle aile vurgusu ile tribünlerdeki şiddeti azaltma yönelimi, her alanda olduğu gibi kadın futbolculara ve futboluna sportif performans ve başarı dışında pek çok anlam yüklenmesi 2005’den 2016’ya kadar futbolun yapısının temel özellikleri arasındadır⁷⁸. TFF’nin 2011-2014 sezonları arasında seyircisiz oynama cezası olan Süper Lig maçlarına kadınların ve 12 yaş altı çocukların ücretsiz girebilme uygulaması da bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁷⁹ Futbol gibi bir “erkek” sporunda tribünlerin hizaya çekilmesi, küfür ve şiddetin engellenmesi küfür etmeyen kadınlar aracılığıyla sağlanacak; erkeklerin tercihi olan futbolla kadınların barıştırılması aile ilişkilerini normalize etmeye yarayacak ve “alışverişi seven” kadınlar futbol piyasası için futbol tüketicisi konumuna yerleşecektir: *“Bayanların futbola gelmesi ile birlikte taraftar sayısı artacak. Bayanların tüketim eğilimi daha yüksek olduğundan lisanslı ürün satışlarında da ciddi artışların yaşanması muhtemel. Futbol okullarında kızlar için açılacak kurslar ile yeni bir kaynak yaratılabilir.”*⁸⁰ Bu açıklama, hem bir spor tüketicisi hem de futbolcu olarak kadınların futbol alanındaki “çoklu” konumuna dikkat çeker. Her iki cinsiyeti farklı konumlandıran kurucu kadrolar kadının futboldaki görevini, rolünü ve sınırını belirlemek istemektedir.

⁷⁷ a.g.e. “Yeşil sahalarda kadınları bekliyor”

⁷⁸ Bu tez kapsamında dikkat çekmeye çalıştığım futbolun bir proje olarak “aile” ve “kadın” temelinde süreklileşen toplumsal cinsiyetli halidir. Söz konusu bir spor dalı olduğu için elbette liglerin performansına ilişkin açıklamalar ve uygulamalar da gelmektedir. 2006-2015 arşivi incelendiğinde özellikle 2009 yılından itibaren liglerin (2009 “Bayan Milli Takımlar Sorumlusu Hamdi Aslan) ve oynanan futbolun kalitesinin artırılması ile ligin izlenebilirliğinin artırılması (2011 TFF Futbol Gelişim Direktörü Tolunay Kafkas) söylemleri hakimdir. Bunun için TFF tarafından eğitimler ve seminerler düzenlenmekte ve sezon bazında play-off sisteminin getirilmesi gibi yeni heyecanların arandığı bilinmektedir (“Ankara’da “Türkiye’de Bayan Futbolu” paneli düzenlendi”, 08.01.2009, <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=228&ftxtID=5882>; “Kadın Ligleri fikstürü çekildi”, 03.11.2011, <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=341&ftxtID=13795>).

⁷⁹ TFF tarafından 2011-2012 futbol sezonunda hayat geçirilen ve 2013-2014 sezonuna kadar yürürlükte olan Futbol Disiplin Talimatına göre seyircisiz oynama cezası olan maçlara kadın ve 12 yaş altındaki çocukların alınması uygulaması getirilmişti. Buna göre kadınlar, yanlarında refakatçi olmaları çocukların kimlik kartlarını göstererek maçlara ücretsiz girebiliyordu. Seyircisiz maç cezasının kadınlar ve çocuklar ile seyircili hale getirilmesi, kadınların (ve çocukların) futboldaki ikincil konumlarını ortaya koyan en kritik örneklerden birini oluşturuyor (<http://www.tff.org/default.aspx?pageID=687&ftxtID=13423>)

⁸⁰ a.g.e. “Yeşil sahalarda kadınları bekliyor”

Bu bölümde TFF'nin eğilimini ve eğilimin niyetlerini incelememin nedeni, Umutspor kadın futbol takımının nasıl bir sosyal alan olduğunu anlayabilmenin temel dayanağını oluşturması; parçası olduğu kadın futbolunun geçmişten taşıdığı ve geleceğe yön verdiği unsurlarından doğacak olmasıdır.

4.3. Sosyal Projeden Kadın Liglerine: Umutspor Kadın Futbol Takımının Lig Hikayesi

2006 yılı itibariyle TFF-MEB işbirliği sonucunda okullarda futbolun kızlar için oynanabilir bir spor dalına dönüşmesi ve okullar arası turnuvaların organize edilmesi bir çok okulda kız futbol takımlarının kuruluşunu hızlandırdı. TFF'nin yarışmacı futbolun yapısını inşa ederken ilk basamak olarak okul takımlarını tarif etmesi, okullarda futbola ilgi duyan beden eğitimi öğretmenlerini harekete geçiren önemli bir adım olur. Bu bağlamda, Umutspor kadın futbol takımının kurulmasının ve liglerde mücadele edecek bir yapıya kavuşmasının ortamını TFF hazırlarken, mimarı ise, bir çok kadın futbol takımında olduğu gibi, bir beden eğitimi öğretmenidir.

Umutspor'un kuruluş hikayesi antrenör Kemal'in futbolla ilişkisinin bir kesiti. Futbolu *“Çok seviyorum, onun içinde olmaktan zevk alıyorum. Oynadım, antrenörlüğünü yaptım, hakemliğini yaptım. Yani futbolla ilgili ne varsa bütün duygularını üç aşağı beş yukarı ne varsa yaşadım ve yaşamaya da devam etmek istiyorum. Taraftarlık duygusunu da yaşıyorum. Bağımlılık yani”* ifadeleriyle anlatan Kemal, amatör futbol oyunculuğunun ardından devam ettiği beden eğitimi öğretmenliği sürecinde futbolda antrenör olarak devam edebilmek için bir imkan beklediğinden bahseder: *“İçimde antrenörlük hevesi vardı, çocuk yetiştirme hevesi vardı, o da bir kenarda duruyordu, imkan bekliyorduk diyeyim daha doğrusu.”* Bu imkanı kendisine “kadın futbolu” verir. Kentte TFF'nin okul (erkek) futbol koordinatörlüğünü yürüttüğü süreçte MEB protokolüyle liselerde genç kadınlar için futbolun önünün açılması onun antrenörlük alanına girmesini olanaklı kılar.

Kemal, Umutspor'dan önce 1,5 yıl sürecek Lise Spor kulübünü kuran ekibin içinde yer alır. 2006'da bir kulüp kurma kararını nasıl aldıklarını şöyle anlatır: *“O zaman liselerde başladı ilk. Okul maçları oynanırken, içlerinde böyle iyi kızlar vardı. Bir beden eğitimci arkadaşımızla paylaşırken ‘neden olmasın?’ diye düşündük. Daha*

sonra bu fikrimizi lise müdürü ile paylaştık. Yetenekli kızlarımız var, bunları değerlendirelim diye düşündük. Onlar da sıcak bakınca bir kulüp kurduk... O şekilde başladık ve hatta o kızlarımız içerisinde de o dönemlerde milli takıma çağrılanlar oldu. Bu bizi daha da ateşlendirdi, yani alevlendirdi. Daha da işin içine girmeye başladık.” “Neden olmasın?” sorusuyla kurulan Lise Spor kulübü bir kaç yıl sonra MEB’in düzenlediği liseler arası genç kızlar turnuvasında derece alır, Kadınlar ligi 2. kademesinde mücadele vermeye başlar. Ligdeki ilk yılı deneyim kazanımı olarak değerlendirirler ve başarılı bir sezon geçirmezler. Sezon boyunca kentin bazı yerel gazeteleri “Kenti temsil eden bayan takımı” olarak haftalık maç sonuçlarını ve Kemal’in demeçlerine yer verir. Bir beden eğitimi öğretmeni olarak kadın futbolundan sembolik sermaye kazanımı da böylece başlar. Ayrıca kulübün üç oyuncusu TFF-MEB işbirliğindeki Grassroots projesi kapsamında milli takım seçmeleri için kampa davet edilir. Yukarıdaki alıntıda da yer aldığı gibi bu gelişmeler kendilerini “ateşlendirir, alevlendirir”. Kız çocukları için alanın bir illusosu ve sembolik sermayenin taşıyıcısı olan milli takıma seçilme, antrenörler açısından da sembolik sermaye birikimi anlamına gelecektir.

Okul bazlı kurulan kulüp, sportif yaşamını sürdürmez ve Türkiye kadın futbol liglerinde çok sık rastlanan kısa süreli kulüp örneklerinden biri olur. Kapanma nedeni ise Kemal’in anlatımıyla olanaksızlıklardır: *“Takımı kurduğumuzda lise, imkansızlıklar içerisinde bir okuldu. Nereden top bulabilirsek o toplarla... kızlar malzemelerini bile kulübede, birbirlerinin etrafını kapatarak giyiniyorlardı... ama zevk aldık, onlar da zevk alıyordu bu işten, zorluklara rağmen... kendi imkanlarımızla bir çok şeyi cebimizden harcayarak karşıladık. Tabii onu hiçbir zaman aramadık. Onu arasaydık bugünlere gelemezdik. Kendi imkanlarımızla, zorlukları yenerek yapmaya çalıştık... devamını getiremedik; 1,5 sene kadar yaptık ondan sonra kapatmak zorunda kaldık.”* (Kemal)

Kemal’in Umutspor öncesi kadın futbol alanında iki yıldan daha kısa süren deneyimi, onun bu alandan beklentileri ve bu alanın kurucu öğelerinin nasıl olacağına dair bakış açısı için zemin oluşturur. Sponsorların gündemine girmeyen, bir ekonomik sermaye akışının olmadığı kadın futbolunda fedakarlık, sevgi ve zevk kavramları yürürlüğe sokulur. Hem TFF yöneticileri hem de Umutspor’u kuracak özneler “oyunun sorgulanmayan kuralı” yani doxası olarak “fedakar olmayı”

belirlemeye başlar. Olanaksızlıklar içerisinde ve fakat zevk olarak yapılan bir spor dalı olması alanın eyleyicileri tarafından kabul gören bir kanaat olarak sürecek; aynı zamanda alanın eğilimini ve eyleyicilerin alandaki konumlanmasını da belirleyecektir. Deplasmana giderken servis, formalar, antrenman malzemesi, top ve bir sahanın olması erkeklerin dünyasında futbol oynayabilmek için nispeten yeterlidir. Bu asgari gereklilikler karşılanmadığında ise, Lise Spor kulübünde olduğu gibi, bir kadın takımının alanda kalması mümkün değildir.

Lise kulübünün 1,5 yıllık alanda kalmalarının ardından beden eğitimi öğretmeni kulüp çalışmasını bu sefer daha kurumsallaşmış bir kulübün çatısı altında devam ettirme kararı alır. Bu kararın alınmasında TFF'nin ve kulüp yöneticilerinin futbolu kadınlar için bir sosyal sorumluluk projesi olarak kodlamaları ve Kemal'in alandaki konumu etkilidir. Kemal dönemin il futbol koordinatörü sıfatıyla MEB-TFF işbirliği ile yürütülen projelerden sorumlu bir beden eğitimi öğretmeni olarak Umutspor Kulübü yönetimine kadın futbol takımı kurma projesini önerir:

O dönemde biz okul futbol koordinatörü olarak görev yapıyorduk. Projelerimiz oluyordu... Akademi futbol olayları başladı, koordinatör Ahmet hocamız vardı. Onunla işbirliği içerisine girdik. Bu dönem içerisinde kızların okul maçları devam ediyordu. Bizim o kulübü kapattığımız dönemde ben Ahmet hocaya bir fikir olarak sunmuştum. Yani 'böyle böyle kızlarımız da var abi, Umutspor bünyesinde bunu da yapabilir miyiz' diye sorduğumda 'neden olmasın?' dedi. Bir yukarıya yönetime sunalım dedi. O sene yönetime sordular ama ilk sene olduğu için bu seneyi bir geçirelim, önümüzdeki sene için bir çalışma yapalım dendi. Biz de çalışmaya devam edeceğiz dedik, önümüzdeki sene Umutspor bünyesinde bayan futbolunu kurduk. Bir sosyal aktivite olarak, kulübün bir sosyal projesi olarak düşündüler onlar da. Hiçbir zaman işte bunlar para kazanacaklar veya ne bileyim o şekilde düşünmediler, belki milli takım olayını bile düşünmediler. Sadece bir sosyal proje olarak, yani 'bu kızları değerlendirelim, madem böyle bir şeyimiz var' Umutspor'da da böyle bir olay var dersen diye kuruldu.

“Neden olmasın?” sorusunun yine ve yeni bir olumlu yanıtıyla böylece Umutspor kadın futbol takımının kurulması karara bağlanır. Yukarıdaki alıntıda antrenörün de belirttiği gibi bir sezon kuruluş için hazırlıklar yapılır; bu hazırlık

kapsamında 2008-2009 futbol sezonunda Umutspor alt yapısı ve futbol okulu, kızları bünyesine katmaya başlar. Kapatılan kulübün eski oyuncularından bazıları başta olmak üzere, kentin okul takımlarında oynayan kızlar dahil edilir. Bir kulübün bünyesinde başlamış olmak ise futbolculara ulaşma imkanlarını iyileştirir: *“Okullara duyurmaya çalıştık, beden eğitimi öğretmeni arkadaşlara duyurduk. Okul maçlarında da sayılar çoğalmaya başladı. Biz de birçok kız yakaladık. İlgilenen, seven arkadaşlarımız da vardı okul takımını çalıştıran. Onlar da yönlendirince bayağı bir futbolcu ordusu oldu.”* Umutspor’un kuruluşundan 2014-2015 sezonuna kadar oyuncusu ve kaptanı olacak Behice, bu beden eğitimi öğretmenlerinden birinin önerisiyle kulübe giren oyunculardan biridir. Kulübün ilk günlerinden bir futbolcu olarak şöyle bahseder: *“Lise 1’in bitimine yakındı aslında. Kemal hocalar Umutspor’da bir bayan takımı kurmaya karar vermişler. Biz okul takımındayız ya, bize söylediler ister misin diye, ben evet evet tabii dedim. İdman yapıcaz dediler, uzun süremiz var dediler temel becerileri öğrenmemiz için. Tamam dedim. Haftada üç gün antrenmana başladık.”* Kulüp yönetiminin “seneye kurarız” dediği kadın takımının oyuncularının bulunması, yetiştirilmesi ve futbol becerilerinin geliştirilmesi süreci haftada üç gün süren yaz okulunda devam eder.

Bir yıl boyunca 1992-1995 doğumlu 20-30 kadar kız çocuğunu kulüp tesislerinde eğitime alan Kemal ve yardımcı antrenörler futbolcuların teknik ve taktik antrenmanlarını yaptırarak kulüpleşme sürecini başlatırlar. Yardımcı antrenör Yalçın’ın *“Bu yıl ilk kez açmış olduğumuz kızlar futbol okulunda... eğitim veriyoruz. Gerçekten de yetenekli futbolcular var. Umarım bu sporcular önümüzde kurulacak olan takımımızda da ilimizi lig maçlarında temsil edecek”* açıklaması dönemin yerel gazetelerine yansır (2009, futbolcu arşivi). Yerel basında “Kızlar futbolu sevdi” ve “Dişi kramponlar hırs küpü”, “Bayan futbolcular antrenman sektirmiyor” (futbolcu arşivi) manşetleriyle haberleştirilen genç futbolcular alt yapıdaki diğer erkek çocuklarıyla özel maçlar yaparak yeni dönemde katılacakları lige hazırlanırlar. Takımın kurulması için gerekli olan futbolcu alt yapısının sağlanması ile TFF’ye başvuru tamamlanır, 2009 yılında kulübün “kadın futbol takımı” resmi kuruluşunu gerçekleştirir.

Kadın Liglerinde yer alan kulüpler, genel olarak, yönetsel düzeyde bağımsız (tek başına bir futbol kadın takımı) ve bağımlı (bir kulübün diğer

branşlarının yanında futbolun da yer alması, erkek futbol kulübünün kadın şubesi) olarak tarif edilen kulüplerden oluşmaktadır (43). Bir erkek kulübü çatısı altında olma ya da bağımsız bir organizasyon olmanın türlü varyasyonları vardır ve kulübün profesyonel ya da amatör olmasına göre bütçesi, temsil düzeyi ve kaynakları belirlenir. Umutspor, profesyonel, erkek futbol liglerinde yer alan (Süper Lig ve PTT 1. Lig klasmanları), U12-U21 yaş aralığı kategorilerinde erkek takımları olan bir futbol kulübüdür. Kadın futbol takımı ise, kulübün kuruluşundan kırk dört yıl sonra, bir sosyal proje olarak 2009'da alt yapı çalışmaları çatısı altında kurulur. Kurucu öznelerin temel amaçları futbolcu yetiştirmek ve yetenekli futbolcular arasından milli sporcu çıkartmaktır. Beklentiler, ilgiler ve yatırımlar buna göre şekillenecektir.

Umutspor kadın futbol takımı, 2009-2010 Bölgesel Ligde mücadeleye vermeye başlar. Sezon boyunca, oyuncuların futbol becerisinin gelişimi antrenörlerin temel hedefleri arasındadır. Kemal antrenör, 2011-2012 futbol sezonuna girerken milli takıma oyuncu gönderen bir antrenöre dönüşmüş ve takımın yapısının oturmasıyla birlikte söylemleri de değişmiştir: *“..Bizim adımıza emekleme dönemi geçti. Artık yürümelisiz ve hatta koşmalısınız.”* (2011, gazete arşivi). Umutspor kadın futbol takımı oyuncularının futbol becerisi her geçen sezon artarken, yeni hedefle yola çıkan takım 2012-2013 futbol sezonunda 1. Lige yükselir. Kemal antrenör 1. Lige yükselmelerine rağmen o dönem için eğitim merkezli bir takım kurmayı ve milli sporcu yetiştirmeyi hedeflediklerini yineler:

2. Lig'de bir şampiyonluk yaşayarak 1. Lig'e çıkarttık takımı. Bizim sporcu potansiyelimiz genelde öğrenci ağırlıklı olduğu için yaş olarak hep küçük kaldık. Bizim amacımız hep eğitim amaçlıydı, yani asla şampiyonluk, 1. Lig bizim hedefimizde asla yoktu. Biz sadece çocuklarımıza ne kadar eğitim verebiliriz, yetenekli öğrencilerimizi milli takımlara kazandırabilir miyiz bizim bütün derdimiz oydu. Ligde çıkmışsın, düşmüşsün asla onu düşünmedik. Tabii sporcu potansiyelimizin yaşı küçük olduğu için biraz zorluk çektik ve bir yıl kaldık 1. Ligde, düştük akabinde.

Umutspor kadın takımı ligde bir yıl tutunabilmiştir. Kemal antrenörün sporcuların yaşının küçük olmasından kaynaklı gerçekleştiğini öne sürdüğü ligden düşmeyi, o dönem takımın futbolcusu olan Feride antrenör ise maddi imkansızlıkları vurgulayarak açıklamaktadır:

1. lige çıktığımız yıld. Başarısızlık elde ettik, çünkü maddi imkansızlıklardan dolayıldı. Biz sahaya evet 11 kişi fiziksel adam olarak çıkıyoruz ama saha içerisinde oynayan 6 ya da 7 kişi. Eee onlar da nereye kadar? Biz o kadar mücadele ettik ama yetmedi tabi. Sadece 3 yiyeceksek 1 yedik. Onu halledebildik. Sonrasında işte düşme gerçekleşti. 2. Ligde mücadele verdik. (Feride antrenör)

Kadın futbol takımının 2. Lige düştüğü yıl, Umutspor yönetim kurulu da değişir. Kulübün yönetim kurulunun değişmesi ve takımın lig başarısızlığı kadın takımının “kapatılmasını” gündeme getirir. Böylece kuruluşundan beş yıl sonra kapatılma riskiyle karşı karşıya kalan ve günümüze kadar bu riskin sürekli arttığı farklı bir bağlama geçilir. Bu bağlam, yöneticilerin bireysel inisiyatiflerine göre şekillenen, kararların yöneticilerin kadın futbolu hakkındaki düşüncelerine indirgenen ve kurumsallaşmanın önüne geçen bir bağlamdır. Kemal antrenörün Umutspor kadın takımının ve kendi antrenörlük pozisyonunun 2013-2014 sezonu öncesinde nasıl “askıda” kaldığını ve federasyonun kadın futbolunu bir sembolik sermaye olarak görmesi neticesinde takımın devam edebildiğini aktardığı alıntısı, alanın bu yönelimini ortaya koymaktadır:

O yeni yönetim geldiğinde, tabii kendi oluşumunu kendi yaptığı için bizler o dönemde askıdaydık. Hatta o dönemde kapatılması düşünüldü. Yani bayan futbolunu yeni gelen yönetim, kapatmayı düşündü. Fakat altyapının başına gelen Fazıl, bayan futboluna verilen önemi bildiği için, federasyondan da özellikle Umutspor’un bayan futbolunun kapanmasını istemediği için takım kapatılmadı. Yeni gelen yönetim de tekrardan bize teklif ettiler, yani devam etmemizi istediler. Ama o başladığımız dönemde bazı öğrenciler üniversiteyi kazandı, bazıları bırakmak zorunda kaldı ve kapatılması düşünüldüğü için bizler de yatırım yapamadık. O dönemde boşluklarımız oldu, sporcularımızın sayısı azaldı. Çok sıkıntılı bir şekilde, elimizde 14 tane sporcu ile devam ettik. Ama tekrardan o yeni yönetimin verdiği destekle de ve imkanlarla tekrardan başarı kazandık, tekrar 2. Ligden, 1. Lige tekrar yükseldik. (Kemal antrenör)

Belirsiz süreçler, transferlerin ya da kamp organizasyonunun yapılmasını engeller, buna rağmen takım yine şampiyon olur. Bu olumsuzluklar içerisinde

başarının nasıl geldiğini sorduğumda Feride antrenör futbolcuların “kocaman yürekleri” ile yanıtlar:

2. Ligdeki tatlı mücadelede büyük ihtimalle benim ve sporcularımın yaşayıp yaşayabileceği en güzel, en mükemmel, en can alıcı, işte mis bir yıldız. Çünkü yine maddi imkansızlıklar var ama tam 16 tane mi 14 tane mi ne sporcu var. Hepsinin teknik becerileri ya da işte kondisyonel becerileri yetersiz olsa bile, hepsinin eşit olmasa bile, kocaman yürekleri vardı. O sezon hepimiz inanıyoruz ki yüreğimizle aldık biz o maçları. Yani o kadar inanmıştık ki, ekip olarak inanmıştık.

İmkansızlıklar, olanaksızlıklar, futbolcuların düşük sportif performansları ile inançla alındığını belirttiği maçların ardından takım 1. Lige çıkar. Erkek futbolunun alan mantığında kazanmak için (galibiyet vs.) ekonomik sermayenin gerekli olması vardır; yani ekonomik yatırım ve başarı arasında bir ilişki vardır (91, 271). Ancak, kadın liglerinin tartışılan performans niteliği de göz önünde tutularak, bir ekonomik sermaye akışı olmadan başarı elde edilmiştir. Bu başarıya rağmen o günlerden bahsederken teknik ekipten Eylem’in “*Herkes tebrik etti ama hepimiz bir tedirgindik*” ifadesi önemlidir. Bu tedirginlik bir sonraki sezon kapanıp kapanmayacağını belirmezliğinden yani, takımın (kadın takımı) ve kulübün (erkek kulübü) cinsiyetinden kaynaklanmaktadır.

“Başarının” ekonomik sermayeye dönüşmediği kadın futbolunda, kadın takımının kurumsallaşmadan, bireysel inisiyatiflerin yönelimleri ile yönetilmesi onu alanda önemsiz kılmakta ve takım bir bütün olarak kulübün çerperinde yer almaktadır. Bir kadın takımının teknik ekibi, erkeklerin hakimiyetindeki bir spor branşında takımı nasıl konumlandırmaktadır? Elde edilen bulgular, yeni bir kadın takımının inşasında kurucu öznelerin kulübün (ve futbolun) erkek mekanı olması ön kabulüyle hareket ettiklerini göstermektedir. Bunun için öncelikle takımın liglerde kaldığı sekiz yıl boyunca eyleyicilerin yatkınlıklarına ve pratiklerine yön verecek TFF’nin eğilimi olan “hal ve hareketlerine dikkat etmesi gereken futbolcular” doxası alanda yürürlüğe sokulur. Aşağıda sunulan Kemal’in profesyonel erkek futbol kulübünde konumlanma yönelimine ilişkin alıntısı, bu doxanın içeriğine ilişkindir:

Şimdi ilk başladığımız zamanlarda, yönetim bayan futbolunun ne olduğunu bilmiyordu. 1. Lige yükselmesi ile bir alt yapı oluşumu çalışmaları da vardı.

Tabii alt yapının sahası yoktu, soyunma odaları yeterli değildi, bir de bunların yanında bir kız takımı olduğu zaman ekstra bir yük. Yani şöyle diyeyim bayanlar için bir lavabo mesela, bir tuvalet veya bayanlar için bir soyunma odası gibi bir şey yoktu. Tabii biz onlara bu zorluğu da yaşatmamak adına, mümkün merteye, yani erkek takımları ile antrenmanları çakıştırmadan saatlerin boş olduğu saatleri ayarlayarak, sahayı ayarlayarak çalışmaları gerçekleştirdik. Yani kızlarımızı çok fazla o ortamların içerisine, erkeklerle birlikte aynı ortamlar içerisine sokmadan çalışmaya çalıştık. Yani bir şikayet gelmesin, bir yanlış anlaşılma olmasın, çünkü biliyorsunuz Türkiye'nin yapısından dolayı da bayan futbolunun yapısı, nedir ne değildir kimse bilmiyor, onun zorlukları vardı. Öncelikle bunlara dikkat ettik. Yanlış bir şey olmasın, yanlış bir ses gelmesin, hal ve hareketlerine kontrol ederek bu tür bir çalışmayla girdik. (Kemal)

Alıntıda açığa çıktı gibi, kulübe entegre olurken “laf gelmemesi” üzerinden kurulan pratikler, alanda dışlanmamak adına geliştirilen reflekslerdir. Bu refleks, 2006’da liglerin kapatılma sürecini hızlandıran alandaki kadınların sporcu kimlikleri ile değil, cinsiyet ve cinsellikleri ile nitelendirilmesinin üzerine şekillenir. Diğer bir yönden, alandaki her pratik, takımın ve takım sporcularının cinsiyetini sürekli “kadın” olduğunu belirginleştirir. Erkek takımlarından arta kalan zamanlarda sahalari kullanan, alt yapı tesislerinde henüz erkeklerle eşit bir pozisyonda görülmeyen, kulübün olanaklarından “olduğu kadar” yararlanan bir “hayalet” takım sahadadır. Böylece, kadın takımının kulüpte kabul edilmesinin, bir konuma yerleşmesinin ve devamının sağlanmasının stratejisi cinsiyetlendirilmiş öğelerle bezenir. Teknik ekipten Eylem’in dört yıl çalıştığı takımın bu alanda kalabilmesi için “hanım” olunmasının zorunlu olduğundan bahsetmesi bu nedenledir:

Biz arabayı temiz bırakalım arkamızdan laf etmesinler, biz eşofmanımızı giyelim formamızı giyelim laf olmasın, şu olmasın, bu olmasın biz örnek olalım. Biz iki kat daha dikkat etmeliyiz. Kendi cevabımızı hanım hanım verelim, biz cevabımızı sahada verelim hocaların da yaklaşımı genelde bu anlamdaydı. Neden dikkat etmeliyizi soruyorsun. Etmeliyiz çünkü kapanmak istemiyoruz, çünkü devam etmek istiyoruz, çünkü alttan gelenler var Meltem gibi mesela, silinsin istemiyoruz, çünkü o da bir yere yerleşsin, o da bir şeyler

kazansın istiyoruz. Kız takımı için söylüyorum, çünkü öbür adam otobüsün koltuğunu kırıyor, sorun olmuyor.

Burası, alandaki mevcudiyeti koruyabilmek ve “kapanma riskini” bertaraf edebilmek için, yani kadınların futbol oynamaya devam edebilmesi ve “dışarıdan laf gelmemesi için” davranışların kontrol edilmesi gereken bir alandır. Takımın sosyal bir alan olarak inşa sürecinde Kemal’in “baba” konumuna yerleşmesi de buradan okunabilir. Takımın kuruluşundan yedi yıl sonra yürüttüğüm etnografik alan çalışması sürecinde gördüğüm kadınların antrenörleri ile ilişkisinden bahsetmesini istediğimde çoğunun “baba” kavramını kullanması bu konumu pekiştirir. Antrenör Kemal, yedi yıllık Umutspor hayatında “*Gerçekten bir baba, takımına hoca değil de baba*” (Yeliz) olarak görülen “*kimsenin hakkında kötülük düşünmeyen*” (Yelda), “*çok iyi, gerçekten çok iyi bir insan, yeri geldiğinde babalık, abilik yapan teknik adam*” (Özlem) ifadeleriyle tariflenen biridir. Kemal’e, takımda neden “baba” olarak görüldüğünü sordum. Kendisini bir öğretmen olarak gördüğünü ve bunda da pedagojik formasyonun etkisi olduğunu belirtmekle birlikte bir kız çocuğu babası olmasının da biraz etkisi olabileceğini söylemesi “babalık” pozisyonunu kendi içinde güçlendiren bir unsurdur.

Bireyler gündelik yaşamlarında içinde buldukları alanın ve kendi habitusunun gereklilikleri bağlamında eyleme geçerler ve bu yönde iletişim biçimlerini şekillendirirler (112). Kemal antrenör başta olmak üzere, alandaki diğer yetişkinlerin (antrenörler) alana taşıdıkları öğretmen, baba, erkek ya da kadın olma gibi unsurlar antrenörlükle birleşerek diğer eyleyicilere (futbolculara, ailelere, basına) yansır. Bourdieu Kabil topluluğunda bedensel duruş ve temsillerini betimlerken, bedensel olanın toplumsal olduğundan ve kadınların mekanının sessizliği, gizliliği, sadeliği; erkeklerinki ise hareketi temsil ettiğinden bahseder (162). Bir öğretmen ve baba olan antrenör ile alanın erkek cinsiyeti bu noktada kesişir; kadınların alanda kalma mücadelesi ise gürültüsüz gerçekleşir. Futbolcuların arabayı temiz bırakması, formalarına özen göstermesi ve “problem” çıkarmadan sahada kalması, onların alanda devamlılığını sağlayacaktır.

Alana, futbol becerisi yani fiziksel sermayesi olan kadınlar girebilmektedir. Peki futbola ilişkin beğenilerin oluşmasında ve futbolcuların alana girmesini sağlayan habitusların ve alana girmeyi değerli kılanın özellikleri nelerdir? Bu soruyu

bir diğerk bölümde yanıtlıyorum ve futbolcular ile alan arasındaki bağıntıyı analizim merkezine yerleştiriyorum. Bu aynı zamanda 2014-2015 futbol sezonunda etnografik çalışmanın sürdüğü dönem içerisinde kulübün lisanslı futbolcularının çocukluk döneminde futbola sosyalizasyonlarını ve lisanslı futbolcu olma sürecinde alanla ilişkilerini, sahip oldukları habitus ve sermayelerinin incelenmesini içeriyor. Böylece alanın eyleyicileri olan futbolcuların futbola yatkınlıklarını, aile habituslarını ve sermayelerini alanın özgül koşulları bağlamında ilgili bulguları sunabileceğim.

4.4. Alanın Eyleyicileri: Yatkınlıkları, Sermayeleri, Futbola ilişkin Çıkarları

Habitusu yapılandırma eğilimi taşıyan yapılandırılmış bir uzam olarak alan *ile* alana ilişkin algıyı yapılandırma eğilimi taşıyan habitus arasında iki yönlü bir ilişki vardır (112). Her ikisi birlikte, eyleyici (futbolcular ya da antrenörler) ile yapı arasındaki ilişkiyi oluşturur. Habitus bireylerin sosyalleştikleri süre içinde içselleştirdikleri ve benimsedikleri idrak, değerlendirme ve eylem şablonlarından meydana gelir (48, 112, 134). Sahip oldukları habituslarla alana giren bireyler alanın kurallarını kabul eder, alanın kurallarına inanır. Bu bölüm kadınları futbol oynamaya yönelten yatkınlığın ve dolayısıyla bu alana girmeyi değerli kıldıran ilginin nasıl geliştiğine odaklanıyor. Diğerk bir ifadeyle, futbolcuların alana taşıdıkları habitusların ve sermayelerin alanın sahip oldukları ile uyumunun analizinde futbolcuların bu serüvendeki “hayat bilgisi”nin okumasını yapıyorum.

Kadınların, lisanslı birer futbolcu olma serüvenlerine ilişkin bulguları dört alt tema altında sınıflandırdım. “Futbolun Sınıfsal Oyun Alanı Olarak Sokaklar: Futbolcuların Sosyalizasyonu” isimli birinci alt tema lisanslı futbolcu olmalarının arka planında sınıfsal konum ile sokaktaki pratiklerin önemini ve futbol oyunun erkeklerle eyleme geçirilmesini içeriyor. Kadınların yarışmacı futbola başlamalarında ve devam etmelerinde etkili olan sermaye türlerini ise “Futbolcuların Yarışmacı Futbol Serüvenlerine Olanak Tanıyan Sermayeler” isimli alt temada analiz ediyorum. “Sahadaki 12. Güç: Aileler” isimli alt temada anne/babaların çocuklarının futbol ile ilişkisindeki rollerine ilişkin bulgular yer alıyor. Son olarak “Alanın Cinsiyetli Çıkarları” bölümünde futbolcuların, ailelerin ve antrenörlerin futbol oyununa ilişkin çıkarlarını, beklentilerini ve gelecek planlarını analiz ediyorum.

Birbiriyle ilişkili bu dört alt tema hem alanın eyleyicileri olarak futbolcuların habituslarının belirlenmesini, hem de cinsiyetli futbolun bir spor dalı olarak sınıfsal habitusunu açıklamayı amaçlıyor.

4.4.1. Futbolun Sınıfsal Oyun Alanı Olarak Sokaklar: Futbolcuların Sosyalleşmesi

Hep ayırırılar ya salon sporu zengin sporudur, sokak sporu fakir sporudur derler. Mesela bizim yetiştiğimiz yerde basketbol potası yoktu ki basketbol oynayalım. Şimdi, çocukların sitesinin önünde basketbol sahası, halı saha, tenis kortları var. Bu çocuk çıkıyor, oynayabilecek bir sürü şeyi var. Bizde o zaman ne var, iki tane taş getir, kaleyi kur, futbol maçı yap. (Devrim)

Bourdieu (64), tenis, ata binme, yelkencilik, golf gibi sporlara ait aristokratik ideolojinin geçmişteki çıkarlarının bir kısmının günümüzde kendisini ayırt edici kılan işleviyle yani ayırt edicilik kazanımları ile gösterdiğini belirtir (sy.,104). Spor alanındaki ayırt edici kazanımların bu tür sporlarda elitlere ait olmasının karşısında, daha popüler sporların -ragbi ve futbol gibi- işçi sınıfı ve alt orta sınıftan (erkek) ergenler tarafından tercih edilmesi vardır; tercih edilen spor pratikleri, toplumsal sınıfı yansıtmaktadır. Futbol dünyada en çok oynanan ve izlenen bir spor dalıdır, her sosyal sınıftan insanları kapsayıcı özelliğinin yanı sıra, özellikle dezavantajlı gruplar için de ulaşılabilir konumdadır. Bu bağlamda, Umutspor'un 2014-2015 futbol sezonunda lisanslı futbolcu olan kadınların sınıfsal konumları nedeniyle sahip oldukları ortak habitusları, tercih edilen futbolun sınıf habitusuyla örtüşmektedir. Futbol tercihi, alana giren kadınların ailesinin ekonomik ve kültürel sermayeleriyle, hem de Devrim'in yukarıdaki alıntısında olduğu gibi futbolun sokakta oynanabilecek derecede ulaşılabilir bir spor dalı olmasıyla ilişkidir.

Futbolcuların “hayat bilgisi” ebeveyn kayıpları, ebeveyn boşanmaları, ekonomik, kültürel ve sembolik sermayeleri düşük aile hikayeleri ile dolu. “Çocuklar büyüdüktan sonra para yetişmeyince işe başladım çocuklar okusun diye” belirten Devrim'in annesi Senem gibi “Ben çocuklarıma bakıyorum. Onlar için çalışıyorum, onlar için mücadele veriyorum. Onlara hem anne hem baba olmaya çalışıyorum 10 seneden beri... Eşim ölünce sigorta da olmayınca, mecbur kaldım.

Mecbur, yaşamak için çalışmak zorundaydım” diye anlatan Asiye’nin annesi Gülsüm gibi ya da “Ayrı olduğumuz için, çocuklar, evde anne dede var, onlarla birlikte yaşıyoruz. Hafta içi işe gidiyoruz, hafta sonları boşum. Çocuklara elimizden geldiği kadar sahip çıkmaya çalışıyorum, onlarla ilgilenmeye çalışıyorum” diyen Meltem’in babası Zafer gibi Umutspor kadın futbol takımının futbolcuların hane içi, hayat mücadelesinin mekanı konumunda.

Alanda çalışmamı sürdürdüğüm dönem boyunca iki futbolcunun babası hastalık nedeniyle vefat etti; futbolcuların altısının anne-babası hayatta ve beraberler; bunlardan biri daha önce iki yıllık bir boşanma süreci yaşıyor, biri ise altı aylık ayrılığın ardından yeniden bir araya geliyor. Beşinin anne ya da babası vefat etmiş; ikisi ise boşanmış. Görüştüğüm altı anne ve dört babanın hepsi ilkokul ya da ortaokul mezunu. Babalardan sadece biri esnaftı, o da mülk sahibi olarak değil; annelerin ve babaların çalışanların hepsi işçi statüsünde çalışıyorlar; sadece iki anne ev emekçisi. Deniz’in babası gençliğinde taekwondayla ilgilenmiş; Serpil’in annesi ise futbol; görüştüğüm ebeveynlerinden spor kültürü en yüklü olan ise Aslı’nın anne ve babası. Aslı’nın beş yaşından itibaren karate ile madalyalar almasının nedenlerinden biri annesinin ısrarı. Annesi sokaklarda futbol oynayan ve belirli bir süre karate kursuna giden bir kadın; babası da günümüzde düzenli egzersiz yapan tek ebeveyn.

“Baktığımızda hep kenar semtlerden futbolcu buluruz. Niye varlıklı mahallelerden çocuklarımız bayan futboluna gelmiyor? Neden bayan futbolu?” sorusunu Kemal, kendisiyle görüşmeye gittiğim okulunun beden eğitimi öğretmenleri odasında bana yöneltti. Kendi sorduğu soruyu, Umutspor’un ilk yıllarından itibaren değerlendirerek ve antrenörlük sürecinde çoğunlukla takımda kenar semtin çocuklarının yer aldığını belirterek açıkladı:

Şimdi evde sadece çorba ekmek, ben bunu çok iyi biliyorum. Çünkü ilk başladığım yıllarda çocuklarla deplasmanlı bir lige gidiyorsun, çocuklar ilk defa bunu yaşıyor, çünkü kenar semtlerde imkanları yok. Çok kardeşliler, anne baba ayrı veya annesi ölmüş babası ölmüş. Bizim burada 20 tane çocuğumuz varsa inanın 15 tanesi, 16 tanesi resmen bir romandır yani. Hepsinin hayat hikayesi küçük yaşta başlıyor. Bu bir tesadüf değil. Onların hep umutları var ama. Belki kurtuluş yolu görüyordur onu... Gerçekten yani hala düşünün bugüne kadar hiç oldu mu... 1-2 tane sporcum yani böyle ailevi

durumu çok iyi olan. O da futbolu çok sevdiği için, yani babası futbolu çok sevmiş, o da onunla beraber babasını kendine idol almış kızlarımız vardı. Onun dışında hep kenar semtlerden geldi.

Futbolun kadınlar için sınıfsal habitusu, kendiliğinden olan ve eyleycilerin dünya görüşlerini şekillendiren kanaatlerin kavranışını mümkün kılar (272). Diğer bir ifadeyle, Umutspor kadın futbol takımının kuruluş sürecinden itibaren sınıfsal safı belirgindir. Bu alan ekonomik ve kültürel sermayeleri yüklü olmayan ailelerin kız çocuklarının alanıdır. Tahir antrenör de, “yoksul ailenin” çocuğu olma ile futbolun basit ve ulaşılabilir olması ilişkisini ön plana çıkartır:

Kızlarda çok ilginç bir şeye rastladım mesela, Adana’dan geliyor, Samsun’dan geliyor ya anne yok ya baba yok. Ya da, anne ya da baba o kadar silik ki. Görüyorsun, karşılaşıyorsun, o kadar silikler ki. Bir pozisyon yok, pozisyonu yok. Tesadüf değil. Futbolun özü öyle, Messi öyle, Ronaldo da öyle. Futbol zengin adam işi değil, futbol basit. Bir zengin adamın basitliğe inmesi zor. Çok zor. Bir zengininin sahanın içinde o sertliği göstermesi zor. Kızlar için de aynı. (Tahir antrenör)

Antrenörlerin dikkat çektiği gibi, işçi sınıfı kökenli erkeklerin futbol oynamayı daha çok tercih ettikleri bilinmektedir (273). Öte yandan futbolun endüstrileşmesi sonucunda sermaye ile kurduğu ilişki ve erkekler için futbolun dikey toplumsal hareketlilik için olanaklar barındırması (103), futbol kulüplerin alt yapılarının ücretli olmasından, kullanılan malzemelere kadar pek çok faktörde keskin sınıfsal ayrımları ortadan kaldırmaktadır. 1990’lardan itibaren futbol ve işçi sınıfı arasındaki bağlantı noktaları sarsılmaktadır (20). Talimciler (103)’in belirttiği gibi futbol, “[erkek çocukları için] mahalle aralarında oynanan ve buralardan yetişen [erkek] çocukların oynadığı bir alan olmaktan” (sy., 159) çıkmıştır; endüstriyel futbol, oyunu sermayenin tahakkümü altına almıştır; ancak görüştüğüm kadınlar için bu geçerli değildir. Kemal antrenörün “kenar semtin çocukları” olarak tarif ettiği kadınlar yedi yıldır Umutspor’dadır. Futbolun sokakta her türlü malzeme ile oynanabilir bir spor dalı olması, kulübün krampon dışında gerekli olan malzemeleri sağlaması ve kadınlar için ücretsiz olması da en önemli etkenlerdir. Bu nedenle de eyleycilerin habitusu, yani ailelerinden taşıdıkları yatkınlıkları basit, ucuz ve kolay ulaşılabilir bir spor dalı olan futbol ile uyum içindedir. Kadınların alana girmek için

gerekli olan fiziksel sermayeyi kazanmaya ve biriktirmeye başladıkları alanların ilk olarak sokaklar olması bu anlamda önemlidir. Tüm dünyada sokaklarda oynanan futbolun sahibi ise oğlanlar ve yetişkin erkeklerdir (170).

Çok yaramaz bir çocuktum. Kız arkadaşım fazla yoktu, erkeklerle takılırdım ben, futbol oynardık. Ben genelde çok cam kırmışumdur. Apartman camını, bakkalın ekmek camını, bakkalın içindeki camı... zillere basıp kaçardık. Çocuğuz yani... İlkokul hep böyleydi, ben gelirdim çantamı bırakırdım, direk dışarda. Benim hayatım hep dışardaydı. Ben liseye başlayana kadar hep sokaktaydım. (Yelda)

8-9 yaşlarında ben sanıyorum ki bir tek futbolcu ben varım! Türkiye’de bir tek topçu ben varım sanıyordum. Görmemişsin, bilmiyorsun, hep erkekleri görmüşsün. (Deniz)

Yukarıda aktardığım sözlerin sahibi Yelda ve Deniz gibi, alan çalışması kapsamında görüştüğüm kadınların on üçü henüz bir okul takımında yarışmacı futbola katılmadan önce sokaklarda futbol oynamaya başlıyor. Böylece, sokaklarda kadınların futbola yönelimlerini pekiştiren ve güçlendirenler çevrelerindeki erkekler oluyor. Henüz “futbolcu olma” hedefi olmayan, sadece bir sokak oyunu olarak gördükleri futbolu bu dönemde birlikte oynadıkları “oğlan çocuklarından”, “mahalledeki abilerden”, “erkek kardeşlerden” ya da “kuzenlerden” öğreniyorlar. Devrim’in çocukluğu gecekondu semtinde geçtiği için onun da oyun alanı sadece sokaklar: *“Sokağa çıkıyordum hatta eve girmiyordum. Evcilik oynadığım zaman sıkılıyordum, maç yapmaya gidiyordum sürekli, küçük kardeşim var ya, erkek kardeşim, onunla oynaya oynaya alıştım. 7 yaşında futbol oynamaya başladım.”* Deniz de anasınıfında yaşlarıyla, ilkokul ile birlikte ise sokaktaki büyük abilerle oynayarak futbolu öğrendiğinden bahsediyor:

Kendimi çok net hatırlıyorum, gözümün önünden şuan geçiyor. Anasınıfında böyle çocuklar hep top oynardı, kızlar da hep bebeklerle oynardı. Ben derdim ki ya ben top oynamak istiyorum. Hoca bana izin verirdi ben dışarı çıkar benim yaş gruplarıyla top oynardım. Biraz büyüdüm birinci sınıfa başladım arkadaşlarımla sürekli top oynardım, tenffüslerde, okulda. Sokakta başladı yani bu. Sokakta büyük abilerle oynadığım zamanlar bile oldu ve bu benim için çok iyi oldu, ben şu kadarım (eliyle 70 cm’lik bir

yükseklik gösteriyor) onlar bu kadar (1 metreyi geçen yükseklik gösteriyor), benden büyükler sonuçta omuz omuza mücadeleler ile güçlendim, kuvvetlendim. (Deniz)

Hande memur ailenin çocuğu, sokakta abileri ve kuzenleri ile oynuyor, kız olduğu için kaleye geçirilenlerden biri oluyor: “İlk okuldan önce abim ve kuzenlerimle futbol oynamayı çok severdim. Son çocuğum ben, iki tane abim var, kuzenlerim amcamın oğulları onlarla oynadım. Genelde kaleye geçirirlerdi, kız olduğum için.” Zeynep ise kendi tabiriyle “kenar semtlerinden birinde” çocukluğunu geçiren biri olarak amcasının çocuklarıyla oynuyor. Zeynep’in futbol becerisi olması, kuzenleri tarafından mahalle maçlarına dahil olmasını sağlıyor:

İlkokul daha başlamadan bile ben erkeklerle dolaşıyordum. Amcamın çocukları var futbol oynuyorlar böyle, ben de gidiyordum içlerine oynuyordum. Ben onların sayesinde futbol öğrenmeye başladım. Beni yanlarına çekiyorlardı özellikle, bir de amcamın çocuklarıydı ya, koruyorlardı. Sen de gel oyna diyorlardı, biraz da erkeksi olduğum için. Mahalle maçlarına götürüyorlardı beni. Tek kız bendim (gülüyor). Bazen çekiniyordum ben gelmiyim diyordum amcamın oğluna. Hayır gel gel sana öğretecez diyordu böyle, beni gaza getiriyorlardı. Ben sinirleniyordum bazen böyle, ya bunlar erkek ben bunla nasıl oynıycam diyordum, geç geç kızım sen oynarsın diyordu... Biraz da onun sayesinde heveslendim. (Zeynep)

Alıntıların da gösterdiği gibi, futbol oynayabilen kız çocukları, erkekler arasında kabul görüyor (170). Spor dalının futbol olması, görüştüğüm kadınlar açısından “diğer kız ve oğlan çocukları arasında” ayrıcalıklı olma işlevine büründüğünü de gösterdi. Bu bir yönüyle sembolik sermayeyi de oluşturuyor çünkü erkeklerle futbol oynayabilmenin ve genel olarak kızlar tarafından tercih edilmeyen bir spor dalında yer alabilmenin diğer kızlardan ayırıştırıcı, prestijli bir yönü bulunuyor. Futbola beğenin sürdürülebilirliğinde sembolik sermayenin bir motivasyon kaynağı olarak işlev görmesi söz konusu (125). Bu noktanın kritik olmasının nedeni diğer sermaye türleri habitusta kurumsallaşırken, sembolik sermaye başkaları için değerli olan üzerine dayanır (93). Yani, futbolun erkekler için popüler bir spor olması, kadın sporcu sayısının az olması, erkek sporu olarak kodlanan bir alanda kadın olmanın yarattığı ayrıcalığın hemen hemen hepsi farkındadır.

Görüşmelerde ve alan çalışması sürecinde, çocukluk dönemlerinden bahsederken erkeklerle sokakta futbol oynayan kızların gururlu anlatışına şahit oldum çoğunlukla. Kız arkadaşların ve “kızsal” oyunları oynamamalarına yaptıkları vurgu hepsinde çok fazlaydı:

Hiç kız arkadaşlarımla futbol oynadığımı hatırlamıyorum çevremde. (Hande)
Sokağında sadece tek kız bendim futbol oynayan. Hani yaşadığım mahallede sürekli sokaklarda çocuklarla oynardık hepsi erkek olduğu için, erkekler de futbol oynamayı sevdiği için hep onlarla top oynardım. (Selma)

Kendi sosyal çevrelerinde kızların futbolu oynamadığı ortamlarda “tek kız” olduklarını belirten kadınlar “bebek ve evcilik” oynamaya ilişkin de benzer vurguyu yaptılar:

Diğerleri evcilik oynar ama ben futbol oynardım abilerimle. (Hande)
Genelde sokağa çıkar futbol oynardım erkeklerin arasında. Beni Messi diye çağırırlardı. Hiç bebeklerle oynamadım, sürekli futbol vardı hayatımda. (Serpil)

Evcilik oynamayı ben pek sevmezdim, arkadaşlarım zorlardı beni. Daha çok araba oyunlarına ya da futbola ilgim olduğu için futbol oynuyordum. (Özlem)

Bebekliğimden beri benim zaten oyuncak bebeğim falan hiç olmamış hep arabalarım vardı. Hayır bir tane var o da çok özel. Ben sokakta çok oynardım hiç içeri girmezdim, benim hiç kız arkadaşım yoktu. (Meltem)

Çocukluğum.. çocukluğum sokaklarda geçti benim. Dışarı çıkarım, oynarım, gezerim, dolaşırım... Kızlarla takılmam yani erkeklerle takılırım, taa küçük yaşlarda. Ve bana genelde erkek fatma derlerdi. Bu gerçek. Çünkü erkeklerle takılıyordum, erkeklerle geziyordum, erkeklerle çıkıyor eğleniyordum, her şeyim onlarlaydı. Ya bir şey oluyor, kavgaya gidiyorum erkeklerle var mı böyle bir şey? Kız oyunlarını pek bilmem, bebeğim yoktur benim mesela, hiç bebeğim olmadı. Ama topum her zaman olmuştur. (Zeynep)

Zeynep’in alıntısındaki “Erkek Fatma” gibiydim söylemi diğer kadınlarda çok fazla açığa çıkmamakla birlikte Özlem’in “Her futbol oynayan kız hayatında çevresinden erkek Fatma tabirini en az bir kez duymuştur” ifadesindeki gibi kadınların hepsi kavrama aşınalar. Erkek Fatma (Tomboy) kavramındaki “Tom”un,

erken dönemde erkeksi kadınları tasvir etmek için kullanıldığı bilinmektedir (34). Öte yandan tanımlamanın özellikle futbol gibi spor dallarında yer alan kız çocukları için geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ihlal etmeleri yoluyla atfedilen bir yönü de bulunmaktadır (24, 170). Bu çalışma kapsamında kadınlar, çocukluk döneminde diğer kızlardan farklı olduklarını oyun alanlarındaki oyun tercihleri ve oyun arkadaşlarının cinsiyeti ile sınırladılar ve bu nedenle Zeynep'in yanı sıra Banu gibi kadınlar dışında bu yönde bir tanımlama yapmadılar.

Hemen hemen hepsi için, oğlan çocukları tarafından tercih edilen bir pozisyonda olmaları, futbol oynamanın kendisini değerli kılıyor. Özlem'in "çocuklar hep benimle oynuyorlardı" demesinin arkasında bahsettiğim gizli gurur yatıyor: *"Ben her türlü futbol oynuyordum zaten, bizim kapımızın önünde benim bir kalem vardı, çocuklar hep benle gelip futbol oynardı. Benimle oynamak isterlerdi ki zevk alırlardı, futboldan zevk alırlardı."* Benzer şekilde, Aslı'nın mahallenin erkekleri tarafından çağrılmasını belirtmesi "tercih edilmenin" de göstergesi: *"8-9 yaşlarda mahallede erkeklerin arasına biz giriyorduk iki-üç kız. Hemen bizi çağırıyorlardı hadi gelin diye."* Futbol ile küçük yaşlarda kendine ilişkin farkındalıkları gelişmeye başlayıp, kendilerini farklı olarak algılamalarının önü açılıyor. Henüz 17 yaşındaki Meltem, kendi çocukluğuna dönüp baktığında mahallenin çocuklarını bir araya getirmeyi liderlikle ilişkilendiriyor ve kıstası evcilik oynayan diğer kızlar oluyor: *"Diğerlerinden farklısın sen orada. Diğer kızlar oturmuş evcilik oynar sen burada top oynarsın, mahallenin lideri gibiydim ben. Bütün çocuklar benim ağzıma bakardı. Hep herkes şey derdi, sen olmasan sokağa çıkan yok derdi, sen geliyorsun hepsini buraya topluyorsun derdi."*

Erkeklerle sözünü geçiren kız çocuğu olma ile erkekler arasında kabul görme aynı mahiyette okunabilir. Banu'nun futbol oynamasının ve özellikle gol atmasının okul ortamında "popülerliğini" sağladığını belirtmesinde olduğu gibi: *"Mesela bir maçta fazla gol atıyorsun, sonra okula geliyorsun, herkes seninle konuşuyor vay iyisin falan diye, (gülerek) bunlar iyiydi. Lise 1'deyiz, bir maç vardı, 7-1 bitti, altı tane atmıştım. Okulda hiç tanımadığım bir çocuk geldi dedi ki 'vaay ben çalıştırdım seni, işte bundan gol attın' falan dedi. O da benden bir yaş büyük, koruyordu, kolluyordu, gel adamım falan diyordu. Bunlar iyi oluyor."* Mevzubahis sadece "popüler" olmakla sınırlı değil; burada kıymetli olan bir kız çocuğu olarak toplumun

beklentisinin sınırlarını aşıp (evcilik oynamama), cinsiyet ile kategorileştirilen spor dallarında “diğer” cinsiyetin alanına girilmesidir. Yani, çocukluk döneminde erkeklerle birlikte futbol oynayan ve sportif becerilerin habitusuna sahip olanlar, sokakların ya da okul ortamının (örn., beden eğitimi derslerinde) toplumsal cinsiyetli ayrımlarına karşı bir alt üst etme duygusuna sahip olabiliyorlar (192). Öte yandan, bu aynı zamanda spora katılımın toplumsal cinsiyetlendirilmiş ikili kategorilerinin temsilinin devamını sağlayan bir özellik olarak da okunabilir. Çünkü, alanda görüştüğüm bazı kadınların anlatıları, cinsiyet rejiminin belirlediği spor dallarının hangi cinsiyet için uygun olduğunu içselleştirdiklerini de gösteriyor. “*Bakıyorum etrafımda masa tenisi, voleybol. Bütün kızların yapabildiği bir şey. Ne bileyim hem süslenip de futbol oynamak bana çok cazip geliyordu ilk başlarda*” diyen Behice gibi Zeynep de “*Futbol ayrı, erkek oyunu ya. Bayan zor oynuyor futbolu. Beni diğerlerinden farklı kılan bu sonuçta. Bu da benim hoşuma gidiyor. Kızlardan farklı bir yanımda var ya bu beni çok mutlu ediyor*” açıklamasında bulunur. Zeynep’e “Farklı yapan nedir?” diye sorduğumda diğer kadınların anlattıklarını özetletmiş olacaktır:

Şöyle abla futbol çok ayrı. Ben sana liseden örnek vereyim. Lisede çocuklar futbol oynardı, erkekler, ben bir köşede izlerdim. Kızlar da orda voleybol oynardı. Ben de voleybolu biliyorum ama erkekler orda futbol oynarken ben diyorum ki ‘Ben de biliyorum, onlar oynarken ben niye oynamayayım ki?’. Ben de kenara geçiyordum, hareketlerimi yapıyordum, hocalar izliyordu beni, o kadar hoşuma gidiyordu ki, pencereden hocalar izliyordu beni ‘Kıza bak ya erkek gibi’ diyorlardı. O benim hoşuma gidiyordu ya! Voleybol oynarım tamam ama voleybol oynarken kimse ‘ya nasıl oynuyor bu kız’ demez. Ama bir bayanın futbol oynaması demek ve güzel oynuyorsan, akrobasi hareketlerin varsa, göz dolduruyorsan, etrafındakilere ilgi çekici geliyorsan, bu beni çok mutlu ediyordu. Ben öyleydim. Bu hoşuma gidiyor çünkü diğer bayanlardan farklı bir şey yapıyorsun, sen futbol oynuyorsun. Kızlar bilmese bile, voleybol oynar, bir deneyim derler. Ama futbolda öyle bir şey yoktu kimsenin. Gelin oynayalım derdim, ‘yok ya erkekler oynuyor, erkeklerle oynanır mı ya’ diyordu bana. Ben ama erkeklerin içine girip oynuyordum.

On dört kadının da hayat hikayesi kendine makul, ancak hepsinin de sınıfsal habitusları ortak. Alanda tanıştığım diğer kadınlar da dahil olmak üzere görüştüğüm kadınların hiçbiri belirli spor dallarında ebeveynin rolünün kritik olduğu örneğin atletizm, tenis ya da yüzmede olduğu gibi (45) annesi-babası tarafından kursa, özel derse ya da bir kulübe yönlendirilen ve futbolu bu mekanlarda oynamaya başlayan kadınlardan oluşmuyor. Kız çocuklarının spora katılımlarında ebeveynlerin ve özellikle aktif annelerin önemli bir rol model olduğunu ilgili alanyazın ortaya koyar (45, 274, 275). Ancak bu çalışma kapsamındaki bir futbolcu dışında, kızların futbola katılımında annelerin belirleyen olmadığı ortaya çıktı. İçlerinden sadece birisi annesinin “etkisinden”, ikisi de babasının futbola olan “ilgisinden” bahsetti. Mahallede kolasına yapılan maçlardan milli takıma kadar yükselen 15 yaşındaki Serpil “doğuştan geliyor bu istek” dedikten sonra kendisi de eski bir futbolcu olan annesini işaret ederek “annemden geliyor herhalde” demesinde olduğu gibi. Serpil’in annesi Derya da kızının futbola yatkınlığını kendisine bağladı ve futbolu kızına öğrettiğini söyledi: *“Çocukların arasında oynuyordu. Ben de onunla oynamaya başladım, kafa atmayı veya göğse çıkmayı ben öğrettim çocuğuma. Çünkü içten gelen bir şey. O günlerde hadi kızım kafaya çık ya da göğse çık, şöyle yapılır böyle yapılır yaptım hep. Bende hız vardı ama onun kadar yetenekli değilim ben. O çok yetenekli taktik yapıyor, bende o yok, bende hız vardı, ben topu geçtiğim zaman hızlıca koşup gol atabiliyordum.”* Görüştüğüm altı anne arasında gençliğinde uzun süreli futbol oynamış tek anne Derya’nın futbola yönelik aile habitusu, Serpil’in küçük yaşlarda kendisiyle birlikte sokaklarda top oynamasını sağlar.

Onun dışında sadece iki futbolcu futbola ilgisini babalarıyla açıkladı. *“Hep futbol oynardım küçüklüğümde beri bir eğilim vardı, babam da beni futbolcu gibi büyütmişti evde benimle hep oynardı topa”* diyen Meltem’in babası Zafer de kızının çocukluğundan itibaren futbolun içinde olduğunu anlatıyor: *“Meltem için futbol her şey, yaşam şeyi olmuş onun için. Mesela, annesi şey yaparken (el örgüsü hareketi yapıyor) yuvarladığı zaman onu iyi takip ediyordu, ilgisi vardı. Meltem küçükken, kız çocuğu olduğu halde bebeklerle falan oynamazdı, çocuklarla erkeklerle dışarıda hep top oynuyordu. Kız gibi yetişmedi, bir etek giyip de ortaya çıkmadı. Meltem’le biz maç seyrederek evde, top oynarız...”*

Futbola eğilimini babasıyla açıklayanlardan bir diğeri Aslı. Ancak Aslı'nın karateye başlamasında, sporu devam ettirmesinde asıl belirleyen annesiyken; karate spor dalından futbola geçişinde farklı etkenlerin yanı sıra, çocukluğunda babasıyla ortaklaşmasını işaret ediyor: *“Futbol daha zevkli geliyordu. Bir voleyboldansa futbol daha güzel çekici geliyordu. Bir de şöyle diyeyim, ben babamla gezmeyi çok seviyordum. Mesela kahveye bile yanında giden bir insandım. Babamla gider maç izlerdik, beni maça götürürdü. Evde olsun, oturur beraber maç izlerdik. Galiba o aşıladı. Öyle futbola sevgim gelişti.”* Aslı ardından babasıyla arada sırada futbol oynadığından bahsediyor, babasının futbola yatkın olmadığını, koşmayı sevdiğini ama koştuktan sonra sahilde biraz top oynadıklarını anlatıyor.

Bazı aileler ise sokakta kız çocuğunun oynamasına izin vermiyor. Devrim ve Deniz ilerleyen dönemlerde milli futbolcu olacaklardır ve çocukluk döneminde bu “izin meselesine” stratejiler geliştiren iki kız çocuğudur. Burada aileler açısından iki temel öge çıkmaktadır; birincisi bir kız çocuğunun sokaklarda erkeklerle oynaması, ikincisi ise kız çocuğunun sokakta futbol oynamasıdır. Deniz küçük yaşlarda babasının ve aile büyüklerinin izin vermemesini, Deniz'in babası Mehmet ise neden izin vermediğini anlatıyor:

Birinci sınıfta sürekli çocuklarla erkeklerle top oynadım, oynadım, oynadım, ailem bana karşı gelmeye başladı. Büyümeye başladım ya, olgunlaşmaya başladım, 8-9 yaşlarıma gelmeye başladım, vücut olarak da beden değişiyor, ailem izin vermedi. Şimdi bizim ailemiz çekirdek aile değildi. Amcamların bir çok şeyimize karışmaya da hakları vardı, benim amcam top oynamamı istemezdi, bir bayan top oynamaz derdi. Kesinlikle yani, onu o kararından döndürüne kadar canımız çıktı. Babam da ona uyuyordu, oynama diyordu... İstemediler yani futbol oynamamı. (Deniz)

Biz abimlen mesela isteyiz, eve gideceğiz, bizim ev eskiden Deniz'in okulun dibindeydi. Bu Deniz her gün oğlanlarla top oynuyor. Ama bizim haberimiz yok. Küçük daha ya, ayağı daha yeni yere basıyor. Annesi demiş ki, babangil gelir görür sana kızlar oğlanlarla maç oynuyorsun. Deniz de dermiş ki sen onların geleceği vakit beni çağır ben gelirim eve. Neyse, bir böyle iki böyle, bir sefer ben yakaladım Deniz'i top oynarken, kızım dedim, sen erkeklerle oynuyorsun, oynamayacaksın! Hepsi erkek, küfür çıkıyor dedim, kötü

kelimeler çıkıyor dedim, cahil çocuk yani, o onu söylerken onun hesabını yapmıyor (Mehmet, Deniz'in babası)

Ailesi futboldan uzaklaştırmak için taekwondo, basketbol gibi başka spor dallarına yönlendirir ve Deniz okulda bir futbol takımıyla karşılaşacağı Lise 1'e kadar gizli gizli sokaklarda futbol oynamaya devam eder. Deniz'in amcasının "bayanlar futbol oynamaz" anlayışıyla paralel olarak Devrim'in anne ve babası da "erkeklerle oynanmaz" görüşü nedeniyle karşı çıkarlar. Devrim de, annesi odaya kilitlese de, Deniz gibi gizli gizli oynamaya devam eder: "Annem erkeklerle oynamamı istemiyordu, babam da istemiyordu. Abla biz müstakil evde oturuyorduk, camlar demirliydi ama ben ordan sığıyordum. Annem beni kitliyordu içeri. Ondan sonra ben de camdan çıkıyordum...." anlattığı hikayesini annesi de görüşmemiz sırasında değindi:

Eskiden gecekondumuz vardı, orada oturuyorduk. Önce Devrim 2-3'e giderken misket çok oynadı. Misketle çok oynuyordu, çocukları yuduyodu, bidon bidon misket getirip koyuyordu eve. Sonra Devrim abilerle top oynamaya başladı, kocaman mahallenin abileriyle. Devrim'e kızıyordum bağıryordum, Devrim hiçbir şey yapmıyordu. Babadan çok korkuyordu (gülüyor). Akşam baba işten gelmeye yakın Devrim hemen komşunun garajı vardı, baba geliyordu ya aniden o yakalamasın diye garajın arkasında dururdu ya da topu alıp koşar gelirdi hemen oraya koyar otururdu. Babası sorardı kızım sen dışarıya çıktın mı? Baba çıktım da top oynamadım erkeklerle (gülüyor). Erkek abiler adını dişi Maradona koymuştu sokakta. (P: Siz neden kızıyordunuz?) Erkeklerle niye oynuyorsun diye. Çok kızıyordum sen kocaman adamlarla niye oynuyorsun. Hiç umursamıyordu, oynadı. Babası oğlana top alıyordu hakiki toplardan alıyordu, Devrim o topu da götürüyordu çocuklarla oynuyordu. (Senem, Devrim'in annesi)

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi kız çocuğu olarak erkeklerle sokakta oynaması, hele ki futbol gibi "kız çocuğuna yakışmayan" bir oyuna dahil olması iki ailede açığa çıkan bir bulgu oldu. Futbolun bir erkek sporu olduğu algısı ve bununla birlikte kızların oğlanlarla birlikte bir eylemde bulunmasının tasvip edilmemesi söz konusu. Ancak, bu "aile engeli" hem Devrim'in hem de Deniz'in kulüp sporcusu olmasıyla aşılacak. Görüştüğüm diğer aileler çocukluk döneminde kızlarının sokakta

oynamalarına izin verdiklerini belirttiler ancak hep bir “ama” vardı, yani bu iznin sınırları bulunuyordu. Bu sınırları belirleyen cinsiyet rejimi, öncelikle kuzenler ve abiler gibi güvenilir erkeklerle oyun oynanmasını öğretmişti ailelere. Bunun verilerini kadınların görüşmeleri gösteriyor, örneğin Zeynep *“Babam hiç karışmazdı bu konulara, gitme etme yapmaz demezlerdi, amcasının çocukları sonuçta beraber büyüdük... Gitsin amcasının çocuklarına, gitsin takılsın gezsın yaparlardı.”* Asiye’ye annesinin sokakta oynamasına karışıp karışmadığını sorduğumda benzer yanıt verdi: *“Herkes birbirini tanıdığı için zaten akrabalarımız oradaydı. Sürekli maç yapardık, bir tane futbol topumuz vardı, akşamdan sabahlara kadar ezanlar okunur yemekler yenir çıkıyoruz sürekli hep öyleydi.”* Asiye’nin annesi Gülsüm’ün kızının sokaklarda oynadığını anlatırken *“Küçüklüğünde çok top oynardı, amcasının kızı vardı onunla oynardı”* demesi de bu yüzdendir. İkinci sınır ise Asiye’den farklı olarak ezan sesi okunmadan evde olmaktır. Bunun anlamı hava kararmadan çocukların eve girmesidir. Aslı bunlardan biri: *“Bir de bizim evin bir kuralı vardı, ezan okunduğu zaman eve gideceksin. Gidiyordum, dışarda top oynuyordum, ezan sesini duyunca bırakıp hemen eve koşuyordum”* Özlem de sokak vurgusu yaparak ezan sesinden önce evde olduğunu anlatıyor: *“Sokaklarda geçiriyordum çocukluğumu. Erkeklerle daha çok futbol oynuyordum ben. Sabahları kalkıyordum işte kahvaltımı yapıyordum, dışarı çıkıyordum, akşam ezanı okunana kadar eve girmiyordum.”* Meltem de anne-baba gözünün önünde olmanın rahatlığı ile ezan okuma saati arasında sokaklardadır: *“Mesela yazları köye giderdim. Dedem babaannem olduğu zaman derdi onlar akşam ezanında evdesin, yemek vaktinde evdesin.”*

Görüştüğüm kadınlardan sadece Behice’nin sokakta oynayan fakat futbol oynamayan biri olduğunu belirtmiştim. Behice’nin annesi Gülşen *“Top oyunu var da, futbol falan bilmiyorum, kovalamaçtı, saklambaçtı, öyle şeyler oynardı, futbol hiç hesapta yoktu. Behice biraz daha az dışarı çıktı diyeyim”* diye anlatır kızını. Behice de annesi işten gelince dışarı çıktığını, ortada sıçan oyununu çok sevdiğini belirtir ve ekler: *“Voleybol maçları çok fazla yapardık. Kocaman ip gererdik sokağa, bir sürü kişi, çok eğlenceli olurdu. Aslında futbolla hiç alakam yoktu açıkçası, o zamanlar hiç akluma bile gelmezdi belki de.”* Behice, 7 yıl boyunca Umutspor’un kaptanlığını yapacak bir futbolcu olarak, ailesi tarafından karateye yönlendirilen, sporcu ablasını

kendisine rol model alan, futbola değil ama spora yatkınlığı hane içinde gelişmeye başlayan biridir.

Sonuç olarak hepsi bir nedenle futbola başladı; “yetenek” (Devrim), “doğuştan gelen istek, eğilim” (Devrim, Serpil, Meltem), “erkeklerle oynama” (Zeynep), “rol model futbolcuların varlığı” (Özlem, Asiye), “baba ve anne faktörü” (Aslı, Meltem, Serpil). Biri dışında hepsi sokaklarda geçirdi çocukluğunu. Bugünün futbolcuları çocukluk dönemlerinden itibaren erkeklerin sporunda ve erkeklerin arasında oynayan kızlar oldukları için, (futbolcu) habitusları futbola olan ilgilerini şekillendiriyor. Örneğin, Özlem ve Asiye erkek ve kadın futbolcuları kendilerine örnek alıyorlar ve erkekler yapabilirse ben de yapabilirim diyor. Hepsi futbol oynamaktan zevk alıyorlar; bu zevki Yeliz ve Deniz “futbol benim için aşk” olarak tanımlıyor. Görüştüğüm kadınların üçü dışında hepsi sokak futbolunu bırakıp, okulda futbol oynamaya başlayacaklar. Alan çalışması sürecinde görüştüğüm ve alandaki pratiklerini gözlemlediğim kadınların sokakta başlayan futbol serüvenlerinin bir kulüp ile devam etmesini sağlayan sermaye türleri nelerdir? Bundan sonraki bölümde kadınların okul takımlarından kulüpleşmeye giden yolda futbolda nasıl konumlandıklarını ve ilgili sermaye türlerini analiz ediyorum.

4.4.2. Futbolcuların Yarışmacı Futbol Serüvenlerine Olanak Tanıyan Sermayeler

Dördüncü sınıfta beden eğitimi dersinde, top oynuyorduk, Tahir hoca öyle gördü. Beğendi beni. İşte konuştu. Olur dedik hocam yani. Sonra hayatım değişti zaten. (Serpil)

Çocuklar koridorda top oynuyordu. Top önüme geldi, topa ben bir vurdum, Serpil tık diye durdurdu topu. Kız dedim, o hareketi bir daha yap sana dedim futbol oynamasını öğreticem dedim. Bir vurdum aynısını yaptı, tık diye durdurdu topu. Bu çok büyük bir yetenektir. Çok büyük yetenektir. Daha sekiz yaşında. (Tahir antrenör)

Yarışmacı futbol en genel anlamıyla kuvvet, güç, hız, beceri ve teknik bilgi gerektiren bir spor dalı. Bu tez kapsamında lisanslı futbolcu olabilmek için gerekli olan bu unsurları “futbol becerisi” olarak tanımlıyorum ve futbol becerisini de fiziksel sermayenin bir yönü olarak ele alıyorum (28, 51, 116). Öncelikle, lisanslı

futbolcu olmak isteyen bireyin belirli bir futbol becerisine (fiziksel sermaye) sahip olması beklenir. Fiziksel sermaye, oyuncunun futbol oyunu için gerekli olan fiziksel ve teknik becerilere sahip olması anlamına gelir ve ne kadar yüksek ise oyuncunun üst düzey futbolcu olmasının da yolu açılır (28). 2014-2015 futbol sezonunda Umutspor oyuncusu olacak kadınların onu okul takımıyla birlikte yarışmacı futbola girdiler. Bu on kadının okulda bir futbol takımına başlama hikayesi benzerlikleri ve farklılıkları barındırmaktadır. Şöyle ki içlerinden Banu, Behice, Meltem ve Deniz daha önce orta okul yıllarında bireysel ya da takım sporu ile ilgilenen sporculardır. Bu kadınların okullarda ilgilendikleri hentbol, voleybol, basketbol gibi sporları bırakmaları ve lise döneminde futbol takımına girmeleri söz konusudur. Yeliz, Devrim, Aslı ve Zeynep ise okul takımında yer almadan, doğrudan bir kulübün oyuncusu olurlar. Yeliz liseyi bıraktığı için bir okul takımına erişimi kısıtlıdır; Zeynep'in ve Devrim'in ise ortaokulda okul takımları yoktur; Aslı karate sporunda faaliyet gösteren bir sporcudur. On dört kadın içerisinde Deniz, Meltem, Asiye, Selma ve Behice Umutspor kadın futbol takımının kuruluşundan 2014-2015 futbol sezonunun sonuna kadar takımda yer alan futbolcular olacaktır.

On kadının yarışmacı futbola başladıkları döneme dair anlattıkları, okullardaki beden eğitimi öğretmenlerinin futbola ilgisinin ve kız futbol takımı kurma yöneliminin, kendileri için bir fırsat sunduğunu göstermektedir. Sokaklardan aktarılan habitus, kendilerini okul takımının içinde “bulmalarını” sağlar. Şöyle ki, kadınların bir kısmı (Hande, Yelda, Behice, Banu), okulda oynamaya başladıklarında “futbolu ilerletme gibi bir hedeflerinin” olmadığını belirttiler. İçlerinden Deniz'in futbol tutkusu gibi değildir sahip oldukları; futbol onlar için daha çok eğlence amaçlı, rekreatif ve sokakta oynanan bir spor dalıdır henüz:

Aslında benim aklımda futbol oynamak yoktu yani hiç. Oynardık, severdik ama bir futbol oynayayım, bir takımda oynayayım yoktu. Bize yeni bir beden eğitimi hocası geldi, derse katıldık, bir kaç ders işledik, futbol takımı çıkartmayı düşündüğünü söyledi bana, bayan futbolu. İşte böyle böyle bir şey düşünüyorum, naparız oynarlar mı, var mı böyle bildiğin... bayağı inanmıştı... seçmeler yaptık, ondan sonra tamam dedik. (Hande)

Futbola lisede başladım. Beni hoca kaleci yaptı. Benim hiç haberim yok öyle şeylerden ama hoca beni kaleci yaptı. Öyle işte boyun var fiziğin uygun

refleks meflex derken. Hiçbir şey bilmiyorum tabii. Hiç isteyerek olmadı aslında bu, istemiyordum da. Voleybol istiyordum. (Yelda)

Ben yedinci sınıftayken, ilk defa okullar arası bayan futbol turnuvaları çıktı. Sonra, biz böyle çok kaçıyoruz, koşuyoruz falan beden eğitimi öğretmeni çok ilgiliydi zaten, o dedi ki takım kuralım oynayalım. Masa tenisçi arkadaşım, ben, bir kaç arkadaşım daha vardı yetenekli. Onlarla 'tamam dedik hocam, biz varız.' Futbolda da tabii diğer kızlardan daha hızlıydım açıkçası, bir de sürekli koşuyorum, top alıyorum, kapıyorum, çok hoşuma gitmeye başladı. Ondan sonra buralara geleceğimi hiç düşünmemiştim açıkçası. (Behice)

Aklımdan hiç futbol geçmiyordu, hep hentbol oynadığım için. Ben hani ortaokuldan sonra liseye gittiğimde de hentbola devam ederim diye düşünüyordum. O bir anda oldu, bir anda değişti bütün hayatım. (Banu)

Bu kadınlar için hiç akıllarında yokken beden eğitimi öğretmenlerinin aracılığıyla dahil oldukları takım sporu, lise/üniversite hayatını biçimlendirecek bir özelliğe kavuşacaktır. Yukarıdaki alıntılarda ön plana çıkan “kadın futboluna ilgili beden eğitimi öğretmeni” profili kızların ortaokul ve lise yıllarını kapsayan 2008-2010 yıllarında TFF'nin MEB ile işbirliği sonucunda okullarda yaygınlık gösteren bir profildir. Beden eğitimi öğretmenleri derslerinde ya da okul bahçesinde hareketli, koşan, top oynayan kızlardan takım oluşturma fikrini pratiğe geçirdiğinde, bu kızlar için fırsat doğmuş olur. Umutspor kadın futbol takımında lisanslı olan sporcuların bir çoğunun beden eğitimi öğretmeninın takım kurma ya da takıma girmesine dair “teklif” önermesi, kızların o dönem diğer kızlardan farklı olarak spora yatkınlığı ile ilgilidir:

Altıncı sınıfta hocam keşfetti beni. Spor bakımından yetenekli görüyordum biraz kendimi, işleri kıvrıyordum, zaten hızlı koşma yeteneğim vardı, atlıyordum, zıplıyordum, atıktım. Bu tür şeylerde sanırım hocanın gözüne girdim. Bir de hani erkekler kadar iyi oynayamasam da, onların bir tık altında oynayabildiğim için sanırım göze battım orda hani diğer kızlara nazaran. (Özlem)

Dördüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar hentbol oynadım... Sekizinci sınıfta, beden eğitimi dersinde yine, bu sefer biz arkadaşlarla futbol oynuyorduk,

kızlarla erkek hiç yok. Sonra hocamız dedi ki, biz sizinle hentbol takımını bozsak, futbol takımına dönsük, Türkiye’de derece yaparız dedi. Biz, tabii ben çok istedim futbol olmasını, ama hentbol takımına da dört sene emeğim var kıyamıyorsun, bir şekilde ortada kararlaştırdık, futbola dönmeye karar verdik. Bütün takım futbola döndük. Yarısı hentbol istedi, yarısı futbol istedi, sonra futbolda karar verdik. (Banu)

Yedinci sınıfta beden eğitimi öğretmenim, teneffüslerde arkadaşlarımla oynarken dikkatini çekmişim, benimle konuştu erkeklerle birlikte beni bahar şenliklerine soktu maça. (Selma)

Bourdieu toplumsal ağlar, ilişkiler, aileler, arkadaşlardan oluşan sosyal sermayeyi belirli bir alanda eyleyiciyi harekete geçirecek öğeler olarak tanımlar ve alan içi hareketliğe olanak tanıyan güçler toplamı olarak görür. Sosyal sermaye, “kimi tanıyorsun?” sorusuna verilen yanıtı ve yukarıdaki alıntılar da gösterdiği gibi kadınlar için “beden eğitimi öğretmeni” birincil yanıtlardan biridir. Sosyal sermaye henüz rekreasyonel oyuncunun teşvik, cesaretlendirme, lojistik veya finansal destek dahil olmak üzere futbol becerilerini geliştirmek için gerekli olan olanaklara erişimi etkileyerek birikir (117). Rekreasyonel futboldan kulüp oyunculuğuna geçme sürecinde de sosyal sermaye, çeşitli sosyal ağlar aracılığıyla genç futbolcuların futbola devam etme süreçlerini etkiler (117). Elmas (267) beden eğitimi öğretmeni, antrenör ve aile bireylerini bir sosyal ajan olarak ele aldığı tez çalışmasında bu ajanların erkeklerin profesyonelleşme sürecinde etkili olduğunu ortaya koyar. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta ise kadınlar açısından futbol olanaklarının (kulüp alt yapıları, yaz okulları vs.) erkekler kadar zengin olmamasından kaynaklı bu alanda sosyal sermayeye sahip olma ya da olmama halinin, bu çalışmadaki kadınların futbol oynamayla ilişkisini belirleme gücüdür. Asiye’nin “*Mesela ben futbol oynuyorum benim beden hocam keşfetmese nerden bilecekler. Yani ben hiç tatmamış olacağım bu şeyleri, bir takımda oynamamış olacağım*” ifadeleriyle ortaya koyduğu gibi kadınların lisanslı futbolcu olması yolunda başka alternatif olanakların ve kaynakların olmaması, öğretmeni değerli kılmaktadır. Bu değerın daha net anlaşılması için Süper Lig kulüpleri başta olmak üzere amatör kulüplerin veya özel futbol okullarının 8-14 yaş arası oğlan çocuklarına “futbol okulları” hizmetini verdiklerini akılda tutmak gerekir. Bir oğlan çocuğu,

okulda beden eğitimi öğretmenine gerek kalmadan bir kulübün futbol okulunda ya da alt yapısında eğitim almaya başlayabilir. Bu da doğrudan futbolun cinsiyetli halini gösterir çünkü kızlar futbola yatkın olmadıkları için değil, toplumsal düzlemde ayrımcılıklar temelinde futbolu deneyimledikleri için futbol “görebildikleri” kadardır.

Okul takımlarında yer alma, kulüpleşme için gerekli olan futbol becerisinin yani fiziksel sermayenin birikimine neden olacaktır. Çünkü, futbolcular fiziksel sermayelerini arttırmak için gerekli olan düzenli antrenman sistematığına takım çalışması ile sahip olurlar (28). Bazı kadınlar için okuldaki öğretmenleriyle geliştirilmeye başlanan fiziksel sermaye ve sembolik sermaye (okul takımlarıyla alınan dereceler), onların lisanslı futbolcu olmalarını yani bir kulübe girmelerini sağlayan temel sermaye türleridir. Görüştüğüm Zeynep ve Yeliz dışındaki bütün kadınlar doğrudan kendileri planlamadan ve fakat “birinin” yönlendirmesi sonucunda lisanslı olarak kulüpte oynamaya başlarlar. Bu kadınların bir çoğu kadın futbol kulüplerinin varlığından ve kadın futbol liginin kurulu olduğundan haberi yoktur. Aşağıda erkek kardeşinin maçını izlemeye gittiğinde sakatlanan bir oğlan çocuğunun yerine oynamaya başlayıp, futbol becerisini beğenen bir öğretmenin kulübe yönlendirdiği Devrim’in; okul takımı antrenörünün yönlendirmesiyle kulüp oyuncusu olan Özlem’in ve futbol takımı kurulacak sözüyle spor lisesinde okuma teklifini kabul eden Banu’nun alıntıları, bu kadınların lisanslı futbolcu olma serüvenlerinin değişen uğrak noktalarını ortaya koyar:

Bizim okuldaki bir beden eğitimi öğretmeni futbol antrenörüydü. Kardeşimi de takıma seçmişti. Biz de babamla onun antrenmanını izlemeye gittik. Oyuncu eksikliği oldu böyle kaleye kim geçecek falan dediler. Ben de ‘ben geçebilir miyim hocam?’ dedim. Beni aldı oyuna, oynadım ettim. Dedi ki, seni bir tane takıma göndericem kadınların futbol oynadığı bir takım var dedi. Ben de o zamana kadar hiç duymamıştım bayan futbolunun olduğunu. Ondan sonra Hızspor’da Hamit Hoca vardı onu aradı. Böyle böyle bir çocuk var göndericem dedi. İşte, 6. sınıfın sonlarında başladım futbol oynamaya. (Devrim)

7. sınıfta, ilk takımım Kentspor’du, orda futbola başladım. Sanırım Kentspor’un erkek takımı daha önceden varmış ama bir de kız takımı açmak

istiyormuş. Okul turnuvalarında gözlerine batan, yetenekli gördükleri bütün öğrencileri toplamaya çalışmışlar. Hocam yönlendirdi, onlar da beni seçmişlerdi. (Özlem)

[8. sınıfta] Türkiye finaline gittik... Türkiye altıncısı olduk. Yolda dönüyoruz, Spor Lisesinin hocası aradı bizi. Bütün takımı liseye istiyorum dedi... Bize Spor Lisesinde kulüp kuracaklardı, okula çağırdılar, ben ve bir arkadaşım liseye oraya gittik. (Banu)

Daha önceki bölümlerde aktardığım Deniz'in babasının onu farklı spor dallarının kulüplerine kayıt ettirmesi ya da Aslı'nın annesini beş yaşından itibaren bir karate kulübüne yönlendirmesinde görüldüğü gibi, ailelerin kızlarını yönlendirdiği bir spor dalı değildir futbol. Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi ya bir beden eğitimi öğretmeni ya da bir arkadaş henüz 13-16 yaşlarında olan kızların kulüple temasını sağlar. Kızı 13 yaşından itibaren milli sporcu olan Derya da “Onu bir kulübe yazdırma olayım olmadı. Fark eden Tahir hoca oluyor okulda oynarken öğrencilerin arasında... 8-9 yaşında başladı yani” diyerek Tahir hocanın, kızını yönlendirdiğinden bahseder. Yapısal olarak kız çocuklarını dahil etmeyen futbolun bağlamı, kızların karatede olduğu gibi “disiplin kazanması” (Aslı) ya da basketbolda olduğu gibi “bir sporla ilgilensin” (Deniz) anlayışını dışlar.

Umutspor alanında Tahir antrenör için tam tersi de geçerlidir; Serpil’le tanışana kadar kadın futboluna ilişkin hiçbir yönelimi olmayan Tahir, erkek futbolunda eğitici ve okul kız takımlarını Serpil’den sonra keşfedecektir:

İlk Serpil’le, hiçbir alakam yok. Kız takımı da yok piyasada, Serpil’i erkeklerle tutuyorum ve Serpil’e futbol oynatmak istiyorum. Okulda erkek takımım var... Serpil’e futbol oynamasını öğrettim. Sonra kız futbol okul takımları varmış, onu öğrendim. Etrafına yavaş yavaş diğer kızları dizmeye başladım, onlara da futbolu öğretmeye başladım. Son senesinde Türkiye şampiyonu oldular. Ve ben sana şunu söylüyüm, futbol bilmeyerek şampiyon oldular...Umutspor serüveni biraz bu yüzden emrivaki oldu. Başkan, Kemal hoca çok büyük baskı yaptı gel bizim alt yapıya diye, öyle geldik. Yoksa hiç niyetim yoktu. Tabi etkili bir şeydir onu da söylüyüm sana, bu dönemin başına kadar ben ismimin bir kız takımıyla anılmasını istemiyordum. Önemlidir o. Kız takımıyla anılmasını istemiyordum, açık açık

söyliyim sana. Kariyerde hep erkek, hep erkek, hep erkek, mesela öyle bir adım var ki benim.. Ama sonra lan ne olacak dedim ya. Ne olacak! Şimdi anılmaya başladı.. Şimdi ise, çoğu insan bu takıma geleceğin takımı gözüyle bakıyor. (Tahir antrenör)

Umutspor'da 13-15 yaş aralığındaki kızlar için alt yapı çalışmaları da böylece Tahir'in takıma gelmesiyle başlar. Tahir'in bir antrenör olarak "kız takımıyla anılmak istememe" halinden, "geleceğin takımının" antrenörü olmaya evrilmesi yine futbolun cinsiyetli habitusunun sonucudur. Tahir antrenör Serpil'i keşfederken, Serpil'in de onu kadın futbolu alanına çekimi eş zamanlı gerçekleşir; onunla birlikte yapılandığı takımın aldığı başarı ise antrenörün sembolik sermayesi ile birlikte alanın merkezine doğru hareketini sağlar ve Umutspor'un antrenörlerinden biri olur.

On dört kadın içerisinde okul takımıyla tanışamayan Zeynep ve Yeliz, diğer sporculardan farklı olarak çocukluk döneminde alana girebilmelerini olanaklı kılacak sosyal sermayeye sahip değildiler. Zeynep'in kuzeninin kendisine "Kız takımı var sen niye araştırmıyorsun?" diye sormasıyla spor yaşantısı değişir:

Aslında benim çok zor oldu. Okulda futbol takımı yoktu abla. Ben sokakta başladım futbola. Futbol kulübü de yoktu o zamanlar bizim yakın çevremizde, biraz şey bir semtti, zengin semt değil, futbola yönelik yoğun isteği olan bir semt değil böyle, çok nadiren bir kaç kişi öyle sever, şey yapar. Kulüp bulmak çok zor oldu benim, internet üzerinden araştırdım, kimse el atmadı yani. Kız arkadaşım ile beraber çıktık, bir bakalım dedik, internet üzerinden bir araştıralım dedik ne var ne yok. Bu da videolarını izliyormuş face üzerinden, benim internetle bir bağım yok, alışkanlığım da yoktu, o gidelim bakalım dedi. Biz gittik, telefonla aramaya başladık ve dediler ki Anadolu yakasında var en yakın. Biz Avrupa yakasındayız, sonuçta Anadolu yakasına gitmek 2 saatimize oluyor. Yine de biz dedik ki, bizi bir görün. Telefonda konuşuyoruz adam bize diyor ki, 'size yakın başka kulüp yok mu?' Biz araştırdık biz bulamadık, dedik. Ondan sonra adam ben bir bakıcam dedi, sonra tekrar arayın biz döneriz size dedi. Dönmediler. Biz başka kulübü tekrar arayalım dedik. Ondan sonra bize Fatih'te var dediler, oralar da bize yakın tek minibüs. Çok mutlu olduk, biz öyle bir gidiyoruz ki. Öyle mutluyuz ki. Ve o zaman çok istekliydik gittik takıma böyle. Diyorum ki yap göster kendini

bunlar seni alsın diyorum kendime. Kramponumuz bile yoktu, spor ayakkabılarla gittik, hoca diyor ki kramponunuz yok mu, yok dedik hocam. Dedi ki, tamam siz alırsınız, bakalım sizi izleyelim dedi. İzlediler tamam gelirsiniz kızlar dedi.

Zeynep kulüp yöneticileri ile yaptıkları telefon görüşmelerinin ardından kendine lisanslı oynayabileceği bir takım bulurken, kriteri kolay ulaşılabilir olmasıdır. Rosso ve McGarth (117)'in Avustralya'da genç kadın futbolcularla yaptıkları çalışmada kadınların ilk futbol kulüplerini seçerken kendilerinin (halihazırda bir kulüpte oynayan arkadaşının kulübünü seçme) ve ailenin sosyal çevresinin (kulüple bireysel ilişkiler) ve kulübün konumunun belirleyen etmenler olduğunu ortaya koyarlar. Ancak, alanyazındaki ilgili çalışmalardan farklı olarak, Zeynep ya da Yeliz gibi, bu çalışmadaki katılımcıların önlerinde, kulüp sayısının az olmasından kaynaklı, çok az seçenek vardır. Yeliz de internet arama motoru ve sosyal medya aracılığıyla kendi lisanslı olma sürecini başlatan birisidir. Facebook'ta gördüğü bir antrenöre mesaj yazıp “ben nerede futbol oynayabilirim?” sorusunu yöneltmesiyle aldığı yanıt sonucunda harekete geçer ve seçmelere gider:

Bir tane hoca var, top sektir dedi, top sektirdim, top sektir dedi sektiriyorum, kafana al dedi, aldım, adam git evraklarını al getir dedi. Bilmiyorum ki o zaman bir şey. Cuma erken gittim ki, beşe kadar her yer açık, (heyecanla anlatıyor), ya nasıl, şimdi olsa derim ki ulan nasıl yaptın bunu. Adam dedi ki, Pazar günü şu saatte şurda ol. Bu adam niye bu kadar hızlı, acaba futbolcu olmak bu kadar kolay mı diye kendi kendime konuşuyorum. (Yeliz)

Yeliz fiziksel sermayesi yüksek futbolculardan biri, en önemli özelliği ise hızlı koşuyor olması. Seçmelerde bu özelliklerini göstermesi sonucunda takıma seçilir, ancak işlerin kolay akması kendisine “Futbolcu olmak bu kadar kolay mı?” sorusunu sordurtur. Elbette, futbol becerisi olmayanların girebildiği bir alan değil kadın futbol kulüpleri. Bununla birlikte kadın futbol kulübünün ve kadın futbolcu sayısının azlığı, futbol oynayabilen kadınları değerli kılıyor. Kadın futbolcuların performansı bu nedenle bir profesyonel erkek futbolcudan beklenen kriterler temelinde değil; ancak elbette topla ilişkisi, oyun algısı, mevkisine göre temel becerileri yerine getirebilme özellikleri belirleyen oluyor. Bununla birlikte, çocukluk ve ergenlik döneminde futbol oynayan yetenekli kadınların çok azı yetişkinlikte

futbol oynamaya devam etme şansı bulabiliyor (118). Futbol becerisi bir kulübe girebilmek için ilk ihtiyaç duyulan sermaye türü iken, Türkiye’de kent bazında kulüp sayılarının azlığı, kadınlar için alternatif kulüp olanaklarının olmaması (tam tersi de geçerli, kulüpler için alternatif oyuncu sayısının azlığı) sosyal sermayeyi devreye sokuyor ve bir futbolcunun sosyal sermayesi ne kadar zengin ise, kulüple tanışma olasılığı artıyor. Okul takımları olanağı olmayan Yeliz ve Zeynep ise, kendi çabaları ile bir kulübe ulaşıyorlar. Her ikisi de sahip oldukları yatkınlıklar neticesinde bir kulübün oyuncusu olmak istiyorlar ve bunu kendi girişimleriyle başarıyorlar.

Kadınların bahsettiğim bu kulüpleşme süreçlerinde ebeveynlerinin rolü ve konumu nedir? Bir diğer alt bölümde bu sorunun yanıtını oluşturan bulgular yer alıyor.

4.4.3. Sahadaki 12. Güç: Aileler

Aile içerisindeki ilişkiler, sosyal sermayenin bir bileşeni olarak anahtar konumdadır (117). Bu anahtar, kulüpte lisanslı sporcu olmaya başlayan kadınların ebeveynlerinin kızları 11-17 yaşlarındayken kendilerine “kulüpte futbol oynayacağım” dediklerinde karşı çıkmamalarını sağladı. Diğer bir ifadeyle kızlarının futbol oynamasını istemeyen Yelda ve Deniz’in ailelerinde olduğu gibi durumlar yaşansa da, kızlarına engel olamadılar. “İzin alma” söz konusu kız çocuğu olduğu için alana girmenin ilk gereksinimlerden biri. Görüştüğüm on anne/baba da “destek oluyoruz” ifadesini kullandı. İlgili alanyazındaki çocukların spora katılımı ve aile desteği konulu araştırmalarda aile desteği lojistik (maddi), bilgisel ve duygusal destek olarak kategorize ediliyor (45, 276-278). Kızlarının sportif faaliyetlerine ekonomik yatırım yapmak, antrenmanlar için ulaşım sağlamak, kendi zamanını kızlarının sportif çalışmalarına göre organize etmek *lojistik destek (maddi destek)*; spor dalına özgü taktik ve teknik bilgi aktarımında bulunmak, kulüp ile ilgili problemlerde çözüm önerileri getirmek *bilgisel destek*; kızlarının sakatlanma, başarısızlık ya da isteksizlik durumlarında cesaret verme, yönlendirme yapmak ve sportif faaliyetlerini engellemek yani izin vermek ise *duygusal destek* kategorilerinde yer alan bazı öğeler.

Bu çalışma kapsamında ailelerin ve kadınların “destek” kavramına yükledikleri anlamları analiz ederken bu kategorilerden en çok duygusal ve bilgisel

desteğin ön planda olduğunu gördüm. Desteklerin biçimi ve yoğunluğu ise ebeveynlerin spora ilişkin habituslarına, tek ebeveyn olup olmamaya ve ebeveynin cinsiyetine göre farklılık gösteriyor. Bu bölümde ebeveynlerin kızların birer kulüp oyuncusu olma pratiklerine destek verme türlerini ve ebeveynlerin yaklaşımlarını inceliyorum.

Öncelikle yaşları 42-55 arasında değişen anne-babalar kızlarının tercihini önemsiyorlar. Nazım'ın kızı için “bir ideali var” ifadesi, Deniz'in babasının ikna olup ardından “*Biz bunu Deniz'e bırakalım, eğer ben bu işi yaparım diyorsa ne diyorsa desin*” cümlesi, Behice'in annesi Gülşen'in “*Büyük kızımın da bildiğim için, tamam nasıl istiyorsan öyle olsun dedik*” ya da Zafer'in Meltem için “*Kenar mahalledeydik mesela, o derecedeyken bile oynamasına izin verdik. Çünkü oynuyordu, kızlarla falan oynamıyordu*” cümleleri kızlarının istekleri doğrultusunda onay verdiklerini göstermektedir.

Görüştüğüm anneler içerisinde kendi çocukluğunda ya da gençliğinde “yaşayamadıklarını”, kızlarının yaşamasını isteyen iki anne vardı. Bu sadece futbol ile ilgili değil, bir bütün olarak sporla ilişkili. Örneğin gençliğinde karateyi sakatlığı nedeniyle bırakan Hatice “*Kendim çok istedim bitiremedim, çocuklarım olursa ikisini de vereceğim*” diyerek Aslı ile birlikte abisini karate kulübüne yazdırır. Aslı da spora nasıl başladığını sorduğumda “*5 yaşında başladım. Benim annemin kolu kırılmış, ordan hevesi varmış, demiş ben gitmedim kızım gitsin.*” ifadeleriyle anlatmaya başlar. Bununla birlikte annesinin “*İlk başlarda ben karateye niye verdim, karate daha disiplinli çünkü kurallar çok katı, kendim gittiğim için biliyorum. Hani daha düzen daha tertip oluyor ya, disiplin oluyor*” ifadesinde görüldüğü gibi kızının “disiplinli” yetişmesini isteme ön plandadır ve Aslı'nın karateden futbola geçmesi sürecinde ise kızının isteğine bırakır. Kuşaklar arası farklılardan dolayı, kendi dönemlerinde imkanı olmayan anneler kızların önlerine çıkan fırsatı değerlendirmelerini istemektedir. Derya da 20 yaşlarına kadar köyde futbol oynayıp, 24 yaşından 26'sına kadar bir kulüpte futbolcu olan annedir; kendi yaşam koşullarından dolayı devam edemediği futbola kızının devam etmesi için onun arkasındadır:

Evlenince bırakmak zorunda kaldım futbolu... Kızım küçük yaşta çok seviyordu futbolu. 8 yaşında gördüm, hımm baktım tamam dedim buna,

yetenekli. Şuradaydı evimiz o zaman, şurada boşlukta top oynardık. Hatta mahallede kadını, Yasemin ablayı, Güngör ablayı onları da toplardım oyun oynardık biz. Serpil aynı ben. Hırslı. Yeteneği, benden de belki daha üstün belki ben okumadığım için, belki hayat okulu okuduğum için... Şimdi kızım yapıyor ama. (Derya, Serpil'in annesi).

Bu çalışma kapsamında açığa çıkan temel öğelerden bir diğeri futbolun kızlar açısından bilinmezliğinden kaynaklı ebeveyn olarak kurumun kızına “sahip çıkmasının” beklenmesi. “*Selma ilkokula giderken voleybol takımında oynuyordu. Okul maçları başladı, voleybolu değil de futbol bölümünü seçti. Spor hocası dedi ben futbol oynatacağım. Hocam siz oynatarsanız biz destekleriz. Arkasında durursanız, okul arkasında durursa biz destekleriz dedim*” diye anlatan Nazım gibi kızları bir okul ya da kulüpte oynamaya başladığında ebeveynlerin ilk beklentisi kızlarına sahip çıkılmasıdır. Ebeveynlerin kızlarının sporcu olacağı kulübe güven geliştirmelerinin önemi, ilgili spor alanyazınında sıklıkla ortaya konulan bir bulgudur (45). Bu çalışma kapsamında da özellikle bazı anneler, antrenörlerle tanışma ve onlara güvenme meselesini konu edindiler, bu annelerden biri de Asiye'nin annesi Gülsüm'dü: “*Mesela Kemal hocayla tanıştım, onu tanıyınca zaten, bir de Yalçın diye hocası vardı, onu da tanıyınca zaten içim rahat etti yani. Ha dedim emin ellerde... Allaha bin şükür çok iyi bir beyefendi Kemal hoca, o yüzden gönlüm rahat gönderdim... Hocam dedim önce sana sonra Allaha emanet. Hanımıyla da tanıştım hocanın, gerçekten de içim rahat ede ede emanet ettim.*” Asiye'nin, Özlem'in ya da bir dönem olduğu gibi Serpil'in annesi gibi tek ebeveynlerde daha sıklıkla karşılaştığımız bir yönelimdir “emanet etme” çünkü futbol takımı Hatice'nin ifadesiyle “*aile gibi güvenilir*” olmalıdır.

Ancak futbolcu ailelerin ekonomik sermayeye sahip olmamaları asıl olarak kurumdan beklenen desteğin mali yönünü de açığa çıkarır. Diğer bir ifadeyle, lojistik destek sunmaya elverişli ekonomik sermayesi olmayan aileler kurumun “kol kanat germesini” beklemektedir. Nazım'da olduğu gibi arkasında durma beklentisi, Özlem'in annesi Nihal'in alıntısında da görülmektedir: “*İlkokulda oynuyormuş herhâlde Özlem, bunu öğretmen fark etmiş. Bir gün toplantı yaptık, öğretmenlerle görüştük sizin kızınızın böyle bir kabiliyeti var, ben dedi bunu oynatacağım izniniz nedir? Tabi, ben dedim ki madem o şeyi yakaladıysanız Özlem'de, ben bir şey*

demem dedim. Ama siz gösterecekseniz, siz kol kanat gerecekseniz... Maddi manevi yardımcı olamasam da dedim.. para maddi sıkıntı olursa dedi sizi hiçbir zaman rahatsız etmeyiz. Allah razı olsun, yani adam elinden geldiği kadar da yardımcı oldu.”

Görüşüğüm bazı anne-babalar futbolun pahalı bir spor dalı olmadığından bazıları ise ekonomik açıdan zorlandıklarından bahsettiler. Ancak hepsi de kızlarının ihtiyaçlarını “olabildiğince” karşılayan ebeveynler. Örneğın Meltem’in babası Zafer “Zorlandığımız yer yok yani. Gel git oluyor işte, antrenmanları oluyor. Onların masrafı oluyor. O da tabii çocuğa yani, onlar görünmüyor. Yoksa zorlanacak bir şey yok. Güllü seven dikenine katlanıyor zaten (gülüyor)” ifadeleriyle futbol oyunun aile bütçesini zorlamadığından bahsetti. Mehmet ise, esnaf bir baba olarak kendi ekonomik geliri olduğu için kızına her olanağı sunduğunu söylerken “Ama ekonomik gücün olmadığı zaman pahalı bir spor tabii ki” yorumunu yapar ve görüşme yaptığımız ortamda bulunun Deniz’in amcasına “İlk kramponlarda sen 400 lira mı verdin 300 lira mı verdin?” diye sorar; amcası da “300 lira. Bugüne kadar hiç olmadı 20 bin lira harcadık, bir 20 bin lira harcamışızdır, tabii mükemmel demiyorum da, çocuk biraz eksik de kalıyor” yanıtını verir. Görüşmelerim içerisinde net bir rakam veren sadece Mehmetler oldu; diğerleri için kulübün formaları, kıyafetleri, malzemeleri karşılaması ve deplasmanlara giderken yine kulübün kontrolünde olması, krampon ve harçlık ile “halledilebilecek” bir spora dönüştürür futbolu:

Ben size şöyle söyleyeyim bugün normal orta gelirli bir ailenin çocuğu da çok rahat bu sporu yapabilir. Selma’nın bize öyle masrafı olmaz. Bir senede 2 tane krampon alırsız, eşofmanı normal saha şeylerini futbol kulüpleri karşılıyor. Biz sadece krampon alıyoruz, yol masrafını, otelini karşılıyor, yemesini içmesini karşılıyor. Yiyorsa kendi özel zevki yemezse o da yok yani cebine koyduğum para belki geri geliyor. Bir aileyi ekonomik etkileyecek bir sektör değil yani. (Nazım, Selma’nın babası)

Biz hepimiz çalıştığımız için bizi pek fazla etkilemedi ama normal bir aile olsaydık etkilerdi. Çünkü aldığı bir krampon 250-300 milyon. Yanlış mıyım? Normal bir aileyi etkiler ama şimdi hep beraber çalışınca maddi durum

rahat. Ama kendi de alıyor, aldığı paradan kendi de harcıyor yetmediği yerde anne bana destek çık diyor, öyle yürüyüp gidiyor. (Şahin, Aslı'nın babası)

Behice'nin sporu bizi sıkıntıya sokmuyor. Sokmuyor derken çünkü kendi bir şeylerini yapmaya çalışıyor. Ya da kendi harçlıklarından yapıyor. Nasıl diyim, yetmediği yerler oluyor ama bir şekilde idare etmeye çalışıyorsun, onlara da belli etmemeye çalışıyorsun, yani anca öyle oluyor, kızım bak şunla idare et, bir dahakine şöyle yaparız, böyle yaparız, öyle yani. (Gülşen, Behice'nin annesi)

Tahir Hoca kendi kızı gibi görüp de destekçi olduğu için biraz da rahatız o konuda. Hani maddi manevi yönden hep sahip çıktığı için, içimiz de rahat ettiremiyoruz, alamıyoruz yapamıyoruz diyeceğimiz bir durum olmadı. Destekçi oluyor zaten Tahir Hoca. (Derya, Serpil'in annesi)

Ancak görüştüğüm aileler içerisinde dönemsel olarak krampon almak için maddi yetersizlik yaşayan anne-baba da vardı. Kızının futbol kulübüne gitmesine çok sevinen “kızıma çok güveniyorum, gittiği yere kadar gitti, çok destekliyorum” diyen bir anne olarak Senem, Devrim ilk kulübe girdiğinde böyle bir sıkıntı yaşadıklarından bahseder. Bu sorunu çözebilmek için eşi ek iş bulur ve Devrim’e krampon alırlar. Aynı doğrultuda annelerden Nihal de kıyafet alımı konusunda zorlandığını anlatmıştır: “Bana Özlem geliyordu anne bana futbol şeyi, ayakkabı lazım. Hem de pahalı spor ayakkabı, kıyafet ya. Ben açıkçası dedim onu alamam. Hem de takımında böyle satmaya kalkmışlar, geçmiş şey, ben dedim bunları alamam dedim. Abisi dedi kızım bunlar pahalı ben dedi nasıl alayım... Gerçekten o şeyleri çok pahalıydı. Hele ayakkabıları pahalı pahalı şeyler.”(Nihal). Nihal’in kızı Özlem ise “Allaha şükür alabiliyordum ben, ama tabii ki en iyi kramponu giymek istiyordum, ama en iyi kramponu giyemediğim zamanlar da oldu, ama ben bırakmadım, bırakmak istemedim futbolu. İyi kötü giyecek her şeyim vardı benim.” der, annesinin bıraktığı noktadan. Burada kritik olan ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri yetersiz ebeveynlerin ekstra bir efor sunmadan, kızlarının sportif bir faaliyet içerisinde olabilmelerinin olanaklı olmasıdır. Ebeveynlerde “duygusal desteğin” ön planda olmasını, lojistik destek yoksunluğunu Zeynep’in alıntısının bütününde görme şansımız oluyor:

[Kulübe girince] Amca çocukları çok mutlu oldu, çünkü ben onlarla sokakta oynuyorum. Onlar benim başarımı her zaman isterlerdi. Ailem de karışmıyor, annem de babam da git diyor, sorun olmaz, git kızım tabii diyor, abim de kardeşlerim de git dediler (izin verici, duygusal destek). Şöyle bir sıkıntı oluyordu, yol parası sıkıntısı. O zamanlar tabii 5 çocuk var, baba çalışıyor, annem de çalışıyordu. Ailem de destek çıkıyordu, git yap ama, kalkıp da öyle bir güçleri yoktu yani (lojistik destek yoksunluğu), ekonomi ile alakalı değil de yani çevreleri de yoktu futbolla ilgili, bir çevresi olsa der ki bu benim kızım, alın (sosyal sermaye yoksunluğu). Öyle bir durumları da yok. Ne yaparsam kendim yapıcım diyordum, kimse elini açmadı yani o konuda (ailesinden kendisine aktarılamayan sosyal sermaye yoksunluğu). Bende öyle bir şey olmadı, böyle bir şeyleri yoktu yani. Ben bu zamana kadar kimsenin desteğiyle gelmedim, kimsenin. Yani hiç kimse olmadı. (Zeynep)

Asiye de, Zeynep gibi, “kendi kendine” yolunu bulan bir sporcudur ve annesi Gülsüm’ün kendisinin bir anne olarak yapamadıklarının bir kulüp tarafından karşılanmasına çok sevindiğinden bahsetmesi ve “Gitsinler, yapabildiklerini yapınlar ama büyük bir kısıtlılıkla diyorum, sadece onu diyorum, güle güle git diyorum, ne yaptınız diyebiliyorum, yapabildiğim bu” demesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bazı annelerin, sınıfsal konumlarından kaynaklı yaşadıkları yoksunluk cinsiyetlerinden kaynaklı daha görünür olmaktadır. Çünkü annelerin büyük bölümü, kulüp ortamına, tribünlere, halı sahalara babalardan daha az giden; kızlarını kulübün antrenörlerine emanet kişilerdir: “Ben yapa... ben yapamadım mesela hiçbir şeyle ilgilenemiyorsun, elinden bir şey gelmiyor, ama çocuğun arkasında sadece arkasındaydım. Hani bir yardımım olmadı, onu götürüp getirmedi.” (Gülsüm, Asiye’nin annesi)

Destek kapsamında ön plana çıkan diğer bir öge de kızların maçlarının izlenip izlenmemesidir. Çünkü, Cote ve Hay (278), maddi destek kapsamında ebeveynlerin çocuklarının maçlarını izlemesinin önemli olduğunu belirtir. Görüşme yaptığım kadınlardan Serpil’in ve Aslı’nın anne ve babaları, Meltem’in, Selma’nın ve Deniz’in ise babaları evdeki ve bazen deplasmandaki maçları izlemeye giden ebeveynlerdir. İçlerinden deplasmanlara ve turnuvalara en fazla giden ebeveynlerden biri Deniz’in babasıdır. “Kızınızın maçlarını izler misiniz?” soruma, kızına yıllarca

futbolu “yasaklayan bir baba” olarak “*Ya sen ne diyorsun! Deniz’den önce maçı biz iple çekiyoruz ki hafta sonu gelsin de burdan maça gidelim. Annem, büyük annesi, kızlar, abimin hanımı biz hep beraber maça gidelim*” yanıtını verir. Mehmet’e neden maçlara gittiğini sorduğumda ise “*Futbolu seviyorum, kızımı izlemeyi seviyorum*” ifadesiyle yanıtlar. Özellikle ulusal ve uluslararası turnuvalardaki maçları kaçırmamaya çalışan bir babadır: “... *Turnuvaya gittik, orda da inanın hocam, seyirciler var, genç arkadaşlar, orda diyorlar ki 77 numaranın ismi ne diyorlar, dedim ki Deniz dedim gençler, benim kızım dedim, Deniz gol gol gol diyorlar ki benim kalbim duracak... Çünkü heyecanlanıyorum, ağlayacağım da geliyor. Bunlar gurur verici şeyler.*” (Mehmet, Deniz’in babası)

Aslı’nın annesi Hatice kızının futbola geçmesi ile birlikte futbol maçları izlemeye başlayan biridir. Aslı, kendisi sayesinde annesinin futbolu sevmesinden memnundur. Annesinin ilk zamanlar yadırgadığını, izlemeye başladıkça futbola da alıştığını belirtir. Öyle ki, annesi, çevresinde kızların futbol oynamasına karşı olanları da ikna etmeye başlayan bir anneye dönüşür. Hatice, anneler içerisinde kızının sportif yaşantısını birebir yakından takip edenlerden biridir. Kendi anlatımlarıyla “güven sorunu olduğu” için değildir deplasmanlara gidişi, kızlarla birlikte olmak, “o heyecanı yaşamak” içindir. Eşinin sürekli futbol izlemesinden “bıkan” bir kadın olarak, kızıyla birlikte futbol izlemeye başladığını, kızının oynadığı kulüplerde “anne” konumuna yerleştiğini anlatıyor:

Ben nasıldı biliyor musun, tamam ben takım tutuyordum Galatasaraylıydım da pek futbolu öyle çok çok seven bir insan değildim. Niye biliyor musun? Hep bunun yüzünden (kocasını gösteriyor). Sabah akşam maç izliyordu o yüzden bıktırılmıştı beni. Şimdi kızım da olunca biraz daha ısındım. Isındım derken ben de bakmaya başladım. Takımın annesi oluyordum, bana anne derlerdi. Hoca da bana güvenirdi mesela yeni bir futbolcu gelirdi hemen gelir bana derdi ki bu sana teslim, burada kalacak. Severek gidiyorum bir de maçlara. Baştan sona hep gittim. (Hatice, Aslı’nın annesi)

Bahsettiğim anne-babalar dışında kızlarının maçını düzenli takip eden ebeveynler yoktur; “çalışma koşulları” ve “ilgi” belirleyendir. Devrim’in annesi Senem, Behice’nin annesi Gülşen, Asiye’nin annesi Gülsüm kızlarının futbolculuk yaşamları boyunca maçlarına bir ya da iki kez gidebilen kadınlardır. Özlem’in annesi

ise hiç gidememiştir. Senem, Devrim daha çok küçükken bir maçına gitmiştir ve babası da “zaman buldukça” gidebilmektedir: *“Bir kez gittim. Eşim o gün izin erken aldı, beraber gittik. Babası da hep çalıştığı için o bir kaç kez gitti, maçtan sonra yemek yedirirdi, öyle ben gidemedim.”* Gülsüm ise Asiye’nin maçına bir kere gidebilen bir annedir ve ortama yabancılığını vurgular: *“Maçları Ilıca’da oluyor, oralara gitmeyi bilmiyorum. Yeni işe başladım, Asiye telefon etti bir gün, anne benim maçım var. Ama çok istiyorum gitmek.. iş yerindeki patronlarımdan rica ettim benim kızımın maçı var gidebilir miyim diye, ‘hadi git’ dediler. Sevine sevine gidiyorum. İndim, epey bir mesafe yürüdüm. O zaman da maalesef bayağı bir yenilmişlerdi...Ama çok güzeldi, hani böyle işin ciddiyetini o zaman anladım açıkçası... Gençler var tezahürat ediyor, babaları var bir tane, kızın babası bayağı hakim işe, ben bilmiyorum, yabancıyım. O gün dedesi de geldi. Dedesine ben söylemiştim.”*

Görüşmemizin ardından beş ay sonra babasını kaybedecek olan Yelda, annesinin ve babasının futbolu sevmediklerinden ve kendisinin de oynamasını istemediğinden kaynaklı lisanslı futbol hayatının dördüncü yılında ilk kez izlemeye geldiklerinden bahsetti. Zeynep’in babası maçlarını hiç izleyemedi, annesi ise maçlarına gidemedi. Kuzenleri ve abileri ise olabildiğince gelmişler maçlarına. Sokaklarda kuzenleriyle top oynayan Zeynep ilk maçının heyecanına bir de onların gelmesini ekleyerek anlatıyor: *“İlk maçımda ailem geldi izlemeye. Girdim, tabii tedirginlik de vardı. Amcamın çocukları, abimler gelmiş. Ve ben onlara karşı ayaklarım titredi. Hoca sen gireceksin dedi. Amcamın oğlu taktik veriyor Zeynep Zeynep diyor bak bunları yap bunları yap.”* Kızların maç esnasında ailesinin tribünde olmasını istemelerini bir yandan heyecanla ilişkiliyken, bir yandan da *“Ailemin maçlarıma gelmesini istemem. Çünkü futbol biraz şey bir oyun, her şey olabiliyor. Birden ayağın kırılabilir, burnun kırılabilir, her şey oluyor bu gördüğümüz şeyler. Onlar olursa futbola bakış açıları değişebilir, benim oynamam konusunda, hem böyle hem de biraz benim heyecanım da oluyor.”* ifadeleriyle Hande’nin bahsettiği gibi oyuna devam edebilmek için stratejiye de dönüşüyor: ailesinin futbola bakış açısının değişmemesi için onları tribünlerden uzak tutuyor.

Sonuç olarak, futbolcuların sosyalleşme tarihleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlar olarak sermaye, değerini alan dinamikleri içinde kazanan bir

toplumsal ilişkidir (279); yani kadınların futbola yatkınlıklarının ortaya çıkması sahip olunan sermaye türlerine göre belirginlik kazanır. Bourdieu'nün altını çizdiği önemli noktalardan biri alandaki deneyimlerimizin ve alanın sahip olduklarının bize toplumdaki eşitsizliği kabul etmeyi öğretmesindeki etkisidir (197). Yani alandan neyi bekleyeceğimizi öğrenir ve onu habitusumuza katarız, böylece oyuna bağlılığımızı sağlayan getireceği ödüllere (ki bu ödüller eyleyicinin habitusu ve alanın illusiolarına göre belirlenir) sahip olma arzumuzdur (197) (sy., 81). Bu doğrultuda diğer alt bölümde eyleyicilerin alandan beklentilerini analiz ediyorum.

4.4.4 Alanın Cinsiyetli Çıkarları

Habitus, ürünü olduğu bir toplumsal dünyayla karşılaştığında kendisini “sudaki balık gibi” hisseder, suyun ağırlığını fark etmez ve gerçekliği sorgulamaz (48). Bunun anlamı kadınların alana taşıdıkları habitusuyla, alanın sahip oldukları ve olacaklarının, son derece uyumlu olmasıdır. Habitus, insanların ne isteyeceğini, edineceklerinin şansının ne olduğunu ve alanla ilişkili olarak nasıl erişileceğini anlamamızda bir anlayış sunar (112). Örneğin, Feride ve Kemal antrenörler, futbolun kadınlara deplasmanlar sayesinde farklı şehirleri görme, takımda sosyalleşme ile birlik ve beraberlik duygusunu edinme, kendilerine güvenme, anne-babadan bağımsız hareket edebilme, sağlıklı olmayı öğrenme, spor yapabilme, tesislerde ve deplasmanlarda farklı yemekleri yiyebilme olanaklarını sunduğunu belirttiler. Ebeveynleri de benzer yönlere işaret etmekle birlikte Serpil'in annesi Derya, Asiye'nin annesi Gülsüm, Devrim'in annesi Senem ya da Aslı'nın annesi Hatice gibi anne-babalar kızlarının özellikle özgüven ve arkadaş çevresi kazandıklarını vurguladılar. Devrim'in annesi kızının yaşamındaki futbolun rolünden bahsederken “kişiliği oturdu” vurgusunu yapması ve “*Devrim çok içine kapanık bir çocuktur. Çok içine kapanıktı. Şimdi futbol Devrim'e çok şeyler kattı. Devrim'in öncelikle kişiliği oturdu, çok dışarı gittiği için ufku açık oldu. Ergenlik yaşadı ama o süreci bana yansıtmadı. Anne ben gideyim idman yapayım anne ben maç yapayım oynayayım stres atayım, böyle laflar oluyordu*” ifadeleriyle de spor yaşamının öneminden bahsetmesi, yine futbol ve cinsiyet arasındaki ilişkiden kaynaklanan özelliklere sahip. Neden? Bu bölümde bunun nedenlerini analiz etmeye çalışacağım.

Futbolun iki haftalık periyodlarla deplasman yolculuklarını içeren yapısı ebeveynlerin kızlarının özerkleşmesine olanak tanıdığını belirtmelerine neden oluyor. Özellikle babaların kızlarının bağımsızlığını kazanmasına yönelik yaptıkları vurgu dikkat çekici. Bunlardan biri olan Zafer'e futbolun Meltem'e ne kazandırdığını sorduğumda “*Öncelikle özgüven kazandırdı. Kendi başına küçüklüğünden beri çarşıya gidiyor, gideceği yerleri biliyor, bir çok şehre gittiler, oradan da bir özgüven geldi. Öyle çocukluk, ana babaya sığınma gibi kalmıyor*” yanıtını verdi. Benzer yanıt, kızı henüz 15 yaşında olan Nazım'dan da geldi:

Deplasmana giden bir kişi kendi kendine bakabilecek bir kişidir. Öz güven kazandı. Bağımsız bırakacaksın bayan diye veya bir kız diye kısıtlamayacaksın serbest bırakacaksın, kendi özgüvenini kazanacak. İki, yaşantısı değişti, yatış kalkış saatleri değişti. Kendine bakma düzeni oluştu. (Nazım, Selma'nın babası)

Nazım ve Zafer'in, kızlarından bahsederken bağımsızlığı öne çıkarmaları tesadüf değil. Sporun özellikle kadınlara ve kız çocuklarına kazandırdığı “özerklik”, kadının toplumdaki konumundan sıyrılmasına olanak tanıyan bir kazanım. Ebeveynler, kızlarının “kendi ayakları üzerinde durabilmelerini” istiyorlar, bunun aracı ise bugün için spor, yani futbol. Bourdieu (64) alt sınıftan kız ve oğlan çocukları için sporun kendi içinde bir amacı olduğunu, orta sınıftakilerin ise daha çok sonlu bir amacının olduğunu belirtir. Bu bağlamdan değerlendirdiğimde futbol düşük kültürel ve ekonomik sermayeli ailelerden gelen kız çocukları için sosyal sermaye kazanımında ve kendi kaynakları ile edinemeyecekleri seyahat etme, farklı kentlerde konaklama gibi kültürel değerleri kazandıkları bir adres konumundadır; futbol, takım oyunu ile paylaşımın ve birlikteliğin öğrenildiği bir “kız kardeşlik” sistemidir.

Bourdieu alandan beklenen çıkarların her zaman ekonomik olmadığını belirtir (48). Peki, kadınlara göre futbol onlara ne kazandırıyor? Futbol “sağlıklı olmayı” (Özlem, Devrim, Deniz, Meltem), “dışa dönüklüğü” (Özlem), “sosyalleşmeyi” (Hande, Zeynep, Meltem), “erkekler kadar futbol bilgisi edinmeyi” (Özlem), “kendine güvenmeyi” (Özlem, Zeynep, Deniz), “içki, sigara gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmayı” (Devrim), “arkadaşlıkları” (Devrim, Deniz, Meltem), “gündelik hayatını verimli geçirmeyi” (Devrim, Asiye), “tembel bir insan olmamayı”

(Yelda), “başarı duygusunun tatminini” (Yelda, Devrim), “üniversitede okuyabilmeyi” (Hande, Banu, Ela, Deniz, Aslı), “yeni insanları ve kültürleri tanımayı” (Hande, Meltem), “insanların niyetlerini tanımayı” (Yeliz), “dostlukları” (Yeliz, Behice), “antrenörlerden baba sevgisini” (Yeliz, Meltem), “bir yerlerde söz sahibi olmayı” (Behice), “sorumluluk kazanmayı” (Behice), “disiplinli yaşamayı” (Behice), “kendini güçlü (fit) hissetmeyi” (Asiye), “zevk almayı” (Deniz, Yeliz, Zeynep, Asiye), “biz olma duygusunu” (Aslı), “mutluluğu” (Zeynep, Yeliz, Deniz) kazandıran bir spor dalı kadınlar için. İçlerinden sadece Aslı, bireysel spordan (karateden) futbola geçen biri olarak kaybettiklerini ve kazandıklarını teraziye koydu; ben ile başlayan cümlelerden, biz ile başlayanlara geçtiğini anlattı, çünkü *artık takım olarak hep birlikte oynuyordu; ayrıca karate spor dalında aidat, otobüs paraları annesinin ekonomik yükünü arttırıyordu.*

Kadınların futbol ile kazandıklarını belirttikleri özellikler, yaşamlarında sosyal konumlarını sınıfdaşları içerisinde bir adım “öteye” götüren, kritik yaşam döngü dönemeçlerinden daha “kolay” geçmelerini sağlayan özellikler. Bunlar aynı zamanda her bir kadını yaşamlarının farklı alanlarında güçlendiriyor. Aslında bu, bir sosyal alan olarak Umutsor kadın futbol takımını aşan bir nitelikte, yani genel olarak sporun kazandırdığı ile yakından ilişkili; sporun psikolojik, sosyal ve fiziksel gelişime olumlu katkıları ilgili alanyazında ortaya konuluyor (280). Sporun kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmesi spor feministlerinin odaklandıkları konuların başında geliyor (4, 53, 56). Spora katılım yoluyla kadınların kendi bedenlerini tanımaları ve bedensel yeterliklerini fark etmeleri, onların kendilerini algılama biçimlerini ve özgüvenlerini olumlu yönde etkilerken, spor kendini ifade etme özgürlüğü ve hareket etme özgürlüğü sağlıyor (281, 282). Bu çalışma kapsamında kadınların ortaya koydukları kazanımları, futbolun kadınları güçlendirmesiyle açıklayabileceğimiz gibi, Bourdieu’nün kavramlarından bulguları analiz etmeye devam ettiğimde alanı kadınlar için değerli kılanın kültürel ve sosyal sermaye kazanımı olduğu sonucuna varabiliyorum. Alanda ekonomik çıkarların değerli olmaması; bir gruba ait olma gibi sosyal ve eğitim gibi kültürel çıkarları değerli kılıyor. Çünkü merkezde sınıfsal habitusla birlikte “kadın olma” yer alıyor. Örneğin, ilgili alanyazının ortaya koyduğu genç erkek futbolcular için kültürel sermaye gelişiminin yetersiz olması (eğitim niteliklerinin kazanılması) ve eğitimden ziyade

futbol kariyerlerine odaklanmaları bulgusunun (51, 116), bu tez kapsamında gördüğüm on dört kadının on üçü için geçerliliği bulunmuyor. Aşağıda alıntıladığım anne-baba görüşmesinin de ortaya koyduğu gibi kadınların futbol dalında profesyonel statüde olmaması, olmasına yönelik TFF'nin bir yatkınlığının olmadığına bilinmesi ve TFF yöneticileri ile antrenörler tarafından futbolun kadınlar için eğitim ve meslek sahibi olma olasılığını arttıran bir spor dalı olarak tarif edilmesi alandaki tüm eyleyicilerin futboldan beklentilerini belirliyor.

Hatice: Maddi beklentim yok ama para olsa daha iyi olur. Şimdi bak, benim ondan bir beklentim yok ama olsa daha iyi olur. Kendine harcar bana getirsin versin bir şey yok.

Pınar: Futbolu meslek edinsin futboldan para kazansın, böyle bir beklentiniz var mı?

Hatice: Yok, onu istemiyorum.

Şahin: Yok, öyle bir beklentimiz yok.

Hatice: Ben okulunu bitirsin, öğretmen olsun. O onu oynadığı kadar gittiği yere kadar gitsin istiyorum.

Şahin: Zaten öğretmen olacak, sporla iç içe olacak.

Hatice: Ama öğretmen olsun!

Erkek futbolcularla görüşmelerinde futbolu seven babaların çocuklarını desteklediğini belirten Elmas (267), bu futbolcuların ailelerinin beklentisini karşılamak ve gelecekte ailesine bakmak gibi ifadelerin özellikle sosyo-ekonomik geliri düşük ailelerde yukarı doğru hareketlilik beklentisinin etkili olduğunu ortaya koyar. Ancak, bu çalışma için Elmas'ın belirttiği yaklaşım geçerli değildir. Futbolcular arasında sadece Serpil “Avrupa’ya gideceğim ve anneme bakacağım” derken, Zeynep de “kazandığımı anneme gönderiyorum” demiştir; onlar dışındaki hiçbir futbolcu “aileme gelir kaynağı sağlayacağım”, hiçbir anne baba da “futbol ile aileye katkısı olur” ifadelerini kullanmamıştır. Eğitim alma olanağının varlığı, aileler açısından kızlarının kendisini futbol ile kurtarmasında cisimleşmektedir. Bu nedenle de ebeveynlerin kızlarının oynadığı futboldan “aileye aktarılacak maddi bir beklentileri” yoktur:

İdeali var, Besyo'ya girip beden öğretmeni olmak. Bunun için biz hiçbir zaman hayır sen yapamazsın demedik. Bu idealler karşısında futbol demesi

ilk başlarda annesi yapar mı yapamaz mı çelişkide kaldı, sonradan anlatmamız, bilgilendirmemiz, bayan maçlarını seyrettirmemiz tamam olacak dedi yapabilir isterse dedi. Maddi olarak maddi olarak hiçbir şey düşünmedik, sadece kızımız belirli bir yerlere gelsin belirli amaçlarıyla uğraşsın. Milli olsun, Türkiye'yi temsil etsin bizim en büyük idealimiz bu. Biz hiçbir zaman maddi düşünmedik, düşünmeyiz de bu saate kadar zaten düşünmedik bu saatten sonra da zaten düşünmeyiz. (Nazım, Selma'nın babası)

Nazım'ın alıntısında geçen "ideal" futbolun cinsiyetli idealini; yani futbolun cinsiyetli araçsallığını oluşturur. Ailenin habitusu ve futbolun cinsiyetli yapısı kızlar için "bir üniversitede okumayı" ideale dönüştürür. Zeynep ailesinin kendisine "Git kendini göster, belki ordan kurtarırısın kendini, git diyorlardı" dediklerinden bahsederken, Behice'nin annesi Gülşen kendini kurtarmayla meslek sahibi olmasını kast ettiğini ortaya koyar: "Okulunu bitirip, bir meslek sahibi olsun, kendini kurtarsın, başka bir şey istemiyorum yani. Kendilerini kurtarsınlar, kimseye muhtaç olmasınlar tek şeyim o." Kendini kurtarmak, eli ekmek tutmak demektir anne-babalar için. Özellikle eşinin vefatının ardından kendisi bir meslek sahibi olmadığı için daha fazla ekonomik sıkıntı yaşayan Nihal kızının "kendi ayakları üzerinde durmasını" istemektedir. Zafer de kızından beklentisini bu yönde belirleyen bir babadır: "Yani eli ekmek tutsun da. Tabii bu spor da, önemli olan, okul. İnşallah ilerde bir beden eğitimi hocası olur. Olabilirse bizim için de iyi olur, kendisi için de iyi olur. Hayal."

"Milli olmak" için alana girmeyi değerli bulma, ailelerin kızlarının futbol oynamalarına izin ve destek vermelerinde kritik bir öneme sahip. Meltem'in babası Zafer de maddi bir beklenti içinde olmadığını ama millilik bursu için kızının futbolda devam etmesi gerektiğini belirten ebeveynlerden biridir: "Meltem'den benim maddi olarak beklediğim bir şey yok. Kendini kurtarırsa, bir milli maçta resmi maçta oynarsa burs alma şeyi var. Bence okulu açısından burs kazanırsa ona en büyük ödül o olur. Yoksa yani para beklentisi yok. Ben beklemiyorum. Kendini geliştirsin, ilerde bir faydası olur mu işte, kendine özgüveni gelsin." Zafer'in işaret ettiği "millilik bursu", Aslı'nın dünya derecesi neticesinde kazandığı bir burstur; aylık burs dışında, sahip olduğu sembolik sermaye onun futbol alanı içerisinde tercih edilmesini ve

Umutspor futbol kulübüne transfer olmasını da sağlar ve bu yönüyle annesi kızına yaptığı yatırımın karşılığını aldığını düşünmektedir. Feride antrenör de futbolun kızlar için sadece bu bahsettiğim özellikleri olduğunu vurgular: *“Futbol sadece üniversite kazandırıyor. Yani küçük yaşta başlamış başarılı bir futbolcu milli takıma gittiyse, üniversiteye gidiyor, orada güzel bir burs alıyor. Belki ailesinin ona yapamayacağı kadar güzel bir yardım alıyor. Belli millik sayısına⁸¹ ulaştıktan sonra öğretmen oluyor. Sadece bu kanal var başka hiçbir kanal yok futbolda.”*

Hepsi düşük sosyo-ekonomik ailelerin çocukları olduğu için alanın illusiosu, aile için daha kıymetli; futbolcular açısından da zevk aldıkları bir sporu icra edip okullu olabilmenin olanaklarını yakalamak kıymetli hale geliyor. Kadınların, alana gelirken taşıdıkları habitusları ve sermaye türleri, alandaki konumlarını belirlerken, alanın sahip olduğu yatkınlıklar ve diğer alanlarla ilişkisi de futbolcuların ve antrenörlerin konumunu belirliyor. Bu nedenle bu bölümde ayrıca kadınların futbol alanındaki bireysel hedeflerinin alanın verdiği kadarıyla sınırlı olduğunu göstermeye çalışacağım.

“Milli takım oyunculuğu” ve “beden eğitimi öğretmenliği” hedefleri, futbolcuların alanda kendilerine sunulan ve onların da kabul ettikleri “çıkarları” idi. Kadınlar için, alana girmeyi değerli kılan ve kendilerinin de sorgusuzca kabullendikleri bu illusioların kazanılması sermaye türlerine ve sermaye kaynaklarına bağlı olarak değişiyor. Futbolcular, alana girebilmek için öncelikle fiziksel sermayeye sahip olmaları ve alanda kalabilmek, milli sporcu olabilmek ve böylece alanın daimi tercih edilen futbolcusu olabilmek için bu sermayeyi sürekli biriktirmeleri gerekiyor. Kadınların kulübün çeperinde kalan, kulübün ekonomi-politikasında merkezi bir konum alamayan yapısından kaynaklı futbolcular (ve

⁸¹ Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinin 9. Maddesi milli sporcuların atamasına ilişkindir: *“Olimpiyat Oyunları, Parolimpik Oyunları, Dünya Üniversitelerarası Spor Oyunları (Universiade), Akdeniz Oyunları ile Dünya Askerî Oyunlarında bireysel veya takım halinde yarışmalarda ilk üç dereceye girenler, Uluslararası Olimpiyat Komitesinin tanıdığı spor dallarının büyükler, gençler veya ümitler kategorilerinde Dünya veya Avrupa şampiyonaları ile Uluslararası Askerî Sporlar Konseyince yapılan Dünya veya Avrupa şampiyonalarında ilk üç dereceye girenler,”* ve *“belirtilen yarışmaların takım sporlarında en az on kez ülkemizi temsil ederek milli sporcu belgesi almış olanlar sınav şartı aranmaksızın beden eğitimi alanında aday öğretmenliğe atanmak üzere başvuruda bulunabilir.”* Bu maddenin içerdiği kıstasları yerine getiren futbolcular, beden eğitimi öğretmenliği bölümünden mezun olduklarında doğrudan atanma şansına sahiptirler. Ayrıca sporcu eğitim aldığı ve yine belirli kriterleri yerine getirdiği süre içerisinde millilik bursu alır. (Resmî Gazete. 17 Nisan 2015. Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği. Sayı: 29329).

antrenörler) için ekonomik sermaye birikiminin bir geçerliliği bulunmuyor. Bu nedenle fiziksel sermayenin ekonomik sermayeye dönüşümünün sınırları da minimal düzeyde kalıyor; ancak “hiç yok” değil. Çünkü, sınıfsal konumlarından kaynaklı futbolcular için aldıkları “100 TL” kıymetlidir, bir anlamı vardır ve bedensel bir emeğin sonucudur; ancak bir sermaye yükünü besleyecek, bir diğerine dönüştürecek veya toplumsal hareketlilik sağlayacak derecede kuvvetli değildir.

Fiziksel sermayenin, eğitim alma ve meslek sahibi olma yoluyla kültürel sermayeye dönüşebilen özelliği, kadınların lise ve üniversite tercihlerini belirler. Örneğin, Hande ve Banu, ortaokuldan sonra spor lisesi tercihinde bulunur. Behice, ablasının okuduğu ve futbol takımının olduğunu bildiği bir liseye kayıt yaptırır; Selma, Devrim, Deniz ve Yelda futbol takımının olduğu liseleri tercih ederler. Liseyle ve paralelinde kulüpleşmeyle birlikte futbol kadınların hayatını yönlendiren bir spor dalına dönüşür. Liselerde salon futbolunun (futsal) olması, kızların bazılarının futsala devam etmelerini de olanaklı kılar ki Yelda futsal ile ilk futbola başlayan bir sporcudur ve lise yaşamının seyrini futsal belirler. Yelda, futsaldaki performansı ilerledikçe katıldığı turnuvalarda gözlemcilerin dikkatini çeker ve okul futsal takımlarından gelen teklifler nedeniyle iki kere lise değiştirir, en son gittiği okul ile dünya şampiyonluğu yaşamış milli bir sporcudur artık. İlk başlarda “hoca istedi” girdim dediği futbolun bir branşı olan futsalla millilik bursu kazanan sporcu olarak hem alan içinde “transfer edilmek istenen” bir sporcuya dönüşecek hem de kazandığı bu sembolik sermaye ile farklı bir alana, eğitim alanına girişi kolaylaşacaktır. Deniz de, lise okul takımında dünya derecesi alan bir futbolcu olarak üniversiteyi “dünya derecesi” statüsü ile sınava girmeden kazananlardandır: *“Lisedeki dünya üçüncülüğü hiçbir mülakata girmeden okula girmemin nedenidir. Çünkü ben derecemle başvurduğum.”*

Deniz ve Yelda dışında, alandaki kadınlardan Hande ve Banu da üniversite tercihlerini futbol kulübüne göre yaparlar. Spor geçmişiyle başvurdukları üniversitenin belirlenmesinde ise sosyal sermayeleri rol oynar. Daha önce “hiç aklımda futbol yoktu” diyen iki kadın Umutsportan gelen teklifi olumlu değerlendirerek aynı kentteki üniversitenin beden eğitimi öğretmenliği sınavlarına girmeyi tercih ederler. Bu noktada kadınların futbola yatkınlıkları farklı olsa da ortak

noktaları futbol ile eğitim tercihlerini yapabiliyor olmalarıdır. Banu üniversiteye giriş sürecini şöyle anlatır:

Abla bizim Sivas'ta son maçımız vardı. Benim bura hiç aklımda yoktu. Sivas'ta işte Salih hocanın arkadaşı Kemal Hoca geldi. Orda Kemal hoca izleyince, istemiş hani isterlerse gönder demiş. Bizim de öyle aklımıza geldi. Sonra bize ev tutacaklarmış, orda oynarsınız, orda okursunuz dediler. Sınavları deneyin dediler. Biz de geldik... Kemal Hocanın bizi istemesiyle burada sınavlara girdik, hiç aklımızda yoktu yani. (Banu)

Ailesinin düşük kültürel ve ekonomik seviyelerinden kaynaklı, derslerle olan ilişkilerinin hepsinin farklı boyutta olması (üniversiteye kadar eğitimin merkezde olmadığı bir yaşamda), futbol, eğitimi merkeze taşıyan bir unsura dönüşür. Eğitim aracı olan futbol için, peki kadınların hedefleri nelerdir? Futbolcu olarak kariyer planlamaları nasıl şekillenmektedir? Bir sosyal sorumluluk projesi olan kadın futbolunda futbolcuların hedefleri projenin önlerine sunduğu az sayıdaki tercihlere sıkışıp kalıyor ve bu da, elbette, futbolcuların sahip oldukları fiziksel sermaye ve sosyal sermaye gelişimlerine bağlı değişiyor. Alanda görüştüğüm kadınlardan biri dışında (Banu), hepsi sakatlık olmadığı ve diğer yaşam koşulları (öğretmen olarak atandıkları ilde bir futbol takımının olup olmaması gibi) elverdiği sürece futbola lisanslı birer sporcu olarak devam etmek istediklerini belirttiler. Serpil gibi fiziksel sermayesi yüksek bir oyuncu, antrenöründen de aldığı destekle, Avrupa'da oynamak isterken; Yeliz gibi sadece hayallerini gerçekleştirmek için devam etmek isteyenler de var. Örneğin Özlem “Başımızdaki insan ne kadar bize iyi idman yaptırırsa, ne kadar önemserlerse, ne kadar çok destek olurlarsa o derecenin gittiği yere kadar ben yapmayı düşünüyorum. Biz ne kadar iyi antrenmanlar yaparsak, o derece Avrupa'ya bile açılmayı.. hani kim istemez ki?”, Zeynep “Ben futbolu hiçbir zaman bırakmak istemem, çünkü o mutlu ediyor” ya da milli sporculardan Aslı “Daha gidebildiğim kadar gitmek istiyorum, bir sakatlığım olmadıkça, yaşım engel olmadıkça, hani bir yaştan sonra kaldıramaz ya insan o şekilde engel olmadıkça devam etmek istiyorum. 30'a kadar yolu var” diyorlar. Hepsi futbola devam etmeyi istiyor, ancak bu isteklerinin arkasında onları “büyük hayaller” kurmalarını engelleyen alandaki deneyimler var; alandaki deneyimler yoksunluklar üzerine kurulu. Çünkü takımların kapanmasının pamuk ipliğine bağlı olduğunu, lisans işlemlerinde antrenörlerin

inisiyatifinin geçerli olduğunu, haklarını koruyacakları bir kurumun olmadığını ya da para kazanamayacaklarını deneyimlediler. Bu nedenle bir yandan “gittiği yere kadar” futbol oynayacaklarını ancak “futbolun geleceğinin olmadığını” belirtiyorlar:

Tamam beden eğitimi öğretmenliğini okuyorum, mezun olunca atanıp atanamayacağım belli değil. Ben bir yandan futbolumu da oynuyorum, futbol olmazsa diyorum inşallah atanırım diyorum, öğretmen olurum. Ama futbolda nereye gideceğin belli değil. Sakatlanırsın biter. Mesleğim olsun isterdim futbolculuk, bir erkek gibi ben de para kazanayım. Ailemi geçindireyim isterdim. Bence imkansız. Bayanlarda hiç olmuyor. (Zeynep)

Gelecekte bir şey olmayacağını gördüm futbola yönelik. Şimdi milli takıma gitmişsin, orda haksızlığa uğra, senin yerine torpili olan insanlar gelsin. Sonra git bir kulüpte oyna, kulüp kapansın. Bir tane kulübe git, hoca sahtekar çıksın. Böyle şeyler olunca insan istemiyor artık. Şimdi mesela X kulübüne gittim. Neyin beklediğini bilmiyorum beni, takımlarda devamlılık yok. Seneye ne olur ne olmaz bunu kestiremiyorum artık. (Devrim)

Aslında kaç yıldır bunun içindeyiz değişen hiçbir şey yok. Ben artık değişeceğine inanmıyorum, artı çok ağır ilerliyoruz. Kaç yıl olmuş büyük takımlar yeni alt yapı kuruyor. Mesela önceden Trabzonspor'un vardı, kapandı, neden kapandı hani bilinmez. Oynadığım iki takım kapandı. İnsanların bakış açısı değişmiyor. (Aslı)

Devrim'in, Aslı'nın, Özlem'in daha önce oynadıkları kulüpler kapandı. Transfer olup geldikleri Umutspor kadın futbol takımında ise, 2014-2015 sezonunda, sürekli “kapanma riski” ile oynadılar. Yukarıdaki alıntıların da gösterdiği gibi özellikle daha önceki takımları kapanan kadınlar güvencesizlik içindeler ve bu da asıl olarak “belirsizliği” doğuruyor. Örneğin, Devrim 1. Ligde daha önce oynadığı takımın kapanmasının ardından transfer olduğu Güvenspor kulübünün hiçbir talebini karşılamadığını (yol parası, maç başı ücret gibi) ve takımdan ayrılmak istese de antrenörün izin vermediğini, lisansın kulüpten alınması için babasının devreye girerek problemi çözebildiğinden bahsetti. Devrim, ikinci Fotoroman atölyesinin katılımcılarından biriydi ve fotoromanın konusu olarak transfer sürecinde yaşadığı olumsuzlukları belirledi. Fotoromanında, antrenörler arasında “sıkışıp kalan” bir futbolcu profilini ön plana çıkardı ve babası temel karakterlerden biri oldu. Aşağıda,

6 sayfalık fotoromanında Umutspor’a transfer sürecinde deneyimlediklerinin ardışık iki kesiti yer alıyor (Şekil 4.1.).

Şekil 4.1. Devrim'in 6 sayfalık fotoromanından iki ardışık kesit.

Ayrıca, atölye çalışmalarında, bireysel görüşmemizden farklı olarak, futbolda kadın olmanın zorluklarını vurgulayan bir yaklaşımı vardı: “*Erkek hocalar hep tehdit eder lisansını vermem diye. Neden? Çünkü futbolcusunu elinde tutabilecek bir numarası yoktur. Paramı keserim demez çünkü yol parası bile vermez. Anca lisansını vermem der ve hayallerimizin önüne geçer kendine mahkum eder. Kadın olarak bu sporun içinde olduğumuz içinde hafife alır ve tehdit eder*” (Devrim, Ocak 2016 Atölye Çalışması. Bu yaklaşımın açığa çıkmasını, atölye çalışmalarındaki grup toplantılarının dinamiğine bağlıyorum; kadınların deneyimlerindeki kırılma noktalarının, belirleyicilerin ve anlamların açığa çıkmasında fotoroman geliştirme sürecinin her bir faslı derinlemesine bilginin üretilmesine olanak tanıyan bir yöntem dönüşüyor).

Zeynep için de farklı kulüplerde, farklı isimlerle benzer içerikli deneyimler söz konusu. Transfer olmak istediğinde Umutspor’dan transfer ücreti talep eden eski kulübünün lisansını kendisine vermemesinden kaynaklı, abisini devreye sokan, çözüm bulamadığı için iki yıl yenileme yapmayarak lisansını “boşa” düşürmüş bir futbolcudur. Transfer süreçlerin bireysel inisiyatiflere (yöneticinin niyetine) bırakılması ve kulüplerin kurumsallaşamaması, futbolcuların haklarını arama noktasında baba ve abi gibi erkek figürlerini ya da lisans düşürme tercihlerini devreye sokuyor. Tüm bunlar da kadınlar için “yorucu” deneyimler olarak okunabilir.

“Bayan futbolu ilerlemiyor, geriliyor” diyor dünya derecesi alan milli sporcu Yelda; Yeliz ise erkekleri işaret ediyor ve “Erkekler her şeyi yapabilirler, alt yapıdan A takımına transfer olabilirler, başka yerlere transfer olurken güzel ücret alırlar. Bu bayanlarda yok.” diye ekliyor. Bu durumda devreye alanın sunduğu olanaklar giriyor. Tahir antrenör görüşmemizde “Kas gücüyle meslek edinecek bu kızlar” derken, aslında fiziksel sermayenin, kültürel sermayeye dönüşümünü işaret etmişti. Kadınlar da geleceğe yönelik hedeflerini bu yönde biçimlendiriyorlar. Alan çalışması sürerken Selma, Meltem, Serpil, Asiye gibi lisede okuyanların temel hedefi beden eğitimi öğretmenliği bölümünde eğitim almaktı; bunun için bir olanak milli sporcu olmak; milli sporcu olamazlarsa da futbola devam ederek bölümü kazanabilmeyi olanaklı kılmak. Lisede okuyanlar geleceklerinden daha umutlu. Kendinden büyük “ablaların” bahsettikleri olumsuzlukları alanda çok az deneyimledikleri için geleceklerini futbol üzerinden kurmaya niyetleri var. Alan çalışması sırasında Asiye’nin lisedeki son senesiydi, “Buradan gidersem, gittiğim yerde takım var mı yok mu endişeliyim, her şeyi aklımdan geçiyorum çünkü ona göre yöneleyim, ona göre hedefe koyayım. Bana kalsa ömür boyu uğraşırım. Oynayabildiğim kadar oynayayım yaşım kaç olursa olsun” diyor. “Her futbolcu gibi ben de” diye başlıyor alanda nasıl kalabileceğine ilişkin “meslekleri” sayarken: “Belli bir yaşa geldikten sonra bir antrenör olur, bir hakem olur, hani bayan olarak belki kulübün başına geçerim belli mi olur yani. Belki kendim kulüp açarım o yüzden de bir yandan beden eğitimi öğretmeni olmak istiyorum. Devam ettirebilmeliyim.” Halihazırda milli sporcu olan Serpil’in hedefleri ise sınırları aşıyor:

İyi olacağımı herkes söylüyor, önümü açık görüyorlar. Tahir hoca da öyle, zaten benim Türkiye’de oynayacağımı düşünmüyor. Yurt dışına çıkarmayı düşünüyor. Geçen de konuştuk, çok eksiklerim var hocam, onları da giderecek yurt dışında olmam için. Tahir hoca seni herkes tanıyacak diyor, hayallerimizi gerçekleştirecez diye, Allah yüzümüzü kara çıkartmazsa. Türkiye’de ne bileyim, kadın futbolu pek iyi değil, bir yurt dışına bakarak. (Serpil)

Fiziksel ve sembolik sermayesi yüksek genç bir kadın Serpil. Alanda yaptığım görüşmelerde benimle en az iletişim kuran biri oldu ancak Fotoroman atölyesinde fotoromanın sayfa boşluklarını “Başarı ter kokar” (büyük harflerle) ya da

“Benim hedeflerim büyük” gibi benzer ifadelerle doldurması onun futbolla ilişkisini daha iyi anlamama yardımcı oldu. Fotoromanda “Ben bir futbolcuyum...” ile başlayan kutucuğa *“İlk hedefim A Milli Takımda oynamak ve beden eğitimi öğretmeni olmak. Çok çalışıcam, tamam oldu bitti yok... Allah’ın izniyle iyi yerlerde olucam”* yazarken benzer minvalde görüşmemizde lise takımıyla bir dünya derecesi almayı ve *“yurt dışında en değerli oyuncu seçilmeyi”* hedeflediğinden bahsetti. Öte yandan görüşmemiz sırasında yine bir “es” verdi hedeflerine: *“Bu dönem medikal bölümünü seçtik teknik lisede. Eğer lise takımıyla en azından bir dünya derecesi alamazsak orda bir hemşirelik, bir sekreterlik alabilirsiniz diyor Tahir hoca.”* Kadınlar sınıflarından ve cinsiyetlerinden kaynaklı öğretmenlik ya da sekreterlik mesleğine yönelme eğilimindedir. Tahir antrenörün de futboldan tek beklentisi genç öğrencilerinin hepsinin bir meslek sahibi olabilmesinde düğümleniyor: *“Bir antrenör olarak kadın futboldan beklentim şu, kızlarımın hepsinin beden eğitimi öğretmeni olması. Tek amacım bu. Başka da amacım yok. Kızlarım düşük gelir seviyesine sahip, birinin babası memur benim kızlarımın arasında... Şimdi Serpil’i kullanarak, kendisine de söylüyorum, ben seni kullanarak, bu takıma Avrupa derecesi getirip, o 16 tane, 15 tane kızı da beden eğitimi öğretmeni yapmak istiyorum diyorum. O da diyor ki elimden geleni yapıcım diyor. Tek amacım bu başka amacım yok.”* (Tahir antrenör)

Bu çalışma sürerken, halihazırda spor bilimleri fakültesi öğrencisi olan kadınların ise hedefinde “beden eğitimi öğretmeni olarak atanmak” geliyor. Lisans eğitimine devam eden kadınlar içinde sadece Banu, “atandığımda futbolu bırakırım” dedi. Çünkü Banu *“futbolda bir gelecek görmüyor ve hobi olarak yaptığı bu sporun öğretmen olduktan sonra hayatını kazanmaya başlayınca serbest zaman aktivitesine dönüşebileceğinden”* bahsediyor. Banu’nun fiziksel sermayesi alanda en düşük futbolculardan biri olması, bu “kararı” şimdiden almasının nedenlerden biri olabilir. Öte yandan Hande ve Behice futboldan kopmak istemediklerini, antrenör olabileceklerini düşünüyorlar. İçlerinden Aslı ise 5 yaşından itibaren spor ile üst düzeyde (profesyonel) ilgilenen bir sporcu olarak bir “misyon” yükleniyor:

Geçmişime baktığım zaman başarılı bir sporcu olduğumu görebiliyorum. Öğretmen olduğum zaman iyi sporcular yetiştirmek istiyorum, hedefim iyi sporcu olmaktı, şimdi de iyi sporcu yetiştirmek. Beden eğitimi

öğretmenliğini bir kaç yıl yaptıktan sonra artı antrenörlüğü de yapmak isterim. Çünkü hani görüyoruz, öyle insanlar antrenörlük yapıyor ki futbolla hiç alakası yok, gerçekten futbolu katletme yolunda gidiyorlar. Belki biz içinde olanlar içinde olursak belki bir şeyler değişebilir, değiştirebiliriz. O yüzden antrenörlük istiyorum. (Aslı)

İçlerinden Yeliz “Futbolda bir gelecek yok. Allah korusun bir sakatlık geçirdiğin zaman bitti, geleceğin gitti. Önünde hedeflerin varsa bitti. Futbol evet sert oyun, vura vura kıra kıra ama bu pozisyonda gelirin olmadıktan sonra gelecek yok. Herkes bunu bir aşk olarak, bir sevda olarak yapıyor. Kimisi öğretmen olmak için yapıyor” diyor ve önce üniversitede beden eğitimi öğretmeni bölümünü kazanmak istediğini belirtiyor, ardından “hayallerini” anlatıyor:

İlerde benim böyle güzel bir param olursa Konak’a böyle dişe diş bir takım çıkartmak istiyorum. Parası var, benim de param olacak o zaman dişe diş olucaz. Çünkü onun yaptığı transferlere karşılık ben iki katına daha iyi transfer yaparım. Yaparım, bakarım, benim kendi hayalim bu. Takımımı şampiyon edip Avrupa’ya götürmek istiyorum. Ben şampiyonlar ligi oynamak istiyorum, başka da hiçbir şey istemiyorum. Benim yapmış olduğum hırs, azim. Ben 10 milyon kazanıyorsam, beş milyon öğrencilerimin, beş milyon benim derim. UEFA’da oynamak istiyorum, orda gerile gerile hoca olmak istiyorum. Onlara derim çav hadi beyler! (Yeliz)

Milli sporcu olmak, kazandıracığı sembolik sermayenin yanı sıra, beden eğitimi öğretmeni olarak atanabilmenin öncülü. Ancak bu hem yaşla hem de fiziksel sermayenin yüküyle ilgili. Alanda yaşları küçük futbolcular milli takımı doğrudan hedef olarak görürlerken, diğer kadınlar içinden ise sadece Yelda bu hedefi önüne koyuyor. Devlet politikalarının milli sporcuya sunduğu olanaklar, futbol alanında milli oyuncu olmanın torpille yürütüldüğüne ilişkin kanıtı da beraberinde getiriyor. “Torpille” ilişkin güçlü inanç, kendi hedeflerini kurgularken milli takımın bir seçenek olmamasına ya da kendilerinin seçilmemesinin nedenine dönüşebiliyor. Alandaki bütün kadınlar, milli takıma seçilme ve torpil arasında bir ilişki kurdu; kendilerine göre “torpillerinin olmaması”, onların milli takım hayallerini de engelliyor. Milli oyuncu olmak isteyen Yelda dahi “çok çalışırsam neden seçilmeyeyim” diyor ancak sonra “torpile” işaret ediyor: “*Milli takıma seçilmek bence zor. A milliye aynı kişiler*

alınıyor, kadro değişmiyor, U21 kuruldu, seçmeler oldu, bakıyorum, benden kötüler seçiliyor aslında, ben niye seçilmiyorum diye düşünüyorum. İçerde bir komplo dönüyor bence, torpil dönüyor yani. Burada bir maç iyi olup bir maç kötü olabiliyorum, bundan da kaynaklıdır belki.” (Yelda)

Kadınlar 1. Liginde oynayan bir futbolcunun, ülke içindeki bir sonraki hedefinin milli takım olup olmaması, performansını da doğrudan belirleyen bir durum. Kadınlar, bir üst basamak için hedef koymadıklarında fiziksel sermayelerini geliştirmeye yönelik bir çalışma içinde olmuyorlar. Tam tersini Serpil ya da yaşları daha küçük futbolcularda görebiliyoruz: dünya derecesinden Avrupa’da oynamaya kadar konulan bir hedef için var olan antrenman sistematigi dışında da çalışmanın gerekliliğini biliyorlar ve bunu pratiğe de geçiriyorlar.

Bulguların da gösterdiği gibi çoğu kadının futbola ilişkin kariyer planları “futbolda gelecek yok” inancıyla başlayıp, meslek edinmede son bulmaktadır. Bu bir yönüyle Bourdieu’nün kuraldan stratejiye olarak belirttiği, kadınların “futbolcu olma” ile futbol dışındaki yaşamını kurgulama arasındaki kırılğan hattın bir sonucudur. Kadınlar salt futbol üzerinden bir kariyer planı yapamayacaklarını ve kendilerini güvende hissetmediklerini bilmektedirler. Öğretmenliğin yanı sıra, bazılarının antrenör, kulüp yöneticisi olmak gibi “hedefleri” olmakla birlikte, futbolda bu hedeflere ulaşabilmeleri için bir erkeğe göre daha dezavantajlı konumda olmaları söz konusudur, bu dezavantajlı konumun farkındadırlar. Futbolun cinsiyetli yapısı, kadınların spora (futbola) katılımlarından, sporun (futbolun) farklı klasmanlarında bir meslek sahibi olmalarını belirleyecek ve hatta engelleyecek kadar güçlüdür.

Bu bölümde 2014-2015 futbol sezonunda lisanslı futbol oynayan kadınların sokaklardan başlayan futbol yaşantılarının, yarışmacı futbol ile devam edebilmesine olanak tanıyan sermaye türlerini analiz ederek, özellikle beden eğitimi öğretmenlerinin ve ebeveynlerin bir sosyal sermaye kaynağı olma gücüne odaklandım. Ardından, alanın eyleycilerinin bir bütün olarak futbolun illusiolarını kabul etmelerindeki nesnel bağıntıları açığa çıkartmaya çalıştım. Bundan sonraki bölümde ise 2014-2015 futbol sezonunu hiyerarşik iktidar ilişkileri dahilinde alanın eyleycileri olan antrenör ve futbolcuların futbola içkin yapısal öğeleri nasıl deneyimlediklerini analiz ediyorum. Böylece Bourdieu’nün belirttiği gibi “*kişilerde*

somutlaşan özelliklerin değerini ve anlamını oluşturan alan” ile “kendi özelliklerini kullanmayı becererek oynayan eyleyiciler” arasında birine odaklanmadan, kişilerin en kişisel şeylerinin bile esasında alanın yapısında potansiyel olarak kayıtlı bulunan gereklerin kişiselleşmesi olduğunu, futbol temelinde gösterme şansım olacak (Bourdieu ve Wacquant, 2014). Cinsiyetli bir spor dalının alana izdüşümü olarak okunabilecek bu bulgular nihayetinde kadınların alandaki konumlanmalarını işaret ediyor.

4.5. Bir Sosyal Alan Olarak Umutspor’un Yapısı

Profesyonel bir erkek kulübüne sonradan eklenen kadın futbol takımı olma halinin kendisi, yani Umutspor kulüp bünyesine kadınların entegre edilme süreci, olumsuzlukları ilk baştan itibaren biriktirmeye başlar. O dönemde köklü bir kulübün kadınları geç kabul etmesi, kadın futbolunun Türkiye’de yeni gelişen bir spor dalı olması alanda cinsiyete dayalı pratik ayrımları da üretir. Bu bölümde “nasıl üretir?” sorusunun yanıtını vermeye çalışıyorum.

Araştırmayı gerçekleştirdiğim dönem içerisinde kulübün A erkek takımının yararlandığı tesis ile alt yapı takımlarının yararlandığı tesisler ayrıydı. Kadınlar alt yapı tesisini 5-18 yaş arası erkek futbolcularla birlikte kullandılar. Geçen sezona kadar kendilerine ait bir soyunma odası bulunmuyordu; ancak 2014-2015 sezonunda kapısına “Bayan takımı” yazılı bir A4 kağıt asılan soyunma odasını kullandılar. Kadınların gelmediği günlerde, odayı alt yapıdan oğlan çocukları kullanmaya devam etti. Kapıdaki yazının, gün içinde tesise geldikleri zaman geçerli olduğu sonradan anlaşılan bir durumdu:

Soyunma odamız bize özgü zannediyordum, geçen mesela girdi alt yapının hocası, pardon kızlar dedi, sonra tekrar girdi siz yokken bizim çocuklar burayı kullanıyor da dedi. Anladım ki bu soyunma odası bizim zannediyordum ama değil. Çocuklar burayı kullanıyormuş. (Yelda)

Tesiste 15-18 yaş arasında 10-15 arasında değişen sayıda erkek futbolcu yatılı olarak kalıyor; bu nedenle de hem onlar için hem de personel için düzenli yemek çıkıyor. Tesisin önünde futbol okulundan küçük yaş gruplarının eğitim gördükleri, kadınların da sezon içerisinde kullandıkları halı saha var. 2014-2015 sezonu boyunca tesisdeki duşlar kullanıma açık değildi; tek bir tuvalet mekanı vardı; tuvaletin içinde

bir pisevuvar ve bir kapalı alaturka tuvalet bulunuyordu. Genelde sabun olmayan bu tuvalet, tüm futbolcular ve personelin ortak kullanım alanıydı. Kadın takımı antrenman öncesi bu tesiste buluşuyor, soyunma odasını kullanıyor, bütün alt yapı takımlarının da yararlandığı servisle Kınalı sahasına gidiyor ve dönüşte yine servis kadınları tesise getiriyordu. Ailesiyle yaşamayanlar, kulüp evinde kalanlar tesiste yemek yiyorlar; diğeri ise üzerlerini değiştirdikten sonra tesisten ayrılıyorlardı. Bu pratik, maç günleri için de geçerliydi. Maç öncesi tüm takım kahvaltı için buluşuyor, soyunma odasında son toplantısını yapıyor ve servisle maç sahasına gidiyordu. Dönüşte de, eğer galibiyet varsa, moraller yüksek oluyor ve genelde birlikte yemek yeniliyordu; bir yenilgide ise tesise döndükten sonra herkes üzerini değiştirip ayrılıyordu. Deplasman öncesi de buluşma noktası tesislerdi; bu rutinler dışında kadınlar alt yapı tesisinde bulunmuyordu.

Tesisler aynı zamanda antrenman malzemelerin depolandığı bir mekandı ve takım her antrenman/maç sonrası malzemeleri eksiksiz depoya koymakla yükümlüydü. Alt yapı tesisinin duvarlarında kulübün (arada sırada) gazete haberlerinin asıldığı bir pano, geçmiş dönemden erkek futbolcuların çerçeveli fotoğrafları, kulübün vizyonunu açıklayan bir yazılı pano yer alıyordu. Kadınlara ait tek belirti ise, oda kapısının üzerindeki “bayan takımı” yazısı dışında 70*90 ebatlarında 2013 sezonu kadın futbol takımının bir maç öncesi fotoğrafıydı.

Antrenman malzemeleri, formalar, tozluklar, eşofmanlar ve kış için kulüp armalı montlar kulübün sağladığı olanaklardı. Evde ve deplasmanda oynanan maçlar için iki ayrı renkte forma kullandılar; ancak formalar kendilerine ait değildi ve alt yapıdan oğlan çocuklarıyla dönüşümlü giydiler. Bunun için her maç sonrası forma sayımı yapılarak, ilgili personele teslim edilirdi. Dönem içi yeni gelen bir oyuncunun numarası için yeni bir forma yaptırılmadı. Yeni transfer oyuncunun kullanacağı numara hazır olmadığı için, her maç öncesi futbolcu arkadaşları ya da yardımcı antrenör tarafından flaster bant ile örneğin 10 numara, 11’e dönüştürülürdü. Bu durum benim de dahil çoğumuzun “kızgınlık” duyduğu bir konuydu; ancak yeni transfer futbolcu için “oynayabiliyorum ya, sırt numarası önemli değil” diyerek kabullendiği bir durumdu.

Alan çalışması sürecinde kadınlardan kulübün kaynaklarını kullanmalarında yaşadıkları “problemlere” ilişkin çok fazla “şikayet” duymadım. Tesislerde düşün

olmaması dert değildi, çünkü kulüp evinde duş alabiliyorlardı; alt yapı tesislerinde kilitli dolapları yoktu ama giyinebildikleri bir odaları vardı. Para kazanamıyorlardı; ama zaten bu iş para için yapılmazdı. Tüm bunları erken dönem analizlerimde “yetinme hali” olarak temalaştırmıştım. Umutspor’un kuruluş sürecinde Kemal antrenör ve ekibinin “alana sessiz sedasız” girişi ile de yakında ilişkiliydi. Öte yandan Umutspor kadın futbol takımının bir sosyal proje olarak doğuşundaki niyetlerle paralel bir biçimde, kadınların alanda futbol oynamaya devam edebilmelerine “olanak tanıyan” bir kulübün varlığının ne derece önemli olduğunu alan çalışması sürecinde kavradım. Politik kimliği ile alana girmiş bir araştırmacı olarak cinsiyet eşitsizliklerine ve adaletsizliklere ilişkin tespitlerimin ve önerilerimin, o an için alanda bir karşılığı bulunmuyordu. Kadınlar futbol oynamak istiyordu, bu sezon için adres Umutspor’du. Daha önceki bölümlerde yer verdiğim gibi profesyonel bir statüde oynanması, oyunun farklı anlamlarını da beraberinde getiriyor ve bu nedenle futbol sevgisi daha değerli oluyordu. Yani, alan çalışmasının başlarında “yetinme hali” olarak belirlediğim yaklaşımlar aslında alanda kalabilmek için kuraldan stratejilere dönüşen (283), Türkiye’deki alanın kendilerine sunduğunun sınırlarını bilen ve bu sınırlar dahilinde oynayan kadınlar vardı karşımda. Bourdieu (283) stratejinin ne bilinçdışı bir programın tezahürü ne de bilinçli ve rasyonel bir hesabın ürünü olduğunu belirtir (sy., 110). Çocukluktan itibaren kendilerine erkeklerin alanında “güçlkle” yer bulan bu kadınlar, oyunun talep ettiğini yapan oyuncular olarak, çıkarlarına uygun hareket etmektedirler. Buradaki en temel çıkar oynayabilmektir, yani oyunda kalabilmektedir.

Kulübün olanaklarından faydalanma düzeylerinden kadınların bir kısmı yukarıda bahsettiğim nedenlerden kaynaklı memnuniyet duyuyor. Diğer bir ifadeyle futbol oynamaya müsaade eden bir kulübün varlığı alandaki eyleyiciler için temel değerlendirme kritiği olarak açıklık kazandı. Umutspor’un futbolculara sunduğu olanaklar, özellikle bir önceki oynadığı takımıyla karşılaştırma yapanlar için son derece zengindi; ihtiyaçları karşılanıyordu ve kulüp kendilerini “kimseye muhtaç etmiyordu”:

Allaha şükür bu zamana kadar hiçbir insana bizi muhtaç etmedi Umutspor. Benim buraya geleli altıncı ayım oluyor neredeyse, ben demiyorum benim eksikim var. Benim yok eksikim, bizim bu zamana kadar kamp eşyalarımız

yapıldı, yukardan destek geldi. (Yeliz)

Ben Başkentgücü'nden gelmiştim buraya. Takımımız burada bir çok imkanı sunuyor. Burada yemek yeme şansı bulabiliyoruz, diğer takımda eve gidene kadar aburcubur atıştırmak zorunda kalıyordun kendini tok tutmak için. Umutspor malzemesini kendi veriyor, biz kendi paramızla almaya çalışıyorduk öbür takımda. (Özlem)

Şu ana kadar kötü bir otelde kaldığımızı düşünmüyorum. Bazı takımlara göre çok şanslıyız abla, mesela doğu takımları olsun hani gelirleri yok, kazançları yok. Sağlığı kulüp karşılıyor. Ben buraya geldiğimde hasta olmuştum mesela, sağlık ocağına gitmiştim, ilaçlarımı kulüp karşıladı. Onun dışında malzeme konusunda bence sıkıntımız yok. (Banu)

Buradaki şeylerin hiçbirini ben 3. Lig takımındayken görmedim. Burda çok iyi imkanlar var, büyük otobüslerle gidiyoruz, iyi otellerde kalıyoruz, aldığımız bir miktar da olsa cebimize para giriyor. Kulüp evimiz var, geldiğimiz zaman başımızı sokacak bir yerimiz var yani, aklımızda bir soru işareti kalmıyor. Bayan hocamız var, erkek hocamız var. (Ela)

Yukarıda alıntılarda görüldüğü gibi malzemeler, otobüs, kalınan otel, yemek yeme ve sağlık hizmetlerinden faydalanma gibi bir kulübün temel “olanaklarını” kullanıyor olmaktan kadınlar memnunlar. Kulüp evinin kadınlara tahsis edilmesi Yelda'nın da bahsettiği gibi büyük önem taşıyor. Tesise yürüme mesafesindeki kulüp evi antrenörlerin girişimiyle 2014 yaz aylarında kiralanmıştı. Şehir dışından üniversite eğitimi almaya gelen transferlerin daimi kaldıkları bu evde maç zamanında diğer şehirlerde ikamet eden takımın oyuncularını da kalabiliyordu. Evde kalanlardan biri olan Zeynep, Kemal antrenörün kendisine “Yurda para ödeme, paran da eksilmez, paran cebinden çıkmasın” diyerek evde kalmasını istediğini anlattı. Kemal antrenörün Umutspor kadın futbol takımı kuruluşundan günümüze antrenör kimliğinin yanında “baba” olarak algılandığından bahsetmiştim; ev konusundaki yaklaşımı da kadınların kalacak yer için masraf yapmamasını istemesiyle ilgili. Ben de Ocak-Haziran 2015 alan araştırması sürecinde kente gittiğim zamanlarda kulüp evinde kaldım, dört futbolcuyla birlikte bir odayı paylaştım. Ortak kullanım alanında bir televizyon var. Gündüzleri çok sık televizyon izlenen bir ev değil; akşamları ise dönemin popüler dizileri ya da yarışma programları TV’de açık oluyordu. Herkes

cep telefonlarıyla en çok vakit geçiriyordu. Belli bir saatten sonra herkes odasına çekilir; Zeynep ders çalışır, Banu müzik dinler, benim odada kalanlar ise ya sohbet eder ya da müzik dinlerdi. Yeliz *“Kimse kimseye karışmıyor aslında, birbirimizle çok iletişimimiz yok, ben Zeynep’le televizyon izlerim, kızlar odasında müzik dinler”* diye anlatıyor ev yaşantısını.

Futbolcuların bahsettiğim memnuniyet temelindeki yaklaşımını teknik ekip de sahipleniyor. Örneğin Tahir antrenör *“Bu kulüp çok şey yapıyor, çok şey yapıyor derken, bir kız takımı var. Sadece Beşiktaş’ta var, diğer takımlarda yok. Bu gerçekten çok büyük bir şey.”* diyerek her şeyden bağımsız bir takımın olmasının önemine işaret eder. Benzer şekilde Eylem de kulübün Türkiye’deki iyilerden biri olduğunu ve olanakların varlığından bahseder: *“Kulüp olarak ben sana bir şey söyleyeyim mi kulüp olarak biz Türkiye’nin en iyilerindeniz.”* Çünkü, Süper Ligde takımı olan hiçbir kulübün, görüşme yaptığımız dönemde, kadın takımı yoktur ve bu da onları “kıymetli” kılar. Burada karşılaştırılma yapılan erkek takımları değil, bir erkek kulübün bünyesinde faaliyet göstermeyen kendi sponsor ya da belediye destekleriyle ligde mücadele veren diğer kadın takımlarıdır. Profesyonel erkek takımlarıyla, bütçeleriyle ve performansı ile karşılaştırılmaması gereken kadınların oynadığı futbolda, alanın devamlılığı için “hayati gereksinimlerin” karşılanması çok kritiktir. Bu birinci basamaktır. İkincisi ise, teknik ekibin eğilimidir: kulüp içerisinde ve futbol dünyasında kadın futbolcuların merkezi bir konumda yer almadığını ve ekonomik sermaye akışının olmayacağını bilen teknik ekip takımı daha fazlasının talep edilmediği bir düzlemde tutma eğilimindedirler. Örneğin, futbolcu Behice erken dönemlerde soyunma odası gibi ihtiyaçlarını dile getirdiklerinde Kemal antrenörün *“Buna da şükür, evinize gidip gelmiyorsunuz en azından”* dediğinden bahsederken, Eylem de A erkek takımı kazanmadığı zaman alt yapıdaki takımların ne yaptığının ya da ne istediğinin bir önemi olmadığı için kadın takımının sadece *“Gözünü açacak, imkanlardan faydalanacak”* yaklaşımına sahip olması gerektiğini vurgular.

Alandaki eyleyicilerin bir bölümünün vurguladığı “diğer takımlardan olanakların iyi olması” alana ilişkin olumlu duygunun gelişmesine ve yapısal problemlere eleştirel yaklaşılmasına neden oluyor. Ancak bu bazıları için geçerli değil. Futbol oynamayı seven kadınlar kendilerini bir kulübün üyesi olarak hissetmek

istiyorlar ki, bu hissiyatı da alandaki pratikler belirliyor. Kulübün olanaklarından yararlanmanın getirdiği memnuniyetin yanı sıra, alanda eleştirel bakan kadınlar da var. En önemlisi alanın kadınları sürekli “tedirgin” hissettiren yapısı, onların eleştirel yaklaşımlarını törpüleyen bir unsura dönüşüyor.

4.5.1. “Yukarıdan” İstenmeyenlerin Alanı

17.15’te idman başladı. 9 yaş erkek grubu ile kızlar sahayı paylaştılar. Erkekler bir yarı sahada, kızlar diğer yarı sahada. Hava çok soğuk. Sahaya girer girmez futbolcular hemen koşmaya başladı. Kemal hoca koşunun ardından beşe iki pas çalışması yaptırdı ve bu yaklaşık bir saat devam etti. İdmanın sonuna doğru Feride hoca geldi, yüzü asık, sinirli gibi. Kemal hocayla uzun uzun konuştular, ortada yine bir mevzu var. Kemal hoca gidince, Feride futbolcuları topladı, biraz sakin ama soluksuz bir konuşma yaptı: “Deplasmanda yemek yenilmesi, tatlı yenilmesi bunların hepsi yukarıda laf oldu. Tek tek sordular harcamaları. Üstüne bir de yenilince, ne bunlar deniliyor. Artık battık. Hatamızı, eksliğimizi arıyorlar. Diğer takıma bakıyorlar bizim altımızda, geliyor evimizde yeniyorlar. Öbürü yeniyor... Bakın yarın yönetici gelecek bizimle. Artık her şeyimiz gözlem altında. Kemal hoca istedi yöneticiyi, biri gelsin o zaman biz de para meselesiyle uğraşmayalım diye. Bakın yarın otobüste çit çıkmayacak. Ses duymıycam! Sesini duyduğumu kadro dışı bırakırım. Acımam. Çit çıktığı an bu iş biter. Arabayı temiz bırakacaksınız. Bana şikayet getirtmeyeceksiniz.” (12 Aralık 2015, alan notları)

Daha önceki bölümlerde 2006 yılında kadın liglerini yeniden yapılandıran TFF temsilcilerinin ve 2009 yılında kulüp içinde kadın futbol takımı kurucularının hal ve hareketlerine dikkat eden kadın sporcular istediğini, bunun alanın doxasına dönüştüğünü ve futbol becerisinin yanında söz konusu “kadın” olduğu için davranış kontrolünün ne derece önemli olduğunu ortaya koymuştum. Yukarıda alan notunda alıntılıdığım Feride antrenörün futbolcuları ile bir idman sonunda yaptığı konuşmada geçen ifadeler, bir kulübün iç işleyişinden öte bir çok anlama ve pratiğe sahip. “Yukarıdakiler” kulüp yöneticileri, bir deplasmanda yapılan harcamaların hesabını sormakla yükümlü kişiler. “Hatamızı eksliğimizi arıyorlar” ifadesindeki “arayanlar” da yöneticiler ve bunun alandaki karşılığı “takımı kapatmak istiyorlar” ifadesinde

somutlaşıyor. Bu ifade alanda antrenörler ve futbolcular arasında, bir doxa gibi dolaşımda. Yöneticilere “laf ettirmeme” ve onlardan “şikayet gelmemesi” alanda kalabilmek için sorgulanmadan kabul edilen birer baskı unsurları olarak okunabilir. “Kadın takımını kapatabilmek için hata arıyorlar” doxası, kadınların kendilik-kontrolünü zorunlu kılıyor. “Arabayı temiz bırakacaksınız” uyarısını da bu bağlamda değerlendiriyorum. Tüm bunlar da, alandaki çatışmalarda bireylerin mücadele için alacakları tavırlarda alandaki konumunun ne derece önemli olduğunu gösteriyor (208). Çünkü alandaki sermayeler, kadın takımının eyleyicilerinin kendi tekelinde değil; alanın kurallarını, çıkarlarına en uyacak biçimde belirleme imkanları bulunmuyor.

Kadınlar bu kulübün çeperinde yer alan misafir gibiler, her hareketlerine dikkat etmek zorundalar ve yöneticiler ise misafirlerinin “zengin kalkışı” yapmalarını isteyen ev sahibi niteliğinde. Yukarıdaki gözlemim sadece o günkü duruma özgü değildi. Alanda kaldığım süre içerisinde kadın takımının kulüp içerisindeki “emaneten” duruşunun kanıtlarını yaşadım. Evet sahada erkeklere karşı mücadele etmiyorlardı fakat yeşil sahanın hemen dışarısında her daim onları bekleyen bir “gerilim” vardı. Kadın futbol takımı, antrenörlerin bireysel çabaları ile alanda tutunmaya çalışan, yöneticiler ile mesafesi sezon sonuna doğru oldukça açılan, kulübün belirli kaynaklarını kullanma ve armasını taşıma dışında aitliği olmayan bir takım vardı karşımda. Takip ettiğim maçların sadece birine kulüp yöneticisi gelmişti, o da yukarıdaki alıntıda hocanın bahsettiği gibi “finansal” kontrolün sağlanmasında görevlendirilen bir yöneticiydi. Evde oynanan hiçbir maça yönetici gelmedi, bununla birlikte evde oynanan sadece iki maçta basın mensupları sahanın kenarındaydı. 2014-2015 futbol sezonunu kadınlar bu “baskı” altında geçirdiler; yukarısının vereceği tepkilerden çekinme, alınan mağlubiyetin performatif değerlendirmesinden kimi zaman ağır basıyordu. Alan çalışması, şehrin bir takımı değilmiş gibi, takımın yalnızlığını gösterirken bana, asıl olarak bu oyuncular için geçerliydi:

Ben buraya geldim, burada o kadar çok insan var ki bayan takımını ligden şehirlerinden men etmek isteyen, o kadar çok insan var ki. Benim çok dikkatimi çekti. Mesela ufak bir tartışma olsun, mesela burada pire ise, yukarıya deve olarak gidiyor. Bu çok kötü bir şey. (Yeliz)

Üst tesis bayan takımını istemiyor. Bunu bize söyleyen antrenörlerimiz. Antrenörlerimizden bildiğimiz kadarıyla ki hissettiğimiz kadarıyla da haklılar. Sürekli açığımızı arama durumu var. (Hande)

Sanırım bizi istemiyorlar. Kapatmak için ellerinden geleni de yapıyorlarmış sanırım. Başkana giden bir yol varmış, o yoldaki insanlar sıkıntı yapıyormuş. (Özlem)

Futbolcular, teknik ekip ve maçları takip eden ebeveynler, 2014-2015 futbol sezonunu “kendi kulüplerinde istenmeyen” duygusuyla geçirdi. Kendilerini istemediklerini düşündükleri yönetime “şikayet gitmemesi” takımın devamının sağlanması için antrenörlerin ve futbolcuların müşterek stratejisi. Antrenörler bu nedenle ve sıklıkla kadınların davranışlarını kontrol etmek istiyorlar ve kadınlar da bunun bilincinde, dolayısıyla aralarında ortaklık var. Kadınlar açısından yöneticiler kadın takımına “ilgisiz” ve “hata arıyorlar”. Alanda futbolculara sahip çıkan tek özne ise, onlara göre antrenörleri. Örneğin Yeliz’in “*Sadece hocalarımızın elimizden tutmasıyla olmuyor bu işler. Bizim yukardan da elimizi tutacaklar ki, gelecektekiler sırtımızı dayıycas, diyecek ki evet bizim arkamızda sağlam insanlar var. Yukardaki büyükler ha var ha yok!*” ifadelerinde yer aldığı gibi “sırtlarını dayadıkları” bir merci olmadığı için antrenörler ön plana çıkıyor. Eylem önce kulübün benimsemesinin şart olduğundan bahsederken Yeliz gibi o da “*Senin idarecinin yöneticinin senin arkanda olması, sırtını sana dayaması, sırtlaması gerekiyor seni. Bizim kızlar her şeye rağmen kulübü en üste taşımak için ellerinden geleni yaptılar*” ifadeleriyle kulüp içinde kendilerini güvende hissedecekleri bir yapılanma istediğinden bahseder. Bu bağlamda, futbolcular ve takımın teknik ekibi kulüpleri tarafından sahiplenilmek, önemsenmek ve Kadınlar 1. Liginde mücadele veren bir “takım” olarak değer görmek istiyorlar.

“Neden yönetim sizi istemiyor?” sorusunun yanıtları hem alandaki deneyimleri üzerinden hem de alanda dolaşımda olan “duyumlar” üzerinden belirleniyor. Eylem, Feride antrenör, Tahir antrenör ya da futbolculardan Aslı bunun “kadınların başarısının onaylanmadığı” ve “kadınların istenmediği” bir alan olmasından kaynaklandığını belirttiler. Özellikle alt yapıdan erkek takımlarının farklı yaş kategorilerinde başarı almamaları, kadınların lig yükselmesi ve ligde kalma başarısıyla karşılaştırıldığında “erkeklerin hazmedemedikleri” bir kritere

dönüştüğünü dile getirdiler. “Erkeklerden daha başarılı olmasından korkuluyor mu diye düşünmüyor değilim” girizgahıyla, diğer konularda olduğu gibi, kulüp içinde istenmemeyi erkeklerin alanında kadınlar olarak elde edilen başarıların “kabul edilmemesiyle” anlamlandıran Eylem gibi, futbolcu Aslı da “Bayanların başarılı olması erkekleri huzursuz ediyor” görüşüne sahip. Peki neden? Aslı bunu sürekli deneyimleyen bir futbolcu olarak geçmişinin bilgisi, bugünü yorumlamasında öncülük ediyor:

Ne zaman zirveye çıksak kapandık. Sanki başarımız yedirilmemiş gibi hissetmiş oluyorum. (Pınar: Kim tarafından?) Bilmiyorum artık baştaki insanlar mı problem yapıyor, kim artık bayan takımından hoşlanmıyorsa yani ne zaman bir başarı elde etsek işte Kilispor'dayken Türkiye şampiyonu olmuşuz, ligde de Türkiye ikincisi olduk. Öyle bir kulüp kapandı. İlerispor'da Türkiye üçüncüsü olduk, kapandı. Hani buna artık bir anlam veremiyorum, ne zaman zirveye çıksak, bizi aşağı çekiyorlar, ya da çekmeye çalışıyorlar. (Aslı)

Tahir antrenör de erkeklerden kurulu bir kulübün çatısı altında kadın takımının erkekler tarafından tercih edilmediğini, kendilerini kadın takımıyla karşılaştırdıklarında ego çatışmalarının devreye girdiğinden bahsederek, istenmeme halini somutlaştırdı:

Kadını kendi içlerine sokmak istemiyorlar, kulübün içine sokmak istemiyorlar. Kesin şey bu. Mesela ben yukarıdaki tesislerden zaman istesem, mekan istesem ortalık birbirine girer. Gider yaparım da antrenmanı. Bugün beni bir kişi istemiyorsa, iki kişi istemiyorsa, o şekilde davranmış olsaydım 10 kişi istemezdi. (Pınar: Neden?) Onun zamanını çalışıyorsun. Belki ondan daha iyi antrenman yapıyorsun. Belki kenar koordinatörün gelip diyecek ki kızlar senden daha iyi çalışıyor diyecek. Deniyor da. Kız takımı çoğunuzdan iyi çalışıyor deniliyor. 10 saat idman, 6 saat bireysel, 2 saat de teorik, 18 saat idman yapıyoruz biz haftada kesintisiz. Erkek takımlarında da bu böyledir, mesela sen U15 çalışıyorsun, kendinden iyi U13 bir takım istemezsin. Bu her yerde böyledir. (Tahir antrenör)

“Neden yönetim sizi istemiyor?” sorusuna verilen diğer bir yanıt maddiyat ile açıklandı. Kadınlar, sırf kadın oldukları için kulübün bir harcama yapmak

istemediğini, bunun da önemsememe ile ilgili olduğunu düşünüyorlar. Hande, Özlem ya da Yelda gibi bazıları kadın takımına aktarılan bütçenin kulüp içinde “fuzuli” görülmesini alanda bunu sürekli hissetmeleri ile ilişkilendiriyorlar:

Buraya harcadıkları masrafı başka yerlere harcamak istiyorlar. Bayan takımını çok ciddiye almıyorlar, bize, buraya harcadıkları masrafı istemiyorlar. Mesela bu ev tutulma meselesinde de çok sıcak bakmamışlar ama bir şekilde kabul ettirilmiş bir şey ki, kalıyoruz. Masraf, kesinlikle para olarak baktıkları için yani. O para onlara batıyor. (Hande)

Bize aslında, bayan futbolu formalite icabı dursun diye bakılıyor bana göre. Artık bütün kulüplerin bayan futbolu açma zorunluluğu getirildiği için, takımın da bu nedenle olduğunu düşünüyorum. Onun dışında erkekler daha ileriye dönük, daha çok gelecek vaat ettikleri için o yüzden o yatırımları erkeklere yapıyorlar, erkeklere daha çok değer verildiğini düşünüyorum bayanlara nazaran. (Özlem)

Önem vermediklerinden dolayı. Bu bayan futbolunun gelişimi yok burada, tamam oynuyorsun ama önemi yok. (Yelda)

Kulüp içinde istenmeme hali özellikle başarı elde edildiğinde karşılaşılan tepkiler, yöneticilerin maçlara gelmemesi, kulüp kaynakların kullanımındaki adaletsizlikler, para kazanamama gibi konularda cisimleşti. Alt yapı maçların genellikle Pazar günü oynanmasından kaynaklı kadınların maçları ile çakışması, yöneticilerin tercihlerini de etkileyen bir unsur olabilir. Yeliz özellikle büyük kulüplerde bunun yaşandığını, daha alt liglerde oynadığı dönemlerde kulübün yöneticilerinin maçlara geldiğinden bahsediyor. Yöneticilerin gelmesini önemli kılan ise hem sahiplenilme duygusunun tatmin edilmesi hem de bir kulübün yönetsel açıdan iç ve deplasmanda temsil edilmesi. Yeliz bunu bir deplasman maçında deneyimledikleri üzerinden açıklıyor: “Geçen deplasmanda bize saldırdılar, biz sesimizi çıkartmadık, arkamızı döndük çıktık. Onlardan korktuğumuzdan mı, hayır bu bizim terbiyemizden, bu bizim futbola olan sevgimizden, bize laf gelmesin gibi düşüncelerle hareket ettik. Orda bir yöneticimiz olsaydı, daha farklı olabilir miydi? Olabilirdi. Bizim orda güvenliğimiz yoktu, orda bir yöneticimiz olsaydı bizim güvenliğimiz olurdu. Onun için önce altını çiziyorum zihinler değişmeli. Erkek takımına nasıl ilgi gösteriyorsa bayan takımına da onu gösterecek.”

Bunların hepsini “kapatılma riski” bir şemsiye gibi kapsıyor; kadınlar için takımın kapanılma riskiyle alanda deneyimledikleri pratikler birbiriyle ilişki halinde. İstenmedikleri için ilgi görmüyorlar. Örneğin Behice “*Kabullenilmemeyi en başta bize kulüp hissettiriyor. En basitinden, erkeklerin o kadar kategorisi var kulüpte. Hiçbirinin kapatılma olasılığı düşünülüyor. Umutspor’da bayanlar, kulübe bir katkısı olmayacağı için sürekli yok sayılıyor. Erkeklerle sağlanan o kadar olanak bize bu nedenle sağlanmıyor*” cümlelerinin devamında gelen “*Bir mağlup olduğumuzda, kulüpten kimseyi görmek istemiyoruz. Çünkü bitmiyor. Bitmiyor... Mağlup olmamızı bekliyorlar sanki. Sürekli bir şeyler söylüyorlar. Olay olsun kulüpte kız takımı kapansın, kızlar gelmesin kulübe*” ifadelerde görüldüğü gibi kadınlar o alana ait hissettirilmiyor. Sonuç olarak, alanda kalmak ve futbol oynamak isteyen kadınlar, sürekli saha içi ve dışı gözlendiklerini ve kendilerini bir tehdit unsuru olarak algılayan bir yönetimin olduğuna inanıyorlar.

4.5.2. Kadınları Çeperinde Bırakan bir Alan

Türkiye’deki bayan futbolcuların performanslarını çıkartacak fırsatlar vermediğini düşünüyorum. Bilgi açısından, imkan açısından, maddi manevi bir kere destek yok. İşte manevi destek tribün olabilir. Bir el şaplatma olabilir, tebrik olabilir, teşekkür olabilir, bunlar yok, bunlar hiç yok. (Feride antrenör)

Kadınlar kendi takımları (ve bütün olarak kadın futbolu) ile A erkek takımını (bir bütün olarak erkek futbolunu) aynı teraziye konul(a)mayacağına farkındalar. Ancak, kulüp içi işleyişle ilgili yapısal konulara dair anlatılarda “erkeklerde oluyor ama bizde öyle değil” cümlesini çok sık duydum. Bu nedenle de “bizde öyle değil” ifadesi kadınları çeperinde bırakan bir alan alt teması olarak açığa çıktı. Özellikle yaşları ilerledikçe kulübün kaynaklarından yararlanma düzeylerine gelen eleştiriler artış gösteriyor. Yine de tekrarlamamda fayda var: Bu eleştiriler, çoğunluğu görüşme sırasında açığa çıkmış olup, kadınların değişmesi için mücadele verdikleri unsurlar değiller. Değiştirilmesi için mücadele verilmemekle birlikte, bu “eleştiriler” kadınların istenmeme halinin baskısıyla alanı nasıl deneyimlediklerini ve bir kadın takımının yapısal çerçevesini ortaya koyması açısından kıymetli.

Futbolun erkekler için bir meslek olması, profesyonel statü nedeniyle ekonomik sermaye akışının olması, kulübün tüm olanaklarından maksimum yararlanmaları, deplasman yolcularında uçak kullanmaları, futbol temel becerileri eğitimlerini alma olanaklarının fazlalığı, kulüp içinde, TFF’de, medyada ve kamusal alanda futbolla ilgili her yatırımın erkekler için yapılması gibi unsurlar, kadınların hanesinde “öyle değil”. Kadınlar daha önce de belirttiğim gibi deplasmanlara kulübün otobüsüyle seyahat ediyorlar. Şoför ise, kulübün diğer takımlarını da deplasmana götürürken görev alan deneyimli bir görevli. Ayrıca, Umutspor’da lisanslı olarak oynayan bir futbolcu başka bir şehirde ikamet ediyorsa, maçlara/antrenmanlara gelirken harcadığı yol ücretini, antrenöre biletini teslim ederek geri alabiliyor. Kadınların bazıları görüşmeler sırasında özellikle uzak yol mesafeli deplasmanlara giderken otobüsün tercih edilmesini eleştirdiler. Bu da örneğin Hande’ye göre maç öncesi dinlenme zamanı kalmadığı ve yolun yoruculuğu nedeniyle önemsenen bir konu: *“Mesela erkek takımı, bir maç olduğunda uçakla alıyorlar, götürüyorlar; maçlarını oynayıp geri getiriyorlar. Onlara dinlenme olanağı her şey sağlanıyor. Ama bizde öyle değil. Çünkü olanak sunulmuyor, ekstra bir değer verilmiyor.”*

“Bizde öyle değil” dedikleri diğer bir konu tesislerin kullanımını konusuna odaklandı. Kadınların çoğu daha konforlu bir tesisin gerekliliğinde hemfikirler, örneğin Yelda tesislerde duş alabilmeyi isteyen bir futbolcudur:

Daha bakımlı olsa, soyunma odamız, duşumuz lavabomuz, ki alınır, İstanbul’daki bir deplasmanda almıştık maçıktan sonra duş. Biz almıyoruz maçıktan sonra buraya (tesislere) geliyoruz, burada da alamıyoruz çünkü giderlerde sorun oluyor. Biz bir kere tesiste duş aldık, 2-3 kişi girdik, bu sefer su bastı, bir de onu temizlemeye falan çalışıyorsun. Buradaki tesis daha bakımlı olsa, biz evde sıra bekleyeceğimize bir kısmımız gider orda, bir kısmımız burada alabiliriz yani. (Yelda)

“Alt yapıdaki erkekler kulübün her olanağını kullanıyor ama bizde öyle değil” diyen kulübün yedi yıllık oyuncusu Behice eksiklikleri en fazla yaşayanlardan biri: *“Erkeklerin hangisi Söğütlü tesislerinde kamp yapmadan sezona başlıyor? Ya da bizim gibi kendi çabalarıyla uğraşıyor? Tamam alt yapıdaki erkekler kulüpten para almıyor olabilirler ama sonuçta tesisini kullanıyorlar, fitness salonunu*

kullanıyorlar, her olanağa sahipler, biz öyle değiliz.” Fitness salonunun kullanımı Behice için kritik bir önemde çünkü kendisi sırf kadın olduğu için salonu kullanmasının bir “derde” dönüştüğünden bahsediyor:

Geçen sene ben fitness salonunu kullanıyorum, sakatım, fizik tedaviye gidiyorum, fitness salonumuz var neden kullanmayayım dedim. Önce erkekleri bana öne sürdüler, erkekler giriyor, çıplak girip çıkıyorlar dediler. Dedim beni ilgilendirmez, onların olmadığı bir saatte gitcem yani sonuçta ben bu kulübe dahilsem, ben de kullanıcıcam orayı dedim. Ondan sonra kullan tamam dediler, sonra erkeklerin sezonu bitti, işte gittim kulübe, bana anahtarını veriyorlardı yaa! Kapıyı kitleyip öyle çalışıp çıkıyorum. Zaten havasız, cam yok, fitness salonu uzunlamasına bir şey, görmüşsündür, aletler böyle yan yana, cam yok, nefes alacak yer yok, e kapıyı açmam lazım, kapıyı kitliyordum, gittiğim zaman tuvalette giyinip soyunuyordum. Soyunma odası yok. Neden erkekler giyiniyor, giyinip çıkıyor. Tuvalete giriyorum kapıyı kitliyorum. Sanki yiyorlar yani. Böyle bir zihniyetin içindeyiz. Hani direktsek, bir şeyler olursa, hakkımızı savunursak ne ala. Israrla yaptırabiliyoruz bir şey. Ben tamam dese ydim kullanamayacaktım, olay bu. Bak süper ligde oynayan aynı erkek takımından birine yapsalar... yapamazlar. (Behice)

Her bölümde bahsettiğim gibi, alan erkeklerin alanı, alandaki mekanlar erkeklerin mekanı. Behice'nin bu ve benzeri deneyimleri kulüp kaynaklarından faydalanmanın cinsiyetli yapısını gösteren sadece bir örnek. Kullanılan saha ya da formalar için de kadınlar benzer düşünüyorlar. Girizgahta bahsettiğim yeni bir formanın yapılmaması gözlemimi Meltem söze döküyor:

İki çeşit formamız var yine de formalarımız iyi ama kişiye özel yapılan bir şey yok mesela takımımıza yeni biri geliyor giyecek forma yok, numara yok. İşte Aslı abla, her maç birinin formasına al sayı çiz. Buna daha çok özen gösterilse, alın gidin arkasına yazdırın dese mesela. (Meltem)

Kadınlar, kendilerini özellikle 1. Ligde oynamalarını vurguladıkları zaman erkeklerle karşılaştırıyorlar. “A takımımız, sonuçta biz de Umutspor’un bayan takımımız. Bizim de bir ayrıcalığımızın olması lazım. Ama bizim bir ayrıcalığımız yok. Küçükler bizimle antrenman yapıyor en basitinden bizim hiçbir ayrıcalığımız yok. Sadece adımız var yani” diyen Hande gibi Asiye de lig durumundan eşit olduklarını

ancak değer görmemelerini yatırım yapılmaması ile açıklıyor: “*Ama bakıyorum futbola çok fazla yatırım var erkeklere, çok fazla değer veriliyor ama kendimize bakıyorum küçücük sahaya sıkışmış, idmanlara zar zor gelen insanlarız. Başka şehirden geliyoruz. 3’te 1’i bizim takıma verilse çok daha farklı olurdu diye düşünüyorum. Erkeklerin çok fazla şansları var, çok fazla şansları var.*”

Değer verilmeme, önemsenmeme tekrarlanan kavramlar olarak antrenman ve maç sahalarında da çişimleşiyor. Alan çalışması sırasında benim de sürekli sorguladığım konulardan biriydi sahaların kullanımı. Bu nedenle de, Şubat 2015’de bir kar yağışından sonra Söğütlü halı sahasının karla kaplanmasının ardından Kemal antrenörün ve takım oyuncularının sahayı kardan temizleme pratiklerini fotoğraflamış, alan notlarıma “... idman şenlikli başlamış oldu” yazmış ve o gün gülerek kar küreyen kadınların bir kaç ay sonra ne düşündüklerini anlamak için ilgili fotoğrafı Fotoroman’da kullanmışım. Kadınların Fotoroman’daki konuşma balonuna yazdıkları çeşitlilik gösterdi; Yeliz “*İdman var dedikleri zaman yağan karlar temizlenir*” ya da Serpil “*Antrenman var hadi hep birlikte sahayı temizleyelim*” yazarken, aşağıda görülebileceği gibi, Behice, Yelda ve Meltem gibi duruma eleştirel bakan kadınlar da vardı (Şekil 4.2).

Şekil 4.2. Behice, Yelda ve Meltem’in fotoromanlarından bir kesit.

Görüşmelerde “*Koskoca stadyumda oynuyor erkekler, koskoca taraftarları geliyor. Biz de aynı takımın formasını giyiyoruz, küçücük sahada idman yapıyoruz, neyimiz eksik diyorum yani*” diye belirten Asiye’ye ek olarak Meltem kulübün ana tesisindeki suni çim sahaları erkek takımlarının sayısının artması nedeniyle kullanamadıklarını, Behice ise yine kadınların istenmemesi ile saha kullanımının belirlendiğinden bahsediyor:

Bizim maçlarımız önceden Kınalı spor tesislerinde olmuyordu, kulüpte, tesiste oluyordu. Bizim maçımız ikide oluyordu, bizden önce illa bir erkek takımının maçı oluyordu, çünkü sürekli çakışıyor maçlarımız, biz gidiyorduk oraya, yemeğimizi yiyorduk, yürüyorduk, dolaşıyorduk yemek yedikten sonra, maç oluyordu mesela maç izliyorduk. Ya da mesela antrenmanlarımız oluyordu, yarı sahayı bölüşmek zorunda kalıyorduk. Antrenmanda yarı sahayı kullandığımız için, tesislerde olduğumuz için neymiş erkeklerin konsantrasyonu bozuluyormuş. (P: Bunu duydun mu, yoksa sen mi düşünüyorsun?) Bunu erkeklerin antrenörleri şikayet ediyor. İşte bu maçları izlemesinler lafı geliyordu. Bizim kendi arkadaşlarımız oluyor aynı kulüpte oynuyoruz, çağırıyorlar maçlarına gidemiyoruz böyle bir şey var mı? Neden? Kulüpten birileri görürse laf eder. Olay bu sürekli. Sürekli sanki kızlar yamyam durumu anladın mı, sanki yiycez onları. (Behice)

“Laf edilmesinin” önlenmesinin bir çözümü kadınları o alandan çıkartmak. 2014-2015 sezonu öncesinde kadın futbol takımı A takımı tesislerinde antrenman yapmayı bıraktı ve sezon boyunca bir kaç kere “müsait” olduğu için bahsi geçen sahayı kullandı.

Kadınlar için kendilerini alanın kenarında hissettiren bir diğer konu takımın kamusal alanda bilinmezliği. Bunun kurumsal göstergeleri de mevcut. Örneğin, 2014-2015 sezonu boyunca kulübün web sayfasında kadın takımına ilişkin bir bilgi yer almadı. Sadece alt yapı çalışmaları kapsamında bazen “haberlere” yer veriliyordu. Onun dışında örneğin maç zamanı kulübün resmi web sitesinden ya da sosyal medya hesaplarından herhangi bir duyuru hemen hemen hiç yapılmadı. Buna ilişkin kentteki deneyimimi alan notlarına aşağıdaki gibi aktarmıştım:

[...] İdman bittikten sonra tesislerde yemek yedik ardından yürüyerek çarşıya geldim. Stadının önünden geçerken, iç tarafta kalan kulübün store 'una girdim atkı almak için. Deplasmana giderken bir atkıml olsun en azından diyorum üstümdede. Bir erkek görevli vardı içerde. Atkılara baktık, sonra birini seçtim, Trabzon maçında takarım dedim görevliye. “Trabzon mu?” diye sordu, “evet kulübün kadın takımının maçı” diye yanıtladım. “Kadın takımı mı var?” dedi şaşkınlıkla. “Gerçekten bilmiyor musunuz?” yargılayıcı sorusu çıkıverdi ağızımdan kentin takımının ürünleri satan bir store olduğu için. Kadınların

kentte bilinmemesine karşı bir çıkıştı bu benimkisi: “Siz kulüpteki tüm takımlar için bu ürünleri satmıyor musunuz?” Görevli “evet” dedi “Ama haberim yok. Reklamı da yok sanırım” dedi. Facebooktan takip etmesini rica ettim, hemen kasaya yöneldik ve faceten bulduk, takibe başladı. “Ben artık paylaşırım, sevindim takımın olmasına” dedi. Ben de “bir kişiye daha duyurduğum için mutluyum” dedim ve çıktım (16 Ocak 2015, alan notları).

Alandaki gözlemlerim ile kadınların “bizde öyle değil” dedikleri tanıtımın olmaması vurgusu, bu nedenle örtüşüyor. Kadın takımların ve futbolcuların medya tarafından ilgi görmemesi ve kent/ülke temelinde bilinirliklerin az olması ilgili alanyazın tarafından da vurgulanan bir bulgu (284). Bununla birlikte, maç yaptıkları sahaların kent merkezinin dışında olması tanıtımın yapılmaması ile birleşince, kadın futbol takımını, şehir bilmiyor. Kemal antrenör bu bağıntıyı futbolun erkek hegemonyasında olmasıyla ilişkilendiriyor ve liglerde mücadele veren takımının, kendi futbol çevresinde dahi bilinmediğinden bahsediyor:

Şimdi Türkiye’de futbol yıllardır erkek hegemonyasında. Son zamanlarda Avrupa’daki yaygınlaşmayı daha çok görebiliyoruz, duyabiliyoruz. Ama Türkiye’de tabii bir erkek futbolu hegemonyası var diyebilirim. Türkiye’deki gelişim şartları çok hızlı gelişmiyor, yavaş yavaş geliştiği için bazı şeyleri yıkmak kolay olmuyor. Ama mesela voleybola bakıyorsanız, basketbola bakıyorsanız, orada da var mesela bayan voleybolu bayan basketbolu, bayan hentbolu... ama bir bayan futbolu deyince milletin kafasında nedense bir bayanlara yakıştıramama gibi bir düşünce var yıllardan beri olan bir şey bu. Yakıştırmıyorlar. Bir basın olayı bir televizyon olayı, yani gündeme girmesi lazım. Mesela lig oynanıyor ama bir çok insanın bu ligden haberi yok. Kendi çevremden biliyorum mesela “aaa bayan takımı mı varmış” diyen kişilerle karşılaşıyorum. Halbuki burada 6-7 yıldan beri maçlar oynanıyor. Tabii tanıtım olayı, sahaların dışarıda olması. Ee bu medyaya da yansıyor. (Kemal antrenör)

Alandaki eyleyiciler için diğer bir yapısal problem, televizyon kanallarında ve yerel gazetelerde Kadınlar 1. Ligine ilişkin bilgi aktarımının yok denecek kadar az olması. Kentin yerel gazeteleri yoğunluğu yıllara göre değişiklik gösteren maç

duyurusu/maç skoru gibi kısa haberlerle konuyu gazeteye taşıyorlar. Kadınlara göre, kadın futbolu medyada kendine yer bulamıyor, yer bulamadığı için tanınırlığı olmuyor ve böylece taraftar da kazanılamıyor:

Ama bizim maçlarımızda neden yok? Onun abisi onun annesi anca o kadar. Bence fazla olması bizim için çok iyi oluyor. Destek oluyor, bir ses, seni teşvik edecek bir hareketlendiren sesin olması çok güzel. Yaygınlaştırılması gerekiyor futbolun, yani bayanların, destek çıkılmalı. (Zeynep)

Bizde ise öyle değil, saha bomboş, boş sahaya oynuyoruz. Aileler dışında taraftarımız yok. (Hande)

Tanıtımın olmaması ve kadın futboluna ilgisizlik birbirini besleyen öğeler kadınlar için. “Neden gelmiyor, anca bu ilgiye çıkar işte, hem bilmiyorlar hem de ilgilenmedikleri için gelmiyorlar“ diye belirten Yelda gibi Hande de kendi arkadaşlarının dahi maç saatleri erken olduğu için gelmediklerinden, ilgilenmediklerinden bahsetti. Hande’nin dikkat çektiği gibi, Kadınlar 1. Liginde maçlar genelde Cumartesi/Pazar günleri 11.00-13.00 saatleri arasında oynanıyor. Sonuç olarak, kadınlar bilinir ve görünür olmayı; bunun da bir göstergesi olarak aileler dışında kendilerinin tanımadığı kişilerin gelip maçlarını izlemesini istiyorlar.

Kulübün kendi bünyesindeki kadın takımını tanıtım klasörüne yerleştirmemesi (informel görüşmelerde elde ettiğim bir bilgi), bazı futbolcular için kulübe özgü bir tercih olarak algılanıyor. Çünkü Aslı ya da Yeliz, daha önceki oynadıkları kulüplerin yaygın tanıtım yaptıklarını ve yerelliğin takıma destek olduklarını belirtmesi, alana özgü bir bulgu olmasını kuvvetlendiriyor. Örneğin Aslı eski kulüplerinin güçlü basın tanıtımı nedeniyle maçlarda “tribünü” olduğunu anlatıyor: “Burada tribüne sadece aileler geliyor. Amatör lige nasıl tribün geliyorsa bize de geliyordu Kilispor ya da İlerispor’da. Basın tanıttığı için güzel gidiyordu, az bir kitlemiz vardı ama yine de güzeldi. Umuspor’da ise tribün çok az, yok gibi zaten. O yüzden bence çok kötü.” Öte yandan bu sadece kulübe indirgenemeyecek derecede ülkedeki kadın futbolunun gelişimiyle ilintili. Kendi kulüplerinde “istenmediklerini” düşünen çoğu kadının yakın tanıdıklarının dışındaki insanlar tarafından da futbol oynadıkları için yadırgandıklarından bahsetmesi son derece önemli:

Tesislerde başımıza geldi, deplasmana giderken “hangi takımsınız?”. Direkt futbolu bir kenara bırakıyorlar, o ayrı bir kapasite. Voleybol mu hentbol mu?

Bu soruyu soruyorlar. Biz de futbol diyoruz. Futbol mu? Böyle bir şaşkın bakıyorlar. Evet futbol yani, bunda şaşılacak bir şey yok. Futbol oynadığımızı duyup çok şaşırın, aa kız takımı mı varmış diyenlerle her yerde karşılaşıyorum yani. Duyunca da şaşkınlıkla bakıyorlar çünkü bu yaygın değil. (Özlem)

Mesela şöyle bir de anım var. Kolumun altında topum var, futbol topum, sahile gidiyorum su alıcam marketten, nereye gidiyorsun idmana mı gidiyorsun dedi, evet dedim, ne oynuyorsun dedi, futbol dedim, basketbol mu dedi, hayır futbol dedim, ayakla oynanan mı dedi (gülmeye başlıyor), evet futbol oynuyorum dedim. Sonra yavaş yavaş sorular sormaya başladı işte, nerde oynuyorsun kaç yıldır oynuyorsun, anlatıyorum. Sonra merak ediyorlar. İzlemek istiyorlar, maçları soruyorlar, söylüyorum. (Aslı)

Yadırganmalarının nedenini ise kadınların futbol oynadığına ilişkin bilginin Türkiye’de yaygın olmaması ve futbolun erkeğe özgü olduğu algısı. Kadınlar arasında alışveriş yaparken, kulüp otobüsünden inerken ya da fakültedeki bir ders sırasında tepkiyle karşılaşanlar bu bilinmezliğe ve “uygun görülmemesine” işaret ediyor. Aslı gibi, “Futbol hani şu ayakla oynanan?” sorusuyla bir çoğu karşılaşmış futbolculuk hayatlarının bir kesitinde. Devrim de bunlardan biri:

Mesela alışverişteyim, yalnız onları futbolcular kullanıyor diyor aldığımız şeyleri. Biliyoruz, futbolcuyuz zaten diyoruz. Ayak futbolu mu bildiğimiz ayak futbolu mu diyorlar. Evet. O soruyla çok karşılaştım, elle oynanan mı ayakla oynanan mı? Futbol işte abi ayakla oynanan. Böyle saçma sapan sorular oluyor. Bayan futbolu olduğunu bilmeyen milyonlarca insan var. (Devrim)

“Toplum” (futbol dışından, çok yakın olmayan sosyal çevreleri) “Bayan futbol mu oynar, oku, okuluna git sen, futbol neymiş” diyor (Zeynep), “kültürle alakalı olarak, kız futbol mu oynar, yok yemek yapar, yok ev temizler, çocuk yapar” gözüyle bakıyor (Devrim), “futbolu erkek oyunu olduğunu düşündükleri için futbolu bayanların nasıl oynadığını merak ediyorlar” (Hande), “çok garipsiyorlar, şaşıyorlar” (Behice). Zeynep bu yaklaşımları “geri kafalılık”, Hande “bireysel zihniyet”, Devrim ise “ülkenin eğitim seviyesi” ile ilişkilendiriyor ve ekliyor: “Çünkü bilen de konuşuyor bu ülkede, bilmeyen de konuşuyor. Herkes bu ülkede herkes bir şeyi biliyor. Siyaseti biliyor, futbolu biliyor”. Ancak, ülkenin bilmediği,

kadınların futbol oynayabildiği.

Feride antrenör tanıtım konusunda “oyunun niteliğini” merkeze alıyor ve oyunun görselliği iyi olmadığı ve reklam da yapılmadığı için “ailelere top oynuyoruz” diyor. Oyunun niteliği ise Kemal antrenöre göre yine TFF’nin yaklaşımları ve sponsorların olup olmaması ile ilişkili:

Federasyona yıllardır maçların televizyonlarda yayımlanması gerektiğini söylüyoruz. Toplantılarda ilettik ama bir türlü çözüm bulunamadı. Sponsorların bu işe yanaşmamasının sebeplerinden biri de federasyonun bu işe yeteri kadar önem vermemesi. Yani önem vermiş olsaydı bu ligde daha çok çekişmeli maçlar olurdu. Sponsorlar da onu istiyor, yani çekişmeli olursa, zevkli olursa, televizyona yansırsa bu iş anlam kazanacak. (Kemal antrenör)

Dünya ölçeğinde sponsorluklar başarı ile doğru orantılı gidiyor. FIFA’nın 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarına göre FIFA sıralamasında 1-20 arasında yer alan ülkelerin %44’ünün ligleri bir sponsora sahip; %56’sı ise devlet (federasyon, yerel yönetim) destekli. Sıralamada geriye gidildikçe, sponsor oranları da düşüş gösteriyor. 177 FIFA üyesi içerisinde Türkiye 58. sırada bir ülke olarak tarihinde sadece bir sezon lige sponsor ismi sağladı. Alandaki eyleyiciler, Türkiye’de kadın futbolunun ilerlememesinin nedenlerin başında TFF’nin sorumluluğunu yerine getirmemesine bağlıyorlar; TFF’nin “*bayan futbolunu önemsemediğini*” (Zeynep, Hande, Banu, Deniz, Serpil), “*bayan liglerine gereken özeni göstermediğini*” (Behice, Aslı) ve “*gerekli desteği vermediğini*” (hepsi) düşünüyorlar. TFF’nin *dedikleri genelde lafta kalıyor çünkü TFF’nin bir çabası yok* diyen Hande gibi, tüm bunlar Kadınlar 1. Ligi şampiyonluk priminden, fikstürlerin açıklanmasına kadar futbolun yapısal sorunlarına işaret eden özellikler olarak belirginlik kazanıyor.

Feride antrenör de TFF’nin özensiz davrandığını düşünüyor: “*Mesela biz genç maçlarına çıkıyoruz. Genç maçlarında sağlık görevlisi yok, polis yok, hiç kimse yok. Ee, kimi arıyoruz, TFF’yi arıyoruz, federasyon görevlisini arıyoruz. Hakem var mı var, e tamam o zaman oynayın yeter, daha ne istiyorsun hocam deniliyor.*” Alandaki futbolcular ve antrenörler TFF’nin kadın liglerine yeterli derecede önem vermediğinde hemfikirler. Erkeklerde sistematik bir düzenlikte gidip de kadınlar da “gidemeyen” bir unsur örneğinin fikstürler. TFF ligler başlamadan çok kısa süre önce

fikstürü yayımladığı için takımların lige hazırlanma süreçleri olumsuz etkileniyor. Alandaki kadınlardan Behice de fikstürlerin hazırlanması ile kadın takımlarının maddi imkansızlıklardan dolayı kamp yapamamalarını birleştirerek değerlendiriyor:

Futbol federasyonu önce ne yaptığını bilmesi gerekiyor. Bir fikstürü bile düzenleyemiyorlar mesela. Maç tarihlerini düzenleyemiyorlar, onlar bile farkında bir kamp olmadığının bayanların. Erkeklerin kamp sezonu başladığında fikstür çekildi, ondan sonra kampa başladılar, neden, çünkü hepsinin bir hazırlık aşaması var. Ama bayanlarda bu yok, hepsi biliyor bayanların imkanlarının olmadığını. (Behice)

Behice'nin bıraktığı noktadan devam edersem, 2014-2015 sezonu öncesi hazırlık kampı yapan Umutspor kamp planını geçen yıllara göre ayarlamış ancak TFF'nin program değişikliği nedeniyle kamp ile lig başlaması arasında uzun bir zaman geçirmek zorunda kalmıştı. Yeliz bu süreci şöyle anlatıyor: *“Buraya kampa geldim, kampta her şey çok güzeldi. Ve biz katakulleye geldik takım olarak. Çünkü maçların erken başlayacağını zannedip biz kampa katıldık. Kampa girdik ve 20 gün içerisinde biz full antrenman yaptık. Sabah 8 akşam 4 antrenmanı. Maçların araya bir kalem çekip Kasım'a atması, bizi mahvetti. İki ay ne demek? Biz iki ay perişan olduk.”*

Kadınlar 1. Liginin maç sayısı azlığı ve kısa bir zaman dilimi içinde tamamlanan fikstürün ardından kadınların futboldan uzak kalmaları yine TFF'nin tercihleri ile ilişkilendiriliyor. Kemal antrenörün geç başlayıp erken biten bir ligde hem futbolcuları formda tutmanın hem de nitelikli bir lig geçirmenin mümkün olmadığını vurgulaması, sadece Umutspor takımı için değil, Kadınlar 1. Ligindeki tüm takımları kapsayan yapısal bir probleme işaret ediyor: *“Erken bitiyor lig, zaten ligin zamanlaması hatalı. Ağustos'ta kamp yaptık, sonra yolladık evlerine, Kasım'ın başında lig başladı. 1,5-2 ay beklediler kampın ardından. Erken başlayıp geç bitmesi lazım. Şimdi Mart'ın sonunda bitiyor. Ne kadar var, 6 ay var. 6 ay takımı formda tutman çok zor.”* (21 Mart 2015, alan notları). Türkiye'de Kadınlar 1. Ligi 18 hafta sürerken (4,5 ay), FIFA üyesi üst düzey ülkelerin lig süresi ortalama 6,5 aydır (ranj: 4,9-8,2). FIFA (83), lig sürelerinin kısalığının en temel engelini mali kaynaklardaki kısıtlılıklar olduğunu tespit ederek, ligdeki takım sayılarının az olmasının da etkili olduğunu bildiriyor. Fikstürün neden geç açıklandığını TFF temsilcisiyle

gerçekleştirdiğim informel görüşmede kendisine bir soru olarak yönelttim. Asıl olarak direktörlüğün bir çok farklı alanla uğraşması, personel eksikliği, takımların lisans işlemlerini geç ve eksikli yapması, bürokratik işlemlerin birikmesi ve bu nedenlerle de erkeklerde olduğu gibi yaz aylarında bir sonraki sezonun fikstürünü yayımlayamadıklarını belirtti.

Umutspor kadın futbol takımının 2014-2015 sezonunda kulüp yönetimi tarafından “istenmemeye” cisimleşen ve erişebildikleri olanaklar dışında özellikle sahiplenilme ve önemsenme noktasında eleştirilerin yoğunlaştığı böylesi bir alanda Hande'nin ifadeleri diğer bir alt bölüme geçişi özetler nitelikte:

Para almadan oynadığımız için, para alsak iyi tabii, iyi olur, ama almadığımız zaman da iyi bir koşuldaysak zaten parayı aramazsın, ama şuan iyi bir koşulda olmadığımızdan o da yok, o da yok, o da yok yani. Her şey yok yok olunca olmuyor. (Hande)

4.5.3. Ekonomik Sermayenin Dolaşımında Olmadığı bir Alan

Sonuçta Umutspor'dasınız, olanaklarınız var, maddi desteğin çok olması lazım diyorlar. Halbuki, bizim giydiğimiz formalar bile... hiç bahsetmeyeyim. Yukarıda cidden milyonların hesabı yapılırken aşağıda yüz liranın hesabının yapılması çok saçma. (Devrim)

Türkiye’de kadın futbolunun gelişiminin önündeki en önemli engel maddi/finansal problemler olduğu yazılır (37) ve alanda konuşulur. Kulüplerin TFF'nin sağladığı maddi destek dışında sponsor bulma sorunları, Ligin sponsor ismi alamaması (erkek liglerinde olduğu gibi Spor Toto, PTT gibi sponsorların olmaması), kulüp giderlerinin genel olarak kulüp yöneticilerinin bireysel çabaları ile karşılanması, kadın liglerinde sıklıkla karşılaşılan problemlerdir. Kadın futbol kulüplerinin iki temel maddi kaynağı bulunmaktadır: Birincisi TFF, ikincisi ise kulübün kendisi ve/veya sponsorlarıdır. TFF'nin 2015-2016 Kadın Ligleri Statüsüne (Madde 19-20) göre kadın futbol kulüplerine aktardığı kaynaklar, Kadınlar 1. Ligi sezon şampiyonuna 50.000 TL (2. kulübe 30.000 TL, 3. Kulübe 20.000 TL) ödül; deplasmanlarda kilometre başına 2 TL ulaşım; 200 km üzerindeki mesafeler için 1.250 TL konaklama desteğidir.

TFF'nin bu maddi kaynakları, uygulamada ne anlama geliyor? Öncelikle, UEFA 2014-2015 Kadın Futbolu Raporuna göre TFF'nin kadın ligleri için ayırdığı bütçenin 1,364,000 Euro olduğunu yazdı; bu da yaklaşık 4 milyon TL'ye tekabül ediyor. TFF temsilcisi ise bunun yarısı kadar bir bütçeye işaret etti. Kulüp yöneticileriyle informel görüşme yaparak takımların bütçelerini inceleyen Göktürk (285), sezon boyunca 78 kulübün yaklaşık olarak 4,5 milyon TL harcama yaptıklarını belirtiyor ve ekliyor: "*Harcama düzeyleri oynanan lige, ligde hedeflenen sıralamaya, bölgedeki akademik olanaklara ve takımların üst düzey futbolcu kaynaklarına uzaklıklarına göre ciddi farklılıklar gösterebiliyor.*" Bunun yaklaşık 1,8 milyon TL'si deplasman masrafları için harcanırken, kulüp harcamalarının en azından yarısının TFF ile giderildiğini söyleyebiliyoruz. Ancak, Göktürk (285) yaptığı incelemeler sonucunda TFF bütçesinin tamamını kulüplere aktarsa bile, kulüpler tarafından beyan edilen harcamaların karşılanması için yeterli olmadığını altını çiziyor⁸². Kulüplerin maddi yetersizlikleri 1993-2003 dönemi dahil olmak üzere, liglerin kurulduğu 2006'dan itibaren dile getirilen temel problemlerden biri ve kadın liginin sponsor, reklam, tribün ve yayın gelirinin olmaması kulüplerin maddi kaynak olanaklarını daraltan temel unsurlardır.

Kadın Futbol Ligleri Müsabakaları Statüsü 10. maddesi, Transfer İşlemleri ile ilgilidir ve bu tez çerçevesinde kritik maddeleri içermektedir. 7. ve 8. bendlere göre *18 - 25 yaş aralığındaki kadın futbolcular için, futbolcu milli futbolcu ise futbolcunun eski kulübüne en fazla 20.000.-TL (26-30 yaş aralığı için 15.000 TL) katkı payı bedeli ödenir. Futbolcu milli futbolcu olmadığı takdirde eski kulübüne en fazla 5.000 TL (26-30 yaş aralığı için 3.000 TL) katkı payı bedeli ödenir.* Bir yıllık alan çalışması sürecinden ve farklı kulüplerin yöneticileriyle gerçekleştirdiğim informel görüşmelerden elde edilen veriler, bu maddenin tam anlamıyla uygulanmadığını göstermektedir. Şöyle ki, futbolcuların transferleri beden eğitimi öğretmenlerinin yönlendirmeleri ve antrenörler/kulüp yöneticileri arası diyaloglarla

⁸² Kadınların futbolunu, özellikle profesyonel kategorilerindeki erkek ligleri/takımları ile karşılaştırmak yanlış bir yaklaşım olur. Ancak, yukarıda bahsettiğimiz ücretlerin daha iyi anlaşılabilmesinde üst amatör erkek futbol ligi olan Bölgesel Amatör Lig'inin statüsündeki katkı payları maddesi incelenebilir. TFF BAL ligindeki kulüplere kilometre başına yol harcırahı (kilometre başına 1,50 TL) ve konaklama (1.000 TL) maddi desteğinde bulunmakla birlikte tüm kulüplere 11.000 TL (Madde 11-1), kulüplerin kendi illerinde düzenlenen en az 3 yaş kategorisinde lige katılan kulüplerin altyapı antrenörleri için aylık 400.-TL'den yıllık 4.800.-TL (Madde 11-2) TL katkı payı ödemektedir.

yürütülmekte ve oyuncunun fiziksel sermayesine göre diğer kulübe ücretsiz ya da küçük bir ücret ödenerek transfer gerçekleşmektedir. Bunun anlamı kadın futbol kulüpleri için transfer ücretlerinin yeterli bir maddi kaynak oluşturmamasıdır.

Futbolcunun bir başka kulüple karşılıklı anlaşarak transfer olmak istediği durumlarda, kulüp yöneticilerinin inisiyatifi belirleyicidir. Futbolcuyu göndermek istemeyen yöneticilerin bazı olumsuz tutumları nedeniyle statüde yer alan “*Lisanslı futbolcu aralıksız iki sezon vize ve transfer işlemi yaptırmazsa serbest kalır*” maddesini uygulayan, yani iki yıl üst üste lisansını yenilemeyip “serbest kalan” çok sayıda futbolcu olduğu bilinmektedir. Bununla ilişkili olarak, futbolcuların futboldan elde ettikleri gelirleri de oynadıkları lig klasmanına ve kulüp yöneticilerin inisiyatifine göre farklılık göstermektedir. 2009 yılında Erden Or futbolcuların maç başına 250-300 TL gibi ücretler aldığını belirtmiş ve “*Bayan futboldan ekonomik anlamda en kârlı çıkan futbolcularımız Milli Takım'da oynayan ve uluslararası maçlarda beğenilip yurtdışına transfer edilen oyuncular. Gittikleri ülkelerde 1500-2000 euro gibi aylık ücret alanlar var*” açıklamasıyla⁸³ yurt dışına transferin asıl kazanç olduğundan bahsetmiştir. Arslan’ın (37) 1. Ligden 11, 2. Ligden 26 takımdan 368 futbolcu ile yaptığı anket çalışmasının sonuçlarına göre ise futbolcuların sadece %9,1’i futboldan gelir elde etmektedir. Bununla birlikte günümüzde 2. ve 3. Ligde mücadele veren futbolcuların çoğunun transfer ücreti, maaş veya prim almadığı bilinmektedir. Alan çalışması sürecinde gerçekleştirdiğim informel görüşmelerin ardından 2015-2016 futbol sezonunda 1. Ligde oynayan futbolculara düzenli aylık maaşını veren takım sayısının 3-4 ile sınırlı olduğu görülmektedir. Bu takımlar içerisinde 20’ye yakın futbolcu, millilik yaşına bağlı olarak 2.000 TL-6.000 TL arasında maksimum kazanç sağlamaktadır. Bununla birlikte 1.000 TL ve üzeri maaş alan futbolcular ligde istisna olup (büyük firmaların sponsorluğundaki takımlarda görülür), genel olarak 50-500 TL arasında maç başı ya da 100 TL-1,5-2 bin TL arasında aylık maaş aldıkları belirtilebilir.

Kadın takımlarının genelinde hakim olduğu gibi, Umutspor kadın futbol takımının kulüp bütçesi dışında bir sponsor gelirinin olmaması temel belirleyenlerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Antrenörler ve futbolcular “sponsor bulunmalı” ifadesini hem görüşmelerde hem de alan çalışması sürecinde

⁸³ a.g.e. “Yeşil sahalarda kadınları bekliyor”

tekrarladılar. Sponsor, futbolcuların ve antrenörlerin daha adaletli ücret alması, malzeme eksikliklerin kapanması, tanıtım olanakların artması ve transfer yapılabilmesi demek onlara göre. Fatih Terim'in 2014 yılında yaptığı toplantıda Kadın Liglerine sponsor isim bulunacağını bildirmesinin üzerinden iki yıl geçmesine rağmen Kadınlar 1. Ligine isim henüz sağlanamadı. Neden bir sponsor isim bulunamadığı sorusunu TFF temsilci ile yaptığım informel görüşmede kendisine iletteğimde, TFF'nin tüm ligler için sponsor arayışını Pazarlama Departmanının yaptığını ve kadın futbolu departmanının özerk olarak bir girişimde bulunmasının olanaklı olmadığını belirtti. Kadın futbolu pazarının yeni yeni oluşmaya başlaması ve TV ekranlarında maçların yer almaması TFF'nin ilgili departmanın bir girişimde bulunmasını geciktiren temel öğeler olduğu anlaşılıyor.

Bir deplasman yolcuğunda Kemal antrenörle görüşmemizde takımın bütçesine ilişkin anlatımı, bir sosyal alan olarak kadın futbol takımının kulüpteki (bütçelendirme) konumunu gösteriyor: *“Bizdeki araba, yardımcı antrenör, antrenör, otel kimsede yok. Kulüp bize karışmıyor. Neden yenildin demiyor. Aferin yendin de demiyor. Leke gelmesin diyor, problem çıkmasın. Yukarısı önem vermeyince de bu kadar oluyor. Ben bu dönem 200 bin liralık bütçe çıkarttum. Olmaz dediler. 100 bine indik. Ama o da yok. 70 binlerde ligi bitirmek istiyorlar. Ama 40 binlerde bitecek gibi.”* (13 Aralık 2015, alan notları). Birinci sezonun ortalarında yaptığımız bu görüşmede geçtiği gibi, Umutspor kulübünün 40 bin TL bütçe ayırması ve TFF'nin de aynı meblağı deplasman, konaklama gibi giderler için tahsis etmesi ile kadın takımı 80 bin TL'lik bir bütçe ile sezonu kapattı. Yukarıdaki alt bölümle de ilintili olarak kadın futbol takımının kulüp içerisinde merkezi bir konumunun olmaması, maddi kaynakların kullanımıyla yakından ilişkili. Feride antrenörle alanda yaptığım informel görüşmede *“Boş ver bütçeyi, alt yapı toplantısında kız takımı hiç konuşulmadı. Tamam bitti dendi toplantı. El kaldırdım, her şeyi saydınız güzel de dedim, kızlar hiç konuşulmadı dedim. Bakıyorlar yüzüme”* (14 Mart 2015, alan notları) aktarımı da kulüpteki konumlandırmaya işaret etmesi açısından önemli.

Bir kulübün finansal yönetiminin analizi bu bölümün konusu oluşturuyor. Benim odaklandığım alandaki eyleyicilerin ekonomik sermaye kazanımlarının olup olmaması ve kadın takımı içinde ekonomik sermaye akışını etkileyen hiyerarşik ilişkiler ağı. Yukarıdaki alıntıda ortaya konulduğu gibi yönetim kadın futbol

takımına bir bütçe çıkarıyor ve bütçe antrenörlerin, futbolcuların maaşlarını ve deplasman giderlerinden TFF'nin dışında kalan meblağının karşılanmasında kullanılıyor. Örneğin, Umutspor futbol takımının ortalama bir deplasman masrafı 6.000 TL, TFF bunun 3.500-4.000 TL'sini karşılıyor. Yukarıda aktardığım alan notunu önemli kılan ise kulübün alt yapı ile ilgili toplantılarında kadın takımının bir gündem oluşturmaması ve antrenörlerin takımın ihtiyaçlarını çok küçük bir bütçe ile tamamlamak zorunda kalması.

Alandaki futbolcuların “para” ile ilişkisinde ise açığa çıkan iki temel bulgu söz konusu. Birincisi, “para için oynamıyorum” yaklaşımı. Bu yaklaşım, TFF'nin 2006'dan itibaren kadın futbolunu yapılandırırken alanda dolaşıma soktuğu bir söylem. Alana yoğunlaşmayı ve alanda çaba göstermeye değerli kılan milli takım seçmeleriyle eğitim, kadın futbolunda sermaye akışının olmamasıyla birlikte düşünülüyor. İkincisi ise futbolcular Kadınlar 1. Ligindeki bazı takımları ya da erkekleri temel aldıkları zaman “ücretleri” sorguluyorlar. Ancak iki bulgu da birbirinden keskin bir şekilde ayrıışmıyor, çünkü alanda sermaye akışının olmadığını bilen bu kadınlar için futbol zaten bir “hobi”, antrenörler için ise “severek yaptıkları” bir eğitim aracı. Her bir antrenörün kadın futbol takımı dışında mesleğinin olması, asıl geçim kaynağı olarak futbolu görmemelerinin temel nedeni. *“Ben burdan para kazanmıyorum. Futbolu çok seviyorum. Çok seviyorum. İçinde olmak istiyorum. Gecem yok hafta sonum yok. Para için yapmıyorum ki sevdiğim için”* diyen Feride antrenör kulüpten asgari ücretin altında bir maaş alıyor. Futbolculara ise “100-150 TL prim vermeye” çalışıyorlar. “Vermeye çalışıyorlar” çünkü düzenli-sistemik olarak kulüpten bir sermaye akışı olmuyor; Kemal antrenör bazen futbolculara ücretlerini veremediklerini, bunun da takım içinde sorun olabildiğini belirtiyor: *“Yani futbolcularda tamam sorun var, idman eksikliği bunlar sorun. Birlikte idman yapamıyoruz. Gelmiyorlar, maçtan maça gelince de olmuyor. Bir de bunlar paralarını da alamıyorlar. Temel mesele orada. Parasını alsa olur belki. Hani benim param diyor, niye geleyim diyor.”* (17 Ocak 2015, alan notları). Kemal antrenör “futbolcuların niye geleyim” dediklerini belirtse de, 2014-2015 futbol sezonunda para nedeniyle Umutspor futbol takımından hiçbir futbolcu ayrılmadı. Kendi aralarında “şikayet etseler” bile bunu antrenörlere taşımadılar:

Sabah erken saatlerde Hande yanıma geldi: “Kemal hoca aradı, bize para verecekmiş, kapıya gelip parayı verecek abla şimdi, onun telefonuyla uyandım.” dedi. Yarım saat sonra da hoca geldi, kapıdan parayı verdi, içeri girmedi. Bir kağıt üzerinde kimin kaç lira alacağı yazıyor, kağıdı görmedim ama parayı bölüştüler. 250 alan da var, 150 alan da. “Bir maçı vermemişler abla sanırım” dedi Devrim. Kaç maça kaç lira düştüğünü anlamaya çalıştılar. Fazla durmadım yanlarında kendi içlerinde rahat konuşsunlar diye, Lale “Bu para mevzusundan nefret ediyorum. Baksana az vermişler” dedi ben odadan çıkarken. Ben de konuşacak mısınız hocayla dedim. Devrim de “Evet bakalım, yarın konuşuruz belki abla” dedi... (07 Şubat 2015, alan notları)

Ertesi gün sorduğumda, konuşmamışlardı.

Görüşmelerde kadınların hepsi sevdiği işi yaptıkları için “para önemli değil” dediler. Futbol oynama isteği, kulübün diğer olanaklarından faydalanma (yol parasının karşılanması gibi) ve alanın illusiosu, “para kazanmayı” son sıralara iten alanın gerçekliği olarak belirleniyor. Meltem’in söylediği *bu para işi daha çok büyük erkek futbolcularda, büyük takımlarda dönüyor bilgisi, parası için oynamaya gelmiyorsun her şey para mı, değil, zaten parası için yapıyorsan baştan bırak yani*, yaklaşımının arka planını oluşturuyor. Selma da Meltem gibi düşünüyor ve *para almamak dert değil, biz bu işi severek yapıyoruz* diyor. Ancak burada devreye yaş faktörü de giriyor. Örneğin 15 yaşındaki Serpil, *“Benim parayla şeyim yok hocam, yani sonuçta Tahir hoca bana veriyor. İleriye doğru para kazanmaya başlaycam diye düşünüyorum, şimdi benim için bir sıkıntı yok”* diyor. Serpil gibi Selma ve Meltem bugüne kadar futboldan hiç para kazanmayan takımın küçükleri. Selma para zaten istemiyorum dese de ileriye yönelik sorgulama yapıyor: *“Erkeklere daha çok yoğunlaşıyorlar. Şuan Umutspor bayan futbol takımına yapılan hiçbir şey gözükmüyor. Maddi durumdan destek olmaları şart bence, bayan takımını ne kadar ücret vermeden oynatabilirsin? Bir süre sonra o da ihtiyaç duyacak. Şuan küçük olduğumuz için tepki göstermiyoruz.”* 18 yaş üstü futbolcular ise 18 maçlık bir sezon boyunca 700-800 TL arasında toplam ücret aldılar. Yeliz, kulüp evinde kalan biri olarak, az harcaması olduğunu bu kazandığı paranın da yettiğini belirtiyor ve ekliyor: *“Futbolu seviyorum, seviyorum yani. Para önemli değil, hayatım son bulana kadar*

onu devam ettiricem.” Zeynep de benzer bir yaklaşıma sahip; referans aldığı ise alanda zaten para akışının olmaması: “Mesela benim performansımı beğeniyorsa 100 veriyor, ama performansım düşük ise 75-50’ye kadar düşüyor. Bayan futbolunda olmadığı için bence iyi yetiyor bile. Benim için sorun olmuyor yani, diğerlerini bilemem de. Ama bayan futbolunda zaten olmuyor abla.”

Kulüpten yeterli miktarda ücret alınmaması ya da bazen hiç alınmamasının alanda “problem olmamasının” nedeni oyun oynamaya devam edebilme arzusu. Behice bunu çok net ortaya koyuyor: *“Oynamak istediğimiz için, çünkü oynamak istediğimiz için, başka bir seçeneğimiz yok.”* Başka bir takıma transfer olmak ise diğer yaşam alanlarının daha baskın olması (aileyle yaşama, eğitime devam etme) ya da imkanların sorgulanmasıyla ilişkili. Behice devam ediyor: *“Hani başka bir yere gidebilecek miyiz, imkanlar el verecek mi, gitseniz de yol parasını verebilecek mi, belki cebimizden gidecek, hani hepsini düşünmek gerekir.”* Bu nedenle de “sevgi” ön plana çıkıyor: *“Para kazanamıyoruz, bizim gelirimiz yok, daha çok giderimiz var. Biz bu işi sevdiğimiz için yapıyoruz yoksa gerçekten işin içinde olmayız yani. Meslek gibi para kazanmak gibi değil de işte sevdiğimiz için oynuyoruz.”* (Asiye). Aslı da bir önceki takımındaki deneyimlerinden yola çıkarak kulüpten bir şey talep etmemeleri gerektiğini öğrendiğini çünkü kapanma tehdidinden çekindiklerinden bahsediyor:

Yetinmek zorunda kalıyoruz en azından yaptığımız spordan geri kalmamak için. Yani kulüp kapandığında ne olacak şehir dışına çıkmak zorunda kalacaksın, farklı takımları tercih etmek zorunda kalacaksın... Adaptasyon çok zor oluyor. O yüzden yetinmeyi tercih ediyorsun. Bir de ses yaptığın zaman “ee ne olur kapatırız gider” düşüncesi olduğu için, susuyorsun. Diğer takımında her sene bizim artıyordu maaşlar, takımın kapanma durumu olmuştu ama biz yine de geçen seneki maaşlarımız verilsin yine de devam edelim, kapanmasın dedik. Yine bir yetinme olmuştu yani. Hani futbolu sevdiğimiz için herhalde, onlar da bundan faydalanyorlar. (Aslı)

Çünkü Aslı’nın daha önceki iki kulübü de kapandı. Alandaki her kadın takımın kapanma riskinin gölgesinde hareket ettiği için, Aslı’da olduğu gibi “itiraz etme” ya da “daha fazlasını isteme” söz konusu olmuyor. Aslı bunu çok net ortaya koyuyor: *“Uçurum var tabii, 3. Ligi bıraktım BAL Ligi bile bizden yüksek alıyor, amatörler de bizden yüksek alıyor olabilirler. Hani bayanların bunla yetinebileceğini*

düşünüyorlar bence. Sonuçta biz ses çıkartmıyoruz neden tek bir kulübümüz var, o da kapanmasın derdiyle ses çıkartma lükstün olmuyor. Yani, benim mesela iki kulübüm kapandı.”

Alanda hakim olan diğer bir yaklaşım ise özellikle erkeklerle ve Kadınlar 1. Liginde mücadele veren diğer kadın takımları ile kıyaslama yaptıklarında aldıkları ücretin miktarını sorgulamaları. Sorgulayan kadınlardan biri olan Devrim “erkeklerle karşılaştırmıyorum” diyerek farklı toplumsal alanlarda ücret meselesi konuşulduğunda “utandığından” bahsediyor:

Erkek takımıyla karşılaştıramıyorum. Abla açıkçası utaniyorum, mesela hastaneye gittim geçen gün, Umutspor’da oynuyorum dedim, önceden nerde oynuyordun dedi, Güvenspor’da oynuyordum dedim. Transfer olunca ne kadar aldın dedi adam. İşte aldım bir şeyler falan dedim, söyleyemedim. Maç başına ne kadar alıyorsunuz dedi, işte alıyoruz bir şeyler falan dedim, halbuki aldığımız cidden para değil, bir şey değil. Ne bileyim, en kötü erkek liginde bile bu kadar az para alınmıyor benim bildiğim. Biz, bayanların en üst ligindeyiz, zaten üç tane lig var da, en üst liginde olup da bu kadar değer görmek! (Devrim)

Devrim’in belirttiği gibi Umutspor’da 2014-2015 futbol sezonunda transfer olan oyunculara bir ücret ödenmedi. Feride antrenör: “Bedavaya aldım hepsini. Hatır gönül işi. Yani Kemal hocanın tanıdığı vasıtasıyla. Verir misin, veririm. Birinde zaten Zehra’nın takımı kapatıyordu. Boşta kalmasın, öyle aldım. Bir Devrim için kulübüne 700 liralık bir para verdik o kadar” Kadınların hem Umutspor’da hem de daha önceki kulüplerindeki transfer süreçleri Feride antrenörün özetlediği gibi “hatır gönül işi” ile gerçekleşiyor. Bir de bu nedenle “para kazanmamak” ifadesi hakim kadınlar arasında. Özellikle 4-7 yıldır futbol oynayan Devrim gibi Özlem, Asiye, Behice ya da “aldığımız yetiyor” diyen Zeynep de aldıkları ücretin “lafının edilemeyecek kadar az” olduğunda hemfikirler:

Bir sezonda toplasan 850 falan almışumdur. Ki bu diğer takımların bir maç parası. Sonuçta biz başka şehirden geliyoruz. Tamam yol paramızı karşılıyorlar ama bir maç parasını aldığımız para da bana göre para gibi gelmiyor. Zaten aldığımız maç başı yenerssek 100 lira, yenilirse 75 lira. Bu bildiğin karın tokluğuna oynamak gibi bir şey oluyor. Sonuçta sevdiğimiz işi

yapıyoruz da, nereye kadar oluyor sonunda. Biz de bir şeye emek veriyoruz. Elimizden geldiğince Umutspor'un bir ferdi olmaya çalışıyoruz (Özlem)

Uç noktadayız abla, bizim aldığımızla adam bir çay içer, ama biz onunla kendi şeyimizi kurtarmaya çalışıyoruz, hayatımızı devam ettirmeye çalışıyoruz. Niye bayanlar kazanamamın ki? Onlar hayatlarını sürdürüyorlar futbollarıyla ama bayanlarda bu yok işte. Onlar aldıkları parayla ailelerini geçindirebiliyorlar. Biz neden geçindiremiyoruz? Bizde de meslek haline gelmesini isterdim. (Zeynep)

Daha önceki bölümlerden ebeveynlerin, kızlarının futbolundan aileye maddi bir kaynak beklemediklerini belirtmiştim. Anne-babalar kızlarının Umutspor'dan “bazen” harçlık aldıklarını biliyorlar ve bu harçlığın çocuklarının kendi ihtiyaçları için kullanılmasını önemsiyorlar. Örneğin Özlem'in annesi Nihal “Kazandıkları zaman ellerine 100 lira 150 lira verip gönderiyorlarmış. Aldık anne şu kadar para verdiler der aldığı zaman. Kaybettikleri zaman yok. O da Özlem'in okul şeylerine gidiyordu, kitaplara çünkü pahalı pahalı kitapları, bütçe yetmiyor.”

Kadınların futbolunda, ekonomik sermaye değerli değil, kadınlar ve antrenörler ekonomik sermaye kazanımı için bir yatırım içinde değiller; fiziksel sermayelerinin ekonomik sermayeye dönüşümünde alanın sınıfsal ve cinsiyetlendirilmiş özellikleri sınırlayıcı oluyor. Umutspor kadın futbol takımı oyuncuları ve antrenörleri tarafından anlatılarında ortaya çıkan önemsenme, daha iyi koşullarda futbol oynama, tanıtım yapılması, liglerin ve fikstürlerin daha sistematik düzenlenmesi ve ücretlerin daha adil yapılması talepleri kadın futbolcuların hem kulüpteki konumlanması ile ilişkili hem de federasyonun politikalarıyla. Bununla birlikte, 25 Eylül 2016 tarihinde Kadın Futbol Kulüpler Birliğinin⁸⁴ düzenlediği basın açıklamasında aktardıkları ile bu çalışmadan elde edilen bulguların örtüşmesi, bir bütün olarak kadın liglerinin biriken problemlerini gösteriyor. En nihayetinde, Umutspor kadın futbol takımının deneyimleri bu birikimin bir sonucudur. Kulüpler Birliği'nin TFF'nin Kadın Liglerine yeterince önem vermediğini belirterek eleştirmesi, Umutspor kadın takımı alanında elde edilen bulgular ile birlikte okunduğunda alanın haritası daha net açığa çıkmaktadır:

⁸⁴ “Şahinkaya: Kadın futbolunu istenen seviyeye çıkarmak için önemli tavsiye kararları aldık.” (Milliyet). 26.09.2016. [Erişim Tarihi 27.09.2016] <http://www.milliyet.com.tr/sahinkaya-kadin-futbolunu-istenen-seviyeye-trabzon-yerelhaber-1568278/>

Federasyonun kadın futboluna bakış açısını değiştirmemiz gerekiyor. Bu yapıyla birlikte biz kadın futbolunu geliştiremeyiz... Türkiye Futbol Federasyonu tarafından finansal yönü kısıtlanmış bir ligden bahsediyoruz. Türkiye’de kadın ve genç kız potansiyeli bayan futbolunu çok üst seviyeye taşıyabilecek konumda. Kadın Ligi’nin en büyük sorunu izlenebilirlik ve bilinirliğinin çok az olması... (Kadın Futbol Kulüpler Birliği)

Sonuç olarak, bir kulübe bağlı takım olmanın getirdiği lojistik avantajlar, futbol ve kadın ikilisinde paradigmatik bir dönüşüm gerçekleşmediği için sadece alanda kalabilmenin “hayati gereksinimleri” haline dönüşür. Umutspor, bir sosyal proje olarak başlayıp aldığı başarılarla kadınlar liginin en üst ligine çıksa da, bir kadın takımı olmanın getirdiği “tedirginliği” her daim hisseden eyleycilerden kurulu bir alandır. Analizler kadınların kulübün kaynaklarından yararlanma düzeylerini farklı bakış açıları ile değerlendirdiklerini ortaya çıkardı. Ancak kadınların hemen hemen hepsi alanda “istenmediklerini” düşünüyorlar. Alanın doxası olarak işlev gören bu kanıtı besleyen ise kulüp yöneticilerinin, toplumun ve TFF’nin kadın futboluna bakış açısıyla cisimleşiyor. Bir yanda kulübün imkanlarından kullanımdan memnuniyet varken, öte yandan alanda istenmeme, sahiplenilmeme ve önemsenmeme duyguları ağır basıyor. Kadın futbol takımı kurulurken hakim olan alana sessiz sedasız girişin taşıdığı stratejiler, yani kulüp içinde takımın devamının sağlanması için nesnel ihtiyaçların minimize edilmesi, bu sefer futbolcularda da açığa çıkıyor: alanda kalmak için kabullenmeler artıyor ve stratejiler çeşitleniyor.

Yapıya ilişkin bu bulguları cinsiyet rejiminin bütünü göz önünde tutulmadan değerlendirmek eksikli kalacaktır. Hatırlanacağı üzere Connell (55) cinsiyet rejiminin dört boyutta işlediğinden bahseder. Umutspor kulübünün erkeklerin sayısal üstünlüğüyle birlikte karar verme mekanizmalarda tek ses sahibi olması, kadın takımının (antrenörünün cinsiyetinden bağımsız olarak) toplumsal cinsiyet iktidar ilişkileri neticesinde kulübün çeperinde konumlandırılması ve olanaklardan/fırsatlardan erişim konusunda istismara açık bir uygulamanın süregitmesi (ki bunu Bourdieu’dan bir okumayla sembolik şiddet olarak da tarifleyebiliriz) kurumdaki cinsiyet rejiminin etkisini gösterir. Bunlarla birlikte, dördüncü unsur olarak, cinsiyet rejimi cinsiyete yüklenen kültürel ve sembolik anlamların temsili ve kabulleriyle işler (55). Futbolun tarihsel dokusu, oyunun

kendisine, bedenlere ve bedenlere atfedilen cinsiyetli anlamları da farklı kılıyor. Bir sonraki bölümde bu farklılıkları analiz ediyorum.

4.6. Futbolla ve Futbolda Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler

Takımı ilk kez 2014'ün Ekim'inde bir Pazar günü sezonun açılış maçında sahada izledim. Henüz katılımlı araştırma sürecim başlamamış, takımın futbolcu ya da antrenörleri ile tanışmamıştım. Kınalı futbol sahasına ilk gidişimdi: çevresi tel örgülerle çevrilmiş, tek taraflı tribünlerinde 200'ye yakın koltukları olan, amatör kadın ve erkek kulüplerin maçlarının gerçekleştiği ve kent merkezinden uzak bir suni çim saha. Umutspor oyuncularıyla ilgili yaşları ve daha önceki takımı gibi bilgilerini TFF'nin futbolcu sayfalarından edinmiş, sosyal medyadan da takımı takip etmiştim. Sahadaki ilk izlenimim bir lise takımını andıran, yaşları küçük, bedenleri çelimsiz, Kadınlar 1. Liginde oynamaya henüz hazır olmayan bir takım görüntüsü olmuştu. Maçı yirmi otuz kişi izlemişti ve çoğu da erkekti. Maçın bitimine yakın, bir sonraki maça çıkacak kulübün erkek oyuncuları geldi ve tribünlere oturdu, tam önüme, sahadaki bazı oyuncuları birbirine gösterip güldürdüler ve içlerinden biri, rakip takımın oyuncusu kornere giderken “atsanaa erkkek” diye bağırdı. Alana araştırmacı kimliğimle girdiğim ilk saatlerde kadın futbolcuya “atsanaa erkkek” diye bağırarak tribündeki bir erkek futbolcunun varlığı, alanın cinsiyetlendirilmiş yönünü ortaya koyan ilk örnekti.

Spor, tanımlı bir toplumsal kategorinin ilgiler, beğeniler ve tercihler yatkınlığı olarak, bedenlerin nerede, neden ve nasıl konumlanacağını belirleyen özellikler ile yüklüdür. Bedenler ise cinsiyetlidir; erkekliği ve kadınlığı yeniden üretir. Toplum tarafından benimsenen beden ölçüleri, görünüm, farklılık ve güçle ilgili bilgiler sistemiyle yakından ilişkili olan sporda bedenleri konumlandırma, toplumdaki pratiklerin bir dinamosu gibidir (90). Pfister (284), bu noktada futbolun sadece stadyumlarda erkekliklerini sergileyen erkekler göz önünde tutulduğunda bile, “cinsiyetin eyelendiği” bir spor olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtir. Bourdieu'nün habitusu yapılandırılmış yapı olarak tanımlaması, burada yol gösterici olabilir: habitusun işlevi spordaki bedensel anlamlarda ve mücadelelerde cisimleşir. Kadınlar 1. Ligi maçını izleyen bir erkek futbolcunun habitusu, sporcunun kadınsal

imgelerle donanmış olmamasını erkeklikle ilişkilendirmekte ve kendi mekanı olarak gördüğü tribünlerden bunu sözel olarak ifade edebilmektedir.

Sporculuk açısından kadınların liyakatı sadece performansla değil, kadınlığın hakim normlarıyla belirleniyor (184). Aslında beden, sporun üretken ve yaratıcı kaynağı olarak (113) spor bilimleri alanında çeşitli antrenman yöntemleri ile düzenlenebilen, optimal performansa ulaşımın ve fiziksel mükemmelliğin üst düzeyde belirleyici olduğu bir yapı olarak ele alınır (47). Ancak spor feministleri bedeni bu “mekanik” okumadan çıkartalı uzun zaman oldu (4, 47, 56, 60, 69, 113, 148). Araştırmacılar, sporcu kadınların performansının öncülü olan görünümünün ve cinselliklerin hoyratça sorgulanmasının ve nesneleştirilmesinin arkasındaki sistemleri sorguladı. Farklı feminizmlerin farklı noktaları vurgulamaları bir yana, bu çalışma için önemli olan cinsiyet rejimi normları ile şekillenen “izlenmek istenen” sporcu bedenlerin üzerindeki tahakkümün, futbol alanında bir yatkinlikler sistemi olarak işlev görmesi. Cinsiyet rejimi birbirini karşılıklı etkileyen “kadınlık” ve “erkeklik” düzenlemeleri işaret eder (55) ve bu düzenlemeler içerisinde heteroseksüel ve homofobik unsurların parlatılmasıyla, tribünlerden sahaya bakanların ve kadın futbolunu yapılandıranların (TFF, spor kurumları ve medya temsilcileri gibi) zihinlerindeki “kadın futbolcu profilinin” müşterek habitusu şekillenir. Bu müşterek habitusa karşı, aşağıda aktardığım haliyle Koca⁸⁵, sporcu kadınların sportif performanslarının kutlanması gerektiğini belirtir:

“Kadın sporcuların kadın kimliği ve sporcu kimliği ile müzakerelerinde bazen egemen kadınlık söylemleri içselleştirilip kadınlık vurgulanır bazen de bir direnç sergilenir. Biraz da hikâyenin bu yönünü anlamaya çalışmak lazım. Birakalım kadın sporcuların kadınlığını sorgulayanları, onların kimlik paradoksu yaşamalarını besleyenleri ve bundan beslenenleri, bu dirence odaklanalım. Kadınlık ve erkeklik, sporculuk ve kadınlık ikiliklerine indirgenen tartışmalardan vazgeçip kadın sporcuların sportif performanslarını kutlayalım, çünkü erkek sporculardan daha zor, paradoks oyunlarıyla dolu bir macera onlarınki.”

Yukarıdaki alıntıda geçen “paradoks oyunları” tanımlaması futbol için de

⁸⁵ “Spor, kadınlık, kaslılık” (Radikal 2). 19.08.2012. [Erişim Tarihi 25.12.2015] <http://www.radikal.com.tr/radikal2/ spor-kadinlik-ve-kaslilik-1097526/>

geçerli olsa gerek. Koca'nın belirttiği “kadınlık” ve “erkeklik” normları spor alanında uzun yıllardır tartışılan konular. Ancak, hangi toplumdaki, hangi sınıftan, hangi renkten okuduğunuz son derece önemli çünkü spor, ülkelerin ekonomik ve demokratik gelişmişliği ile yakından ilişkili olarak “eşitsiz” bir alan. Örneğin, İngiltere’de otuz yıl öncesine kadar futbol alanının ne derece homofobik olduğu ortaya konulurken, son on yıldır lezbiyen futbol ligleri/takımları başta olmak üzere futbol oynamanın heteroseksüel olmayan bireyler için var olan normlara meydan okumaya nasıl dönüştüğü inceleniyor (34, 35). Türkiye, henüz bu noktaya gelmedi. Etnografik çalışmanın gereği alanı tarif ederken, o nedenledir ki alanda hakim olan “kadınlık” ve “erkeklik” söylemleri bulgu olarak belirginlik kazandı. Bulguların izini sürerken, yani futbolculuklarını “bayan gibi” olma ile tarifleyen kadınların cinsiyete ve cinselliklere ilişkin kabullerini, anlamlarını ve pratiklerini sorgulamama neden olan alanın son derece cinsiyetli bir yapısının olmasıydı. Kınalı spor tesislerinde, Söğütlü alt yapı tesislerinde, deplasmanda gidilen otellerde ya da kulüp evinde cinsiyete ilişkin söylemler sürekli ve yeniden üretiliyordu. Araştırmadaki kişisel duruşum gereği sporcu kadınları toplumsal konumuna müdahale eden ve eril tahakküme “boyun eğen” olarak değil, Koca'nın belirttiği yaşamdaki direnmenin bir yönü olarak görerek alanda yer aldım. Alan çalışması sürecinde ve binlerce sayfalık metinler içinde bu nedenle direnmenin öğelerini aradım. Tez çalışmanın alan çalışması sürerken Butler’ın (175) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını yapı bozumuna uğratmasını ve örneğin kadınların spor yoluyla kaslanmasının heteroseksüel matrisi bozucu bir etki olarak görmesini bu nedenle daha fazla sahiplenmişim. Futbolun kadınlar için bir sosyal proje olması, Umutspor kadın futbol takımının da bu sosyal projenin bir ürünü olması “direnme”nin sınırlarını belirliyordu, bunu görmem de geç oldu.

Bu bölümde, yapının ürettiği söylemleri, kuralları en nihayetinde doxaları futbolcuların kendi yatkınlıkları temelinde pratiğe nasıl geçirdiklerini ve alana girerken taşıdıkları habitusların “toplum” ya da “herkes” tarafından düşünüldüğünü belirtilmesinin arkasındaki bilginin kime ait olduğunu anlamaya çalışıyorum. Kadınlar bu sosyal alanda futbolcu, evde kız çocuğu, kardeş ya da abla, partnerinin yanında sevgili, okulda “bayan” öğrenci. 2014-2015 futbol sezonunda Umutspor’un lisanslı oyuncuları olarak alana taşıdıkları habitusları yaşamlarının farklı sosyal

alanlarında biriktirdikleri ile yüklü, bununla birlikte alan mücadele alanı ve hangi sermeye türlerinin alanda konum almak için işler olduğunu ortaya koymak önem taşıyor. Bu nedenle bu bölümü, bir önceki bölümün devamı olarak kurgulayarak, üç alt tema altında sınıflandırdım. Birinci bölüm alandaki eyleyicilerin futbolun nasıl bir oyun olduğuna ve cinsiyetine ilişkin yaklaşımlarını; ikinci bölüm futbolcu bedenlerin alandaki anlamlarına ve son bölüm ise eyleyicilerin kadınlık ve erkeklik kabullerini içeriyor.

4.6.1. Alandaki Eyleyicilerin Oyunu Okumaları: Sertlik, Narinliğe Karşı

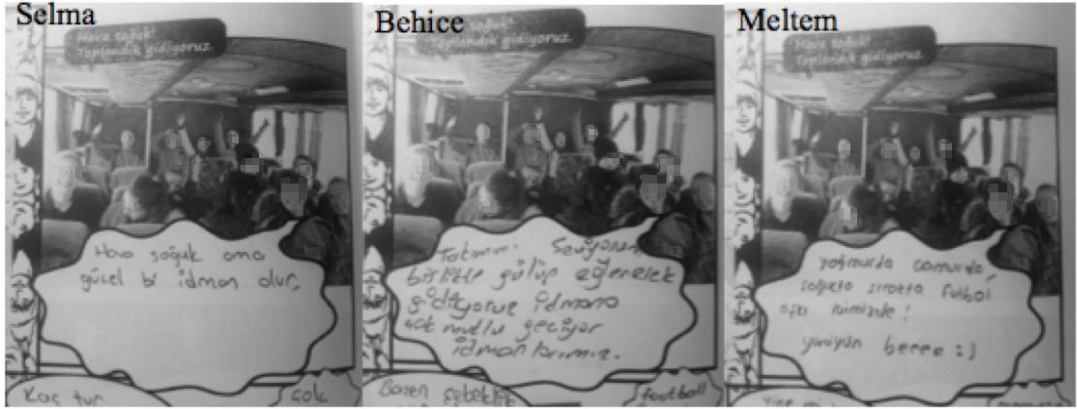
Futbol benim ruh halimi çok yansıtıyor. Bu şiddete eğilimi falan değil de, hani hız, koşu, top bu tür şeyleri sevdiğim için futbol bana daha çok yakın geliyor diğer sporlara karşı. Mücadele, agresiflik, o bende var zaten. Mücadele hırs bu tür şeyleri seviyorum. Azmetmeyi, bir şeyi başarmak için ondan geçebileceğim zorlukları, zorluklara direnmeyi seviyorum. (Özlem)

Alandaki kadınlara yönelttiğim “Futbol nasıl bir oyun?” sorusunu “sert” (Asiye, Behice, Zeynep, Aslı, Yelda, Selma, Hande, Meltem) “hırs ve istek gerektiren” (Asiye, Deniz), “zor” (Banu, Hande), “mücadeleci” (Deniz, Devrim, Özlem) ve “zeka gerektiren” (Hande, Özlem, Asiye) kavramlarıyla yanıtladılar. Kadınların bahsettikleri gibi futbol, oyuncular arasında topa sahip olmak için atılğan (saldırgan) davranışların sergilendiği bir spor dalıdır (284). Bulguların açığa çıkarttığı nokta ise, futbolu sert, mücadeleci ve zor bir oyun olarak tarif etmeleriyle futbol oynamayı tercih etme arasında ilişkisel bir bağıntı olması; bu ilişkisel köprüyü habitus inşa eder. Tüm kültürel tercihler sınıfsal habitusun bir ifadesidir. Habitus sadece zevk ve pratiklerin merkezinde yer almaz, pratikler arasındaki bağı kurar ve birbiriyle uyumlu olmalarını sağlar (48). Dolayısıyla bir toplumsal sınıfın farklı alanlarında bir habitus tarzı ortaya çıkar. Futbol tercihleri açısından konuyu daralttığımda, alt sınıftan eyleyicilerin bedenlerini daha fazla efor sarf ederek kullanabildikleri ve birebir temasın daha fazla olduğu spor dallarını tercih etme eğiliminde oldukları belirtilebilir (163).

Bir spor faaliyetinin toplumsal sınıflardaki ayrımın yaslandığı zeminlerden biri bedensel maliyetlerin -alınan küçük ya da büyük risk ile sarf edilen az veya çok fiziksel çaba- değişmesidir (134) (sy., 311). Alt sınıfların bedenleriyle, bedeni öne

çıkartan her pratikle kurdukları araçsal ilişki, efor yatırımı gerektiren, ağrı ve acı veren ve hatta bedenin tehlikeye atıldığı sporları seçmelerinde kendini gösterdiği gibi (134), bu çalışma kapsamında alandaki kadınların tercih ettikleri futbol oyunun birebir bedensel temas, yüksek risk (sakatlanma), yüksek efor gerektiren özelliklerini ön plana çıkartarak anlam yüklemeleri söz konusudur. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir perspektiften habitusu okumaya devam ettiğimde, kadınların hayat bilgilerinin, “zoru başaran kadın” modelini içerdiğini ve bunun da farklı olmayı pekiştirdiğini belirtebilirim. Şöyle ki Hande’nin “*Sert oyun. Çünkü görüyorum, oynuyorum, içindeyim. Nasıl mücadele ettiğimizi biliyorum. Nasıl tehlikeli olduğunu biliyorum. Futbolda her şey olabiliyor, birden ayağın kırılabilir, burnun kırılabilir. Ama bir kadının da futbol oynaması o kadar kolay değil, basit değil, bir kadın zoru başarıyor, bizim zoru başardığımızı düşünüyorum, futbol zor bir oyun bence, bir çok şeyden ödün vererek yapıyorsun bu işi. O yüzden sen zoru başarıyorsun.*” alıntısındaki zorluk olarak tanımladığı bedensel efor, sakatlanma ve fedakarlık özellikleri ile cinsiyet arasında kurduğu ilişkiyi Bourdieu (134) sınıfın habitusuyla açıklıyor.

Fedakarlık kavramı görüşmelerde tekrarlanan bir kavram olmamasına rağmen, alan çalışması sürecinde kadınların özellikle deplasmanlı bir maçtan dönüşlerinde, sakatlanma yaşandığında, sınav ve aile işleri gibi konular olduğunda kavramın anlamsal içeriğinin dillendirilmesine şahit oldum. Wacquant’ın (163) profesyonel erkek boksörler için fedakarlığın mesleki inançlar sisteminin merkezinde yer aldığını belirtmesi gibi, kadınlar açısından bunun futbol alanında da geçerli olduğunu belirtebilecek kadar gözlem olanağı buldum. Fedakarlık, dünyevi bir bedensel çilecilik biçimine eşdeğer ise (163) kadınların sert, mücadelecı, zor koşullar altında oynanan bir spor dalı olarak tanımladıkları futbolda fiziksel sermayelerini geliştirmek ve alanda kalabilmek için antrenman saatleri ve maç sahasındaki pratikleri fedakarlığın göstergesi. Alanın illusiosu, yani alana girerken taşıdıkları habituslarının futbol ile yüklü olmasından kaynaklı alanı değerli kılan özellikler, onların bu tür “zorluklarla” başa çıkmasında etkili. Buna ilişkin bulguyu Fotoromanlarda da görebiliyoruz. Örneğin, “Hava soğuk, toplandık gidiyoruz” üst metinli bir fotoğraftaki konuşma balonuna “mutluluk”, “keyif”, “her şeye rağmen” ifadelerini yazanların çoğunlukta olması gibi (Şekil 4.3).

Şekil 4.3. Selma, Behice ve Meltem'in fotoromanlarından bir kesit.

Selma: Hava soğuk ama güzel bir idman olur; Behice: Takımımı seviyorum, birlikte gülüp eğlenerek gidiyoruz idmana çok mutlu geçiyor idmanlarımız; Meltem: yağmurda çamurda soğukta sıcakta futbol aşkı içimizde yürüyün beeee:)

Görüşmelerde Meltem'in "Sert oyun futbol. Böyle narin olmayacaksın. Bana hocalarım en fazla bunu derdi yani sert ol biraz hani omuzunu koy mücadele et, amaç bu narin olmayacaksın. Narin olanı eziyorlar. Canın pahasına oynayacaksın"; Yelda'nın "Futbol dibine kadar sert. Futbolda deli gibi mücadele var. Her türlü şeye yer var. Erkeklerin yaptığı çoğu şeyi bayanlar da yapıyor. Sahanın içinde küfür eder, dirseği de koyar, çelmeyi de çeler, bunlar oluyor yani" ya da Asiye'nin "Futbol sert bir oyun, gerçekten sert bir oyun. Hani eğer naif oynarsan hanımefendi gibi oynarsan kaybedersin, her zaman kaybedersin. Sert olacaksın istekli olacaksın futbolcu olacaksın en baş özellik istekli ve hırslı olacaksın" alıntıları ise bedensel yatkınlık ile görünürleşen habituslarının sınıfını işaret eder (Bourdieu ve Wacquant, 2003).

Bourdieu'nün (134) ragbi ile örneklediği alıntısındaki sınıfsal nedenlemeler *canın pahasına oynayacaksın* ifadesinin izini sürmeme izin veriyor. Bourdieu (134) anlatılarında erkeklerden bahseder; keza Wacquant da (163). Bourdieu'nün aşağıda sunduğum alıntısını, Yelda'nın futbolu voleybol ile karşılaştırdığı alıntısıyla birlikte okumamız ise kadınlık ve erkeklik tartışmalarının başlangıcını oluşturabilir:

Top oyunlarının ve bedeninin mücadelede ortaya konulduğu sporların popüler unsurlarının toplaması, kısmen de olsa, şiddetin kullanımının ifadesine izin vermesi ve "doğal" fiziksel yeteneklerin sergilenmesi (güç, hız vs.) nedeniyle,

rugbynin, en başat popüler eğilimlerle -erkeklik kültü, kavga etme zevki, yakın temas, yorgunluğa ve acıya direnç, dayanışma ve eğlence ilgisi vardır (Bourdieu (134); sy., 312).

Şöyle söyleyeyim, voleybolda bir file var, filenin iki tarafında orda bir takım, burda bir takım var. Tamam sözlü münakaşaya girersin ama el kol hareketleriyle futboldaki gibi bir dirsek geçirmeyle değil ki mesela. Mesela adama giderken, taktın mı adama, arkadan bir geçirirsin adama indirirsin, gibi. Voleybolda böyle şeyler olmaz mesela. (Yelda)

Elbette Bourdieu'nün alıntısındaki tarifleme ile alandaki kadınların futbolunu tarifleme biçiminin benzerlik göstermesi sınıfsal habitusu analizinin merkezine alarak baktığımız için tesadüf değil. "Erkeklik kültü" zaten futbol alanına özgü baş ucu yapabileceğimiz unsurları içeriyor ancak Yelda'nın bahsettiği haliyle ya da Özlem'in girizgâhta yer alan alıntısındaki şiddet öğelerini "erkeklik" olarak ele almadığını belirtmeliyim. Butler (175)'dan bir okumayla bedene atfedilen kimliklerin ayak bağı olduğuna inanıyorum. Toplumsal cinsiyeti, kadınlığı erkekliğin karşısında konumlandıran ve sosyalleşme sürecinin ardından tamamlanmış bir kimlikten ziyade tamamlanmayacak bir süreç olarak ele alıyorum (199). Ancak, futbolun tarihsel olarak erkeklerle ve erkeklerle kurduğu ilişki, kadınların futbol alanında toplumsal cinsiyeti daha da parlatmalarına neden oluyor. Şöyle ki futbolcular için futbol nasıl bir oyun sorusunun yanıtı futbolun performatif yönüne işaret eden sıfatların kullanımını getirirken, kıstas mekanizması "kadınlık" temelinde şekilleniyor. Yukarıda aktardığım Asiye'nin "hanımefendi gibi oynarsan" ya da Meltem'in "narin olanı eziyorlar" ifadelerindeki hanımefendilik ve narinlik kadınlara atfedilen özellikler olarak, oyunun oynama biçimine ilişkin bir görüş beyanı. Alanda dolaşımda olan doxaların cinsiyete özgü karmaşıklığının düğümlendiği nokta da burası. Kadınların büyük çoğunluğu futbolun nasıl bir oyun olduğunu anlatırken futbola ilişkin kavramlarla cinsiyet eşleştirmelerini işe koşuyorlar:

Rakiplerimize göre mecburen sertliği gerektiriyor. Çünkü rakiplerimiz de gerçekten erkek gibi topçular (Asiye).

Erkeklere bakıldığı zaman kızlar oynayamaz. Ama biz sahaya girdiğimiz zaman erkekler gibi oynamak istiyoruz. Sert, mücadele, azimli, karşındaki insanı incitmeden, ama sert. Sert derken ona kaldırıp da vurmamak değil,

sadece ayakta durma, vücut konusunda daha sert, daha sağlam, daha dinamik durmak için karışındaki insanlar mücadele etmek de. (Yeliz)

Bir bayan gibi oynayınca olmuyor. Bayan gibi oynarsan olmuyor. Futbola özgü bu da, sert bir branş, diğer branşlarda böyle değil. On biri de mücadele ediyor ve temas ediyor, mücadele ediyor... Mesela amcamın çocuklarıyla gidiyorduk lisede de, halı saha maçları da yapıyorlardı. Ben hırçındım, serttim onlara karşı oynuyordum. Amcamın oğlu diyordu ki hırçın ol, sert ol, bu futbol erkekler gibi oyna derdi. Bizim gibi oyna, yumuşak oynama seni ezerler diyordu. (Zeynep)

Bu beyanlar temelinde cinsiyetlendirilmiş anlamlardan kaynaklı “kız gibi oynamak” ile “erkek gibi oynamak” tanımlarını da sorguladım. Kendilerine “Kız gibi oynamak ya da erkek gibi oynamak diye bir tabir var mı?” şeklinde soru yönelttiğimde kadınların büyük bir bölümü bu ifadelerin alanda geçerli olmadığını, asıl olarak erkekler arasında (ya da toplumsal düzlemde) bir algı olduğundan bahsettiler. Erkek takımlarını çalıştıran bir erkek antrenörle gerçekleştirdiğim informel görüşmede özellikle alt yapıdaki erkek oyuncular arasında cesaretlendirmenin ve teşvik etmenin unsurları olarak “erkek ol”, “erkek gibi vur şu topa” ifadelerinin kullanıldığından; oyuncuların yaşları ve profesyonellik kademeleri arttıkça ise bu tabirlerin tedavülden kalktığından bahsetti. Bu çalışma açısından dikkat çekilmesi gereken, bu ifadelerin geçerli olmadığını anlatırken toplumsal cinsiyet habituslarından kaynaklı, hem erkekleri ve kadınları futbol temelinde yeniden kategorileştirmeleri hem de kendilerini yine “diğer” kızlardan ayırmalarıdır:

Kız gibi oynamak erkekler arasında dönen bir kavram. Ben de şahit olduğum zaman espriyle takılırım, ne demek, bize ne demek istiyorsun diye. “Öyle değil ya diğer kızlar gibi” diye çevirir, artık bizi kendilerine katarlar. Erkek gibi oynamak bence biraz sert oynamaktan bahsediyorlar. Kızlar biraz kibar oynarlar ya. (Pınar: Öyle mi oynarlar?). Genellikle çoğu kibardır. Bence ondan dolayı erkek gibi oynamak diyorlar, sertlikten dolayı. (Aslı)

Bazen ben bile antrenmanda şaka makara olsun diye, arkadaşım yanlış pas attığında kız gibi pas atıyorsun bu ne ya dediğim oluyor. Ama şimdi kızdan kıza da fark var. Bir futbol oynamasını bilen bayan var, bir de futbol oynamasını bilmeyen bayan var. Futbola yeni alışan insanlar, onlar, biz,

erkekler. Üç şeye ayrılıyor. Erkekler daha güçlü, biz erkeklerin altındayız, bizden sonra da oynamaya çalışan kız gibiler var, üç kutucuktan oluştuğu için, ben de bazen makara olsun diye yanlış pas attığı zaman bu ne ya kız gibi atıyorsun dediğim oluyor yani. (Yeliz)

Yeliz'in kategorileştirdiği futbolcu cinsiyetlendirmesi aslında futbol alanındaki cinsiyet hiyerarşisinin sıralaması. Yeliz'in de dediği gibi her kadın futbol oynama becerisine sahip değildir ya da sportif yatkınlığı yoktur. Yine Meltem'in "Her gün evinde oturan bebekleriyle oturan kız futbol oynayamaz bence, biraz onun içinde erkeksi bir duygusu olması gerek, lider olması gerek" cümlesinde geçen "evinde oturan" ile tanımladığı kızların spor faaliyetlerine katılmaması beklendiği bir durumdur. Öte yandan, burada futbolcuların, kendilerini diğer kadınlardan ayırtmak ve ayırttıkları kadınlardan da farklı olarak "erkeklerle ortaklık" kurmaları söz konusudur. Çünkü Yeliz'in ve Aslı'nın belirttiği gibi erkekler "en üsttedir", futbol alanında sembolik kontrol kadınların ellerinde değildir, kadınlar bunun bilincindedir. "Kırılğan kızlar" ya da "hiçbir şey yapamayan kızlar" tanımlamalarının kullanılması da benzer nedendendir. Kendi futbol becerilerinin, yani fiziksel sermayelerinin yeterli derecede kabul görmediğini bilen bu kadınlar için futbol oynamanın kendisi, hele ki son derece "zor" bir spor dalında olmanın kendisi sembolik sermaye kazanımına dönüşür ve kendini alan dışında da (mahallede) bununla konumlandırmaya çalışırlar. Bourdieu (162), kadınların erkeklerin nüfuzlu olduğu alanda konum alabilmelerinin eril özellikleri meşrulaştırma yolu ile gerçekleştiğinden bahseder. İhtiyatlı yaklaşarak bu saptamanın alan çalışmasını yürüttüğüm Umutspor kadın futbol takımı için geçerli olmadığını belirtebilirim. Çünkü bir sosyal alan olan Umutspor'un oynadığı futbol, kadınların erkeklere atfedilen özellikleri sahiplenerek davranmalarını engelleyecek kadar "tek cinsiyetlidir".

TFF "Futbol erkek oyunu değildir"⁸⁶ sloganını kamuoyunda yerleştirmeyi kendine hedef aldığını her platformda dile getirir. Bu slogandan yola çıkarak görüşmelerimde "Futbol bir erkek oyunu mudur?" sorusunu yönelttim. Bu soruyu sormama yol açan TFF'nin bu vurguyu sürekli tekrarlaması ve değilse, neden bu söylemin türevlerinin üretildiğine ilişkin sorgulamamdı. Yoksa Kılınç'ın (286)

⁸⁶ "Kadın futbolu" (TFF). <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=731>

tarihteki çok sayıdaki önemli matematikçinin erkek olmasından kaynaklı matematiksel sezgi ve biliş en iyi erkekler tarafından gerçekleştirilir gibi bir reçetenin epistemolojik olarak ciddiyetten uzak olduğunu belirtmesi gibi (sy.47), futbol için de aynı epistemolojik bilgiyi reddeden biri olarak kadınların evet/hayır yanıtlarından öte konuya yaklaşımlarını anlamaya çalıştım. Hepsi şiddetle reddettiler. Spor dallarının cinsiyete uygunluğunun alanda hakim olmasının da bir yansıması olan yanıtlar iki yönlüydü. Birincisi Selma ve Behice'nin belirttiği gibi erkeklerin ya da kadınların karşı-cinsiyete atfedilen sporları yapabilmesiydi: *“Hayır değil, kesinlikle değil. Bir erkek nasıl voleybol oynuyorsa bir kız da futbol oynayabilir.”* (Selma), *“[Futbol erkek oyunu] bence değildir... Çoğu sporda, nasıl bir bayan güreşbiliyorsa, erkeklerle beraber nasıl bir halter kaldırabiliyorsa, nasıl kickboks yapabiliyorsa, bence futbol da oynayabilir”* (Behice). Futbolun erkek sporu olmadığının ikinci kanıtı ise kadın takımlarının varlığı ve en önemlisi kendileriydi: *“Olmadığının ispatı olarak hani biz içindeyiz, oynuyoruz.”* (Behice), *“Erkek oyunu değil, bayanlar da oynayabiliyor. Biz bunu gördük, gösterebiliyoruz”* (Hande), *“Bence futbol erkek oyunu değil hocam. Kızların da oynadığını görüyoruz yani, dünya kupaları oluyor, ne kadar Türkiye’de kız futbolu gelişirse de, Avrupa’da erkeklerden daha iyi oynanıyor”* (Serpil).

Yukarıdaki alıntılarda da açığa çıkan erkeklerin voleybol oynaması, kadınların halter sporuyla ilgilenmesi, çok sayıda kadın takımının kurulması ya da erkeklerden daha iyi oynayan kadınların varlığı, onlara göre futbolun bir erkek sporu olmadığının kanıtı. Bununla birlikte “yetenek”, “beceri”, “bir çok erkekten iyi oynama” gibi somut özelliklere odaklananlar da oldu ve futbolun cinsiyetinin olmadığını belirttiler. Peki o zaman futbol bu derece neden erkeklerle eşleştiriliyor? Bazı kadınlar bunun nedenini futbolun sert, mücadeleci yapısı sebebiyle bazı kadınların oynayamamasıyla ilişkilendirildiğini, tarihsel olarak futbolun erkekler tarafından başlatılmasından kaynaklı kadınların alana sonradan girdiğini belirttiler. Zeynep ve Devrim’e göre futbol “erkeklerden başlamış bir spor”, “sert bir spor”, “becerinin dışında güç, kondisyon ve koordinasyon gerektiriyor” ve “kadınların bir kısmı da bunu beceremediği” için “erkek oyunu” deniliyor. Çoğuna göre sert olmanın ya da mücadele etmenin cinsiyeti yoktu, ancak futbolu erkekler başlattığı için referans edilen yine erkekler oluyordu. Alandaki yaşları 15-16 olan Meltem ve

Selma, bu kodlamayı cinsiyet rejimine dayandırarak açıkladılar. *Kızlar genellikle eskiden ev hanımı olarak görülüyormuş, hani bir işte çalışmaları yanlış görülüyormuş, sonuçta bayanın eskilerden gelen bir şeyi sonuçta* diyen Selma gibi Meltem de erkek çocuklarının kızlardan daha özgür olduğunu, *sokakta kız çocuğu görseler erkeklerin arasında ne yapıyor ayıp* dendiğini, bunun da *geri kafalı insanların düşüncesi* olduğunu belirtti. Yani onlara göre eskiden kadınlar daha az kamusal alana çıkabildikleri ve çocukluktan itibaren oğlanların spora sosyalizasyonlarının daha fazla olmasından kaynaklı futbolun erkeklerle eşleştirilmesi söz konusu.

Futbol alandaki kadınlara göre sert, mücadele gerektiren, bedensel temasın yoğun olduğu bir spor dalı. Peki, kendileri nasıl bir futbolcu? Futbolculuk ile kast ettiğim ve onların da doğrudan anladığı futbol becerilerine ilişkindi. Hepsi de kendilerinde beğendikleri ve eksik buldukları becerileri açıklamaya başladılar. Futbolu tariflemelerinde kullandıkları kavramlar burada da işe koştu: *“Mücadeleci futbolcuyumdur. Dayanıklıyım, ayakta kalabiliyorum. Kafa toplarına hakim olabiliyorum. Asiyimdir, hırslıyım sahada.”* (Zeynep), *“Abla aşırı bir özgüven var, geçirmiysem diyorsam geçirmiyorum. Ben güçlüyüm, rakip geliyor, omuz omuza mücadele edersek ben alırım”* (Devrim), *“Kendimi tam stoper adamı gibi düşünüyorum. Sonuçta tüm defansı ben yönetiyorum açıkçası kendime güveniyorum bu konuda. Kafa toplarında çok iyi değilim ama birebirlerde adamın ayağından top alabiliyorum, uzun top aut kullanabiliyorum”* (Selma)⁸⁷.

Bourdieu'nün belirttiği gibi her alan, mücadele alanı. Futbolcular her maça ilk 11'de çıkabilmenin mücadelesini de veriyorlar. Ancak Umutspor kadın futbol takımının yedek kulübesinin çok güçlü olmaması, transferler ile takımın mevkisine göre görev paylaşımının yapılamaması, futbolcuların performansından bağımsız olarak belirli bir on bir listesinin yapılmasını zorunlu kılıyor. Her maç öncesi soyunma odasında Kemal antrenör, beyaz tahtada futbolcuların isimlerini yazarak görevlerini son kez hatırlattığında, soyunma odasında ilk on bire giremeyen futbolcunun hayal kırıklığı yaşamasına şahit olmadım çünkü, yaşları küçük

⁸⁷ Selma, 2014-2015 sezonunda genç kızlar takımında yer alan bir futbolcuydu. A takımında bazı maçlarda kendine forma şansı buldu. Ancak 2015-2016 sezonunda takımın yeniden yapılanmaya gitmesinin ardından ilk 11'de oynayan bir futbolcu pozisyonuna yerleşti. Kendisiyle, bu yeni yapılanmanın ardından görüştüğüm için bahsettiği “yeni” Umutspor'daki pozisyonu.

futbolcular zaten yedek kalacaklarını biliyorlar ya da bir önceki maçta performansı kötü olsa da deneyimli bir futbolcu yine ilk on birde çıkacağına güveniyor. Bu bana çalışma boyunca, takım içi forma rekabetinin de aslında son derece az olduğunu anlamamı sağladı. Elbette futbolcular yapabileceklerinin en iyisini yapmaya ve bu yolla fiziksel becerilerini antrenmanlar aracılığıyla geliştirmeye çalışıyorlar. Ancak, 90 dakikalık maç sürecinde 3 kere oyuncu değiştirme hakkını sakatlık dışında kullanmaya elverişli bir takım olmadığı için bu forma mücadelesinin sınırları bulunuyor.

Kadın futbolcuların teknik ve taktik becerilerinin oyunu oynarken fiziksel kuvvetlerinden daha ağır bastığı öne sürülür (Menesson, 2000). Bu çalışmada ise oyun zekası, hırs, azim gibi kavramlar, teknik-taktik bilgi gerekliliğinden daha fazla dillendirildi. Örneğin Özlem'in aktardığı gibi: *“Çoğu bayan futbolcudan hani hepsini kapsamıyor ama hızlı olduğumu düşünüyorum. Sonuçta yürüyerek top oynayan da vardır ama o tekniktir. Ben aslında tekniğim ama yeterince teknik değilim. Benim kötü tarafım o. Ama iyi tarafım, hızlı koşmak ve takım arkadaşlarımla ne yapabileceklerini bir şekilde kestirebilmem.”* Öte yandan, alandaki mücadele eğer bir yönüyle forma mücadelesi ise, alanın ihtiyacı olan sermeye yüküne sahip olmayanların alanın çeperinde nasıl kaldığının örneğini çoğu maçta yedek çıkan Banu oluşturuyor: *“Abla ben mesela topu kaybettiğimde geri dönmüyorum, pes ediyorum. Mücadele etmiyorum. Bir de nefesimi ayarlayamadığımdan dolayı çok nefessiz kalınca yoruluyorum. Ondan belki de mücadele edemiyorum. Çok sert oynadığım söylenemez yani.”* Alanın bir doxasına dönüşen sert oynama pratiğinin, yapı ile eyleyiciler arasında gerilim yaratacak ya da eyleyicilerin alana girerken müzakere edecekleri bir yönü bulunmuyor. Umutspor kadın futbol takımı en nihayetinde fiziksel sermayesi diğer kadınlara göre daha yüksek olan kadınların girebildiği ve konumlanabildiği bir alan. Banu, belki de bu nedenle (bir maç dışında) ilk on birde ya da çoğu maçta sahaya çıkamayan ve bu bağlamda alanın çeperinde konumlanan bir futbolcudur. Asiyeye de sezon boyunca yedek kulübesinde oturmak zorunda kalan futbolculardan biri, kondisyonunun yüksek olduğuna inanıyor ve kendisine antrenörleri tarafından “daha sert oyna” uyarısının geldiğinden bahsediyor: *“Ben yeterince sert değilim. Ben hanımefendi de değilim ama sert de değilim... ama dışarıdan dedikleri, hani daha böyle sert*

olmamızı istiyorlar, daha hanımefendiliğini yansıtmaya sahaya diyorlar. Yıllar önce Tahir antrenör futbolumu ilk gördüğünde çok beğenmişti, hanımefendiliğini bıraksan harika bir futbolcu olursun demişti.”

Milli sporcu Serpil’in “*Tahir hoca kız gibi oynama diyor, nazik olmayın diyor futbol konusunda. Futbolda naziklik olmaz diye düşünüyorum*” ve Zeynep’in “*Antrenörler erkek gibi sert oynayın diyor zaten. Çok doğru, artık erkek gibi oynayın, sert oynayın, gösterin yani kendinizi, bir bayan gibi oynayınca olmuyor*” ifadeleri oyunun oynama biçiminin güç, kondisyon, dayanıklılık ve kuvvet ile ilişkili gerekliliklerin cinsiyetli okumaları olabilir mi? Kadınların söylemlerinden, cinsiyet rejiminin futbol alanında karşı-cinsiyetin yatkınlıklarını güçlendirme eğilimi taşıdığı anlaşılıyor. Futbolculardan bazılarının antrenörlerin kendilerine “erkek gibi oynayın” dediklerini ifade etmelerine rağmen görüştüğüm üç antrenör de bunu kabul etmedi. Tahir antrenörle görüşmem sırasında kendisine konuya ilişkin sorduğum soruyu “*Ben erkek gibi oynayın demem, özellikle dikkat ederim, kızların kafasında erkeksi duygular oluşmasın diye*” yanıtlayarak, nedenini açıkladı:

Ben bir kız takımı çalıştırıyorum, ben kızlarla çalışıyorum sahada da kendinde olan kızları istiyorum. Ben sana erkek gibi koşacaksın diyemem çünkü erkek gibi koşamazsın. Kendin gibi koşmak zorundasın. Benim erkek takımlarında da kız takımlarında da yapmak istediğim bu, kötü koşamazsın. Bu işten eğer 2 sene sonra 3 sene sonra ekmek yiyeceksen, bu işi özüyle öğren. Ben sana kadın maçı seyrettirmiyorum, erkek maçı seyrettiriyorum ama erkek gibi ol diye değil. Erkek ne yapıyor, ona yakın şeyler yapmaya çalış, futbol adına yapmaya çalış, erkek olmanı istemiyorum ben senden. Olamazsın zaten. Kendin gibi oynayacaksın sahada diyorum, kız çocuğuyusan kız çocuğu gibi oynayacaksın. Zaten ben bulamayacağım şeyi aramam, bulamayacağım şeyi aramam. (Tahir)

Alıntıda da görüleceği gibi Tahir antrenör “futbolun özünü” temel alıyor ve heteroseksüelliği korumak adına bu tür söylemlerde bulunmayacağını belirtiyor. Kemal antrenör ise “erkek gibi oynama” ifadesinin kullanımının mümkün olmadığını çünkü onları “bayan futbolu oynayan bayan sporcular olarak” gördüğünü vurguluyor:

Ben hiçbir zaman onlara ‘sahada erkek gibi mücadele edeceksiniz, erkek gibi saldıracaksınız’ diye ağızından hiçbir cümle çıkmamıştır. Çünkü karşımdaki de bayan sen de bayansın. Vereceğin bir mücadele eğitim anlamında erkeklere verdiğimiz eğitim kadar. Mücadele anlamında sahaya çıktığı zaman erkek gibi mücadele yok öyle bir şey yok. Bu sonuçta bir spor. Karşıda 11 kız var, burada 11 kız var ve mücadele ediyorlar. Bunun başka bir anlamı yok. Yani erkek gibi.. yok yani. ‘Erkek gibi şut çeker’ gibi bir şey de yok. Çünkü ayak yapısı kuvvetlidir, vuruyordur topa. Erkek gibi vurdu diye bir şey yok, vurması lazım zaten çünkü aynı eğitimi veriyoruz. Yani erkekler sezona nasıl hazırlanıyorsa bizler de o şekilde hazırlandık. Yüklenmemizi ona göre yaptık. Yani ben hiçbir zaman düşünmedim erkek gibi ve kızlarıma da o şekilde hiçbir zaman lanse de etmedim. Onlara hep bayan futbolu oynayan sporcu olarak baktım. (Kemal antrenör)

Kemal antrenörün bahsettiği sahada aynı cinsiyetten futbolcuların olması, bunun da cinsiyet bağlamında güçler eşitliğini sağlaması. Ayrıca kadınların çoğunun “bayan futbolu” ifadesini kullanması ya da Hande’nin “*Sen, bir erkekle oynamıyorsun, erkek takımında oynamıyorsun zaten, bir kız takımında oynuyorsun. Güçler eşit o durumda. Kendi çapımızda, kendi kategorimizde bakarsak şu an biz oynayabiliyoruz*” anlattığı haliyle kadınlar kategorisi temel alınmaktadır. Kemal gibi, Feride antrenör de oyuncuların cinsiyetinden kaynaklı, onlardan erkeklerin futbol performansının beklemediklerini belirtti. Burada antrenörlerin, kadınların futboldaki becerilerinin sınırları dahilinde, oyunun zaten “bayan futbolu” olduğunu vurgulaması önemlidir.

Antrenörlerin hepsi sahadaki futbolcuların cinsiyetini ve buna bağlı olarak performans kapasitelerini biliyorlar ve bu nedenle de futbolcuların kullandıkları şekliyle erkekleri referans almadıklarını söylüyorlar. Futbol kuralları olan bir oyun, futbolcuların bahsettiği sertlik “mücadeleci olma” ya da “cesaretli oynama” ile ilişkili. Oynama biçimini tariflerken bu nedenle “nazik, kibar, hanımefendi, bayan gibi” oynanamayacağını vurguluyorlar ki, bu da zaten doğal farklar söyleminin yarattığı algıdan ve kendi cinsiyetlerinden kaynaklanıyor. Öte yandan alanda zaten “erkek gibi” olma problematik olduğu için, oyuna ilişkin kavramların erkekler temelinde tariflenmesine gördüğüm antrenörler karşı çıktılar. Çünkü alanda “erkek

gibilik” istendik değil; bunu futbolcuların kendileri de biliyor. Ancak oyun oynama biçiminden bahsederken dahi örneğin Aslı’nın “*Bana genellikle arkadaşlarım eski takımdayken neden o kadar kibar koşuyorsun derlerdi. Ama bilmiyorum hani ben erkek yapısına dönmeyi sevmemişim için daha çok dikkat ederim... Bu bir bayan takımı ve bayan gibi davranmak zorundasın*” alıntısındaki kibar oynama ile daha “mücadeleci” oynama arasındaki çizgiyi “erkek yapısına dönme” olarak algılamasında olduğu gibi kadınların kendi aralarında cinsiyete ve cinselliğe ilişkin söylem akışları çok kuvvetli.

Sonuç olarak kadınlar futbolun sert, omuz omuza mücadele gerektiren yapısına odaklandılar ve bedensel teması merkeze aldılar. Alana girerken taşıdıkları habitusları futbolun bu özelliklerini sahiplenmelerini kolaylaştırıyor; alanın habitusu ile futbolcuların habitusları bu nedenle uyum içerisinde. Futbolun zor bir spor olduğunu vurgulayanlar bunu fedakarlığın bir simgesi olarak dile getirdiler. Hiçbiri futbolun erkeklere özgü bir spor dalı olduğunu düşünmüyor, bunu da ya spor dallarının cinsiyete uygunluğu ile ya da “biz sahadayız” açıklamasıyla çürütme eğilimindedir. Bazıları tanımlamalarında cinsiyetli öğeleri ön plana çıkartsa da (örn., erkek gibi mücadele) konuyu derinleştirmeye çalıştığım her sorunun (örn., mücadele erkeklere özgü mü sana göre?) ardından bu cinsiyetli öğeler de silindi. Yine de satır aralarının her yerine sinen, toplumsal cinsiyet habituslarının içeriği cinsiyetli öğelerle bezeli “ezber” kavramlarla yüklü. Aslında, bu kadınların hepsi, hem tarihsel olarak hem de kendi futbolculuk yaşantılarının geçmişi olarak, futbol alanının çeperinde yer alıyor. Futbol bir erkek spor dalı değil ancak medyası, ekonomik piyasası, reklamları ve idolleri ile erkekleri işaret eden, erkeklerden kurulu bir dünya. Kadınların futbolun nasıl bir oyun olduğunu anlatırken zaman zaman erkekleri referans etmesi bu açıdan olağanlaşıyor. Çünkü antrenmanlarda, tesislerde ve maçtaki 90 dakikada kendi cinsiyetlerinin ve “bayan futbolunun” pratiğini eyleyorlar.

4.6.2. Futbol Oynamaya Olanak Tanıyan Bedenler

Ben sahada nasıl futbolcuysam, ama bir bayan gibi değil aslında, tamam bayanım ama sahaya girerken bir erkeksi şeylerimiz de oluyor artık. Erkek gibi davranmaya başlıyorsun, çünkü erkeklerin yaptığı bir sporu devam ettirmek istiyorsun sen de. Biz de onlar gibi yapabiliyoruz, bunu ben

göstermeye çalışıyorum. Ama dışarı çıktığım andan itibaren ben sahadaki o erkeksi tavırlarımı içerde bırakıyorum, futbolu içerde bırakıyorum. Dışarda bayan kimliğimi ön plana atıyorum. (Zeynep)

Futbolun merkezinde beden son derece önemli ise futbolcuların bedenlerine ilişkin algıları neler? Onlara göre kadın bedeni ve futbolcu bedeni ayrı mı? Kadınlık ve erkeklik, Umutspor futbol takımında nasıl ve neden önemli? Tüm bu sorular, yanıtları bir sosyal projenin ürünü olan Umutspor kadın futbol takımı için cinsiyet rejimi ile açıklanabilecek derecede “cinsiyetli” sorular. Burada hatırlatmakta fayda var; cinsiyet rejimi kavramını Bora ve Üstün’ün (54) belirttikleri biçimiyle hem ataerkiyi hem de kadınlık ve erkekliğin içinde örüldüğü toplumsal ilişkilere işaret eden yönüyle (sy., 13) kullanıyorum; araştırmacılar cinsiyetin içinde kurulduğu toplumsal ilişkilerin birer iktidar ilişkisi olduğunu vurgular. Kavramı bu tez için önemli kılan bu yönü, alandaki eyleyicilerin cinsiyeti net bir biçimde “kadın ve erkek” olarak ayırması, erkeklerin “erkeksi” ve kadınların “kadınsı” olması gerektiğini düşünmeleri ve bedenlerin cinsiyetlendirilmesi ile sahip oldukları rollerin sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Ayrıca cinsiyet rejiminin muhafaza ettiği heteroseksüelliği yönetici kurulların paradigma olarak belirlemesiyle alandaki ilişkilerin şekillenmesi arasındaki bağı açığa çıkartırken dayanak noktasını oluşturur. Bourdieu’dan bir okumayla ise, alan toplumsal cinsiyet sermayesine ihtiyaç duyar, bu sermaye türü fiziksel sermayesi ile alana giren kadınların, alanda nasıl konum alacağını belirler. Toplumsal cinsiyet sermayesi cinsiyet rejimi belirlenimli cinsiyetlendirilmiş kimliklerin kabulü olduğu için, fiziksel sermayenin sadece bir kaynağı değildir aynı zamanda sermayenin alanda dolaşımı için önemli bir taşıyıcısıdır (52).

Kadınlara Cox ve Thompson’un bundan 15 yıl önce Yeni Zelanda’da futbolcu kadınlara sordukları soruyu sordum: bir futbolcu bedeni nasıl olmalı?

Nasıl ki erkeklerde fizik önemli ise futbolda bayanlarda da fizik önemli. Çünkü şöyle omuz omuza bir mücadeleye girdiğinde, her zaman güçlü olan, mücadelecisi olan kazanır, ayakta kalan kazanır. Dayanıklılık her zaman gerekli. Bilekleri güçlü olsun, boy olmalı, fizik, aşırı kilo olmamalı... Her mevkiinin kendine özgü özellikleri var. Onları karşılayabilmen için, rakiple mücadele edebilmen için, senin o fiziki şartları karşılamana gerekiyor... Ayak

bileklerini çok iyi kullanabilmeli, kafa topuna çok iyi hakim olabilmeli. Hızlı, dayanaklı olabilmeli. (Zeynep)

Yukarıdaki alıntıda, Zeynep bir futbolcunun futbol oynayabilmesi için gerekli olan fiziksel donanımdan bahsediyor. Görüştüğüm diğer kadınlar da mücadele etmeye olanak tanıyan bu donanımların yanı sıra bir futbolcunun “kısa olmaması” (Aslı, Hande), “uzun olmaması” (Banu), “kilolu olmaması” (hepsi), “fazla kaslı olmaması” (Yelda, Zeynep, Asiye) gerektiğinden bahsettiler. Alandaki kadınların özellikle boy ve kilo temelinde vurguladıkları ölçüler, futbol alanında vücut yapısı ile performansın üst seviyeye ulaştırılması için yapılan çalışmalarda da incelenen bir konudur (287, 288). Bu çalışmalara göre boy ve kilo ölçüleri parametrelerden sadece biridir ve bir futbolcunun teknik ve taktik becerileri yerine getirebilmesi için fiziksel kapasitelerinin (aerobik ve anaerobik kapasite, hız, güç ve kuvvet gibi) uygunluğu temel alınır. Her spor dalının antrenman uygulaması, istendik beden hacmi ve biçimi farklıdır; futbol ise bir sahada sporcuların güç, kuvvet, dayanıklılık faktörlerinin ön planda olduğu aynı zamanda taktik ve teknik becerileri içeren bir oyundur (287). Bu çalışma kapsamında kadınların bir futbolcu bedeninden bahsederken “vücutundaki kas ne kadar orantılıysa, ne kadar iyiyse ve vücut kitle indeksi orantılarında olursa” (Özlem), “fitse, boy oranı kilosuna göreyse” (Asiye), “omuz omuza mücadele vermek için biraz kaslıysa, güçlüyse” (Devrim) o kadar “formda” olmasını belirtmeleri fiziksel kapasite ile ilgilidir.

Bununla birlikte çalışmada vücut ağırlığına ilişkin vurgu dikkat çekecek kadar yüksektir. Bunun iki dayanak noktası var; birincisi kadınların bazılarının vurguladığı “kadınlar çabuk kilo alır”, “kadınlar zor kilo verir”, “kadın bedeni zayıf olmalıdır” algılarını besleyen toplumsal ve kültürel anlamlardır. İkincisi ise verili durumun kendisi yani sahalarda vücut ağırlığı fazla olan kadınların görünürlüğüdür. Örneğin Devrim “*Göbekli olmaması lazım, ben göbekli hiç erkek futbolcu görmedim, kadınlarda da olmasın*” açıklamasını yapar. Yeliz de, Devrim gibi erkek futbolcularda rastlanmayan ve fakat kendi sahalarında gördüğü karın bölgesindeki yağlanmanın kadınlarda hoş durmadığından bahsediyor: “*Ben çok kilolu bayan gördüm. Ama bayan dediğin yediğine içtiğine dikkat etmesi lazım, kalça boyuna, göbek boyuna ne bileyim, bir forma giydiğin zaman bir bayanın göbeği dışarı çıkmaması lazım. Dışarıdan kötü görünüyor aa bu bayan ne yapabilir falan diye.*”

Fit beden istendik bir form alanda. Kadınlardan Yelda bu beden tarifi için “Serenay’dan örnek vereyim. Futbol oynuyor ama dizilere çıkıyor. Mesela o da futbol oynuyor ama mükemmel fiziği var” diyerek popüler bir futbolcu örneği verdi. Umutspor kadın futbol takımı içerisinde toplumsal cinsiyet sermayesi yüksek olan Behice ve Asiye ise, ABD’li futbolcu Alex Morgan’ın “tarzını” bir futbolcu bedeni olarak örneklediler. Aşağıdaki alıntıda yer aldığı biçimiyle futbol oynayan bir bedenin fit olması da yetmiyor, “göze hoş gözükmesi” gerekiyor:

Futbolcu, Alex Morgan’ı biliyor musunuz? Mesela. Kesinlikle! O ne kadar süslü, ne kadar tatlı bir kız hem de ne kadar başarılı. Ben öyle olmayı çok isterdim. Aslında çok fiziğe de bakmıyor. Bir oyun okuma, futbola yönelik aslında. Oyunu ne kadar erkeksi ise ya da erkek kadar futbol oynayabilirse, bayan kadar da süslü olmalı. Bayan futbolcu böyle olmalı. (Behice)

Görüşmeler sonucunda Behice ve Asiye’nin toplumsal cinsiyet sermayesinin diğer kadınlara daha yüksek olduğu ya da Deniz ve Banu’nun biriktirdikleri fiziksel sermayelerinin farklı olduğu bulgusunu Fotoroman verileri de ortaya koyuyor (Şekil 4.4). “Bir idman öncesi aynaya bakan futbolcu” fotoğrafına bahsettiğim kadınların yazdıklarının birbirinden farklı olması (Behice ve Asiye’nin kıyafet ve bacaklardaki kasa, Deniz’in iyi bir idmana, maçlarda yedek çıkan Banu’nun uyumaya ilişkin yazmaları) alanda konumlanırken sahip oldukları sermayelerin birikimi ile de ilişkili.

Şekil 4.4. Behice, Asiye, Deniz ve Banu’nun fotoromanlarından bir kesit.

Behice çocukluğundan beri “süse” düşkün bir futbolcuymuş annesinin anlattığına göre. “Yeri geldiğinde sporcu kıyafetini giymesini, başka bir yere gideceği zaman da giyinip süslenmesini bilir” diye anlatıyor annesi ve ekliyor: “Önceden mesela ben makyaj yaptığım zaman, ruj falan oluyor ya, o zaman sürerdi

anne bak yapardı, benim topuklu ayakkabılarımı falan giyerdi.” Görüşme sürecinde “bayan gibi süslü olmaya” en çok vurgu yapan Behice’nin Alex Morgan’ı “görünüş ve tarz” açısından kendine örnek almasının arkasında futbolcunun “dişiliğin vurgulanması yoluyla” magazinleşen özelliği bulunuyor. Morgan (bir erkekle) evli, olimpiik ve dünya derecelerine sahip ve “güzel” bir kadın olarak hem Amerika’da hem de Avrupa’da “star” konumunda olan bir sporcu⁸⁸. Yani, Morgan sporculuk ile estetik kadın bedeninin ortaklığında cisimleşen sembolik bir isim ve bu çalışmada alandaki bazı kadınların gündelik hayatlarında da Morgan’ı referans vermesinin nedeni bu sembolik anlamlardır.

Markula’nın (1995) ideal kadın bedeninin “sıkı fakat biçimli, zinde fakat seksi, güçlü fakat ince” kültürel mesajı taşıdığından bahsetmesinin üzerinden bir yirmi yıla yakın zaman geçse de, bu mesaj günümüzde hala geçerliliğini koruyor. Estetik bir bedenin kadınlık tanımlamalarının içinde yer almasının yanı sıra, sporun erkeğin atletik yapısı ile eşleştirilmesi ve bu nedenle de kaslı bedenlerin erkeklikle aynı anlama gelmesi söz konusu (47, 63, 128, 129). Bedene ilişkin medya, eğitim kurumları, tüketim gibi alanlardaki bu sınıflandırmalar, genel olarak egzersiz pratiklerinde ve branşlaşmaya bağlı olarak spor alanında kadınlar için “kaslılığın” bir tabu olmasına neden oluyor (31, 63). Çünkü bedenin kaslı olması tüm alanlarda erkeklere atfedilen ve erkeksilik ile ilişkilendirilen haliyle hegemonik erkeklığe dair sembolik bir değer taşır. Bu bağlamda, sporcu kadınların özellikle erkek sporu olarak kodlanan spor dallarında yer alması, kadın bedeni ile sporcu bedeni arasında bir çatışmanın yaşanmasına ve bazı kadınların “erkek gibi” kaslı görünmemek için çeşitli stratejiler geliştirmelerine de yol açtığı biliniyor (63, 128, 181). İlgili bulgular, bu çalışma için de geçerli.

Görüşmeler sırasında farklı soruların yanıtları arasında kaslılık meselesi “değinilen” bir konu oldu. Aynı zamanda kaslılığa ilişkin bilgi yükü, hem alana girerken hafızamdaydı hem de görüşme soru formumda soru olarak yer almaktaydı. Ancak belirttiğim gibi, soruyu sormadan farklı bağlamlarda kaslılık değinilen bir konuma yerleşti. Ben de kadınlardan sporcu kadınlar açısından kaslılığı değerlendirmelerini istedim. Hepsi de futbol için “makul” bir kas yapısının olması

⁸⁸ “25 Reasons why Alex Morgan is the perfect lady” (BuzzFeed). 12.06.2013. [Erişim Tarihi 27.03.2016]. https://www.buzzfeed.com/mrloganrhoades/reasons-why-alex-morgan-is-the-perfect-lady?utm_term=.elNvebbb2#.cvYL0ZZZ1

gerektiğine inanıyor; boy ve kilo meselesinde olduğu gibi “aşırısının” hoş olmadığını düşünüyor ve bu yönde bir pratik geliştiriyor. Görüşmem sırasında bir çoğuna, manipülatif bir soruya dönüşmemesi açısından “Vücut geliştirme sporundaki sporculardan bahsetmiyorsun değil mi, futbolculardan, sizin antrenman sistematüğiniz temelinde ele alıyorsun kaslılığı değil mi?” sorusu/sınırlamasını yapmak zorunda kaldım. Buna neden olan ise “fazla kas istemem” vurgusunun hakim olmasıydı ve fazla kasla aslında kast ettikleri neredeyse vücut geliştirme sporcularının görünümleriydi. Kadınların kaslı olmaya ilişkin açıklamaları alandaki bir doxa gibi işlev görüyordu ve “kadın bedeni”nin dışlaması gereken bir özellik gibi söze döküldü. Bu da kadınlık ve erkeklik tariflerindeki hakim olan cinsiyet rejiminin sadece bir yansımasıydı. Kadınların bazıları “futbolun gerektirdiği kadar kaslı olmanın” yeterli olduğunu, onun dışında kaslı bir görünümün kadınlara yakışmadığını belirtti. Yakışmama halini derinleştirmek istediğimde ise “dışarıdan bakıldığında” yani “başkaları açısından” bunun hoş bir görüntü olmadığını düşündükleri ortaya çıktı: tepki almadan çekinmeyle birlikte “görünüş” olarak uygun bulmama söz konusuydu.

Örneğin Yelda kaslı olmanın dışarıdan tepki getireceğine inananlardan biri: *“Benim açımdan bakarsan, zaten futbolcusun yediğin kondisyondan zaten yediğin fitnestan o kaslar ister istemez oluşuyor. Şu oluyor ama bazısının yapısından da kaynaklı olabilir ama abartılı oluyor, kötü görünüyor dışarıdan bana. Mesela yolda yürüyorsun, adalelisin, dışardan ‘bu ne ya’ diye tepki alır mıyım diye düşünüyorum ben.”* Dışarıdakiler kim? Dışarıdakiler Zeynep için erkekler, Devrim için annesi gibi bazen somut bazen “soyut” toplum ile cisimleşiyor:

Ben fazla kastan yana değilim. Çünkü bayanda biraz da görsellik önemli yani. Erkeklerde hoş duruyor, çünkü erkeğin fiziki görünümü çok farklı. Tabii kası olmalı, futbolcusun sonuçta, antrenmanda yüklüyorlar sana. O yüklediğin kondisyonların senin vücudunda kas oluşturuyor illa ki. Ama aşırısı kötü duruyor bayanda, bayan olarak kötü duruyor. Ben kendim için düşünüyorum bende fazlası olsa ben kendim rahatsız olurum. Ve dışardan biri baksa, bir şeyler hissedirim aynı bir erkek gibi mi görünüyor acaba bacağım derim. (Zeynep)

Ablasının bir gün topuklu bir ayakkabısını giymiş, şu bacağı çıktı böyle

(bacağını gösteriyor) Devrim'e senin bacakların çok kötü olmuş dedim. Maalesef topuklu ayakkabı ilerde giyemeyeceksin, bacakların erkek bacakları gibi olmuş onu demiştim Devrim'e (gülerek). O sıra 17 yaşlarında falandı. Devrimcim dedim sen futbolu bıraksan daha iyi olur, senin bacakların erkek bacakları gibi olmuş. Hiç şey yapmadı ama (gülerek). Hatta bir arkadaşım da bana demişti ilerde onun vücudu kas olacak demişti, bir anne olacak, yapacağım da bir şey yok dedim yani. Anlatamıyorum hiç beni takmadı. (Senem, Devrim'in annesi)

Kadınların ve bazılarının annelerinin beden görünümüne ilişkin temel kabulleri “erkek gibi” olmama ile ilişkili. Yani görünüşe yakışmamanın alt metninde (kaslı) erkek gibi bir bedene, erkek gibi bir görünüşe sahip olmayı reddetme bulunuyor. Örneğin, Aslı çevresinden aldığı tepkileri somutlaştırdı ve bazı erkeklerin “benden de kaslı” dediklerini ve bu durumun “erkek gibilik” ile eşleştirildiğinden bahsetti: *“Aa şuna bak benden çok kası var falan çok duyuluyor. Bazen sevmiyorum çünkü işte yine bir lakap takma olayına dönüyor, of erkek gibiler lafına dönüyor.”* Butler (289) kadınlardaki kaslılığın toplumsal cinsiyet ideallerinin dönüşümüne ve meydana okumaya olanak tanıdığından bahseder. Bu çalışma için, meydan okumadan kaçınmanın kendisi kaslılığı dışlamayı doğuruyor gözükmektedir. Çünkü Banu'nun kaslı olmayı neden istemediğinden bahsederken “erkek vücuduymuş gibi” ifadesini ya da Özlem'in “bayan profili” tarifini kullanması ideal kadın bedeni profiline uyma isteğiyle ilgilidir: *“Mesela bir bayan dediğin zaman profili, çıtı pıtı ince hanım hanımcık profili verilir. Hani hanımlara bu yakışır. Ama aşırı kaslı olunca ne bileyim, erkek tipine doğru kayar. Tamam bayansın, ama bayan gibi olmak gerekir bence.”* (Özlem)

Devrim'in annesinde olduğu gibi Özlem'in annesi Nihal de kızını daha önce erkeğe benzettiği için endişelendiğini ve kızını zaman zaman uyardığından bahsediyor: *“Özlem'in böyle bacakları kasları çıkıyor. Kızım diyorum erkek vücudu gibi olmasın, kız vücudu gibi olsun. Biraz büyüdüğü zaman hanımefendi gibi bacakları falan düzgün dursun. Ben dedim ki yarın bir gün sen erkek vücudu gibi olacaksın, düzeltemezsin bunu. Bir şey olmaz anne diyor. Olmaz olur mu diyorum, vücudunu nasıl düzelteceksin? Ben dedim ara ver ya da bırak. Yok, vücudum nasıl olursa olsun dedi kesinlikle.”* Nihal, elbette kararı kızına bırakıyor zaten kızı da

“bayan görünümünü” kaybetmemek için özen gösteren futbolculardan biri oluyor. Annesi kızının kendisine “*Ben hanımefendiliğimi yine korurum, yine kızım, kızlığımı hani şey yaparım, merak etme*” dediğinden bahseder. Aslında iki kuşaktan kadınların da bahsettikleri heteroseksüel bir beden görünümü. Bu nedenle, kaslı olma ile “kötü görüntü” eşleşmiş durumda. Behice’nin “bu kötü görüntüyü” düzeltme önerisi de “süslenme”, “saçların uzun olması” gibi faktörleri içeriyor. “Madem bedenimiz böyle o zaman süslü olmalıyız” diyen Behice “bayanlığın” gösterilmesi ve performe edilmesinde ısrar ediyor:

Bacakları çok ince olduğunda, kas kuvveti az olduğunda zaten bu sporu yapamaz. Çok fazla kaslı olduğunda da biz, görünüş bakımından çirkin oluyor. En azından madem kaslıyız, dış görünüş bakımından, hani süslü dedim ya, o olduğunda hem o kadar kaslı olup, atıyorum kısa saçlı olsam, makyaj yapmasam bilmem ne yapsam, tutup da böyle erkek gibi giyinip gezsem, hoş durmuyor, tabii ki erkeksi oluyorsun. Ne yapıyorsun, futbol oynuyorsun ha işte klasik. O oluyor. Ama vücudun ne kadar kaslı olursa olsun, dış görünüşün bir bayan kadar güzel çekici olduğunda bir sorun olmuyor. (Behice)

Bayanlarda böyle küçük tatlı kas olabilir, sıkıntı olmaz onda bence, illa ki oluyor o da zaten diyen Zeynep’le benzer şekilde Aslı ve Yeliz ise karın adalesini tercih eden sporcular. Her ikisi de sporculuk hayatları boyunca belirli aralıklarla karın kası çalışmaları yapmışlar. “*Yoksa benim için bir sıkıntısı yok, kaslıyım işte kaslıyım, bu da bir emeğin sonucu*” diyen Aslı bacaklarının kaslı olmasını tercih etmiyor, çünkü dar kıyafet giydiğinde “hoş durmadığını” düşünüyor ve karın adalesi üzerine yoğunlaşıyor: “*Karın adalesini çok seviyorum. Onun için özel çalışıyordum. Ama bacak kaslarını sevmiyorum, onu da güçlendiriyorum ama kassız güçlendirme yapıyorum. Bölgesel yani. Omuzları da severim, aşırıya kaçmadığı ölçüde severim, sıkı olsun hafif bir kas görüntüsü olsun. Hoş yani.*” Aslı’nın “bu bir emeğin sonucu” dediği kaslılığa ilişkin babası da “*Spor yapıyor, kası oluyor. Mesela fitnesa giderdi, kasları olurdu yani. Olurdu, şikayet yok*” diyor. Yeliz de “*Bak altı tane baklavam var*” deyip karnını gösterdi görüşmemiz sırasında. İçlerinden Hande ise “*olsa da olur olmasa da olur*” diyor ve ekliyor: “*Bir göbek üzerindeki baklavaları ve*

bacağımdaki kasları tercih ederim. Evet çok şık durmuyor bir elbise giydiğinde ama tercih ederim. Olsa tabii ki de isterim, ama olmuyorsa da dert değil.”

Bazı futbolcular antrenörlerinin de “kaslanmaya” karşı olduklarını belirtti. Bunlardan biri antrenörünün görüşü çerçevesinde kendi görüşünü “*kızlar için fazla kas olmaması lazım, hocamız da öyle diyor*” diyen Serpil’di. Serpil’in bu vurgusunu da referans alarak, antrenörlere nasıl bir kuvvet ve dayanıklılık antrenmanı uyguladığını ve kadınların kas yapısına ilişkin özel bir uygulamayı tercih edip etmediklerini sordum. Kemal antrenör kadın ve erkek sporcular arasında antrenman bilimi açısından farklı bir uygulamayı gerektirecek derece fark olmadığını, bir erkek futbolcunun ne yapması gerekiyorsa çalışmada aynısını uyguladıklarından bahsetti. Ayrıca, her kas grubuna hitap eden bir çalışma programının uyguladığını vurguladı. Tahir antrenör kızlara özel bir antrenman programı uygulamadığını sadece programı “*seyrelttiğini*”, Feride antrenör ise “*Çok ağırlık yükleyemiyorsun, işte fizikleri bozulmasın, kas yapıları yıpranmasın diye. Çok üsteleyemiyorsun, lif, kas tipleri daha narin*” diyerek, diğerlerinden farklı olarak, kadınların kas yapılarının farklı olmasından kaynaklı yükleme yapmadıklarından bahsetti. Teknik ekipten Eylem ise bir futbolcunun bacak, kalça ve kol kas kuvvetinin yüksek olması gerektiğini vurguladı. Kendisine futbolcu kadınların kasın “*yettiği kadar*” olması gerektiğine inanmaları ve kuvvet antrenmanından kaçınmaları hakkında ne düşündüğünü sorduğumda bunu Türkiye’deki bakış açısıyla ve cinsiyetle ilişkilendirerek açıkladı:

Şimdi aktif spor yaparken bacaklarımda hiç kasım olmasın, mini etek de giyeyim ama futbol da oynayayım dersen metabolik yapın da buna müsaade etmiyorsa ya oynamayacaksın ya da yapacaksın. Mümkün değil, zaten o düzeyde bir antrenmanın da ülkemizde yapıldığını zannetmiyorum. Yurt dışında gördüğüm futbolcuların arasında içlerinde pilates hocası olan var, vücut hocası olan var, sırtında inanılmaz yerlerde kasları olan kızlar var. Yani ne istediğinle alakalı, hem kas istemiyorum hem futbolcu olucam, bu ikisi yok. (Eylem).

Devrim de Eylem’in bıraktığı noktadan, yani Türkiye’deki antrenman sistematığıne eleştirel yaklaşıyor ve bir sporcuda olması gerektiği kadarının bile antrenman tekniklerinden kaynaklı olmadığını belirtiyor. Devrim’in özellikle “*Amerika’da kadınlar 30’lu yaşlarına kadar futbol oynuyor. 30 yaşına kadar nasıl*

oynayabilir? Güçlü kasları olması lazım, kondisyonu olması lazım. Bak abla (bacağını gösteriyor), şimdi ben bu kasla nasıl oynayayım Türkiye’de? Ben bu kasla sakatlanır kalırım yani” yaklaşımının “sporcu” bakış açısından kaynaklanması açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Meltem de aynı mahiyette futbolun gereği fiziki gücün önemli olduğunu ancak diğer ülke futbolcuları ile karşılaştığında, Türkiye’de buna önem verilmediğini belirtiyor.

Görüştüğüm kadınlar içerisinde yaşı daha küçük olan Selma (16 yaş) ise herkesten çok farklı bir yanıt verdi. *“Hayır kesinlikle problem olmadı daha çok havam oluyor mesela kaslı bacaklar şort falan giyince kaslı görününce”* Kime havan oluyor diye sordum ardından, *“Erkeklerle olsun kızlara olsun insan havalanıyor sonuçta. Futbol oynuyorsun bir bayan olarak, bazı erkeklerde olmayan kaslar sende var”* yanıtıyla farklı olmanın vurgusunu yaptı. Bu noktada, Calhoun (197) toplumsal cazibeyle ilgili geleneksel kuralların aslında nasıl bir ayrımcılık temeli olduğunu hatırlatıyor. Bunun anlamı, Selma’nın kendisini popüler hissetmesinin bir yönüyle sahip olduğu kaynağın (fiziksel sermaye) cinsiyet ayrımından beslenmesi yani diğer cinsiyete özgü olarak kodlanmasındaki ayrımdır.

TFF ilgili yayınlarında kadınların ve erkeklerin fiziksel ve fizyolojik farklılıklarından dolayı antrenman içeriğinin değişebileceğinden bahseder (Güngör, 2012). Kadınlarda kas kitlesinin aynı ölçülerdeki erkeğe oranla %15-20 daha az oranda olmasından kaynaklı kadınların kas tonusunun ve kas kuvvetinin daha zayıf olduğu belirtilir (sy., 70-71). Yukarıda alıntılarını aktardığım antrenörlerin antrenmanlarda şiddetin ve tekrar sayısını azaltmalarının nedeni de budur. Peki söz konusu olan bahsedilen fizyolojik farklılıkların, biyolojik bedenlerde sadece cisimleşmesi midir? Hayır. Örneğin Tahir antrenör, kadınların fizyolojik özelliklerinden dolayı zaten bir erkek futbolcunun istedik performansını beklemediğinin altını çiziyor. Feride antrenörün “fizikleri bozulmasın” ifadesi ise doğrudan kadın bedeninin estetikliğinin muhafaza edilmesi ile ilgilidir. Yani ötesi, erkek gibilik olacağı inancı alanda yaygın bir kanı -bir doxa- olarak işlev görmektedir. Spor bilimleri alanında beden, üst düzey performans sergileyen makine işlevindedir, ancak bu makina erkek bedenlere atfedilir ve bu nedenle de kadınlar söz konusu olduğunda “futbolcu” ya da “sporcu” kavramlarının önüne “kadın” eklenir ve beden sınıırı da netleştirilmiş olur. Çünkü cinsiyet rejimlerinin, bir kaslılık

biçiminin, vücut duruşlarının ve davranış tarzlarının sabitleşmiş cinsiyetli beden tarifleri vardır (290).

Alana gözlemci olarak ilk girdiğim günlerde kadınları izlediğimde “*Sahada bir sporcu bedeni, sporcu duruşu dediğimiz şey yok. Ya da benim kafamdaki sporcu bedeni algısı, benim bu yorumumu yapmama neden oluyor. Henüz bilmiyorum*” (26 Ekim 2014, alan notları) yazmışım. Alanda kadınlarla geçirdiğim süre içerisinde kuvvet antrenmanı yapmamalarını ve idmanlar dışında fitness çalışmamalarını da yadırgamışım. Görüşmelerdeki cümle aralarında davranış örüntülerinin “erkeksilikle” ilişkilendirilmesi, alanda “erkeksileşmekten korkma” duygusunun hakim olduğunu gösteriyor. Alanda bir doxa olarak işlev gören bu “korku” kadınlığın görünüm, erkekliğin ise güç/beceri üzerinden söylemsel inşası ile oluşuyor. Futbolun yatkınlıklar sisteminin “erkekler ve erkeklikler” ile kurulmasından kaynaklı, kadınlar, bazı ebeveynler ve antrenörler hakim heteroseksüel kadınlık imajının uygulanmasının önemli olduğunu düşünüyorlar. Bir diğer alt bölümde tartışacağım “bayan gibilik” söyleminin alanda son derece baskın olmasının nedeni de bu korkunun alanı ve bedeni kontrol etme yönelimi olarak açığa çıkıyor.

4.6.3. Alanın Doxası: “Bayan Gibilik”

Futbol oynuyorum diye illa erkekleşmek istemiyorum. Tamam saçlarımı toplarım ama yine makyajımı yaparım ya da daha güzel bir toplarım, saçlarıma bakarım boyatırım. Ya da ne bileyim formamı ütülerim, antrenman şeylerimi ütülerim, kendi bedenime göre giyinirim, mesela saç tokamdan kramponun rengine kadar dikkat ederim mesela uyumlu yapmaya çalışırım mesela. (Asiye)

Asiye futbola giderken tırnaklar boyanır. Saçlar şey olur, tokalar takılır, bantlar takılır, artık ne yapacaksa, Asiye süslü bir futbolcu... Ya bu her kadının narinliğini, zarafetini gösteriyor, mesela bence. Bu şekilde ben de yapabilirim diyor gibi geliyor bana. Şimdi bilmiyorum, öbürküler ya ilk gittiğimde iki üç tanesi kafayı kazıtmuş, erkek sanmışım ben onları Asiye'nin maçında. Hani hiçbir farkı yok demiştim yani hani kimisi bağlamış kimisi şey yapmış, Asiye de bağlamıştı sanırım saçlarını, hani öyle de var, böyle de var yani. (Gülsüm, Asiye'nin annesi)

Asiye'nin yukarıdaki alıntısı, TFF temsilcilerinden Necla Güngör'ün 2012'de Halit Kıvanç ile gerçekleştirdiği röportajda yaptığı açıklamanın içeriğiyle benzerlik taşıyor. Alan, kadınlara “bayan futbolu” oynuyorsun ve sen bir “bayansın” derken ve TFF temsilcileri “geleceğin anneleri” vurgusunu yaparken alana giren eyleycilerin “kadınlık” söylemlerinin de son derece baskın olması kaçınılmaz oluyor. Futbolun sert, mücadelecı yapısından kaynaklı kuvvetli, güçlü, kondisyonu yüksek donanımlı bir fiziksel sermaye, kadınları spor alanında değerli kılıyor; öte yandan hem cinsiyet rejimi ile sarmalanmış alanın hem de eyleycilerin toplumsal cinsiyet habitusunun “bayan gibilik” (kadınlık) bağlamında uyum göstermesi gerekiyor. Habitus, eyleycilerin o alanda yer almasını sağlayan sermaye birikiminin de kaynağı; toplumsal cinsiyet sermayesinin alanda değerli olmasının da artalanı. Çünkü, habitus, sosyal çevrenin içselleştirilen bedenselleşmiş hali olarak görev alır (112). Futbola için özellikleri erkeklerle ve erkeklikle eşleştirmediklerini belirtse de, görüşmeler sırasında “saha içinde erkek gibi, saha dışında bayan” gibi söyleminin nihayetinde açığa çıkması söz konusu. Bazıları için keskin bir ayırım yaratıyor yeşil sahalarda. Bazıları ise bu ayırımı silikleştiriyor ve “bayan olarak bayan futbolu oynuyorum” ifadesiyle “erkekliğe” ilişkin söylemleri kabullenmiyor. Erkekliğe ve kadınlığa ilişkin kabullerin saha içi ve dışı farklılaşmasına en başta karşı çıkanlar ise antrenörler. Ancak antrenörler “bayan futbolunu oynayan bayan futbolcular” söylemine sahip oldukları için bu ayırımı karşılar.

Caudwell (34)'in İngiliz kadın futbolcularla yaptığı görüşmeler sonucunda ortaya çıktığı gibi, bu çalışmada da heteroseksüel zorunlu düzenin işlerliği çalışmadaki futbolcular için “bayan gibilik”te cisimleşiyor. Bu zorunlu düzenden bir adım ötesi yani kadınların tariflediği haliyle “erkek gibilik”, bazıları için doğrudan lezbiyenlik ile ilişkili; bazıları için ise küfür, kaba olma gibi daha somut özellikler barındırıyor. Öte yandan belki de kadınlar zaten “bayan futbolu” oynayan kadınlar olarak, erkeklerin alanında kendilerini görmüyorlar; iki ayrı cinsiyet sistemine sahip futbolun kadın bölmesinde yer aldıkları için “bayan gibi” olmayı işaret eden davranış örüntüleri sergilemeleri ve söylemleri üretmeleri kaçınılmaz oluyor. Peki “bayan gibilik” ne demek?

Biraz daha narin oluyorsun, daha da ağır olmak zorundasın diye düşünüyorum, erkekler gibi hareketler değil yani, küfürbaz olmayacaksın.

Konuştuklarına daha çok dikkat etmeli. Nerede ne yapacağını daha çok bilmeli, bir bayan oturup kalkmasını bilmeli. Çünkü bayansın sonuçta... Ben [erkek] sevgilimin yanında daha narin daha çekinik oluyorum. Daha çok onun gölgesindeyim hani böyle. O beni koruyacak, o beni etki altına alacak (Zeynep)

Bayanlar genellikle daha oturaklı olur ya bizim toplumumuza göre. Erkekler şimdi lan der, küfürlü konuşur. E bir bayana lan demek, küfür etmek hoş gelmiyor bence. (Aslı)

Kadınların büyük bir kısmı kadınların küfürlü konuşmaması, daha oturaklı ve ağır olmaları, kıyafetlerine, saçına, görünüşüne özen göstermeleri gerektiğini belirttiler, ki bunlar da kaslılık ile ilgili bölümde çizdiğim doğrultunun bir devamı olarak okunmalıdır. Onlara göre, kadına yakışmayan davranışlar olarak belirtilenler, yani erkeklerin hanesinde toplumsal olarak yazılı olanların kadın bedeninden tasfiyesi ile istedik “bayanlığa” ulaşılmaktadır. Küfür etmenin reddiyesi, alandaki en hakim olgulardan biri. En nihayetinde sosyalizasyon süreçleri kamusal alanda en çok küfür edenin erkekler olduğunu öğretiyor onlara ve ilgili alanyazın da küfürlü konuşmanın erkekliğin bir sembolü olduğunu belirtiyor (291). Öte yandan küfürlü konuşmanın biyolojik cinsiyet ile bir ilişkisinin olmadığını araştırmalar ortaya koyuyor (292); ancak küfür, toplumsal ve kültürel olarak erkeklerin hanesine yazılı bir özellik olarak algılanmaya devam ediyor.

Kulüp evinde aynı odada kaldığım kadınlardan Aslı gündelik yaşamında hiç küfürlü konuştuğuna şahit olmadığım biri, görüşmemiz sırasında küfür reddiyesi o kadar çok fazlaydı ki, anne ve babası ile görüşmemden sonra bunun aile habitusunun bir “vurgusu” olduğunu anladım. Deniz’in babasının da kızının sokakta futbol oynamasına karşı çıkmasının temel nedenlerinden biri sokağın küfrü öğreten bir mekan olmasıydı. “Futbol oynuyoruz diye erkek değiliz” ifadesinin de mantığı bu noktada örülüyor. “Erkek” ile kast edilen toplumsal olarak eril cinsiyete atfedilen özelliklerin kadında cisimleşmesi. Özlem küfürle birlikte kavga etme ya da el hareketleri gibi davranışların da olmaması gerektiğini belirtirken, bir kadın “erkek gibi” davranmamalı demek istiyor:

Futbol oynuyoruz diye erkek değiliz. Bir erkeğin davranış şekli farklı maç içinde olsun, dışarda olsun, bir bayanınki farklı. Ben süs sevmiyorum diye,

erkekliğe özeniyor değilim. Ne bileyim erkekler maçlarda çok küfür ediyorlar, onlar küfür ediyor diye biz de maçta küfür etmek mecburiyetinde değiliz. Onlar illa maçta kavga ediyor da, sen kızsın, kendini tutabilirsin. Erkek gibi kavga etmene gerek yok bence. Hal ve hareketler olsun, çok el şakası oluyor, arkadan geliyor, kafaya vuruyor, sen kızsın mesela yapma yani. (Özlem)

Yukarıda alıntılara yer verdiğim kadınların aksine Hande küfürlü bir dil kullanımının cinsiyetinin olmadığını ve “insanın kendine hakim olması” gerektiğini düşünüyor. Örneğin “Erkeklerin küfretmesi artık biraz kabul edilmiş bir şey galiba. Erkek küfrettiğinde çok ıghh falan olmuyor, ama bir bayan küfrettiğinde öğğhhh oluyorlar yani.” diyerek yaygınlığın bir cinsiyet temelinde değerlendirilmemesi gerektiğini çünkü sahalarda küfreden kadınlara rastladığını söylüyor. Feride antrenör ise erkeklik değil “kabalıktır” diyor ancak yine bunun cinsiyetinin olmadığını “Küfreden kadın erkek mi oluyor? Hayır!” şeklinde açıklayarak farklı bir perspektiften alıyor:

Narinlik, kibarlık, mesela işte maç esnasında, benim öyle oyuncularım var, yere rakibini düşürüyor, onu severek kaldırıyor, onun canı acıdı diye. Ama o sırada maç devam ediyor. Bu kibarlık, yapmayacaksın. Bunu fairplay altında alabiliriz ama o anda buna gerek yok. Ama şunu da söylemiyorum; kaba olacaksın, küfredeceksin, işte “ne yapıyorsun lan” diye çıkışmayacaksın. Bu da erkeklik değildir aslında. Kabalıktır. Neden? Çok küfreden bayanlarımız yok mu var. Erkeklik mi yapıyor, hayır. Evli, barklı karşı cinsiyetle evlenmiş, ne oluyor cinsiyeti mi değiştiriyor küfredince, hayır. Erkek mi oluyor hayır. (Feride)

Küfürlü bir dil, “bayan gibi” olmayı tek başına sırtlayacak kadar güçlü bir argüman değil. “Erkek gibi” olmaya kısa saç, bol giyinme eklemleniyor ve tüm bunlar da lezbiyenlik ile ilişkilendirilerek kadın futbolunu dışarıdan kötü gösteren özellikler olarak nitelendiriliyor. Kadınlar, cinsel yönelimi ne olursa olsun, kadınsılığın silikleşmediği kadın futbolcuları sahalarda görmek istiyorlar. Bu sadece futbola içkin bir bulgu değil elbette. Vücut geliştirme, boks, snowboard, ragbi gibi sporlardaki kadın sporcuların ikili cinsiyetin öte yakasında kalanla mücadele etmek ve standardize edilmiş kadınlığı yeniden üretmek zorunda kaldıkları bilinmektedir (4, 63, 126, 131, 293). Çünkü “içerisi” de “dışarı” da böyle istiyor.

Bu elbette heteroseksizmi ve homofobiyi muhafaza eden cinsiyet rejimi çatısı altında değerlendirilmeli. Bazıları doğrudan homofobik söylemlerle lezbiyen ilişkileri karşısına alan bir konuma yerleşti, bazıları ise “beni ilgilendirmez ama görünüşüne ve davranışa dikkat etmeli” dedi. Bu iki yaklaşım da kadın futbolunun tarihsel ve toplumsal olarak “kadın futbolcular lezbiyendir” anlayışını yok etme niyetine ve “lezbiyenlik” yüzünden takımlarının kapanmasının önüne geçmeye hizmet ediyor. Kadınların “bayan gibilik” ile kabullerinin anlamları kaslı bedenlerin reddiyesi ile bir önceki bölümde kurulmaya başlamıştı. Küfür ise kadınların uzak durması gereken bir erkeksi öge olarak belirginlik kazandı. Şimdi, verileri iki noktada odaklanarak analiz etmeye devam edebilirim. Birincisi sahanın içi ve dışı ayrıştırılmasının bayan görünümünün korunmasındaki “kadın futboluna” içkin anlamlarını, ikincisi ise lezbiyenliğin bu alanda kabul görmemesinin anlamlarını içeriyor.

4.6.3.1. Sahanın İçinden Dışına: Bayanlık Nerede Başlar, Erkeklik Nerede Biter?

O sahanın kapısından girdiğin anda o hanım hanımlığı dışarıda bırakıyorsun. İçeri girdiğinde daha farklı, daha dinç durman gerekiyor. Sert oynadığın için, orda biraz erkek gibilik bizde de oluyor. Zaten sert oynuyorsun, daha sert kurallar, daha sert hücumlar oluyor. Farklı oluyorsun yani. (Hande)

Kadınların bazıları futbol oynadıkları için “bayanlarda olmayan” özelliklere sahip olduklarını belirttiler: “küfür” (Zeynep, Yelda, Hande), “hırçınlık” (Zeynep), “sertlik” (Zeynep), “yürüyüş biçimi” (Banu) ve “beden duruşu” (Selma) öne çıkan kavramlar oldu. Futbolun gereği diyenler de oldu, “erkek gibi olunuyor” tabirini kullananlar da. Futbolun gereği olarak düşünenler içerisinde Devrim ve Deniz sporcu bedenlerin “erkeklerle” benzetilmenin yanlış olduğunu çünkü beden duruş biçimlerinin spordan kaynaklandığını, saha içindeki değişen tavırların da erkeksilik ile ilgili olmadığını, sportif faaliyetin gerekliliği olduğunu düşünerek diğer kadınlardan bir adım daha öteye geçiyorlar. Selma *severek yaptığım bir işin sonucunda beni kimse yargılayamaz* derken, Banu da *benim ne olduğumu ailem biliyor* diyor ve çevreyi umursamadıklarının altını çiziyorlar. Çevreden “kız gibi

yürü” uyarılarını alan bu kadınlardan Devrim’e göre yürüyüşün ya da bedeninin duruş biçiminin cinsiyetle ilişkisi bulunmuyor:

Mesela bacaklarımız çapraz oluyor, yürüyüşümüz erkek gibi oluyor. Konuşmalarımız olsun, tavrımız olsun. Mesela erkeğe benzetiyorlar yolda yürürken, okulda çok dalga geçiyorlar bacaklarımız çapraz falan diye ama ne bileyim istediği kadar çapraz olsun ben bu işi severek yapıyorum, kimse de buna karışamaz. (Selma)

Kadın dediğin kibar olmalı derler, ne alakası var, senin de yaratılış biçimin aynı benim de aynı. Seninle aynı tepkiyi verebilirim yani. Futbol için de aynı şey, futbol oynayan erkek de böyle yürüyebilir, kız da böyle yürüyebilir. O kasların yapısı ile alakalı. Kolumun böyle olmasını ben de istemem mesela (kolunu iki yana sallıyor). Diğer türlü benim elimde olan bir şey değil. Sporla ilgili, yaptığımız her şeyle, psikolojimizle ilgili bence. Vücut öyle uyarıyor. Diğer türlü kadınsı ne yapılabilir ki illa böyle seksi yürümek mi gerekiyor, boyanmak mı gerekiyor. Kadınsan kadınsındır zaten. (Devrim)

Beden duruşunun spor ile ilişkisini kuranlardan bir diğeri Feride antrenör; o da sporculuğun merkeze alınması gerektiğinin altını çizdi:

Erkek gibi yürüyorsun, futbol mu oynuyorsun derler. Aslında o insan sporcu... Çünkü mücadele ediyor. Şartlarıyla mücadele ediyor o insan, açık havada oynayanlar için söylüyorum. Rakiple mücadele ediyor, taraftarla mücadele ediyor, hakemle mücadele ediyor, kendiyle mücadele ediyor, takım arkadaşlarıyla mücadele ediyor, antrenörüyle mücadele ediyor, bir de yetmiyor, biraz profesyonelse yönetimle mücadele ediyor. Düşünsenize ne kadar çok kişiyle mücadele ediyor. Bu insan mücadeleyle zaten besleniyor. Bu yüzden her bakımdan kuvvetli ve farklı olmak zorunda. Manken mi bu da işte catwalk yürüyüşü yapsın sokakta. Hayır. Zaten antrenman yiyor bu insan, sert antrenmanlardan geçiyor, koordinasyon antrenmanı yiyor, kondisyon antrenmanı yiyor. Eee bir şekilde vücudunda, yürüyüşünde, duruşunda, oturuşunda, kalkışında farklılıklar olacak. (Feride antrenör)

Spor alanları ya da güzellik salonları gibi cinsiyetlendirilmiş mekanların farklı bedensel hexislere göre yapılandırılması, bireylerin nerede ve nasıl hareket edeceklerini, dili nasıl kullanacaklarını, hangi kıyafetleri giyeceklerini belirliyor

(294). Feride antrenörün veya Devrim gibi bazı kadınların sporculuğu temel olarak yaklaşımlarının aksine, diğerleri için “sporculuğun” önüne “bayan gibiliğin” geçmesi bu belirlenimlerin baskın olmasından ve heteroseksüel rejimden kaynaklanıyor. Bu nedenle kadınlar arasında Özlem, Yelda, Behice, Asiye “bayan gibi” olmanın kıstaslarını saha içi ve dışı davranışlar olarak doğrudan ayırdılar. Bu ayrım sahada geleneksel olarak kadınlara ve kadınlığa ait olduklarını düşündükleri özellikleri sahiplenmek ile başlıyor. Tekrarlamakta fayda var, mücadeleyi, kuvvetli ya da sert olmayı doğrudan erkeklerle eşlemeseler de alt metinlerde futbolun erkeksi özellikleri barındırdığına dair güçlü bir inanç var. Bu inanç neticesinde, saha dışı ayrımı başlıyor:

Bazı bayanlar erkek gibi görünmeye çalışıyorlar, tabii basketbolda da vardır ama bu futbolda çok karşıma çıkıyor. Sanırım yaptıkları spordan etkileniyorlar. Hâlbuki bu bana göre çok yanlış. Sen bir kızsın, tamam hani yaptığın spor herkes tarafından erkek sporu olarak algılanırsa algılsın, sadece onun erkeksi yanını sahaya yansıtmam gerekiyor bence. Maç esnasında değişiyorum, maç esnasında ne yapmam gerektiğini biliyorum, bilinçliyim. Maçın bitiminin de, bir bayan olarak, ne yapmam gerektiği olarak devam ediyorum. (Özlem)

Abla görüyoruz, tamam oyun içinde erkek gibi oynarsın ama dışarda olmaz, ben bir bayanım sonuçta. Erkek değilim. Ama çevremize bakınca böyle şeyler var. Giyiniş tarzı, konuşma tarzı andırabiliyor yani. Sonuçta erkek oyunu oynayabiliriz ama cinsiyetimiz belli, ne olduğumuz belli, tamam sahada erkek gibisin ama dışarda kendi benliğini yansıtmalısın bence. Bayansın sen sonuçta. Hal ve hareketlerin kendine özgü olmalı. Bayansın yani, erkek gibi davranmanın anlamı yok. (Yelda)

Kaslı olsan, fit de olsan, ne bileyim, öyle de olsan, en azından dış görünüşten bayan gibi naif, kibar dışarda olduğun zaman, içerde yine erkek gibi mücadeleni et, erkek gibi koş. Toplum bunu istiyor bence. (Behice)

Alıntılarda açığa çıkan toplumsal cinsiyetlendirilmiş strateji, futbol alanında yaygın olarak dolaşımda olan “erkek gibilik” ile mücadeleye yarıyor. Zeynep “Sahada erkeksi tavırlar sergiliyorum, dışarı çıkınca bayan kimliğime dönüyorum” diyerek saha içi ve dışını çok net ayırıştırınlardan biri olduğu için, ona bunun bir

gerilim yaratıp yaratmadığını sordum. Gerilim yaşadığını belirten tek kadın Zeynep de bu sorumu erkek arkadaşı temelinde yanıtladı:

Ben gerilim yaşadığımı düşünüyorum zaten. Çünkü bana sen futbol oynuyorsun nasıl oluyor, sen benim yanımda böyle değilsin diyor, ama ben de diyorum ki beni sahada gör, sahada daha hırçınım, daha sertim. Değişiyorsun diyor bana, benim yanımda öyle değilsin, daha kibar oluyorsun, tamam olduğun gibi davranıyorsun ama ben seni sahada merak ediyorum dedi. Futbol oynarken benim bütün çirkinliklerimi görebilirsin dedim. Ama ben senin yanında bütün çirkinliklerimi gösteremem... Sonuçta bayanım, bayan nasılsa öyle davranmak istiyorum, bir erkek değil bayan nasıl kimliğimse ben ona karşı öyle davranmak istiyorum. Çünkü ben onun yanında erkeksi tavırlar sergilersem, o diyecek ki ben mi erkeğim o mu erkek. Sahada olduğum gibi asla onun yanında olamam. Gerilim yaşıyorum illa ki. Ben sahaya girdiğim anda kendimin de erkekleştığimi, erkeksi tavırlar sergilediğimi düşünüyorum. Çünkü küfür etmem normalde, sahaya giriyorum hırçınlaşıyorum, sanki erkek gibi tavırlar sergiliyorum... (Zeynep)

Dışarısı naif, kibar, hal ve hareketlerine dikkat eden ve heteroseksüelliğin yüceltiildiği bir alan. Teknik ekipten Eylem bunu şöyle özetliyor: “*Sen ne kadar delikanlı yürürsen o kadar iyi futbol oynamıyorsun. Anladın mı o yüzden sen orada oyna delikanlı gibi, çık dışarıda da şingır şingır gez yani niye gezmiyorsun.*” Antrenmanlarda ve müsabaka günlerinde kulüp eşofmanlarının giyilmesi zorunlu. Bu saatler dışında ise hemen hemen hepsi kendilerini rahat hissettikleri kıyafetleri giymeyi tercih ediyorlar. Çoğu kadın gibi örneğin Hande: “*Bana ne yakıştığını düşünüyorsam, yeri geliyor bir erkek tişörtünü üstüme geçiriyorum ya da rahat ettiğimi düşünüyorsam onu giyiyorum*” diyor. Eşofman ve pantolon en çok tercih edilen kıyafetler. Düğün, doğum günü gibi özel günler dışında “*topuklu ayakkabı bir elbise giymem durup dururken*” diyor Yelda, diğerleri gibi. Görüştüğüm kadınlardan biri dışında hepsi “bol giyinmeye” karşılar, çünkü onlara göre lezbiyen futbolcular “bol giyiniyor”.

Devrim, Selma, Deniz, Yeliz, Serpil ve Hande diğer kadınların vurguladığı saha içi-saha dışı ayrımını yapmadılar. Bununla birlikte özellikle “illa boyanmak mı gerekiyor” ifadesinde olduğu gibi “bayan olmayı” mutlak suretle makyaj yapmak ya

da süslü olmakla eşleştirmiyor Devrim. Yine de “*Dışarıdan erkek gibi görünmemek için dengenin kurulmasının zorunlu olduğunu*” belirtiyor ve ekliyor: “*Eski takımındaki antrenör, erkek gibi oynayın erkek gibi olmayın derdi bize. Sahada erkek gibi olun, basın, kırın vurun sporun hakkını verin, ama dışarı çıktığınız zaman bir rujunuzu sürün, bir kıyafet giyin, öyle diyordu. Aslında bir nevi doğru. İnsanın kafasında belli bir kadın belli bir erkek şeyi var, ona biraz şey yapmak lazım. Tabii ki de makyajlar falan değil de.*” Onun gibi Selma, Deniz, Serpil, Banu, Yelda ya da Yeliz gündelik hayatlarında makyaj yapmayan kadınlar. Bununla birlikte, Selma ve Serpil henüz lise öğrencileri ve yaşları on altı, her ikisinin de sporcu kimlikleri nedeniyle saha içi ve dışı ayrımı yapmaması beklendik bir durum. Özellikle Serpil “süs bana göre değil” diyor. Serpil’in ablası Burcu (aralarında iki yaş var) ise kardeşine çok fazla karışmadığını sadece bazen kıyafet tercihleri üzerinde konuştuklarını anlatıyor: “*Biraz daha erkeksi giyiniyor, çarşıya gideceği zaman arkadaşlarıyla kız kıza, hani abla şunu mu giysem diye sorar bazen, ya diyorum hani biraz daha bayan hanım hanımcık giy hiç olmazsa arkadaşlarının yanına giderken gezerken böyle giy, tamam diyor.*”

Aslı rahat giyindiğini, “*hani bir kokoşluk durumu*” olmadığını, pantolonların dar olduğunu, “*bayan futbolcu olduğu için bol salaş*” giyinmediğini ve makyaj sevmeyişinden bahsederken annesi Hatice ise “*Süsünü püsünü hiç bırakmadı zaten. Erkek erkek gibi olur kız kız gibi olur. Hani sen cinsiyet değiştirmiyorsun ki meslek yapıyorsun. Ben ona bak kızım, kız gibi ol diyorum, sakın diyorum erkeksi hareketlere dönme. Yaa anne diyor benim yapımda var mı o Allah’ını seversen yapıyor böyle. Bazen diyorum senin arkadaşlarını görüyorum bazı uygunsuz hareketleri ben sevmiyorum diyorum. Bak ona göre ha ayağını denk al diyorum. Ya anne sen beni biliyorsun yaaaa yapıyor böyle.*” diyerek kızına futbolda karşılaştığı farklı örneklerden hareketle uyarılarda bulunduğunu belirtti. Ancak Aslı’ya göre kıyafetin biçiminin sınırları mekanın cinsiyeti ile yakından ilişkili; bir kadın olarak erkeklerin arasında kıyafetine dikkat etmek zorunda olduğundan bahsetmesi önemli:

Şimdi şöyle bir sıkıntı da yaşıyoruz. Mesela biz erkeklerin bulunduğu ortamda, 500 erkeğin olduğu ortama girdiğin zaman oluyor. İdman sahasına gidiyorsun. Bir mini etek tercih edemiyorsun. Bunların da giyimine etkisi oluyor aslında. Ne zaman giyeceksin ki onu alsın. Bence kıyafet bu yüzden

de değişiyor (Pınar: Erkeklerin olduğu ortam için daha da özen gösteriyorum diyorsun doğru mu anlıyorum?). Sonuç olarak hoş bakılmıyor. Dikkat çektiğin zaman, problem çekmiştik onun için diyorum. Mesela en basiti ben okul etiğini kısa tercih ederdim, zaten boyum kısa olduğu için uzun etek hoş durmuyor. Problem oluyordu idmana gittiğim zamanlar. (Aslı)

Paradoks, kadın futbolcular açısından her düzlemde oluşabiliyor. Erkek gibi gözükmemekle birlikte erkek ortamında dikkat çekici (arzulanabilir bedene sahip) olmamak arasındaki dengeyi kurmaları bekleniyor. Bu yaklaşım formalara ilişkin de geçerli. Bazı kadınlar formaların erkeklerin giydiği formalar gibi “bol” olmasından rahatsızlık duyduklarını belirttiler. Zeynep, Aslı ve Özlem’de daha fazla açığa çıkan ise bol ve salaş duran bir formanın “bayan görünümünü” etkilediğini düşünmeleri ve bedene oturan bir formayı tercih etmeleri. Görsellik önemli kadınlar için, Feride antrenör yukarıda Aslı’nın belirttiği “problemin” uygulanış biçimine karşı, o da kadının görselliğini ön planda tutmasını önemsiyor:

Bir kere ben bayan futbolunda görselliğe önem veriyorum. Bir kız kendinden büyük eşofman ya da forma giymeyecek. Böyle dizine kadar şort giymeyecek. Ben hep mini şortlar giydirmeyi tercih ediyorum. Varsa, onu görseline katacak, güzeline güzellik katsın. Kızsız kız gibi giyinecek. Hatlarını belli edecek. Yani bunda ayıp, günah diye bir şey yok. Ne kadar toplum öyle baksa da, benim görüşüm öyle değil. Kızsız şortu biraz dar olacak, biraz kısa olacak. Hanım hanımcık olacak. Mesela bir çok antrenör futbolcusunun, sporcusunun makyaj yapmasına karşı. Ben inadına makyaj yapıp çıkmasını, süslenip çıkmasını isterim. Neden çünkü bayanlar oynuyor. Şimdi insanlardaki bayanlar futbol oynayamaz algısını her açıdan yıkmak gerekiyor. “Sahada güzel bir hatun var ve top da ayağına yakışıyor arkadaş” desin. İyi vuramazsa bile o vücudundaki estetiği görüp futbolu onunla özdeşleştirilmesi belki benim düşüncem. En azından bir iki gelsinler “aa arkadaş bunlar ters top da yapıyormuş” diye bir algı oluşsun sonrasında. Önce görsellik, taraftar çeker. Bu insanların bayanlar futbol oynayamaz mantığını zamanla götürmemize neden olur. Fiziksel olarak çekersin ilk önce, görsel olarak, daha sonra kız bir kaç hareket yapar, birkaç şut çeker güzel, birkaç ters top yapar, “Arkadaş benden iyi ters top yapıyormuş”

demeye başlar. “Bunlar da futbol oynuyormuş, biliyormuş ya” demeye başlar ve böylece bence bayanların futbola da yatkın olduğu görülmüş olur. (Feride antrenör)

Antrenörün yaklaşımı spor feministlerinin eleştirdiği bir düzlemde. Spor alanında kadınların performanslarının yerine görünümünün konu edinmesinin yine ve yeni örneği olarak ele alabilirim bu alıntıyı. Hem Feride'nin hem de diğer kadınların bu yöndeki vurgusu lezbiyenliğin kadınlık ve heteroseksüellik kutsanması yoluyla silikleştirilmesine denk düşüyor. “Mahcup-savunan” (apolegetic) olarak da tariflenen bu pratiği ortaya çıkaran ise (futbolun) erkeklerin hakimiyetindeki bir alan olması (295). Yazarlar spora katılan kadınların toplumsal olarak uygun bulunmaması karşısında mahcupluk davranışlarını sergilediğini, bunun da kadınsı imajın yaratılması ya da örneğin alana özgü bir davranış (agresyon, küfür) sonrasında mahcubiyetini iletme gibi kendini gösterdiğini belirtirler. Griffin (296) de böylesi bir savunuculuğun, yani kadınların “arzulanır cinselliğinin” ön planda tutularak kadın sporlarının popülerliğinin artacağını düşünenlerin kadınların sporda güçlenmesine bir katkısı olmadığını belirtir. Kane'in “*Sex sells sex, not women's sport*”⁸⁹ isimli yazısını referans gösteren Griffin (296) bu tür bir savunuculuğu, kadın sporcuların cinselleştirildiği takdirde erkekler nezdinde kabul göreceklere inancını beslediği için şiddetle eleştirir. Feride'nin ve futbolcu kadınların “dışarıdakilerin” şaşkınlıklarına olanak tanıyacak derecede “görsel açıdan kadınsı” bir kadının futbol becerisinin olmasını istemesi, alanda yer edinmeyle ilgili. Neticede, futbol alanına (yeni) giren kadınlar olarak cinsiyet temelli normların kabulüyle takip stratejisinin uygulanması gereklidir. Alan içerisinde konumlanabilmek için uygun fırsatlar kollamanın yasanacağı zemin kadınsı görselliktir. Bu bağlamda, Behice, Asiye ve Hande'nin futbol oynadıkları için çevrelerinden bazen “Sen bu halinle nasıl oynuyorsun?” sorusunu duymalarını anlatmalarının arkasındaki memnuniyet, hem alanda farklı olmayı hem de kadınlıklarının yüceltilmesinin çekiciliği yer alıyor:

Bana şunu söylüyorlar, sen nasıl futbol oynuyorsun yaa? Böyle giyiniyorsun, zıt bir karaktersin ama nasıl futbol oynuyorsun çok merak ediyorum diyenler var bana. Beni merak ediyorlar ne güzel, merak etsinler. (Hande)

⁸⁹ Kane, M. J. “Sex sells sex, not women's sports” (The Nation). 27.07.2011. <https://www.thenation.com/article/sex-sells-sex-not-womens-sports/>

Futbol bizim ülkemizde genelde, erkek sporu olduğu için, bir de kızların futbol oynayabileceğine inanmıyorlar. Sallıyorlar seni. Görse erkekten daha iyi oynuyorum belki bir şutumu çeksem o, o kadar çekemez. 'Aa sen futbolcu musun? Biz genelde futbolcu kızları erkek gibi biliriz' falan lafları geliyor. (Asiye)

Bayanlık nerede başlar, erkeklik nerede biter? sorusunda geçen “bayanlık ve erkeklik” bir bulut gibi alanın üzerinde sürekli geziniyor. Alandaki kadınların tarifleri girift ve geçişken iktidar söylemleri ile bezenmiş bir halde. Bazılarına göre bayanlık sahadan çıktığında başlıyor, bazıları için ise sahada da devam ediyor. Bakılan ise bedenler. Beden kişinin görülebilen manifestosu, değerleri ve kapasitesi (64). Bedenin manifestosu ise alanın sahip olduğu sermaye türlerinden ve habitusundan, bireylerin alana taşıdıkları ya da alanın içinde dönüştürdükleri yatkinliklarından etkileniyor. Bir çok feminist araştırmacının belirttiği gibi hangi sosyal alan olursa olsun kadınlar sadece sermaye biriktirmemekte aynı zamanda sermayelerin cinsiyetli yönünü de sahip olmaktadır (122, 124, 125). Toplumsal cinsiyet sermayesi ise bağlama göre değer kazanan, erkeklik ve kadınlık tanımlamalarında nelerin dahil edileceğini, nelerin edilmeyeceğini belirleyen bir sermaye türü olarak kurumsal beklentileri karşılar (52). Onun için de alandaki kadınların cinsiyet rejimi ile uyumlu asgari bir toplumsal cinsiyet sermayeye sahip olması beklenir. Bu sermaye habituslarından kaynaklı kimi kadınlarda daha fazladır, kimilerinde de ise siliktir. Fiziksel sermaye ile birlikte daha değerli olan toplumsal cinsiyet sermayesi alanda “söz söyleme”, “müdahale etme” hakkını kadınlara verir: kendi gibi olmayanlara müdahaleyi. Bu da mücadelenin öteki yüzü olarak okunabilir. Ne zaman ki alanın ve kadınların heteroseksist idealleri tehdit alıyor, o zaman erkeklik ve kadınlık gerginliği de başlıyor alan içerisinde. Yoksa, cinsellikler sorgulanana kadar, Umutspor kadın futbol takımının sahip olduğu toplumsal cinsiyet yatkinlikları ile kadınların saha içindeki davranış örüntülerini erkeklere atfetmelerinin arasındaki karşıtlık kadınlar açısından bir gerginlik yaşatmıyor.

4.6.3.2. Biri Bizi Gözetliyor: Takımın Bekası için Lezbiyenler Kendini Belli Etmesin!

Yeliz: Ben saçların kısa olmasından şikayetçiyim ve rahatsızım. Bak şöyle söylüyüm, herkesin kendinin özel hayatı kendinedir, bizi ilgilendirmez ama bak ben eski takımımı bir de bu yüzden bıraktım. Çünkü benim takımım da 11 tane kız varsa, rahat altı tanesi kısa saçlıydı. Ya tribünden olağanüstü kelimeler duyuyoruz. Futbolu ne kadar güzel oynarsan oyna, kısa saçlı bana göre değil.

Pınar: Anlamadım, kısa saç olunca ne oluyor?

Yeliz: Cinsiyet değiştiriyor bayanlar. Otomatikman, kendi aralarında cinsiyetlerini değiştiriyorlar. Bu olduğu için, bu da bayan futboluna rahatsızlık veriyor.

Pınar: Eşcinsellikten mi bahsediyorsun?

Yeliz: Evet, evet abla. İşte bu yüzden bayan futbol takımlarını istemiyorlar normalde. Futbola görüntüsü zarar veriyor. Ya benim bir tane hocam vardı, bana anlatmıştı.... O zaman yeni başlamıştım, bak bunlara falan dikkat et dedi. Ondan sonra bayan futbol takımı kapandı, zaten X'in kapanma nedeni de bu. İşte insanların zihniyeti. Uzaktan mesela, diyelim senin tarzın kısa saç kestirdin, bayan futbol takımına gittin, tamam bu da eşcinsel, bu da lezbiyen ayırın bunu. Direkt o gözle bakılıyor.

Pınar: Kısa saçlı olan herkes lezbiyen mi?

Yeliz: Evet, evet ablacım. Genel anlamda herkesin gözünde bu, bir de zaten eşcinselliğe başvuran herkes kestirmeye başlıyor.

Sporun “kadın ve erkeklere uygun” sınıflandırma ölçütleri heteroseksist düzene göre şekillenir (4). Heteroseksist düzenin merkezinde bedensel görünümünün geleneksel kadınlığa uyumunun sorgulanması vardır. Görüşmelerde açığa çıkan “futbolcuyuz ama bayanız sonuçta”, “futbol oynuyoruz diye erkek değiliz”, “bayan futbolu oynayan bir bayan gibi olmalıyız” gibi her bir ifadeyi, futbol kavramını çıkardığımızda ve erkeklerle cisimleşen spor dallarından herhangi birini (örneğin boks) koyarak okuduğunuzda anlam kayması yaşamayacaktır. Spor dalının erkeklik ve kadınlık tarihsel yükleri, o nedenle önemli. Görüştüğüm kadınların özellikle yaşı büyük olanların bahsettiğim vurguları her bağlamda tekrarlamalarının arka planını futbolun erkeklerle ve erkeklikle kurduğu tarihsel ilişki oluşturduğunu düşünüyorum.

Futbolun cinsiyetli yapısı, Türkiye’deki futbol-kadınısı-heteroseksüel denkleminin 1993-2003 yılları arasında sarsılmasının ardından alanın bu denklemi yeniden ve yeniden kurma girişimleri “bayan gibi” olmayı “erkek gibi” gözükmemekle ve “erkek gibi” gözükmemeyi de “lezbiyen gibi” etiketlenmemekle ilişkilendirmektedir. Tüm görüşmelerde temel olarak açığa çıkan bu “gibilik” hali birbiriyle ilişkili. Bu nedenle futbol sahalarındaki “erkek gibi” kadınların varlığından bahsedenler küfür, kıyafet ve saç kesimine vurgu yaparak “öteki” kadınları anlattılar:

Umutspor’a ilk geldiğimde birinci ligde oynamaya başladığım zamanlarda, diğer futbolcu kızları tanımaya başladım. Bir kere tabii bunu genelleyemem ama bence futbol oynayan bir insan ilk olarak nasıl erkeksi görünümü kazanıyor, önce saçlarını kısaltarak başlıyor bu işe. Hani bu demem şudur ki, her saçını kısaltan erkek gibi olmak zorunda değil. Ama futbolda onunla başlıyor. Daha sonra erkek gibi hissederek, erkeksi tavırlar alarak oluyor... Nasıl diyim ki abla, mesela hem cinsiyle ilişki kurmaya çalışıyorlar. Bu bir kere erkek gibi olmakta ilk adımını atıyor bence. Daha sonra yaptığı davranışlar, mesela daha çok küfür ediyor. Mesela sigara, içki, tamam bayanlar da kullanabilir ama bunlar yakışmıyor. Futbol da bayanları erkek gibi olmaya itiyor bence. Ya bu onun genetiğinde de vardır ama oynadığı spor tetikliyor bence. (Özlem)

Argo kelimeler kazanıyor bir süre sonra. Mesela giyimi değiştiriyor. Erkek pantolonları giyiyor. Bayan reyonundan almak varken, gidip erkek reyonundan almaya başlıyor. Taktığı kolye bile değiştiriyor bir süre sonra tamam mı? Saçını kestiriyor. Saçını kestirmek illa erkek demek değil... ama, aynı zamanda hem saçını kestirip, hem farklı bir giyim tarzı, farklı bir konuşma tarzı olunca diyorsun ki artık bu er-kek gi-bi, olmaya başladı. (Hande)

Kendilerine bakmıyorlar. Bir bayan olarak kendilerini görmüyorlar öncelikle. Hani erkekler ne yapıyorsa onun gibi özeniyorlar, saçlar onun gibi, makyaj yok, davranışlar da ona dönüşüyor, konuşmalar da ona dönüşüyor. Eğer küçükse, gelişim çağındaysa ses tonu hormonları ona göre çalışmaya başlıyor sonra. Ondan sonra tipik bir erkek ortaya çıkıyor. (Behice)

Alıntılarını yukarıda verdiğim kadınlar örtük bir şekilde “lezbiyen”

kadınlardan ya da “lezbiyenliğinden kuşku duydukları kadınlardan” bahsediyorlar. Bu da cinsiyet uygunluğunun alandaki gücünü gösteriyor ki, yeşil sahalardaki ya da takımdaki futbolcu arkadaşlarının erkeğe benzemesini doğru ve değişmez olarak gördükleri cinsiyetlendirilmiş bedenlerle tanımlıyorlar. Cinsiyetin ve eş tuttıkları cinsel yönelimin birer imgesi olarak öne çıkan saç kısalması, makyaj yapılmaması, küfürlü konuşma gibi davranış örüntüleri “bayan gibi” olmamanın tezadı. Kısa saç stilinin beden eğitimi derslerinden (24, 170, 188) futbol sahalarına (5, 26, 34, 171, 284) kadar erkek Fatmalık ya da lezbiyenlik ile ilişkilendirildiğini bir çok araştırma ortaya koydu. Umutspor’da da saç stili kadınlar için bir kişinin cinsel yönelimini ele veren bir simge. Sadece kadınlar için değil, TFF milli takım düzeyinden antrenörlere ve ailelere kadar futbol sahasında kısa saçlı kadınlar istenmiyor. Umutspor kadın futbol takımında sadece bir kişinin saçları kısa, diğerlerinin hepsi uzundu. Onun dışındaki hepsi kadın futbolunda saçları kısa kadınlara karşılar:

Mesela saçları erkek gibi kestirmeler. Halbuki bayan modellerini sen yap, sana özensinler. Ben bir futbolcuyum, benim saçım şu şekil sana özensinler... Saçlarım benim hep böyleydi, bir de babam kısa saça izin vermiyor, istemiyor (Aslı)

Bayan futbol takımımız sonuçta bazıları erkeklere özeniyor saçları kısa kestiriyor. Bence sahada hoş durmuyor bayanız sonuçta erkeklere özenmemiz gerekiyor. (Selma)

Saçlar kısa olmamalı, hem milli takım açısından, hoca da istemiyor. (Serpil)

Milli takım hocası, benim arkadaşımı yanına çağırıp bak eğer bu saçlarını uzatmazsan milli takıma gelemezsin dedi. Saçını uzattırdı kıza. (Hande)

Milli takımın hocası saçlarınızı uzatacaksanız der. Milli takıma çağırıyor adam, hal ve hareketlerinden, karakterinden çağırıyorlar mesela. (Yelda)

Alanda görüştüğüm kadınların milli takımı örnekleme tesadüf değil. Milli takım temel hedef olduğu için, kurumun kendisi kadınların beden görünümünün nasıl olması gerektiğini de disipline eden bir kuruma dönüşüyor. Foucault’dan bir okumayla kurumların taleplerini panoptikon etkisiyle içselleştiren kadınlar bu nedenle kısa saç karşılarına alıyorlar. Futbolcular, alanda sürekli izlendiklerinin bilinciyle, ne zaman kimin izlediğini bilmeden, kendi davranışlarını kontrol eden, kendilerini izleyen bir konuma yerleşerek disipline edici iktidarın sürekliliğini

sağlıyorlar. Milli takım somut bir kurum, ayrıca görüşmelerde konuyu derinleştirdiğimde “dışarıdan” kötü görünüyor söyleminin yerleşik olduğu ve yine bir “herkes” ortaya çıkıyor. “Dışarıdakiler” kimi zaman Hande’nin “*Geçen gün bir kuaföre gittik, kuaförün bize söylediği şu, sizin bir arkadaşınız var dedi, geldi buraya geçen gün şu koltukta şöylee bir yayıldı, oturdu lanlar lunlar, tamam futbol oynayabilirsiniz ama biraz dedi, ne bileyim biraz daha uğraşsa dedi, ben burada tamamen bir erkek saçı kesiyormuşum gibi hissedicem dedi*” anlatımında olduğu gibi bir kuaför, diğerlerinde olduğu gibi okuldaki bir arkadaş:

Tepki alabiliyoruz abla dışardan. Dışardan tepki alabiliyoruz, tamam erkek oyunu oynuyorsun ama niye öyle davranıyorlar diye soruyorlar. (Yelda)

Sen bir bayan takımısın dışarıdan izleniyorsun kulübüne bir kelime getirtemezsin. (Aslı)

Saç meselesi dışarıdaki tepkilerden kaynaklı, mesela soruyorlar hepsi mi kız diye dışarıdan. ‘Kaleci erkek bence’ lafını çok duydum. Bize hocalarımız saçınızı uzatın dışarıdan kötü görünüyor derlerdi. Futbolun ilerlememe sebeplerinden biri olarak görüyordu mesela Fevzi hoca. Güvenspor’da kimsenin saçı kısa değildir, kestiremezler. (Devrim)

Devrim’in eski antrenörünün “futbolun ilerlememesinin” nedeni olarak kısa saçları tarif etmesi yine “lezbiyen etiketlenmesi” ile ilgili. TFF’nin ve genel olarak kadın futbolunun kuralları ile birlikte ailenin tercihleri de devreye giriyor. Örneğin Aslı’nın ve Deniz’in babaları kısa saçı sevmeyen ebeveynler. Şahin, Aslı’nın babası, daha önce annesi kızının kırıklarını aldırtıp biraz kısaldığında bile itiraz eden bir babadır: “*Bir ara saçı biraz kısaldı. Ben itiraz ettim ben kısa saçı sevmiyorum eşime de söylerim aynısını. Kadın uzun saçlı olur birazcık derim. Benim görüşüm ben bayanı uzun saçlı severim. Dedim ki kızım sakın saçını kısaltma kız çocuğusun saçın biraz uzun olacak.*” Şahin’in hem karısından hem de kızından saçlarını kısaltmalarını istememesi gibi, Deniz’in babası da saç kısaltmaya karşıdır. Diğer kızlarının “süslü” olduğunu ama Deniz’in olmamasından kaynaklı daha küçük yaşlarda problem yaşadıklarından bahseder Mehmet. Deniz’in etek/elbise giymemesi, saçlarının kısa olması bir uzman müdahalesine ihtiyaç duyulacak derecede önemsenir. Mehmet “*Ben böyle şey sevmem, erkek gibi oluyorsun dedim*” diyor ve kızının görünümünü değiştirmesi en azından saçlarını uzatması için

müdahalede bulunduğundan bahsediyor. Umutspor kadın futbol takımı antrenörü Feride de kısa saç müdahale edenlerden. Çünkü saç kesimi ile “kimlik değiştirmesini” o da eş tutuyor ve futbolcuların eşcinsel “olmaması” için bu müdahalenin önemli olduğunu vurguluyor: “... *Ne kadar kontrol edebiliyorsun? Artık büyük oldukları için çok da fazla müdahale edemiyorsun. İşte %60’ını kurtarsam kardır diyorsun.*” (Feride antrenör)

En nihayetinde, kadınları “bayan gibi davranmasını” zorunlu kılan bir alan futbol. Heteroseksüel matriks gündelik yaşamın yapısını sürekli şifreliyor. Eşcinselliğin “anormal” görülmesi ya da özentisi, geçici olarak kodlanarak “kurtarılabilir” olarak algılanması homofobiyi besliyor. Toplumsal cinsiyet sermayesi yüksek kadınlar alanda daha rahatlar, olmayanlar ise bu alanda gürültü koparılmadan, sessizce disipline ediliyor. Disipline edilmesi alanın ve (ilişkide olduğu diğer alanların) ne derece homofobik olup olmadığı ile yakından ilişkili. “Lezbiyen kadın görünümü” (yani sadece lezbiyenlerin görünürlüğü değil) kadın futbolu için ayrı bir tehdit, çünkü futbolun etiketlenilmesinin yarattığı gerilim, takımdan atılma ya da takımın kapatılma riskleri alanda önemli bir doxa olarak dolaşımında.

Bazıları kendi futbol hayatlarında deneyimledikleri takım kapanma riskini anlatmaya başlıyorlar hemen. Bu risk, yani bir futbolcunun eşcinsel olduğunu bedensel görünümü ile belli eden kodlara sahip olması, cinsel yöneliminin öğrenilmesi ya da açık yaşaması hem o futbolcu için hem de bir takım için riskler barındırıyor. Devrim’in eski antrenöründen bahsettiği gibi, yukarıda bazı alıntılarda milli takımda da kısa saçlı olanların tercih edilmemesi vurgusu aslında bir “paranoya” ya da “mübalağa” değil. Kadınlar, farklı takımlarda oynarken arkadaşlarının takımdan uzaklaştırmalarına şahit oluyorlar ya da “takımı kapatırız” tehditlerine çözüm arayan pozisyona yerleşiyorlar. Lezbiyen bir futbolcunun takıma nasıl bir zararı olduğunu, kendilerinin hem Umutspor’da hem de daha önce lisanslı oynadıkları kulüplerde ne gibi deneyimlerle karşılaştıklarını sordum (sadece kendileri hiç konuyu açmayan 14-16 yaş arasındaki futbolcularla futbol ve eşcinselliği konuşmadım). Hepsi de yanıtlara “Kimsenin özel hayatına karışmam ama...” diye başladı. “Ama” ile devam eden cümleler ise dışarıdan insanların “konuşmaları” ile cisimleşen haliyle, futbolun lezbiyenlikle mimlenmesine neden

olmaları ve her bir kadın futbolcuyu “etiketlendirdiği” üzerinden şekilleniyor. Kadınlar, kendilerine konunun “dokunmadığı” noktaya kadar kabul ediyor ve lezbiyen kadınların sessiz kalmalarını, görünümüne çeki düzen vermelerini istiyorlar. Eşcinsel sporcular “açık” olmadıklarında ve kabul edilen heteroseksüel kadın görünümüne sahip olduklarında oyunda kalabiliyorlar (26). Homofobinin bir yönünü oluşturan “görünür olmama” hali alanda talep edilen bir özellik. Teknik ekipten Eylem’in “*Sahaya yansıdığı zaman sıkıntı, sahaya yansımıyorsa görsel olarak bunu ekranlarda yaşamıyorlarsa, çünkü yaşanan şeyin bizim örf, adet, kültür ve ahlakımıza uygun değil. Yani bunu kaldıracak bir toplumda değiliz*” anlatısındaki “ekranlara yansımama” ifadesi özetler nitelikte. Dolayısıyla homofobi futbolun lezbiyenlikle ilişkilendirilmemesi ve bununla eş anlamlı olarak bireysel etiketlendirilmeden kaçınma için kadınların cinsel yönelimlerini imgelemelerine karşı olmada cisimleşiyor:

Benim için hiçbir sakıncası yok aslında ama ben kız futboluna genel bakış açısı olarak... Çünkü insanların anlayışı şu futbol oynayan bayan, erkek gibidir ona özeniyordur. (Asiye)

Korkuyorsun, yaşadım çünkü, damgalanmaktan korkuyorsun. Kesinlikle korkuyorsun. Genelde yanımdakini değiştirmeye çalışıyorum. Benim yanımda kısa saçlı arkadaşşıma “oğlan” gibi hitap ediyorlar, oğlum geç şöyle sen falan diyorlar. O durumda ben saçını uzatmasını istiyorum yani çünkü ben rahatsız oluyorum. Çünkü ya onun sevgilisidir, ya da farklı şekilde bir ilişkileri vardır damgası yemek ben istemem. Çünkü ben bunu yaşadım yani. Bu yüzden damga yiyebilirsin düşüncesi oluyor. O yüzden yanımdakini baskı uyguluyorum genelde. (Hande)

Benim için bir problem değil, sonuç olarak herkes kendine yani. Normal arkadaşlarına zarar vermediği ölçüde bir problem yaratmaz ve herkesin kendi seçimi. Erkek gibi olmamak da aslında bu yüzden denilebilir. Erkek gibi olduğun zaman direkt o şekilde algılanıyorsun. Hani hiç sorgusuz sualsiz sana onu söyleyebiliyorlar. Bir de bunu futbol yapmıyor, voleybolda da var baskette de var. Ama nedense bizim branşımız mimlenmiş bu konuda. (Aslı)

TFF temsilcileri 2006’da kadın futbolunu yeniden yapılandırırken alanın kurallarını bu “mimlenmeyi temizlemek” üzerine kurgulamıştı. Cox ve Thompson

(74) futbol gibi erkeklerin alanında heteroseksüelliğin korunmasının, hakim olan toplumsal cinsiyet düzenini yıpranmamasına hizmet ettiğinden bahseder. Bu çalışmada da açığa çıkan futbolun erkek oyunu algısı olduğunu ortadan kaldırma isteğiyle (alanda konumlanma isteğiyle), kadınların bu alanda heteroseksüel konumlanmalarını yüceltme paralel işleyen bir strateji. Bireylerin yatkınlıkları ile cinsiyet rejimlerinin karşılıklı ilişkisinin bir sonucu olarak, bu çizginin dışına çıkıldığında alandan dışlanma tehdidi hızlıca ortaya çıkabiliyor. “*Takımdan atılmalar oluyordu tabii, uyarılar geliyordu. Basınç olarak, dışarıdan duyulduğu zaman aşırı tepki alınıyor. Toplumumuz bu konuya alışık değil sonuç olarak*” diyen Aslı gibi Hande eski takımında, Behice ise Umutspor’da deneyimlemişler:

Lisede vardı bizim takımında öyle olup da. Onlar yüzünden bize takım kapatırız dediler. Ya değişeceksiniz, ya değişeceksiniz uzak duracaksınız birbirinizden dediler onlara. Ve takımı kapatma derecesine gelince işler, artık biz bu sefer devreye girme gereği duyduk. O zamana kadar hiç sesimizi çıkartmazdık mesela. Ne yapıyorsa yapsınlar diyorduk ama takım kapatma muhabbeti girince devreye, biz kızları toplayıp konuştuk ve birbirinizden uzak duracaksınız dedik. (Hande)

Mesela bizim takımında da vardı. Aylin’in daha önce saçları gayet uzundu, sonra saçı kısaldı, tamam uzun saç yakışmıyordu evet ama, saçı kısaldı, giyinişi değişti. Sonra kız arkadaşı olmaya başladı. Onu biliyorduk, çok kez konuştuk, Kemal hoca defalarca konuştu. Sonuçta bayan futbolcu da kolay bulunmuyor Türkiye’de. O yüzden elimizdekini kaybetmek istemedik. Belki döndürürüz diye çok konuştuk, hepimiz konuştuk, psikologlara gönderildi, saçının kesilmesine kızıyorlardı, kulüp müdürü kızılıyordu. Hani o zaman dedik, madem bir tek bu var, bunu da kapatalım bari, açılmasın ortada, duyulmasın, konuşulmasın. Diyorduk, kimseyi ekleme facebookunda. Sürekli kapattık, sizinkilerden kimseyi ekleme... Hani duyulmasın, konuşulmasın, yöneticilerin kulağına gitmesin. Kapanma korkusu var. O yüzden onla bir süre idare ettik. Bir kaç kez yukardan gelmişti uyarı gibi... Yöneticilerin kulağına gittiğinde hoş bir şey değil, Kemal hocanın takımı, ilk başta Kemal hocaya laf gidecek, ki o kadar adam uğraşılıyor. Sonra bizim üstümüze leke. Yani olmayanların da üstüne bir ad olarak çıkacak, sonuçta koskoca camia

yani. O yüzden hani kapatmaya çalıştık çalıştık, son dönemler iyice şey yaptı. Bir de yöneticileri ekliyor. Herkes şey olmaya başladı. Biz de rahatsız olmaya başladık, anlatamıyoruz. Ondan sonra zaten gitti. (Behice).

Yukarıdaki alıntılar, toplumsal cinsiyet sermayesinin alan içinde hem bir mücadele aracı hem de onun uğruna mücadele edilen bir sermaye olduğunun göstergesi (52, 297). Sermayenin yoğunluğu alandaki itaat ilişkilerini de beliyor ve kendinden olmayan kadınlara müdahale hakkını doğuruyor. Çünkü alan, kadınların kendi çıkarlarını korumak için (alanda kalmak, takımın kapanmaması, damga yememek gibi) birbirleri ile rekabet ettikleri ve çatışmaların yaşandığı bir alandır (48). Behice'nin anlattığı olay bağlamında Eylem yöneticilerin lezbiyenlik ile ilgili konularda yaptıkları müdahaleyi, kadın takımının aldığı başarılar karşısındaki “saldırı” olarak yorumluyor:

Temel mesele başarı diye düşünüyorum ben, buradaki diğer erkek hocalarında hazımsızlığı var, anladın mı? Önceki koordinatör bana bir tanesini sordu kızlardan lezbiyenmiş dedi. Benim babam yaşındaki adam, sorduğu kız 20 yaşında, dedim ki 20 yaşında bir kız sizin bana sorduğunuz, o dedim 20 yaşında oluşumunu tamamlamış hocam dedim, 20 yaş iyi bir yaş bana sorarsanız dedim, cinsel tercihini de kendisi yapabilir diye düşünüyorum, buna karışamayız bence dedim. Kızlarla bu kadar ilgilenmeyin bence, biz onlarla ilgileniyoruz zaten dedim. (Eylem)

Kadınlar görüşmelerde bazı noktalarda TFF temsilcileri ya da antrenörlerinden daha disiplinli yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen, eşcinsel sporcuları kabul eden, onlarla arkadaşlık kuran bir davranış içerisindedir. Yukarıda Eylem'in yöneticiden gelen bir soruyu yanıtlama biçimi buna işaret. Yani, fiili bir “eşcinsel düşmanlığından” söz edemeyeceğimiz bir sosyal alan Umutspor kadın futbol takımı. Alanda kaldığım bir yıl boyunca cinsel yönelimi nedeniyle takımdan atılan bir futbolcu olmadı; informel görüşmelerin hepsinde açığa çıkan ise “belli etmemeleri” üzerine kuruluydu. Bu da elbette homofobinin bir yönünü oluşturuyor. Öte yandan teknik ekibin de fiili bir müdahalede bulunduğuna şahit olmadım, bilakis kabullerinin ve saygılarının olduğunu gördüm. Lezbiyen kadınların yakın takım arkadaşlarına “açılmaları” politik bir duruştan ziyade “kendileri olabilmenin” dar çerçevesini oluşturur ve bu çerçevenin kabulü de “yakınlıktan” kaynaklanır (298). Özellikle

kadınlar açısından yakın arkadaş olma, antrenörler açısından da fiziksel sermayesinin yüksek olması lezbiyen futbolcuların kabulünü artırıyor. Milli takım temsilcileri ile gerçekleştirdiğim informel görüşmelerde “erkek gibi tipleri istemiyoruz” ifadesi kullanılsa da, başarılı eşcinsel futbolcuların kabulünün altı çizildi. Yine de alanda futbolcu kadınlardan beklenen heteroseksüelliği eylemeleri, cinsel yönelimi lezbiyen/biseksüel olanlardan beklenen ise heteroseksüelliği eylüyor “gibi” gözükmeleri. Alanda dolaşan doxa bu bağlamda çok net: kadın futbol takımında oynamak istiyorsan, cinsel yönelimin ne olursa olsun saçların uzun olmalı ve kadın gibi gözükmelisin. Kadın futbol alanı bu doxadaki kaynaklı bazı kadınlar için maskeli baloya dönüşebiliyor.

Futboldaki cinsiyet rejimlerinin farklı tezahürleri neticesinde, 2014-2015 futbol sezonu hem performans açısından hem de kulüple ilişkiler açısından olumsuzluklarla geçti Umutspor kadın futbol takımı için. Sezon boyunca alanda sürekli tekrarlanan “takımın kapanma riski” sezon bitiminden dört ay sonra “kısmen” gerçek oldu. Kulüp yönetimi 15-16 yaş üstündeki futbolcularla ilişkisini kesti, antrenörleri takımdan uzaklaştırdı ve 2015-2016 futbol sezonunda yıldız ve genç kızlar kadrosuyla devam etti.

4.7. Dağılan Hayaller: Umutspor Kadın Takımı Dağılırken

Bunca yıl, bunca emek, bunca insan yazık oldu. Koskoca Umutspor 20 tane kıza bakamadı. (Behice)

2-3 tane şehir dışından gelen bir bayanı apart daire, bir yol masrafı, bir yemek masrafını karşılayamıyorsan git derim, çık git derim başkası gelsin yani. Aylık 5 milyar masrafı olmaz bu çocukların. 5 milyarı da koca Umutspor, bu büyük şehir 5 milyarı bir bayan futboluna harcayamıyorsa gitsin ya gitsin yapmasınlar bunu. (Nazım, Selma'nın babası)

“Bayan takımı kapanıyor” telefon mesajıyla başladı süreç, 2015 Temmuz’un hemen başında. Kulübün ekonomik sıkıntı içinde olduğu, bu nedenle kadın takımına dışarıdan transferler için bir ücret ödenmemesi kararının alınacağı, Kemal antrenörün “çok yorulduğu” için bu kararı değiştirecek enerjisi kalmadığı haberleri dolaşımdaydı kadın futbolcular arasında. Başkana gitmek, medyayı devreye sokmak, röportajlarla seslerini duyurmak ya da TFF ile görüşmek gibi “mücadele” araçları

üzerine düşünseler de, önce antrenörlerinin devam edip etmeyeceği kararını beklemek istediler. Diğer taraftan asıl bekleyenler antrenörlerdi:

Gelişmeler hep kapatılacak sözüyle bize iletildi. Daha doğrusu 'sözü iletildi' derken yukarıdaki bazı olumsuzluklar aşağıdaki yöneticilere de hocalara da yansıdı. Başarılı olabilecek, başarılı gözüken bir takımı harcamak adına ilk kolay takım bayan takımıydı. Bayan takımı da çok çabuk bir şekilde harcama yoluna gidildi. 6-7 yıldan beri emek verdiğim bu kulüpte çok çabuk yıpratıldı takım. Gençlerimiz, milli takım oyuncularımız var, yetenekli oyuncularımız vardı, hepsine kulüp bulunması gerektiği söylendi söylenmedi derken, ortada bir kaos vardı. Lige katılmayacağız, herkes kendine kulüp kursun gibi söylentiler olunca da ben çocuklarımı son dakikaya kadar beklettim, bizlerden haber beklediler. Bizim belki bazı olaylardan haberimiz vardı ama çocuklarımıza bu olayları yansıtmadık moralleri bozulmasın diye son dakikaya kadar. Kulüplerin de bir transfer dönemi var, herkes birbirini takip ediyor, iyi oyuncularımıza bütün kulüpler talip oldular. Çocuklarımız da ister istemez 'Hocam sağdan soldan tekliflerimiz var, nasıl yapalım' diye bizlerden adım beklediler açıkçası... Bu çocuklar 6-7 yıl kadar futbol oynadılar Umutspor'da, emek verdiler, şampiyonluk yaşadılar, küme düşmeyi de gördüler ama inanın çok büyük felaketler atlattı Umutspor. Kulüp adına olsun kendi adlarına olsun Umutspor formasına tek bir söz dahi getirmeden emekler verdiler. Onlar da bunun sonucunda yani kulüplerine ettiği fedakarlık içerisinde son dakikaya kadar açık şekilde beklediler. Yani çocuklar hazır fırsat var, iyi imkanlar sunuyorlar, ücret veriyorlar yani 'bana ne' der gidebilirlerdi. Son dakikaya kadar bizler de bekledik yani acaba tekrar bir şeyler olabilir mi diye ama maalesef aşağıdaki bu işin değerini bilmeyen hocalar diyeceğim, yanlış yönlendirmeler sonucunda bu kızlarımızı çok çabuk harcadılar. (Kemal antrenör)

Feride antrenör de "Biz parayı değil birlikte olmayı seviyoruz, futbolu seviyoruz" açıklamalarıyla kadınları "beklemede tuttu" ve Ağustos ayına kadar "yukarıdan" haber beklendi. Antrenörlerle görüşülmediği, kararın netleşmediği bu sürecin ardından genç ve yıldız kızlarla lige devam edileceği kararını alan yönetim, Kemal ve Feride antrenörle yolları ayırdı; futbolcuların ücret almadan

oynayabilecekleri “duyuruldu”. Yönetim, antrenörlerle karşılıklı oturup bir karar almadı, takım kaptanıya da hiç görüşmedi. 2015 Eylül ayının başlarında taşlar yerine oturmuştu: Takımın ligden çekilmesine TFF temsilcileri sıcak bakmıyordu, bürokratik görüşmeler sonucunda 2015-2016 futbol sezonunda 15 yaş ortalamasıyla Umutspor kadın futbol takımı Kadınlar 1. Liginde mücadele verecekti. Daha önce Derincespor, Trabzonspor ya da Gazi Üniversitesi gibi başarılı kadın takımların doğrudan kapatılmasından farklı olarak bütçenin küçültülmesi yoluyla, “şehir dışından oyuncu istemiyoruz” ve “parasız oynasınlar” söylemi devredeydi. 18 yaş üstü futbolcuların bu kararı “değer görmeme” ve “haksızlık” olarak nitelendirmeleri neticesinde ortak bir karar aldılar ve hiçbirini yeni yapılandırılan takımın oyuncusu olmadılar. Geçtiğimiz yıllardan itibaren ve özellikle alan çalışması yaptığım 2014-2015 futbol sezonunda “yukarıdan istenmiyoruz” söylemi baskısı ile alanın çeperinde yer alan kadınlar, yönetimin aldığı karar doğrultusunda kulübün artık dışındaydılar. Bu sürecin neden yaşandığını Feride antrenör kulüp yönetiminin “değer vermemesi” ile açıkladı:

Değer vermedikleri için. Yani sürekli ne olacak, kapanacak mı kapanmayacak mı? Tamam kapanmıyormuş kararı, aa kapanyormuş kapanyormuş, küçük takıma gidecekmiş, yok yok büyük takımla devam edeceklermiş, paramızı kısacaklarmış, dışarıdan oyuncu almayacaklarmış. Yani bir sürü varyasyon. Ama üzücü olan kısmı şu, bir antrenöre bir eğitilmiş kişiye değer vermeyen başlarımız var. Ve takıma başarı getirmiş insanlar var, sen takımı kapatacağını ya da takımı ne yapacağını bu insanlara söylemiyorsun, bu insanlar çevreden duyuyorlar. Bir kere böyle bir zihniyet varken zaten başarı beklenemez. Gel teşekkürünü et, güzelce yollar ayrılısın. Para kazanmıyor bayan futbol takımı. Para kazandırmıyor. Bu kadar net... Yani insanlara kuru başarı yetmiyor. Ben onlara kupa sundum, 1. Lige çıkmışız, hiçbir branşında, şehrine, kimse Umutspor camiası adı altında hiçbir başarı getiremezken biz o kulübe o kupayı soktuk. Bir bırakın teşekkürü çay bile ısmarlamadılar ya. Kupa geldi tamam bitti. Her şey para. (Feride antrenör)

Futbolcuların ilk başta lisanslarını alma süreçleri, alanın makus talihinde olduğu gibi, kulüp yöneticilerin inisiyatifine bırakıldı. 2 Eylül 2015’de Deniz ve

Kemal Hoca ile yaptığım informel görüşmelerde aktardıkları bu durumu özetler nitelikte:

Bizim lisansları alma işimiz ise karışık bir durumda abla. Veli abi bakıyormuş lisanslara, aradım onu da, ben milli olduğum için 5 bin lira getirmemi istedi. 5 bin getirirsem ya da yeni kulübüm verirse lisansı vereceklermiş. Ben bu kulüpten hiçbir şey almadım abla, beş bin hayatta vermem. Kemal hocayı arayıp durumu anlattım. Bir tanıdığım var kulüpte onu da devreye soktum. Sonra, Veli abiyi aradım, tamam bakarız 50-100 artık ne olursa yaparız dedi. Valla tek kuruş vermem ben onlara. (Deniz)

Deniz beni aradıktan sonra Veli'yi aradım. Meğer niyetleri lisanslardan para kazanmakmış. Bana diyor ki biz onlara yatırım yaptık, para verdik beş bin lira yatıran lisansı alabilir. Dedim Veli, biz kimseye para ödemedik. Kimse de bu parayı sana vermez. Hiçbir kulüp de vermez. Para kazanacaklar kızların lisansından. Tek derdim kızlara sorun çıkarmaları. Siz para isterseniz bunlar alamaz, oynayamaz dedim, yapmayın böyle dedim, ee hocam yapacak bir şey yok diyor. Umurunda değil ki. (Kemal antrenör)

Eylül ayının ortasında ise yine Kemal ve Feride antrenörlerin devreye girmeleri ve kulüp yönetimini ikna etmeleri ile futbolcuların lisansları “karşılıksız” kulüpten alınabildi. Kulübün on bir oyuncusu 1. Ligden 3. Lige kadar değişen farklı takımlara transfer oldular. Feride antrenör bu sürecin oyuncularını “allak bullak ettiğini” belirtti ve her bir oyuncunun kendine kulüp bulmasını ise “Başarılı bir takımın oyuncuları var ki ortada, hepsi kendine bir yer buldu. Başarılı oyuncuları ise büyük takımlar aldı.” ifadeleriyle kulüp oyuncularının açıkta kalmamasına işaret etti. Feride'nin “başarılı oyuncular”, Kemal antrenörün “iyi oyuncular” olarak tabir ettiği kadınlardan yani fiziksel sermayesi yüksek olan kadınlardan 1. Lig takımlarına transfer olanların bazıları, Umutspor'dan farklı olarak aylık maaş temelinde anlaşılard. Diğer kadınlardan bazıları ise üniversite eğitimlerine öncelik verdiler ve “futbol oynamayı sevdikleri için” lig statüsünden bağımsız olarak kolay ulaşabildikleri bir takıma transfer oldular. Yeni takımın antrenörü olarak Tahir ise bu süreci, transfer sezonu dahilinde eski oyunculara teklif götürdüklerini ancak, belirttiğim gibi, onların tercih etmediklerini anlatıyor:

Yönetim bana bir kaç tane abla bulabilir miyiz dedi. Sorarız dedim. Sorduk,

yok dedi ablalar. Yok dedi, Kemal Hocaya yapılanı, bize de yapılanı tasvip etmiyoruz dediler. Onlar öbür tarafa gittiler (3. Ligdeki bir takımdan bahsediyor). Hata mı yaptılar? Çok büyük hata yaptılar. Futbolları 4 sene 5 sene geriye gitti. Ordan para alıyorlar mı almıyorlar, ekstra bir şey var mı, yok, hiçbir şey yok orda. E benim kızlarım da para almıyorlar. Ama benim kızlarım A'dan Z'ye bir numaradır, hepsine ikişer tane alırım, hiç dinlemem. (Tahir antrenör)

Umutspor'un futbolcularından sadece ikisi 2015-2016 sezonunda bir kulüpte lisanslı olarak futbol oynamadılar. Transfer teklifi almalarına rağmen, oynamayı tercih etmemeleri bireysel tercih gibi dursa da Devrim'in görüşme sürecinde tekrarladığı *"İşin gerçeği şimdi Hizaspor'a gittik abla her şey güzel derken kapandı, Güvenspor'a gittim futboldan soğudum, lisansı alamadım, isteksizlik başladı, Umutspor'a geldim beklentim gerçekleşmedi, kapandı. Ne bileyim, ilerisinin olmadığını da görünce... Abla yaşadığım şehirde bir takım olsa, ciddi düşünürüm. Para kazanmak falan çok sıkıntı değil benim için şuan, yok 100 lira almışım, almamışım. Ama nereye gideyim?"* şeklindeki ifadelerinden, arka planında kadın futbolunun yapısal problemlerinin birikimi yer alıyor gözükmektedir. Devrim'in annesi Senem de kızının kendisine Umutspor'un "kapanacağını" söylemesinin üzerine futbolu bırakmasını dile getirmesinden bahsediyor: *"Geldi, anne Umutspor'da kız takımı kapanacak ve alt yapı başlayacak dedi. Hatta ben güldüm kızım sen nereye gidiyorsan orayı kurutuyorsun diye espri yapmıştım (gülerek). O da küsmüştü anne niye böyle diyorsun diye. Ora kapanınca çok umursamadım bırak dedim artık futbolu. Yani artık sen de yoruldu dedim. Nereye gidiyorsan orası kapanıyor. Sen de yoruldu dedim. Sonra bir bakalım anne dedi."* Senem'in kızının yorulduğundan bahsetmesi, kadın takımlarının geleceğinin belirsizliğinin kızlarının bir sonraki sezonda oynama pratiğinin belirsizliğinin yarattığı gerilim ile ilişkili. Nihal, Özlem'in annesi, *çabaları emekleri boşa gidiyor, onca sene emek veriyorlar ve kapanıyor* dedikten sonra soruyor: *"Kapatmak için mi oynadı benim kızım?"*

Umutspor kadın takımının her maçını izlemeye çalışan, milli sporcu babası Mehmet de takımın dağıtılmasından üzgün olan ebeveynlerden biri. Takımın bu sürecinin kızının üniversite tercihleri sürecine denk gelmesi, tercih edilecek kentin seçiminde etkili oluyor ve Deniz maaş karşılığı transfer olduğu için bireysel olarak

“yara almıyor”. Buna rağmen babası, “*Ya dağıttılar, o çocuklar rezil oluyorlar. Üzülüyorum. Ekonomik durumları hiç iyi değil, kulüp iyi yönetilmiyor. Yönetilmediği gibi ta A takımından tut, en alta kadar bu yansıyor*” ifadeleriyle diğer futbolcular için sürecin olumsuz işlediğinden bahsediyor. Devrim’in futbol yaşantısındaki deneyimleri ile Umutspor’a ilişkin antrenörlerin değerlendirmeleri, bir sosyal alan olarak Umutspor kadın futbol takımının tahakküm ilişkileri içerisindeki konumunu bir kez daha ortaya koyuyor:

Aşağıya gerekli yatırım verilmiyor, o birincisi. Yukarıda olayların kötü gitmesi aşağıdaki bütün takımlara yansıyor. Harcamanın çok olması, kulüplerin borcunun çok olması aşağıda bazı tasarruflara gidiyor. Bu tasarruflarda da belki de en kolay harcanabilecek takım eğer varsa bayan takımı oluyor. Biz bunu yaşadık... Yatırım yapılmadığı için, sonuçta bu iş ekonomiye dayanıyor. Çünkü kızın geldiği bir seviye var, üniversiteye gidiyor, beklentisi var, üç beş kuruş harçlık istiyor, yol parası istiyor. Bunlar aslında çok komik paralar ama en kolay harcanabilecek takım aşağıdaki dersiniz tabii bayan takımını hemen feshetmek olabiliyor çünkü. Kulüp az bir para harcadı, harcamadı değil, bir kısmı da federasyondan geldi. Harcanan para komik bir rakam duyulsa, söylense. Bazı yöneticilerin yanlış uygulamaları, yanlış görüşleri bayan takımını kapatmak gibi düşünceleri olması, başka dönen oyunlar da oluyor tabii ki bu sektörde. 6-7 yıldır emek verdiğimiz kızlarımızın bir çırpıda gönderilmesi ile son buldu. E bunlar bizi üzdü. (Kemal antrenör)

Tamamen değersiz hissettim kendimi. Sen başarı getirmişsin, geceni gündüziüne katıyorsun yeri geliyor, başın ağrıyor, strese giriyorsun, üzülüyorsun, her şeyini onlarla yaşıyorsun ama adamlar sana bir teşekkürü çok görüyorlar. Eylül’ün 18’inde mi 15’inde mi ne işime son vermişler, haberim yok. (gözleri doldu)... Koca bir hiç, koca bir vefasızlık. Yeri geldi ailemle az vakit zaman geçirdim. Zaten hafta içi çalışıyorum, hafta sonu dinlenme vaktimi daha büyük yorgunluklarla geçirdiğim zamanlar oldu. Soğukta donduk, iliğimize, kemiğimize kadar. Ne için ya?... Sonra, sonrası yok, sonrası hüsrana. (Feride antrenör)

Feride antrenör gibi, Meltem’in babası Zafer’in de takımın dağıtılması

sürecinden “değersizlik” ile bahsetmesi, alandaki eyleyicilerin bir bütün olarak duruma bakış açısında ki ortak “hüzünü” gösteriyor. Meltem takımın dağıtılmasının ardından 3. Ligde mücadele veren bir takıma transfer oldu; Zafer’in aşağıdaki alıntısı, takımın kapatılmasına ilişkin düşüncelerini ve kızının futbolculuk kariyerinin planlamasında bir baba olarak önemsediklerini içeriyor:

Bir sene öncesinden söylentiler vardı. Takım kapanacak diye. Maliyeti ağır diye. Çoğunu, konaklamayı federasyon karşılıyor zaten. Yine de yöneticilerimiz takımın maliyeti ağır diye kapattılar. Kimseye bir şey de diyemiyorsun. Muhatap olacak bir kişi de bilmiyorum. O şeyler bizi aşıyor. Tabii gönül kırıklığı var. Umutspor bunu hak etmiyor. Bu bayan takımı şehirde bir güzellik. Al işte aşağıda tonlarca takım var, hepsi birinci lige çıkmaya çalışıyor. Ne zahmetlerle geldi bu takım buraya. Üzüldük yani. Şu şehir takımına sahip çıkmıyor, o bizi üzüyor. Meltem de üzüldü, Ilıca’ya geldi artık. Umutspor’da kalabilirdi ama top gelmezdi ayağına, 25 yaşındakilerle oynarken top gelmezdi. Kendini formda tutması için Ilıca’ya gitti. Yoksa Kemal Hoca başka bir ile gönderecekti, oralar uzak. Evin arka sokağı değil ki nasıl gidecek yani? Bir gün gidecek, bir gün sonra gelecek, dersleri kalacak, zordu yani. En mantıklısı Ilıca’ydı kendini formda tutması için antrenmansız olmamak için. (Zafer)

Dağıtılma kararının alınmasının ardından yönetim kurulundan bir yöneticiyle informel görüşmemde kurulun kararının nedenini sorduğumda “Kadın futbolunun geleceğine yatırım için” yanıtını aldım. Yöneticiye göre “Alt yapıyı kuvvetlendirerek, yarışmacı olarak değil kızların eğitilerek ilerlenmesi fayda” sağlayacaktı. Ancak, yaş ortalaması 15 olan kızların 1. Ligde devam etmesinin istenmesi ise alanda tartışılan diğer bir uygulamaydı. Kızların yaşlarının küçük olması, hiçbirinin 1. Lig kademesine uygun fiziksel donanıma sahip olmaması, içlerinden biri dışında 90 dakikalık bir maç oynamaması yeni sezonun başında yönetimin aldığı kararın “çarpıklığını” (söylem Kemal antrenöre ait) ortaya koyan gerçeklerdi. Tahir antrenör ise bu süreç içerisinde hem meslektaşlarının hem de takımın yıpratıldığından bahsetti ve o da takımın küçültülme kararını desteklemediğini belirtti. Ayrıca “Bir numaralı boyut paraydı, erkeğe verirler 80 bin liraya işe yaramaz adam alırlar ama kızlara 80 lira verdiğinde batar. Ekstra çünkü

bu, kız takımı ekstradan” ifadeleriyle birlikte Tahir, 2014-2015 sezonunda oynayan takım oyuncularının büyük çoğunluğunun diğer şehirlerden olması, düzenli antrenman yapılmaması gibi gerekçelerle birleştiğinde yönetimin bu kararı aldığını düşünüyordu. Tahir antrenör 2015-2016 sezonunun hemen başında kendisiyle yaptığım görüşmede benzer çekincelerden dolayı alınan kararın yanlışlığını yönetime ilettiğini ama kulübün “adım olsun yeter” mantığının dışında bir perspektifinin olmadığını, yine de deneyim kazanmak adına 2015-2016 futbol sezonunda ligde mücadele verdiklerini vurguladı:

Kapaticaz diye zaten hiçbir zaman karar çıkmadı, A takımını tamam lağv ediyoruz, ama kız takımı duracak, genç yıldız maçlarına çıkıcaz denilmişti ki, yukardan çok büyük baskı geldi, lige devam ediyoruz denildi. Hocam bakın dedim, U13 takımını U21 ligine sokuyorsun sen, dedim. Fark yeriz bile demiyorum ben sana dedim, benim önceliğim her zaman çocuktur, ciddi dedim 4 sakatlığım var dedim. Ciddi 5-6 tane ameliyatım var dedim ve hepsini sana söylüyim dedim ya apandistir ya da bademcik ameliyatıdır dedim. Ve ciddi çocukların direnç sistemlerinde inanılmaz bir kayıp olacak dedim. Çocuklar bazen yürümeyi bile unutacaklar dedim. Olsun hocam dedi. Fazıl hoca, giricez dedi. 4 tane bademcik ameliyatı, 4 tane ciddi sakatlık ve değişik kasın depresyona girmesi, onu yaşıyorum ben şimdi. (Tahir antrenör)

Kulübün alt yapıya daha fazla önem vereceğiz diye aldığı kararın ardından, küçük yaş grubundan Selma takımında oynamaya devam edenlerden biri oldu. Yukarıda Tahir antrenörün kararı değerlendirirken sakatlıklara yaptığı vurgunun yanı sıra, takımın dağıtılmasının ardından 2015-2016 futbol sezonunun başlarında görüştüğüm Selma'nın babasının, yeni oluşturulan takımın kulüpten daha fazla dışlandığını belirtmesi önemliydi:

Nazım: Şuanda Umutspor'un sadece forma yardımı var mesela. Hiçbir yönetici gelmez. Hiçbir tesislerinden yararlanmaz, yararlandırılmıyoruz şuanda, ya bir nevi bayan futbolu dışlanmış vaziyette kulüpte şuanda, bu da yönetimden kaynaklanıyor.

Pınar: Söğütlü'de yemek yeme ve tesiste buluşma da kaldırılmış yeni duyduğuma göre.

Nazım: Hiçbir şey yok. Bakın saat 4'de benim kızım okuldan çıkar 9'da eve girer. Buna öğlen yemek yok, erkeklere yemek veriyorlardı, kızlara geçen seneden başlamışlardı, bu sene yok. Benim kızım saat 12'den akşam 9'a kadar ne yapacak? Ne yapacak? Biz cebine koyuyoruz harçlığını dışarıdan yiyor ama dışardan aldığı şey ona ne kadar yararlı, poğaça ile gidip poğaça ile geliyor. Erzak mı koyalım biz onun yanına? Bu kadar düşük meblağları bir spor kulübünün düşünmemesi lazım bence.

Pınar: Peki sizce neden?

Nazım: Bizim bayan futboluna önem verdiğimiz kadar, yöneticiler önem vermiyor. Biz futbolcu aileleri kadar, önem vermiyorlar. Parasal yönünü düşünüyorlar bence, bence parasal yönü boş bir hayal aleminde yaşıyorlar bunlar dercesine yani hiç ilgi alaka yok. Mesela yerel gazetelere bakıyorsun hiçbir şey yok ama farklı yenildiğin zaman bayan futbol takımı bilmem kaç tane yedi diyor... Siteye bakıyorsun sitede hiçbir şey yok. Bom boş site. Kulübün sitesinde bir kadro koy ya, bir şey koy ya bu kadar alakasız olur mu? Bu da büyüklerin umursamazlığı hala affedersiniz hala eski diyecem biz annelerimizi, babalarımızı ikna edemedik bu yeni düzende de hala kulüpler bayan futbolunu kabullenmiş değiller.

Kulüp yönetiminin kadın takımını dağıtma kararına antrenörlerin direnmemesini eleştiren futbolcular da var. “Eğer antrenörler mücadele etseydi, bu takım dağılmazdı” diyen kadınlara göre antrenörlerin “pasif davranması”, kulübe karşı “mücadele vermemeleri” bu sonu yaşamalarına neden oluyor. Takımın disiplinli ve başarılı bir sezon geçirmemesinin, düzenli antrenman yapılmamasının ve antrenörlerin sezon boyunca disiplinli tavır sergilememelerinin de etkili olduğunu düşünüyorlar.

Sonuç olarak, takımın geldiği nokta, bu tez kapsamında Bulgular bölümünde yer alan her bir temanın birbiriyle ilişkisiyle ve etkisiyle oluştu. Türkiye’de kadın ve futbol ikilisinin “uyumsuzluğu” ile 2006’dan itibaren bir sosyal proje olarak tanımlanması, kadınlar için bir spor dalı olarak kodlanmaması ve alanın son derece cinsiyetli yapısı bu “sonu” getirenler arasında:

Biz bu işe başlarken de öncelikle bizim mesleğimiz beden eğitimi öğretmenliği. Bizler eğitimciyiz... Hep eğitim amaçlı düşündük. Yani bu

kızlarımızı geleceğe hazırlayabilmek, bunlar sonuçta geleceğin anneleri olacaklar, evlat yetiştirecekler. Onlara bu spor kültürünü verebilirsek onlar da çocuklarına bu kültürü verip en azından ileriki yıllarda devam etmesini sağlayabilecek nesiller yetiştirmektir bizim hedefimiz. Artı yetenekli öğrencilerimizi milli takıma kazandırabilmek yani onların önünü açmak, artı üniversiteyi kazanmak ve orada yeterli sayıda milli olduklarında öğretmenlik mesleğine kadar yükselebilmelerini sağlamaktır. Biz hep bunları düşündük bu amaçla hareket ettik ve bugüne kadar da milli takıma gönderdiğimiz, hatta şu anda beden eğitimi öğretmeni olan sporcularım var. Ben onları gördüğüm zaman. (Gözleri doldu)... Bunlar bizi çok duygulandırıyor... Ortaokuldayken, küçücükken biliyorum ben onları... (Kemal antrenör)

5. TARTIŞMA

Bulgular bölümünde, Umutspor kadın futbol takımının nasıl bir sosyal alan olduğunun analizini her biri, bir diğersinin devamı olan yedi tema altında sundum. Bu bölümde ise tüm temaların birbiriyle ilişkisini ortaya koyan bir tartışma yürütmeyi hedefliyorum.

Tezin amacı olan Umutspor kadın futbol takımının nasıl bir sosyal alan olduğunun analizinde öncelikle Türkiye’de kadınların oyunun tarihsel akışını ve günümüzde devamı olan 2006 yeniden yapılandırma sürecini incelemek gerekiyordu. Bu gereklilik, basit bir kronolojik akışı sunmaktan öte, kadın futbol takımının ilişkide ve bağlı olduğu yapının kavramsal ve kuramsal çerçeveden yeniden okunması anlamına gelmeliydi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yarışmacı kadın liglerinin kuruluş süreci dönemsel özellikleriyle farklılaşan anlamlara, değerlere, amaçlara ve yapısal dönüşümlere sahip. Çalışma kapsamında Türkiye’deki kadınların futbol tarihini kendi öznelliğinde üç ayrı dönemde sınıflandırılabilceğini öne sürerken, bu dönemsel ayrışmayı keskinleştiren unsurların bugünkü yapının oluşumunu biçimlendirdiğini belirtmek yeni bir şey değil elbette. İlgili analizle ortaya koymaya çalıştığım ve tartışmak istediğim her bir döneme damgasını vuran iktidar pratiklerinin ve söylemlerinin, yani alanın habitusunun, bağıntısal bir şekilde günümüzdeki bir futbolcunun yarınlarını belirleme gücündeki etkisi. Bunun girizgahını araştırmanın bir alt problemi olan **“Futbol kurumlarının, futbolu yapılandırma sürecinde sahip oldukları yatkınlar nelerdir?”** sorusu altında yapmaya çalışacağım.

Her bir ülkede yarışmacı futbola geçilmeden önce kadın futbolcuların yerel ve bölgesel rekreatif ligler kurarak kendi aralarında ya da erkek veteranlarıyla festivaller kapsamında maç yapmaları kadın futbolunun gelişiminin ilk evresi olarak kabul edilir (299). Williams (18) İngiltere’deki bu erken evreden bahsederken, futbolun “kadınların, kadınlar için oynadığı” bir spor dalı olarak başladığını tespit eder. Bu bağlamda ben de, Türkiye’de gösteri maçları dönemini, kadınların, kadınlar için oynadıkları futbol olarak değerlendirebilirim. Kadınlar için bir futbol birliğinin kurulmasını ya da kadın liglerinin kurumsallaşmasını sağlayan gelişmeler olarak değil, kadınların da futbol oynayabildiğini “gösteren” organizasyonlar olarak tarih sayfalarında yerini aldı. Gösteri maçları tıpkı Almanya’da ya da Norveç’te olduğu

gibi (62, 79, 299), Türkiye'deki futbol kurumları ve medya tarafından ciddiye alınmadı. Kendisine medyada az yer bulan bu organizasyonlar haber değeri taşıdığına ise kullanılan dil kadınları magazinleştiren, kadınsılığı önceleyen ve futbolu önemsizleştiren bir yapıdaydı. Sadece futbolda değil, 2000'lere kadar tüm ülkelerde kadın sporcular genel olarak medyada az temsil edildi ve cinsiyet temelinde magazinleştirildi (2, 254, 255, 261).

Bilindiği gibi 1980'lere kadar farklı evrelerde İngiltere ve Almanya'da futbol federasyonları kadınların yarışmacı futbola katılımlarını kadınlıklarını tehdit ettiği gerekçesiyle yasakladılar. Çalışmada ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, Türkiye'nin müşterek habitusu ise farklı sosyal alanlardaki yaptırımlarıyla kadınların oyunla ilişkisini belirledi. Talim ve Terbiye Kurumunun 1987-2006 yılları arasında, beden eğitimi derslerinde kız öğrencileri futbol ünitelerinden muaf tutması, kız çocuklarının futbol habituslarının gelişimini engelleyen en temel kurumsal yaptırım olarak karşımıza çıkıyor. Kız çocuklarının düzenli fiziksel aktiviteye katılım alışkanlığı edinmelerinde ve sportif faaliyetlere katılımlarında anahtar aracın beden eğitimi programları olduğu bilinmektedir. Öte yandan, sayısız araştırma beden eğitimi ders içeriklerinin pratiklerini ve öğretmenlerin oğlanların lehindeki toplumsal cinsiyetlendirilmiş ayrımcı tutumlarını açığa çıkartmakta ve eleştirmektedir (25, 143, 154, 300-302). Pope ve Kirk (303)'ün İngiltere'de kadın taraftarlarla yaptıkları çalışmada kadınların beden eğitimi dersleri ve okul ortamı spor deneyimlerinin yetişkinlikteki profesyonel erkek futboluna ilgilerini olumsuz yönde etkilediğini bildirirler. Araştırmacılara göre okul ortamında futbola yönelik bir teşvikinin olmaması, kadınları yaşam boyu hem oyuncu olarak hem de taraftar olarak oyundan uzak tutan çok önemli bir etmendir. Dolayısıyla kurumların (Talim ve Terbiye Kurulu, okullar ve beden eğitimi dersleri), eyleyicinin yatkınlığını, ilgisini ve zevklerini belirleme üzerindeki etkisi olarak okuyabileceğimiz bu yaklaşımlar, spor ve cinsiyet arasındaki ilişkiye eril tahakkümle yaklaşımın da bir parçasıdır (162). Okul sisteminin, bir dizi ayıklama işlemi aracılığıyla, kültürel sermayeye sahip olanları, bu sermayeden yoksun olanlardan ayırmasında olduğu gibi (112), okulla erkeklerin futbolla ilişkisini (fiziksel sermaye gelişimi, futbola ilişkin bilgi ve pratik) koruma altına alır. Bu ideoloji, bir bütün olarak, kadınların ve kız çocuklarının kamusal alanda hangi sportif etkinliklere katılacağını belirleme gücünü kendinde

bulur ve uygular.

1994'te "Bayan Liginin" kurulmasıyla Türkiye tarihinde kadınların futbolu farklı bir yapıya kavuşur. 1990'lı yıllarda tüm dünyada kadınların spor alanındaki konumlarının iyileşmeye başlaması (162), feminist spor aktivisti kadınların uluslararası düzeyde müdahaleleri (299), UEFA ve FIFA'nın kadınları "ciddiye almaya" başlaması ve sporun gündelik hayata daha fazla giren bir yapıya dönüşmesi (45, 252), bu farklı yapının hazırlayıcısıdır. Bununla birlikte, uluslararası alanda kadın futbolunun popüler bir spor dalı haline gelmesi, ülkelerdeki futbol birliğinde/federasyonlarda konumlanan bazı erkek yöneticiler açısından alanda güçlenmenin unsuruna da dönüşür. Strittmatter ve Skirstad (79)'ın çalışmalarında aktardığı Norveç Futbol Federasyonunda iktidar sahibi olan ve uluslararası futbol politikalarına müdahale edebilmek isteyen erkeklerin kadın futbolu aracılığıyla bu emellerine kavuşacaklarını bilmelerinde olduğu gibi, TFF'nin bir kadın ligi kurması, uluslararası futbol dünyasında sermaye kazanımı için bir kaynağa dönüşür. Diğer ülkelerden Türkiye'yi farklı kılan ise TFF temsilcilerinin kadınların futbol oynamasıyla birlikte kadın-erkek ilişkilerini (aile olarak okuyabiliriz) "düzeltme" eğilimine sahip olmasıdır. Bu bulguyu öne çıkartan söylemler dönemin gazetelerinde yer alırken, bu eğilimin 2006'dan sonra da devam ettiğinin gözlenmesi, konuyu önemli kılmaktadır.

TFF temsilcileri, 1994'te liglerin kurulmasını müjdelediğinde ve 2006'da ligler yeniden kurulduğunda gazetelere verdikleri röportajlarda futbol nedeniyle erkekler ve kadınlar arasında yaşanan problemlerin bertaraf edilebilmesi için kadınların futbolu sevmeleri, izlemeleri ve oynamaları gerektiğini belirttiler. Kadınların (burada cinsiyet vurgusu önemli; bütün kadınlardan bahsetmiyorum) futbolu sevmemelerine ilişkin tespit bir yönüyle elbette doğrudur; çünkü kadınlar bu spor dalından üretici ve tüketici olarak tarih boyunca uzak tutuldular. Tribünler, kulüpler, okul sahaları, halı sahalar, kahvehaneler ya da maç izlenebilecek birahaneler erkeklerin mekanı olarak inşa edildi, ediliyor (304). Futbola içkin her türlü unsur erkekleri temel alıyor; örneğin, erkekler Süper Lig yayıncı kuruluşunun yan oda kampanyası "Siz maç izlerken eşiniz film keyfini kaçırmayın" söylemi üzerine kurulu. Futbolun kamusal alandaki cinsiyetinin erkek olması, tüm futbolla ilişkili üretimin ve tüketimin erkekler üzerine kurulmasını getiriyor (305). Burada

tartışmak istediğim nokta kadın liginin kuruluş sürecinde TFF temsilcilerinin kadınların “sporcu” kimliklerini bertaraf ederek, sportif beceri ya da temsili göz ardı eden yaklaşımlarıdır. Bu nedenle, 1994-2003 lig deneme sürecini, Liston (90)’un İrlanda Futbol Birliğinin erken dönem faaliyetlerini değerlendirmesinde olduğu gibi “doğaçlama” ilerlediğini söyleyebilirim. Öyle ki, cinsiyet rejimlerinin etkisiyle kadınların korunmaya muhtaç olduğu ile beslenen erkeklik sahiplenışıyle, stratejik planlama yapmadan, gerekli alt yapı ve ekonomik kaynak yaratmadan, kamusal tanınırlığı ve bilinirliğini arttırmadan faaliyet gösteren bir lig denemesiydi. Bu lig döneminde yaşananlar, TFF’nin kadın liglerine sahip çıkmaması, kulüplerin ekonomik kaynak erişiminin kısıtlı olmasından kaynaklı kapanması, kulüplerin iyi yönetilememesi, okul kız takımlarının olmaması, medyanın ilgisizliği ve magazinleştirme dili, kadın antrenörlerin ve rol modellerin çok sınırlı sayıda olması ve heteroseksist bakış açısı nedeniyle lisanslı futbolcuların cinsel yönelimlerinin ve bedensel görünümünün sürekli hedef tahtasına yerleştirilmesi dönemin kapanmasına neden olan unsurlar olarak belirginleşirken, yeni dönemde alınacak önlemlerin ve gidilecek yolların habercisi oldu. Önlemler ise, alanın doxalarına dönüşecek derecede güçlenerek, sürekli ve sürekli cinsiyet rejiminin unsurlarıyla donatıldı.

2006 yılında TFF’deki kadın futbol ağının yeniden yapılanmasıyla, kadınlar için futbol yeni bir döneme geçti. Burada kilit rol oynayan, 2008’den itibaren Erden Or gibi kadın futbolunun gelişimini kendine görev edinen yöneticiler oldu; diğer bir ifadeyle UEFA’nın yönlendirmesiyle oluşturulan Grassroots çalışmaları aracılığıyla TFF’nin konuya “ciddiyetle” yaklaşmaya başlamasıdır. Kadın futbolunun, TFF çatısı altında farklı isimler altında (Grassroots, Kadın futbolu departmanı ve 2013’den itibaren Gelişim Ligleri) bir departman olarak işlemesi, kurumsal çalışmaları ve futbolcu/kulüp sayılarının artışı beraberinde getirdi. Ancak diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi spor feministlerinin müdahalesi futbol alanına Türkiye’de yansımadağı, TFF’de kadın yöneticilerin (rol modellerin) görev almasına olanak tanıyan bir yapılanma olmadığı için kadın ligleri plaj voleybolu ve futsal gibi diğer spor dalları yanında bir sosyal proje olarak eklendi. Bir yanda daha fazla kız çocuğunun ve kadının futbola katılması için geliştirilen projeler varken, bir yanda da kendi özerkliğini kazanamayan bir alanın yapılandırılması söz konusudur. Bu bağlamda,

kadın futbolunun sosyal sorumluluk projesi olarak kurgulanmasını kadınların futbol oynamasını küçümseyen; sportif beceriyi, futbol kalitesini ya da uluslararası müsabakaları ikinci plana iten bir problematik bakış açısı olduğunu öne sürüyorum.

Ülkelerde futbolun profesyonel ya da yarı-profesyonel bir elit spor türüne dönüşümünde milli takımların aldıkları başarılar büyük rol oynar (18, 299, 306). Bu sportif bir başarıdan çok öte anlama sahiptir: kadınların medyada, federasyonlarda, toplumsal alanlarda görünürlüğünü ve bilinirliğini artırır (18). Bugün kadın futbolunun geliştiği hemen hemen tüm ülkelerde bu başarıların da katkısıyla, daha fazla kulüp kurulmakta, antrenman sistematiği güçlenmekte ve kamu ve medya desteği sağlanabilmektedir. Ancak Türkiye’de alanın illusiosunun sosyal projenin sonuç çıktılarını olarak belirlenmesi, böylesi bir sistematik spor alanının kurulmasını engellemektedir. Bununla birlikte yakın dönem çalışmalardan biri olan Yaşar (38)’in yüksek lisans tezinde “kadın futbolunun pazarlanmasına” ilişkin TFF’deki uzmanlarla gerçekleştirdiği mülakatlar, Türkiye’de kadın futbolunun hem sosyal hem de kültürel ön yargılarından kurtulmadığını, TFF’nin kadın futboluna malzeme ve teçhizat dışında destek vermediğini ve kadın futbolunun gelişmesi adına projeler geliştirse de bu projelerin çok yerel ve yetersiz kaldığı görüşünün hakim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, TFF’nin “daha fazla kız çocuğunu futbola kazandırma” hedefi, geçmişle karşılaştırıldığında, bir proje çıktısı olarak karşılığını bulmaya başlamakla birlikte, nicelik ile niteliğin artırılması henüz eş zamanlı bir düzlemde ilerlememektedir. Hatta, Türkiye’de 2016 verilerine göre altı bin olan lisanslı futbolcu sayısı da yeterli değildir; ortalama 30.370 futbolcusuyla Polonya ya da 197.577 futbolcusuyla Almanya gibi UEFA üyesi bazı ülkelerin sayılarıyla karşılaştırıldığında bu daha net açığa çıkmaktadır.

TFF 2006’dan günümüze kadın futbolunu yapılandırırken cinsiyetlendirilmiş niyetlerle donatılmış argümanları işe koşmuştur. Öncelikle toplumdaki “kızlar futbol oynamaz” algısını yıkmak ya da “futbol erkek oyunu değildir” algısını yerleştirmek için “kültürel olarak kabul gören çıkarlarla” hareket etme eğilimindedir: bir kız çocuğu lisanslı olarak futbol oynamaya devam ettiğinde, spor bilimleri fakültelerine girebilecek ve (futbol olmadığı takdirde belki de elde edemeyeceği) eğitim ve meslek olanaklarını futbol aracılığıyla sağlayacaktır. Bunu, alanın illusiosu olarak tarifledim. Alanın illusiosu, erkeklerde olmadığı şekilde, kızların eğitim alması ve öğretmen

olması üzerinden yapılandırılmaktadır. Neden? Çünkü, futbol kız çocukları için bir meslek olamayacaktır; bu alanda sermaye dolaşımı (alanın sponsor ve medya değeri) yoktur. Kızlar sevdikleri ve ilgilendikleri için futbol oynayabilirler; bu alanda ilerleyebilecekleri en üst hedef milli takım oyuncusu olabilmektir; on kere milli olmanın kendisi devlet politikalarının imkanıyla, bir fakültenin kapısını açmanın ya da öğretmen olarak atanmanın anahtarıdır. Oynamaya değer olan inancın cisimleştiği bu olanaklar, futbolu değerli kılan, futboldaki hedefleri ve sermaye türlerini belirleyen alanın koşulu ve ürünü konumundadır. Aynı zamanda alanın ürettiği bir gerçekliğe bürünür; alanın doxası olarak futbolcular ve aileler tarafından kabul edilen bir “doğrudur”.

Habitusu, alanın tarihselliğini kapsadığını düşünürsek, alanın ve TFF yöneticilerinin habituslarında, yani ortak hafızalarında “kadınsı-heteroseksüel” futbolcu profili vardır. Daha önceki 1994-2003 lig deneyimleri, cinsiyetin ne derece belalı olduğunu kendilerine gösterdiği için, yöneticiler tarafından “kadınsı” futbolcular talebi sürekli tekrarlanmaktadır. Sancar (18), Türkiye modernleşme sürecinde kadının konumunu incelediği çalışmasında kadınların imgesel konumlarının aile, dişilik, annelik, cinsellik bağlamlarının dışına kolay kolay çıkamadığından bahseder (sy. 311). Örneğin, milli takıma seçilebilmenin en temel kriteri fiziksel sermayesi yüksek, performatif açıdan başarılı bir sporcu olmanın yanı sıra hal ve hareketlerine dikkat eden “hanımefendi” olmadır; çünkü onlar geleceğin anneleridir. Alanın devamının sağlanmasına yönelik muhafaza stratejileri (283) olarak da okuyabileceğimiz bu eğilimler, “futbol ve kadın” ikilisinde futbolu silikleştirir. Her şeyden önce, sahadakilerin kadın olduğu vurgusu bu silikleştirmenin arka planını oluşturmaktadır.

Alan, ilişkisel toplumsal yaşamlar için kullanılan kurumlar-arası ya da kurumlar-içi uzamsal bir metafordur (307). Buna göre alan, kendi özel belirlenimlerini içine giren eyleycilere dayatan bir güç alanı ve aynı zamanda eyleyciler ile kurumların mevcut sermaye dağılımını korumaya ve değiştirmeye çalıştıkları bir mücadele alanıdır (308) (sy., 63). Burada çok boyutlu konumların varlığı ve eyleycilerin bu konumlara dağılması söz konusudur (95). Sosyal hayatta var olan eşitsizlikleri örten mekanizmaları, sadece eyleycilerin öznel deneyimleri ile değil, bunları nesneleştiren bağıntıları ortaya koyarak anlamak gerekir (307). Bu

durumda, araştırmanın bir diğer alt problemi olan *“Umutspor’un bir sosyal alan olarak inşasında, bu yatkinlıklarla ilişkisel bağıntısı nasıl kurulmaktadır?”* sorusuyla devam edebiliriz.

Umutspor’un, bir erkek kulübünün alt yapı çatısı altında kurulabilmesinin olanağını TFF’nin yukarıda çizmeye çalıştığı okullardan liglere yapılandığı yeni yaklaşımı sağlamıştır. Takımın kuruluşundan, farklı lig klasmanlarında mücadele verdiği dönem boyunca hem alanın kurucularından hem de alanın eyleycilerinden biri olan beden eğitimi öğretmeni rol alır. Beden eğitimi öğretmenin futbol habitusu, sahip olduğu sosyal sermayeler (kentte ve okulda görevinden kaynaklı futbol ağının genişliği) ve mesleğiyle cisimleşen kültürel sermayesi bir erkek kulübünde kadın takımının kurulabilmesini sağlayan özellikleridir. Kulüp yöneticilerinin olumlu kararı ve TFF’nin de teşvikiyle, Umutspor kadın futbol takımının lig serüveni 2009 yılında başlar. TFF’nin 2006’dan itibaren futbolu kız çocukları için bir sosyal proje olarak tarif etmesi, Umutspor’un kuruluşunun da bir sosyal bir proje olarak kodlanmasını ve bir eğitim merkezi olarak kurgulanmasını doğurur. Bu da bir futbol takımının yatırımlarını, antrenman sistematüğini, hedeflerini ve bir erkek kulübünde nasıl konumlanacağını belirler.

Umutspor kadın futbol takımı, yönetsel olarak bir erkek futbol kulübünde, alt yapı çalışmaları kapsamında kurulan, ekonomik sermaye kaynağı kulübün bütçesiyle ve TFF’nin aktardığı kaynakla oluşan; antrenörlerin, futbolcuların ve teknik personelin hem kendi içlerinde hem de kulübün diğer eyleycileri ile iktidar ilişkilerine girdikleri ve sahip oldukları sermayelere göre konum aldıkları bir sosyal alandır. Bu sosyal alanın eyleycileri olan kadın futbolcuların futbola sosyalizasyonları ve yatkinlıkları ile yapının özellikleri ve talepleri arasında, yani futbolcuların habitusu ile alanın sahip olduğu habitus arasında bir ilişki vardır; zaten bu Bourdieu’nün alan kuramının işaret ettiği bir ilişkidir (48).

Bourdieu’ye göre alanda var olan şey nesnel bağıntılardır (48) (sy., 81). Alandaki her bir eyleycinin konumu alanın düzenlemeleri ve kuralları, alanın doxası ve habitusu ile eyleycinin habitusu ve sermayesi arasındaki ilişkiye göre belirlenir. Bir sosyal alan olarak Umutspor kadın futbol takımı, öncelikle yarışmacı lig klasmanında yer almasından kaynaklı fiziksel sermayenin önemli olduğu bir alandır; her futbol kulübünde ya da diğer yarışmacı spor dallarında olduğu gibi (28, 165,

308). Alana futbola yatkınlığı ve ilgisi olan; bir kulüpte oynayabilecek derecede fiziksel sermayeye sahip kadınlar girebilmektedir.

Elde edilen bulgular, *futbolun kolay ve ucuz ulaşılabilir bir spor olmasının, kadınların futbola ilgisinin sokaklarda başlaması ve aile habitusları ile ilişkilendiğini* gösterdi. Bu bulgu, futbol oynamanın alt sınıftan bireyler tarafından daha çok tercih edilmesinin de bir işareti (15, 64, 273). Futbolun sokaklarda bir top, iki taş/direk ile oynanabilen popüler bir spor dalı olmasından kaynaklı dünyanın hemen hemen her yerinde oğlanlar ve kızlar futbola sokaklarda başlıyor (15, 26). Kadınları sokakta futbolla buluşturan, kadınlara göre yetenektir, doğuştan gelen istektir, futbolu çok sevmektir, eğlenceli olmasıdır, erkek kulüplerinde gördükleri yıldız futbolcuları rol model almaktır, spora yatkınlıktır. Ancak bu, futbolu tercih etmelerinin ve futbolda devam etmelerinin sadece bir yönünü oluşturmaktadır çünkü futbola başlama sürecinde arkadaşlık, mutluluk yaşatması ve stres atma gibi farklı faktörler de devreye girmektedir (309).

Anlatılarda açığa çıkan futbola yatkınlıkla, futbol oyunun yapısı arasında bir ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle kadınların futbolu sert, hırs ve istek gerektiren, zor ve mücadelecı bir spor olarak tarif etmeleriyle hayatlarının mücadeleye yüklü olması bağıntısaldır, bu bağıntısallığı habitus kurar (134). Habitus eyleyicilerin geçmişten getirdikleri, geleceğe taşıdıkları ise eğer (283), eyleyicilerin habitusu, bedensel temasın ön planda olduğu futbol oyunuyla uyum içindedir. Kadınların bir kısmının kendisini “zoru başaran” olarak nitelendirmesinin arkasında bahsettiğim oyunun bedensel temas ve yüksek düzeyde efor gereksinimi, sakatlanma olasılığının olması, açık alanda her türlü hava şartlarında gerçekleşmesi ve “fedakarlık” gibi özellikler yer almaktadır (163, 208).

Kadınların futbola sokaklarda başlaması, ailelerinin sahip oldukları kültürel ve ekonomik sermayesinin hacmi (112) ve futbolun kız çocuklarına sunduğu olanakların sınırlarıyla da ilgilidir. Kulüplerin 5-6 yaşlardan itibaren farklı yaş kategorilerinde oğlan çocuklarına sundukları futbol okulları ve alt yapı ligleri, erkeklerin profesyonelleşmesinde ve futbolu bir meslek haline getirmesinde önemli kaynaklardır. Bazı oğlan çocuklarının futbol becerisi kazanması için, ebeveynlerinin çocuklarının ekonomik ve sosyal sermayelerini, kız çocuklarınınkine göre daha fazla kullandıkları araştırmalarca ortaya konmuştur (142). Çünkü futbol, oğlan

çocuklarının kariyer gelişiminde, kızlara göre sayısız avantajla doludur ve erkeklerin dikey toplumsal hareketlilik yaşayabilmelerine olanak tanır (51, 267). Bu çalışmadan elde edilen veriler ise ailelerin sahip oldukları sermaye türlerinin kızlarının yarışmacı futbola katılımında rol üstlenecek bir yükte olmadığını göstermiştir. Sokaklar bu nedenle de önemlidir, ebeveynleri tarafından futbol becerisinin gelişimi ya da futbolcu olması için kayıt ettirebilecekleri kurslar ya da kulüpler mevcut değildir (15, 27).

Etnografik çalışma kapsamında görüştüğüm *kadınların ebeveynlerinin ekonomik (meslek ve maaş) ve kültürel sermayeleri (mezun olunan okul) yüklü değildir*. Türkiye’de kadın futbolcuların sosyo-ekonomik gelirlerini anket yöntemiyle inceleyen Göktepe (310) ve Arslan (37) da futbolcuların ailelerinin düşük sosyo-ekonomik düzeyine sahip olduklarını ortaya koyarlar. Çalışmada görüştüğüm bir baba dışında (Aslı’nın babası) ebeveynlerin hemen hemen hepsi sporda tüketici pozisyonundadır. Kadınların yarısı tek ebeveynli ailelerin çocuğudur. İlgili alanyazın tek ebeveynli olup olmamanın çocuklarının fiziksel aktiviteye katılımını belirlediğini ve tek-ebeveynli ailelerin sosyal ve ekonomik yoksunluk yaşayan aileler sınıflandırmasında daha çok yer aldığını gösterir (141, 311). Bu nedenle “izin verici ve destekleyici” ebeveyn profili ön plandadır: ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri gelişmemiş ebeveynlerin kızlarına “izin vermeleri” ve onları “desteklemeleri”, kızlarının o alanda devam edebilmesi için gerekli olan bir sosyal sermaye kaynağı olarak anlam kazanmaktadır. Desteklerin türü ve yoğunluğu ise bu tez kapsamında her aileye göre farklılaşsa da, krampon almak, deplasman için harçlık vermek, ulaşım giderlerini karşılamak, maçları tribünde izlemeye gitmek *maddi destek*; futbol üzerine konuşmak, birlikte maç izlemek, taktik ve teknik bilgi paylaşımında bulunmak *bilgisel destek*; motivasyon düşüklüğünde moral vermek, yenildiklerinde olumlu konuşmak, kulüpte bir sorun yaşadığında müdahale edip kızını savunmak *duygusal destek* kapsamında belirginlik kazandı. Bu destek türlerinin yüklü ekonomik ve kültürel sermaye gerektirmediği, çocuklarının spora başlamasında ve sporcu olarak devam etmesinde gerekli olan asgari olanakları sunduğunu belirtebilirim (45, 276-278).

Görüştüğüm futbolcuların ebeveynlerinin ikisi, kızlarına çocukluk döneminde sokakta erkeklerle futbol oynamalarına izin vermediklerini ve kızlarının diğer

kızlarla birlikte bir antrenör eşliğinde takımda oynamasının kendilerini rahatlattığını belirtmişlerdi. Benzer bulgu Brezilyalı futbolcularla yapılan çalışmalarda da gözlenmektedir (15, 26, 27). Dahası, futbolculardan Devrim'in ailesi izin vermediği için camdan atlayıp oğlanlarla futbol oynama hikayesi Brezilyalı Maria için de geçerlidir (27). Özellikle anneler, kızlarının futbol aracılığıyla “erkeksileşmesinden” endişe etmektedirler (26, 27, 312). İngiltere’de (312) ve Brezilya’da (26) elit düzey futbolcularla yapılan araştırmalarda kadınlar annelerinin futbol oynamalarına karşı çıktıklarını, kendilerinden daha kadınsı spor branşları ile ilgilenmesini istediklerini aktarmışlardır. Engh (15) ise futbolculara çocukluk döneminde ailelerin izin vermemesinin futbolun kızlara uygun olmadığına düşünülmesinin yanı sıra, kardeş bakımı ve ev işleri gibi sorumlulukların kendilerinden beklendiğini de ortaya koyar. Bu çalışmada ise doğrudan ebeveynlerle yaptığım görüşmelerde anneler kaslı beden yapısı ve bedeninin deformasyonu gibi konularda endişelendikleri için kızlarını zaman zaman uyardıklarını anlattılar; yine sadece bir anne “kızımın voleybol oynamasını tercih ederdim” ifadesini kullandı. Babalardan ise sadece biri, kızı ergenlik dönemindeyken eşcinsel olacağı endişesiyle bir uzmana danıştıklarını belirtti. Yurt dışındaki futbolcu kadınların hikayelerinde olduğu gibi görüştüğüm kadınların bir kısmı önce hane içine yönelik mücadeleyle oyun oynamaya devam ettiler. Fisher ve Dennehy (27), kadınların futbol kariyerleri ilerleyip, aileleri maçlarını izledikçe önyargılarının azaldığını söyler. Şunu da belirtmek gerekir ki, bazı diğer çalışmalardan farklı olarak (15, 26) Umutspor futbolcularının çocukluk döneminde futbol oynamaları konusunda kendilerini en fazla cesaretlendiren ve destek olan onlara göre aileleriydi.

Araştırmalar, futbola başlamada ve beceri gelişiminde kadınların çocukluk döneminde babalarının ve erkek kardeşlerinin etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır (15, 44, 137, 312, 313). İngiltere’de kadın futbolcularla çalışma yürüten Stirling ve Schulz (312) aile desteğinin, futbola başlamada ve devam etmede kritik bir öneme sahip olduğunu, kadınların hemen hemen hepsinin futbola ilgilerini ve futbola katılımlarını babalarının ilgisiyle açıkladıklarını belirtirler. Diğer bir çalışmada Clough ve arkadaşları (44) babaları ve erkek kardeşleriyle futbol üzerine konuşmanın ve birlikte oynamanın kızların futbol becerisini geliştirdiğini ve kulüpleşme sürecini hızlandırdığını tespit ederler. Bu çalışma kapsamında ise babası ile sokaklarda top

oyunarak futbola başlayan bir kadın olmamakla birlikte, babasıyla ev içinde oynayan, maç izleyen, kardeşinin maçına birlikte giden kadınların çocukluk hikayeleri vardır. En kritiği ise futbol habitusu yüklü bir annenin, küçük yaşlardan itibaren kızıyla sokaklarda futbol oynamasıdır. Bu çalışma kapsamında kadınların çocukluk dönemine ilişkin anlatıları, fiziksel sermayelerini geliştirmeye olanak tanıyan sosyal sermaye kaynağının babalardan ziyade arkadaşlar, kuzenler, abiler, küçük kardeşler gibi diğer erkekler olduğunu göstermiştir.

Kadınlar spora yatkınlıklarını geliştirebilecek bir sosyal ortamda sosyalleştikleri ölçüde, yarışmacı futbola girmeleri için gerekli olan fiziksel sermayeleri de gelişmektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu gibi kadınların çocukluk dönemine ilişkin en belirgin vurguları “diğer kızlar” gibi “kız oyunları” oynamamaya, aksine erkeklerle birlikte oyun oynamaya yöneliktir. Öncelikle futbol becerisi olan kızların erkek grupları tarafından kabul edilmesi ve kabul edilen grupta becerilerinin gelişmesi söz konusudur (170, 314). Erkekler tarafından oyun arkadaşı olarak tercih edilme ya da erkeklere “liderlik etme” çocukluk döneminde kendine güven gelişimi ve farklı olma duygusu için önemli görünüyor. Kadınlar, çocukluğundan itibaren futbol oynayabildikleri için diğer kızlardan farklı olduklarını düşünmektedirler. Hills (315), görüştüğü ergen kızların beden eğitimi derslerindeki davranışlarının bir bütün olarak toplumsal cinsiyetlendirilmiş iktidar ilişkilerine direnç geliştirmese de, sportif becerilerin habitusuna sahip olan kız çocukların, toplumsal cinsiyet ile çizilmiş ayrımları da silikleştirdiğinden bahseder. Bu çalışmada kadınlar, çocukluk döneminden bahsederken normları alt üst ettiğinin farkındalığına sahip olmasalar da, gündelik hayatta sıklıkla karşılaştıkları tipik “kız gibi” olma halinden uzaklaştıklarının farkındalar. Bu farklı olma duygusunun, futbolu bir erkek oyunu olarak görmelerinden beslendiğini düşünüyorum. Bu farklılık onların grup içinde kabulü, okulda popülerlik gibi unsurlarda ayrıcalık yaşamalarını sağlıyor. Bu ayrıcalıklı pozisyon, yani prestij, yarışmacı futbola girmelerinin ardından milli olma, derece alma, gol atma gibi unsurlarla pekişiyor ve tüm bunların birikimi bir sembolik sermaye olarak işlev görür (93). Sosyal çevre içerisinde göz dolduran olma, beğenilme, takdir görme ve diğerlerinden ayrışma kültürel ve ekonomik sermayesi düşük ailelerin kız çocukları için herhangi bir alanda

(bu tez kapsamında futbol), herhangi bir konuma gelmek için (bu tez kapsamında lisanslı bir futbolcu olarak 1. Ligde oynama) önemlidir.

Önceki çalışmalar beden eğitimi öğretmenlerinin, antrenörlerin, önemli pozisyonlarda olan kişileri (kulüp yöneticisi) tanımının (45, 117, 267) ayrıca arkadaş ve aile bireylerinin (316) spora sosyalizasyonda ve sporda devam edebilmede önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın ilgili alanyazın tartışmalarına katkısı ise çalışmada görüştüğüm kadınların futbola yatkınlığının ve sahip olduğu fiziksel sermayesinin tek başına bir kulübe girmesi (futbola devam edebilmesi) için yeterli olmamasıdır. Yani, Türkiye'deki cinsiyet rejiminin futbolun olanaklarından kız çocuklarının faydalanması hususunda ayrımcılıklarla dolu olmasından kaynaklı fiziksel sermaye, yarışmacı futbola girebilmek için tek başına belirleyen değildir. Göz ardı edilmemesi gereken diğer bir bulgu, kadınların bir kısmının çocukluk döneminde diğer spor dallarında aktif sporcu olmalarının (voleybol, basketbol, hentbol) futbola geçişlerini kolaylaştıran bir etmen olmasıdır (41, 299). Bu yatkınlığı futbol gibi bir alanda sürdürecektir gücün beden eğitimi öğretmenin olması, kız çocukları açısından sosyal sermayeye sahip olma ya da olmama halini önemli kılar. Sosyal sermaye, kulüpleşme için gerekli olan fiziksel sermayenin birikimi için okul takımlarındaki düzenli antrenmanlar ile oluşmaya başladığı için de önemlidir (28). Kızların büyük çoğunluğunun (3'ü dışında) okullu olması ve okullarda futbola yatkınlığı (ya da branşı futbol) olan beden eğitimi öğretmenlerin kız takımı kurması, onların yarışmacı futbol alanına girmelerini sağlar. Bu çalışma kapsamında bir erkek antrenör için de tam tersi geçerlidir. Erkek takımlarında sosyal ve kültürel sermayesini biriktiren antrenörün 2010'lara doğru bir kız öğrencisinin etkisiyle kadın futbol takımına katılımı, bu alan içindeki farklı rollerdeki eyleyiciler arasındaki dinamik ilişkiyi gösterir.

Alanın eyleyicilerinin habituslarının ve sermaye yüklerinin tartışılmasının ardından *Umutspor kadın futbol takımının yapısal özelliklerini tartışmaya yani bir erkek futbol kulübünde, kadın takımı ve futbolcular nasıl konumlanmaktadır* sorusuna yanıt aramaya devam edebilirim.

Öncelikle, Wacquant (163)'ın boksörler için tespit ettiğini, futbolcular için de belirtebiliriz: futbolcu, lisanslı olarak dahil olduğu kulübün ve o kulübün ilişki içinde olduğu diğer mücadele alanlarının düzenlemelerine bağlı kalmak zorundadır.

Çalışma kapsamında odaklandığım nokta ise bireylerin alana girme ve alanda kalma süreçlerinin kendine özgü unsurlarının, alanın yapısında potansiyel olarak kayıtlı bulunanların kişileşmesinde saklı olmasıdır (48). Tarihsel olarak erkeklerin oyununa dahil olan kadınlar, lisanslı futbolcu olarak yine erkeklerin alanına girmişlerdir. İkisi arasındaki bağıntı futbola özgüdür. Umutspor kulübü, bir alan olarak erkekler için yapılandırılmıştır. Takımın eyleyicileri kuruluştan itibaren bir erkek kulübünde yer alan bir kadın takımı olmanın cinsiyete dayalı pratik ayrımlarını deneyimlemişlerdir. Kulüpteki konumları, alt yapı tesisindeki bir soyunma odası, maç başına 50-100 TL'lik maaş, tesislerde yemek yeme olanağı, antrenman ulaşımı için servis, deplasman yolculukları için otobüs, kalınacak otel, şehir dışından transferler için iki sezonluk kulüp evi, deplasman ve evdeki maçlar için forma, eşofman ve antrenman malzemeleri ve duvardaki (2016 yılında kaldırılacak olan) bir fotoğraf kadardır. Bir kadın takımının liglerde mücadele verebilmesi için gerekli olan bu asgari olanakların karşılanması alandaki her bir eyleyici için önemlidir.

Bu olanakları, bir kulübün yarışmacı spor ortamında kalabilmesinin unsurları olarak kabul edip, alanın yapısal özelliklerini tartışmaya devam ettiğimizde iki önemli noktayı saptayabiliriz: Birincisi, hem eyleyicilerin geçmiş deneyimleri hem de Umutspor kulübü, kadınların kulüpte istenmediği görüşüne sahip olmalarını doğurmakta; “kulüpte istenmiyoruz” söylemi alanın bir doğrusu, tartışılmaz bir gerçeği, bir doxası olarak işlev görmektedir. Alan çalışması sürecinde hissettiğim süreklileşen bir gerilim yaşanmasının nedeni takımın kapanma riskinin yüksek olmasıydı. Bu bulgunun ortaya çıktığı Umutspor'dan, Brezilya'ya baktığımızda da benzer gerilimlerin yaşandığını görüyoruz: dünyada tüm zamanların en başarılı futbolcusu olarak görülen ve 2006-2010 arası FIFA en iyi kadın futbolcu ödülünü alan Marta Vieira da Silva (Brezilya) “bile” futbolda kadınların işinin zor olduğunu ve her yeni sezon başlangıcında oynayacak bir takımının olup olmayacağını sorguladığını belirtir: *“Erkekler daha çok para kazanıyor ve oynamak için seçebilecekleri çok sayıda kulüpleri var. Biz çok çalışıyoruz, fakat biz her zaman bir sonraki sene bir takım olup olmayacağını, ne olacağını düşünmek zorunda kalıyoruz.”*⁹⁰ Çünkü bir bütün olarak kulüp içindeki sermaye akışları ve birikimi

⁹⁰“The best player on earth is looking for a job” 11.06.2011. <http://www.nytimes.com/2011/01/12/sports/soccer/12iht-SOCCER12.html>

kadın takımının eyleyicilerinin kendi kontrollerinde değildir; alanın kurallarını belirleyecek bir merkezi konumları yoktur. Bu çalışma kapsamında istenmeme duygusunu açığa çıkartan ve gündelik yaşamlarında bu duyguyu pekiştiren ise yöneticilerin ilgisizliği (maçlarına, deplasmanlara gelinmemesi), kulüp içinde önemsenmeme (antrenman sahalarının erkek takımlarına göre ayarlanması), kulüp web sitesinde ve yerel basında görünür olmama, kadınların elde ettiği başarının değer görmemesi, diğer alt yapı sorumlusu erkek antrenör ve yöneticilerin iktidar arayışları, sponsor bulunmaması, takıma transfer ile yatırım yapılmaması ve aldıkları ücretin azlığıdır.

Benzer şekilde, Cox ve Pringle (48), Yeni Zelanda’da 1970’lerde futbol oynayan kadınlarla yaptıkları çalışmada kadınların kendi kulüp yöneticilerinin kadın futbolunu “kısa süreli ve sezonun sona ermesi ile birlikte sönmünecek bir fenomen” olduğuna inandıklarını aktarmışlardır. Araştırmacılara göre futbolun bir erkek sporu olduğu söylemi, kadın futbolunun gelişimini paradoksal ve dolaylı bir şekilde işleten temel faktörlerden biridir. Çünkü, futbola ilişkin bu hakim söylemden kaynaklı, futbol yöneticileri kadın futbolunu ciddiye almamaktadır. Ciddiye alınmama hali, spor kurumlarındaki karar vericileri kadın futbolunun gelişiminin sınırlarını belirleyen konuma yerleştirir: maddi kaynak aktarılmaz ya da politika geliştirilmez (48). Bu noktada, Can Kozanoğlu (317)’nin “*Futbolda para, puan ve gol sayısı dışında, yani rakama vurulmayan bir ‘değer’ yok mudur?*” (sy., 14) sorusuyla erkek futbolu için sorunsallaştırdığı “başarı ve para” değerinin, kadınların oynadığı futbol için henüz geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü hem ilgili alanyazın hem de alan çalışması göstermiştir ki, kadın futbol liglerinde “başarı” o alanda “kabullenilmek” için bir kıstasken, devam edebilmek için bir “değer” değerlidir. Bu nedenle alanın yapısal özelliklerinden ikincisi alanda ekonomik sermaye akışının olmamasıdır.

Ekonomik sermaye akışının olmaması hemen hemen bütün ülkelerin kadınların oynadığı futbolun içinde devindiği yapısal eşitsizliklere işaret ediyor. Futbolun gelişmiş olduğu İngiltere, Almanya ya da Norveç’te yürütülen çalışmalar dahi kadınların kurumsal eşitsizliklerle ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş unsurlarla sürekli müzakere ve mücadele etmek zorunda kaldıklarını ortaya koyarlar (76, 299, 318). Örneğin İngiltere’de yürütülen çalışmalar, kadınların bir erkek futbol takımına

entegrasyonunda üniversite takımı düzeyinden (109) bölgesel lig düzeyine kadar (43) maddi kaynakların ve malzemelerin kullanımında ve temsil düzeyinde erkeklerle eşit olmadıklarını göstermektedir. Engh (15) Güney Afrika milli takımı başta olmak üzere kadın liglerinin mali olarak yeterince desteklenmediğini, yapısal eşitsizliğin devam ettiğini, kulüp düzeyinde malzemeye ve sahaya erişim, ulaşım ve beceri gelişimi konularında kadınların eşitsizliklerle karşı karşıya olduğunu bildirir. Avrupa Kulüpler Birliğinin (European Club Association)⁹¹ 2013-2014 futbol sezonunda 22 kadın futbol takımı üzerinde yürüttüğü çalışma kulüplerin yetersiz maddi kaynakları olduğunu ortaya koyar. Farklı ülkelerde yürütülen araştırmalarla Türkiye’de bir kulüp düzeyinde yürütülen bu çalışmanın ortak bulgular elde etmesi (kültürel ve yapısal farklılıkları akılda tutarak) futbolun cinsiyetli yapısının baskın olduğunu göstermektedir.

Toplumsal cinsiyetin baskıcı unsurlarının merkezinde, erkeklerin hakim cinsiyet olduğu anlayışı yer alır (55). Toplumsal cinsiyetlendirilmiş iktidar ilişkilerinin özellikle erkeklere mahsus alanlarda daha fazla inşa edilmesi söz konusudur. Yani cinsiyet rejiminin her bir unsuru futbol alanında kadınların sınırlarını belirler. Nihayetinde spor (futbol), cinsiyete dayalı işbölümünü sürekli üreten bir alan (55, 58, 318) ve bu işbölümünde her klasmanda erkekler kadınlara göre daha çok ekonomik sermaye biriktiriyor. Çeşitli spor dallarında erkek antrenörlerin ve profesyonel sporcuların, kadınlara göre her zaman fazla gelir elde ettiği biliniyor (58, 318, 319). Örneğin Williams (318), Avrupa ülkelerindeki 60 bin profesyonel futbolcudan çok azının “hayatını idame ettirecek” kadar para kazandığını söylerken, Avustralya Women on Boards’ın (319) hazırladığı rapor, dünyada belirli ligler dışında futbolcuların para kazanmadıklarını ve uluslararası başarılarına rağmen aynı klasmandaki erkek futbolculardan kıyaslanamayacak derecede daha az ücret aldıklarını belirtir⁹². İngiltere’de erkeklerin bir haftada kazandıkları ücret, kadınların bir yılda kazandıklarından en az üç kat fazladır.

⁹¹ “Women’s club football analysis” (Ecaeuropa) http://www.ecaeuropa.com/PageFiles/7585/ECA_Womens%20Club%20Football%20Analysis_double%20pages.pdf

⁹² Türkiye’de erkek liglerindeki futbolcuların ücretlerini, transfer hareketlilik nedenlerini, yaşadıkları hukuksal ve ekonomik problemleri Muazzez Şaşmaz Ataçoğu “Futbolda Emek Sömürüsü” (2013, Yazılama Yayınevi) isimli kitabında incelemiştir. Erkekler açısından lig klasmanına göre ücret politikalarının nasıl değiştiğini ortaya koyduğu kitabında futbolu “bataklığa dönüşen bir alan” olarak tarif etmesi önemlidir.

Ağustos 2016 verilerine göre FIFA sıralamasında⁹³ kadınlarda ilk sırada olan Amerika’da dahi, milli kadın futbolcular milli erkeklerden %60 az ücret almaktadır. Bu cinsiyet ayrımcılığının her şampiyonada ve olimpiyat oyunlarında devam etmesi, ABD’li kadınların 2016 yılı itibariyle mücadeleyi başlatmalarına neden olur: ABD Kadın Milli Futbol Takımından beş futbolcu (Carli Lloyd, Alex Morgan, Megan Rapinoe, Becky Sauerbrunn ve Hope Solo) 29.03.2016 tarihinde ABD Futbol Federasyonunu hedef alarak “Eşit işe eşit ücret” talebiyle Eşit İstihdam Fırsatı Komisyonuna (Equal Employment Opportunity Commission) resmi başvuruda bulundular.⁹⁴ ABD kadın milli takımı olarak, erkek milli takımından daha fazla uluslararası başarı (3 Dünya şampiyonluğu, 4 Olimpiyat altın madalya) elde etmelerine rağmen, cinsiyetlerinden dolayı ücret alımı konusunda ayrımcılığa uğradıklarını; 1967 yılında kabul edilen Title VII Yurttaş Hakları Kanununun futbol federasyonu tarafından ihlal edildiğini; oyunun tüm süreçlerinde (hazırlık, maç ve sonrası) beceri, sarf edilen efor, sorumluluk ve çalışma saatleri bakımından ABD Erkek Milli takımıyla aynı ve/veya daha fazlasına sahip olduklarını, bu nedenle “Eşit işe eşit ücret” talep ettiklerini bildiren dilekçelerini Komisyona sundular. Kadınlar futbol federasyonlarını sadece ücretler konusunda değil, bu çalışmadaki kadınlar gibi, ulaşım, otel ve kamp gibi olanaklarda erkeklerin daha avantajlı olmasını eleştiriyor. ABD’li futbolcular ayrıca yaz aylarında #EqualPlayEqualPay hashtagını tişörtlerde ya da sosyal paylaşım sitelerinde görünür kıldılar. 1973’den itibaren Billi Jean King gibi öncü isimler erkeklerle eşit ücret konusunda sporun farklı alanlarında mücadele veriyorlar. Ancak bu örneklerdeki gibi mücadele verilebilmesinin ön koşulu olan “başarı” Türkiye için henüz çok uzak.

Umutspor kulübü içerisindeki ekonomik sermaye akışını etkileyen hiyerarşik ilişkiler ağı, futbolcuların ve antrenörlerin geçim kaynağı olarak para kazanmalarını engelliyor, çünkü bu ağda “kadın futbolu” merkezi bir konum almıyor; **merkezi bir konumda olmaması, alanın illisiolarını da buna göre belirliyor.** Bu çalışmanın bir kez daha ortaya koyduğu gibi kadın futbol takımında ekonomik sermaye değerli değil, kadınlar ve antrenörler ekonomik sermaye kazanımı için bir yatırım içinde

⁹³ “Women’s ranking” (FIFA). <http://www.fifa.com/fifa-world-ranking/ranking-table/women/>

⁹⁴ “Taking a closer look at the gender pay gap in sports” <http://europe.newsweek.com/womens-soccer-suit-underscores-sports-gender-pay-gap-443137?rm=eu>. ABD Kadın Milli Futbol takımı oyuncularının Komisyona sundukları dilekçe için: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://big.assets.huffingtonpost.com/EEOCCharge.pdf>

değiller; fiziksel sermayelerinin ekonomik sermaye kazanımına dönüşümünde alanın cinsiyetlendirilmiş özellikleri sınırlayıcı oluyor. Antrenörlerin beden eğitimi öğretmenliği gibi birincil mesleklerinin olması, futbolcuların ise aile, millilik bursu ya da üniversite kredisi gibi farklı mali kaynaklara sahip olmaları, futbolu doğrudan para kazanılacak bir alan olmaktan da çıkartıyor. Bu nedenle bazı kadınlar “para için oynamıyorum, aşkla oynuyorum” diyor, bir kısmı da “aldığım yetiyor” diyor. Fedakarlık, bağlılık ve tutku kavramları işe koşulmakla birlikte, eleştirel yaklaşanlar içinse alanda haklarını savunmaları için başvuracakları bir kurumsal önderlik bulunmuyor. Bu noktada tartışmayı farklı bir düzleme taşımak istiyorum: Çalışmada açığa çıktığı gibi, bazı araştırmalar da kadınların futboldan ve futbolculuktan bahsederken “sevgi”, “aşk” gibi kavramlar eşliğinde duygularını ön plana çıkarttığını (26), futbola ilişkin eğlenceyi vurguladıklarını ortaya koyarlar (5, 137). Kadınların oynadığı futbolun ekonomik sermayeyi dolaşıma sokmayan özelliği, yüklenen anlamları çeşitlendirir. Bu durum, futbola yüklenen alternatif değerler, kadınların eylediklerinin değersizleştirilmesini de doğurabilir (320). Kadının ve erkeğin oynadığı oyuna farklı anlamların yüklenmesi, toplumsal cinsiyet ikiliklerini sağlamlaştırabilir, kadının daha “ikincil” roller ile daha düşük konumda yerini almasını garanti edebilir (321); daha açığı kadın oyununu gettolaştırabilir, erkeğin hegemonik yapısına meydan okumayan ve o alanı erkeğin standartlarına bırakan bir hale dönüşebilir.

Bu bağlamdan okumaya devam ettiğimde, alanda “problem” çıkarmadan oyunlarını oynamaya ve alanda konum almaya devam edebilmek isteyen Umutspor kadın takımı, takip stratejisi geliştirir ki bu da cinsiyet rejimlerinin öğeleri ile belirlenir. Strateji bilinçli bir ürün değildir, alanın yapısal özellikleri ile eyleyicilerin sermayeleri ve habitusları arasındaki ilişki stratejiyi belirler (283). Bu nedenle de Umutspor’un kuruluşundan itibaren ve liglerde kaldığı süre boyunca eyleyicilerin yatkınlıklarına ve pratiklerine yön verecek TFF’nin cinsiyetli eğilimlerinin doxa olarak alanda kıymetli olduğu, malzeme ya da maddi açıdan daha fazla talepte bulunulmadığı, alt yapıdan diğer erkek takımlarının antrenman saatlerinin ve sahalarının ihlal edilmediği bir tarz benimsenir. Alanın eyleyicilerinin bu tarzı benimsemesinin temel nedeni, alanın yapısal özellikleri ve alanın cinsiyet kategorisi temelinde kurgulanmış olmasıdır. Öte yandan elbette bu tespitler alana makuldür, yani alan çalışması sürecinde de sorguladığım gibi Türkiye Kadın Liglerinde

mücadele veren farklı yapısal özelliklerdeki (örneğin erkek kulübüne bağlı olmayan ya da daha fazla sayıda milli sporcuyla barındıran) bir kadın takımında hem deneyimler değişebilecektir hem de geliştirilen stratejiler. Özetle bir sosyal alan olan Umutspor kadın futbol takımında yapının ürettiği söylemleri ve kuralları futbolcuların kendi yatkınlıklarıymış gibi içselleştirerek davranışlarının sınırlarını belirlemeleri, yani habitusun dışsallığın içselleştirilmiş boyutu ile tarihsel olarak kadınların spordan dışlanmışlığının yükünü omuzlarında taşıyan ve alana girebilmiş eyleyiciler olarak alanda kalma stratejileri geliştirmelerinde rol oynayan yatkınlıkları, yani habitusun içselliğin dışsallaştırılması boyutu devrededir.

Habitus, insanların alandan beklentilerini ve beklentilere nasıl erişileceğini belirlediği için, kadınların, ebeveynlerin ve antrenörlerin alandan beklentilerinin içeriği de alanın tarihsel olarak verdiği kadardır (112, 283). Süreklileşmiş takip stratejileri, alanın vereceklerinden olabildiğince yararlanma ve alandan çıkmamak üzerine kuruludur. Bu çalışmadan elde edilen veriler, kültürel ve ekonomik sermaye donanımı sınırlı olan ailelerden gelen kız çocukları için futbolun sağlıklı olma, sosyalleşme, spor yapabilme, gündelik hayatın verimli geçirme, deplasmanla farklı kentlere gidebilme, arkadaşlarıyla otellerde kalabilme olanakları ile kendine güven, özerklik gelişimi gibi sunduğu psikolojik yararlar sağlama noktasında, olumlu yönde etkisi olduğunu göstermektedir. Fisher ve Dennehy (27) Brezilyalı futbolcuların iktidar ilişkileri içerisinde hala alanın çerçevesinde kaldıklarını, ancak “kısıtlamalar” ve “baskı” arasındaki düzlemde, kadınların fiziksel ve duygusal anlatım aracılığıyla birer aktör konumuna yerleştiklerini belirtirler. Tüm bunlar da spora katılımın kız çocuklarını ve kadınları fiziksel, sosyal ve psikolojik yönde olumlu etkilediğini bildiren ve sporda kadınların deneyimlerini özellikle güçlenme ve dönüşüm temelinde inceleyen çalışmalarla örtüşmektedir (4, 56, 60, 77, 293, 322, 323).

Spor, fiziksel sermayenin, ekonomik sermayeye dönüşümüne olanak tanıyan bir alandır; beden, değişen değer nesnesi konumundadır (50). Bu çalışma kapsamında alanın eyleyicilerinin alandan kazançları ile beklentileri ve bu beklentilere ilişkin yatırımları incelendiğinde, futbolun kadınların sosyal ve kültürel sermayelerini geliştirmelerine olanak tanıdığı görülmektedir. Erkek ve kadın futbolcularla yürütülen ayrı ayrı çalışmaların bulgularını değerlendirdiğimde, erkek ve kadın futbolcular arasında (ve alan için) değerli olan sermaye türlerinin

farklılaşmasını futbolun ekonomisinin cinsiyetlere göre farklılaşmasıyla açıklanabileceğini görüyorum. Şöyle ki, Bourdieu, profesyonel spor alanında beden bir ürün olduğunu belirtir. Profesyonel erkek futbolcular, bedenleri üzerinde ve bedenleri ile birlikte çalışırlar çünkü bedenleri yaşamlarındaki değiştirebilir kazançlarıdır (116). Bu nedenle de (araştırmacıların kullandığı haliyle kültürel sermayenin bedenselleşmiş formu olarak) fiziksel sermaye ekonomik sermayeye dönüştürülebilir. Özellikle işçi sınıfının bedenini araçsal kullanım özelliği, spor kariyerinde, fiziksel sermayenin ekonomik sermayeye dönüşümünü daha kıymetli kılar. Futbol kendine özgü mantığı, kuralları ile futbolcuların ikamet ettikleri ve oyunu kabul ettikleri alandır. Araştırmacılar, genç profesyonel erkek futbolcuların kültürel sermaye kazanımına değer biçmedikleri için eğitim planlaması yapmadıklarını ve futbol temelli kariyerlerini düşündüklerini ortaya koyarlar (116). Bu bulguyu da futbolcuların “çalışan bedenlerinin” artık değere dönüşümüyle ve futbolun içinde gömülmüş bedenleri ile açıklarlar. Öte yandan McCormack ve Walseth (28) ise kadınlar için spor alanında olanakların yetersizliğinden kaynaklı bu dönüşümün kısmi; sakatlanma ve sporculuk hayatının kısalığı gibi etmenlerden de geçici olduğunu belirtirler. Bununla birlikte, elit düzey kadın futbolcular arasında, futbolculuk kariyerleri aracılığıyla fiziksel ve sosyal sermayelerini antrenörlük mesleğine ya da yöneticiliğe dönüştürebilenlerin sayısı çok azdır. İlgili alanyazın, kadınların erkeklere göre daha az sporcu olabildiklerini, evlilik ve ev içi sorumlulukları nedeniyle sporu bırakma oranlarının arttığını, spor organizasyonlarında cam tavan etkisi nedeniyle meslekte yükselmelerinin önünde çeşitli engellerin olduğunu ortaya koyar (130, 324). 2016 verilerine göre 12 kişiden oluşan İngiltere Futbol Birliği yönetim kurulunda bir kadın yönetici varken, ABD Futbol Federasyonunda (319) ve TFF’de hiç kadın yönetici bulunmamaktadır. Bu çalışmada gördüğüm kadınların “futbolda gelecek yok” ifadesini kullanmalarının bir nedeni de burasıdır.

Futboldaki geleceğin, beden eğitimi öğretmeniyle cisimleşmesi, alanın cinsiyetli yapısından kaynaklanır. Alanda futbolcuların bir kısmının futbola devam edebilmelerine olanak tanıyan liseyi seçmeleri, bu liselerin futbol ya da futsal takımları ile dünya dereceleri almaları, böylece millilik bursuna hak kazanmaları, üniversiteye millilik kontenjanından girebilmeleri ve liseli futbolcular için ise milli

olmayı daha fazla önemsemelerinin hikayeleri ile doludur. Bu hikayeler ebeveynlerin kızlarının “elinin ekmek tutmasını” istemesi, antrenörlerin futbolcularının “kendilerini kurtarmasını beklemesi” ve kızların sevdikleri spor aracılığıyla bir eğitim planı yapması üzerine kuruludur. Türkiye’de 2008 yılında yürütülen çalışmanın bulguları da benzer şekilde kadın futbolcuların futbolu maddi gelir elde etmek için seçmediklerini, büyük kısmının hedeflerinin milli takıma seçilme ve beden eğitimi öğretmenliği mesleği için üniversiteyi kazanma olduğunu ortaya koymaktadır (310). Aradan geçen yaklaşık on yılın ardından bu çalışma (tekrar) göstermiştir ki, futbol, kadınların dikey bir toplumsal hareketlilik yaşamalarına olanaklı kılan donanıma sahip olmadığı için, kadınların sahip oldukları habitusları sürdürülebilir ve aktarılabilir eğilimler sistemi olarak işlemeye devam eder (208). Sonuç olarak sınıf habitusu, spordan faydayı belirler; bu faydanın ne olacağını ise cinsiyet rejimleri etkiler.

Kadınların alanda konumlanmaları, sahip oldukları fiziksel sermayenin hacmine göre değişir. Umutsuz öncesinde millilik derecesi olanlar, sezon sürecinde milli maç kampına çağrılanlar fiziksel sermayeleri yüksek oyuncular olarak alanda daha çok saygı gören, merkezi pozisyona yerleşiyor. “Abla-kardeş” ilişkisi baskın olduğu için, bulgularda yaş farklarına dayanan çatışmalar açığa çıkmadı. Benzer şekilde, kulübün yedek kulübesinde “oyuncu zenginliği” olmadığı için, çarpıcı bir forma mücadelesi de açığa çıkmadı. Bir önceki maçta kötü bir performans sergileyen ya da disiplinsiz davranışları nedeniyle eleştirilen bir futbolcu, yerine oynayabilecek bir başka futbolcu olmadığından diğer maçta ilk 11’de çıkacağını biliyor. Her zaman yedek çıkan bir oyuncu, bir sonraki maçta ilk 11 çıkabilmek için büyük bir çaba sarf etmiyor, bunu antrenörün “hep aynı kişileri seçmesine” bağlıyor. Ayrıca, milli takıma seçilme hedefi olmadığı durumlar eklendiğinde, futbolcular kulüp antrenmanları dışında fiziksel sermayelerini geliştirmeye yönelik bir eğilimde olmuyorlar; ne zaman ki halihazırda milli sporculuk varsa ya da seçilmeye ilişkin bir “umut” varsa, antrenman sistematığı de ona göre artıyor. Bununla birlikte alanyazında işaret edildiği gibi alanda teknik ve taktik beceri yerine (181) kadınlar tarafında mücadele edebilme, hırs ve azim kavramları işe koşuluyor.

Bu çalışma kapsamında açığa çıkan bir diğer bulgu, *kadınların alanda konum almalarının ve alanla ilişkilenmelerinin “kadınlık” üzerine kurulu olması.*

Futbolcuların hepsi heteroseksüel ve kadınsı olarak da okunabilecek bir “kadın” (alandaki kullanımıyla “bayan”) kimliğine sahip olmayı önceliyor. Bunu toplumsal cinsiyet sermayesinin alanda değerli olan bir diğer sermaye türü olmasıyla ilişkilendirdim. Cinsiyet rejiminin kadınlara ve erkeklere biçtiği rollerle uyumlu olmayı içeren toplumsal cinsiyet sermayesi (52) fiziksel sermayeye eşlik ediyor. Öte yandan, kadınlar açısından futbolun bir profesyonel meslek olmamasını ve forma mücadelesinin alanda sınırlı olmasını, bu “kadınlık” halini baskın kılan etmenler olarak değerlendiriyorum. Diğer bir ifadeyle, (profesyonel) futbolcunun “iş” fiziksel beceri ile bedeninde cisimleşir (116); profesyonel futbolda, erkekler için futbol yaptıkları bir şeyden öte, oldukları şeydir. Umutspor kadın futbol takımı ise bir sosyal projenin ürünüydü ve bir de bu nedenle kadınlar için futbol “meslekten” öte zevk için yapılan “uğraş” anlamına geliyor ve bu da futbolun, bedenselleşmesinden öte, kadınlığın ön planda olmasına neden oluyor.

Her sınıf kendi beden tahayyülünü belirler; futbolun cinsiyet rejimi ile sarmanlanmış yapısı ile futbolcuların bireysel deneyimlerinin öznelliği arasındaki köprü olan habitus ise kadınların futbolcu bedenlerinin biçimini, pratiğini belirliyor (134). Kadınların kabullerindeki fit, zayıf, (çok) kaslı olmayan futbolcu bedenleri cinsiyet rejimiyle uyum içinde olan özelliklerdir. Futbol futbolculara göre sert, mücadelecü bir oyun; bu oyun biçiminin gereğini yerine getirmek için de güçlü, kuvvetli, dayanıklı bedenlere ve beceriye ihtiyaç var. Ancak hiçbir kadın “erkek gibi bir bedene ya da oyun stiline” sahip olmaya çalışmamakta, aksine kaçınmaktadır. Çünkü alanın sahip olduğu yatkinlikler ve sermaye türleri bu türden yapılanmış bir toplumsal cinsiyet sermayesi ile uyumlu değildir; alanda kalmalarına olanak tanımayacaktır. Bilakis, futbolcu bedenlerin oyun oynamaya olanak tanıyan bir formda olmasına eklenen “aşırı kaslı olmaması” ve “göze hoş gözükmesi” yaklaşımı alanda yaş ilerledikçe daha çok açığa çıkan bir bulgu oldu. Oyun biçimi için ise karşıt kavramlarla kurulan cümleler geçerlidir: sahada kıran kırana mücadele edilmeli, “bayan gibi” oynanmamalıdır. Bu nedenle, çalışmada da görülmüştür ki, toplumsal cinsiyet sermayesi ve fiziksel sermayesi yüksek kadınlar bu alanın merkezindedir, ancak onlara göre “narin” oynayanlar ya da heteroseksüel normları ihlal edenler bu alanın çeperinde konumlanmakta ya da alanın dışında kalmaktadır.

Cox ve Thompson (74), futbolcu kadınlar için “çoklu bedenleri” tarif ettiler.

Yakın dönem çalışmalar ise okul sporlarından profesyonel sporculuğa kadar kadınların toplumsal cinsiyet performanslarının farklı bağlamlara göre çoklu anlam kazandıklarını, akışkan ve karmaşık olduğunu ortaya koyuyorlar (11, 15, 309, 322). Bu tez kapsamında gerçekleştirdiğim analizler sonucunda ise kadınlık ve erkeklik kodlarının saha içi ve dışına göre farklılaştığı, saha içinin kimi zaman “erkek gibilik” ile cisimleşen futbola içkin özelliklerle tanımlandığı görüldü. Bu kadınlara göre futbol oynuyor olmak, “bayanlığı” ikinci plana atmamalı, sahadan çıktıktan sonra cinsiyete uygun toplumsal cinsiyetin eylemesi devam etmelidir. Saha içi ve dışı olarak ayırmayanların kavramsal ikiliği ise yine biyolojik cinsiyetin, toplumsal cinsiyet kimliklerin ve cinsel arzuların birbiriyle uyumlu olması gerektiğini salık veren heteroseksüelizm içinde şekillenmektedir (175).

Bazı spor feministlerinin yürüttüğü çalışmalar futbolcu kadınların toplumsal cinsiyet normlara, zorunlu heteroseksüelliğe, idealize edilmiş kadın bedenlere karşı meydan okuduklarını, bu zorunlulukları futbol aracılığıyla alt üst ettiklerini içeren bulgular ortaya koyarlar (13, 34, 109, 189, 322, 323). Bu alt üst ediş sadece futbolda değil, genel olarak sporda güçlü ve kaslı bedenler, farklı cinsel yönelimler, erkeklerin hakimiyetindeki bir sportif beceriye sahip olabilmeye cisimleşir; hatta beden eğitimi dersleri başta olmak üzere farklı spor dallarında yer almanın kendisi bir direniş örneğidir. Meydan okumanın ya da hakim heteroseksüel kadın modeline direnmenin unsurları çok çeşitlidir; bireylerin sosyo-kültürel bağlamından hareketle sahip olduğu sorgulamalarına göre değişir (322). Bu çalışma ise alanyazının çizdiği doğrultuda “açık” bir “meydan okumanın” unsurlarının kadınlar arasında dolaşımında olmadığını, aksine “kadınlık” örüntülerinin baskın olduğunu gösterdi. Elbette bu ikisi arasında keskin bir ayrıştırma yapılması eldeki veriler temelinde mümkün değil; kadınlar çocukluk yaşlarından itibaren bir yandan toplumsal cinsiyetlendirilmiş normlara karşı müzakere eden stratejiler geliştirdiler bir yandan da bu normları sürdürdüler. Öte yandan, alanda futbol oynama biçimi (sert oynayacaksın, hanımefendi gibi oynamayacaksın), futbolun erkek sporu olmadığı (erkekler nasıl voleybol oynayabiliyorsa, biz de futbol oynuyoruz), futbolu oynayan bedenlerin cinsiyetinin belirginleştirilmesi (futbol oynuyoruz diye erkek değiliz) gibi farklı bağlamlarda üretilen söylemler ve pratiklerin son derece cinsiyet temelinde kurgulandığını belirtebilirim. Yani, alanda futbola içkin her bağlamda cinsiyetin kategorileştirmesi

baskındır: bayan futbolu, bayan futbolcu, bayan gibilik, bayan gibi davranma. Öncelikle, bu bahsettiğim yapı ile eyleyiciler arasındaki ilişkinin uyumunu gösterir. Çünkü UEFA ve FIFA başta olmak üzere TFF “Kadınlar Ligi” ve “Kadın futbolu” olarak kadınların oynadığı futbolu cinsiyet kategorisine göre ayırmaktadır. Ayrılan bu kategorizasyonda liglerde mücadele veren takımlar kadın futbolculardan oluşmaktadır. Benim bulgulardan hareketle tartışmak istediğim ise bu kategorizasyonun alana yansıma biçimidir: kadınlığın idealize edilmesi ve zorunlu heteroseksüelliğin yüceltilmesi (157, 177, 296).

TFF'nin futbolu kadınlar için yeniden yapılandığı dönemden itibaren kurumlarıyla, temsilcileriyle “bayan gibi futbolcular” o kadar baskındır ki, futbolcular bu söylemi lezbiyenlikten ve erkek gibilikten muaf tutulmak için antrenörlerse futbolcuların “kafasında erkeksi duygular oluşmaması” için sahiplenirler. Şunu da unutmamak gerekir, bireysel olan aynı zamanda kültürel olanın somutlaşmış hali ise, bireylerin bedeni algılayış biçimi ve yükledikleri değerler toplumsal eylemlilikler sonucunda oluşmaktadır. Okullarda, sokaklarda, medyada, soyunma odasında, spor salonlarında, sosyal medyada ya da kuaförlerde ideal kadın algısına ya da kadının konumuna dair sürekli yeni bilgiyle donanıyorlar. Çünkü, toplumsal cinsiyetlendirilmiş sembolizm her yerdedir (55); kadınların fırsatlara erişiminden kadın ve erkeklerden beklentilere kadar, bütün sosyal ilişkileri yönetir. Umutspor'un lisanslı futbolcuları da bu ilişkilerin aktif özneleridir.

Alandaki çoğu eyleyici için belirli bir kadın profili var ve bu profili heteroseksüelizm yönetiyor: küfür etmeyen, kaba davranmayan, kavga etmeyen, el şakası yapmayan, lezbiyen olmayan (olsa da açıktan yaşamayan), kısa saç kestirmeyen, bol giyinmeyen, çok kaslı olmayan, yürüyüşüne ve oturuşuna dikkat eden bir kadın profili. Alan çalışması sürecinde içlerinden en çok karşı çıkılanın “kısa saç” olduğunu gördüm. Kısa saç spor alanında lezbiyenliğin tescili (5, 15, 24, 26, 27, 34, 312); benzer şekilde Umutspor'da da cinsel yönelimini “ele veren” bir simge. Arzu edilebilir kadınsı bedenlerin sınırları, lezbiyenliğe atfedilen özelliklerden kaçınma ile çizilirken, zorunlu heteroseksüelliğin kabulü temel dayanak olarak belirginleşiyor. Elde edilen veriler doğrultusunda, alandaki futbolcu kadınların sporculuğun ve erkeklere atfedilen özelliklerin arasındaki bağı sürekli karşı kaşıya getirme çabasıyla birlikte “bayan gibiliği” vurgulamaları yoluyla

mahcup (apologetic) (325) bir eğilime sahip olduklarını düşünüyorum.

Bunda iki yön bulunuyor; birincisi kadınsı görselliği bir kriter olarak ele almalarıyla kadınların oynadığı futbolu lezbiyen etiketlendirmesinden kurtarmak ve futbolun kadınlar arasında yaygınlaşmasını istemeleri, ikincisi “yukarıdakilerin” takımı kapatmakla tehdit etme ve futbolcuyu ihraç etme gücüne sahip olması. İktidar her iki yaklaşımda da elbette devrede. Kadınlar, iktidarı ürkütmekten yana değiller; oynamak için takım, takımın kapanmaması için toplumsal cinsiyetlendirilmiş normların kabulü ve pratiği gerekli. Foucault’nun kendini-gözetleme ve panoptisizm kavramları, iktidarın işlevselliğinin karmaşık yapısına işaret eder; aynı zamanda bireylerin iktidarın sürmesine nasıl katkıda bulunduğunu içerir. Gözetleyen bir bakış ve bu bakışın ağırlığını üzerinde hisseden herkes artık kendini gözetleyene dönüşür (211). Bireylerin, kendi davranışlarını kontrol ederek, kendilerini izlemeye başlamaları, iktidarın en temel disiplin edici özelliğidir. Futbolcular bazen “toplum”, “dışarı” gibi soyut, bazen “hoca”, “erkek arkadaş” gibi somut tariflerle, görünüşlerine “özen göstermeleri” gerektiğine inanıyorlar. Çünkü “dışarı”, alandaki eyleycilere göre, kadınların estetik görselliğe sahip oldukları bir futbol izlemek istiyor.

Sporculuk ile heteroseksüel kadınlığın birbiriyle son derece ilişkilendirilmesini mahcup kadınlık kavramı etrafında tartışmaya devam edersem, futbolcuların futbol gibi bir alana katılımlarıyla karşılaştıkları eleştiriler ya da “dışarıdan” gelen sorgulamalar gibi olumsuz kalıpyargularla müzakere ya da mücadele edebilmelerinin yönü geleneksel kadınlığa ilişkin söylemleri sahiplenmeleri ve buna yönelik davranmalarını doğuruyor (325). Futbol yapısal olarak kadınları tarih boyunca dışladığı için, farklı mücadelelerle bu alana giren eyleycilerin mahcup (özür dileyen) pozisyona yerleşmesine neden oluyor (295). Felshin’in 1974’te söylediği gibi sosyal olarak uygun görülmeyen bir spora katılımdan vazgeçmeyen kadınlar, sporun (futbolun) erkeklerle eşleştirilmesinden kaynaklı bu kadınlığı vurgulamaya ihtiyaç duyarlar. Özellikle lezbiyen etiketlendirilmesinden ya da erkek gibilikten kaçınmak için savunucu davranışlar sergilerler. Kadın sporcuların bazen cinsiyetlerinin sporculuktan önce geldiğini belirtmesi (326); kadınsılığı vurgulamaları (327) heteroseksüelliği yüceltmeleri (328) örneklerinde olduğu gibi bu çalışmada da kadınlar, erkeklerin/lezbiyenlerin hanesine yazılı olduğunu düşündükleri

davranışlardan ya kaçınma ya da bu davranışların karşısında “bayan”lığı vurgulama eğilimindedirler.

Bourdieu'nün kavramlarıyla yürütülen çalışmalar ise benzer bulgulara farklı noktalardan işaret eder. Hill (13) kadınların futboldaki habitusları(nı) değiştirmelerinin (bozmalarının) kolay olmadığını, erkeklerin oyununda yer alarak sürekli toplumsal cinsiyetlendirilmiş deneyimleri müzakere ettiklerini belirtir. Farklı bir bağlamdan, Thorpe (125) kadın snowboardcuların sermaye tercihleri temelinde kadınsılığı meşrulaştırdıklarını ve alanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sürekli yapılandığını ortaya koyar. Yakın dönemli Türkiye’de gerçekleştirilen bir çalışmanın bu çalışmayla benzer şekilde, kadın boksörlerin, boks alanına ilişkin sermayelerinin az olmasının alandaki toplumsal cinsiyet ikilemine karşı bir tehdit oluşturmadığını, tersine yeniden üretime katkı sağladığını belirtmesi önemlidir (128). Araştırmacılar, kadın boksörlerin alanın yapısına uygun bir habitusa ve alanda geçerli olan sermaye türüne sahip olmamaları nedeniyle alanın ötekileri olduklarını belirtir. Araştırmalardan elde edilen bulguların genel olarak ortak noktası, sporla ilişkili her bir alanın kendine özgü sermayelerinin ve habitusunun toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkiler ile şekillendiğini ve eyleyicilerin alanın ilgili sermayesini geleneksel toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkiler içerisinde biriktirme eğiliminde olduklarını ortaya koymalarıdır (25, 125, 128, 129, 154). Zaten Connell (55) toplumsal cinsiyet düzenlemelerinin nasıl işlediğinden bahsederken, cinsiyet rejimi ile birbirini karşılıklı etkileyen “kadınlık” ve “erkeklik” düzenlemelerini işaret eder. Yani cinsiyet rejimleri, toplumsal cinsiyetlendirilmiş bireyler olarak yönelimlerimiz, toplumsal cinsiyeti nasıl eylediğimiz, eylemin olası sonuçları ile nasıl yüzleşeceğimiz gibi ilişkilerin yapısını oluşturur. Spor kadın-erkek farklılıkları, heteroseksüelliği ve erkeklerin iktidarını ve imtiyazını sürekli koruyan bir yapıdadır (32). Böylesi bir alanın parçası olan futbol da, bölüm boyunca tartışmaya çalıştığım gibi cinsiyet rejiminin unsurlarını sürekli ve sürekli üreten toplumsal, ideolojik ve tarihsel bir yere oturur. Alanın toplumsal cinsiyetlendirilmiş habitusu, cinsiyet rejimlerinden beslenmiş haliyle kadınları hizaya sokmaya çalışır, kadınların alanda kalabilmesinin yolu da buradan geçer. Çünkü alana girebilmelerine olanak sağlayan fiziksel sermayenin yoğunluğu alanda kalabilmeleri ya da alanın merkezinde konumlanabilmeleri için yeterli olmayacağından, sportif performans dışındaki “hayat

tarzının” cinsiyete uygun olması gerekir.

Bu çalışma, spor kültürünün ve spor kurumlarında (ve genel olarak her toplumsal alanda) toplumsal cinsiyet eşitliğinin olmadığı, kadınların kamusal alanda tacize ve şiddete uğrama oranlarının arttığı Türkiye’de, bir kulüp düzeyinde sportif gelişimin yerine kadınlık ve erkeklik tanımlamalarının merkezde olduğunu gösterdi. Haziran 2016 Dünya Spor Sosyolojisi Kongresinde, TFF’nin futbolu bir sosyal proje olarak yapılandırmasıyla elit düzeyde futbol oynamak isteyen kadınların yaşadıkları deneyimlere odaklanan bir sunum gerçekleştirdiğimde, Türkiye’yi çok yakından tanıyan Gertrud Pfister, ülkede 60 bini aşkın kız çocuğunun Grassroots aracılığıyla futbol oynayabildiğini, bir çok takım kurulduğunu belirterek ilgili verilerimi ve yorumumu eleştirmişti. Kongrede de anlatmaya çalıştığım gibi TFF’nin “oynayan kız çocuğu sayısını” artırma politikası, kadınların futbolla ilişkisini sadece “yakınlaştırıyor” ve futbolu seven kız çocukları için hayallerini gerçekleştirebilmenin zeminini oluşturuyor; öte yandan ülkede kadınların futbolu kültürel ve toplumsal olarak şekillenen örtük ve açık tahakküm stratejileri ile bezeniyor. Kongrede, altı ay sonra Aralık 2016’da Manisa’da yaşanacak olan rekreatif kamusal alanda yürüyüş yapan bir kadına “Bir daha burada yürüyüp, spor yapmayacaksın” diyerek saldırılma (ülke) deneyimimizi ve kadının saldırıdan kurtulmak için “özür dilemek” zorunda kaldığını anlatamamıştım⁹⁵. Ülkenin kadınlara ve erkeklere atfettikleri ile spor alanında bu atfedilenlerin yeniden üretilmesi, kadınların spor (futbol) yaşantılarını önemli derecede etkiliyor.

Akademik projelerin başlangıç ve bitiş tarihleri, proje yazılırken öngörülür ve belirlenir. Umutspor’un 2009’da başlayan serüvenin ne zaman biteceği ise belirsizdi, her sezon öncesinde alanda konuşulan ve her kapatılmayan yılın ardından yola devam edilen bir sürece tekabül ediyordu. Nihayetinde benim alan çalışması yaptığım dönem olan 2014-2015 futbol sezonunun sonunda, ilk olarak takımın yapısı değiştirildi: 15 yaş üstü oyuncuların ve iki antrenörün sözleşmesi sona erdirildi; tesislerdeki bir odanın kapısında asılı olan “Bayan odası” A4 kağıdı çıkartıldı. Bir süre sonra, tesislerdeki 70*90 kadın takımının fotoğrafı da kaldırıldı; 2015-2016 futbol sezonunun ardından ise yönetim tümüyle takımı kapatma kararı aldı.

⁹⁵ “Manisa’da hamile kadına saldırıda bir kişi gözaltında” (Birgün). 08.12.2016 [Erişim Tarihi 09.12.2016]. <http://www.birgun.net/haber-detay/manisa-da-hamile-kadina-saldirida-1-kisi-gozaltinda-138829.html>

Kulüplerin maddi sıkıntıları ile “küçülmeye” gitmeleri, kulübün kapatılma sürecine girmesi, ligden çekilmeler ya da kadın futbolu şubesinin kapatılması en sık rastlanan sonuçlardır. 1993-2003 yıllarında alanın temel problemi olan takımların kısa süreliğine açılıp kapanması, 2006 sonraki yeni dönemde de devam etmektedir. Liglerin kurulduğu 2006’dan günümüze 1. Lig kategorisinde ve özellikle bölgesel lig gruplarında ligde devam edemeyen takımların sayısında artış vardır. En kritik örnekler ise Trabzonspor (2008-2009 Lig şampiyonu), Gazi Üniversitesi (2006-2007, 2009-2010 Lig Şampiyonu), Bucaspor, Dostlukspor, MP Antalyaspor ve Derincespor’dur. Kamuya aktarıldığı kadarıyla Trabzonspor’un ekonomik sıkıntı gerekçesinden, Derincespor’un şirketleşmenin ardından yöneticilerin kadın takımını istememesinden, Antalyaspor’un tesis yetersizliğinden kaynaklı kapatıldıkları bilinmektedir. Bucaspor ise *“Kadınların hormonal yapısı bozuluyor. Ruhsal ve fiziksel olarak zarar görüyorlar”*⁹⁶ kanısı gerekçesiyle 2010’da kapatılmaya çalışılmış, gelen tepkiler üzerine *“Kadın futbol şubemizi kapatma kararımız farklı şekilde algılanması bizi üzdü.... Sporcularımızın mağdur durumda olmalarını göz önüne alarak, kapatma kararını gözden geçirdik”*⁹⁷ açıklamasıyla bir yıl daha devam etmiştir.

Örnekler farklılaşsa da, nedenler hep aynı bağlama oturmaktadır: futbol, erkeklerin alanı. Kadınlar bu alanın çatlaklarından rekreatif ya da yarışmacı olarak girmeye çalışıyorlar; geçmiş yıllara göre de artık daha fazla kız çocuğu ve kadın futbol oynayabiliyor. Ancak bu çalışmanın “sonu” da gösteriyor ki, kadınların alanda kalabilmelerinin ve olanaklardan faydalanabilmelerinin önündeki en temel kriter cinsiyetleri. Cinsiyet, futbolu yönetiyor; futbolun cinsiyetinin erkek olması kadınları alanın çeperinde konumlandırıyor; ya da Umutspor futbol kulübünde olduğu gibi, alanın dışında bırakabiliyor.

⁹⁶ “Kadını sahadan uzaklaştırdılar” (Cumhuriyet). 02.09.2010. [Erişim Tarihi 27.07.2016]

⁹⁷ “Kadınlar yeniden sahada” (Cumhuriyet). 03.09.2010. [Erişim Tarihi 27.07.2016]

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu tez çalışmasında Kadınlar 1. Liginde mücadele veren Umutspor kadın futbol takımının nasıl bir sosyal alan olduğunu, Bourdieu'nün alan kuramı temelinde, spor feminizmlerin perspektifiyle incelemeyi hedefledim. Bourdieu'nün alan, sermaye, habitus, doxa ve illusio kavramsal araçları, bir kadın futbol takımının kendine özgü pratiklerini, sermaye türlerini ve iktidar ilişkileri temelinde şekillenen mücadele biçimlerini derinlemesine incelenmesinin kılavuzluğunu üstlendi. 2014-2015 futbol sezonu boyunca bu kılavuzla sürdürdüğüm etnografik çalışma, kadınların oynadığı futbolun yapısal çözümlemesi için zengin bir olanak barındırdı. Çalışmanın sonuçları, maddeler halinde takip edilebilir:

1. Türkiye'de kurucu öznelerin kadınların futbolunun yapılandırma sürecinde alanın eğilimini belirlemesi ve bu eğilimin tarih boyunca futbolda süregiden cinsiyet ayrımcılığından beslenmesi, bir sosyal alan olarak Umutspor kadın futbol takımının zeminini oluşturuyor. 2006'dan itibaren TFF, kadınlar için futbolu bir sosyal proje olarak yapılandırır. Projenin öncelikli hedef kitlesi yoksul ailelerin kız çocuklarıdır; bu nedenle alanın ortak değer ve inancı, illusiosu, milli sporcu olma, burs kazanma ve eğitilmiş olabilmek için oyunu oynamayı değerli kılmaktır. Futbolun kadınlar için amatör statüde ve geliştirmekte olan ligler kategorisinde olmasının da belirlenimiyle sermaye birikiminin ve dönüşümünün sınırları, ligler kurulurken çizilir; futbol kadınlar için kültürel sermayelerini geliştirecekleri bir alan olarak yapılandırılır.

2. Habitusu, alanın tarihselliğini kapsadığını düşünürsek, alanın ve TFF yöneticilerinin habituslarında, futbolun lezbiyenlikle ilişkilendirilmesinden kaçınma yer almaktadır, bu da "kadınsı-heteroseksüel" futbolcu profilinin alanda kabul edilmesini doğurur ve bir doxa olarak dolaşımdadır.

3. TFF'nin kadın futbolunu bahsettiğim şekliyle bir sosyal proje olarak kurgulaması, Umutspor'un hem bu projenin bir devamı olmasını hem de bir proje çıktısı olarak liglerde yer almasını sağlar. Bir spor dalını sosyal proje olarak yapılandırmak ise, o spor dalıyla uğraşan kadınların ve bağlı oldukları takımların futbol alanında nasıl konumlanacağını yapısal özelliklerini belirler.

4. Sosyal projenin ürünü olan Umutspor kadın futbol takımı, bir erkek futbol

kulübü çatısı altındaki alt yapı çalışmaları kapsamında beden eğitimi öğretmenin girişimiyle kurulan, ekonomik sermaye kaynağı kulübün bütçesiyle ve TFF'nin aktardığı kaynakla oluşan, antrenörlerin, futbolcuların ve teknik personelin hem kendi içlerinde hem de kulübün diğer eyleyicileri ile iktidar ilişkilerine girdikleri ve sahip oldukları sermayelere göre konum aldıkları bir sosyal alandır.

5. Alana fiziksel sermayesi olan futbolcular girebilmektedir. Ancak alanın kadınlardan kurulu olması ve futbolun da oğlanlara ve erkeklere imtiyazlı davranmasından kaynaklı, futbolcuların alana girmelerine olanak tanıyan bir diğer sermaye, sosyal sermayedir. Beden eğitimi öğretmenleri bir sosyal sermaye kaynağı olarak, futbol habitusu olan kız çocuklarının fiziksel sermayelerini geliştirmelerine olanak tanır. Bu bağıntı önemlidir. Çünkü, okul takımları kız çocuklarının yarışmacı futbolla tanışmasını sağlarken, okul duvarlarının hemen dışında futbol kulüpleri ve kurslar oğlanlar ve erkekler için yapılandırılmaktadır.

6. Futbolcuların alana girmelerinden ziyade alanda kalmalarına olanak tanıyan bir diğer sosyal sermaye kaynağı aileleridir. Ebeveynler, alanın illusiosunu sahiplenerek çocuklarının futbol aracılığıyla yüksek öğrenim eğitiminin garanti altına alınmasını beklemekte ve onlara duygusal/bilgisel destek sunmaktadır.

7. Alanda ekonomik sermaye birikimine olanak tanıyacak veya ekonomik sermayenin alanda dolaşımını sağlayacak bir yapı yoktur.

8. Bu aynı zamanda takımın yapısal özellikleriyle de yakından ilişkilidir: olanaklar, maddi kaynaklar, yönetsel düzeyde ilgi/destek ve medyada görünürlük yetersizdir. Kulüp yönetiminin kadın takımını sahiplenmemesi, takımın her yeni sezona “kapanma riski” altında girmesine neden olur. Böylesi bir spor kültürü ise oyuncular, ebeveynler ve antrenörler üzerinde olumsuz bir baskı yaratır ve alanda kalabilmenin stratejileri cinsiyet rejimlerinin unsurlarıyla donatılır.

9. Kadınların sahip oldukları sınıf habitusları, mücadele, sertlik ve bedensel temas gerektiren futbol beğenisinin de kaynağıdır. Kadınlar çocukluktan itibaren sokaklarda futbola başlamışlar ve futbola beğenilerini sevgi, istek, farklı olma, mutluluk ve mücadeleyi sevme kavramları etrafında tariflemişlerdir. Çocukluktan günümüze kadar ise açık ve örtük toplumsal, ekonomik ve politik ayrımcılıklarla yine açık ya da örtük mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Umutspor'da karşılaştıkları yapısal sorunlarla birebir mücadele etmek yerine, oyun oynamaya

devam edebilmek için bu sorunlara “uyumları”, kadınların alanın olanaklarının, alanın kendisine verebileceklerinin ve alandan alabileceklerinin sınırlarını bilmeleriyle ilişkilidir. Burada kadınlar açısından tek amaç oyunda kalmaktır.

10. Evet alan mücadele alanıdır, ancak kadınların birbirleriyle girdikleri mücadeleden daha çok bir bütün olarak alanda kalabilmenin, oyuna devam edebilmenin mücadelesi verilmektedir. Futbolcuların alanda konumlanmaları sahip oldukları fiziksel sermaye ve toplumsal cinsiyet sermayeye göre değişmektedir. Fiziksel sermayesi gelişmiş olan futbolcular, toplumsal cinsiyet sermayesi yüklü olmasa da takım içinde merkezi bir konumda yer alabilmektedir; ancak her iki sermaye yoksunluğu, kadınları alanın dışında bırakmaktadır. Antrenörler ise kadın takımının merkezindeki uzman kişilerdir, öte yandan hem kendilerinin hem de bir bütün olarak takımın alanda nasıl konumlanacağına gücü kendilerinde değildir. Çünkü alandaki sermaye akışını yönlendiren, kadın takımının eyleyicileri değildir.

11. Alanda futbol ve kadın ikiliği toplumsal cinsiyetli bir bağlamda şekillenir. Çünkü, futbol kurumları tarihsel ve yapısal olarak erkeklerin ve erkekliğin alanı olarak, heteroseksüel kadın imajına ihtiyaç duyar. Futbolun kadınları dışlayan, resmi takımların ve liglerin kuruluşu için gerekli olan sportif zeminin oluşumunu engelleyen toplumsal cinsiyetli unsurlar tarih boyunca kendisini sürekli üreten bir yapıdadır. Bu alan zorunlu heteroseksüel rejiminden kaynaklı kadınlığı vurgulayan söylemlerle sürekli yeniden inşa edilir. Yapı ve eyleyici arasındaki dinamik ilişkinin etkisiyle, futbolcular ve antrenörler futboldan önce “kadın” kavramını cümlenin başına yerleştirmekte ve bir spor dalında cinsiyete ve cinselliklere dayalı tüm kategorileri yeniden üretmektedir.

12. Alanın eyleyicileri homofobinin unsurlarından muaf değildirler. Futbolcular açısından yakın arkadaşlarının, antrenörler açısından ise fiziksel sermayesi yüklü olan futbolcuların farklı cinsel yönelimlerinin “kabulü”, bu kişilerin cinsel yönelimlerini “açıktan” yaşamaması şartına bağlıdır.

13. Futbolcuların, lezbiyen etiketlenilmesine karşı geliştirdikleri korku alanda küfür etmeyi, kısa saçlı olmayı ya da bol kıyafetler giymeyi dışlamakta; “bayan gibiliğin” vurgulanmasına neden olmaktadır.

14. Hızlı, kuvvetli ve yarışmacı olma geleneksel kadınlıkla ilişkili olmasa da, kadınlar bu özelliklere sahip olduklarını açıkça hem söylemekte hem de

göstermektedir. Böylece geleneksel kadınlık ile “diğer kızlardan farklı” olma duygusu arasındaki düzlemde, kadınlar saha içi ve dışı davranış örüntülerini çeşitlendirebilmektedir. Hiç kuşku yok ki, futbola katılım yoluyla kadınlar bedenlerini yeni ve farklı yönlerle deneyimlemeye başlar. Bir yandan kadınlar fiziki güçlenme aracılığıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerini sarsan bir rol oynarlar, bir yandan baskın olan kadınlık neticesinde oyunun oynama biçiminden saçların uzunluğuna kadar kendilerini kontrol altına alma eğilimindedirler.

15. Futbol, erkeklerle ilişkili bir spor dalı olarak yapılandırılmaktadır. Futbolun tüm olanaklarının birincil imtiyaz sahibi oğlanlar ve erkeklerdir. Umutspor kadın futbol takımının, bir erkek kulübünde kuruluşundan, kulüpten dışlanmasına kadar alanı var eden tüm yapısal özellikler, bu gerçekliğin üzerine kuruludur. Bir sosyal alan olarak Umutspor kadın futbol takımı yetersiz maddi kaynaklarla, kurumsal olumsuz tutumlarla mücadele verdi; ancak nihayetinde bir sosyal projenin ürünü olarak emaneten girdikleri kulübün dışında bırakıldı. Etnografik bir çalışmanın, bir alanın “doğal” olarak son bulmasına şahit olması ise tez boyunca kadın futbolunun dünya, Türkiye ve Umutspor temelinde göstermeye çalıştığım yapısal sorunlarının bir kanıtı olarak okunabilir.

16. Bu araştırmanın bir diğer sonucu kurama ve yönteme ilişkindir. Öncelikle son yıllarda beden eğitimi (25), boks (128), vücut geliştirme (129) ve futbolda profesyonelleşme (267) gibi farklı spor alanlarının analizinde kullanılan Bourdieu'nün alan kuramının ve kavramsal araçlarının bir kadın futbol takımı düzeyinde, alanının yapısal çözümlemesinde zengin bir temel sunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, sporda sosyal alanlarda yürütülecek çalışmalar kapsamında etnografik yöntemin, alanda derinlemesine bilginin üretilmesinde ve alanın çözümlenmesinde zengin olanaklar barındırdığını göstermiştir. Benzer şekilde alandaki deneyimlerim sonucunda ortaya çıkan fotoroman yönteminin bir veri toplama aracı olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Katılımlı fotoroman yöntemi, atölye çalışmalarıyla kadınların futboldaki yaşanmışlıklarından hareketle bilgiyi üretmelerine ve araştırma sürecinde aktif rol almalarına olanak tanımaktadır. Kadın futbolcuların araştırma ekibinin bir parçası olarak, kendi deneyimleri, istekleri ve yaklaşımları temelinde fotoroman geliştirme sürecini örmeleri bu çalışmanın feminist epistemolojik ve ontolojik kabulleri için de kritik önemdedir.

6.2. Öneriler

6.2.1. Araştırmaya Yönelik Öneriler

Öncelikle Türkiye’de kadınların oynadığı futbolun Bourdieu’nün teorisi ve tarihsel analizine tabii tutulmasının ülke temelinde bütünü görebilmek için ilk adım olduğunu düşünüyorum. Böylece sınıfsal konum ile futbola ilişkin beğenilerin haritasını çıkarabilmek olanaklı olacaktır.

Araştırma yürüttüğüm kadın takımı Türkiye’nin metropol kentlerinden birinin takımıydı; sınıfsal ve kültürel özellikleri bakımından hemen hemen benzer bir eyleyicilerden oluşuyordu. İlgili alanyazın etnisite ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin bazı kadınlar için daha dezavantajlı koşullar doğurduğunu ve futbolun anlamlandırma süreçlerini farklılaştırdığını bildirir (6). Bundan sonraki çalışmalarda Türkiye’nin farklı coğrafyalarında lisanslı futbolcu kadınlarla birlikte çalışmalar yürütülmesi, futbol, toplumsal cinsiyet ve etnisite arasındaki kesişimselliği açığa çıkartmak için önemli olabilir.

Benzer şekilde, bu çalışmaya katılan futbolcular ekonomik sermayeleri gelişmemiş ailelerin çocuklarıdır; antrenörleri milli takım gibi daha üst düzey klasmanlarda yer almayan kişilerdir. Futbolun sınıfsal yükleri göz önünde tutulduğunda, araştırma grubunun alt (ve orta) sınıftan oluşması, bu sınıfsallığın futbolla ilişkili unsurlarını karşılaştırabilmek için bir olanak barındırmamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda sosyo-ekonomik gelir düzeyi yüksek ailelerin kız çocukları ve ekonomik/kültürel sermayeleri yüksek kadınlarla yapılacak çalışmalar, futbolun sınıf habitusu tartışmalarına ve futbolcu kadınların deneyimleriyle ilgili bulgulara katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın alanını organik olarak erkek kulübüne bağlı bir kadın futbol takımı oluşturdu. Alanın bir erkek kulübüyle girdiği ilişki, çalışmada elde edilen bulguların da zeminiydi. Yönetimsel yapısı erkek kulüplerinden bağımsız kadın takımlarında yürütülecek çalışmalar, yapı ve eyleyici arasındaki ilişkinin farklı yönlerini ortaya koyacaktır. Benzer şekilde, alanda milli sporcu azlığını göz önünde tuttuğumda, alanda değerli fiziksel sermayenin alan mücadelesindeki yerine ve diğer sermayelere dönüşümüne ilişkin tartışmaların derinleşmesini kitlediğini düşünüyorum. Milli sporcular, takım içi rekabeti

güçlendiren, alan içindeki futbol performansını etkileyen ve forma mücadelesini canlı tutan donanımda futbolculardır. Bu nedenle bundan sonraki araştırmalarda fiziksel sermayesi yüksek kadın futbolcuların (örneğin, A milli takımı) futbola ilişkin deneyimlerinin açığa çıkartılmasının, futbol ve beden çalışmalarına önemli katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma nitel araştırma yönteminin bir alanda zengin ve derinlemesine bilginin üretilmesinin olanaklarını gösterdi. Ancak bu noktada, etnografik bir çalışmanın ne derece “hakkını” verdiğimi tartışabilirsem, bundan sonra yürütülecek alan çalışmaları için öneriler geliştirebilirim. Öncelikle bu alana araştırmacı olarak girerken bir dirençle karşılaşmadım; kadın olmam ve mesleğim alana girişimi kolaylaştırdı. Öte yandan kulübün halihazırda bir bileşeni olmamak, alandaki ilişkilerimi ve veri kaynaklarına ulaşım biçimlerini etkiledi. Nitel araştırma kapsamında yürütülecek alan çalışmaların, o alanın aynı zamanda eyleyicisi olan araştırmacılar (beden eğitimi öğretmeni, antrenör ya da futbolcu) tarafından yürütülmesi bilgiyi birlikte üretmek ve derinlemesine bilgiye erişmek için önemli. Bununla ilintili olduğunu düşündüğüm diğer bir nokta Ankara’da mesleğini sürdüren bir araştırmacı olarak alanda yer alma zamanlarımın kısıtlı olmasıdır. Çalıştığım kurumun öncelikleriyle alan çalışmasının yükümlülükleri arasında kimi zaman çatışma yaşadım; bu da alandaki eyleyicilerle daha derinlemesine ilişkiler geliştirmemi ve gündelik hayatlarına vakıf olmamı engelleyen bir unsura dönüşmüş olabilir. Bu nedenle yöntemsel olarak sonraki araştırmalara önerebileceğim, özellikle futbol gibi takım sporlarında “içerden” bir eyleyicinin zaman sınırı da olmadan araştırmayı yönetebilmesinin koşullarını yaratmasıdır.

Ayrıca, bu çalışma kapsamında TFF ve Umutspor yöneticileriyle (informel görüşmeler haricinde) bireysel görüşme gerçekleştirmedim. Bu tezin alanın sahibi olarak düşündüğüm kadınların, ebeveynlerinin ve antrenörlerin seslerinden kurulmasını istemiştim. Ancak çalışma sırasında takımın küçültülme sürecinde yöneticilere ulaşmak istesem de başarılı olamadım (yoğun programları, yaz ayları süreci olması nedeniyle). Bundan sonraki çalışmalara kurum yöneticilerinin de deneyimleri ve görüşleri dahil edilerek, kurumun yaklaşımının öğrenilmesi yoluyla alan çözümlemesinin daha geniş bir aralıkta

yapılması olanaklı hale getirilebilir.

Bu vurgular dışında sayısız sorular, hala yanıtlanmayı beklemektedir. Ülke genelinde futbolcuların sınıfsal konumları ile futbol beğenilerinin oluşumu arasındaki ilişki hangi parametrelerden beslenmektedir? Bu çalışmada açığa çıktığı gibi, futbolcu kadınların tek ebeveynli ailelerin çocukları olmaları ile futbola katılımları arasında nasıl bir bağıntı vardır? Kadınların diğer futbol takımlarında ve hatta diğer spor dallarında kadınlığa ve erkekliğe ilişkin yatkınlıkları hangi toplumsal kaynaklardan beslenmektedir? Kadınların futbolla psikolojik, sosyolojik ve fiziksel olarak güçlenmesini sağlayan özellikler sınıfa, yaşa ve oynanan takıma göre değişmekte midir? Homofobi neden spor kurumunda baskın bir rejimdir? Lezbiyen kadın futbolcuların cinsel yönelimlerini açıktan yaşayabilecekleri bir spor kültürü mümkün müdür? Bu sorunun yanıtlanması için öncelikle spor alanında homofobinin nasıl üretildiğini ortaya koymak önem taşımaktadır. Beraberinde post-yapısalcı feminizmin ve queer kuramın desteğiyle, sporda ikili kategorilerin üretiminin kimlere yaradığı ve neden yıkılmadığı da yanıtlanabilir.

6.2.2. Uygulamaya Yönelik Öneriler: Ne yapmalı?

Kırmasınlar ya bu çocukları, kırmasınlar bu çocukların içerisindeki spor hevesini, spor hevesini kırmasınlar bizim istediğimiz bu yani. (Nazım, Selma'nın babası)

“Ne yapmalı” sorusu, “Alandaki eyleyiciler ne istiyor?” sorusuyla aynı mahiyette okunabilir. Kadınlara, ailelerine ve teknik ekibe hem kulüp temelinde hem de Türkiye’deki kadın futboluna ilişkin nelerin değişmesini istediklerini sordum. Bu soru dışında, alanda deneyimlediklerini yani “bizde öyle değil” olarak tarif ettikleri yapısal problemleri anlatırken, olması gerektiğini düşündüklerini (isteklerini), görüşmenin farklı evrelerinde dile getirdiler. “Ne Yapmalı?” sorusunun ilk yanıtı, alanın eyleyicilerinin kimlerden ne bekledikleri ile ilişkili bir şekilde, alandaki deneyimlerinden yola çıkarak önerilerini, isteklerini, beklentilerini içeriyor. İkinci olarak ise alan çalışması yürüten bir araştırmacı olarak kurguladığım önerileri kapsıyor.

6.2.2.1. Eyleyicilerin “Ne yapmalı?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

1. Kadınların da eşit şartlarda futbol oynayabilmesi için

Yeliz (futbolcu): Önce zihinlerini değiştirmelerini isterim. Sadece bizim erkek takımlarımız var da, bayan takımları da süs olsun gibisinden değil... Onlardan tek ricam olur, erkeklere yapılmış olan muameleyi biz bayanlara da görmek isteriz. Çünkü biz de kazanıyoruz, biz de mücadele ediyoruz ve biz de ter döküyoruz orda.

Senem (anne): Önce beyinler değişmeli. Yani bayanları da aynı beyinle görmek lazım erkekleri de... Türkiye’de ileriye gidemiyoruz. Bayan futbolumuz her şeyimiz geri adım atıyor. Örümcek olunmamalı. Destek yok kızlara. Bayan olduğumuz için bayan olduğumuzdan dolayı yok... Destek yok, sevgi yok, aşılama yok. Bakıyorsun 15-20 kız bir yerde oynuyor, ikinci sene kimse yok o takım dağılmış, gitmiş, bitmiş. Destek olmalılar.

Mehmet (baba): Bir kız ben bu işi yapacağım dedikten sonra hiç kimse önünde engel olamaz, mümkün değildir bu. Tabii ki burada çocuğa sahip çıkılması önemli. Ama bizim Türkiye’de bu yok hocam... Yöneticiler de sahip çıkacak, hocası da çıkacak, ailesi de destek verecek, en büyük destek aileden olacak. Önce federasyon el atacak yani, bunları sorup soruşturacak. Bu çocuklara para veriyorlar ama, gerçekten mi, bakacak. Bu çocukların içerisinde yol parası olmayan kızlar var. Antrenörler çocuklara sahip çıksınlar. Sonuçta biz onların yanlarında değiliz, olamıyoruz, onlar da bir babadır, onlar da bir anadır. Yani kızlarımızla ilgilensinler. Federasyon ilgilensin futbol takımıyla, en azından bir maçlarını verebilir TRT’te, ne yani bu kadar zor bir şey değil. Her şeye yatırım var, buna da yatırım yapsınlar, versinler, en azından bir maçlarını izleriz.

Arif (baba): Futbolda herkesin eşit olması lazım. Bayanlar da bir erkekler de bir. Eğer erkekler oynayabiliyorsa bayanlar niye oynayamasın? Yani önemli olan ailelerin buna destek vermesi gerek... Eğer o kız o futbola yatkınsa bırak oynasın engellemeyeceksin onu.

Hatice (anne): Ben bir şey diyeyim mi? Türk milletinde gerilik var. Hani bayanlar geride erkekler önde. Kadın erkek ayrımı yok mu? Var. Bizim iş yerinde de öyle... Kadınlar arkada, mesela basit işler kadınlara en iyi işler erkeklere gibi. Aynı. Destek yok bayan futboluna bu yüzden.

Aslı (futbolcu): İnsanların düşünceleri değişirse değişir çünkü başka şekilde olmaz. Federasyon şampiyonluktaki miktarı arttırsa, büyük kulüpler de belki devreye girecek... Yani erkek futbolculara nasıl bakılıyorsa bizde de öyle olmak isterdim. Onların ne ayrılacağı var ki, onlar yukardaysa biz aşağıdayız. Neden aşağıda kalıyoruz? Yerel gazetede bile onlara tam sayfa çıkarken biz küçücük kutu gibi yerde çıkıyoruz. Hani okunması zor yerde. Biraz göze alıştıracaksın ki toplum da buna alışsın, bilinçlerine yerleşsin hani kızlar da top oynuyor, aa bu başarıyı elde etmişler gibi yazdığın zaman belki maçını merak edip gelirler.

Asiye (futbolcu): Kesinlikle artık şu değerleri eşitlemeleri şart, kesinlikle bayanlara ilgi amaçlı yaz okulları açabilirler. Bayanları hakem yapabilirler. Süper ligde hakem yapabilirler. Sonra bayanlar teknik direktör olabilir. Galatasaray'ın teknik direktörünün bayan olduğunu düşünsenize! Ne kadar güzel olur gerçekten çok isterim. Taraftarlar artmalı ya da kızların futbola yönelmesi için aileleri bilinçlendirsinler. Miktarı artsınlar, yatırım yapsınlar bayan futboluna, her kulübe yatırım yapsın, onlar da bize saha ayarlasın. Bizde de transfer olayları olsun. Değerlerin eşitlenmesini, kulüplerin açılmasını, şart zorunlu konulsun her kulübün olsun, alt yapısı olsun istiyorum. Bayanlar sürekli maça çıksın istiyorum. Mesela Umutspor'un bayan futbol takımı yine Umutspor'un stadyumunda yapsın. Bir kere profesyonel olmam lazım, bu benim başlıca bir güvencem yani böyle bir şey olması lazım şart çünkü biz olabildiğimizce en iyi yerdeyiz. Bizim hak ettiğimiz profesyonel lig. Bir de, takım daha fazla takım olmalı çok fazla seçenek yok.

Yelda (futbolcu): Özellikle bakış açıları değişsin artık, bir şey olmaz falan gibi düşünceler bitsin. Bize önem vermeleri gerekiyor ki, artık onların bize yansıtması lazım ki biz de isteyerek bir şeyler yapmalıyız. Yukardan gelen öneme bağlı bu iş. Bizi önemseseler, bizden iyi şeyler bekleseler, bizim en azından paralarımız düzenli yatsa...

2. Kadınların oynadığı futbolun tanınırlığı ve bilinirliği için

Selma (futbolcu): Bence 1. Lig maçları TV'de yayımlanmalı, bilginin artması için. Diyorlar mesela bir kız ne kadar iyi oynayabilir ki oradan alıp dan dun topa vurur diyorlar ya ama mesela izletseler herkese böyle görseler kızların nasıl erkekler gibi oynadığını bence o zaman ilgi duyarlar.

Aslı (futbolcu): Mesela erkek takımı çıkarken pankartla çıksın, bayan takımına destek olarak. O kadar şeye destek oluyorsun, bize de ol değil mi? Bu da bir tanıtımdır. Ulusal kanallara çıkıyorsun, sen desteklersen herkes destekler.

Meltem (futbolcu): [Erkek] A takımdakilerle kızlarla bir maç yapsa, her yere haber verilse. İnsanlar görür, tanımayan kalmaz o zaman bütün gazeteciler, televizyonlar herkes görür. A takımla karışık maç yaptırılsa bence çok güzel olur. Veya bizim bir maçımız stadyuma verilse ve seyirciler girebilse. Bir duyulsa, asıyorlar ya böyle marketlerin alışveriş merkezlerinin oraya mesela bizi koysalar maçın saatini falan, iyi olur.

Devrim (futbolcu): TFF destekleyecek, seyirci gelecek, ailemizden başka kimse gelmiyor. Mesela erkek takımının maçı var diyelim akşam 7'de, ondan önceki maç mesela bizim olsa, erken gelenler mesela izler. Dikkat çekilir, öyle güzel bir atmosfer yapılabilir. Reklam yapılmıyor bayan futboluna, böylece tanıtım olur.

Zeynep (futbolcu): Daha bir gündeme yansır, televizyona daha çok çıkarsa, erkek futbol maçlarını her yerde görebiliyoruz, dergide, gazetede elimizi attığımız her yerde, sağında solunda her yerde, televizyonda olsun internet olsun her yerde. Ama bir bayan futbolunu bulmak o kadar zor ki.

Özlem (futbolcu): Fatih Terim gibi ya da önemli kişilerin bu işe el atmaları gerekiyor.

Asiye (futbolcu): Reklam çok önemli kesinlikle şart. Bayan futbol dergisini yap, reklamını yap, bir şekilde kazandır, o kızları kazandır yani. Daha fazla kızı kat futbola, daha fazla takım kur.

Behice (futbolcu): Reklam önce reklam olmalı. Yani önce altyapıdakiler değer görsün ki, futbolcular iyi yetişsin, kendi futbol anlamında iyi gelişsin ki, reklamı da yapıldığı sürece bence üst düzeylere gelebilir... Medyadaki reklamlarla da olmuyor sonuçta, bir federasyonun erkek takımına gösterdiği şeyle, bayan takımına gösterdiği reklam aynı olmalı, eşit olmalı.

3. Emegın karşılığını almak ve adalet duygusu için

Zeynep (futbolcu): Sen bir emek harcıyorsun ve bunun karşılığını almak istiyorsun. Ben alnımın teriyle emek harcıyorsam o parayı almak isterim her zaman.. Daha fazla ilgi gösterilmeli. Daha çok desteklenmeli, teşvik edilmeli bayanlar.

Erkekler de teşvik etmeye gerek kalmadan zaten oluyor. İlgi odakları onlar zaten, daha ne kadar teşvik edecekler ki?

Behice (futbolcu): Bize alt yapı tesisini verebilirlerdi. Hani erkeklerin içinde ne işleri var, işte konsantrasyonları bozuluyor erkeklerin diyorlarsa, tesisi bize verebilirlerdi. Biz orda kendi aramızda kampımızı yapabilirdik, yine kendi aramızda kalabilirdik. Bunu çok kez de söyledik de zaten. Biz zaten halı sahada idman yapıyorduk. Duş alamıyoruz hiçbir şey yapamıyoruz erkekler var diyorlar ama yazın terliyoruz yoruluyoruz, sonuçta hepimizin evi nerede, uzak yani, bir saat otobüs bekleyen var.

Gülsüm (anne): Çocuklara prim verseler mesela, ben anlamam ama daha hevesli çalışır. Daha bir azimle çalışır, en azından sonuçta terinin karşılığını almak var yani, ben öyle düşünüyorum... ama vermiyorlar... Bu sizin paranız, şu sizin maaşınız, devamlılık istiyorum ben. Ben bir anne olarak istiyorum. Benim çocuğum ter döküyorsa bir ücreti olsun, maaşı olsun, ona göre ben rahat edeyim, hani buna biz de çaba gösterelim, ne olacaksa.

Serpil (futbolcu): Çok erkek futbolunu düşünüyorlar, kız futboluna önem vermiyorlar. Kız futbolunun da bir sponsoru olsun hocam. Transfer yapsınlar A takımlar gibi, erkek takımları gibi. Tesisleri olsun en azından. Maç günü gelmesinler. En azından bize de katkı sağlayabilirler diye düşünüyorum.

Yeliz (futbolcu): Ücret bakımından bizim hocalarımızı zor durumda bırakıyorlar, çünkü benim hocam, benim şahit olduğum, kendi cebinden kendi rızkını bize verdiğini bilirim. Bu yüzden bizim hocalarımıza destek olmaları gerekiyor. Artık bir bayan takımlarının olduğunu unutmamaları gerekiyor. Ben bunu istiyorum, bize de destek olsunlar.

Gülşen (anne): Destek çıkmalı. Destek çıksa onlar daha isteyerek oynar çünkü şimdi tamam çaba gösteriyorlar ama kendileri maçı sevdikleri için. Ama maddi destek olmuş olsa bu çocuklara, ya da arkalarında, kulüp yanlarında olduğunu hissettirse bu çocuklar daha iyi oynayabilir diye düşünüyorum. Şimdi istedikleri, sevdikleri için gidiyorlar ama yaşları ilerledikçe masrafları karşılanmayacak, daha zor olacak gibi geliyor o zaman, çünkü belli bir maaş vermiş olsalar, o zaman daha farklı olabilir.

Asiye (futbolcu): Bir kere başta ücret almıyoruz hiçbir şekilde bu işi meslek olarak yapamıyoruz o çok kötü. Hani bu bizim daha fazla ilerlememizi sağlardı, gelir daha fazla olsaydı bu işi meslek haline dönüştürmüş olsalardı. Ben o yüzden hep keşke erkek olsaydım derim, küçüklükten beri hep özenmişimdir bir erkek olarak oynayan futbolculara. Bayan olarak değil de, erkek olup kendimi çok çok daha iyi yerlere taşıyabilirdim... Ama bunu bayan takımında yapamam. Gidemem daha yüksek yer yok ki, nereye gidebilirim? Zaten 1. Ligde oynuyorum 10 tane takım var.

Nihal (anne): Maaşı oynayana güzel olurdu ama bir de oynayıp da maaşı bağlanmazsa o bütün hayatı ona kötü olur yani. Ben yıllarca futbol oynadım ama bir şeyini göremedim der çocuk. Bu bence hiç hoş bir şey değil oynasa emeğini alması gerekir yani, ne olursa olsun. Ama bir de emeğini alamazsa bence hiç oynamaması daha iyi.

4. Kadın liglerinde niteliğin artırılması için

Feride (antrenör): Komple zihniyetin değişmesi gerekir. Sıfırdan başlarsak bir 10 yıl erkeklerle farklı tutulması gerekiyor, teşvik amaçlı. Nasıl? Farklı bir statü yayınlanması gerekiyor bir kere. Bize ayrımcılık yapıyorlar sözde, hem aynı statüyü kullanıyoruz ama erkeklerdeki kadar imkanlar yok ki. Ne kişi sayısında var, ne imkanlarda var. Mesela lisans paraları aynı eş değerde olmamalı. İşte biz bir yerden bir yere topçu alıyoruz, zaten maddi imkansızlıklar var. Sen 150 lira kadar bir lisans bedeli ödüyorsun, bunu ayrıştıracaksın bir kere. Bayan antrenörleri geliştirmek istiyorsun, ama erkek antrenörden de B lisansı için 5000 lira para alıyorsun, bayan antrenörden de. Bayan antrenörün de bir tık öteye gideceği çok çok çok meçhul. Bir kere bunu değiştirmen gerekiyor. Bayanlara bunu bedava yapman gerekiyor. Teşvik etmen gerekiyor ya da çok cüzi bir miktarda para alman gerekiyor gibi gibi gibi ayrı maddeler olmalı. Bizim canımızı yakanların en büyüğü işte lisanslar var, bu ücretler konusu çok canımızı sıkıyor, bunları ayrıştırmalı.

Kemal (antrenör): Gençler, yıldızlar ligi var ama göstermelik var. Yani üç tane maçta bir grup çıkarıyorsun beş gün. Yapıldı mı yapıldı, bu olmaması lazım. Öncelikle A takımlarından ziyade genç başlığında yıldız başlığında daha çok önem vermeleri lazım. Daha çok maç yaptırmaları lazım. Çünkü buradan gelecek olan sporcular sizin milli takımlarınızı oluşturacak. Aşağıdan gelebilmesi için

altyapılarının olması lazım, ancak bu büyük takımların altyapı imkanları olduğu için onlara destek verilmesi lazım... Niye onlara gerekli baskı yapılmadı, kurulmadı? Bütün takımların altyapısının olmasını istiyorlarsa liglere değil de genç maçlarına, yıldız maçlarına daha çok ağırlık verecekleri projeler olması lazım. Bölgesel yap, gençlerin daha çok maç yapabileceği bir bölgesel lig kur. Yukarda yine şampiyonluk için 1. Lig takımı yap.

Tahir (antrenör): Alt yapı yok. Benim üzüldüğüm noktalardan biri şu, kenarda 2000'li oyuncusu var, kenarda 99'lu oyuncusu var. Bu çocuğa şans vermediğin sürece bu lig gelişmez. Hiçbir takımın alt yapısı yok.

Devrim (futbolcu): Abla biz antrenman yapmıyorduk, maçtan maça gidiyorduk. Bacaklar felç! Sadece maçtan maça gidince de insan gerçekten keyif almıyor. Çünkü sen gereken antrenmanları yapmıyorsun, taktik çalışmıyorsun. Takımın sürekli bir arada olması lazım... Frikik çalışması için böyle adamlar, engeller var ya, hiçbir zaman biz onlarla çalışmadık. Bir çok kondisyona girmedik. Bize olan ilginin değişmesini isterdim. Küçüklükten beri sağlam disiplinli temeli almış, öyle yetişmek isterdim. On sene sonra neredeyim onu görebilmek isterdim. On sene sonra neredeyim deyince "inşallah beden eğitimi öğretmenliği" diyorum. Türkiye'de bir şeyimiz yok, keşke başka bir yerde doğsaydım.

Yelda (futbolcu): İmkanlarımız yok, fitness yok, belki büyük takımlarda bu vardır, maddi açıdan da iyiler manevi açıdan da destek veriyorlar büyük takımlara. Bize böyle bir olanak sağlamadıkları için sadece sahadaki antrenmanlarımızla yetinebiliyoruz, bir fitnessa giremiyoruz ayrıca. Bu işlerin yürümesi için sponsor lazım çünkü öbür türlü maddi açıdan olanak sağlayamayız yani. Transfer de yapabilirsin o zaman.

Meltem (futbolcu): Bence bu yapılan maçlar az. Yani ayrı özel turnuvalar olabilir, şehirler arası erkeklerde bir sürü lig var değil mi? Kızlarda 1. lig, 2. lig, 3. lig var. Bence bunlar arttırılmalı. Bu kadar arada, boşlukta, böyle turnuvalar faaliyetler düzenlense daha güzel olur. Daha fazla maç olsun.

Eylem (teknik ekip): Bizim 7 ay 6 ay boş kalıyor bu çocuklar. Liglerimiz uzatılsın, takım sayımız çoğalsın, olsun 18-20 bayan takımı, bir sürü maç oynasın bu çocuklar. Ziraat Türkiye Kupası Bayan olsun, kupalar olsun, bunlar oynasın homojen olsun, herkesin iyi topçuları olsun, alt yapıları olsun. Yurt dışında maça girmek için

25 Euro veriyor bir tanesi, bir tanesi 1 lirayı veremiyor anladın Pınarcım? Çok şeyin fazla şeyin değişmesi gerekiyor anladın mı?

6.2.2.2. Araştırmacı Olarak “Ne Yapmalı?” Sorusuna Verdiğim Yanıtlar

Her şeyden önce Türkiye'nin Dünya Ekonomik Forumu'nun 2016 Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporunda 144 ülke arasında 130'uncu olmasının, bugün kadınların futbolunu tartışırken ve bu alana öneriler geliştirirken referans alınması gerektiğini düşünüyorum. Bir ülkenin ekonomik, eğitim, siyasi kaynaklarına katılımda, erişimde ve bu alanlardaki temsilde gözlemlenen cinsiyet eşitsizliği, kendisini spor kurumlarındaki antrenör, oyuncu, hakem ya da yönetici gibi konumlarda da gösteriyor⁹⁸. Hepsi birbirinin nedeni ve aynı zamanda sonucu. Böylesi bir konjonktürde uygulamaya yönelik geliştirilebilecek her bir öneri, ülkede kadınların ve kız çocuklarının eşit ve özgür yaşamalarına olanak sağlayacak unsurlar barındırmalı. Spor alanında kadınların ve kız çocukların fırsatlara ve olanaklara eşit ve güvenilir erişebilecekleri bir toplumsal düzenin tahayyülünü kurmak için de umut gerekiyor (“Umutspor” mahlasının anlamı belki de buradadır). Umutspor'un futbolcuları sevdiği oyunu lisanslı oynamak istediler. Aslında temel mesele bireylerin sevdiği bir oyunu oynayabilmelerinin cinsiyet ayrımcılığının öğeleriyle sarmalanmış olması. Önerilerin de bu cinsiyet ayrımcılığının son bulması üzerinden belirlenmesi gerektiğine inanıyorum. Kanımca bunun ilk aşaması da sokaklarda ve kamusal alanda can güvenliği(miz)in sağlanması.

KASFAD Raporunda⁹⁹ kadınlar ve kız çocukları için spor ve fiziksel aktivite programlarının geliştirilip yaygınlaştırılmasının bir kamu görevi olarak hükümetlerin, okulların, spor kuruluşlarının önemli sorumluluklarından biri olduğunu belirtmiştik. TFF geliştirdiği projelerle daha fazla kız çocuğunun futbolla buluşmasını son on yılda sağlayan adımlar attı. Ancak, yeterli değil. Halbuki bu güzel oyunla sırf cinsiyetlerinden dolayı tanışmayan, okulda takım olmadığı için

⁹⁸ “Spor kurumlarında toplum cinsiyet eşitliği raporu” (KASFAD). 2016. [Erişim Tarihi 23.01.2017]. <http://www.kasfad.org/category/raporlar>

⁹⁹ “Kadınların spor ve fiziksel aktiviteye katılımı” (KASFAD). 2012. <http://www.kasfad.org/category/raporlar>

lisanslı futbolcu konumuna gelemeyen, fırsat verildiğinde ise sporcu olacak kız çocukları var.

Türkiye’de futbolun iki ayrı türde yapılandırılmasını öneriyorum: Birincisi rekreatif futbol, ikincisi Lig düzeyinde, yurt dışındaki yaygın kullanımıyla elit düzeyde futbol. Türkiye’de okul takımları ya da futbol köyleri gibi projeler “milli olma” ya da “lisanslı futbolcu olma” üzerinden yapılandırılıyor. Spor bilimleri alanında çokça tartışıldığı gibi spor, başarı ve yarışmacılıkla eşleştiriliyor. Öte yandan futbol, tüm çelişkileriyle, eşitsizlik ve ayrımcılık üzerine kurulu toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişebilmesine olanak tanıyan bir spor dalı. Yani daha eşitlikçi bir spor kültürünün oluşumunda yardımcı olabilecek özellikler barındırıyor. Bu özelliklerin açığa çıkartılması ve olası spor politikalarına ışık tutması, kız çocuklarının ve kadınların sporla kurduğu ilişkiyi daha ileriye taşıyabilmek için önemli gözüküyor. Peki ne yapılabilir?

Rekreatif futbolun gelişimi için:

1. Futbolda (sporda) her türlü ayrımcılığın önlenmesine ilişkin ülkenin tüm toplumsal alanlarını kapsayacak (sokaklar, spor bilimleri fakülteleri, medya vb.) politikalar üretilmelidir.

2. Kız çocukları küçük yaşlardan itibaren eğer futbola yönelik beğenileri varsa, oynayabileceklerini ve cinsiyetlerinden kaynaklı bir engelle karşılaşmayacaklarını bilmeleri için ülkenin ayrımcı politikalarından arınmış bir spor kültürüne ihtiyacı vardır. Bu nedenle kız çocuklarının ve kadınların futbol oynamalarına engel olan her türlü ayrımcılık son bulmalıdır.

3. TFF ve MEB işbirliğiyle “Herkes için futbol” projeleri yaygınlaştırılmalıdır.

4. Kurumlarda, sahalarda ve medyada futbolun erkekleri betimlemesine ilişkin dil kullanımı son bulmalıdır.

5. Her okulda (ilkokuldan liseye kadar) kız futbol takımları kurulmalıdır.

6. Okullarda (ilkokuldan liseye kadar) oğlan ve kız çocukları aynı takımlarda futbol oynayabilmelidir.

7. Beden eğitimi derslerinin futbol ünitelerinde kız çocuklarının daha aktif katılımları teşvik edilmeli ve dersler toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı yapılandırılmalıdır.

8. Futbol kulüplerinin alt yapı programları kız çocuklarını (5-6 yaşından itibaren) dahil etmelidir.

9. Okul takımlarında ve kulüplerde Çocuk Koruma Programının¹⁰⁰ ilkeleri uygulanmalı ve böylece kız çocuklarının spora devam etmelerinin önünde engele dönüşen faktörlerin (her türlü istismar gibi) elimine edilmesi için uygun spor ortamları yaratılmalıdır.

10. Küçük çocuklar için rol modeller çok önemlidir. Medya, okul ya da kulüpler aracılığıyla futbolun farklı kademelerindeki antrenör, doktor, fizyoterapist, uzman, hakem, spor spikeri, spor yazarı, taraftar ya da futbolcu kadınlar rol model olarak daha fazla görünür olmalıdır.

Lig düzeyinde futbolun gelişimi için:

1. Hiçbir kadın cinsiyetinden dolayı ayrımcılığa, tacize ve olumsuz bir uygulamaya maruz kalmamalıdır.

2. TFF nezdinde futbol kadınlar için sosyal proje olmaktan çıkarılmalıdır.

3. TFF'nin karar verme pozisyonlarında Kadın Ligleri dolaysız yoldan temsil edilebilmelidir. Bunun için kurullarda kadın yöneticiler yer alabilir ya da Kadın Ligleri TFF içinde özerk bir alana dönüşebilir.

4. Antrenör kadın sayısı arttırılmalıdır. Kadın antrenörlerin sadece kadın takımlarında “yardımcı” pozisyonda kalmalarının önüne geçilmelidir. Alt yapıdan Süper Lige kadar kadınların antrenörlük mesleğini icra etmelerinin üstündeki cam tavan kırılabilir.

5. Benzer şekilde çoğunlukla Kadın Liglerinde görevlendirilen kadın hakemler, her klasmandan erkek liglerinde görev alabilmelidir.

6. Futbol sahalarında ve tribünlerde cinsiyetçi küfür ve tezahüratların, kadını ve LGBT bireyleri aşağılayıcı söylemlerin üretilmemesi yönünde farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

7. TFF Kadın ligleri bütçesi arttırılmalıdır.

8. Futbolcuların (ve antrenörlerin) ücretleri iyileştirilmelidir. 1. ve 2. Lig düzeyinde maaş verilmeden futbolcu oynatılması yasaklanmalıdır. Futbolcular

¹⁰⁰ “Okul ve Çocuk Futbolu” (TFF). <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=883>

ücretlerini almadıkları durumlarda, haklarını aramak için başvuracakları bir kurum tarif edilmelidir.

9. Lig derecesine giren takımlara verilen primler iyileştirilmeli, takımın tüm bileşenlerinin primden eşit derecede yararlanmaları sağlanmalıdır. Özellikle 1. Lig şampiyonunun UEFA Şampiyonlar Ligi organizasyonuna katılacağı göz önünde tutulduğunda, bu iyileştirme zaruridir.

10. Liglerin statüleri yeniden düzenlenerek, kulüp kurma, lisans çıkarma, transferler gibi yapısal işlemler güvence ve kontrol altına alınmalıdır.

11. Futbolcuların transfer süreçleri daha sistematik ve futbolcuyu mağdur etmeyecek bir düzeyde yapılmalı ve futbolcu hakları koruma altına alınmalıdır.

12. Lig sezonu uzatılmalı ve ligdeki takım sayısı arttırılmalıdır. Böylece futbolcuların futbol beceri gelişimi süreklileşmiş olarak beslenirken, ligin futbol kalitesinin arttırılması da sağlanacaktır.

13. Üst klasman ligin futbol kalitesinin arttırılması için kulüplerin asgari ihtiyaçları karşılaması sağlanmalıdır. Antrenmanların ve kampların organizasyonu için gerekli şartların her kulüp tarafından karşılanması gerekmektedir. Kulüplerin antrenman malzemeleri, sahaları ve tesisler iyileştirilmelidir. Bu şartları karşılamayan, sporcusuna bu olanakları sunmayan, takımların kulüpleşmesi engellenmelidir.

14. Kulüplerin kolay açılıp kapanması ve yönetici inisiyatifine göre takımın geleceğinin belirlenmesi durumuna son vermek için TFF önlem almalıdır.

15. TFF statüsüne göre 1. Ligde yer alan kulüplerin Yıldız ve Genç Kız Takımlarını kurması zorunludur. Ancak bu takımlar, bir alt yapı olarak çalışmamakta ve gelişimleri için yeterli olanaklar sunulmamaktadır (Örneğin müsabakalar yaz aylarında iki-üç haftalık periyod içinde yapılmaktadır). Bölgesel düzeyde küçük yaştan itibaren kız çocuklarının daha fazla futbol becerisi kazandığı, uzun erimli ve gelişimlerini destekleyen programlar oluşturulmalıdır.

16. Fikstürler sezon başlamadan çok önce çekilmeli, TFF Kadın Ligleri web sitesinde zamanında yayımlanmalıdır. Web sitesinde Liglere ilişkin bilgiler zamanında güncellenmelidir.

17. Kadınların müsabakaları yerel, ulusal ve uluslararası alanlarda arttırılmalıdır.

18. Uluslararası müsabakalar için hazırlıklar iyileştirilmelidir.

19. Türkiye’de üst düzey futbol organizasyonları düzenlenmeli, Türkiye’den takımların katılması sağlanmalı ve çevre bölgenin sporcularının bu organizasyonlara ücretsiz erişimi planlanmalıdır.

20. Kadınların oynadığı futbolun tanınırlığını ve bilinirliğini arttırmak için medya olanakları kullanılmalı ve liglerin taraftar kitlesinin oluşumu için yerel ve ulusal düzeyde tanıtım çalışmaları yapılmalıdır.

21. (İhtiyaç duyulan takımlara) Sporcu beslenmesi, sakatlık, doping, cinsellik ve sağlıklı yaşam gibi konularda bilgi edinmeleri ve istismara karşı farkındalık kazanmaları için her yaşta futbolcuya; yine istismara karşı farkındalık başta olmak üzere toplumsal cinsiyete duyarlı bir spor ikliminin yaratılması ve antrenör-sporcu ilişkisinin kurulması için antrenörlere TFF’nin/Spor Bilimleri Fakültelerinin uzman ekipleri tarafından eğitim verilmelidir.

22. Kadın sporcuların, sportif performansları yerine kadın(sı) kimliklerin vurgulanması yoluyla “geleceğin anneleri” gibi tanımlamaların kullanılması ve sporculuklarının “önemsizleştirilmesi” sonlandırılmalıdır.

23. Futbol güzel bir oyundur. İsteyen herkes bu güzel oyunu oynayabilmelidir; izlemekten keyif alanlar ise “ara kartlara” gerek kalmadan tribünlerde; “aracı kutulara” gerek kalmadan televizyondan izleyebilmelidir. Çünkü futbol herkes içindir.

KAYNAKLAR

1. Horak R, Reiter W. Önsöz. Horak R, Reiter W, Bora T, Editörler. Futbol ve kültürü takımlar, taraftarlar, endüstri, efsaneler. Ankara: İletişim Yayınları; 2014. 19-24.
2. Pfister G, Gems G. Gender. Cashmore E, Dixon K, Editörler. Studying football. London: Routledge; 2016.
3. Messner MA. Barbie girls versus sea monsters: Children constructing gender. *Gender & Society*. 2000;14(6):765-84.
4. Hargreaves J. Sporting females: Critical issues in the history and sociology of women's sports. New York: Routledge; 1994.
5. Cox B, Thompson S. Multiple bodies: Sportswomen, soccer and sexuality. *International Review for the Sociology of Sport*. 2000;35(1):5-20.
6. Scraton S, Caudwell J, Holland S. "Bend it like patel", centring 'race', ethnicity and gender in feminist analysis of women's football in England. *International Review for the Sociology of Sport*. 2005;40(1):71-88.
7. Wahl A. Ayaktopu futbolun öyküsü. (çev. İ. Cem). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2005.
8. Pfister G. The challenges of women's football in east and west Germany: A comparative study. *Soccer & Society*. 2003;4(2-3):128-48.
9. Jinxia D, Mangan J. Ascending then descending? Women's soccer in modern China. *Soccer & Society*. 2002;3(2):1-18.
10. Caudwell J. Women's football in the United Kingdom: Theorizing gender and unpacking the butch lesbian image. *Journal of Sport and Social Issues*. 1999;23(4):390-402.
11. Caudwell J. Gender, feminism and football studies. *Soccer & Society*. 2011;12(3):330-44.
12. Harris J. The image problem in women's football. *Journal of Sport & Social Issues*. 2005;29(2):184-97.
13. Hill JL. Challenging "a man's game": Women's interruption of the habitus in football. BERA Annual Meeting; Manchester, UK;2009.
14. Kjær JB, Agergaard S. Understanding women's professional soccer: the case of Denmark and Sweden. *Soccer & Society*. 2013;14(6):816-33.
15. Engh MH. Tackling femininity: The heterosexual paradigm and women's soccer in South Africa. *The International Journal of the History of Sport*. 2011;28(1):137-52.
16. Fozooni B. Iranian women and football. *Cultural Studies*. 2008;22(1):114-33.
17. Caudwell J. Reviewing UK football cultures: continuing with gender analyses. *Soccer & Society*. 2011;12(3):323-9.

18. Williams J. *A game for rough girls?: A history of women's football in Britain*. London: Routledge; 2003.
19. Öztürk P. Sporda toplumsal cinsiyet çalışmalarının tarihsel seyri. Koca C, Editör. *Sporun toplumsal cinsiyet halleri*. Ankara: Spor Yayınevi; 2016. 38-57.
20. Giulianotti R. *A sociology of the global game*. Cambridge: Polity Press; 1999.
21. Hughson J. Introduction. Hughson J, Moore K, Spaaij R, Maguire J, Editörler. *Routledge handbook of football studies*. Oxon: Routledge; 2017. 7-15.
22. Segrave JO. Challenging the gender binary: the fictive and real world of quidditch. *Sport in Society*. 2016;19(8-9):1299-315.
23. Mayeza E. 'Charmer boys' and 'cream girls': how primary school children construct themselves as heterosexual subjects through football. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*. 2016:1-14.
24. Paechter C. Tomboys and girly-girls: embodied femininities in primary schools. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*. 2010;31(2):221-35.
25. Koca C, Atencio M, Demirhan G. The place and meaning of the field of PE in Turkish young people's lives: a study using Bourdieu's conceptual tools. *Sport, Education and Society*. 2009;14(1):55-75.
26. Knijnik J. Gendered barriers to Brazilian female football: twentieth-century legacies. *Routledge Handbook of Sport, Gender and Sexuality*. 2014:121-8.
27. Fisher CD, Dennehy J. Body projects: making, remaking, and inhabiting the woman's futebol body in Brazil. *Sport in Society*. 2015;18(8):995-1008.
28. McCormack C, Walseth K. Combining elite women's soccer and education: Norway and the NCAA. *Soccer & Society*. 2013;14(6):887-97.
29. Kristiansen E, Broch TB, Pedersen PM. Negotiating gender in professional soccer: An analysis of female footballers in the United States. *Choregia*. 2014;10(1):5-27. <http://dx.doi.org/10.4127/ch.2014.0084>
30. Ratna A. Intersectional plays of identity: The experiences of British Asian female footballers. *Sociological Research Online*. 2013;18(1):13.
31. Dworkin SL. "Holding back": negotiating a glass ceiling on women's muscular strength. *Sociological Perspectives*. 2001;44(3):333-50.
32. Hargreaves J, Anderson E. Sport, gender and sexuality: surveying the field. Hargreaves J, Anderson E, Editörler. *Routledge handbook of sport, gender and sexuality*. Oxon: Routledge; 2014. 3-18.
33. Caudwell J. Women's experiences of sexuality within football contexts: A particular and located footballing epistemology. *Football Studies*. 2002;5(1):24-45.
34. Caudwell J. Sporting gender: Women's footballing bodies as sites/sights for the (re) articulation of sex, gender, and desire. *Sociology of Sport Journal*. 2003;20(4):371-86.
35. Caudwell J. Women playing football at clubs in England with socio- political associations. *Soccer & Society*. 2006;7(4):423-38.

36. Orta L. Women and football in Turkey. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2014;4(7 (1)):85-93.
37. Arslan B. Türkiye'de kadın futbolcu profili [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi; 2012.
38. Yaşar Ç. Türkiye'de yeni bir spor ürünü olarak kadın futbolu [Yüksek lisans tezi]: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2014.
39. Ogunniyi C. Perceptions of the African Women's Championships: female footballers as anomalies. *Sport in Society*. 2014;17(4):537-49.
40. Mennesson C, Clément J-P. Homosociability and homosexuality: The case of soccer played by women. *International Review for the Sociology of Sport*. 2003;38(3):311-30.
41. Costache I. Romanian women's football team [Yüksek lisans tezi] Central European University; 2007.
42. Skogvang BO. The sport/media complex in Norwegian football. *Soccer & Society*. 2009;10(3-4):438-58.
43. Welford J. Outsiders on the Inside: Integrating female and male football clubs in the UK. FREE Conference; University of Copenhagen, Denmark; 2013.
44. Clough J, McCormack C, Traill R. Girls playing soccer: a case study. *ACHPER Healthy Lifestyles Journal*. 1996;151:19-23.
45. Koca C, Öztürk P. Spor ve fiziksel aktivitenin kuşaklararası değişen seyri: anneanneler, anneler ve torunlar. Kağıtçıbaşı Ç, Şimşak H, Barlas D, Önok M, Göker ZG, Editörler. Kadın odaklı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları; 2016. 119-50.
46. Ratna A. 'Who wants to make aloo gobi when you can bend it like Beckham?' British Asian females and their racialised experiences of gender and identity in women's football. *Soccer & Society*. 2011;12(3):382-401.
47. Koca C, Bulgu N, Bilimleri S. Spor ve toplumsal cinsiyet: Genel bir bakış *Toplum ve Bilim*. 2005;103:163-84.
48. Bourdieu P, Wacquant L. Düşünsel bir antropoloji için cevaplar. 7 ed. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014.
49. Bourdieu P. The forms of capital. *Cultural theory: An anthology*. 1986:81-93.
50. Shilling C. Educating the body: Physical capital and the production of social inequalities. *Sociology*. 1991;25(4):653-72.
51. McGillivray D, McIntosh A. 'Football is my life': Theorizing social practice in the Scottish professional football field. *Sport in Society*. 2006;9(3):371-87.
52. Bridges TS. Gender capital and male bodybuilders. *Body & Society*. 2009;15(1):83-107.
53. Hargreaves J. Querying sport feminism: Personal or political? Giulianotti R, Editör. *Sport and modern social theorists*. UK: Palgrave Macmillan; 2004. 187-205.
54. Bora A, Üstün İ. Sıcak aile ortamı: Demokratikleşme sürecinde kadın ve erkekler. İstanbul, Sena Ofset: TESEV Yayınları; 2005.

55. Connell R. Short introductions: Gender: Polity; 2009.
56. Hall MA. Feminism and sporting bodies: Essays on theory and practice: Human Kinetics Publishers; 1996.
57. Aybek A, Yıldırım İ. Baron Pierre De Coubert'in Olimpizm felsefesinde kadın. Koca C, Editör. Sporun toplumsal cinsiyet halleri. Ankara: Spor Yayınevi; 2016. 58-77.
58. Messner MA. Taking the field: Women, men, and sports: U of Minnesota Press; 2002.
59. Kidd B. Sports and masculinity. *Sport in Society*. 2013;16(4):553-64.
60. Theberge N. Sport and women's empowerment. *Women's Studies International Forum*. 1987;10(4):387-93.
61. Taşdelen P, Koca C. Viktorya dönemi İngiltere'sinde ve İngiliz sömürgelerinde ilk kadın sporcular. Koca C, Editör. Sporun toplumsal cinsiyet halleri. Ankara: Spor Yayınevi; 2016. 78-93.
62. Pfister G. Sportswomen in the German popular press: a study carried out in the context of the 2011 Women's Football World Cup. *Soccer & Society*. 2015;16(5-6):639-56.
63. Choi PY. Femininity and the physically active woman. London: Routledge; 2000.
64. Bourdieu P. Spor ve toplumsal sınıf (çev. Cem Orhan). Hacısofıtaoğlu İ, Akcan F, Bulgu N, Editörler. Oyunun ötesinde spor sosyolojisi çalışmaları. Ankara: NotaBene Yayınları; 2015. 95-118.
65. Messner M, Sabo D. Toward a critical feminist reappraisal of sport, men, and the gender order. Messner M, Sabo D, Editörler. Sport, men, and the gender order: Critical feminist perspectives. Champaign, IL: Human Kinetics; 1990.
66. IOC. Factsheet women in the olympic movement update 12 Haziran 2016 [Erişim adresi: <https://www.olympic.org/factsheets-and-reference-documents/women-in-the-olympic-movement>].
67. Knoppers A, Anthonissen A. Women's soccer in the United States and the Netherlands: Differences and similarities in regimes of inequalities. *Sociology of Sport Journal*. 2003;20(4):351-70.
68. Williams J. Globalising women's football: Europe, migration and professionalisation: Peter Lang; 2013.
69. Scraton S, Flintoff A. Gender and sport: A reader. Oxon: Routledge; 2002.
70. FA. Women's football: a brief history 2011 [Erişim Tarihi 21 Ocak 2015]. Erişim adresi: <http://www.thefa.com/womens-girls-football/history>
71. Williams J. A beautiful game: International perspectives on women's football. London: Berg Publishers; 2007.
72. Knijnik J. Visions of gender justice: untested feasibility on the football fields of Brazil. *Journal of Sport and Social Issues*. 2013;37(1):8-30.

73. Mintert S-M, Pfister G. The FREE project and the feminization of football: the role of women in the European fan community. *Soccer & Society*. 2015;16(2-3):405-21.
74. Cox B, Thompson S. Facing the bogey: Women, football and sexuality. *Football Studies*. 2001;4(2):7-24.
75. Coakley JJ. *Sports in society: Issues and controversies*. NY: McGraw-Hill Higher Education; 2007.
76. Pfister G. 'Must women play football?' Women's football in Germany, past and present. *Football Studies*. 2001;4(2):41-57.
77. Hong F, Mangan J. *Soccer, women, sexual liberation*. London: Frank Cass Publishers; 2003.
78. Dunning E. *Sport matters: Sociological studies of sport, violence, and civilization*: Psychology Press; 1999.
79. Strittmatter A-M, Skirstad B. Managing football organizations: a man's world? Comparing women in decision-making positions in Germany and Norway and their international influence: a contextual approach. *Soccer & Society*. 2014:1-21.
80. Griggs G, Biscomb K. Theresa Bennett is 42... but what's new? *Soccer & Society*. 2010;11(5):668-76.
81. Varona D. Introduction—'M's' in football: Myths, management, marketing, media and money. Hong F, Mangan J, Editörler. *Soccer, women, sexual liberation kicking off a new era*. London: Frank Cass Publishers; 2003. 7-14.
82. UEFA. Women's Football across the national associations 2015-2016 2015 [Erişim Tarihi 26 Kasım 2015]. Erişim adresi: http://www.uefa.org/MultimediaFiles/Download/OfficialDocument/uefaorg/Women'sfootball/02/30/93/30/2309330_DOWNLOAD.pdf.
83. FIFA. Women's football survey 2014 [Erişim Tarihi 25 Kasım 2015]. Erişim adresi: http://www.fifa.com/mm/document/footballdevelopment/women/02/52/26/49/womensfootballsurvey2014_e_english.pdf.
84. FIFA. Statistical kit 2015 [Erişim Tarihi 30 Kasım 2015]. Erişim adresi: http://resources.fifa.com/mm/document/fifafacts/womcompwwc/51/99/36/stats_kit_3_milestones_superlatives_neutral.pdf.
85. FIFA. FIFA Women's world cup Canada 2015 2015 [Erişim Tarihi 02 Aralık 2015]. Erişim adresi: <http://www.fifa.com/womensworldcup/organisation/index.html>.
86. FA. We can play: Inspiring girls to play football 2015 [Erişim Tarihi 03 Aralık 2015]. Erişim adresi: <http://www.thefa.com/womens-girls-football/get-involved/we-can-play>.
87. FA. We can play: Inspiring women and girls to play football 09 Haziran 2015 [Erişim Tarihi 03 Aralık 2015]. Erişim adresi: <http://www.thefa.com/news/2015/jun/08/we-can-play-release-090615>.
88. Christenson M, Kelso P. Soccer chief's plan to boost women's game? *Hotpants* 16 January 2004 [Erişim Tarihi 25 Kasım 2015]. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/uk/2004/jan/16/football.gender>.

89. Warde A. Cultural capital and the place of sport. *Cultural Trends*. 2006;15(2-3):107-22.
90. Liston K. Some reflections on women's sports. Editör. *Sport and the Irish*. Dublin: UCD Press; 2005. 206-23.
91. Cooper C, Joyce Y. The marriage of Bourdieu and private ordering on Gretna's football field. *Interdisciplinary Perspectives on Accounting Conference*. 2009.
92. Pfister G. Assessing the sociology of sport: On women and football. *International Review for the Sociology of Sport*. 2015;50(4-5):563-9.
93. Tucker L. The football club: spaces for capital accumulation. *Soccer & Society*. 2016;17(4):555-70.
94. Vaczi M. *Soccer, culture and society in Spain: An ethnography of Basque fandom*. London: Routledge; 2015.
95. Bourdieu P. *In other words: Essays towards a reflexive sociology*: Stanford University Press; 1990.
96. Skogvang BO. Players' and coaches' experiences with the gendered sport/media complex in elite football. Pfister G, Sisjord M, Editörler. *Gender and sport Changes and challenges*. Münster: Waxmann; 2013. 103-22.
97. Koca C. Cinsiyetlendirilmiş bir sosyal alan olarak spor. Koca C, Editör. *Sporun toplumsal cinsiyet halleri*. Ankara: Spor Yayınevi; 2016. 18-37.
98. İisahunter, Smith W, emerald E. Pierre Bourdieu and his conceptual tools. İisahunter, Smith W, emerald E, Editörler. *Pierre Bourdieu and physical culture*. London: Routledge; 2015.
99. Cushion CJ, Jones RL. A Bourdieusian analysis of cultural reproduction: Socialisation and the 'hidden curriculum' in professional football. *Sport, Education and Society*. 2014;19(3):276-98.
100. Pannenborg ARC. *Big men playing football*. Leiden: African Studies Centre; 2012.
101. Cooper C, Johnston J. Vulgate accountability: insights from the field of football. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2012;25(4):602-34. <http://dx.doi.org/10.1108/09513571211225060>
102. Bourdieu P. The state, economics and sport. *Culture, Sport, Society*. 1998;1(2):15-21. DOI:10.1080/14610989808721813
103. Talimciler A. *Sporun sosyolojisi, sosyolojinin sporu*. İstanbul: Bağlam Yayınları; 2010.
104. Talimciler A. *Türkiye'de futbol fanatizmi ve medya ilişkisi*. 2 ed. İstanbul: Bağlam Yayınları; 2014.
105. Messner M. The meaning of success: The athletic experience and the development of male identity. Eitzen S, Editör. *Sport in contemporary society*. New York: Worth Publishers; 2001. 317-32.

106. Bury J. Non-performing inclusion: A critique of the English Football Association's Action Plan on homophobia in football. *International Review for the Sociology of Sport*. 2015;50(2):211-26.
107. Eliasson I. Gendered socialization among girls and boys in children's football teams in Sweden. *Soccer & Society*. 2011;12(6):820-33.
108. Stemmler T. *Futbolun kısa tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi; 2000.
109. Harris J. Playing the man's game: Sites of resistance and incorporation in women's football. *World Leisure Journal*. 2001;43(4):22-9.
110. King A. *The European ritual: Football in the new Europe*: Gower Publishing, Ltd.; 2003.
111. Meân L. Identity and discursive practice: Doing gender on the football pitch. *Discourse & Society*. 2001;12(6):789-815.
112. Bourdieu P. *Pratik nedenler* (çev. H. U. Tanrıöver). 2 ed. İstanbul: Hil Yayın; 2015.
113. Shilling C. *The body in culture, technology and society*. London: SAGE; 2004.
114. Cushion C, Jones RL. Power, discourse, and symbolic violence in professional youth soccer: The case of Albion Football Club. *Sociology of Sport Journal*. 2006;23(2):142.
115. Pfister G, Lenneis V, Mintert S. Female fans of men's football—A case study in Denmark. *Soccer & Society*. 2013;14(6):850-71.
116. McGillivray D, Fearn R, McIntosh A. Caught up in and by the beautiful game a case study of Scottish professional footballers. *Journal of Sport & Social Issues*. 2005;29(1):102-23.
117. Rosso EG, McGrath R. Beyond recreation: Personal social networks and social capital in the transition of young players from recreational football to formal football clubs. *International Review for the Sociology of Sport*. 2012;48(4):453-70.
118. Gledhill A, Harwood C. Developmental experiences of elite female youth soccer players. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*. 2014;12(2):150-65.
119. Holt NL, Dunn JG. Toward a grounded theory of the psychosocial competencies and environmental conditions associated with soccer success. *Journal of Applied Sport Psychology*. 2004;16(3):199-219.
120. Swanson L. A generational divide within the class-based production of girls in American youth soccer. *Soccer & Society*. 2015;17(6):898-909.
121. Skeggs B. *Formations of class & gender: Becoming respectable*. London: SAGE; 1997.
122. McCall L. Does genderfit? Bourdieu, feminism, and conceptions of social order. *Theor Soc*. 1992;21(6):837-67.
123. Huppatz K. Reworking Bourdieu's 'capital': Feminine and female capitals in the field of paid caring work. *Sociology*. 2009;43(1):45-66.

124. Lovell T. Thinking feminism with and against Bourdieu. *Feminist Theory*. 2000;1(1):11-32.
125. Thorpe H. Bourdieu, feminism and female physical culture: Gender reflexivity and the habitus-field complex. *Sociology of Sport Journal*. 2009;26(4):491-516.
126. Mennesson C. Gender regimes and habitus: An avenue for analyzing gender building in sports contexts. *Sociology of Sport Journal*. 2012;29(1):4-21.
127. Huppatz K. *Gender capital at work: Intersections of femininity, masculinity, class and occupation*. UK: Palgrave Macmillan; 2012.
128. Emir E, Karaçam MŞ, Koca C. Kadın boksörler: boks ringinde ve ringin dışında sürekli eldiven giymek. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*. 2015;26(4):136-53.
129. Karaçam MŞ. *Vücut geliştirme alanında erkeklik kimliğinin inşasında besin desteği kullanımının yeri [Yüksek lisans tezi]*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi; 2015.
130. Karaçam MŞ, Koca C. Strategies of women managers in sport organisations. Tatli A, Ozbilgin M, Karats-Ozkan M, Editörler. *Pierre Bourdieu, organization, and management*. 34. London: Routledge; 2015. 207-28.
131. Thorpe H. *Snowboarding bodies in theory and practice*. UK: Palgrave Macmillan; 2011.
132. Rodgers K. *Leaving the game: Status and identity in the role exit of professional football players [Doktora tezi]*: University of Oregon; 2014.
133. Dagkas S, Stathi A. Exploring social and environmental factors affecting adolescents' participation in physical activity. *European Physical Education Review*. 2007;13(3):369-84.
134. Bourdieu P. *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi (çev. D.F. Şannan, A.G. Berkkurt)*. Ankara: Heretik; 2015.
135. Laberge S, Albert M. Conceptions of masculinity and gender transgressions in sport among adolescent boys. Messner MA, Sabo D, Editörler. *Masculinities, gender relations, and sport*. California: SAGE; 2000. 195-221.
136. Light R, Kirk D. Australian cultural capital-Rugby's social meaning: Physical assets, social advantage and independent schools. *Sport in Society*. 2001;4(3):81-98.
137. Scraton S, Fasting K, Pfister G, Bunuel A. It's still a man's game? The experiences of top-level European women footballers. *International Review for the Sociology of Sport*. 1999;34(2):99-111.
138. Williamson DJ. *Belles of the ball: [the early history of women football]*: R&D Associates; 1991.
139. Caudwell J. 'Out on the field of play: women's experiences of gender and sexuality in football contexts'. Wagg S, Editör. *British football and social exclusion* London: Taylor and Francis Group; 2004.
140. Bracewell J. *Making women and girls more active a good practice guide*. Scotland: SportsScotland; 2005.

141. Quarmby T, Dagkas S. Locating the place and meaning of physical activity in the lives of young people from low-income, lone-parent families. *Physical Education and Sport Pedagogy*. 2013;18(5):459-74.
142. Swanson L. Soccer fields of cultural [re] production: Creating “good boys” in suburban America. *Sociology of Sport Journal*. 2009;26(3):404-24.
143. Atencio M, Koca C. Gendered communities of practice and the construction of masculinities in Turkish physical education. *Gender and Education*. 2011;23(1):59-72.
144. Nielsen G, Bugge A, Andersen LB. The influence of club football on children’s daily physical activity. *Soccer & Society*. 2016;17(2):246-58.
145. Pearce G, Bailey RP. Football pitches and barbie dolls: young children’s perceptions of their school playground. *Early Child Development and Care*. 2011;181(10):1361-79.
146. Swain J. 'The Money's Good, The Fame's Good, The Girls are Good': the role of playground football in the construction of young boys' masculinity in a junior school. *British Journal of Sociology of Education*. 2000;21(1):95-109.
147. Skelton C. 'A Passion for football': Dominant masculinities and primary schooling. *Sport, Education and Society*. 2000;5(1):5-18.
148. Woodward K. *Embodied sporting practices: regulating and regulatory bodies*. Hampshire: Palgrave Macmillan; 2009.
149. Tolvhed H. Sex dilemmas, amazons and cyborgs: Feminist cultural studies and sport. *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*. 2013;5(2):273-89.
150. Thompson S. *Sport, gender, feminism*. Maguire J, Young K, Editörler. Theory, sport and society. Oxford: JAI Press; 2002. 105-27.
151. Birrell S. *Feminist theories for sport*. Coakley JJ, Dunning E, Editörler. Handbook of sports studies. London: SAGE; 2000. 61-76.
152. Birrell SJ. Discourses on the gender/sport relationship: from women in sport to gender relations. *Exercise and Sport Sciences Reviews*. 1988;16(1):459-502.
153. Scraton S, Flintoff A. *Sport feminism: The contribution of feminist thought to our understandings of gender and sport*. Scraton S, Flintoff A, Editörler. Gender and sport: A reader. Oxon: Routledge; 2002. 30-46.
154. Koca C. *Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri*. Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi. 2006;17(2):81-99.
155. Spandler H, McKeown M. A critical exploration of using football in health and welfare programs: gender, masculinities, and social relations. *Journal of Sport and Social Issues*. 2012;36(4):387-409.
156. Messner M. Boyhood, organized sports, and the construction of masculinities. *Journal of Contemporary Ethnography*. 1990;18(4):416-44.
157. Griffin P. *Strong women, deep closets: Lesbians and homophobia in sport*. Human Kinetics Publishers; 1998.

158. Messner M. Gender ideologies, youth sports, and the production of soft essentialism. *Sociology of Sport Journal*. 2011;28(2):151-70.
159. Öztürk P, Koca C. Egzersiz ve performans sporunda beden politikaları. *Toplum ve Hekim*. 2014;29(5):333-43.
160. Lorber J. Believing is seeing: Biology as ideology. *Gender & Society*. 1993;7(4):568-81.
161. Shugart HA. She shoots, she scores: Mediated constructions of contemporary female athletes in coverage of the 1999 US women's soccer team. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*. 2003;67(1):1-31.
162. Bourdieu P. *Eril tahakküm* (çev. B. Yılmaz). Ankara: Bağlam; 2015.
163. Wacquant LJ. Pugs at work: Bodily capital and bodily labour among professional boxers. *Body & Society*. 1995;1(1):65-93.
164. Hargreaves J, Vertinsky PA. *Physical culture, power, and the body*. London: Routledge; 2007.
165. Shilling C. *The body and social theory*. Theory, Culture & Society. 2003.
166. Merlau-Ponty M. *Phenomenology of perception*: Routledge; 2002.
167. Elias N. *On human beings and their emotions: a process-sociological*. Featherstone M, Hepworth M, Turner BS, Editörler. *The body: Social process and cultural theory*. London: Sage; 1991.
168. Moi T. *What is a woman?: And other essays*. Oxford: Oxford University Press 1999.
169. Üşür S. Liberalizmin cinsiyetten arındırılmış bireyi ve feminist eleştirisi. *Mürekkep*. 1994;1:57-61.
170. Clark S, Paechter C. 'Why can't girls play football?' Gender dynamics and the playground. *Sport, Education and Society*. 2007;12(3):261-76.
171. Pfister G. Women in sport—gender relations and future perspectives *Sport in Society*. 2010;13(2):234-48.
172. Krane V, Waldron J, Michalenok J, Stiles-Shiple J. Body image concerns in female exercisers and athletes: A feminist cultural studies perspective. *Women in Sport and Physical Activity Journal*. 2001;10(1):17-54.
173. Markula P. Firm but shapely, fit but sexy, strong but thin: The postmodern aerobicizing female bodies. *Sociology of Sport Journal*. 1995;12(4):424-53.
174. Anderson E. Openly gay athletes contesting hegemonic masculinity in a homophobic environment. *Gender & Society*. 2002;16(6):860-77.
175. Butler J. *Cinsiyet belası. Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (çev. B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları; 2010.
176. Griffin P. Changing the game: Homophobia, sexism, and lesbians in sport. *Quest*. 1992;44(2):251-65.

177. Stoelting S. Disclosure as an interaction: Why lesbian athletes disclose their sexual identities in intercollegiate sport. *Journal of Homosexuality*. 2011;58(9):1187-210.
178. Kauer KJ, Krane V, Williams L. "Scary dykes" and "feminine queens": Stereotypes and female collegiate athletes. *Women in Sport and Physical Activity Journal*. 2006;15(1):42-55.
179. Eng H. Doing sexuality in sport. *Journal of Homosexuality*. 2008;54(1-2):103-23.
180. Brackenridge C, Allred P, Jarvis A, Maddocks K, Rivers I. A literature review of sexual orientation in sport. London: SportsScotland, Sport Northern Ireland, Sport Scotland, and UK Sport. 2008.
181. Mennesson C. "Hard" women and "soft" women: The social construction of identities among female boxers. *International Review for the Sociology of Sport*. 2000;35(1):21-33.
182. Bulgu N. Amatör futbolcularda toplumsal cinsiyet. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2 (1-2), 75. 1999;101:1-2.
183. Bulgu N. Futbolda şiddetin erkeklik anlamları. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*. 2012;23(4):207-19.
184. Lenskyj H. *Out on the field: Gender, sport and sexualities*. CA: Women's Press 2003.
185. Hjelseth A, Hovden J. Negotiating the status of women's football in Norway. An analysis of online supporter discourses. *European Journal for Sport and Society*. 2014;11(3):253-77.
186. Messner MA. Studying up on sex. *Sociology of Sport Journal*. 1996;13(3):221-37.
187. Krane V. We can be athletic and feminine, but do we want to? Challenging hegemonic femininity in women's sport. *Quest*. 2001;53(1):115-33.
188. Sykes H. Turning the closets inside/out: Towards a queer-feminist theory in women's physical education. *Sociology of Sport Journal*. 1998;15(2):154-73.
189. Jeanes R. 'I'm into high heels and make up but I still love football': exploring gender identity and football participation with preadolescent girls. *Soccer & Society*. 2011;12(3):402-20.
190. Edwards L, Jones C. Postmodernism, queer theory and moral judgment in sport some critical reflections. *International Review for the Sociology of Sport*. 2009;44(4):331-44.
191. Seidman S. *Queer theory sociology (Twentieth century social theory)*. Malden: Blackwell; 1996.
192. Harris J. Doing gender on and off the pitch: The world of female football players. *Sociological Research Online*. 2007;12(1).

193. Guba EG, Lincoln YS. Competing paradigms in qualitative research. Denzin NK, Lincoln YS, Editörler. Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks SAGE; 1994. 105-17.
194. Markula P, Silk ML. Qualitative research for physical culture. UK: Palgrave Macmillan; 2011.
195. Dikeçligil B. Sosyal bilimler epistemolojisinde sorunların kaynağı: Ontolojiyi Unutmak. Toplum Bilimleri. 2006;2009:1-3.
196. Ünal AZ. Rahatsız eden bir adamın bilimi: Sosyoloji. Çeğin G, Göker E, Arlı A, Tatlıcan Ü, Editör. Ocak ve zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi. 3 ed. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014. 161-86.
197. Calhoun C. Bourdieu sosyolojisinin ana hatları. Çeğin G, Göker E, Arlı A, Tatlıcan Ü, Editörler. Ocak ve zanaat Pierre Bourdieu derlemesi. 3 ed. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014. 77-130.
198. Bourdieu P. Sosyoloji meseleleri (çev. F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, A. Sümer). Ünsaldı L, Editör. Ankara: Heretik; 2016.
199. Bora A. Kadınların sınıfı. İstanbul: İletişim Yayınları; 2005.
200. Tracy SJ. Qualitative research methods. UK: Wiley-Blackwell. 2013.
201. Grix J. Political science and sport. Maguire J, Editör. Social sciences in sport. Champaign, IL: Human Kinetics; 2014. 191-217.
202. Merriam S. Nitel araştırma. Desen ve uygulama için bir rehber (çev. ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık; 2013.
203. Tüzel BG. Feminist bir doktora tezi yazmak. Hattatoglu D, Erdoğan G, Editör. Methodos: Kuram ve yöntem kenarından. İstanbul: Anahtar Kitaplar; 2009. 527-51.
204. Hesse-Biber SN. Feminist research practice: A primer. 2 ed. Boston: SAGE; 2014.
205. Savin-Baden M, Major CH. Qualitative research: The essential guide to theory and practice. Oxon: Routledge; 2013.
206. Creswell JW. Nitel araştırma yöntemleri (Çev. Ed. M. Bütün, S.B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi; 2007.
207. Harding SG. Conclusion: Epistemological questions. Harding SG, Editör. Feminism and methodology: Social science issues. Bloomington: Indiana University Press; 1987. 181-90.
208. Jourdain A, Naulin S. Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları. İstanbul: İletişim Yayınları. 2016.
209. Weedon C. Feminism, theory, and the politics of difference. Malden: Wiley-Blackwell; 1999.
210. Foucault M. Özne ve iktidar (çev. I. Ergüden, O. Akınbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2005.
211. Foucault M. İktidarın gözü (çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2012.

212. Atay T, Sunu. Harmanşah R, Nahya NZ, Editör. Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri. İstanbul: Metis Yayınları; 2016. 9-15.
213. Tedlock B. Ethnography and ethnographic representation. Denzin NK, Lincoln YS, Editör. Handbook of qualitative research. 2 ed. Thousand Oaks, CA: SAGE; 2000.
214. Sparkes AC, Smith B. Qualitative research methods in sport, exercise and health: From process to product. Oxon: Routledge; 2013.
215. Edwards A, Skinner J. Qualitative research in sport management. Oxford: Elsevier; 2009.
216. Thomas J. Doing critical ethnography. California: SAGE; 1993.
217. Henderson KA. Dimensions of choice: A qualitative approach to recreation, parks, and leisure research: Venture Publishing, Inc.; 2006.
218. Orhon G. Alan araştırması deneyimini tartışmaya açmak: İçeriden ya da dışarıdan olmak, çoğul kimlikler ve toplumsal cinsiyet. Fe Dergi: Feminist Eleştiri. 2014;6:54-67.
219. Wolf DL. Saha çalışmasında feminist iklimler (çev. D. Hattatoglu) Hattatoglu D, Ertuğrul G, Editör. Méthodos: Kuram ve yöntem kenarından İstanbul: Anahtar Kitaplar; 2009. 372-442.
220. Reinharz S, Davidman L. Feminist methods in social research. Oxford: Oxford University Press; 1992.
221. Şentürk B. Mahalle kahvesinde "abla", kabul günlerinde "hanım": sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında gecekonuda kadın araştırmacı olmak. Harmanşah R, Nahya NZ, Editör. Etnografik hikayeler: Türkiye’de alan araştırması deneyimleri. İstanbul: Metis Yayınları; 2016. 68-85.
222. Oğuz HŞ. Alanda bir kadın. Fe Dergi:Feminist Eleştiri. 2012;4(1):64-80.
223. Granskog J. Just ‘Tri’and ‘Du’it: the variable impact of female involvement in the triathlon/duathlon sport culture. Bolin A, Granskog J, Editör. Athletic intruders Ethnographic research on women, culture, and exercise. New York: State University of New York Press; 2003. 27-52.
224. Nahya NZ, Harmanşah R. Kendini ve ötekini yazmak: Alan araştırması ve deneyim. Harmanşah R, Nahya NZ, Editör. Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri. İstanbul: Metis Yayınları; 2016. 17-34.
225. Patton MQ. Qualitative research and evaluation methods. California SAGE; 2002.
226. Hammersley M, Atkinson P. Ethnography: Principles in practice. 3 ed. London: Routledge; 2007.
227. Berktaş F. Tarihin cinsiyeti. İstanbul: Metis; 2012.
228. Balomenou N, Garrod B. A review of participant-generated image methods in the social sciences. Journal of Mixed Methods Research. 2016;10(4):335-51.

229. Kirova A, Emme M. Fotonovela as a research tool in image-based participatory research with immigrant children. *International Journal of Qualitative Methods*. 2008;7(2):35-57.
230. Emme MJ, Kirova A, Kamau O, Kosanovich S. Ensemble research: A means for immigrant children to explore peer relationships through fotonovela. *Alberta Journal of Educational Research*. 2006;52(3):160.
231. Valle R, Yamada A-M, Matiella AC. Fotonovelas: a health literacy tool for educating Latino older adults about dementia. *Clinical Gerontologist*. 2006;30(1):71-88.
232. Cabassa LJ, Contreras S, Aragón R, Molina GB, Baron M. Focus group evaluation of "secret feelings" a depression fotonovela for latinos with limited english proficiency. *Health promotion practice*. 2011;12(6):840-7.
233. Kirova A, Emme M. Using photography as a means of phenomenological seeing: "Doing phenomenology" with immigrant children. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*. 2006;6(sup1):1-12.
234. Öztürk P, Koca C. Futbolun "ötekisi" kadınlar, fotoğrafın "ötekisi" fotoromanı yazıyor. *Moment Dergi*. 2015;2(2).
235. Das K. Using participatory photo novels to teach marketing. *Journal of Marketing Education*. 2012;34(1):82-95.
236. Wang C, Burris MA, Ping XY. Chinese village women as visual anthropologists: A participatory approach to reaching policymakers. *Social Science & Medicine*. 1996;42(10):1391-400.
237. Wang C, Burris MA. Empowerment through photo novella: Portraits of participation. *Health Education Quarterly*. 1994;21(2):171-86.
238. Dorance S. How to create and publish a photonovel. UNESCO; Paris; 2008.
239. Braun V, Clarke V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*. 2006;3(2):77-101.
240. Saldana J. The coding manual for qualitative researchers. California: SAGE; 2009.
241. Gibson W, Brown A. Working with qualitative data. London: SAGE; 2009.
242. Saldaña J. Fundamentals of qualitative research. Oxford: Oxford University Press; 2011.
243. Lincoln YS, Guba EG. Naturalistic inquiry. California: SAGE; 1985.
244. Murphy E, Dingwall R, Atkinson P, Coffey A, Delamont S, Lofland J, et al. The ethics of ethnography. *Handbook of ethnography*. 2001:339-51.
245. Ellis C. Emotional and ethical quagmires in returning to the field. *Journal of Contemporary Ethnography*. 1995;24(1):68-98.
246. Yüce M. Osmanlı melekleri. Futbol tarihimizin kadim devreleri. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014.

247. Gökaçtı MA. " Bizim için oyna": Türkiye'de futbol ve siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları; 2008.
248. Irak D. Hükmen yenik! Türkiye'de ve İngiltere'de futbolun sosyo-politiği. İstanbul: Evrensel Basım-Yayın; 2013.
249. Akın Y. "Gürbüz ve yavuz evlatlar": Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor İstanbul: İletişim Yayınları; 2014.
250. Fişek K. Türkiye'de spor. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. 1983;8:2177-85.
251. Sancar S. Türk modernleşmesinin cinsiyeti: erkekler devlet, kadınlar aile kurar. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014.
252. Yarar B, Cantek F, Özgüven PH. Türkiye'de modernleşme süreci içinde ve spor alanında toplumsal cinsiyete dayalı yeni beden ekonomisi ve kadının toplumsal kimliğinin kuruluşu ve dönüşümü. Tübitak Projesi: 106K026.; 2009.
253. Toklucu M. Futbol kadını bozar mı? Socrates Spor Dergisi. 2016;12:74-9.
254. Arslan B, Koca C. A content analysis of Turkish daily newspapers regarding sportswomen and gender stereotypes. Annals of Leisure Research. 2007;10(3-4):310-27.
255. Hacısöftaoğlu İ, Koca C. Spor medyasında hegemonik erkekliğin (yeniden) üretimi: 'Delikanlı gibi yaşayın, delikanlı gibi oynayın'. Erdoğan İ, editör. Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil. İstanbul: Kalkedon; 2011. 69-95.
256. Wensing EH, Bruce T. Bending the rules: Media representations of gender during an international sporting event. International Review for the Sociology of Sport. 2003;38(4):387-96.
257. MEB. İlköğretim okulları, lise ve dengi okullar beden eğitimi dersi öğretim programları MEB Yayınları, Mevzuat Dizisi:175. 1987.
258. Penney D. Gender and physical education: Contemporary issues and future directions: Routledge; 2002.
259. FIFA. Women's football progression, rise and challenges 2013 [Erişim adresi: http://www.fifa.com/mm/document/footballdevelopment/women/02/32/39/48/fifa1_4727_womens_football_brochure_2013_low_res_neutral.pdf].
260. Uluğ Y. Yitik delikanlının peşinde. ColiseumLife Dergisi. 2000:72-3.
261. Hacısöftaoğlu İ. Sporda kadınlar. Bora A, Editör. İradenin iyimserliği. Ankara: Ayizi Kitap; 2015. 115-50.
262. TFF. Herkes için futbol. Nisan 2011.
263. TFF. Türk futbol tarihi (cilt 3). (Hz. N. Aydın, A. Atabeyoğlu); 1997. 20-1.
264. Okyay S. Gol atan kaleye. Ankara: Phoenix; 2002.
265. MEB. Lise beden eğitimi dersi öğretim programının açıklamalar kısmında değişiklik yapılması. Tebliğler Dergisi (Karar Tarihi : 25/09/2006; sy 1569). 2006.
266. Kafkas T. Giriş TFF Futbol Gelişim. 2012;Temmuz-Ağustos (3):2.

267. Elmas S. Sporda profesyonelleşme ve toplumsal hareketlilik: Türkiye'de futbol örneği [Yüksek lisans tezi]. İzmir: Ege Üniversitesi; 2015.
268. McNay L. Gender and agency: reconfiguring the subject in feminist and social theory. Malden: Polity Press; 2000.
269. Manzenreiter W. Her place in the house of football'-globalisation, cultural sexism and women's football in East Asian societies. Manzenreiter W, Horne J, Editör. Football goes east: Business, culture and the people's game in China, Japan and South Korea. Oxon: Routledge; 2004. 197-221.
270. Badinter E. Kadınlık mı? Anelik mi? İstanbul: İletişim Yayınları; 2011.
271. Cooper C, Joyce Y. Insolvency practice in the field of football. Accounting, Organizations and Society. 2013;38(2):108-29.
272. Tatlıcan Ü, Çeğin G. Bourdieu ve Giddens: Habitus veya yapının ikiliği. Çeğin G, Göker E, Arlı A, Tatlıcan Ü, Editör. Ocak ve zanaat Pierre Bourdieu derlemesi. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014.
273. Waine A, Naglo K. On and off the field: Fußballkultur in England und Deutschland| Football culture in England and Germany: Springer-Verlag; 2013.
274. Toftegaard- Stöckel J, Nielsen G, Ibsen B, Andersen LB. Parental, socio and cultural factors associated with adolescents' sports participation in four Danish municipalities. Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports. 2011;21(4):606-11.
275. Gould D, Dieffenbach K, Moffett A. Psychological characteristics and their development in Olympic champions. Journal of Applied Sport Psychology. 2002;14(3):172-204.
276. Wolfenden LE, Holt NL. Talent development in elite junior tennis: Perceptions of players, parents, and coaches. Journal of Applied Sport Psychology. 2005;17(2):108-26.
277. Hurtel V, Lacassagne M-F. Parents' perceptions of their involvement in their child's sport activity: A propositional analysis of discourse. Journal of Language and Social Psychology. 2011;30(4):421-39.
278. Cote J, Hay J. Family influences on youth sport participation and performance Silva J, Stevens D, Editör. Psychological foundations of sport. Boston: Allyn and Bacon; 2002.
279. Göker E. Ekonomik indirgemeci mi dediniz. Çeğin G, Göker E, Arlı A, Tatlıcan Ü, Editör. Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi. İstanbul: İletişim Yayınları; 2014. 277-302.
280. Eime RM, Young JA, Harvey JT, Charity MJ, Payne WR. A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: informing development of a conceptual model of health through sport. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 2013;10(1):98.
281. Koca C, Hacısöftaoğlu İ. Sport participation of women and girls in modern Turkey. Benn T, Pfister G, Jawad H, Editör. Muslim women and sport UK: Routledge; 2010.

282. Koca C, Henderson K, Asci F, Bulgu N. Issues of participation in leisure-time physical activity for Turkish women. *Journal of Leisure Research*. 2009;41(2):225-51.
283. Bourdieu P. Seçilmiş metinler (çev. L. Ünsaldı). Ankara: Heretik; 2013.
284. Pfister G. Women, football and european integration. aims and questions, methodological and theoretical approaches. *Annales Kinesiologiae*. 2013;4(1):29-43.
285. Göktürk E. Kadın futbolu üzerine düşünceler-I 30.09.2015 [Erişim Tarihi 26 Aralık 2015]. Erişim adresi: <http://blog.radikal.com.tr/spor/kadin-futbolu-uzerine-dusunceler--1-113514>.
286. Kılınç B. Aklın cinsiyeti var mı? Direk Z, Editör. Cinsiyetli olmak sosyal bilimlere feminist bakışlar. İstanbul: YKY; 2009. 35-50.
287. Hasegawa N, Kuzuhara K. Physical characteristics of collegiate women's football players. *Football Science*. 2015;12:51-7.
288. Martinez-Lagunas V, Niessen M, Hartmann U. Women's football: Player characteristics and demands of the game. *Journal of Sport and Health Science*. 2014;3(4):258-72.
289. Butler J. Athletic genders: Hyperbolic instance and/or the overcoming of sexual binarism. *Stanford Humanities Review*. 1998;6(2):6-2.
290. Connell RW. *Masculinities*: University of California Press CA; 1995.
291. Benwell B. Male gossip and language play in the letters pages of men's lifestyle magazines. *The Journal of Popular Culture*. 2001;34(4):19-33.
292. Jay T, King K, Duncan T. Memories of punishment for cursing. *Sex Roles*. 2006;55(1-2):123-33.
293. Pfister G, Sisjord MK. *Gender and Sport: Changes and challenges*: Waxmann Verlag; 2013.
294. Brownell S, Besnier N. Gender and sexuality. Carrier JG, Gewertz DB, Editör. *The Handbook of Sociocultural Anthropology*: Bloomsbury Academic; 2013. 239-58.
295. Bullingham R, Magrath R, Anderson E. Changing the game: sport and a cultural shift away from homophobia. Hargreaves J, Anderson E, Editör. *Routledge handbook of sport, gender and sexuality*. Oxon: Routledge; 2014. 275-82.
296. Griffin P. Overcoming sexism and homophobia in women's sports. Hargreaves J, Anderson E, Editör. *Routledge handbook of sport, gender and sexuality*. Oxon: Routledge; 2014. 265-74.
297. Bourdieu P. *Sociology in question*: SAGE; 1993.
298. Fink J, Burton L, Farrell A, Parker H. Playing it out. *Journal for the Study of Sports and Athletes in Education*. 2012;6(1):83-106.
299. Fasting K. Small country–big results: Women's football in Norway. *Soccer & Society*. 2003;4(2-3):149-61.

300. Bramham P. Boys, masculinities and PE. *Sport, Education and Society*. 2003;8(1):57-71.
301. Connell R. Masculinity construction and sports in boys' education: A framework for thinking about the issue. *Sport, Education and Society*. 2008;13(2):131-45.
302. Gorely T, Holroyd R, Kirk D. Muscularity, the habitus and the social construction of gender: towards a gender-relevant physical education. *British Journal of Sociology of Education*. 2003;24(4):429-48.
303. Pope S, Kirk D. The role of physical education and other formative experiences of three generations of female football fans. *Sport, Education and Society*. 2014;19(2):223-40.
304. SIRC. Football passions 2008 [Erişim adresi: http://www.sirc.org/football/football_passions.pdf].
305. Talimciler A. Futbol değil iş: endüstriyel futbol. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 2008;26:89-114.
306. Zhao A, Horton P, Liu L. Women's football in the people's Republic of China: retrospect and prospect. *The International Journal of the History of Sport*. 2012;29(17):2372-87.
307. Swartz D. *Culture and power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: University of Chicago Press; 1997.
308. Wacquant L. Pierre Bourdieu: Hayatı, eserleri ve entelektüel gelişimi. Çeğin G, Göker E, Arlı A, Tatlıcan Ü, Editör. *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletim Yayınları; 2014.
309. Pielichaty H. 'It's like equality now; it's not as if it's the old days': an investigation into gender identity development and football participation of adolescent girls. *Soccer & Society*. 2015;16(4):493-507.
310. Göktepe M. Türkiye'deki kadın futbolcuların sosyo-ekonomik durumları ve futbol branşına yönelme nedenleri [Yüksek lisans tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi; 2008.
311. Pryor J, Rodgers B. *Children in changing families: Life after parental separation*: Blackwell Publishing; 2001.
312. Stirling L, Schulz J. Women's football: Still in the hands of men. *Sport Management International Journal*. 2011; 7(2): 53-78. <http://dx.doi.org/10.4127/ch.2011.0060>.
313. Cox B, Pringle R. Gaining a foothold in football: A genealogical analysis of the emergence of the female footballer in New Zealand. *International Review for the Sociology of Sport*. 2012;47(2):217-34.
314. Mayeza E. 'Girls don't play soccer': Children policing gender on the playground in a township primary school in South Africa. *Gender and Education*. 2016:1-19. <http://dx.doi.org/10.1080/09540253.2016.1187262>

315. Hills LA. Playing the field (s): an exploration of change, conformity and conflict in girls' understandings of gendered physicality in physical education. *Gender and Education*. 2006;18(5):539-56.
316. Akcan F, Bulgu N. Spora yönelik sosyalizasyon süreci: Lise öğrencileri üzerine bir uygulama. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*. 2012;23(4):195-206.
317. Kozanoğlu C. Türkiye'de futbol:"Bu maçı alıcaz!". İstanbul: İletişim Yayınları; 1996.
318. Williams J. "The girls of the period playing ball": the hidden history of women's football, 1869-2015. Hughson J, Moore K, Spaaij R, Maguire J, Editör. *Routledge Handbook of Football Studies*. Oxon: Routledge; 2017.
319. Women on Boards. Gender balance in global sport report Australia.2016 [Erişim Tarihi 01 Kasım 2016]. Erişim adresi: <https://www.womenonboards.net/womenonboards-AU/media/AU-Reports/2016-Gender-Balance-In-Global-Sport-Report.pdf>.
320. Theberge N. Challenging the gendered space of sport: Women's ice hockey and the struggle for legitimacy. Scraton S, Filintoff A, Editör. *Gender and sport: A reader*. Oxon: Routledge; 2002. 292.
321. Welford J. Tokenism, ties and talking too quietly: women's experiences in non-playing football roles. *Soccer & Society*. 2011;12(3):365-81.
322. Cockburn C, Clarke G, editors. "Everybody's looking at you!": Girls negotiating the "femininity deficit" they incur in physical education. *Women's Studies International Forum*; 2002: Elsevier.
323. Birrell S, Theberge N. Feminist resistance and transformation in sport. Costa DM, Guthrie SR, Editörler. *Women and sport: Interdisciplinary perspectives*. Champaign, IL: Human Kinetics; 1994. 323-30.
324. Fasting K, Pfister G. Opportunities and barriers for sport for women in Turkey: A pilot study. Unpublished manuscript, Berlin/Oslo. 1997.
325. Felshin J. The triple option... for women in sport. *Quest*. 1974;21(1):36-40.
326. Daniels DB. Woman/athlete?: Can you tell one when you see one? *Canadian Woman Studies*. 2002;21(3):64.
327. Davis-Delano LR, Pollock A, Ellsworth Vose J. Apologetic behavior among female athletes: A new questionnaire and initial results. *International Review for the Sociology of Sport*. 2009;44(2-3):131-50.
328. Broad K. The gendered unapologetic: Queer resistance in women's sport. *Sociology of Sport Journal*. 2001;18(2):181-204.

EKLER

EK-1: Tez Çalışması ile ilgili Etik Komisyon İzni

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Genel Sekreterlik

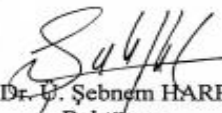
Sayı : 76000869/ 431 - 4262

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA,

İlgi: 11.12.2014 tarih ve 940 sayılı yazınız.

Fakülteniz doktora öğrencisi **Pınar ÖZTÜRK**'ün, **Doç. Dr. Canan KOCA ARITAN** sorumluluğunda yürüttüğü "**Kadın Futbolcuların Futbol Alanındaki Deneyimleri**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **23.12.2014** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Ş. Şebnem HARPUR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: Tutanak

EK-2: Alan Notu Örneği**TARİH: 07.12.2014****MEKAN: Kınalı spor tesisleri (11.30-14.00)**

...

Maç 15 dakika geç başladı. Polis gelmemiş. Polis gelmeyince de hakemler çıkmak istememiş. Bu bekleme sırasında her iki takım da ısınmaya devam etti. Ardından polislerin geldiği haberi duyuldu ve maça çıkıldı. Orta hakem kadın, iki yan hakem erkek. Seremoninin ardından her iki takım da diğer takımın kulübesine giderek başarılar diledi. Ardından Umutspor ortada yeniden buluştu ve konuşular. Basına fotoğraf çektirdiler ve maç başladı...

Soyunma odası çok küçük, nemli, yerler ıslak. Hemen yanında tuvalet var, iki lavabo, bir duş bir tuvalet. O kadar kirli ki! Tuvaletin kapısı kapanmıyor. Yerler ıslak ve atılmış tuvalet kağıtları var...

İkinci yarı başladığında tribünlerde sayı artmıştı. Çiftlerden kadın olan hadi tezahürat yapalım dedi. Başladı ama devamı gelmedi. Alkışlatmak istedi, cılız bir alkış çıktı. Alt yapıdan kızlar sadece sohbet ederek ve oturdukları yerde maçı izlemeye devam ettiler. İlk yarıda görmediğim 40'larında bir erkek gördüm iki ön koltukta, hakeme sürekli bağırmağa başladı. Çok sinirliydi. Zaten bir yerde ipler koştuktu. Hakem faul verince hoca ayağa kalkarak korkuluklara kadar indi ve bağırmağa başladı: Ne diyorsun sen be, görmüyor musun, az önce vermedin aaaa, ne faulu bee" diğerleri de bağırıyor sürekli hakeme. Çiftlerden erkek olan "sarı verseneeee" deyince hakem de sarı gösterince bütün tribün gülmeye başladı. 40'lardaki erkek "hakem misin sen?" diye bağırınca, yanımdaki hoca "hayır bayan" dedi...

Kulübeden ve tribündeki hocadan sahaya sürekli müdahale olması, kendisini saha içinde de gösterdi. Bağırışmalar, birbirine müdahaleler, "aferin size bravo size kimse adamını almasın aferin size, pes" deyip surat asmalar çoğaldı. İkinci golden sonra da zaten maç onların kafasında bitmiş oldu. Maç bitince soyunma odasının önüne indim. Maç doktoru ile tanışmıştım maçtan önce "hocam panikliyorlar, panikleyince de olmuyor, topu tutamıyorlar" dedi. Ben de evet dedim. "Nasıl düzelticez bunların psikolojisini" deyip güldü. Kızlardan biri sakatlandığı için ağlayarak geldi. Herkesin morali kötüydü. Soyunma odasında durulmadı. Duş alınmadı. Üst değiştirilmedi. Sadece eşyalar alınıp servise binildi. Serviste kimse konuşmadı. Ayağı ağrıyan Nazlı ağladı bir süre, kaptan da onun yanında "ağlama" dedi. Nazlı sonradan sustu. Söğütlü tesislerine geri dönüldü. Hepsi yorgun ve mutsuz. Doğrudan soyunma odasına geçtiler ve giyinmeye başladılar...

EK-3: Futbolcu Kişisel Bilgi Formu**Futbolcu:****Tarih:****1. Doğum Tarihi ve Yeri :** Gün Ay Yıl Yer:.....**2. Kilo ve boy:**(kg).....(boy)**3. Kaç kardeşsin?..... Ailenin kaçınıcı çocuğusun?.....****4. Öğrenci misin?** Evet Hayır**Cevabın Evet ise:**

Okulun adı?

Kaçınıcı sınıf ?

Alanı?

5. Futboldan önce herhangi bir spor dalıyla uğraştın mı? Evet Hayır**Cevabın Evet ise:**

Hangi Spor Dalı?

Kaç Yıl ?

Ne Düzeyde ? () Lisanslı ve bir spor kulübünde oynadım

() Lisanslı ve okul takımında oynadım.

Diğer:

6. Lisanslı olarak oynadığın daha önceki takımlar ve yılları:**7. Umutspor'da;**

Kaç yıldır futbol oynuyorsun?

Hangi mevkide oynuyorsun?

8. Düzenli gittiğin bir kurs var mı? Evet Hayır**Cevabın Evet ise hangi kurs/lar?:****9. Annenin eğitim durumu:**

Okur-yazar değil

Lise

İlkokul

Üniversite

Ortaokul

Y.Lisans/Doktora

Annemin Mesleği:

.....

Annem şu anda bir işte çalışıyor mu? Evet:..... Hayır:.....

10. Babanın eğitim durumu:

Okur-yazar değil Lise
 İlkokul Üniversite
 Ortaokul Y.Lisans/Doktora

Babanın Mesleği:**Baban şu anda bir işte çalışıyor mu?**

Evet:..... Hayır:.....

11. Bir ayda evinize giren toplam aylık gelir ne kadar?

1	Ayda 800 TL ve altı
2	Ayda 801 -1500 TL
3	Ayda 1501 – 3000 TL
4	Ayda 3001 – 5000 TL
5	Ayda 5001 – 7000 TL
6	Ayda 7001 TL ve üzeri

12. Futboldan gelir elde ediyor musun?

Evet Hayır

Cevabın Evet ise:

Transfer ücreti alıyorum: Evet Hayır

Maç başı maaş alıyorum: Evet Hayır

Galibiyet sonrası pirim alıyorum: Evet Hayır

13. Senin bir aylık gelirin ne kadar?

..... TL Futboldan
TL ailemden harçlık
TL diğer:.....

EK-4: Futbolcu Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Bireysel özellikler

Kendinden bahsedebilir misin?

Hafta içi bir günün nasıl geçiyor? Hafta sonların nasıl geçiyor, anlatabilir misin?

Serbest zamanlarında neler yaparsın, nelerden keyif alırsın?

Futbola katılım süreci

Çocukluğundan bahseder misin? (Nasıl bir çevrede geçirdin çocukluğunu, neler yapardın? Kimlerle hangi oyunları oynardın?)

Spora nasıl başladığını anlatır mısın?

Ne zaman/Neden/Nasıl futbol oynamayı seçtin?

Futbol oynamaya nasıl başladığını anlatır mısın?

İlk kulüpleşme sürecini anlatır mısın? (İlk lisans ve antrenmanlar süreci)

Futbol senin için ne demek? (Futbolun hayatındaki öneminden bahseder misin?)

Aile ve sosyal çevre

Ailenden bahseder misin? (Ekonomik durumları, yaşam koşulları nasıldır?)

Ailen senin futbol oynaman konusunda ne düşünüyor? (Anne, baba, kardeşler, akrabalar)

Senin futbol oynamanı kimler nasıl destekledi?

Senin futbol oynaman konusunda çevrenin verdiği tepkiler nasıldı? (Seni nasıl etkiledi? Duygularından bahsedebilir misin?)

Futbol oynamana karşı çıkanlar oldu mu? (Evet ise nasıl karşı çıktılar? Sen bu durumda ne yaptın? Nasıl ikna ettin, nasıl mücadele ettin?)

Futbol oynamanda herhangi bir engel ya da eksiklik hissettin mi? (Sen nasıl başa çıktın?)

Çevrende futbol oynamak isteyip de oynayamayan kız arkadaşların var mı? Onlar nelerle karşılaşılıyor? (Sence kız çocukları/kadınlar genel olarak neler yaşıyor bu konuda?)

Futbol oynamayı bırakmayı hiç düşündün mü? (Evet ise neden düşündün? O durumda neler yaşadığını anlatır mısın?)

Futbol oyunu

Sana göre iyi bir futbolcunun özellikleri nelerdir? Futbol oynarken ne tür fiziksel beceriler gerekiyor sana göre?

Sen bu tanımlamaya uyuyor musun? (Nasıl? Neden/değil?)

Kendini değerlendirdiğinde nasıl bir futbolcusun? (Futbol konusunda kendini becerikli bulur musun? Hangi özelliklerin açısından?)

Futbol oynamak sana neler kazandırdı, seni nasıl etkiledi, faydaları neler oldu?

Sadece futboldan öğrendiğin/futbolcu olduğun için farklı/hayatını etkileyen deneyimlerin oldu mu? Anlatır mısın?

Sence futbol erkek oyunu mudur? Bu konuda ne düşünüyorsun?

Futbolu diğer spor dallarıyla (takım sporlarıyla) karşılaştırdığında ne tür farklılıklar olduğunu düşünüyorsun?

Ekonomik gelir sence futbolu tercih etmede bir etken mi? Bu konuda ne düşünüyorsun?

Sence kadınların ve erkeklerin futbol oynama/kulüpte oynama/malzemelere erişim/medyada yer alış biçimi arasında ne tür farklılıklar/benzerlikler var?

Sadece kadın olduğun için futbol alanında ayrımcılığa/adil olmayan uygulamalara maruz kaldığını düşündüğün bir deneyimin oldu mu? Anlatır mısın? Seni nasıl etkiledi?

Sadece kadın olduğun için futbol alanında çaresiz kaldığını hissettiğin/çıkış yolu bulamadığın olay/lar yaşadın mı? Anlatır mısın? (Neler yaptın, çözüm yolların neler oldu? Başa çıkma stratejilerin nelerdi?)

Kadınlar 1. Liginde oynayan bir futbolcu olmak senin için ne anlam ifade ediyor?

Beden ve toplumsal cinsiyet

Futbolcu bedeni sana göre nasıl olmalı?

Kadın bedeni sana göre nasıl olmalı?

İdeal kadın futbolcu bedeni sana göre nasıl olmalı?

Bu tanımlamalar içinde sen nasıl bir bedene sahiptin sence?

Kendi bedenini beğenir misin? Görünüşün hakkında ne düşünüyorsun?

Kadınsı/erkeksi olmak senin için ne anlama geliyor?

Kız gibi oynamak/erkek gibi oynamak gibi ifadeler duyuyorum, bu konuda sen ne düşünüyorsun? (Kız gibi, erkek gibi ne demek sence?)

Kadın sporcuların/kadın futbolcuların kaslı olması hakkında ne düşünüyorsun?

“Erkek Fatma” tanımlamasıyla sen hiç karşılaştın mı? (Ne zaman/kim tarafından/nasıl bir ortamda? Bu konuda sen ne düşünüyorsun?)

Nasıl giyinmeyi seviyorsun?

Kız gibi/kadın gibi gözükmek senin için önemli mi? (Buna özen gösteriyor musun? Neler yapıyorsun bunun için? Toplumdan/ailenden böyle bir baskı hissediyor musun?)

Antrenörün/kulüp çalışanları size daha kız gibi gözükmek konusunda önerilerde bulunuyorlar mı?

Takım

Nasıl bir sezon geçiriyorsunuz? Senin performansın nasıl?

Antrenman programınızı anlatır mısın?

Antrenmanların dışında sen bireysel olarak çalışır mısın? (Ne tür bir program uygularsın?)

Takımındaki ilişkilerden bahseder misin? (Oyuncularla ilişkilerin nasıl? Takım arkadaşlarıyla neler yapmaktan hoşlanırsınız? Antrenörünle, yöneticilerle ilişkilerin nasıl?)

Antrenörün davranışlarından bahseder misin? Maçlar sırasında nasıldır? Sizi nasıl motive eder?

Taraftarlarımızdan/tribünden bahseder misin? (Maç esnasında taraftardan ne tür tepkiler geliyor? Seni nasıl etkiliyor?)

Ailen senin maçlarına izlemeye geliyor mu? (Öncesinde/sonrasında neler konuşuyorsunuz, anlatır mısın?)

Kulübünüzün süper ligde oynayan bir erkek takımının olması, kadın takımını nasıl etkiliyor?

Toplumsal ve Kurumsal

Sence toplumun kadın futbolu hakkındaki düşünceleri neler? Nelerle karşılaşıyorsun?

Kadın futbolunun Türkiye'deki durumu hakkında ne düşünüyorsun?

Gelişiminin önündeki engeller sence ne?

Erkek takımları ile kadın takımlarını karşılaştırdığında nasıl bir tablo ortaya çıkıyor? (lisans, sigorta, güvence, ücretler, primler, maaşlar, deplasmanda kalınan oteller/yemekler, forma, antrenörler)

Türkiye Futbol Federasyonunun kadın ligleri ile ilgili çalışmalarını, kararlarını takip ediyor musun? Bu konuda ne düşünüyorsun?

Kadın futbolcuların lisans işlemlerinin Amatör Futbolcu Lisans ve Transfer Talimatına bağlı olması hakkında ne düşünüyorsun?

Sakatlandığında nasıl bir prosedür izleniyor? (Kulüp doktorları vs.)

Profesyonellik hakkında ne düşünüyorsun?

Futboldan beklentilerin neler? (Kendini nerede görüyorsun? Ne kadar devam etmeyi düşünüyorsun? İleriye yönelik hedeflerin neler?)

Kadınların futbol oynamasına dair insanlara ne anlatmak isterdin, onların ne bilmelerini isterdin?

Futbolda neyin değişmesini isterdin?

Kadın futbolunun gelişimi için sence neler yapılabilir?

Takımın dağıtılmasının ardından (bazı futbolcularla)

2015 yaz aylarında Umutspor genç kızlarla devam etme kararı aldı. Bu süreci anlatır mısın? Bu süreci sen nasıl yaşadın? Seni nasıl etkiledi? Nasıl hissediyorsun?

Sence yöneticiler neden böylesi bir karar aldı?

Takım olarak bu süreci nasıl yaşadınız? 2015-2016 sezonunda transfer oldun/olmadın: Yeni takımına transfer sürecinden ve takımından bahsedermisin?/Neden futbol oynamayı bıraktın?

EK-5: Ebeveyn Kişisel Bilgi Formu**Anne/Baba:****Tarih:****1. Doğum Tarihi ve Yeri :** Gün Ay Yıl

Yer:.....

2. Medeni Haliniz: Evli Eşi vefat etmiş Boşanmış Diğer (belirtiniz):**3. Çocuklarınızın yaşlarını ve sayılarını belirtir misiniz?** 0-3 yaş grubu .. çocuk 7-15 yaş grubu .. çocuk 4-6 yaş grubu.. çocuk 16-19 yaş grubu .. çocuk 20 ve üzeri yaş..çocuk**4. Eğitim durumunuz:**Okur-yazar değil Lise İlkokul Üniversite Ortaokul Y.Lisans/Doktora **5. Mesleğiniz:****6. Şu anda bir işte çalışıyor musunuz?** Evet:..... Hayır:.....**7. Eşinizin mesleği:**

.....

8. Eşinizin eğitim durumu:Okur-yazar değil Lise İlkokul Üniversite Ortaokul Y.Lisans/Doktora **9. Bir ayda evinize giren toplam aylık gelir ne kadar?**

	1	Ayda 800 TL ve altı
	2	Ayda 801 -1500 TL
	3	Ayda 1501 – 3000 TL
	4	Ayda 3001 – 5000 TL
	5	Ayda 5001 – 7000 TL
	6	Ayda 7001 TL ve üzeri

10. Geçmişte herhangi bir spor dalıyla uğraştınız mı? Evet Hayır**Cevabınız Evet ise:**

Hangi Spor Dalı?

Hangi Yıllar?

Ne Düzeyde?

EK-6: Ebeveyn Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Bireysel özellikler

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Siz düzenli egzersiz-spor yapıyor musunuz? (Neden yapıyorsunuz/yapmıyorsunuz?)

Spor geçmişinizden bahseder misiniz?

Spor sizin için ne anlama geliyor?

Futbolla ilgilenir misiniz? Neden (ilgilenirsiniz/ilgilenmezsiniz)?

Futbol sizin için ne anlama geliyor?

Takım tutuyor musunuz? Televizyonda/tribünde maçları izler misiniz?

Çocuğu hakkında

Kızınız nasıl biri, bahsedebilir misiniz?

Nasıl bir çocukluk yaşadı? (Hangi oyunları oynardı? Kimlerle oynardı? Evin kuralları nelerdi?)

Kızınızın spor yapması konusunda neler düşünüyorsunuz? Sporcu olması yönünde düşünceleriniz neler?

Kızınız futbol oynamaya nasıl başladı?

Futbol oynaması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu konuda onu nasıl desteklediniz? Neden? (Neden karşı çıktınız?)

Sosyal çevre

Çevrenizden kızınızın futbolcu olması konusunda ne tür tepkiler alıyorsunuz?

Aile içinde size karşı çıkanlar oldu mu? Neler yaşadınız, anlatabilir misiniz?

Futbol oyunu

Futbol bir erkek oyunu mudur, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Onun futbolcu olması sizce kendisine neler kazandırdı? (Hangi yönleri geliştirdi?)

Futbol oynadığı için hayatında neler değişti?)

Kızınızın maçlarına izlemeye gider misiniz? (Tribün sizin için nasıl geçiyor?)

Kızınız futboldan bir gelir elde ediyor mu? Aldığı miktar/almaması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ailenizin ekonomik geliri çocuğunuzun spor yapmasını nasıl etkiliyor?

Kızınızın oynadığı takımları bilir misiniz? Antrenörleriyle tanışır mısınız?

Kızınız futbolu bir meslek olarak devam ettirmeli mi?

Kızının futboldaki geleceğinden beklentileriniz neler? (Kızınızı nerede görüyorsunuz? İleriye yönelik hedefleriniz neler?)

Beden ve toplumsal cinsiyet

Kızınızın görünüşüne karışır mısınız?

Futbolcu olması onun görünüşünün erkeksileşmesi açısından sizi endişelendiriyor mu? (Bu konuda onunla konuşur musunuz? Müdahale eder misiniz? Örneğin etek giymesi, saçlarını uzatması gibi uyarılarda bulunur musunuz?)

Kızınızın sporcu bedeni hakkında ne düşünüyorsunuz?

Toplumsal ve Kurumsal

Kadın futbolunun Türkiye'deki durumu hakkında ne düşünüyorsunuz? Erkek futbolcularla karşılaştırdığınızda hangi noktalarda farklılıklar var?

Sizce toplumun kadın futbolu hakkındaki düşünceleri neler? Nelerle karşılaşıyorsunuz? Toplum kadın futboluna nasıl bakıyor, nasıl tanımlıyor?

Kulüp yöneticilerinin kadın takımına yaklaşımı, politikaları, destekleri konusunda ne düşünüyorsunuz? Neler yaşadınız?

Kadın futbolunun gelişimi için sizce neler yapılabilir? Bir futbolcu annesi/babası olarak futbolda nelerin değişmesini istersiniz?

Kadın futbolcuların lisans işlemlerinin Amatör Futbolcu Lisans ve Transfer Talimatına bağlı olması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiye Futbol Federasyonunun kadın ligleri ile ilgili çalışmalarını, kararlarını takip ediyor musunuz? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Takımın dağıtılmasının ardından (bazı ebeveynlerle)

Oynadığı takım kapandı, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Sizinle bu konuda konuştu mu, neler konuştunuz?

Kızınızla birlikte bu süreci nasıl yaşadınız?

EK-7: Teknik Ekip Kişisel Bilgi Formu**Görüşmeci:****Tarih:****1. Doğum Tarihi ve Yeri :** Gün Ay YılYer:.....**2. Medeni Haliniz:**

- Evli Eşi vefat etmiş Boşanmış
 Diğer (belirtiniz):

3. Çocuklarınızın yaşlarını ve sayılarını belirtir misiniz?

- 0-3 yaş grubu... çocuk 7-15 yaş grubu . çocuk
 4-6 yaş grubu.. çocuk 16-19 yaş grubu .. çocuk

4. Eğitim durumunuz:

- Okur-yazar değil Lise
İlkokul Üniversite
Ortaokul Y.Lisans/Doktora

5. Mesleğiniz:**6. Eşinizin mesleği:**
.....**7. Eşinizin eğitim durumu:**

- Okur-yazar değil Lise
İlkokul Üniversite
Ortaokul Y.Lisans/Doktora

8. Bir ayda evinize giren toplam aylık gelir ne kadar?

1	Ayda 800 TL ve altı
2	Ayda 801 -1500 TL
3	Ayda 1501 – 3000 TL
4	Ayda 3001 – 5000 TL
5	Ayda 5001 – 7000 TL
6	Ayda 7001 TL ve üzeri

9. Geçmişte herhangi bir spor dalıyla uğraştınız mı?

- Evet Hayır

Cevabınız Evet ise:

Hangi Spor Dalı?

Hangi Yıllar?

Ne Düzeyde?

10. Antrenörlük/Görev geçmişiniz ve pozisyon:

EK-8: Teknik Ekip Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Bireysel özellikler

Kendinizden biraz bahseder misiniz?

Spor geçmişinizi anlatır mısınız?

Spor sizin için ne anlama geliyor? Futbola olan ilginizden bahseder misiniz?

Mesleki

Takımdaki çalışma pozisyonunuzdan, görev alanlarınızdan bahseder misiniz?

Neden bir kadın takımının antrenörü olmayı/kadın takımında çalışmayı tercih ettiğinizi anlatabilir misiniz?

Umutspor kadın futbol takımıyla ilişkiniz nasıl başladı?

Takım

Kadın takım olmasından kaynaklı yaşadığınız zorluklar neler? (Erkek takım deneyimleri neler?)

Kadın takım olması açısından işinizi kolaylaştıran özellikler neler?

Kulüp yöneticilerinin kadın takımına yaklaşımı, politikaları, destekleri konusunda ne düşünüyorsunuz?

Kadın futbolunun tribünleri boş oluyor sizin kentinizde, Türkiye’de. Bu konuda ne düşünüyorsunuz.

Kadın ve erkek futbolu arasında oyunun seyri açısından ne gibi farklar görüyorsunuz?

Antrenmanlar ve performans

Antrenman sistematüğinizi anlatır mısınız? (performans vs)

Kadınlar ve erkekler arasında antrenman programı temelinde ne tür farklılıklar oluyor/uyguluyorsunuz?

Futbolcuların sahadaki performanslarını değerlendirir misiniz?

Futbol ve beden

Futbolcu bedeni/ kadın futbolcu bedeni sizin için ne demek, nasıl olmalı?

Kadın sporcuların/kadın futbolcuların kaslı olması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Oyuncuların görünüşüne karışır mısınız? Giyindiği kıyafetlere, saçlarına, makyajına?

Örneğin etek giymeleri, saçlarını uzatması gibi uyarılarda bulunur musunuz?

Kızlar daha nazik, zayıf ve narin mi futbol oynarken? Bu tür gözlemleriniz oluyor mu? Erkeklerle kıyasladığınızda özellikle hangi yaşlarda bu tür farklılıkları gözlemliyorsunuz?

Sahada erkek gibi, dışarıda bayan gibi tanımlaması var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Futbol kadın ve erkek olarak ayrı olarak devam etmeli mi? Neden?

Futbol denilince erkeklerin oynadığı akla geliyor, kadınların oynadığı için kadın futbolu denilmek zorunda. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Buna neden olan sizce ne?

Toplumsal ve Kurumsal

Kulübünüzün süper ligde oynayan bir erkek takımının olması, kadın takımını nasıl etkiliyor? Karşılaştığınızda nerelerde farklılıklar/eksiklikler görüyorsunuz?

Kadın futbolunun Türkiye'deki durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?

TFF'nin çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Neler yaşadınız?

Sizce toplumun kadın futbolu hakkındaki düşünceleri neler? Nelerle karşılaşıyorsunuz?

Kadın futbolcuların lisans işlemlerinin Amatör Futbolcu Lisans ve Transfer Talimatına bağlı olması hakkında ne düşünüyorsunuz? Uygulamada karşılaştığınız zorluklar neler?

Kadın futbol liglerinin profesyonel statüye dönüşmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Kadın futbolunun gelişimi için sizce neler yapılabilir?

Bir antrenör olarak kadın futbolundan beklentileriniz neler?

Takımın dağıtılmasının ardından

2015 yaz aylarında Umutspor genç kızlarla devam etme kararı aldı. Bu süreci anlatır mısınız?

Sizce yöneticiler neden böylesi bir karar aldı?

Bu süreci siz nasıl yaşadınız? Sizi nasıl etkiledi?

Takım oyuncularını bu süreci nasıl yaşadı?

EK-9: Gönüllü Katılım Formu

Sayın Katılımcı,

Futbol ilgili yeni bir araştırma yapmaktayız. Araştırmanın ismi “Kadın Futbolcuların Futbol Alanındaki Deneyimleri”dir. Sizin de bu araştırmaya katılmanızı öneriyoruz. Ancak hemen söyleyelim ki bu araştırmaya katılıp katılmamakta serbestsiniz. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kararınızdan önce araştırma hakkında sizi bilgilendirmek istiyoruz. Bu bilgileri okuyup anladıktan sonra araştırmaya katılmak isterseniz formu lütfen imzalayınız.

Bu araştırma Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde doktora eğitimi gören Arş. Gör. Pınar Öztürk tarafından gerçekleştirilmektedir. Araştırma, doktora tezi kapsamında Dr. Canan Koca Arıtan’ın danışmanlığında yürütülmektedir.

Araştırmanın temel amacı, futbolcu kız çocukların ve kadınların futbol alanındaki deneyimlerinin sosyo-kültürel boyutuyla incelenmesidir. Araştırmanın sonucunda kız çocukların ve kadınların futbol alanında yaşadıkları olası engeller ile katılımını teşvik eden faktörler tespit edilmiş olacak, böylece kız çocukların ve kadınların futbola katılımını destekleyen öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Sizin futbol alanındaki deneyimleriniz ve bilgileriniz, araştırmamız açısından önem taşımaktadır. Araştırmamıza katılmanız ve bizimle düşüncelerinizi paylaşmanız tamamen gönüllük esasına dayanmaktadır.

Katılımcı olmayı kabul ettiğiniz takdirde, sizinle yaklaşık bir-iki saat sürecek bir veya bir kaç kez görüşme yapılacaktır. Bu görüşmelerde sizin spor ve futbol deneyimleriniz ile ilgili sorular sorulacak olup, asıl olarak sizin yaşam deneyimleriniz üzerinden görüşlerinizi alacağız. Görüşmede sorulan sorulara vereceğiniz yanıtlar çalışmada yer alan araştırmacılar dışında kimse ile paylaşılmayacaktır.

Görüşmenin akışına ve sizin isteğinize bağlı olarak bazı sorular sorulmayabilir ya da yeni sorular eklenebilir. Ayrıca cevaplamak istemeyeceğiniz, özel olduğunu düşündüğünüz sorular var ise cevap vermeyebilirsiniz. İstedığınız an araştırmadan ayrılabilirsiniz. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgileriniz ihtimamla korunacaktır.

Görüşme anında konuşulanların not alınması zor olduğu için, izin verdiğiniz takdirde ses kayıt cihazı kullanılacaktır. Görüşmeler çözümlendikten sonra görüşme metninizi okumanız ve onaylamanız için size vereceğiz. Metin üzerinde ekleme, çıkartma ve düzeltme yapabilirsiniz. Araştırmamızdan elde edilen veriler toplu olarak değerlendirilecek, raporlaştırılma ve yayın aşamasında kesinlikle adınız-soyadınız kullanılmayacaktır.

Aklınıza şimdi gelen veya daha sonra gelecek olan soruları istediğiniz zaman sorabilirsiniz. İlgili telefon numaraları ve adresler bu kâğıtta yazıyor. Araştırmaya katılmayı tercih ediyorsanız aşağıya lütfen imzanızı atınız. İmzaladıktan sonra size bu formun bir kopyası verilecektir.

Katılımcının Beyanı

Sayın Pınar Öztürk tarafından Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Anabilim Dalında, doktora tezi kapsamında bilimsel bir araştırma yapılacağı belirtilerek bu araştırma ile ilgili yukarıdaki bilgiler bana aktarıldı. Bu bilgilerden sonra böyle bir araştırmaya “katılımcı” olarak davet edildim.

Eğer bu araştırmaya katılırsam araştırmacı ile aramda kalması gereken bana ait bilgilerin gizliliğine bu araştırma sırasında da büyük özen ve saygı ile yaklaşılabacağına inanıyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin ihtimamla korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi.

Projenin yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilebilirim (*Ancak araştırmacıları zor durumda bırakmamak için araştırmadan çekileceğimi önceden bildirmemim uygun olacağını bilincindeyim*). Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana da bir ödeme yapılmayacaktır.

Araştırma sırasında herhangi bir sorun ile karşılaştığımda; herhangi bir saatte, öğretim üyesi Dr. Canan Koca Arıtan'ı (iş) veya(cep) no'lu telefonlardan ve Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi adresinden arayabileceğimi biliyorum.

Bu araştırmaya katılmak zorunda değilim ve katılmayabilirim. Araştırmaya katılmam konusunda zorlayıcı bir davranışla karşılaşmış değilim. Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Kendi başıma belli bir düşünme süresi sonunda adı geçen bu araştırma projesinde “katılımcı” olarak yer alma kararını aldım. Bu konuda yapılan daveti büyük bir memnuniyet ve gönüllülük içerisinde kabul ediyorum. İmzalı bu form kâğıdının bir kopyası bana verilecektir.

Katılımcı

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Araştırmacı: Pınar Öztürk

Adres : Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beytepe, Ankara

Cep Tel:

İş Tel: (312) 2976890/121

e-posta: pinarozturk@hacettepe.edu.tr

İmza:

Tarih:

EK-10: 18 Yaşından Küçük Katılımcılar için Çocuk Rıza Formu ve Veli Formu**ÇOCUK RIZA FORMU**

Sevgili Kardeşim,

Benim adım Pınar Öztürk. Futbol ilgili yeni bir araştırma yapıyoruz. Araştırmanın temel amacı, futbolcu kız çocukların ve kadınların futbol alanındaki deneyimlerinin sosyo-kültürel boyutuyla incelenmesidir. Araştırma ile yeni bilgiler öğreneceğiz. Bu araştırmaya katılmanı öneriyoruz.

Araştırmayı ben ve Dr. Canan Koca Arıtan ile birlikte yapıyoruz. Bu araştırmaya katılacak olursan seninle bir-iki saat sürecek görüşme yapacağız. Bu görüşmede senin spor ve futbol deneyimlerin ile ilgili sorular soracağız, asıl olarak senin yaşadıkların üzerinden görüşlerini alacağız. Araştırmanın sonucunda senin gibi futbol oynayan kız çocuklarının ve senden büyük kadın futbolcuların futbol alanında yaşadıkları engeller ile katılımını teşvik eden faktörler tespit edilmiş olacak, böylece kız çocukların ve kadınların futbola katılımını destekleyen öneriler geliştirmeye çalışacağız.

Görüşmenin akışına ve senin isteğine bağlı olarak bazı sorular sorulmayabilir ya da yeni sorular eklenebilir. Ayrıca cevaplamak istemeyeceğin, özel olduğunu düşündüğün sorular var ise cevap vermeyebilirsin. İstedikğin an araştırmadan ayrılabilirsin. Görüşmede sorulan sorulara vereceğin yanıtlar çalışmada yer alan araştırmacılar dışında kimse ile paylaşılmayacak. Ayrıca araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerini saklayıp, kimseye söylemeyeceğim.

Bu araştırmaya katılıp katılmamak için karar vermeden önce anne ve baban ile konuşup onlara danışmalısın. Onlara da bu araştırmadan bahsedip onaylarını/izinlerini alacağız. Anne ve baban tamam deseler bile sen kabul etmeyebilirsin. Bu araştırmaya katılmak senin isteğine bağlı ve istemezsen katılmazsın. Bu nedenle hiç kimse sana kızmaz. Önce katılmayı kabul etsen bile sonradan vazgeçebilirsin, bu tamamen sana bağlı.

Aklına şimdi gelen veya daha sonra gelecek olan soruları istediğin zaman bana sorabilirsin. Telefon numaram ve adresim bu kağıtta yazıyor. Bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorsan aşağıya lütfen adını ve soyadını yaz ve imzayı at. İmzaladıktan sonra sana ve ailene bu formun bir kopyası verilecektir.

Çocuğun adı, soyadı:

Çocuğun imzası:

Tarih:

Velisinin adı, soyadı:

Velisinin imzası:

Tarih:

Araştırmacı: Pınar Öztürk

Adres : Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beytepe, Ankara

Cep Tel:

İş Tel: (312) 2976890/121

e-posta: pinarozturk@hacettepe.edu.tr

İmza:

Tarih:

VELİ FORMU

Sayın Veli,

Adım Pınar Öztürk. Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi'nde doktora öğrencisiyim ve doktora tezim için Dr. Canan Koca Arıtan'ın danışmanlığında bir araştırma yürütüyorum.

Araştırmanın temel amacı, futbolcu kız çocukların ve kadınların futbol alanındaki deneyimlerinin, sosyo-kültürel boyutuyla incelenmesidir. Araştırmanın sonucunda kız çocukların ve kadınların futbol alanında yaşadıkları olası engeller ile katılımını teşvik eden faktörler tespit edilmiş olacak, böylece kız çocukların ve kadınların futbola katılımını destekleyen öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Çocuğunuz bu araştırmaya katılacak olursa onunla spor ve futbol alanında yaşadıkları üzerine bir görüşme yapacağız. Görüşme sırasında hiçbir özel ya da rahatsız edici soru sorulmayacak olup, sadece spor ve futbol ile ilgili yaşantıları ve tutumları hakkında görüşleri alınacaktır. Görüşme anında konuşulanların not alınması zor olduğu için, izin verdiğiniz takdirde ses kayıt cihazı kullanılacak. Vereceği cevaplar çalışmada yer alan araştırmacılar dışında kimse ile paylaşılmayacak. Görüşmenin akışına ve çocuğunuzun isteğine bağlı olarak bazı sorular sorulmayabilir ya da yeni sorular eklenebilir. Ayrıca cevaplamak istemeyeceği, özel olduğunu düşündüğü sorular var ise cevap vermeyebilir. İstedığı an araştırmadan ayrılabilir. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında çocuğunuzun kişisel bilgileri korunacaktır.

Bu Gönüllü Katılım Formu çocuğunuza da verilerek onun da onayı alınacaktır. Çocuğunuzun araştırmaya katılması sizin ve kendisinin isteğine bağlı. Siz, önce katılmayı kabul etmeniz bile sonradan vazgeçebilirsiniz, bu tamamen size bağlı. Aklınıza şimdi gelen veya daha sonra gelecek olan soruları istediğiniz zaman bana sorabilirsiniz. Telefon numaram ve adresim bu kâğıtta yazıyor. Ayrıca, araştırma sırasında herhangi bir sorunuz olduğunda herhangi bir saatte, öğretim üyesi Dr. Canan Koca Arıtan'ı (iş) veya (cep) no'lu telefonlardan ve Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi adresinden arayabilirsiniz.

Çocuğunuzun bu araştırmaya katılmasını kabul ediyorsanız aşağıya lütfen adınızı ve soyadınızı yazıp imzanızı atınız. İmzaladıktan sonra size bu formun bir kopyası verilecektir.

Çocuğun adı, soyadı:

Çocuğun imzası:

Tarih:

Velisinin adı, soyadı:

Velisinin imzası:

Tarih:

Araştırmacı: Pınar Öztürk

Adres : Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beytepe, Ankara

Cep Tel:

İş Tel: (312) 2976890/121

e-posta: pinarozturk@hacettepe.edu.tr

İmza:

Tarih

ÖZGEÇMİŞ

I-Bireysel Bilgiler

Adı-Soyadı: Pınar Öztürk

Doğum yeri ve tarihi: Bolu 1978

Uyruğu: TC

İletişim Adresi ve telefonu: Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beytepe, Ankara. Tel: (312) 2976890/121

II-Eğitimi

Doktora	Spor Bilimleri ve Teknolojisi, Hacettepe Üniversitesi	2017
Y. Lisans	Gelişim Psikolojisi, Hacettepe Üniversitesi	2005
Lisans	Psikoloji, Ankara Üniversitesi	2001

III-Mesleki Deneyimi

Arş. Gör.	Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi	2011 -
Psikolog	Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mediko Birimi	2010 - 2011
Uzman	Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü	2006 - 2010
Psikolog	Balıkesir Sağlık Müdürlüğü	2005 - 2006
Psikolog	Balıkesir Doğum ve Çocuk Bakımevi	2004 - 2005

IV-Bilimsel Faaliyetleri (Kısaltılmış)

1. Kitap Bölümü

1.1. Öztürk, P. (2016). Sporda toplumsal cinsiyet çalışmalarının tarihsel seyri. İçinde C. Koca (ed.), Sporun toplumsal cinsiyet halleri (sy., 38-55). Ankara: Spor Yayınevi.

1.2. Karaçam, M. Ş. & Öztürk, P. (2016). Sporda cinsiyet (testi) politikaları. İçinde C. Koca (ed.), Sporun toplumsal cinsiyet halleri (sy., 214-229). Ankara: Spor Yayınevi.

1.3. Çevik, A., Perdahlı, C., Hünük, D., Alagül, Ö., Öztürk, P., Müftüler, M., Gürsel, F. & Koca, C. (2016). Amazonlar: Kız kardeşlik kayığının kürekçileri. İçinde C. Koca (ed.), Sporun toplumsal cinsiyet halleri (sy., 150-165). Ankara: Spor Yayınevi.

1.4. Koca, C. & Öztürk P. (2016). Spor ve fiziksel aktivitenin kuşaklararası değişen seyri: anneanneler, anneler ve torunlar. İçinde Ç. Kağıtçıbaşı, H. Şimga, D. Barlas, M. Önok ve Z. G. Göker (der.), Kadın Odaklı (sy., 119-150). İstanbul: Koç-Kam Araştırma Dizisi.

1.5. Koca, C. & Öztürk P. (2013). Construction of masculinities in Turkish physical education (Construction de la masculinidad en las clases de education fisica en Turquia). In: J. Piedra (Ed.) Masculinities in physical education and sport (Generos, masculinidades y diversidad), (pp. 226-246). Spain: University of Seville Publication.

2. Ulusal Hakemli Dergilerde Basılan Makaleler

2.1. Öztürk, P. & Koca, C. (2015). Futbolun “ötekisi” kadınlar, fotoğrafın “ötekisi” fotoromanı yazıyor. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Moment Dergi*, 2,2, 157-183.

2.2. Öztürk, P. & Koca, C. (2014). Egzersiz ve performans sporunda beden politikaları. *Toplum ve Hekim*, 29(5), 333-343.

2.3. Öztürk, P. & Koca, C. (2013). Sporcu Kimliği Ölçeğinin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 24 (1), 1–10.

3. Uluslararası Hakemli Dergilerde Basılan Makaleler

3.1. Koca, C. & Öztürk, P. (2015). Gendered perceptions about female managers in Turkish sport organizations. *European Sport Management Quarterly*, 15,3, 381-406.

4. Kongreler

4.1. Öztürk, P. & Koca, C. (1-4 Kasım, 2016). Alan çalışmasından notlar: bir sosyal alan olarak kadın futbol takımı. Sözel bildiri sunumu, 14. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya, Türkiye.

4.2. Öztürk, P. & Koca, C. (8-11 Haziran, 2016). Loneliness on the line: Women's football in Turkey. Sözel bildiri sunumu, World Congress of Sociology of Sport, Budapest, Hungary.

4.3. Öztürk, P. & Koca, C. (30 Mayıs 2016). Üç kuşak kadının spor ve fiziksel aktivite deneyimlerinin sosyo-ekolojik model çerçevesinde feminist kültürel çalışmalar yaklaşımıyla incelenmesi. Sözel bildiri sunumu, II Koç-Kam Araştırma Ödülleri Sempozyumu, İstanbul.

4.4. Öztürk, P. & Koca, C. (23-25 Ekim, 2015). Kenardaki yaşamlar: Kadın futbolcu olmanın fenomenolojik analizi. Sözel bildiri sunumu, III. Uluslararası Egzersiz ve Spor Psikolojisi Kongresi, İstanbul, Türkiye.

4.5. Öztürk, P. & Koca, C. (9-12 Haziran, 2015). Socio-ecological factors that effect the adolescent girls' participation in sports in Turkey. Sözel bildiri sunumu, International Sociology of Sport Association World Congress, Paris, France.

4.6. Öztürk, P. & Koca, C. (20-23 Mayıs, 2015). The gendered play: women's football in Turkey. Poster sunumu, 8th World Congress on Science and Football, Copenhagen, Denmark.

4.7. Öztürk, P. & Koca, C. (7-9 Kasım, 2014). Geçmişten geleceğe fiziksel aktivitenin kuşaklararası değişen seyri: Torunlar, anneler, anneanneler. Sözel bildiri sunumu, 13. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Konya, Türkiye.

4.8. Öztürk, P., Güzel, Y., Güngör, T. N., Koşar, Ş. N. & Koca, C. (7-9 Kasım, 2014). Spor yapan ve yapmayan kadınlarda kadın sporcu üçlemesi risk faktörlerinin psikolojik boyutlarıyla incelenmesi. Sözel bildiri sunumu, 13. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Konya, Türkiye.